National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

Ek. A

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1940:35
HANDELSDEPARTEMENTET

ORGANISERAD SAMVERKAN INOM SVENSKT NÄRINGSLIV

BETÄNKANDE AVGIVET
AV 1936 ÅRS NÄRINGSORGANISATIONS-
SAKKUNNIGA

STOCKHOLM
1940

Statens offentliga utredningar 1940

Kronologisk förteckning

1. Betänkande och förslag angående reglering av församlingsindelningen i Stockholm och revision av den för huvudstaden gällande lagen om församlingsstyrelse. Av T. Wohlin. Hæggström. iv, 167 s. **E.**
2. Betänkande angående omorganisation av arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse m. m. Beckman. 77 s. **Fö.**
3. Betänkande med förslag till åtgärder för befordrande av produktionen å enskilda skogar i vissa delar av Norrland. Marcus. 260 s. **Jo.**
4. Betänkande med förslag till lag om krigsskadeersättning. Norstedt. 84 s. **H.**
5. Promemoria med förslag till vissa åtgärder mot missbruk av tryckfriheten. Norstedt. 32 s. **Ju.**
6. Betänkande angående uppgörelse mellan Kungl. Maj:t och kronan samt Stockholms stad rörande vissa markfrågor m. m. i Stockholm. Beckman. 154 s. 8 pl. **K.**
7. Betänkande med förslag till lag med vissa bestämmelser om livförsäkring vid krig m. m. Norstedt. 83 s. **H.**
8. Betänkande med förslag till lag om ändrad lydelse av 8 kap. strafflagen m. m. jämte därmed sammanhängande författningar. Norstedt. 130 s. **Ju.**
9. Betänkande med förslag till kungörelse angående kontroll å handeln med ost samt viss lagstiftning angående korvvaror. Hæggström. 72 s. **S.**
10. Svensk namnbok 1940. V. Petterson. 166 s. **Ju.**
11. Betänkande med förslag rörande offentliga rättshjälpsanstalter. Hæggström. 125 s. **Ju.**
12. Betänkande med utredning och förslag angående inrättande av fritidsreservat för städernas och de tättbebyggda samhällenas befolkning. Beckman. 289 s. **S.**
13. Statistisk utredning angående förvaltningskostnader m. m. i konkurser. Norstedt. 26 s. **Ju.**
14. Betänkande och förslag angående förhållandet mellan arbetsuppgifter och lönesättning vid statens järnvägar. Del 1. Beckman. 247 s. **K.**
15. Betänkande med förslag rörande skärgårdarnas behov av förbättrade kommunikationer. Del 2. Beckman. 134 s. **K.**
16. Efterfrågan på jordbruksprodukter och dess känslighet för pris- och inkomstförändringar. Av H. Wold. Marcus. 144 s. **Jo.**
17. Betänkande med förslag till ändrad lagstiftning angående s. k. rattfylleri. Norstedt. 93 s. **K.**
18. Betänkande med förslag angående krigsförsäkring av viss lösegendom. Norstedt. 60 s. **H.**
19. Förslag till ändrad lagstiftning om straff för försök till brott. Lund, Ohlsson. 81 s. **Ju.**
20. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott. Norstedt. 251 s. **Ju.**
21. Betänkande angående utfärdande av samt ersättning för vissa läkarintyg. Marcus. 60 s. **S.**
22. Socialvårdskommitténs betänkande. 1. Statistisk undersökning angående kommunernas ålderdomshem. Beckman. 98 s. **S.**
23. Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m. Norstedt. 98 s. **Ju.**
24. Betänkande och förslag angående statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet m. m. Hæggström. 85 s. **E.**
25. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändring av strafflagen för krigsmakten i vad den berör förmögenhetsbrotten. Norstedt. 20 s. **Ju.**
26. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser angående bekämpande av smittsamma husdjurssjukdomar. Marcus. 129, (2), 126 s. **Jo.**
27. Betänkande med förslag till organisation av telegrafverket. Göteborg, Elander. 135 s. **K.**
28. Betänkande angående uppgörelse mellan Kungl. Maj:t och kronan samt Stockholms stad rörande överståthållarämbetets uppförande å riksstaten m. m. Beckman. 115 s. **S.**
29. Lagrådets utlåtande över processlagberedningens förslag till rättegångsbalk. Norstedt. 111 s. **Ju.**
30. Betänkande med förslag rörande övergång till högertrafik i Sverige. Beckman. 110 s. **K.**
31. Socialvårdskommitténs betänkande 2. Statistisk undersökning rörande de erkända sjukkassorna. Beckman. 109 s. **S.**
32. 1938 års hälso- och sjukvårdssakkunniga. De yngre sjukhusläkarnas avlönings-, arbets- och bostadsförhållanden. Av G. Ahlberg. Beckman. 67 s. **S.**
33. Principbetänkande i trafiksäkerhetsfrågan. Beckman. viij, 167 s. **K.**
34. 1938 års tobakshandelsutredning. Betänkande rörande reglering av import- och detaljhandeln med tobaksvaror. Marcus. 252 s. **Fi.**
35. Organiserad samverkan inom svenskt näringsliv. Hæggström. 464 s. **H.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1940:35
HANDELSDEPARTEMENTET

ORGANISERAD SAMVERKAN INOM SVENSKT NÄRINGSLIV

BETÄNKANDE AVGIVET
AV 1936 ÅRS NÄRINGSORGANISATIONS-
SAKKUNNIGA

STOCKHOLM 1940
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A.B.
401381

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sid.

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Handelsdepartementet 1

ALLMÄN INLEDNING.

Koncentrationstendensernas orsaker, former och utveckling i Sverige.

Orsaker till konsentrationstendenserna 5
Former för koncentrationstendenserna 9
Översikt över utvecklingen i Sverige 11
Sammanfattning 14
Den följande framställningen 14

AVDELNING I.

Organiserad samverkan inom industrin.

Inledning 15

Disposition 15
Industrins ställning 15
Företagsstorlek 16
Ägareförhållanden 18
Vertikal integration 19
Exportens organisationer 21

A. *Konkurrensbegränsningar på svensk industris hemmamarknad* 23

Undersökningens material 23
Allmänna intresseföreningar, gemensamma för flera näringsgrenar 26

Grupp I. Malmgruvor, järn-, stål- och metallverk 27
Grupp II. Järn-, stål- och metallmanufaktur 33
Grupp III. Maskin-, varvs-, gjuteri- och verkstadsindustri 40
Grupp IV. Elektrisk industri 44
Grupp V. Instrument- samt guld- och silvervarufabriker 48
Grupp VI. Jord- och stenindustri 49
Grupp VII. Trävaru- och träförädlingsindustri 54
Grupp VIII. Pappersmasse-, pappers- och grafisk industri 56
Grupp IX. Livsmedelsindustri 61
Grupp X. Textilindustri 67
Grupp XI. Läder-, hår- och gummivaruindustri 71
Grupp XII. Kemisk-teknisk industri 72
Sammanfattning 77

B. *Skildring av vissa sammanslutningars verksamhet* 88

Inledning 88
1. Gjutericonventionen 89
2. Jordbruksmaskinföreningen 93
3. Cementindustrin 99
4. Fönsterglasbruken 106
5. Linoleumtillverkningen 111
6. Samverkan rörande omslagspapper 115
7. Sveriges påsfabrikantförening 124
8. Svenska finpappersbrukens konvention 131
9. Svenska boktryckareföreningen 136
10. Samarbetet mellan tidningarna 141
11. Tidigare undersökningar 146
a. Kvarntrustutredningen 146
b. Jästindustrin 151
c. Sockerindustrin 152
d. Brännoljeföretagen 157
e. Porslinsindustrin 158

C. *Det organiserade samarbetets verkningar* 159

Inledning 159
1. Allmänna intresseföreningar 159

2. Konditionsöverenskommelser 161
3. Prisöverenskommelser och prispolitik 163
4. Marknadsdelningsöverenskommelser 182
5. Försäljningskarteller 188
6. Ensamtillverkare 191
7. Konkurrensbegränsningarna och rationaliseringen 196
8. Inköpssamverkan 201
9. Nyetableringskontroll och outsiderbekämpande 202

AVDELNING II.

Varudistributionens organisationer.

Inledning 207

1. *Fabrikanterna och distributionen* 207
   a. Organisationer för handläggning av distributionsfrågor 207
   b. Direktförsäljning 212

2. *Grosshandeln* 214
   a. Några statistiska uppgifter 214
   b. Grosshandelns allmänna intressesammanslutningar 215
   c. De allmänna intresseföreningarnas verksamhet 217
   d. Bindande överenskommelser rörande priser m. m. 221
   e. Koncentrationstendenser inom grosshandeln 226

3. *Detaljhandeln* 232
   a. Några statistiska uppgifter 232
   b. Detaljhandelns sammanslutningar 235
   c. Köpmannaorganisationernas verksamhet 241
      Konditionsöverenskommelser 242
      Prisbindningar 247
      Nyetableringsregleringar 253
      Avtal med leverantörorganisationer 263
      Inköpsfrågor 266
      Stridsåtgärder 266

4. *Uttalanden rörande distributionens organisationer* 267

AVDELNING III.

Jordbrukarnas föreningsväsende.

Några statistiska uppgifter 274
Produktionssamverkan 275
Marknadssamverkan 276

AVDELNING IV.

Organiserad samverkan och konkurrensförhållanden inom övriga näringsgrenar.

1. Hantverkets organisationer 285
2. Småindustrins organisationsförhållanden 293
3. Transportväsendet 294
4, Samverkan mellan affärsbankerna 299
5. Organisationer inom försäkringsväsendet 302
6. Andra organisationer 306

AVDELNING V.

Samhällets ställning till den organiserade samverkan inom näringslivet.

A. Tidigare svenska utredningars slutsatser och samhällets nuvarande ställning till den organiserade samverkan inom näringslivet 310
B. De sakkunnigas slutsatser och uttalanden rörande samhällets ställning till organiserad samverkan inom näringslivet 318
I. Kontrollåtgärder 321
II. Organisationsbefrämjande åtgärder 331

Tabellbilaga. Prisutvecklingen för fria och bundna svenska industrivaror 1920—1938 enligt kommerskollegii partiprismaterial 338
Bilaga 1. Några jämförelser mellan aktiebolagens räntabilitet inom kartellerade och icke-kartellerade industrier av *dr. ph. Sune Carlson* 339

Tabeller till bilaga 1 347
Diagram till bilaga 1 350
Bilaga 2. Redogörelse för jordbrukarnas ekonomiska föreningsrörelse av *agronomie dr. Gunnar Ringborg* 353
Innehållsförteckning till bilaga 2 408
Bilaga 3. Trust- och kartellagstiftning m. m. i vissa länder av *fil. lic. Gustav Cederwall* 409
Innehållsförteckning till bilaga 3 454

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Handelsdepartementet.

Genom beslut av den 5 juni 1936 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för handelsdepartementet att tillkalla högst 7 utredningsmän för att inom departementet verkställa utredning angående utbredningen inom näringslivet av organiserad samverkan mellan företagarna, angående den pris-, produktions- och distributionspolitik, som kommit till stånd på grund av dylik samverkan, ... ävensom inkomma med de förslag i här berörda hänseenden, vartill utredningen kunde giva anledning.

Departementschefen tillkallade samma dag såsom utredningsmän professorn, nuvarande ledamoten av riksdagens första kammare, Bertil Ohlin, vice direktören i Sveriges industriförbund Gustaf Settergren, direktören, nuvarande ledamoten av riksdagens andra kammare Oscar Bæckman, verkställande direktören i Sveriges grossistförbund K. E. Gillberg, direktören i Kooperativa förbundet Albin Johansson, redaktören, nuvarande statssekreteraren Frans Severin samt byråchefen i Kungl. lantbruksstyrelsen Georg von Zweigbergk, varjämte åt Ohlin uppdrogs att vara ordförande. Under den senares utlandsvistelse första halvåret 1937 har Settergren på departementschefens uppdrag fungerat som ordförande. Sedan Severin erhållit begärt entledigande, tillkallades den 30 november 1936 ledamoten av riksdagens andra kammare L. A. Björklund att biträda såsom sakkunnig i Severins ställe. Den 4 december 1936 tillkallades jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande samma dag som sakkunnig ytterligare hemmansägaren, ordföranden i Riksförbundet landsbygdens folk C. G. Johansson. Byråchefen von Zweigbergk har den 17 februari 1938 avlidit. Utredningsmännen ha antagit benämningen 1936 års näringsorganisationssakkunniga.

Till sekreterare åt de sakkunniga förordnade departementschefen den 10 september 1936 nuvarande filosofie licentiaten Gustav Cederwall.

Med chefens för handelsdepartementet medgivande ha de sakkunniga anlitat agronomie doktorn G. Ringborg för utredning rörande jordbrukarnas ekonomiska föreningsrörelse, biträdande läraren vid handelshögskolan i Stockholm, dr ph. S. Carlson vid verkställandet av vissa räntabilitetsundersökningar inom några svenska industrigrenar samt nuvarande byråinspektören i generaltullstyrelsen K. A. Zandrén vid utförandet av vissa beräkningar rörande import, produktion och tullskydd för varor, som äro

underkastade monopolistiska regleringar. Ringborgs och Carlsons utredningar finnas som bilagor fogade till detta betänkande, Zandréns arbete ingår i tabellerna i avdelning I A av betänkandet, för vilka eljest — i likhet med övriga statistiska uppgifter i betänkandet — sekreteraren bär det huvudsakliga ansvaret. I enlighet med departementschefens medgivande har slutligen fil. dr M. Marcus biträtt de sakkunniga vid utredigeringen av betänkandets första avdelning samt skrivit den däri ingående redogörelsen för sockerindustrin (sid. 152 f.).

Jämlikt Kungl. Maj:ts medgivande ha de sakkunniga företagit resor till Norge och Danmark för överläggningar med representanter för myndigheter och näringsorganisationer i Oslo och Köpenhamn rörande erfarenheterna av den i dessa länder förekommande lagstiftningen på det område, som de sakkunniga haft att behandla.

Vid det tillfälle bemyndigandet att tillkalla utredningsmännen gavs, anförde departementschefen till statsrådsprotokollet följande:

»De senaste årens ekonomiska kris med dess verkningar i olika avseenden, icke minst läget på arbetsmarknaden och farhågor för uppkomsten av en permanent arbetslöshet, har aktualiserat ett flertal problem rörande näringslivets organisation och arbetsvillkor. Bland annat har därvid uppmärksamheten riktats på spörsmålet om samverkan mellan företag inom handel och industri samt om betydelsen av ett närmare samarbete mellan företagare och det allmänna till främjande av ett effektivare utnyttjande av landets produktivkrafter.

Samverkan mellan näringslivets olika delar kan otvivelaktigt medföra betydelsefulla verkningar för samhällets näringsliv: sålunda torde därigenom nya marknader lättare kunna upparbetas, distributionen förenklas och produktionen rationaliseras och specialiseras. Vad särskilt beträffar sistberörda verkningar lära sådana emellertid kunna anses vara till förmån för folkhushållet endast under den förutsättningen, att de minskade omkostnaderna leda till lägre priser för konsumenterna, så att dessas köpkraft därigenom kan utnyttjas för ökad efterfrågan å varor. En samverkan, som i stället medför en monopolistisk pris- och produktionspolitik, skulle kunna innebära minskade försörjningsmöjligheter för landets befolkning. Detta inträffar helt naturligt, om till exempel en arbetsbesparande rationalisering förbindes med marknadsreglering, minskad produktion och bibehållna priser. Den överflödiga arbetskraften kommer då icke att tagas i anspråk för fyllande av de behov, som de genom rationaliseringen nedbringade kostnaderna borde utlösa.

Den starka utveckling organisationsväsendet inom näringslivet fått även i vårt land gör det angeläget att från det allmännas sida uppmärksammas de möjligheter i olika avseenden, som här kunna vara för handen. Givet är att det allmänna bör uppmuntra organisationsväsendets goda sidor och söka motverka de mindre önskvärda. Vidare torde det vara av betydelse om former kunde utfinnas, varigenom organisationernas erfarenhet och överblick i fråga om produktions- och distributionsbetingelser bättre än nu bleve tillgängliga för det allmännas organ till tjänst för en näringsbefrämjande politik för motverkande av konjunkturväxlingar. Medan särskilt inom industrin intresset för samverkan mellan företagen synes ha utlöst intresse för effektivisering av pro-

duktionsapparaten förefaller det som om ett liknande uttalande icke med samma fog kan göras om hela vårt näringsliv. Det synes som om inom vissa områden organisationerna vore mera intresserade av att genom kontroll exempelvis över nyetablering söka reglera eller även förhindra konkurrens än att genom effektivisering av distributionsapparaten bringa densamma i bättre förhållande till den starkt ökade produktionen. Med hänsyn till det anförda torde det vara av vikt att övervägaden komma till stånd i syfte att på nämnda områden främja en önskvärd utveckling.

För de övervägaden, som här antytts, torde en första förutsättning vara att en uttömmande kännedom vinnes rörande existerande samverkan på det ekonomiska området mellan företagare samt innebörden och formerna för denna samverkan. I det betänkande, som den 21 december 1921 avgavs av den s. k. trustlagstiftningskommittén, återfinnes en översiktlig utredning angående för det dåvarande i Sverige förefintliga monopolistiska sammanslutningar. Med hänsyn till den utveckling i hithörande hänseenden, som sedermera ägt rum, kan dock denna utredning numera ej betraktas såsom tillfyllestgörande, utan torde en kompletterande undersökning i ämnet till belysning av nu rådande förhållanden på området böra verkställas. Vid denna undersökning böra här antydda förhållanden om organisationers och överenskommelsers inverkan på produktionens omfattning och distributionens effekt belysas. På grundval av en sådan undersökning böra sedermera övervägas de åtgärder, som böra vidtagas för att underlätta näringslivets direkta tillväxt med tillhjälp av företagarnas inbördes samverkan, ävensom åtgärder för motverkande av eventuellt skadliga verkningar av enskilda monopol och kartellbildningar. För begränsning av utredningens omfattning torde densamma icke böra innefatta spörsmålen om handelspolitikens utformning eller om möjligheterna att utjämna konjunkturväxlingar eller att främja näringslivet genom statens finans- eller penningpolitik.»

De sakkunnigas verksamhet har i första hand kommit att omfatta en utredning »angående utbredningen inom näringslivet av organiserad samverkan mellan företagarna och angående den pris-, produktions- och distributionspolitik, som kommit till stånd på grund av dylik samverkan». Denna utredning fyller praktiskt taget hela det betänkande, som härmed överlämnas. Detta innehåller sålunda främst en beskrivande redogörelse för inom det svenska näringslivet förekommande organisationsföreteelser. Denna redogörelse förelåg utarbetad vid krigsutbrottet hösten 1939. Sedan dess ha betydande förändringar inträtt i fråga om näringslivets organisationer, förändringar vilka ännu icke kunna helt överblickas. De sakkunniga ha icke ansett sig böra komplettera sina undersökningar med hänsyn till vad som efter krigsutbrottet inträffat. Deras redogörelse gäller sålunda förhållandena under de senaste åren före krigsutbrottet. Endast på enstaka punkter ha nyare uppgifter införts i texten, varvid detta särskilt angives eller eljest tydligt framgår.

Till de sakkunnigas uppdrag har hört att »inkomma med de förslag», vartill deras utredning kunde giva anledning. Som de sakkunniga anföra i betänkandets femte avdelning ha emellertid de nuvarande förhållandena icke synts erbjuda lämpligt tillfälle att framkomma med utarbe-

tade förslag till någon permanent lagstiftning rörande de företeelser, som de sakkunniga haft under utredning. De sakkunniga ha därför ansett sig böra i det nuvarande läget inskränka sig till uppdragandet av några allmänna riktlinjer i berörda avseenden. Frågorna synas efter förnyad utredning framdeles, när förhållandena stabiliserat sig, böra åter upptagas till övervägande.

Till de sakkunniga ha av Kungl. Maj:t överlämnats *dels* en framställning av Å. Bröms, Kalix, av den 21 mars 1938 angående vinnande av inträde i Skattefria bryggeriers riksförbunds Norrbottenskrets, *dels* två framställningar av Göteborgs småföretagares förbund av den 17 april 1939 och 22 april 1940 i fråga om den s. k. nyetableringskontrollen jämte till dessa framställningar fogade utlåtanden av myndigheter och näringsorganisationer för att tagas under övervägande vid fullgörandet av det åt de sakkunniga lämnade utredningsuppdraget. De sakkunniga få hänvisa till vad de anföra i betänkandets avdelning I C 9 och II 4 i berörda frågor och anse sig därutöver icke böra göra något särskilt uttalande till ifrågavarande framställningar. Därjämte har av handelsdepartementet överlämnats en framställning från Svenska småföretagares intresseförening av den 2 juli 1936 att tagas i övervägande vid fullgörandet av de sakkunnigas uppdrag; jämväl denna framställning torde få anses besvarad med vad de sakkunniga i betänkandet anföra. Remisshandlingarna återgå härjämte.

Med betänkandets avgivande anse de sakkunniga sitt utredningsuppdrag slutfört.

Stockholm den 21 december 1940.

BERTIL OHLIN

G. SETTERGREN — L. A. BJÖRKLUND — OSCAR BÆCKMAN

K. E. GILLBERG — ALBIN JOHANSSON — C. G. JOHANSSON

Gustav Cederwall.

Allmän inledning.

Koncentrationstendensernas orsaker, former och utveckling i Sverige.

Fri-konkurrens-systemet bröt i Sverige igenom i mitten av förra århundradet. För huvudnäringen, jordbruket, skapades förutsättningarna för en ny ordning under förra hälften av århundradet, då bland annat enskiftet genomfördes, byalagen sprängdes och brukningsformerna radikalt omlades. För de s. k. stadsmannanäringarna var skråtvångets upphävande och näringsfrihetens principiella proklamerande — 1846 och 1864 — av grundläggande betydelse. Till ungefär samma tid brukar man datera industrialismens genombrott i Sverige, vilket otvivelaktigt i viss mån förutsatte den nya ekonomiska rörelsefriheten men kanske i högre grad framkallades av andra tekniska och ekonomiska faktorer.

Den stora omvälvning i det svenska näringslivet, som framkallades av dessa och andra omständigheter — bland dem kanske främst transportväsendets utveckling i och med järnvägsbyggandet — åstadkom ett betydande ekonomiskt framåtskridande. Produktionen såväl inom jordbruket som industrin ökade avsevärt och t. o. m. i väsentligt snabbare takt än den starka folkökningen.

Ett drag i denna ekonomiska utveckling är uppkomsten efter hand av tendenser till stordrift och till organiserad samverkan mellan företag. Sådana tendenser började framträda redan före 1800-talets utgång och ha därefter allt mera tilltagit i styrka.

Orsaker till koncentrationstendenserna.

1. Tekniska. Främst och tidigast synas dessa koncentrationstendenser ha haft sin rot i *teknikens* utveckling. Den industriella produktionen i stor skala fick genom denna på många områden en utpräglad överlägsenhet framför smådriften. Från början byggde den industriella revolutionen på möjligheten att utnyttja ångan som drivkraft och nödvändiga anläggningar kunde med fördel göras mycket stora. Arbetsmaskinerna voro likväl, trots att de voro större än tidigare brukade redskap, länge små, mätta med senare tiders måttstock. Den främsta anledningen härtill var otvivelaktigt den, att de voro gjorda av trä eller mjukt järn. En väsentlig förändring inträffade därför mot slutet av 1800-talet, när billigt stål blev tillgängligt i stora kvantiteter tack vare nya tillverkningsprocesser, vilka även kraftigt

ökade storleken på driftsenheterna inom järnhanteringen. Av största betydelse för möjligheterna att utnyttja de tekniska framstegen på olika industriella områden, voro förbättringarna i transportväsendet. Järnvägsbyggandet spelade härvid stor roll; det förutsatte betydande anläggningar och järnvägarna blevo storföretag, i många länder i stor utsträckning i det allmännas ägo. Sjötrafiken utvecklades med ångbåtens tillkomst och ännu mer sedan stål kunde komma till användning också för fartygsbyggandet. Slutligen bör även nämnas uppkomsten av »det moderna ledningssystemet, matat och behärskat från ett fåtal centraler. Närmast gå tankarna därvid till de elektriska kraftstationerna och ledningarna, i synnerhet för starkström. På de andliga kommunikationernas område utgöra emellertid svagströmsledningarna för telegraf och telefon faktorer av grundläggande betydelse ... Mänskligheten är inspunnen i ett nät av ledningar, som behärskas från centrala punkter och vari även stora individuella anläggningar och företag ingå» (Heckscher). Dessa ledningssystem fordrade på sina områden stora enheter och ha främjat uppbyggandet av storföretag och organiserad samverkan på andra håll.

Efter världskriget 1914—1918 ha de av tekniken beroende tendenserna till stordrift icke varit lika utpräglade som tidigare. På vissa områden, t. ex. inom den kemiska industrin eller mera generellt sådana industrier, i vilka kemiska processer spela en avsevärd roll inom tillverkningen, har tekniken visserligen alltjämt gjort allt större driftsenheter förmånliga att använda. På andra fält, t. ex. mekaniska tillverkningsområden, har den nyare tekniken däremot snarast möjliggjort en utsträckt användning av smådrift och sålunda framkallat en tendens i rakt motsatt riktning mot den tidigare dominerande. Detta förhållande kan bland annat återföras på nya metoder för kraftöverföring och kraftalstring. Den lilla elektriska motorn har blivit ett utomordentligt stöd för en tillverkning i mindre skala. Bilarnas ökade betydelse inom transportväsendet har förbilligat transporterna i särskilt hög grad för mindre företag, som därigenom blivit i stånd att få sina sändningar i mindre enheter framförda. Det nya motorväsendet har vidare skapat behov av ett stort antal mindre reparationsverkstäder. Den stigande levnadsstandarden, i stor utsträckning möjliggjord genom billig masstillverkning av många förnödenheter, har även ökat efterfrågan på kvalitetsartiklar, vilka icke kunna tillverkas i stor skala eller för vilka variationer i utförandet spela stor roll; sådana få då framställas av hantverkare och mindre företag. En del storföretag ha även börjat utnyttja små företag för utförandet av arbeten, vilka icke kräva större maskinell utrustning; emellanåt blir dessa småföretags ställning föga självständig.

Om sålunda det från tekniken utgående inflytandet på koncentrationstendenserna inom näringslivet på de senaste årtiondena blivit oenhetligt

och måhända minskat i betydelse, ha dessa tendenser därför icke avtagit. Andra faktorer ha spelat in.

2. **Finansiella.** Bland dessa stå förhållanden, som sammanhänga med företagens *finansiering*. Två i viss mån skilda koncentrationstendenser ha sin rot i dessa. Den ena bygger på företagens självfinansiering. Då ett företag nått en viss storlek och en teknisk överlägsenhet över konkurrenter inom branschen, uppnås ofta betydande vinster, som sällan helt distribueras till företagets ägare. En vanligen rätt betydande del av dessa vinster brukar fonderas och användas inom företaget till ytterligare utbyggnad av produktionskapaciteten, till uppköp av andra företag — konkurrenter, leverantörer, förbrukare eller försäljare — eller till en utvidgning av verksamheten till helt nya områden. Denna självfinansiering leder sålunda till en nära nog automatisk koncentrationstendens. Vad upptagandet av nya tillverkningar beträffar, stärkes den på självfinansieringen byggande koncentrationstendensen även av vissa skattetekniska omständigheter. En experimentverksamhet, som icke har framgång, åsamkar företaget kostnader, vilka ett redan existerande företag kan draga av från sin övriga vinst. Därigenom erhåller det en skattelindring. I ett nytt företag, som icke har annan verksamhet, få dettas ägare ensamma bära förlusten.

En annan koncentrationstendens har utgått från kreditinstitutionernas växande inflytande. För Sveriges del har man här anledning framhäva den roll affärsbankerna spelat för det svenska näringslivets organisationsformer och konkurrensförhållanden. Detta inflytande torde ha varit betydande under första hälften av 1920-talet, sedan deflationen 1920—1922 gjort ett stort antal företag beroende av bankerna. Den i stort sett goda räntabiliteten inom svensk industri från mitten av 1920-talet — utom under depressionsåren — samt den rikliga penningtillgången under 1930-talet ha tillika med ändringar i banklagstiftningen gjort företagen mera oberoende av kreditinstituten. Bankvärldens inflytande inom industrin härrör numera huvudsakligen från de stora aktieintressen, som äro samlade hos ett fåtal finansiellt ledande personer och dem närstående.

3. **Marknadsekonomiska.** Vid sidan av de omnämnda tekniska och finansiella orsakerna till koncentrationstendenserna ha *marknadsekonomiska* förhållanden spelat en betydande roll. De stora fasta kostnaderna ha givit konkurrensen en tendens att särskilt under depressionsperioder, då produktionskapaciteten är i ofullständig grad utnyttjad, trycka priserna till en på längre sikt oräntabel nivå. Försäljning till priser, som överstiga de rörliga kostnaderna, kunna ju åstadkomma en förbättring av det enskilda företagets ekonomiska resultat, även om de väsentligt understiga genomsnittskostnaderna för produkterna vid vanligt utnyttjande av pro-

duktionskapaciteten. Önskan att skydda sig för sådana på längre sikt alltför låga priser har från början varit ett av de mest framträdande motiven för ingåendet av överenskommelser mellan tillverkare av samma varor rörande priser m. m. (kartellbildningar). Dessutom ledde uppkomsten av storföretag emellanåt till en strävan från dessa företags sida att uppnå en monopolställning, som skulle möjliggöra en oberoende prispolitik. Impulserna till koncentrationstendenserna från det marknadsekonomiska området äro emellertid icke uttömda med de båda påpekade förhållandena: önskan att uppnå monopolställning och önskan att förhindra underpriser. Försäljningsverksamheten har kommit att spela en allt större roll; ett tecken därpå är bland annat det förhållandet, att antalet sysselsatta inom handeln och samfärdseln under de senaste årtiondena ökat starkare än inom någon annan yrkesgrupp. Ett särskilt omfattande försäljningsarbete har kommit till användning inom de områden, där s. k. direktförsäljning äger rum, d. v. s. där försäljningen huvudsakligen sker genom agenter, som uppsöka köparna på arbetsplatserna och i hemmen, samt där produkterna säljas under högt uppreklamerade varumärken. I sådana fall är en omfattande och dyrbar försäljningsorganisation nödvändig. Ett nytt företag måste räkna med stora kostnader och stora svårigheter vid uppbyggandet av en dylik och härigenom uppkommer en särskilt stark konkurrensställning för de inom sådana områden redan verksamma och väl utrustade företagen.

Införandet av en rad olika, nya försäljningsmetoder såsom kvalitetsdifferentiering, varumärken m. m. — vilket delvis framkallats av strävan att bättre utnyttja stora produktionsanläggningar — synes för vissa varors vidkommande ha minskat överskådligheten på marknaderna. Därigenom har ett behov uppkommit att genom samarbete företagen emellan uppnå dels en bättre information rörande marknadsläget och på detta inverkande förhållanden, dels en viss normering av konkurrensmetoderna.

Inom varudistributionen ha en del former av stordrift visat sig vara i vissa hänseenden och under vissa förhållanden överlägsna smådriften och tendenser till koncentration ägt rum. Bland annat för att uppnå motsvarande fördelar ha de mindre företagen funnit sig föranlåtna att sammansluta sig. Särskilt har därvid konkurrensen mellan olika distributionsformer verkat pådrivande. Varudistributörernas organisationssträvanden ha i sin tur utlöst nya organisationstendenser bland producenterna.

Närmast av marknadsekonomisk natur äro slutligen de motiv, som föranlett jordbrukarna att sammansluta sig i försäljnings- och inköpskooperativa organisationer. Det har därvid gällt dels att förbilliga partidistributionen, dels och framför allt att genom vissa med statsmakternas stöd genomförda marknadsregleringar påverka prisbildningen.

4. **Allmänt politiska.** Som jordbrukets organisationer visa, finns det en grupp av orsaker till koncentration, som kunna sägas ligga på det allmänt politiska planet. Under det senaste halva århundradet ha de statliga ingreppen i näringslivet blivit alltmer omfattande. Olika intressegrupper i samhället ha organiserat sig för att därigenom kunna öva visst inflytande på sådana åtgärder. Avgivandet av yttranden och framställningar till offentliga myndigheter utgör en betydande del av åtskilliga näringsorganisationers verksamhet.

Till de allmänt politiska faktorer, som främjat koncentrationstendenserna, får man även räkna önskan att i vissa fall påverka den allmänna opinionen. Hit hör vidare den inverkan, som organisationstendenserna på olika områden haft på varandra. I och med att vissa grupper sammansluta sig för att gemensamt tillvarataga sina intressen, blir det nödvändigt för andra grupper att göra detsamma. Efter hand har så organisationen blivit en tidens lösen på nästan alla områden.

Former för koncentrationstendenserna.

Under den gemensamma beteckningen koncentrationstendenser har här sammanfattats såväl uppkomsten av storföretag som samverkan mellan företag. Som den följande framställningen kommer att ådagalägga, ha koncentrationstendenserna i denna mening tagit sig uttryck på många sätt. Här kan inledningsvis endast ifrågakomma att ge en mycket kort översikt över dem.

Inom industrin har det förekommit att enstaka företag från början planlagts för tillverkning i stor skala eller att de efter hand fått sin kapacitet utbyggd till stora dimensioner. I den mån de icke kunna sägas ha någon monopolställning inom sina områden, lämnas de i huvudsak utanför den följande framställningen. Storföretag ha emellertid ofta uppstått även genom sammanslagning av flera, tidigare av varandra oberoende företag (fusioner)[1], vilka sammanslagningar icke alltid varit motiverade enbart ur driftsekonomiska synpunkter. Som ett alternativ till uppbyggandet av sådana storföretag står samarbete mellan fortsättningsvis fristående företag, vilka genom överenskommelse i ett eller flera avseenden bundit sin handlingsfrihet. Längst har samarbetet gått, då ett antal tillverkare överlämnat försäljningen av produkterna till ett gemensamt försäljningsorgan (försäljningskartell). Något mindre långtgående är samarbetet, då företagen vart och ett för sig sköta försäljningen, ehuru de genom över-

[1] Sådana företagsbildningar benämnas ofta *truster*, ett ord, som erhållit en särskild klang och användes i växlande betydelser — rätt vanligt är t. ex. att det får beteckna alla såväl storföretag som sammanslutningar med viss monopolistisk ställning — och som därför i detta betänkande icke kommer att begagnas.

enskommelse delat upp marknaden emellan sig. Vanligast är därvid att man fastställt varje företags försäljning till en viss andel av den totala, gemensamma omsättningen (kvotkartell). Marknaden kan emellertid även ha uppdelats genom att varje företag hänvisats till visst geografiskt distrikt (områdeskartell) eller genom andra regler. Till marknadsdelningsöverenskommelserna får man även räkna specialiseringsavtal. I allmänhet innefatta marknadsdelningsöverenskommelserna även avtal om gemensamma priser. Mindre långtgående äro överenskommelser, som endast gälla prissättningen (priskarteller), och av ännu mera begränsad räckvidd överenskommelser om tillämpandet av vissa försäljningsvillkor (konditionsöverenskommelser). Allmänna intresseföreningar omfattande hela industrin (Sveriges industriförbund) eller viss bransch spela slutligen en betydande roll, men utöva intet monopolistiskt inflytande.

På handelns område framträda koncentrationstendenserna i form av storföretag, mångfilialföretag, inköpssamverkan och kedjebildningar samt av allmänna intresseföreningar med en mångsidig verksamhet. De uppgöra bland annat prislistor och söka genom nyetableringsreglering, i vilken organisationer bland fabrikanter, grossister och detaljister deltaga, motverka handelns splittring på alltför många enheter. Även i andra hänseenden spela avtal mellan leverantör- och köpmannasammanslutningar på vissa områden en roll. — Inom konsumentkooperationen ha de primära organen, konsumtionsföreningarna, ökat i storlek dels genom ökad medlemsanslutning, dels genom sammanslagningar av mindre föreningar. Praktiskt taget alla konsumtionsföreningar äro anslutna till partihandelscentralen, Kooperativa förbundet, vilken även bedriver en omfattande egen produktion.

För hantverket spela de allmänna intressesammanslutningarna den största rollen. Därjämte förekommer i vissa fall inköpssamverkan, ofta någon form av prissamverkan och en viss kollektiv reklam, mera sällan någon egentlig försäljningskooperation. Nyetableringsregleringar finnas i några branscher.

Mellan jordbrukarna förekommer samverkan dels i vad man i vidsträckt mening kan kalla driftsangelägenheter, dels i marknadsangelägenheter. Till samverkan i förra avseendet höra avelsföreningar och kontrollföreningar. Marknadssamverkan förekommer ifråga om försäljning av mjölk och mejeriprodukter, slaktdjur, spannmål, ägg, frukt och grönsaker och skogsprodukter samt ifråga om inköp av främst foder och konstgödsel.

Inom bankväsendet har koncentrationen tidigare främst skett genom sammanslagningar och genom storbankernas starka utveckling. Samverkan förekommer bland annat ifråga om avgifter och villkor för olika bankuppdrag samt beträffande räntesättningen.

Mellan försäkringsföretagen förekommer samverkan ifråga om villkor och premier för försäkringar och för agentverksamheten. I betydande ut-

sträckning äro eljest villkoren för olika försäkringar fastställda genom lagstiftning.

Inom transportväsendet är konkurrensen begränsad på många olika sätt. Flygtrafiken ligger helt i händerna på ett statligt företag. Järnvägstrafiken domineras av Statens järnvägar; de enskilda järnvägarna skola efter hand köpas upp av staten. Biltrafiken har hittills i betydande utsträckning skötts av ett stort antal små företag, men verksamheten fordrar koncession och bedrives i allmänhet vad persontrafiken beträffar till av myndigheterna fastställda taxor. Samverkan förekommer rörande bland annat gemensamma beställningscentraler, i viss mån om inköp m. m.

Översikt över utvecklingen i Sverige.

Koncentrationstendenserna inom det svenska näringslivet ha framträtt i olika former och med olika styrka under skilda tidsperioder.

Från slutet av 1800-talet till första världskriget. De började göra sig gällande mot slutet av 1800-talet och rörde till en början främst industrin. De togo formen av en successiv ökning av företagsstorleken. Det var närmast fråga om en av tekniska orsaker betingad driftskoncentration. Antalet arbetare per redovisat arbetsställe steg mellan åren 1896 och 1912 från 26.8 till 33.1.

En annan sida av denna utveckling var tillkomsten under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet av ett antal allmänna intresseorganisationer. Sålunda bildades Svenska bomullsfabrikantföreningen 1880, Svenska bryggareföreningen 1885, Järnverksföreningen 1889, Svenska trämasseföreningen 1890, Svenska cellulosaföreningen 1891, Allmänna svenska boktryckareföreningen 1893, Svenska pappersbruksföreningen 1898, Svenska trävaruexportföreningen 1906, Svenska yllefabrikantföreningen 1907, Sveriges industriförbund 1910 och Sveriges maskinindustriförening 1911.

Vid samma tid förekommo även både några företagssammanslagningar och några kartellavtal, men varken fusionerna eller kartellerna kunna anses typiska för förkrigsutvecklingen i vårt land. Mest kända äro bland de förra bildandet av Svenska sockerfabriks A.B. 1907 och sammanslagningen av ett antal spritfabriker till Reymersholms gamla industri A.B. Försäljningskarteller bildades för cement 1893, jutevaror 1894, soda 1901 och kalk 1903 och 1912. Andra tidigare kartellavtal förekommo för bomullsvaror, tapeter, handelsgjutgods, sanitetsgods, stållinor, porslin, kuverter, jordbruksmaskiner, metaller, flaskor, harvar, köttkvarnar, elektrisk materiel, fjädrar och hästskor m. m.

Krigsåren. Under kriget 1914—18 förekommo ett stort antal företagssammanslagningar, men dessa erhöllo i de flesta fall ingen monopolställ-

ning på den svenska marknaden. Strax före kriget hade företagsbildningarna A. B. Sveriges förenade trikåfabriker och A. B. Sveriges litografiska tryckerier tillkommit. Bland de under kriget bildade kunna nämnas Svenska oljeslageri A. B., Svenska tändsticks A. B., A. B. Förenade piano- och orgelfabriker. — Råvaruknappheten ledde i en del fall till uppbyggandet av vertikala kombinationer. Under dessa år tillkommo vidare ett stort antal nya företag, av vilka emellertid många snart efter kriget sopades bort. De flesta statliga regleringarna lämnade likaledes föga spår efter sig.

En verklig monopolbildning förekom under dessa år inom tobaks- och sprithanteringarna, vilka båda var för sig övergingo till under statens medverkan grundade monopolföretag. Därjämte synas de allmänna branschföreningarna under kriget ha erhållit ökad betydelse.

1920-talet. Deflationskrisen efter kriget medförde stora förluster för bankerna. Svårigheterna reddes upp genom rekonstruktioner, sammanslagningar och slutligen genom att staten övertog vissa engagemang. Antalet affärsbanker, som 1910 nådde upp till 80, har efter hand minskat. 1915 utgjorde det 66, 1920 41 och 1925 32. 1930 var det 30 och 1935 28. — Prisfallet efter kriget lämnade affärsbankerna med mycket större fordringar och därmed inflytande på svensk industri, än vad de tidigare haft och än vad de måhända själva avsett. Resultatet blev sålunda, att en betydande makt koncentrerades hos de största affärsbankerna. Dessa kommo därigenom även att öva inflytande på den koncentration, främst genom sammanslagningar, som under 1920-talet ägde rum inom industrin.

Under efterkrigstidens första årtionde ha sålunda bland annat de fusioner, som betecknas av följande företags namn, ägt rum: Svenska jästfabriks A.B., Telefon A.B. L. M. Ericsson, Almedahl-Dalsjöfors A.B., Brukskoncernen A.B., A.B. Kvarnintressenter, Svenska cellulosa A.B. och i början av 1930-talet A.B. Förenade superfosfatfabriker. En del företag förvärvade under denna tid nya intressen i andra företag. Det nya tekniska instrument, som i många av dessa fall kom till användning, var holdingbolaget. Aktiemajoriteten i de egentliga driftsföretagen samlades sålunda hos ett särskilt bolag, som utövade den gemensamma finansiella ledningen.

Under 1920-talet tillkommo vidare ett antal nya industrikarteller och branschorganisationerna byggdes efter hand ut. Jämväl inom andra näringsgrenar skedde en långsam utveckling av organisationerna.

1930-talet. Den svåra och långvariga depressionen i början av 1930-talet har på nära nog alla områden av svenskt näringsliv medfört mycket stora omvälvningar.

Inom industrin tillkommo ett stort antal nya kartellöverenskommelser och en del gamla sammanslutningar utbyggdes. Flertalet av de nya för-

skriva sig från 1933 och de närmast följande åren. Under själva konjunkturnedgången ingingos däremot få nya överenskommelser, sannolikt beroende dels på nödvändigheten att vänta tills läget kunde överblickas, och dels på att överenskommelser som medel mot alltför låga priser icke kunde åstadkommas i en handvändning. Närmare uppgifter rörande de kartellavtal, som ingåtts dessa år, återfinnas i avd. I A nedan. Ett viktigt drag i koncentrationstendenserna under 1930-talet har vidare varit det förhållandet att storföretagen ytterligare tillväxt i storlek och vidgat sina verksamhetsområden.

Inom handeln medförde prisfallet, omsättningsminskningen och en ökad konkurrens svårigheter, som man likaledes sökte avhjälpa genom organisatoriska åtgärder. Därvid skärptes motsättningarna mellan olika former av varudistributionen. Konsumentkooperationens frammarsch framkallade stor, ehuru möjligen överdriven oro hos den enskilda handeln. Konkurrensen från de nya enhetsprisföretagen väckte likaledes motstånd från de enskilda köpmännens sida, vilket tog sig uttryck i försök till bojkott mot vissa av dessa företags leverantörer. Vidare upptogs nu frågan om en reglering av nyetableringar inom detaljhandeln. I avsaknad av uppgifter över antalet nyetableringar olika år, kan icke avgöras, huruvida antalet »okynnesetableringar» under depressionsåren tilltog, men det är icke osannolikt att så var förhållandet. Troligt är i varje fall, att antalet misslyckanden steg med härav följande förluster för leverantörer och svårigheter för konkurrenter. Köpmannaorganisationernas åtgöranden i dessa olika angelägenheter ledde till bildandet av nya fabrikantorganisationer sådana som t. ex. Kemisk-tekniska och livsmedelsfabrikanters förening (KeLiFa) år 1932. Sveriges grossistförbund omorganiserades vidare och har därefter i likhet med detaljhandlareorganisationerna erhållit ökad anslutning.

Jordbrukarnas föreningsväsende har byggts upp under depressionens tryck. Det framstod nämligen som önskvärt att tillräckligt starka organisationer bildades, vilka skulle kunna med statens stöd genomföra vissa marknadsreglerande och prisstödjande åtgärder. Få år efter sitt bildande ha organisationer sådana som Svenska mejeriernas riksförening, grundad 1932, och Sveriges slakteriförbund, bildat 1933, erhållit anslutning från ett par hundra tusen jordbrukare och jämte underlydande sammanslutningar kommit att kontrollera en mycket stor del av partihandeln med mjölk och mejeriprodukter samt kött och fläsk. Ehuru icke av samma relativa betydelse ha även de övriga ekonomiska föreningarna för jordbrukarna erhållit stor och under några år på 1930-talet starkt ökad anslutning.

På andra områden har organisationstanken likaledes i ökad utsträckning trängt igenom. Så ha t. ex. arbetsmarknadsorganisationerna ytterligare starkt utbyggts och sammanslutningar bland tjänstemän tillkommit.

Sammanfattning.

Mot bakgrunden av denna allmänna överblick torde sammanfattningsvis följande kunna sägas om den nuvarande situationen i vårt land.

1. Starka koncentrationstendenser göra sig alltjämt gällande, även om det tekniska framåtskridandet numera icke har en enhetlig verkan i denna riktning utan därvidlag motsatta effekter även framträda.

2. Koncentrationstendenserna ta sig i främsta rummet uttryck i organiserad samverkan mellan företag. Uppbyggandet av mycket stora företagsenheter spelar mindre roll.

3. Samverkan gäller i främsta rummet marknadsförhållanden. Det är dessa, som närmast givit upphov till samarbetet, och dettas verkningar beröra närmast konkurrensmetoder och konkurrensvillkor samt prissättning.

Den följande framställningen.

De sakkunniga ha erhållit i uppdrag att verkställa utredning angående utbredningen av organiserad samverkan mellan företagarna inom svenskt näringsliv och att studera verkningarna av denna samverkan i olika avseenden. Resultatet av de sakkunnigas undersökningar framläggas i det följande. Framställningen behandlar därvid varje näringsgren för sig. I första avdelningen behandlas sålunda industrin, i den andra handeln, i den tredje jordbruket och i en fjärde andra näringsgrenar: hantverk, transport, bank- och försäkringsväsende etc. I den femte och sista avdelningen behandlas samhällets ställning till den organiserade samverkan inom näringslivet och framföra de sakkunniga sina slutsatser och uttalanden härom.

Avdelning I. Organiserad samverkan inom industrin.

Inledning.

Disposition.

I denna avdelning lämnas en redogörelse för utbredningen av organiserad samverkan mellan företagarna inom svensk industri och diskuteras verkningarna av föreliggande samarbete. Första avsnittet (A) utgöres av en uppräkning av konkurrensbegränsningar av skilda slag inom olika industrigrenar. Framställningen i detta såväl som i de båda följande avsnitten gäller helt förhållandena på hemmamarknaden. I andra avsnittet (B) lämnas en mera ingående skildring av ett antal sammanslutningars verksamhet. I tredje avsnittet (C) gives därefter en allmän, systematisk översikt över samverkans effekt i olika avseenden. Denna översikt är disponerad efter de olika samarbetsformerna.

Inledningsvis ha nedan sammanställts en del uppgifter rörande industrins ställning inom det svenska näringslivet, angående företagsstorlek och företagsformer, förekomsten av vertikal integration inom industrin samt rörande exportens organisation.

Industrins ställning.

På de senaste hundra åren har industrin vuxit fram till en ställning närmast konkurrerande med jordbruket som landets huvudnäring. Denna frammarsch belyses av uppgifterna, att medan år 1880 793 000 människor i vårt land eller 17.4 procent av landets befolkning, beräknades få sin utkomst av industri och hantverk, hade 1930 detta antal vuxit till 2 195 000 människor eller 35.7 procent av folkmängden.[1] På de senaste årtiondena har

[1] Enligt resultatet av 1935—1936 års extra folkräkning skulle industrin numera t. o. m. ge utkomst åt en större del av landets befolkning än jordbruket. Procenttalen för de olika huvudgrupperna av yrken voro för 1930 respektive 1936 följande (de i texten anförda uppgifterna gälla efter utproportionering av grupperna V och VI på de övriga).

	1930	1936
I. Jordbruk med binäringar	34.7	30.6
II. Industri och hantverk	31.7	31.8
III. Handel och samfärdsel	15.5	15.5
IV. Allmän tjänst och fria yrken	5.3	6.5
V. Husligt arbete	3.9	4.0
VI. F. d. yrkesutövare m. fl.	8.9	11.6

dock ökningen av antalet av industrin sysselsatta varit mindre accentuerad än tidigare, medan antalet sysselsatta inom handel och samfärdsel kraftigt ökat. Alltjämt fortgår emellertid en expansion av industrins arbetarantal. De i industristatistiken redovisade företagen hade 1913 en personal på 361 000 arbetare, 1929 453 000 och 1936 498 600 (1937 535 742), varvid utpräglade högkonjunkturår ha jämförts med varandra.

Industrins bidrag till den svenska nationalinkomsten är proportionellt större än vad som svarar mot antalet av denna näringsgren försörjda personer. Enligt de inkomstuppgifter, som bearbetats tillsammans med 1930 års folkräkning, skulle de inom industri och hantverk sysselsatta — enligt nyss angivna siffror uppgående till 36 procent av folkmängden — ha förtjänat något över 40 procent av de totala inkomsterna.

Företagsstorlek.

Den fullständigaste bilden av företagsstorleken inom det svenska näringslivet ger 1931 års företagsräkning, vilken gällde alla näringsgrenar utom jordbruket. Sammanlagt omfattade den 237 561 företag, vilka sysselsatte 1 371 290 personer och hade en omsättning av 17 685 796 000 kronor. Med företag menas här liksom i industristatistiken självständigt arbetsställe.

Industrin förekommer i företagsräkningen uppdelad på två stora huvudgrupper: dels industri och hantverk, ej i kombination med annan näring och dels industri och hantverk i kombination med annan näring. På olika storleksgrupper fördelade sig företagen inom den förra gruppen, vilken torde omfatta större delen av den egentliga industrin, sålunda:

	Företag		Omsättning		Sysselsatta personer	
	antal	%	milj. kr.	%	antal	%
0—3 sysselsatta	68 437	75.7	470.6	7.7	93 485	12.9
4—10 »	13 719	15.2	605.6	9.9	78 541	10.8
11—50 »	6 054	6.7	1 156.3	19.0	134 910	18.6
51—200 »	1 680	1.8	1 416.7	23.2	159 566	21.9
201—500 »	424	0.5	1 180.2	19.3	130 520	17.9
över 500 »	135	0.1	1 274.7	20.9	130 375	17.9
Summa	**90 449**	**100.0**	**6 104.1**	**100.0**	**727 397**	**100.0**

Den andra gruppen: industri och hantverk i kombination med annan näring, till vilken större delen av hantverksföretagen och en del av den mindre industrin torde höra, uppvisade en något annan fördelning. Av naturliga anledningar voro företagen i allmänhet av mindre storlek. Totalt räknade denna grupp 17 045 företag med 125 374 sysselsatta och en omsättning av 1 695 miljoner kronor.

Uppgifter av motsvarande art för en fortlöpande följd av år kunna hämtas ur industristatistiken. Detta gäller särskilt tiden efter 1913, då en viss omläggning av statistiken företogs och varefter grunderna för densamma bibehållits i stort sett oförändrade. I dessa uppgifter redovisas företag med minst 10 arbetare eller ett tillverkningsvärde per år av minst 15 000 kronor eller en förädlingslön om minst 4 000 kronor. (1913—1916 3 000 kronor). Den undre gränsen ifråga om tillverkningsvärde var 1913 10 000 kronor, men höjdes på grund av prisstegringarna till 20 000 kronor år 1917; 1926 sänktes den åter till 15 000 kronor. Sänkningen medförde, att 420 arbetsställen med 1 670 arbetare tillkommo. Med anledning av företagsräkningens uppgifter kompletterades statistiken från 1934 med 1 024 arbetsställen, vilka hade 7 928 arbetare och enligt bestämmelserna varit skyldiga att lämna uppgifter till industristatistiken men tidigare underlåtit detta. Industristatistiken har sålunda efter hand kunnat åstadkomma en fullständigare redovisning av mindre företag.

Storleken av i industristatistiken redovisade företag.

År	Antal arbetsställen med följande antal arbetare							Summa
	—10	11—50	51—100	101—200	201—500	501—1000	1001—	
1913	4 729	3 026	696	432	294	59	21	**9 257**
1920	6 676	3 739	715	471	327	72	22	**12 022**
1925	6 505	3 467	663	456	319	58	25	**11 493**
1930	8 871	4 109	689	478	362	74	27	**14 610**
1935	10 487	4 578	705	462	326	87	32	**16 677**
eller procentuellt:								
1913	51.1	32.7	7.5	4.7	3.2	0.6	0.2	**100.0**
1920	55.5	31.1	6.0	3.9	2.7	0.6	0.2	**100.0**
1925	56.6	30.2	5.8	4.0	2.7	0.5	0.2	**100.0**
1930	60.7	28.1	4.7	3.3	2.5	0.5	0.2	**100.0**
1935	62.9	27.4	4.2	2.8	2.0	0.5	0.2	**100.0**
antal arbetare:								
1913	21 034	71 912	48 835	61 261	88 828	39 361	29 513	**360 744**
1920	29 013	87 433	50 142	66 262	102 367	49 645	32 519	**417 381**
1925	28 172	79 752	47 096	63 646	99 077	38 587	35 362	**391 692**
1930	38 761	91 390	48 500	66 562	111 573	50 067	47 863	**454 716**
1935	47 445	100 113	49 413	65 202	97 634	57 118	53 944	**470 869**
eller procentuellt:								
1913	5.8	19.9	13.6	17.0	24.6	10.9	8.2	**100.0**
1920	6.9	21.0	12.0	15.9	24.5	11.9	7.8	**100.0**
1925	7.2	20.4	12.0	16.2	25.3	9.9	9.0	**100.0**
1930	8.5	20.1	10.7	14.7	24.5	11.0	10.5	**100.0**
1935	10.1	21.3	10.5	13.8	20.7	12.1	11.5	**100.0**

Utvecklingen av företagsstorleken efter 1913[1] framgår av de i tabellen å föregående sida sammanställda uppgifterna.

Totalt uppvisar den av tabellen omfattade tiden en viss minskning av den genomsnittliga företagsstorleken. Antalet arbetare per arbetsställe sjönk på följande sätt.

År	*Antal arbetare per arbetsställe.*
1913	38.97
1920	34.71
1925	34.08
1930	31.11
1935	28.24

Orsakerna till denna utveckling ha något berörts i det föregående.

Samtliga här anförda uppgifter ha gällt arbetsställen. Rörande företagen som juridiska och ekonomiska enheter föreligga över huvud inga uppgifter. Den i företagsräkningen verkställda grupperingen av företagen med hänsyn till deras egenskap av ensamma företag, huvudföretag eller filialer har endast avsett företagens antal, vadan alltså någon specificering av de statistiska uppgifterna i övrigt på angivna tre företagskategorier icke genomförts. Företagsräkningen har på denna punkt icke lämnat något resultat av intresse.

Ägareförhållanden.

Beträffande företagsformerna lämnar företagsräkningens uppgifter upplysning rörande verksamheternas fördelning på företag med olika slag av ägare. Följande uppgifter gälla gruppen industri och hantverk, ej i kombination med annan näring.

Ägare	Procentuell fördelning av		
	antal företag	omsättning	antal sysselsatta
Enskild person	82.5	17.5	28.5
Aktiebolag	7.2	66.2	54.4
Annat bolag	5.0	3.9	4.8
Ekonomisk förening	2.9	5.8	1.8
Staten	0.8	2.6	4.7
Kommun	1.0	3.9	5.5
Annan ägare	0.6	0.1	0.3

[1] För tiden före 1913 finnas uppgifter i den äldre industristatistiken. Dessa visa en betydande stegring av den genomsnittliga företagsstorleken. Så steg mellan åren 1896 och 1912 det genomsnittliga antalet arbetare per redovisat arbetsställe från 26.8 till 33.1. En mera ingående undersökning härav har gjorts av Nils Wohlin i Driftskoncentrationen i svensk fabriksindustri (Stockholm 1915).

Vertikal integration.

En vertikal integration innebär förenandet inom ett företag av verksamheter, vilka ligga i följd efter varandra i produktionsprocessen, t. ex. framställning av råvara, halvfabrikat, färdigfabrikat. En horisontell integration föreligger, då flera produkter, vilka i produktionshänseende äro sidoordnade, tillverkas av ett företag. Så blir förhållandet bland annat då biprodukter tillvaratagas. Om den horisontella integrationen kommer denna redogörelse icke att innehålla några sammanställningar; indirekt beröres den på sätt och vis vid behandlingen av sammanslutningarnas verkan på specialiseringen.

Den vertikala integrationen förekommer i två olika former. Dels kan det vara fråga om vidare bearbetning av vissa produkter vid framställningsverket, varvid de olika produktionsprocesserna bedrivas vid ett och samma arbetsställe. Dels kunna anläggningar för framställning av råvaror, halvfabrikat och färdiga produkter tillhöra samma ägare men vara lokalt skilda åt. Detta är fallet om tekniskt skilda anläggningar tillhöra samma aktiebolag, liksom även om de äro organiserade som skilda aktiebolag och dessa i sin tur ha gemensam ägare, eller det ena bolaget äger det andra. Båda slagen av vertikal integration förtjäna beaktande. I viss mån kan man säga, att en integration av företag i den förra meningen sammanhänger med de tekniska och driftsekonomiska fördelar, som därigenom kunna uppnås, medan integration av det senare slaget genomföres för utnyttjande av fördelar ifråga om central administration, uppträdande på marknaden m. m.

För erhållande av uppgifter rörande vertikal integration i den förra meningen kan man gå till industristatistiken. Där — liksom i företagsräkningen — användes företag i betydelsen arbetsställe. En särskild tabell (nr 8 i berättelsen för 1935) innehåller vissa uppgifter över tillverkningar, som helt eller till någon del varit föremål för vidare bearbetning vid de verk, där de framställts. Uppgifter över integration av det andra slaget måste sammanföras ur olika kalendrar och uppslagsverk.

En hastig genomgång av de olika industrigrenarna ger med ledning av de anförda källorna följande resultat:

Övervägande delen av den *järnmalm*, som förädlas inom Sverige, kommer från malmfält, vilka i en eller annan form ägas av järnbruken.

Av *tackjärn* utgör produktionen för vidare bearbetning vid framställningsverket enligt industristatistiken 60 procent av hela produktionen, av smältstycken och råskenor ungefär 25 procent och av göt och smidbart gjutgods praktiskt taget hela produktionen. För stångjärn och -stål är detta fallet med ungefär hälften av produktionen av smitt och pressat järn och stål, med nästan hela produktionen av varmvalsade ämnen och med drygt

10 procent av tillverkningen av diverse varmvalsade produkter. Detsamma gäller vidare för omkring ¾ av tillverkningen av maskingjutgods, halva tillverkningen av dragen tråd, etc. Ifråga om övriga metaller är framställningen av halvfabrikat och diverse helfabrikat i stor utsträckning förenad vid samma verk.

»De svenska järnverken utgöras dels av anläggningar för framställning enbart av tackjärn (masugnar), dels av anläggningar för enbart välljärns- eller götframställning samt varmvalsning av järn och stål, dels av kombinerade verk. Av sistnämnda typ äro alla de största och viktigaste anläggningarna. Många järnbruk äro dessutom förenade med manufakturverk eller mekaniska verkstäder; i vissa fall utgöra dessa till och med den huvudsakliga delen av respektive anläggningar». (Sveriges Industri, utgiven av Industriförbundet 1935, sid. 154.)

Inom *jord- och stenindustrin* förekommer integration egentligen endast ifråga om kalk. Sockerbruken, superfosfat- och karbidfabrikerna samt sulfatcellulosafabrikerna bränna kalk i viss utsträckning för eget behov. Cementfabrikerna bryta själva sitt behov av kalksten.

Den *träförädlande industrins* skogsinnehav utgör cirka 5.6 miljoner hektar skogsmark eller omkring en fjärdedel av landets hela skogsareal. Lagstiftningen har hindrat ytterligare ökning av bolagens egendom på detta område. Genom nära samorganisation mellan massa- och sågverksindustrierna ha möjligheter vunnits att rationellt utnyttja råvaran. »De svenska pappersbruken fylla till allra största delen sitt råvarubehov från egna, med bruken förenade massafabriker. Blott i mindre omfattning förekommer, att pappersmassa försäljes till utomstående svenska förbrukare. Huvuddelen av produktionen vid de fristående massafabrikerna går därför på export. Undantag härifrån bildar egentligen blott tillverkningen vid vissa mindre eller äldre fabriker, vilka av olika skäl icke konkurrera på utlandsmarknaderna.» (Sveriges Industri, sid. 315.) Vid en jämförelse mellan industri- och handelsstatistiken framgår att massatillverkningen för försäljning inom landet endast uppgår till omkring 15 procent av hela konsumtionen och mindre än 5 procent av hela produktionen.

Inom *livsmedelsindustrin* förekommer en integration egentligen endast mellan malttillverkningen och bryggerierna. Integration existerar även inom Kooperativa förbundet, som äger kvarnar, makaronifabrik, spisbrödsfabrik och bagerier samt olje- och margarinfabrik.

Typisk för *textilindustrin* är kombinationen av spinnerier och väverier, särskilt vanlig ifråga om de större företagen. Enligt industristatistiken var omkring 85 procent av konstullen, drygt 70 procent av ullgarnet och omkring 60 procent av bomulls- och lingarnet avsett för vidare bearbetning vid framställningsverket. Härvid är att märka, att den vertikala samverkan, som består i vidare bearbetning vid verk, tillhöriga samma företag

men som driftsenheter helt skilda från halvfabrikattillverkningen, icke medräknats. Ett annat uttryck för integrationens omfattning är uppgifterna i industristatistikens summariska översikt, i vilken för år 1935 salutillverkningarnas värde inom bomullsindustrin anges för bomullsspinnerier till 13.0, för bomullsväverier till 24.3 och för kombinerade bomullsfabriker till 100.6 miljoner kronor; inom ylleindustrin voro motsvarande siffror 14.0, 35.0 och 69.6 miljoner kronor. Jämväl färgeri-, blekeri- och impregneringsverksamheten är i allmänhet förenad med väverierna.

Integration mellan *garverier och skofabriker* förekommer i några fall.

Inom den *kemisk-tekniska industrin* är sammankopplingen av flera framställningsprocesser mycket vanlig. Så t. ex. användes omkring 85 procent av landets svavelsyreproduktion på tillverkningsplatsen för produktion av superfosfat och sulfater. Kalciumkarbid och ammoniak framställas huvudsakligen i samband med konstgödseltillverkningen.

Exportens organisationer.

De sakkunnigas utredning gäller endast organiserad samverkan ifråga om den svenska industrins avsättning på hemmamarknaden. I denna inledning må emellertid för fullständighetens skull slutligen några uppgifter lämnas rörande exportens organisation.

Som central intresseorganisation verkar *Sveriges allmänna exportförening*. Den bildades 1887 och är en statsunderstödd sammanslutning av svenska köpmän, industriidkare och sjöfartens målsmän med ändamål att befrämja och utveckla Sveriges handel med främmande länder. Dess *informationsavdelning* står såväl svenska som utländska affärsmän till tjänst med upplysningar rörande vårt lands kommersiella förhållanden. Till informationsavdelningen vända sig svenska köpmän och industriidkare för att erhålla uppgift om lämpliga representanter i utlandet eller fasta köpare av sina varor och utländska affärshus tillskriva avdelningen för att bli satta i förbindelse med svenska exportörer. Dessutom lämnar avdelningen upplysningar i tull- och handelspolitiska frågor, beträffande märknings- och förpackningsbestämmelser samt skeppshandlingar gällande för olika länder, om transportvägar, kreditförhållanden, in- och utländska mässor och utställningar, åtager sig dechiffrering av codetelegram etc. Avdelningen utför även tekniska och andra översättningar till och från främmande språk. En särskild *östeuropeisk avdelning* har sedan 1915 handlagt angelägenheter rörande affärsförbindelser med Ryssland, Finland, Polen och de baltiska randstaterna. *Kreditupplysningsavdelningen* lämnar upplysningar om firmor och affärsmän i Sverige och utlandet och har ombud på ett stort antal platser. *Marknadsundersökningsbyrån* företar utredningar rörande avsättningsmöjligheterna för svenska varor på olika marknader. Exportför-

eningen utger en tidskrift, *Svensk export*, utkommande var fjortonde dag och bland annat innehållande notiser rörande inkomna agenturförfrågningar. Den utger vidare månadstidskrifter på engelska och spanska samt årligen »Svensk exportkalender», innehållande bland annat adressuppgifter på svenska exportörer av olika artiklar.

Allmänna intresseföreningar, som antingen huvudsakligen handlägga exportfrågor eller vid sidan av sin verksamhet inom landet även ägna sig åt sådana, äro branschsammanslutningarna *Sveriges trävaruexportförening* med underavdelningen *Svenska lådfabrikanternas förening, Svenska cellulosaföreningen, Svenska trämasseföreningen, Svenska pappersbruksföreningen, m. fl.*

Kartellsamverkan, som berör svensk export, förekommer i en del fall. I några gäller samarbetet endast svenska företag, som t. ex. ifråga om vissa specialtillverkningar inom järnhanteringen. I andra åter föreligga internationella kartellbildningar med deltagande från flera länder. De mest kända av dessa äro European Timber Exporters' Convention (ETEC) för trävaror, Sulphite Pulp Suppliers (SPS) för sulfitcellulosa, Mechanical Pulp Suppliers (MPS) för slipmassa, de skandinaviska pappersorganisationerna Scancraft för kraftpapper, Scangreaseproof för smörpapper och Scansulfit för sulfitomslagspapper. Den sistnämnda har upphört efter att endast ha ägt bestånd en kortare tid. Andra internationella sammanslutningar med svenskt deltagande finnas för järnlegeringar, cement, linoleum, vissa kemikalier m. m.

En del av överenskommelserna gälla endast non-konkurrens på respektive hemmamarknader.

Det är ett känt förhållande, att en betydande del av den svenska exporten kommer från stora företag, vilka framför allt genom kvalitet uppnått världsrykte och av vilka flera äro ensamma i vårt land ifråga om respektive tillverkningar. Till denna kategori höra företag sådana som A.B. Svenska kullagerfabriken, Allmänna svenska elektriska A.B. (ASEA), Telefon A.B. L. M. Ericsson, A.B. Separator, Elektrolux A.B., Svenska tändsticks A.B., A.B. Bofors m. fl. Malmexporten domineras av Grängesbergsbolaget. Järnbruken ha endast för ett fåtal artiklar några överenskommelser för exportmarknaderna; dessa gälla i så fall endast lika grundpris. För åtskilliga artiklar ha de olika bruken sina specialiteter, om vilka de äro ensamma, och komma således för dessa i en ställning, som rätt nära motsvarar de uppräknade företagens. De största järnbruken ha också liksom dessa en över hela världen förgrenad försäljningsorganisation.

Exporten av vissa produkter har blivit föremål för offentligt ingripande. För gatsten existerar sålunda en tvångskartell. Sammanslutningen Sveriges

granitindustris exportförening har erhållit ensamrätt till export av gatsten. Den sköter försäljningsarbetet och fördelar inkommande order på till föreningen anslutna företag. Den samarbetar med en liknande organisation i Norge. — Hela smörexporten är numera förenad hos Svenska mejeriernas riksförening, som uppköpt de privata företagen på detta område och som i samförstånd med respektive statliga myndigheter utövar en reglerande verksamhet med avseende på exporten av smör. — Liknande anordningar ha tidtals — utan att exporten koncentrerats hos ett enda företag — tillämpats för kött, fläsk och ägg.

Alster från en del företag, vilka huvudsakligen kunna räknas till den mindre industrin, förmedlas till försäljning i utlandet genom »Produkter från Sverige, förening u. p. a.».

Gör man en överslagsberäkning över, hur stor del av den svenska exporten, som beröres av ovannämnda organiserade samarbete eller för vilken endast en svensk tillverkare finnes, kommer man till en siffra i varje fall icke understigande ⅔ av värdet. För denna del av Sveriges export kan alltså en ohämmad konkurrens mellan *svenska* företag vid exportförsäljningar icke sägas föreligga. Däremot möter även denna export på världsmarknaden konkurrens från andra företags sida.

A. Konkurrensbegränsningar på svensk industris hemmamarknad.

Undersökningens material.

Den redogörelse, som i det följande lämnas för förekomsten av organiserad samverkan rörande svensk industris avsättningsförhållanden inom landet, omfattar såväl det samarbete som tagit form av *allmänna intresseföreningar* som det vilket har karaktären av *konkurrensbegränsningar*. De allmänna intresseföreningarna äro sådana sammanslutningar, inom vilka för medlemmarna bindande förpliktelser ifråga om priser, produktions- eller avsättningsförhållanden icke förekomma. Som konkurrensbegränsningar räknas alla bindande överenskommelser av dylikt slag mellan fristående företag. För dessa komma överenskommelsernas karaktär genomgående att angivas: om de gälla försäljningsvillkor, priser, marknadsdelning eller om särskilt försäljningsorgan upprättats. Konkurrensbegränsning anses vidare föreligga, då ett företag är ensamt om eller dominerar tillverkningen inom landet av någon vara. Även statsmonopolen räknas till konkurrensbegränsningarna.

Uppgifterna rörande överenskommelserna ha erhållits på följande sätt. I januari 1937 utsände de sakkunniga till omkring 300 industriföretag en cirkulärskrivelse, vari de tillfrågades huruvida de deltogo i något samarbete med andra tillverkare av varor, som de producerade. Företagen hade med ledning av Industrikalenderns tillverkningsregister utvalts på ett sådant sätt, att varje däri upptagen artikel representerades av åtminstone ett tillfrågat företag. I flertalet fall blevo flera tillverkare av samma produkt tillfrågade. Det ansågs icke behövligt utsända cirkulärbrevet till samtliga företag, vilka lämna uppgifter till industristatistiken eller vilka äro upptagna i Industrikalendern. Det är icke uteslutet, att någon enstaka överenskommelse därigenom förblivit obekant för de sakkunniga.

På detta sätt erhölls kännedom om ett antal överenskommelser och sammanslutningar. Till dessa och till ytterligare några, som på andra vägar blivit kända för de sakkunniga, utsändes därefter vissa formulär. Genom dessa erhölls upplysning om till överenskommelserna anslutna företag, dessas andel av omsättningen av berörda varor, överenskommelsernas karaktär, deras giltighetstid och förekomsten av eventuella tidigare överenskommelser samt i vad mån avtal förefanns med återförsäljaresammanslutning eller med utländska tillverkare eller sammanslutningar. Sådana upplysningar lämnades av praktiskt taget alla sammanslutningar, till vilka hänvändelse gjorts. I en del fall ha vissa frågor icke kunnat besvaras eller endast ett mycket ungefärligt svar kunnat lämnas. Det gäller framför allt uppskattningen av sammanslutningens andel av omsättningen av berörda varor.

Dessa uppgifter erhöllos i allmänhet under våren 1937. I några fall ha uppgifter senare inhämtats från nybildade sammanslutningar. Ett par tidigare överenskommelser ha under de senaste åren upphört att gälla. I den mån detta blivit för de sakkunniga känt, meddelas även detta. Den följande översikten kommer av dessa anledningar i vissa fall att vid sidan av varandra redovisa överenskommelser, vilka icke samtidigt existerat. Beräkningarna torde dock därigenom knappast belastas med något nämnvärt fel. *I allmänhet gälla uppgifterna i texten om företag och sammanslutningar förhållandena år 1937.*

Sammanställningen av uppgifter om ensamtillverkare har gjorts med ledning av Industrikalendern. Det har därvid många gånger varit en omdömessak att avgöra, vilka företag som skulle medtagas. Det finns ett stort antal företag i vårt land, vilka ensamma tillverka någon viss specialitet. I de fall då denna varit av mindre betydelse, ha de sakkunniga icke ansett sig böra medtaga företagen. De upptagna ensamtillverkarna utgöra en mycket heterogen samling företag, av vilka många icke intaga någon monopolistisk ställning för den vara de ensamma tillverka. I åtskilliga fall finnas konkurrenter med näraliggande tillverkningsprogram, vilka lätt

skulle kunna upptaga framställning av ifrågavarande artiklar. Flera av ensamtillverkarna ha en betydande konkurrens från utlandet, om vilken uppgifterna på importens omfattning och rådande tullskydd ge vissa upplysningar.

Uppgifterna rörande de allmänna intresseorganisationerna ha erhållits från Industrikalendern och andra uppslagsverk samt i några fall i samband med insamlandet av upplysningarna rörande överenskommelserna. De sakkunniga ha icke ansett en absolut fullständighet i fråga om redovisningen av de allmänna intresseorganisationerna påkallad.

De från sammanslutningarna och företagen erhållna uppgifterna ha kontrollerats och kompletterats med uppgifter ur industri- och handelsstatistiken. *Där icke annat utsäges gälla anförda statistiska uppgifter för år 1935.*

Därjämte ha vissa uppgifter rörande tullar för de av konkurrensbegränsningarna berörda varorna anförts. Dessa ha sammanställts för de sakkunnigas räkning av byråinspektör K. A. Zandrén. I allmänhet återges tullsatserna uträknade i procent av importvärdet år 1935, i en del fall även i procent av förädlingsvärdet. Dessa senare uppgifter ha hämtats från 1928 års tulltaxeutredning och gälla nämnda års värden.

För åtskilliga produkter ha endast ungefärliga uppskattningar kunnat göras. Vissa felaktigheter ha otvivelaktigt även uppstått på grund av bristande överensstämmelse mellan industri- och handelsstatistiken. De sammanräkningar, som gjorts dels industrigruppvis, dels för hela industrin, få därför icke uppfattas som annat än överslagskalkyler, avsedda att i första hand ge ett allmänt intryck rörande utbredningen av olika slag av konkurrensbegränsningar.

Redogörelsen är uppställd i anslutning till Industrikalenderns tillverkningsregister. Industristatistikens uppgifter ha fått underkastas en viss bearbetning för åstadkommande av överensstämmelse med denna gruppering. Så har »malmbrytning och metallindustri» uppdelats på fem grupper. Då siffrorna äro avsedda att gälla avsaluproduktionen, ha uppgifterna i industristatistikens (för år 1935) tabell 7 — industriprodukternas kvantitet och värde — reducerats med uppgifterna i tabell 8 över sådana tillverkningar, som helt eller till någon del varit föremål för vidare bearbetning vid framställningsverket. De sålunda erhållna uppgifterna stämma icke helt, icke ens till sin summa, med gruppsiffrorna för malmbrytning och metallindustri i industristatistikens tabell 1, den summariska översikten. För övriga grupper ha för bekvämlighets skull gruppsummorna tagits ur sistnämnda tabell.

Handelsstatistikens uppgifter ha sammanförts gruppvis, så att största möjliga överensstämmelse med tillverkningssiffrorna erhållits. Av exporten har därvid en mindre del uteslutits såsom icke bestående av industrivaror; detta gäller t. ex. levande djur och omalen spannmål. För några

stora industriprodukter ha exportvärdena något reducerats efter jämförelse mellan kvantitets- och värdeuppgifter i handels- och industristatistiken. En viss avkortning av exportvärdena har också skett i avsikt att därmed ta hänsyn till de distributionskostnader, som kunna ingå i dessa och för att öka jämförbarheten med produktionsvärdena. Av dessa skäl har den totala exporten minskats från i handelsstatistiken upptagna 1 297 miljoner kronor till 1 233 miljoner kronor. Ungefär halva minskningen faller på artiklar, som uteslutits ur beräkningarna, och den andra hälften på de nämnda avkortningarna.

Inom varje grupp uppräknas allmänna intresseorganisationer, ensamtillverkare och överenskommelser mellan företag. För överenskommelserna lämnas uppgift på deras karaktär, berörda varuslag, antal anslutna företag, ålder, eventuella tidigare överenskommelser, förekomsten av avtal med återförsäljare och med utländska företag eller sammanslutningar. I slutet av redogörelsen för varje grupp lämnas i tabellarisk form några statistiska data rörande avsaluproduktion, export och import av varor, berörda av konkurrensbegränsningar, rörande de anslutna företagens andel av den svenska avsalutillverkningen av ifrågavarande varor samt rörande nu gällande tullar. Ur dessa översikter kan även utläsas hur stor del den totala avsaluproduktionen för den inhemska marknaden av varor, vilka äro berörda av konkurrensbegränsningar av något slag, utgör av hela industrins försäljningar inom landet.

I en allmän sammanfattning lämnas för hela industrin en översikt över antalet konkurrensbegränsningar av olika slag, berörda varor, överenskommelsernas ålder, uppsägningstid m. m.

Allmänna intresseföreningar, gemensamma för flera näringsgrenar.

Före redogörelsen för inom olika industrigrenar förekommande allmänna intresseorganisationer och konkurrensbegränsningar skola några för flera branscher gemensamma sammanslutningar omnämnas.

En central allmän intresseorganisation för hela den svenska industrin är *Sveriges Industriförbund,* bildat 1910 för »att sammansluta landets industriidkare samt föreningar för särskilda industrigrenar till främjande av samhällsnyttig produktion och bevakande av industrins gemensamma intressen». En av Industriförbundets huvuduppgifter är att i förhållande till statsmakterna tillvarataga industrins intressen. Förbundet står vidare industriidkarna till tjänst med råd och upplysningar i skatte-, tull- och handelstraktatfrågor, organisationsfrågor, trafikfrågor, pensionsfrågor med flera spörsmål. För medlemmarna håller förbundet ett bibliotek samt utger en tidskrift och diverse publikationer.

Den mindre industrins särskilda intressen tillvaratagas dels av en härför inrättad sektion inom *Sveriges hantverksorganisation*, dels av den år 1934 bildade sammanslutningen *Småindustriens centralförbund* dels av de under de senaste åren bildade småföretagareföreningarna i norrlandslänen (jfr avd. IV: 2).

Gemensamma allmänna intresseorganisationer för såväl industri som handel och sjöfart äro *handelskamrarna*, vilka äro auktoriserade av Kungl. Maj:t och erhålla statsbidrag. I Sverige finnas 12 handelskammare, nämligen i Stockholm, Norrköping, Jönköping, Visby, Malmö, Göteborg, Borås, Karlstad, Örebro, Gävle, Sundsvall och Luleå. De ha till uppgift att inom sina respektive områden främja och inför statsmyndigheterna företräda näringslivets intressen. Till deras verksamhet hör bland annat att auktorisera revisorer och translatorer samt godkänna granskningsmän.

Handelskamrarna ha jämte Sveriges industriförbund, Sveriges grossistförbund, Sveriges köpmannaförbund, Kooperativa förbundet, Sveriges hantverksorganisation och Sveriges redareförening upprättat särskilda *opinionsnämnder*, vilka ha att avgiva yttranden, huruvida av näringsidkare i konkurrenssyfte företagen åtgärd står i överensstämmelse med god affärssed. Medan tidigare åtskilliga lokala sådana opinionsnämnder varit verksamma, har numera en viss centralisering ägt rum. En centralkommitté för näringslivets opinionsnämnder har år 1938 upprättats, vilken inrättar lokala opinionsnämnder. Centralkommittén har godkänt stadgar för dessa samt befordrar enhetlighet i deras verksamhet och inbördes samarbete dem emellan. Sådana lokala opinionsnämnder skola enligt centralkommitténs beslut finnas i Stockholm, Göteborg och Malmö. Näringsorganisationerna ha utfäst sig att icke medverka i annan opinionsnämnd för bekämpande av illojal konkurrens än sådan, vars stadgar godkänts av centralkommittén.

Grupp I. Malmgruvor, järn-, stål- och metallverk.

Denna första grupp omfattar malmgruvor, järnverk, stålverk och metallverk. Den har avgränsats från den följande, järn- och metallmanufaktur, på det sättet, att till densamma räknats — vad järnhanteringen beträffar — i stort sett varmvalsade och smidda produkter, medan kallvalsade produkter m. m. förts till manufakturen. Av industristatistikens produkter medräknas sålunda tillverkningarna till och med nr 76. Dessutom föras till denna grupp plåt, rör, stänger och tråd av andra metaller, i industristatistiken upptagna under beteckningen »annan metallmanufaktur» och omfattande nr 123—149.

Järnhanteringens allmänna intresseorganisation är det år 1748 grundade *Jernkontoret*, vars reglemente fastställts av Kungl. Maj:t. Jernkon-

torets uppgift är dels att tillvarataga järnhanteringens intressen i olika frågor, t. ex. handelspolitiska, dels att i vetenskapligt och tekniskt hänseende befrämja den svenska järnhanteringens framåtskridande. Det senare sker genom Jernkontorets tekniska byrå och Jernkontorets tekniska forskningsverksamhet, till vilken särskilda bidrag lämnas av de anslutna verken.

En sammanslutning för tillvaratagande av järnindustrins kommersiella intressen är *Järnverksföreningen*, som bildades 1889. Genom marknadsberättelser och genom insamlande och publicerande av statistik över tillverkning och export samt sättande av normalnoteringar söker föreningen lämna sina medlemmar snabb och tillförlitlig upplysning om marknadsläget och andra på priset inverkande omständigheter.

Ensamtillverkare. Som ensamtillverkare kunna inom denna grupp följande företag betecknas.

Domnarfvets järnverk, tillhörigt Stora Kopparbergs Bergslags A.B., är enda tillverkare inom landet av järnvägsräls och av grövre byggnadsbalkar. Importen är dock betydande och tullfrihet råder.

Oxelösunds järnverks A.B. är enda svenska tillverkare av kokstackjärn för avsalu. Importen är väsentligt större än den nyssnämnda inhemska produktionen. Tullfrihet råder.

A.B. Ferrolegeringar är ensamtillverkare av vissa mindre betydande legeringar såsom fosforjärn, titanjärn, vanadinjärn.

A.B. Svenska aluminiumkompaniet är enda tillverkare inom landet av aluminium. Råmaterialet importeras och företaget är grundat som dotterbolag till ett norskt företag, vilket deltar i internationella överenskommelser. I fråga om produkter av aluminium samarbetar det med ett par metallverk.

Bolidens Gruv A.B. är enda framställare av guld och silver inom landet.

Överenskommelser. Inom denna grupp föreligga ett antal överenskommelser dels rörande järnlegeringar, dels rörande metallprodukter och dels mellan järnbruken.

Sålunda finnes sedan 1935 en kvot- och prisöverenskommelse mellan 2 företag för *ferro-wolfram*.

Tre av de fyra tillverkarna av *ferrokrom* ha tillsammans med ett par norska tillverkare, representerade av ett par importörer, överenskommelse rörande priser och kvoter sedan hösten 1933. De deltaga även i andra internationella överenskommelser.

En tillverkare av *kiseljärn* har uppgivit sig tillhöra den internationella organisationen Ferrosilicium Gesellschaft m. b. H.

Tillverkningen av halv- och helfabrikat av andra metaller än järn domineras av 2 företag, vilka samarbeta.

Metallsektionen, som ingår i Järn- och metallvaruleverantörföreningen, räknar som medlemmar 23 företag, av vilka endast några få äro tillverkare och flertalet grosshandelsföretag och importörer. De ha överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor för aluminium, antimon, bly, fosforbrons, koppar, mässing, zink och tenn, både i tackor och i halvfabrikat, samt bleckplåt; dock endast för mindre kvantiteter än 500 respektive 2 500 kg; större kvantiteter falla utanför avtalet. Överenskommelsen härrör från 1910. Dessutom föreligger avtal med Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar.

De övriga avtalen rörande metallerna utgöra i viss mån överbyggnader på Metallsektionen. För *halvfabrikat av koppar, fosforbrons, mässing, delta, durana, dynamo, manganbrons, speciallegeringar av mässing, aluminiumbrons och kopparnickel samt för tenn* finnes sedan 1932 en kvot- och prisöverenskommelse mellan de 2 företag, som svara för praktiskt taget hela tillverkningen därav.

För *halvfabrikat av aluminium* slöts i mitten av 1934 ett prisavtal mellan de 3 företag, som tillverka sådana produkter. Överenskommelsen gäller även de båda metallverkens inköp av aluminium från det tredje, som tillverkar denna råvara.

För *kopparledningar, huvudsakligen koppartråd och -lina* gäller sedan 1926 en kvot- och prisöverenskommelse mellan 3 företag, vilka uppgivits svara för omkring 95 procent av tillverkningen.

För *kopparplåt, kopparrör, kopparstänger och massiv kopparstagbult* finnes sedan 1931 en kvot- och prisöverenskommelse. Anslutna till denna äro de 2 tillverkarna samt 4 grossistföretag.

Slutligen träffades våren 1936 en prisöverenskommelse för *kopparrör för värme- och sanitetsändamål* (s. k. »rörmokarrör») mellan de 2 tillverkarna och 11 rörengrossistfirmor i Stockholm, Göteborg och Hälsingborg.

En *Svenska järnbrukens gruppcentral* bildades 1937 med uppgift att tillhandahålla sekretariat åt administrationen och kontrollen av överenskommelser inom järnhanteringen. Till denna äro anslutna ett antal grupper för den inhemska marknaden och för exporten. Beträffande gruppernas andel av hemmamarknaden har i de flesta fall meddelats, att det ställer sig svårt att angiva ens ungefärliga siffror, enär industristatistikens tillverkningsuppgifter icke äro tillräckligt specificerade för att ge en ledning vid bedömandet av tillverkningens storlek och respektive grupper i regel icke själva ha uppgifter därom.

För vissa slag av *stålgjutgods* finnes sedan 1923 en kvot- och prisöverenskommelse mellan 11 företag, vilka beräknas tillverka omkring halva avsaluproduktionen härav. Import av stålgjutgods förekommer både i obearbetad och bearbetad form, speciellt för varven men även för andra industrier.

Lancashiregruppen, likaledes bildad 1923, räknar 6 deltagare. Dessa, som beräknas svara för större delen av tillverkningen av de av samarbetet berörda artiklarna, ha prisöverenskommelse för varmvalsat lancashirejärn i stänger och ringar. Detta är en specialkvalitet mjukt järn, av vilken omsättningen är obetydlig i Sverige.

Valsjärnsgruppen, bildad 1937, har prisöverenskommelse för vissa slag av varmvalsat, olegerat järn av ordinär handelskvalitet. De anslutna 12 företagen beräknas svara för 40—50 procent av avsaluproduktionen inom landet. Landets största tillverkare jämte flera andra producenter stå utanför sammanslutningen. Importen är stor och torde som regel överstiga den svenska produktionen för hemmamarknaden.

För *maskin- och pressmide* träffades 1927 mellan 5 företag en kvotöverenskommelse. De anslutna företagen svara för endast en del av tillverkningen härav. En ej obetydlig import förekommer.

För *grovplåt* finnes en minimiprisöverenskommelse mellan 3 företag sedan 1933. En stor producent står utanför överenskommelsen, som endast tidvis existerat. En mycket stor import förekommer, uppgående till mera än den dubbla svenska produktionen, av vilken senare en del exporteras och en betydande del av vissa tillverkare användes i egna verkstäder.

För *vissa specialstål* finnas 3 prisöverenskommelser mellan olika antal tillverkare.

För *rostfritt stål* i visst utförande och vissa former finnas sedan 1935 ett par minimiprisöverenskommelser mellan flertalet tillverkare.

Rörkonventionen, som bildades 1936, har en minimiprisöverenskommelse mellan de 2 anslutna företagen för huvudsakligen billigare kvaliteter av valsade och svetsade rör. Dessa verk beräknas svara för 85—90 procent av tillverkningen i Sverige. Härom har ytterligare meddelats följande:

»De två största svenska rörverken äro medlemmar av internationella rörkonventionen, som bildades i november 1936 och som f. n. omfattar de flesta rörverken i Europa (utom Ryssland), U. S. A. och Kanada. Konventionen innefattar endast avtal angående minimipriser för vissa rörslag och är i viss mån en efterträdare till 'International Tube Cartel', som upphörde i mars 1935. Den dåvarande kartellens liksom den nuvarande konventionens ändamål var i första hand att förhindra osund konkurrens, vilken lätt uppstår inom denna industrigren, särskilt på grund av överskott på produktionskapacitet. Vid International Tube Cartels upphörande började genast ett priskrig mellan rörverk i olika länder, och därvid blev t. ex. den svenska marknaden utsatt för en intensiv dumping från utlandet. Denna var så mycket lättare att här etablera som Sverige endast har ett ganska obetydligt tullskydd i jämförelse med andra länder med egen rörindustri. För att belysa de prisförhållanden, som rådde under denna dumpingperiod, må anföras, att enligt uppgift utlandet då sålde gängade rör i Sverige till så låga priser, att deras nettopriser efter avdrag av frakt etc. i fråga om vissa dimensioner knappast motsvarade dåvarande pris å järnskrot levererat cif svensk hamn.

Importen är mycket betydande men varierar avsevärt. Under åren 1935 och 1936 beräknas densamma ha utgjort mellan 60—110 procent av de svenska rörverkens leveranser på hemmamarknaden.

Konventionsavtalet har mycket kort uppsägningstid och kan varje verk frånträda överenskommelsen för sig.»

De svenska företagen utträdde i början av 1939 ur den internationella konventionen. Då konkurrensen i samband därmed blev besvärande, gjorde de svenska rörverken framställning om tullhöjning på rör vid import till Sverige. Enligt denna skulle tullhöjningen äga sin största betydelse därigenom, att den kunde stärka de svenska företagens ställning vid förhandlingar med producenterna i andra länder. Om tullhöjningen beviljades, åtogo sig rörverken att icke höja sina priser inom Sverige utan regeringens medgivande. 1939 års lagtima riksdag gav regeringen fullmakt att höja tullen, om så skulle komma att behövas. Denna fullmakt har även utnyttjats.

En överenskommelse föreligger vidare rörande *valsar för järnbruken.*

Svenska järnbrukens träkolsförening u. p. a., som bildades 1917, är en sammanslutning av svenska järnbruk med uppgift att genom samarbete mellan medlemmarna tillgodose deras intressen ifråga om inköp av träkol.

Sammanfattning. Uppgifterna beträffande förhållandena inom denna grupp ha i huvudsak visat följande.

Av malm exporteras en betydande del av brytningen. I övrigt föreligger sådan integration att försäljningarna på hemmamarknaden spela ringa roll. För järnbrukens halvfabrikat, sådana som tackjärn, smältstycken och råskenor (av välljärn) samt göt och billets finnes icke någon samverkan. Större delen av dessa produkter försäljes på export eller vidareförädlas vid framställningsverken. För varmvalsade och smidda produkter förefinnes samverkan dels för vissa produkter av s. k. handelsjärnskvalitet, dels för några speciella slag av kvalitetsstål. För järnlegeringar föreligga internationella kartellavtal och en viss samverkan även på den svenska marknaden. De båda stora metallverken samarbeta.

Totalt ha uppgifter lämnats rörande 5 ensamtillverkare (av vilka i fortsättningen dock endast 2 komma att medräknas), 8 kvot- och 13 prisöverenskommelser. Sammanfattningsvis kunna dessa konkurrensbegränsningar redovisas i följande form: se tabellen å nästa sida.

Enligt dessa beräkningar skulle sålunda konkurrensbegränsningarna inom denna grupp beröra varor, vilkas avsaluproduktion för hemmamarknaden uppskattats till 114 miljoner kronor av den totala avsaluproduktionen på 280 miljoner kronor. Konkurrensbegränsningarna gälla sålunda drygt 40 procent av tillverkningen.

Produktion m. m. av bundna varor från järn-, stål- och metallverk.

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturerings-värde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
1. Ensamtillverkare.						
A. B. Svenska aluminiumkompaniet:						
aluminium	3.3	0.0	2.8	100	Fritt	—
Domnarfvets järnverk:						
järnvägsräls	2.5	0.0	1.5	100	Fritt	—
grövre balkar	·	·	·	100	Fritt	—
Summa	5.8	0.0	4.3			
2. Försäljningskarteller.						
Ingen.						
3. Marknadsdelningsavtal.						
Ferrowolfram	[6] 7.8	3.9	0.3	·	7.5	Då fritt
Ferrokrom	12.2	9.0	0.8	·	Fritt	—
Ferrosilicium	3.5	3.5	0.2	·	12; fritt	30.3; 68.8
Halvfabrikat av koppar m. m.	28.8	5.5	8.4	100	10—14	5 - 39
Kopparledningar	20.3	3.9	0.1	95	6; 10; 10	30—58; 2—16; 72
Kopparplåt, -rör m. m. (se ovan)	—	—	—	—		
Stålgjutgods	8.9	·	·	·		
Maskinsmide	*8	·	·	·		
Summa	89.5	25.8	9.8			
	63.7					
4. Prisöverenskommelser.						
Metallsektionen (se ovan)	—	—	—	—	—	—
Aluminiumfabrikat	3.5	*0.2	*1.6	100	4—7	16—30
Kopparrör (se ovan)	—	—	—	—	—	—
Valsjärn	[7] 45	21.0	8.7	c:a 50	14—22	
Grovplåt	6.6	0.4	8.3	·	21	
Specialstål	*2	·	·	·		
Rostfritt stål	*2	·	0.1	80		
Rör	25.2	17.5	5.2	90	15	
Summa	84.3	39.1	23.9			
	45.2					
Summa kartellbundet 2—4	173.8	64.9				
	108.9					
Summa bundet 1—4	179.6	64.9				
	114.7					
Hela gruppen[8]	487.8	207.9				
	279.9					

Noter 1, 2, 3, 4, 5 till tabellhuvudet, se nästa sida.

[6] 1936.

[7] Här medtagna statistiska rubriker torde omfatta mera än de avtalsbundna produkterna.

[8] Produktion och export av samtliga varor — bundna och obundna — under grupp I.

Grupp II. Järn-, stål- och metallmanufaktur.

Denna grupp är icke skarpt avgränsad vare sig från den föregående eller den följande. Till gruppen ha huvudsakligen förts de tillverkningar, vilka i industristatistiken äro upptagna under nr 77—122 och 150—175. Några artiklar bland dessa ha emellertid avskilts och hänförts till följande grupp och ytterligare några artiklar under andra nummer ha fått föras till denna.

Ensamtillverkare. Som ensamtillverkare kunna här ett antal företag betecknas.

A.B. O. Mustad & Son, Dals Långed, är landets enda tillverkare av hästskosöm och -brodd.

Aug. Stenman A.B., Eskilstuna, med dotterföretag *Skruvaktiebolaget,* Uddeholm, dominerar tillverkningen av träskruv och byggnadsbeslag såsom gångjärn, reglar, haspar m. m. Det äges av en engelsk koncern. Företaget har avtal med järnhandlarna rörande en del av sina tillverkningar.

Avesta Jernverks A.B., Avesta, är enda tillverkare av behållare för komprimerade gaser.

A.B. Järnförädling, Hälleforsnäs, är enda tillverkare av aducerade rördelar. Företaget är sedan 1933 medlem av International Tube Fittings Association, som utgör en sammanslutning av tillverkare av aducerade rördelar i Sverige, Tyskland, Schweiz, England, Belgien, Tjeckoslovakien,

---

Noter till tabellhuvudet å föregående sida:

[1] Siffrorna avse den totala svenska avsaluproduktionen, exporten och importen av sådana varor, för vilka ett företag intar en dominerande ställning eller för vilka överenskommelse mellan tillverkare föreligger. Det skall sålunda observeras, att det här *icke* gäller endast tillverkningen hos det ifrågavarande företaget eller kartellens medlemmar. I största möjliga utsträckning ha industri- och handelsstatistikens uppgifter använts, även där detta på sina håll kan ha inneburit, att något mer än de av konkurrensbegränsningarna berörda artiklarna kommit med.

[2] Andelen avser det ifrågavarande företagets respektive kartellmedlemmarnas andel av svensk avsaluproduktion. Med hjälp av övriga i tabellen och i texten lämnade upplysningar torde det i allmänhet vara lätt att få en uppfattning om andelen av avsättningen på den svenska marknaden och därmed om företagets eller sammanslutningens ställning.

[3] Tullen är uträknad i procent av importvärdet för införseln 1935. Där flera siffror anges, äro ifrågavarande artiklar att finna under flera rubriker i tulltaxan. Där import icke förekommit eller varit mycket obetydlig, har tullen angivits i procent av exportvärde eller tillverkningsvärde; detta är i så fall särskilt angivet. I de fall där tullen utgår i procent av värdet (värdetull), ha några dylika svårigheter givetvis icke uppstått.

[4] I den sista kolumnen har tullen angivits i procent av manufaktureringsvärdet enligt 1928 års utredning. Där flera artiklar förekommit anges här, ibland inom parentes, ett medeltal. I de fall då tullen ändrats sedan denna utredning företogs, har detta i allmänhet anmärkts.

[5] Följande beteckningar ha använts:

0.0 = produktion, import eller export mindre än 50 000 kronor;

— = ingen export eller import;

· = uppgift saknas;

* = uppskattat (om produktionen uppskattats och någon uppgift för exporten icke angivits, avser uppskattningen avsaluproduktionen för hemmamarknaden).

Österrike, Frankrike, Italien, Spanien, Förenta staterna och Kanada. Företaget meddelar härom:

»Före nämnda tidpunkt, då samarbete mellan tillverkarna icke fanns hade konkurrensen drivit ned försäljningspriserna till en nivå, som åtminstone för många tillverkare var ej endast utan vinst utan dessutom förlustbringande. Uppträdandet på världsmarknaden av japanska underbud under 1920-talet och början av 1930-talet gjorde läget för de europeiska och amerikanska tillverkarna ännu ogynnsammare. Ovannämnda sammanslutning kom därför till stånd och dess sekretariat förlades till Tyskland.

Överenskommelsen avser enhetliga försäljningspriser och -villkor.»

C. O. Öberg & C:os A.B., Eskilstuna, är dominerande tillverkare av filar och raspar samt glasborrar i landet.

Gusums bruks & fabriks A.B., Gusum, är enda tillverkare av draglås m. m. För denna artikel finnes en internationell överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor.

Överenskommelser. Ett stort antal överenskommelser föreligga inom denna grupp.

Nätaktiebolaget, Stockholm, sköter sedan 1929 försäljningarna av sexkantigt s. k. hönsnät för 3 företag, vilka svara för omkring 80 procent av tillverkningen härav. Tidigare fanns en priskonvention 1927—1929. Försäljningsbolaget har avtal med Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar.

Sveriges taggtrådsfabrikanters förening u. p. a. har sedan 1913 överenskommelse rörande kvoter och priser för stängseltråd mellan sina 11 medlemmar.

För s. k. *häfttråd* (bokbindartråd) finnes sedan 1932 överenskommelse om kvoter och priser mellan 2 företag, vilka beräknas svara för 70 procent av tillverkningen.

Sveriges metallduksfabrikanters förening har sedan 1929 överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor för viror och metallduk mellan sina 3 medlemmar, vilka åtminstone för viror representera hela tillverkningen i landet. Föreningens medlemmar äro anslutna till en internationell kartell.

För *rostfri dragen tråd* träffades 1935 en prisöverenskommelse mellan 7 företag, vilka beräknas sörja för omkring 75 procent av tillverkningen härav.

Från 1908 härrör en minimiprisöverenskommelse för *linor av härdad ståltråd* mellan 6 företag, landets samtliga tillverkare därav. Importen beräknas uppgå till 20—40 procent av gruppens leveranser på hemmamarknaden.

Kättinggruppen har sedan 1931 pris- och kvotöverenskommelse för kätting (med vissa undantag) mellan samt gemensamt försäljningskontor för sina 7 medlemmar, vilka svara för 75—80 procent av den inhemska tillverkningen härav. Importen beräknas utgöra 15—20 procent av gruppens leveranser på hemmamarknaden.

För *kallvalsat bandmaterial av olika dimensioner* träffades 1933 mellan 4 företag en minimiprisöverenskommelse. De anslutna uppges representera en betydande del av produktionen härav. En icke obetydlig import förekommer.

För *stagmaterial* finnes sedan 1936 en kvot- och prisöverenskommelse mellan 3 företag, svarande för omkring 60 procent av produktionen.

Bultartiklar (svarta) omfattas sedan 1933 av en kvot- och prisöverenskommelse mellan 4 företag, vilka svara för omkring 60 procent av den inhemska tillverkningen härav. En tidigare överenskommelse existerade 1922—1927.

Landets 5 tillverkare av *rälsspik* ha en kvot- och prisöverenskommelse sedan 1935.

För *klippspik* fanns 1928—1939 en kvot- och prisöverenskommelse mellan 5 företag, vilka uppskattades svara för 90—95 procent av tillverkningen. Klippspik är en förhållandevis liten artikel, som har konkurrens från andra spiksorter.

Presspikfabrikantföreningen har sedan 1934 en kvot- och prisöverenskommelse mellan landets 2 tillverkare av presspik.

Sveriges trådspikfabrikanters förening u. p. a. har sedan 1933 en kvot- och prisöverenskommelse mellan anslutna 18 företag. Dessa beräknas tillfredsställa omkring 95 procent av förbrukningen i Sverige.

Gjutericonventionen bildades redan 1904 och räknar nu 11 företag som medlemmar. Dessa ha överenskommelse rörande pris och försäljningsvillkor för i respektive verks priskuranter upptagna handelsgjutgodsartiklar med undantag för vissa specialartiklar. De anslutna beräknas svara för omkring 90 procent av tillverkningen av berörda varor. Conventionen har ett avtal med Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar, vilket träffades första gången 1909. Gjutericonventionen behandlas utförligare på sid. 89 ff.

Gasconventionen är en liknande överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor mellan 8 företag och gäller i det närmaste alla i respektive verks priskuranter upptagna gasartiklar. De anslutna representera 90 procent av tillverkningen av dessa produkter. Nuvarande överenskommelse härrör från 1931 men en liknande fanns 1916—1931. Även gasconventionen har avtal med järnhandlarna.

Av samma art är *sanitetsgodsconventionen*. Denna omfattar 5 företag med omkring 95 procent av tillverkningen av ifrågavarande varuslag.

Överenskommelsen gäller priser och försäljningsvillkor för en rad artiklar av emaljerat gjutgods. Nuvarande överenskommelse härrör från 1933, men tidigare ha liknande avtal funnits mellan 2, eller tidvis 3 företag under åren 1905—1933.

För *gjutna normalrördelar* förekommer sedan 1926 en överenskommelse rörande försäljningsvillkor (betalningsvillkor och fraktbestämmelser vid försäljning till rörgrossisterna) mellan 6 företag, vilka uppskattas svara för 90 procent av tillverkningen härav.

De 2 tillverkarna av *köttkvarnar* ha med vissa avbrott sedan 1912 samverkat ifråga om priser och försäljningsvillkor för köttkvarnar inklusive köttkvarnsknivar, köttkvarnshålskivor och andra delar till köttkvarnar. De ha även avtal med järnhandlarna och deltaga i internationellt samarbete med Verband der Europäischen Haushaltmaschinen-Industrie, som omfattar de förnämsta tyska och tjeckiska köttkvarnsfabrikanterna. Denna överenskommelse omfattar hela världsmarknaden.

Svenska hästskokonventionen bildades 1909. Den räknar nu 5 medlemmar, vilka ha överenskommelse rörande kvoter och priser för maskinsmidda hästskor. De uppges representera 75 procent av den totala tillverkningen och ha avtal med järnhandlarna.

Svenska elektriska armaturfabrikantföreningen har sedan 1934 överenskommelse rörande leveransbestämmelser mellan sina medlemmar, 13 företag.

För *galvaniserade hinkar och baljor* finnes sedan 1934 en överenskommelse rörande kvoter och priser mellan 4 företag.

Sveriges bleckvaruindustriförening har sedan 1929 överenskommelse rörande försäljningsvillkor för bleckemballage och övriga till bleckvaruindustrin hörande artiklar av skilda slag. Anslutna äro 12 företag, bland vilka ingå samtliga större fabriker i landet med produktion till avsalu (alltså ej tillverkning för eget bruk). Prisfrågor ha diskuterats på föreningens sammanträden, men därvid fattade beslut torde icke vara bindande.

Kärlfabrikanternas förening har sedan 1935 överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor för kokkärl av aluminium. De anslutna 12 företagen svara för 80—90 procent av tillverkningen härav.

För *transportflaskor och övriga mejerikärl av förtent stålplåt* finnes överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor sedan 1928 mellan 4 företag.

För *skopor* har uppgivits förekomsten av en prisöverenskommelse mellan 5 företag. Den torde vara av ringa betydelse.

2 tillverkare av *hammare*, på vilka kommer omkring 75 procent av tillverkningen härav, ha sedan 1929 överenskommelse om att hålla samma priser.

Svenska spad- och grepfabrikanters förening har mellan sina medlemmar, 5 företag, överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor och i viss mån marknadsuppdelning för handredskap. De anslutna uppges svara för drygt hälften av den inhemska tillverkningen härav. Nuvarande överenskommelse härrör från 1924 men även dessförinnan har samarbete förekommit.

Svenska sågbladsfabrikantgruppen har överenskommelse rörande pris och försäljningsvillkor för sågblad, maskinhyveljärn och maskinknivar m. m. mellan 9 företag, vilka svara för större delen av tillverkningen. Nuvarande avtal daterar sig från 1927 men tidigare fanns samarbete av liknande slag. Gruppen har avtal med järnhandlarna.

Stenredskapskonventionen bildades 1915. De anslutna 4 företagen ha standardiserings- och prisöverenskommelse för sten- och smidesredskap av vissa typer. De svara för omkring 75 procent av tillverkningen härav. Avtal med järnhandlarna föreligger.

Fjäderkonventionen bildades 1904. De anslutna 6 företagen ha kvot- och prisöverenskommelse för fjädrar för järnvägarnas behov och svara för större delen av den inhemska tillverkningen härav. Importen beräknas utgöra 35—45 procent av gruppens leveranser på hemmamarknaden. Inhemsk tillverkning bedrives även av en viss typ bladfjädrar, vilka icke tillverkas av till sammanslutningen hörande verk.

Plogdelskonventionen bildades 1929 och de anslutna 8 företagen ha minimiprisöverenskommelse för vissa delar till häst- och traktorplogar, varav de anslutna svara för större delen av den inhemska tillverkningen. Importen beräknas utgöra 20—25 procent av gruppens leveranser på hemmamarknaden. Avtal med järnhandlarna föreligger.

2 tillverkare av *byggnadssmide* ha avtal med järnhandlarna. »Grunden för detta avtal, är att bruttopris och grundrabatter skola vara ensartade för fabrikanterna.»

Sveriges yxfabrikanters förening har bildats 1938 och avtalat om gemensamma priser och försäljningsvillkor för medlemmarna. Den har även sökt åstadkomma en viss standardisering.

För *resårer* har samarbete mellan några företag uppgivits förekomma vid enstaka tillfällen, t. ex. för visst anbud.

Sammanfattning. Inom denna grupp ha sålunda redovisats 6 företag som ensamtillverkare eller dominerande inom sina tillverkningsområden. Vidare ha omnämnts 2 försäljningskarteller, 12 kvotöverenskommelser, 16 prisavtal och 3 konditionsöverenskommelser. I tabellarisk form erhålles följande översikt.

Produktion m. m. av bundna varor inom gruppen järn-, stål- och metallmanufaktur.

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturerings-värde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
1. Ensamtillverkare.						
A. B. O. Mustad & Son:						
hästskosöm	3.5	2.5	0.0	100	30	21
Aug. Stenman A. B.:						
träskruv	4.1	2.8	0.0	·	32; 9	20-36 (25)
byggnadsbeslag	10.4	3.8	0.2	·	13; 10; 13	10-40 (21); 24
Avesta Jernverks A. B.:						
gascylindrar	·	0.9	0.1	100	9	10—27
A. B. Järnförädling:						
aducerade rördelar	·	0.9	1.9	100	c:a 13	[6] 9.7
C. O. Öberg & C:o:						
filar, raspar	3.4	1.9	0.0	·	c:a 4	3—12
Gusums bruks & fabriks A. B.:						
draglås	·	[7] 0.0	[7] 0.4	100	13	
Summa	21.4	12.8	2.6			
	[8] 10.4					
2. Försäljningskarteller.						
Nätaktiebolaget:						
hönsnät, sexkantigt	0.8	0.0	0.1	80		
Kättingfabrikernas försäljningskontor:						
kätting	3.8	0.3	0.4	75—80	12.5	4—49 (21)
Summa	4.6	0.3	0.5			
	4.3					
3. Marknadsdelningsavtal.						
Stängseltråd	*2.0	*0.1	*0.1	·		45; 58
Häfttråd	*0.4	·	·	70		
Stagmaterial	8.0	1.1	1.0	70		17—24
Bultartiklar						
Rälsspik	0.6	0.0	0.1	100	15; 14.5	
Klippspik				90—95		25-44 (37)
Presspik	9.1	0.9	0.2	100	8.5; 10	
Trådspik				95		4-46 (25)
Hästskor	1.4	0.0	—	75	[9] 26	36; 54
Galvaniserade hinkar och baljor	·	·	·	·	15	52
Spadar och grepar m. m.	*2	0.2	0.2	50	7—10	10—43; 5-20 (18)
Fjädrar för järnvägsvagnar	*1	·	0.2	·	c:a 10	
Summa	24.5	2.3	1.8			
	22.2					

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturereringsvärde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
4. Prisöverenskommelser.						
Viror	2.1	1.4	0.6	100	7.5	16—19
Metallduk, annan	1.2	0.0	0.1	80	2.1	4—11
Rostfri, dragen tråd	*0.5	0.0	0.0	75		
Stållinor	2.7	0.4	0.5	100	c:a 17.5	11—27
Kallvalsat bandmaterial	*5	·	*2	70	16	20
Handelsgjutgods				90	c:a 28	37; 20-34
Sanitetsgods	18.3	1.2	1.6	90	(35; 16;	(28); 10-33
Gasartiklar				90	30; 5; 10)	(20); 14-19
Köttkvarnar	[10] 1.6	[10] 1.4	[10] 0.1	100	10	26 à 27
Kokkärl av aluminium	3.0	*0.2	·	85	c:a 8	12-28 (19)
Mjölkflaskor	·	·	·	·	8; 15	12—16
Hammare	0.8	0.1	0.1	75	10	3-17 (10)
Stenredskap				75	5; 7	18; 28
Yxor	1.3	0.7	0.0	·	6	7—11
Sågblad, maskinknivar m. m	7.0	2.9	0.4	·	3—10	9; 14; 5-9; 8—14
Plogdelar	0.6	0.1	0.1	·		
Byggnadssmide (se ovan)	—	—	—	—	—	—
Summa	44.1	8.4				
	35.7					
Summa kartellbundet 2—4	73.2	11.0				
	62.2					
Summa bundet 1—4	94.6	22.0				
	72.6					
Hela gruppen	335.0	78.5				
	256.5					

1, 2, 3, 4 och 5 i tabellhuvudet, se noten till tabellen i grupp I sid. 33.

[6] Tullen var detta år lägre än 1935.

[7] 1937.

[8] Vid beräkningen av avsaluproduktionen för hemmamarknaden har givetvis icke frånräknats exporten av de artiklar, vilkas produktion icke varit känd (gascylindrar, aducerade rördelar).

[9] På industristatistikens à-pris.

[10] Kartellens siffror.

Grupp III. Maskin-, varvs-, gjuteri- och verkstadsindustri.

Den allmänna intresseorganisationen inom denna grupp är *Sveriges maskinindustriförening*, bildad 1911. Denna har bland annat uppgjort »allmänna leveransbestämmelser för den mekaniska verkstadsindustrin», vilka frivilligt tillämpas i viss utsträckning. Standardiseringsverksamheten spelar en stor roll. En specialavdelning står till tjänst med konsultationer på det gjuteritekniska området. Föreningen har vidare inrättat en avdelning, Varuförmedlingscentralen, till vilken medlemmarna kunna anmäla för dem obehövliga verktygs- och arbetsmaskiner, som de önska sälja. Maskinerna sammanföras på en lista, vilken distribueras till alla sådana företag, som kunna tänkas vara intresserade av att inköpa ifrågavarande maskiner.

En annan allmän intresseorganisation är *Sveriges varvsindustriförening*, stiftad 1918, vilken meddelar, att för vissa av medlemmarnas dockor föreligga av staten fastställda taxor, som lagts till grund vid utarbetandet av priser för dockning och därmed sammanhängande arbeten, vilka priser tillämpas av samtliga medlemmar av föreningen. Någon generell överenskommelse om priser finnes eljest icke. Medlemmarna tillämpa i allmänhet av föreningen utarbetade standardkontrakt och leveransvillkor.

Ensamtillverkare. Den mekaniska verkstadsindustrin rymmer ett mycket stort antal tillverkningar, av vilka många kommit att utgöra en specialitet för ett särskilt — eller ibland ett par — företag. En mera ingående redogörelse för alla tillverkningsområdena torde icke vara erforderlig. Den följande listan upptar endast några mera betydande ensamtillverkare av produkter inom denna grupp.

A.B. Svenska kullagerfabriken (SKF), Göteborg, med Hofors bruk och gjuteri och verkstad även i Katrineholm, är ensamtillverkare av kullager och dominerar produktionen av rullager. SKF har en stor export, äger fabriker i Förenta staterna, England, Frankrike och Tyskland samt har försäljningsbolag eller representanter i de flesta länder.

A.B. Separator, Stockholm, med ett flertal dotterföretag, dominerar tillverkningen av en del maskiner och apparater för lantbruk och mejerier såsom separatorer, smörkärnor m. m. Företaget har även en stor export härav.

A.B. Bofors, Bofors, är ensamtillverkare av viss krigsmateriel. Denna tillverkning, i vilken ett stort antal underföretag deltaga som underleverantörer, är underkastad särskild statlig kontroll. Avsättningen inom landet, som numera utgör en stor del av den totala tillverkningen, går till svenska staten; export får endast ske på licens av regeringen.

A.B. Atlas Diesel, Stockholm, är ensamtillverkare av flera slag av pneumatiska verktyg och maskiner.

Nohab flygmotorfabriker A.B., Trollhättan, är enda tillverkare av flygmaskinsmotorer i landet. Tillverkningen sker på utländska licenser.

Ruthsaccumulators nordiska A.B., Stockholm, är ensamtillverkare av ångackumulatorer och en del andra artiklar i huvudsak byggande på patenter.

A.B. Svenska fläktfabriken, Stockholm, med verkstäder i Stockholm och Jönköping, är enda tillverkare av luftkonditioneringsanläggningar.

Husqvarna vapenfabriks A.B., Huskvarna, är enda svenska tillverkare av symaskiner, pistoler och salongsgevär.

Kardbeslag-fabriks A.B., Norrköping, är ensamtillverkare av kardbeslag, *A.B. Per Perssons väf- och stickmaskin*, Stockholm, av vissa tricotagemaskiner och *A.B. Textilmaskiner*, Norrköping, av en del andra maskiner för textilindustrin.

A.B. Princeps, Lagerman Press, Göteborg, är enda tillverkare av tryckpressar och *Alfr. Sanderssons maskinfabrik*, Norrköping, av en del maskiner för pappersförädlingsindustrin (linjeringsmaskiner).

A.B. Åbjörn Anderson, Svedala, svarar för i det närmaste hela tillverkningen av olika slag av tegelbruksmaskiner.

Morgårdshammars mek. verkstads A.B., Morgårdshammar, är ensamtillverkare av en del maskiner för bergshanteringen.

Överenskommelser. Inom denna grupp föreligga följande överenskommelser.

De tre tillverkarna av *lokomotiv* ha sedan 1926 överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor samt visst tekniskt samarbete (företagen få bland annat del av varandras ritningar).

Medlemmarna av *Svenska velocipedfabrikant- & grossistföreningen* ha överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor för cyklar (ej delar och tillbehör), samt avtal med velociped- och järnhandlarna. Anslutna äro 24 företag, vilka svara för omkring 80 procent av tillverkningen i landet. Konditionsöverenskommelse finnes sedan 1923, prisöverenskommelse sedan omkring 1933.

För vissa *artiklar inom gruppen »motorer, ång- och andra kraftmaskiner samt kompressoranläggningar»* finnes sedan 1921 en överenskommelse rörande kvoter, priser och försäljningsvillkor mellan 5 företag, vilka svara för drygt 90 procent av avsättningen i Sverige av ifrågavarande produkter.

De 3 huvudsakliga tillverkarna av *utombordsmotorer* ha sedan 1934 en konditionsöverenskommelse.

Svenska pannkonventionen är en sammanslutning av 9 företag, vilka träffat överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor för sektionskällarpannor avsedda för koks eller oljeeldning ävensom vånings- och villapannor av Caldatyp. Överenskommelsen existerar sedan 1931 och de

anslutna företagen svara för större delen av tillverkningen. Endast någon enstaka mindre fabrik har uppgivits stå utanför sammanslutningen.

Svenska plåtradiatorkonventionen, är en överenskommelse rörande kvoter, priser och försäljningsvillkor för plåtradiatorer mellan 13 företag. Endast några mindre fabriker stå utanför. Avtalet har funnits sedan 1929 med avbrott under år 1933.

För *varmvattenberedare* finnes en överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor och uppdelning på anslutna företag av de olika typerna (specialisering) mellan 3 företag med omkring 90 procent av hela landets tillverkning härav. Nuvarande överenskommelse ingicks i februari 1937 men en liknande fanns från april 1935 till och med 1936.

För *ventilationsmaterial* gäller sedan 1930 ett avtal rörande försäljningsvillkor mellan 12 företag, vilka svara för omkring 70 procent av tillverkningen härav och tillämpa lika bruttopriser å motsvarande materiel.

För *gräsklippare* finnes sedan ingången av 1936 en överenskommelse rörande försäljningsvillkor kombinerad med avtal med järnhandlarna mellan 3 företag, svarande för 90 procent av tillverkningen. Företagen tillämpa samma bruttopriser å gräsklippare av samma typ och storlek.

De båda sistnämnda överenskommelserna ansluta sig nära till de överenskommelser rörande handelsgjutgods m. m., vilka omtalades i föregående grupp (gjutericonventionen m. fl.).

Vissa maskiner och apparater för jord- och stenindustrierna äro berörda av en överenskommelse sedan 1934 mellan 2 företag gällande kvoter, priser och försäljningsvillkor. Företagen svara för 98 procent av avsättningen i Sverige.

Ifråga om *vissa maskiner för träbearbetning* finnes överenskommelse rörande specialisering (»varje företag — vissa maskintyper») mellan 3 svenska och 1 norskt företag sedan 1929 respektive 1934. De svenska svara för omkring 60—65 procent av tillverkningen av ifrågavarande maskiner i landet.

Jordbruksmaskinföreningen, som bildades för drygt 30 år sedan, räknar 12 medlemmar, tillverkare och grossister. Årligen ha i regel — avbrott ha vissa år förekommit — överenskommelser träffats rörande priser och försäljningsvillkor för radsåningsmaskiner, slåttermaskiner, självavläggande och självbindande skördemaskiner, hästräfsor och hövändare, varjämte avtal träffats med järnhandlarna. Samarbetet skildras utförligare på annan plats (sid. 93 ff.).

Harvkonventionen, som är omkring 25 år gammal, har liknande karaktär. Med avbrott för en del år har överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor för harvredskap förekommit. Anslutna äro nu 17 företag, tillverkare och grossister.

Produktion m. m. av bundna varor inom verkstadsindustrin.

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturerings-värde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
1. Ensamtillverkare.						
A. B. Svenska Kullagerfabriken:						
kullager	27.8	21.4	0.7	100	10	
rullager	19.4	10.1	0.8	·		
A. B. Separator:						
separatorer	21.9	12.9	0.2	·	11; 5	11; 6
A. B. Bofors:						
krigsmateriel	c:a 25	c:a 13	c:a 2.5	100	15	
A. B. Atlas Diesel:						
pneumatiska verktyg	2.9	1.4	0.2	100	10	18.5
Husqvarna vapenfabriks A. B.:						
symaskiner	5.0	1.8	[6] 3.0	100	10	c:a 11
Kardbeslag-fabriks A. B.:						
kardbeslag	0.5	0.3	0.2	100	6.5	
A.B. Per Perssons väf- och stickmaskin:						
stickmaskiner	1.3	0.5	0.0	100	10	14—16
A. B. Åbjörn Anderson:						
tegelbruksmaskiner	1.6	0.7	0.4	·	10	
Summa	105.4	62.1	8.0			
	43.3					
2. Försäljningskarteller.						
Ingen.						
3. Marknadsdelningsavtal.						
Plåtradiatorer	11.2	0.3	0.0			
Artikel inom gr. III C	2.8	0.6	0.0	90	10	10—18
» » » III M	0.8	·	·	98	10	
» » » III A	6.6	1.1	0.1	·		29—32
» » » III D	* 5.4	·	·	·		
» » » III G	c:a 1.0	·	·	·		
Varmvattenberedare	c:a 1.3	·	·	90		
Träbearbetningsmaskiner	4.5	1.2	0.3	60—65	15	
Summa	33.6	3.2	0.4			
	30.4					
4. Prisöverenskommelser.						
Lokomotiv	3.7	2.4	0.1	100	10	
Velocipeder	27.5	0.5	0.0	80	c:a 25	
Pannor	7.0	0.8	0.1	·	13	18
Jordbruksmaskiner, vissa	10.6	3.9	0.7	90	15	[7] 3—8
Harvar	1.5	0.0	0.0	·	15	[7] 8—22(14)
Gräsklippare	·	0.1	0.1	90		11.5
Ventilationsmaterial	*1	·	·	·		
Summa	51.3	7.7	1.0			
	43.6					
Summa kartellbundet 2—4	84.9	10.9				
	74.0					
Summa bundet 1—4	190.3	73.0				
	117.3					
Hela gruppen	622.2	159.9				
	462.3					

1, 2, 3, 4 och 5 i tabellhuvudet, se noten till tabellen i grupp I sid. 33.

[6] Importen utgöres till avsevärd del av sådana symaskiner för industrin, som icke tillverkas i landet.

[7] Tullen på den tiden lägre.

En liknande sammanslutning är även *plogkonventionen*. I densamma ingå landets största tillverkare av plogar samt några grossistföretag.

De sakkunniga ha ytterligare erhållit upplysningar angående 3 kvotöverenskommelser inom respektive grupperna III A, D och G enligt Industrikalenderns tillverkningsregister, vilka de sakkunniga emellertid utfäst sig att behandla fullt konfidentiellt.

Sammanfattning. Inom denna grupp ha sålunda uppräknats 15 företag, vilka betecknats som ensamtillverkare av vissa produkter (av dessa ha dock endast 8 medräknats i tabellen sid. 45 och i fortsättningen), samt 16 kartellöverenskommelser. Av dessa kunna 8 räknas till marknadsuppdelande, varav 2 uppgivits gälla specialisering. 7 av överenskommelserna voro prisavtal och 1 konditionsöverenskommelse. I tabellarisk form erhålles översikten å föregående sida, i vilken endast några av de viktigaste ensamtillverkarna medtagits; för de övriga har det icke varit möjligt att erhålla statistik.

Grupp IV. Elektrisk industri.

Sveriges elektroindustriförening, bildad 1918, är branschens allmänna intresseorganisation. Till dess sekretariat är förlagd *Svenska elektriska kommissionen*, vilken organisation handlägger standardiseringsärenden. Sveriges elektroindustriförening är en av intressenterna i *Svenska elektriska materielkontrollanstalten* och var bland initiativtagarna till den för propagandaändamål arbetande *Föreningen för elektricitetens rationella användning (FERA)*. Med sistnämnda uppgift arbetar även *Svenska föreningen för ljuskultur*.

En annan allmän intresseorganisation är *Svenska radiointressentförbundet*.

Ensamtillverkare. Inom denna grupp märkas 3 storföretag, vilka intaga en framskjuten plats inom sina tillverkningsområden.

Ifråga om diverse starkströmsmateriel gäller detta *Allmänna svenska elektriska A.B. (ASEA)*, Västerås, som är huvudintressent i bland annat följande företag: Surahammars bruks A.B., Surahammar, Svenska turbinfabriks A.B. Ljungström, Finspång, A.B. Skandinaviska elektricitetsverk, Stockholm, A.B. Liljeholmens kabelfabrik, Stockholm, Luth & Roséns Elektriska A.B., Stockholm, A.B. Svenska fläktfabriken, Stockholm.

Ifråga om svagströmsmateriel — t. ex. telefon- och telegrafapparater, elektriska mätare och tidkontrollapparater — spelar *Telefon A.B. L. M. Ericsson*, Stockholm, en ledande roll. Telefon- och telegrafapparater tillver-

kas dock även i betydande omfattning vid Telegrafverkets verkstad i Nynäshamn. Till den s. k. Ericsson-gruppen höra bland annat följande företag: Max Sieverts fabriks A.B. (Sieverts kabelverk), Sundbyberg, Svenska radio A.B., Stockholm, Svenska elektromekaniska industri A.B., Hälsingborg, Svenska Kassaregister A.B., Stockholm, och Graham Brothers A.B., Stockholm.

En dominerande ställning intager *A.B. Elektrolux*, Stockholm — med dotterbolag A.B. Arctic, Motala, och A.B. Lux, Stockholm — ifråga om dammsugare, golvbonare och hushållskylskåp. Ehuru det finns annan inhemsk tillverkning och någon import förekommer, torde Elektrolux 1937 ha svarat för mellan 80 och 90 procent av försäljningen på den svenska marknaden av dessa artiklar.

Alla de 3 ovannämnda företagen ha en stor export och dotterföretag i ett flertal länder.

Magnetapparater tillverkas i Sverige endast av *A.B. Svenska elektromagneter*, Åmål. Konkurrensen utifrån har emellertid varit hård och importen stor (Bosch). *Skandinaviska grafitindustri A.B.*, Trollhättan, är ensamtillverkare i landet av grafitelektroder, men även här föreligger stor konkurrens från utlandet. *A.B. Ifö verken*, Bromölla, är enda svenska tillverkare av säkerhetsproppar, varav dock förekommer en stor import.

Överenskommelser. För *glödlampor* finnas både svenska och internationella överenskommelser. 2 inhemska tillverkare och representanten för ett par utländska ha sedan 1925 avtal om priser och försäljningsvillkor och viss marknadsuppdelning; tidigare fanns under några år prisavtal. Ännu längre tillbaka i tiden ligger det internationella samarbete, som skildrats i trustlagstiftningskommitténs betänkande (sid. 110—114). Samarbetet har under de senaste åren utsträckts att omfatta ytterligare några utländska tillverkare och förekommer dessutom numera även med ett par mindre tillverkare i Sverige. Slutligen har avtal också träffats med A.B. Hammarbylampan, som äges av Kooperativa förbundet och började sin produktion i början av 1930-talet. Samarbetet gäller i detta fall utom priser dels utbyte av erfarenheter på det tekniska området, dels viss begränsning av konkurrensen. Samarbetet omspänner sålunda numera samtliga svenska tillverkare av glödlampor.

Därjämte ha de sakkunniga erhållit uppgifter rörande 6 kvot- och prisavtal rörande elektrisk starkströmsmateriel och ledningar, vilka uppgifter de sakkunniga under hänsynstagande till internationella förhållanden utfäst sig att behandla fullt konfidentiellt. I tabellen nedan angives en totalsiffra för produktionen för hemmamarknaden av de varor, som beröras av dessa avtal. Siffran bygger på en något osäker uppskattning. — För en del av här ifrågavarande artiklar förekomma internationella avtal.

Radioapparatfabrikanterna ha från 1/7 1936 en sammanslutning, inom vilken överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor för hemradiomottagare och chassier för dylika finnes mellan 7 svenska tillverkare och 11 importörer. Konkurrens finnes med utanför samarbetet stående företag. Ett väsentligt skydd gentemot import från Förenta staterna åtnjuta de svenska tillverkarna — förutom i tullen — i de säkerhetsföreskrifter, vilka en del utländska fabrikat icke uppfylla. — De 4 generalagenterna för europeiska radiorör ha överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor och tillvaratagande av gemensamma intressen beträffande rör på den svenska marknaden. Någon inhemsk tillverkning har tidigare icke funnits men är nu under förberedelse. Viss konkurrens föreligger med amerikanska rör. — I detta sammanhang må även anföras, att en del svenska radiofabrikanter samgått med vissa i landet representerade utländska radiofirmor och bildat en gemensam patentpool, vilken lämnar licens för utnyttjandet av poolens patent.

Fem tillverkare av *elektriska spisar* ha från ingången av 1937 en överenskommelse rörande rabattsatser för olika kundkategorier. Företagen svara endast för en mindre del av tillverkningen av elektriska spisar. Överenskommelsen ansluter sig närmast till de liknande avtal, som existera ifråga om gjutgods m. m. (se ovan under gr. II), inom vilket område företagens huvudsakliga verksamhet faller. Priserna äro lika företagen emellan.

Svenska elektriska armaturfabrikantföreningen har utarbetat allmänna leveransbestämmelser för sina medlemmar. Denna konditionsöverenskommelse har räknats till grupp II ovan.

Inom *startbatteriområdet* har tidigare förefunnits en prisöverenskommelse, kallad »Acko», vilken upphört att gälla. Företagen försöka fortfarande, enligt vad som meddelats, följa gemensamma priser och försäljningsvillkor och undvika att inkräkta på varandras försäljning.

Medlemmarna av Sveriges elektroindustriförening och *Sveriges elektriska entreprenörförening* tillämpa vissa bestämmelser vid avtal om leveranser av elektriska maskiner och transformatorer samt utförande av elektriska starkströmsanläggningar. Entreprenörföreningen har vidare utarbetat normalkontrakt för olika anläggningsarbeten och för vissa sådana en normalpriskurant. Elektriska engrossistföreningen, Sveriges elektroindustriförening och Sveriges elektriska entreprenörförening ha slutligen gemensamt utfärdat allmänna bestämmelser för installationsmaterielleveranser.

Sammanfattning. Inom den svenska elektriska industrin ha ovan 6 företag betecknats som ensamtillverkare, varav dock ett par äro mindre och ha stark konkurrens utifrån och därför ringa inflytande över marknaden. De ha därför icke medräknats i tabellen eller i sammanfattningen i slutet

Produktion m. m. av bundna varor inom elektriska industrin.

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturerings-värde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
1. Ensamtillverkare.						
ASEA:						
diverse starkströmsmateriel	se nedan under 3					
Telefon A. B. L. M. Ericsson:						
telefon- och telegrafapparater	16.6	5.0	0.3	·	c:a 4	
mätare	1.3	0.5	2.4	100	15	
A. B. Elektrolux:						
dammsugare	12.0	6.7	0.7	80—90	10	
golvbonare	0.8	1.2	0.0	100	10	
kylskåp	*6	2.9	0.4	·	10	
A. B. Iföverken:						
säkerhetsproppar	1.1	0.3	1.3	·	16	
Summa	37.8	16.6	5.1			
	21.2					
2. Försäljningskarteller.						
Ingen.						
3. Marknadsdelningsavtal.						
6 avtal	*37	·	·	·		
Glödlampor	8.3	1.1	1.5	·[6]	17	31; 43 (37)
Summa	45.3	1.1	1.5			
	44.2					
4. Prisöverenskommelser.						
Radioapparater	20.5	1.1	13.5	60	20	
Elektriska spisar	·	·	·	10		
Summa	20.5	1.1	13.5			
	19.4					
Summa kartellbundet	65.8	2.2				
2—4	63.6					
Summa bundet	103.6	18.8				
1—4	84.8					
Hela gruppen	158.9	41.7	50.3			
	117.2					

1, 2, 3, 4 och 5 i tabellhuvudet, se noten till tabellen i grupp I sid. 33.

[6] Nu 100.

av denna avdelning. Vidare ha omnämnts 7 marknadsdelningsavtal och ett par prisöverenskommelser. I tabellarisk form erhålles översikten å föregående sida.

Grupp V. Instrument- samt guld- och silvervarufabriker.

Inom denna grupp kunna nämnas några företag, som ensamma inom landet tillverka vissa produkter.

Svenska A.B. Gasaccumulator, Stockholm, är enda tillverkare av fyrapparater, linser för sådana m. m.

A.B. C. E. Johansson, Eskilstuna, är ensamtillverkare av precisionsmåttsatser och vissa mätverktyg m. m.

Enstaka mindre artiklar, t. ex. olika instrument, kunna vara specialiteter för en del firmor utan att det här finnes anledning att beröra dessa.

För kontorsmaskiner gäller att *A.B. Halda,* Svängsta — numera ägt av A.B. Åtvidabergs Industrier — är enda tillverkare inom landet av skrivmaskiner. En stor import förekommer. De 2 tillverkarna av *multiplikationsmaskiner* samverka bland annat i prisfrågor. Kassakontrollapparater tillverkades 1937 inom landet endast av Kooperativa förbundets mekaniska verkstad (»Hugin», numera A.B. Svenskt kontrollregister). Sedermera har sådan tillverkning upptagits också av Telefon A.B. L. M. Ericsson. — Tullen på alla dessa maskiner är 10 procent.

Allmänna intresseorganisationer äro följande två. *Svenska guldsmedsbranschens samorganisation,* som bildades 1928, är uppdelad på en leverantörsektion och en detaljistsektion, den senare kallad Sveriges juvelerare- och guldsmedsförbund. Bland fabrikanterna dominera ett par företag, vilka även idka detaljhandel.

Svenska nysilverfabrikantföreningen har bland annat intresserat sig för kvalitetsfrågor.

Inom denna grupp ha sålunda berörts 4 ensamtillverkare och 1 prisöverenskommelse. En sammanräkning har här föga intresse; i sammanfattningen för hela industrin kommer emellertid denna grupp att representeras av de siffror, som redovisas i nedanstående tabell.

Produktion m. m. av bundna varor inom instrumentindustrin.

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturerings-värde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
1. Ensamtillverkare.						
AGA:						
fyrapparater m. m.	1.4	0.5	0.0	100	10	
A. B. C. E. Johansson:						
mätverktyg m. m.	*2.0	·	·	100		
A. B. Halda:						
skrivmaskiner		0.2	2.2	100	10	14
»Hugin»:						
kassakontrollapparater	*6	0.6	1.1	100	10	
4. Prisöverenskommelser.						
Multiplikationsmaskiner		3.5	1.3	100	10	12
Summa	9.4	4.8	4.6			
	[6] 4.6					
Hela gruppen	37.9	8.3				
	29.6					

1, 2, 3, 4 och 5 i tabellhuvudet, se noten till tabellen i grupp I sid. 33.

[6] Tämligen godtyckligt kommer denna siffra att i den sammanfattande tabellen (sid. 82) uppdelas med 1 miljon kronor på »prisöverenskommelser» och resten, 3.6 miljoner kronor, på »ensamtillverkare».

Grupp VI. Jord- och stenindustri.

Ensamtillverkare. *Höganäs-Billesholms A.B.*, Höganäs, är det enda företag, som bryter stenkol i Sverige. Det äger stenkolsfälten i nordvästra Skåne. Den svenska stenkolsproduktionen utgör dock endast en obetydlighet i jämförelse med importen, för vilken tullfrihet råder. Brytningen var 1935 423 502 ton, medan importen översteg 5 miljoner ton (vartill kom 1.7 miljoner ton koks). Ifråga om värde representera de svenska stenkolen en än lägre anpart av totalkonsumtionen. — Även ifråga om en del lergodsartiklar torde Höganäs-Billesholms A.B. vara ensamtillverkare.

A.B. Kritbruksbolaget i Malmö är ensamtillverkare av slammad krita; bolaget äger samtliga 7 svenska kritbruk.

Täljsten brytes endast av *Handöls nya täljstens- & vattenkrafts A.B.* Stockholm.

Överenskommelser. Den svenska stenindustrin har på grund av försämrade exportmöjligheter blivit hårt drabbad. För att bringa hjälp åt närings-

grenen har med statens bistånd upprättats *Sveriges granitindustris exportförening m. b. p. a.*, som av Kungl. Maj:t erhållit ensamrätt till utförsel av gat- och kantsten. Den är ett andelsföretag och leveranserna fördelas mellan medlemmarna efter en fastställd kvotskala. Den upprätthåller samarbete med en organisation för den norska stenindustrin. — Inom landet är konkurrensen fri. I en del fall torde dock särskilt samarbete ha förekommit bland annat i fråga om anbud.

Mellan bearbetare av sten föreligga ett par sammanslutningar. Ett fyrtiotal firmor äro sålunda anslutna till *Stockholms stenhuggeriidkareförbund*. Detta har uppgjort vissa leveransbestämmelser. Konditionsöverenskommelsen härrör från 1926.

Föreningen byggnadskalksten är en sammanslutning av 10 firmor, vilka sedan 1934 ha en överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor beträffande för byggnadsändamål bearbetad kalksten. De anslutna uppskattas svara för omkring 85 procent av produktionen härav.

Mellan 2 företag finnes sedan 1933 en överenskommelse rörande kvoter, priser och konditioner för *marmormortlar*.

Kalk användes till ett flertal ändamål. Betydande kvantiteter förbrukas sålunda vid sulfatmasse- och karbidfabriker samt sockerbruk; dessa framställa i viss utsträckning själva sin kalk. De största avnämarna äro eljest byggnadsverksamheten och jordbruket. 5 företag i Skåne ha ett gemensamt, sedan 1903 existerande, försäljningsbolag i *Calcium, Svenska kalkförsäljnings A.B.* — Som försäljningscentral fungerar även *Mellersta Sveriges kalkbruks centralförening m. b. p. a.*, till vilken äro anslutna 23 företag med närmare 40 kalkbruk, belägna inom Skaraborgs län. Föreningen har existerat sedan 1912; dessförinnan förekom under några år en prisöverenskommelse. — Med Stockholm som huvudort föreligger ytterligare en överenskommelse sedan 1934 mellan ett tjugotal företag, gällande kvoter eller avsättningskvantiteter, priser och försäljningsvillkor för kalk. Till denna knyta sig några avtal med R. L. F. och Lantmannaföreningar.

För *kalksten* föreligger en kvot- och prisöverenskommelse mellan 5 företag sedan 1934. 3 av företagen hade ett liknande avtal sedan 1925.

Torvströ och torvmull försäljes av bland annat följande organisationer. *Västra torvströcentralen*, försäljningsförening u. p. a., Falköping, bildad 1928, har 6 företag anslutna. *Norra torvströcentralen*, försäljningsförening u. p. a., Örebro, bildad 1933, utgör en sammanslutning av 13 företag. Båda föreningarna sköta all försäljning för de anslutna företagen med undantag av den s. k. platsförsäljningen, d. v. s. vad som avhämtas av köpare i fabrikernas närhet. Överenskommelserna gälla försäljningen, kvoter, priser etc. Före de nämnda sammanslutningarnas tillkomst lära en del prisavtal ha förekommit.

För *slipskivor* förekommer sedan 1923 en överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor mellan två svenska tillverkare och två importörer.

Alla svenska cementfabriker utom en äro sammanslutna till en försäljningskartell, *Cementa, Svenska cementförsäljnings A.B.*, bildat 1893. En redogörelse för dess verksamhet lämnas i det följande (sid. 99 ff.).

Inom tegelindustrin finnas en del organisationer. *Skånska tegelförsäljnings A.B.*, Malmö, är ett försäljningsorgan för 16 skånska tegelbruk. *Tegelbrukens försäljnings A.B., Stockholm,* är ett försäljningsorgan för 16 företag med ett trettiotal tegelbruk i Stockholmstrakten. Ett försäljningsbolag existerar också i Göteborg. Dessa försäljningsbolag med undantag för det i Malmö ingå i *Tegelbrukens centralförbund,* vilket är en samorganisation av distriktsvis (landskapsvis) sammanslutna tegelbruk. Inom varje distrikt fattas beslut om priser. Anslutna tegelbruk behöva icke inskränka sina försäljningar till endast det egna distriktet, men de skola respektera de priser, som fastställts för det område, till vilket leverans sker. — I Byggnadsindustrisakkunnigas betänkande förklaras att »dessa organisationers prispolitik drivits mycket försiktigt» »på grund av alltför liten anslutning och med hänsyn till konkurrens med andra byggnadsmateriel» (stat. off. utr. 1938: 10, sid. 726). *Sveriges tegelindustriförening,* bildad 1909, tillvaratager tegelindustrins intressen i olika avseenden; bland annat verkar den för förbättrande av tekniken inom tegeltillverkningen.

För *eld- och syrefast tegel* (»chamottetegel» m. m.) finnes en kvot- och prisöverenskommelse sedan 1916 mellan de 2 mest betydande tillverkarna. Överenskommelsen gäller i viss mån även specialisering.

Golv- och väggplattor av kakel och klyvtegel tillverkas huvudsakligen av 3 företag. Dessa ha ingen direkt kvot- eller prisöverenskommelse. I någon mån ha de överenskommelse rörande uppdelning av de olika tillverkningarna; företagen tillverka olika specialiteter. De ha gemensamt försäljningsorgan i Stockholm och ett av företagen representerar ett annat av dem i norra Sverige.

Sex tillverkare av *konstkeramik* ha i början av 1937 ingått ett avtal om gemensamt fastställande av försäljningsvillkor, rabatter m. m. Avtalet binder också priserna. Ett företag får icke sänka priset på någon artikel utan att sänkningen godkänts av majoriteten av kontrahenterna eller först — om sådant godkännande icke erhållits — 3 månader efter det att anmälan om önskad prissänkning ingivits till ombudsmannen.

För *hushållsporslin* har förelegat en prisöverenskommelse mellan 4 företag (med 5 fabriker) sedan 1923 (1908). Företagen svara för omkring 90 procent av den inhemska tillverkningen. I januari 1937 inträdde den sjätte porslinsfabriken i landet i sammanslutningen, varigenom denna blev 100-procentig. Sammanslutningen har under senare år varit av mindre betydelse

emedan prisbildningen i hög grad berott på konkurrensen med importerat, billigt porslin. Förhållandena inom branschen ha varit föremål för särskild utredning i enlighet med lagen om undersökning av monopolistiska företag och sammanslutningar i början av 1937.

Buteljglasbrukens försäljnings A.B., Stockholm, bildat 1914, handhar försäljningen av buteljer, flaskor, burkar och dylikt för 4 glasbruk, vilka äro de enda som bedriva maskintillverkning av buteljer i landet. Leveranserna äro fördelade efter kvotsystem och bolagets styrelse fastställer pris och övriga försäljningsvillkor. I bolagets styrelse äro förutom glasbruken — av vilka ett äges av A.B. Stockholms bryggerier — A.B. Vin- & spritcentralen och Bryggeriernas varuförmedling representerade. Före försäljningsbolagets tillkomst hade glasbruken prisavtal sedan 1907. Det största företaget har beträffande sin export avtal med tysk kartell. En internationell kartell äger bland annat patentet på maskiner för buteljglastillverkning.

Svenska flaskfabrikanternas förening omfattar 5 glasbruk och har överenskommelse rörande försäljningsvillkor och i vissa fall (medicinglas) också rörande priser sedan 1913. Ifrågavarande artiklar äro flaskor, burkar, medicinglas (tekniskt glas).

Svenska hushållsglasfabrikanternas förening räknar som medlemmar 18 glasbruk. Dessa ha överenskommelse rörande försäljningsvillkor för hushålls- och prydnadsglas. Föreningen bildades 1912. Under något år har avtal funnits med Sveriges glas- och porslinshandlareförbund, men avtalet är nu ur kraft.

Sedan ingången av 1929 försäljes fönsterglas från 2 fönsterglasbruk på den svenska marknaden uteslutande av *Fönsterglasbrukens försäljnings A.B.*, Stockholm. Rörande detta hänvisas till framställningen i följande avdelning (sid. 106 ff.).

Svenska cementvarufabrikanternas riksförbund meddelar att dess verksamhet huvudsakligen varit ägnad åt höjande av tillverkningskvaliteten och endast i mindre omfattning genom kretsföreningar åt prisregleringsfrågor eller dylikt. En av de största tillverkarna har meddelat, »att överenskommelser vid varuförsäljningar äro mycket sällan förekommande och ha alltid träffats för något specialfall».

Sammanfattning. Inom jord- och stenindustrin ha sålunda upptagits några ensamtillverkare, 11 försäljningsbolag, 4 andra kvotöverenskommelser, 5 prisöverenskommelser och ett par konditionsöverenskommelser. I tabellarisk form erhålles följande översikt.

Produktion m. m. av bundna varor inom jord- och stenindustrin.

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturereringsvärde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
1. Ensamtillverkare.						
A. B. Kritbruksbolaget: slammad krita	1.3	0.4	0.2	100	17	23–29 (26)
Handöls nya täljstens etc. A. B.: täljsten	0.7	·	·	100		
Summa	2.0	0.4	0.2			
	1.6					
2. Försäljningskarteller.						
Kalk	11.8	0.1	0.2	75	Fritt	
Torvströ	2.6	0.7	0.0	50	Fritt	
Cement	20.3	0.5	0.6	86	c:a 19	
Tegel, mur-	14.1	0.0	0.2			
Golv- och väggplattor	2.5	0.1	0.4	100	50; 40; 39	
Buteljer	4.8	0.9	0.6	100	12—20	
flaskor, burkar	4.8					
Fönsterglas	4.3	0.3	1.0	90	41; 33[6]	c:a 50
Summa	65.2	2.6	3.0			
	62.6					
3. Marknadsdelningsavtal.						
Marmormortlar	*0.1	·	·	c:a 60		
Kalk, se ovan	—	—	—	—	—	—
Kalksten	2.5	0.5	0.4	70	Fritt	
Eldfast tegel	6.6	2.1	2.1	96	1.5	
Summa	9.2	2.6				
	6.6					
4. Prisöverenskommelser.						
Byggnadskalksten	1.7	0.3	(1.1)[7]	85		
Slipskivor	2.5	0.5	1.3	·	c:a 8	3–18 (10.5)
Konstkeramik	2.3	·	·	·		
Porslin	11.4	0.5	4.1	90	20—40	
Flaskor (medicinglas), se ovan	—	—	—	—		
Summa	17.9	1.3	5.4			
	16.6					
Summa kartellbundet 2—4	92.3	6.5				
	85.8					
Summa bundet 1—4	94.3	6.9				
	87.4					
Hela gruppen	179.4	22.3				
	157.1					

1, 2, 3, 4 och 5 i tabellhuvudet, se noten till tabellen i grupp I sid. 33.
[6] Jfr dock sid. 107—108.
[7] Marmorplattor.

Grupp VII. Trävaru- och träförädlingsindustri.

Inom trävaru- och träförädlingsindustrierna är antalet företag mycket stort. Industristatistiken upptar över 3 000 och ändå ha säkert många småsågar och mindre företag med mera hantverksmässigt driven snickeritillverkning icke kunnat komma med. En betydande del av tillverkningarna inom denna grupp exporteras. För hemmamarknaden är konkurrensen i huvudsak fri.

Ensamtillverkare. *A.B. Wicanders korkfabriker,* som bedriver tillverkning i Stockholm och Göteborg och har stora intressen i utlandet, kan möjligen sägas dominera sitt tillverkningsområde.

Svenska trämjölsfabrikerna, Stockholm, är enda tillverkare av trämjöl, som bland annat är ett material vid framställningen av bakelit, linoleum m. m.

Överenskommelser. *Parkettkartellen,* som gällde tillverkning och försäljning inom Sverige av parkettstav och -golv av ek, existerade från 1930 till utgången av 1937. Tidigare hade kvotavtal förekommit sedan 1923, dock med uppehåll under åren 1925 och 1929—1930. Då avtalet utlöpte räknade kartellen 10 deltagare, av vilka dock endast 5 bedrevo tillverkning. Ytterligare ett par företag hade varit med från början men på grund av konkurs bortfallit.

Kartellens ombudsman meddelade på våren 1937 att avtalet var uppsagt och anförde därvid:

»Avtalet var från början ett vanligt kvotavtal kombinerat med prisöverenskommelse. Tillkomsten år för år av nya outsiderföretag, varav följt skärpt konkurrens, har lett till säravtal mellan enskilda parter i kartellavtalet, varigenom i koncentrationssyfte dels försäljningen, dels produktionen och försäljningen överlåtits för avtalstiden ... I samband härmed har överenskommelse träffats om uppdelning av landet i försäljningsområden, vilket dock endast delvis kunnat genomföras. På grund av en med åren allt mera stegrad outsiderkonkurrens har prisregleringen icke kunnat i praktiken upprätthållas.»

»Utsikterna för dess förnyande äro mycket små, enär numera antalet företag på området är mycket stort. Det skulle bli en mycket komplicerad uppgift att reglera en samverkan mellan alla dessa, såvida ej en gemensam försäljningsorganisation skapas. Förutsättningar härför finnas enligt min mening icke. Det är numera en mycket litet kapitalkrävande uppgift att igångsätta parkettillverkning, sedan frågan om torkning av virke för några år sedan lösts på ett i jämförelse med tidigare förhållanden billigt och framförallt tidsbesparande sätt. De talrika återförsäljare, som vid en koncentration av försäljningen ställas utanför, skulle finnas kvar i marknaden som försäljare av andra byggnadsmateriel och skulle helt säkert stimulera till startandet av nya fristående produktionsföretag eller, vilket är enklare — till upptagandet vid nu existerande snickerifabriker av parkettillverkning. På grund härav och av konkurrens från andra golvbeläggningsmaterial är en monopolisering av parkettmarknaden ogenomförbar.»

Produktion m. m. av bundna varor inom träindustrin.

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturerings-värde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
1. Ensamtillverkare.						
A. B. Wicanders korkfabriker:						
kork, butelj- och flask-	3.5	0.0	0.3	*90	7	
Svenska trämjölsfabrikerna:						
trämjöl	0.3	0.2	0.0	100	4 (22 [6])	
Summa	3.8	0.2	0.3			
	3.6					
2. Försäljningskarteller.						
Ingen.						
3. Marknadsdelningsavtal.						
Parkett, ek-	5.2	0.1	—	·	80 [6]	
Plywood	7.5	2.4	0.5	96	19(30[6])	
Korkisoleringsmaterial	1.4	0.3	0.1	100	20	
Summa	14.1	2.8	0.6			
	11.3					
4. Prisöverenskommelser.						
Wallboard 1936	16.4	6.9	0.6	100	23	
Träull	0.7	0.5	—	75	Fritt	
Ramlister	1.3	0.0	0.2	80	13	
Summa	18.4	7.4	0.8			
	11.0					
Summa kartellbundet 2—4	32.5	10.2				
	22.3					
Summa bundet 1—4	36.3	10.4				
	25.9					
Hela gruppen	395.3	166.4				
	228.9					

1, 2, 3, 4 och 5 i tabellhuvudet, se noten till tabellen i grupp I sid. 33.
[6] Beräknat på exportvärdet.

Plywoodfabrikernas avtalsgrupp — numera Svenska plywoodfabrikanternas förening — har en överenskommelse rörande kvoter och priser sedan 1933 mellan 5 företag, vilka beräknas svara för 96 procent av den svenska tillverkningen. Under åren 1930, 1931 och 1932 förelågo prisavtal. Viss överenskommelse förekommer med norsk plywoodindustri. Internationellt avtal finnes.

Wallboardgruppen har ett prisavtal mellan 6 svenska tillverkare och generalagenten för ett finskt företag för wallboard (träfiberplattor) i hård, halvhård och porös kvalitet sedan 1936. Ett liknande avtal av mindre omfattning var i kraft under en del av 1934. Internationellt avtal finnes.

Tillverkningen av såväl plywood som wallboard har under senare år starkt ökat och nya tillverkare ha därvid tillkommit.

Sveriges träullfabrikanters förening, bildad 1936, har uppgjort en minimiprislista. Anslutningen torde överstiga 75 procent.

Sveriges guldlistfabrikanters yrkesförening har mellan anslutna 6 företag, svarande för omkring 80 procent av den fabriksmässiga tillverkningen av ramlister, sedan 1 maj 1936 överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor samt ett exklusivavtal med Sveriges glasmästeri- & förgylleriidkares riksförbund.

Sveriges möbelindustriförbund har överenskommelse mellan sina medlemmar rörande »allmänna bestämmelser för leverans och anbud», vilka också innehålla fastställda minimipristillägg vid ändring av standardmöbler, samt exklusivavtal med Sveriges möbelhandlares centralförbund, båda gällande från ingången av 1937. Gemensamma beslut om prishöjningar ha fattats vid Möbelindustriförbundets sammanträden, men dessa torde icke ha varit av bindande natur.

För *korkisoleringsmaterial* föreligger sedan 1933 en kvot- och prisöverenskommelse mellan de 2 svenska tillverkarna och ett grossistföretag.

Sammanfattning. Inom denna grupp har sålunda nämnts 2 ensamtillverkare, 3 marknadsdelningsavtal — varav 1 numera utlöpt — 3 prisöverenskommelser samt 1 konditionsförening. I tabellarisk form erhålles översikten å föregående sida.

Grupp VIII. Pappersmasse-, pappers- och grafisk industri.

Som framgår av rubriken sönderfaller denna grupp i tre tämligen fristående underavdelningar. Den första av dessa är pappersmasseindustrin. En betydande del av dess produktion, omkring ¾, exporteras. Större delen av den inom landet använda pappersmassan produceras av anläggningar i anslutning till eller ägda av pappersbruken. Endast omkring 15 procent av den inom landet använda pappersmassan är föremål för försäljning. *Svenska cellulosaföreningen* och *Svenska trämasseföreningen*, till vilka flertalet pappersmassefabriker äro anslutna, ha 1916 godkänt enhetliga kontraktsformulär för den inhemska marknaden. Någon ratificerad överenskommelse härom finnes emellertid icke. — Sulfitfabrikernas försäljningsbolag för sulfitsprit omtalas under nästa grupp.

Den andra underavdelningen är pappersindustrin. Dennas allmänna intresseförening är *Svenska pappersbruksföreningen*. För olika papperssorter finnas karteller, numera fristående i förhållande till Svenska pappersbruksföreningen.

För *papp* finnes en kvot- och prisöverenskommelse mellan 13 företag, svarande för omkring 90 procent av tillverkningen, sedan 1934 (1929).

Samtliga tillverkare av *kraftpapper* (sulfatpapper), 16 företag, ha sedan 1927 en kvot- och prisöverenskommelse. Prisöverenskommelse fanns sedan 1924, och även tidigare förekom samverkan inom ifrågavarande sektion av Pappersbruksföreningen.

För *sulfitpapper* finnes sedan 1927 en kvot- och prisöverenskommelse mellan 26 företag, svarande för cirka 98 procent av tillverkningen härav. Tidigare fanns prisöverenskommelse sedan 1924 och annat samarbete.

Samtliga tillverkare av *smörpapper*, 5 företag, ha sedan 1935 kvot- och prisöverenskommelse. Viss kvot- och prissamverkan fanns dessförinnan sedan 1924.

Sulfat-, sulfit- och smörpappersavtalen anknyta till avtal med Svenska pappersgrossistförbundet och Sveriges påsfabrikantförening, varom utförligare uppgifter lämnas i det följande (sid. 115—131).

Tidningspappersbruken ha sedan 1917 ett gemensamt försäljningsbolag. Anslutna äro 8 företag, representerande omkring 97 procent av tillverkningen. Försäljningsbolaget sluter avtal rörande pappersleveranserna med Svenska tidningsutgivareföreningen (jfr sid. 143).

För vissa slag av *finpapper* — skrivpapper utom de bästa kvaliteterna samt bättre tryckpapper — finnes sedan 1927 en kvot- och prisöverenskommelse, *Svenska finpappersbrukens konvention*. Tidigare förekommo prisavtal ända sedan 1900. Anslutna till kvotavtalet voro från början 8 företag, men sedermera ha ytterligare ett par tillkommit. De anslutna representera nu praktiskt taget hela tillverkningen av ifrågavarande papper. 3 av företagen ha gemensamt försäljningsbolag. — Samarbetet för finpapper skildras utförligare i det följande (sid. 131 ff.).

För vissa papperssorter finnas exportkarteller med deltagande av företag i grannländerna (Finland och Norge). Svenska pappersbruksföreningen har allmänna överenskommelser med motsvarande organisationer i dessa länder om non-konkurrens på respektive hemmamarknader.

Ytterligare förekomma följande överenskommelser.

Svenska påsfabrikantföreningen, bildad i slutet av 1928, har prisöverenskommelse mellan sina medlemmar, omkring 35 företag, representerande nästan hela tillverkningen. Under åren 1936—1938 fanns dessutom kvotering mellan företagen. Påsfabrikantföreningen har avtal med pappersbruken och med Sveriges pappersgrossistförbund (jfr sid. 124 ff.).

Föreningen Sveriges kuvertfabriker räknar 9 medlemmar, som sedan ett trettiotal år ha pris- och konditionsöverenskommelse. De anslutna representera omkring ⅔ av tillverkningen.

Sveriges takpappfabrikanters förening har sedan 1936 en kvot- och prisöverenskommelse mellan 11 anslutna företag, representerande omkring 85 procent av tillverkningen, för impregnerad byggnadspapp av alla slag. Tidigare funnos liknande avtal åren 1926—1933 med växlande parter.

Sveriges wellpappfabrikanters förening har mellan anslutna 7 företag en kvot- och prisöverenskommelse sedan 1932 för s. k. wellpapp för emballageändamål. De anslutna företagen svara för omkring 95 procent av tillverkningen år 1935. Produktionen har under senare år varit stadd i kraftig tillväxt och nya tillverkare ha efter hand tillkommit. Kartellavtalet har uppgivits »halta» av dessa anledningar.

Svenska tapetfabrikanternas förening är en sammanslutning av samtliga svenska tapetfabrikanter, f. n. 13 företag. Den har sedan 1900 överenskommelse rörande försäljningsvillkor samt gemensamma kalkyleringsnormer, varigenom sålunda även priserna bindas. Dessutom föreligger avtal med Sveriges tapethandlares riksförbund. Räntabiliteten är som synes av uppgifterna i bilaga 1 mycket god, även om den företer variationer mellan olika företag och tilltagande konkurrens — ett par nya tapetfabriker hade startats inom landet — och minskad avsättning försämrade resultatet under den senaste depressionen.

För *zellstoff* (cellulosavadd som förbandsmateriel) finnes prisöverenskommelse mellan 2 tillverkare och 6 grossister sedan ingången av 1937. Liknande avtal har tidigare funnits sedan 1932. Avtalet ansluter till ett liknande för förbandsgas och gasbindor (se grupp X). De anslutna torde svarat för omkring 75 procent av tillverkningen 1935.

A.B. Tidan, Mariestad, är ensamtillverkare av vulkanfibrer. En betydande del av produktionen exporteras.

Den tredje underavdelningen är den grafiska industrin.

Det största företaget inom denna grupp är *A.B. Sveriges litografiska tryckerier* (»S. L. T.»), Stockholm. Till detta äro anslutna följande företag: A. Börtzells tryckeri A.B., Cederqvists grafiska A.B., A.B. Centraltryckeriet i Stockholm, Esselte A.B., A.B. I. M. Göthe, A.B. P. Herzog & Söner, Iduns tryckeri A.B., A.B. Kartografiska institutet, Isaac Marcus boktryckeri A.B., A.B. P. A. Norstedt & Söner, Norstedt & Söners bokbinderi A.B., Stockholms kartong- & litografiska A.B., Pappemballage A.B., Fr. Svanström & C:os pappershandels A.B., A.B. Svanströms pappersagentur, A.B. Svensk litteratur, A.B. Hasse W. Tullberg, samtliga i Stockholm, Hugo Brusewitz A.B., Göteborgs litografiska A.B., Gustaf Melins A.B., Västsvenska kartonnage A.B., Wald. Zachrissons boktryckeri A.B. och Göteborgs wellpappfabriks A.B. i Göteborg, A.B. Köhnkes kartongfabrik och

Skånska litografiska A.B., Malmö, Skriv- och Ritboks A.B. i Arlöv, Gävle, Göteborg och Nässjö, Svenska skolmateriel A.B. Gevalia, Gävle, Borås pappersförädlings A.B., A.B. Borås tryckeri & kartongfabrik, Borås, Hanssons tryckeri A.B. och A.B. J. O. Öberg & Son, Eskilstuna, Johnsons pappersindustri A.B. och A.B. Tengwall, Hälsingborg, Jönköpings litografiska A.B., Jönköping, Linköpings litografiska A.B., Linköping, Lithografiska A.B., Norrköping, Nya A.B. Lundbergs bokhandel, Norrköping, Kullbergs bok- & pappershandel A.B., Nyköping, Thorsviks A.B., Norrahammar, Oskarshamns tryckeri A.B., Oskarshamn.

A.B. Sveriges litografiska tryckerier intar endast för ett fåtal artiklar en dominerande ställning. Så är fallet för spelkort, om vilka ett till S. L. T. anslutet företag, A. B. J. O. Öberg & Son, är ensamt. Vidare är S. L. T. i det närmaste ensamtillverkare av kartor. Även för kontorsböcker intager S. L. T. en dominerande ställning; i detta fall uppgår de ifrågavarande 4 företagens tillverkning till omkring $^2/_3$ av den totala. — Däremot kan S. L. T. långt ifrån sägas dominera hela tryckeribranschen. Tar man de olika tillverkningsgrenarna tillsammans torde de till S. L. T. anslutna företagens andel utgöra ungefär 25 procent. Relativt större är andelen ifråga om offsettryck, vilken uppgår till omkring 40 procent — något mindre räknat efter antalet pressar, något mera räknat efter rörelsens omfattning. S. L. T:s andel för boktryck är omkring 14 procent. Vidare uppskattas S. L. T:s andel ifråga om tillverkningen av kuvert, wellpapp och tryckstämplar till omkring $^1/_3$, av kartongarbeten till $^1/_4$ och av påsar till $^1/_6$ samt av klichéer till omkring $^1/_{10}$ av den totala.

Mellan boktryckerierna torde i stort sett fri konkurrens råda. Branschsammanslutningen är *Svenska boktryckareföreningen*, bildad 1893. Dennas verksamhet och förhållandena inom branschen skildras utförligare i nästa avdelning (sid. 136).

En annan branschorganisation är *Svenska tidningsutgivareföreningen*, bildad 1898. Jämväl dennas verksamhet ägnas redogörelse i följande avdelning (sid. 141).

Svenska bokförläggareföreningen, en sammanslutning av de flesta svenska bokförlagen, har fastställt regler för bokhandeln inom landet.

Sammanfattning. Inom denna grupp har sålunda följande kunnat konstateras. Pappersmassetillverkningen har endast obetydlig försäljning inom landet. Pappersbruken äro praktiskt taget genomgående bundna av överenskommelser, vilket också är fallet med en del pappersförädlingsindustrier. Inom tryckeribranschen är i stort sett konkurrens rådande.

I det föregående har räknats till 2 ensamtillverkare av några artiklar, 1 försäljningsbolag, 7 kvotkarteller samt 4 pris- eller kalkyleringskarteller.

Den tabellariska översikten får följande utseende.

Produktion m. m. av bundna varor inom pappersindustrin.

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturingsvärde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
1. Ensamtillverkare.						
A. B. Tidan:						
vulkanfibrer	1.4	0.9	0.1	100		
A. B. J. O. Öberg & Son (S. L. T.):						
spelkort	0.9	—	0.0	100	44	54
Summa	2.3	0.9				
	1.4					
2. Försäljningskarteller.						
Tidningspapper	36.1	27.0	—	97	Fritt	—
Summa	36.1	27.0	—			
	9.1					
3. Marknadsdelningsavtal.						
Papp	22.2	13.3	1.4	90	4.5—17.5	20—58
Kraftpapper	39.3	35.3	—	100	[6]	
Sulfitpapper	30.4	28.2	—	98	[6]	
Smörpapper	6.7	6.5	0.1	100	17.5	
Finpapper	*18	*6	0.5	100	[6]	
Takpapp	6.3	0.0	0.1	85	4	3.5
Wellpapp	4.9	0.1	0.0	95	[7] 6	132; 23
Summa	127.8	89.4				
	38.4					
4. Prisöverenskommelser.						
Påsar	*10	0.0	0.0	80		161;156;221
Kuvert	* 3	0.0	0.0	70		20—50; 37
Tapeter	6.2	0.3	0.3	100	33; 16	54; 266; 16–54 (35)
Zellstoff	0.2	·	·	75		
Summa	19.4	0.3				
	19.1					
Summa kartellbundet 2—4	183.3	116.7				
	66.6					
Summa bundet 1—4	185.6	117.6				
	68.0					
Hela gruppen	698.8	409.3				
	289.5					

1, 2, 3, 4 och 5 i tabellhuvudet, se noten till tabellen i grupp I sid. 33.

[6] Tullen utgör 10 kronor per 100 kg. eller ungefär 30 procent på tillverkningsvärdet för omslagspapper.

[7] Tullen utgör cirka 22 procent på exportvärdet.

Grupp IX. Livsmedelsindustri.

Livsmedelsindustrin är i denna översikt den största gruppen. Dess salutillverkningsvärde uppgår till omkring 1¼ miljard kronor. Exporten är relativt obetydlig eller omkring 60 miljoner kronor och omfattar huvudsakligen smör och något fläsk. Om endast värdet av avsättningen på hemmamarknaden medräknas, överstiger hela gruppens andel av den totala svenska industrins avsaluproduktion ¼. Räknas i stället efter antalet i industrin sysselsatta arbetare, skulle livsmedelsindustrins andel däremot uppgå till endast omkring 10 procent.

Ensamtillverkare. Vid en redogörelse för konkurrensinskränkningar inom denna grupp kan början göras med de båda statsmonopolen. *A.B. Svenska tobaksmonopolet,* som upprättades 1914, utövar statens monopol på tobakstillverkningen inom landet och bedriver vid 9 fabriker produktion av cigarretter, cigarrer, cigarrcigarretter, rök- och tuggtobak samt snus.

A.B. Vin- och spritcentralen, grundat 1917, förädlar och bereder sprit, brännvin och andra alkoholhaltiga drycker samt driver partihandel med vin- och spritdrycker samt med skattefri sprit.

Råbrännvinsframställningen är även kontrollerad och reglerad. Startandet av nytt bränneri förutsätter sedan 1917 statligt medgivande. Sådant har icke lämnats för nya potatisbrännerier men väl åt sulfitspritfabriker, vilka numera ha en prisgaranterad avsättning av hela sin produktion. Potatisbrännerіernas m. fl. intressen tillvaratagas av *Sveriges brännerіidkareförening,* bildad 1907, till vilken alla brännerier (utom ett som äges av Spritcentralen) äro anslutna. Föreningen träffar årligen avtal om leverans till A.B. Vin- & spritcentralen av viss kvantitet råbrännvin till fastställt pris. Skulle föreningen och A.B. Vin- & spritcentralen icke kunna komma överens om priset, vilket skall grundas på självkostnaden, skall detta fastställas av en särskild statlig prisnämnd med deltagande från båda parterna. Leveranskvantiteten fördelas på föreningens medlemmar, av vilka flertalet äro andelsbrännerier. I annan av staten bestämd ordning bestämmes numera även det pris, som brännerierna skola förplikta sig att betala vid inköp av potatis.

A.B. Svensk sprit är sulfitfabrikernas försäljningsbolag för sulfitsprit, till vilket alla fabriker med sådan tillverkning äro anslutna.

En med statsmonopolen i viss mån likartad ställning intager *Svenska sockerfabriks A.B.* Detta företag är efter inköpet av Mellersta Sveriges sockerfabriks A.B. 1936 ensamtillverkare av socker i landet. Genom avtal med staten har det erhållit ensamrätt till import av socker, samtidigt som det förbundit sig att på av staten godkända villkor inköpa sockerbetor samt sälja socker till av staten godkänt pris. Denna ordning, som härrör från 1929 och 1930, har ursprungligen tillkommit för att bereda hjälp åt

betodlarna men innebär numera (efter 1940 års föreskrifter) en stram statskontroll av företagets hela förvaltning och prissättning. Redan tidigare har Svenska sockerfabriks A.B. intagit en dominerande ställning på den svenska sockermarknaden och frågor rörande dess verksamhet samt rörande sockerbeskattningen i anknytning därtill ha vid ett flertal tillfällen varit föremål för utredning. Här må nämnas ett av sakkunniga inom finansdepartementet år 1913 avgivet betänkande rörande »sockerindustri och sockerbeskattning i Sverige samt Danmark och Tyskland», samt trustlagstiftningskommitténs betänkande år 1921 (sid. 24—43). I samband med regleringsåtgärderna ha undersökningar av sockertillverkningen företagits med stöd av lagen om undersökning av monopolistiska företag och sammanslutningar år 1929, 1930 och 1937.

Jästtillverkningen domineras av *Svenska jästfabriks A.B.*, vilket vid sina 4 fabriker tillverkar 80 à 90 procent av inom landet framställd jäst. Den enda utomstående fabriken har prisavtal med jästfabriksbolaget. Detta bildades genom sammanslagning av ett antal företag i början av 1920-talet. — Företaget var 1927 föremål för en undersökning enligt 1925 års lag rörande undersökning av monopolistiska företag och sammanslutningar. Undersökningen, som verkställdes inom Kommerskollegium, var föranledd av förslag att sänka tullen på jäst, vilket Kommerskollegium med stöd av undersökningens resultat avstyrkte. Den föranledde sålunda ingen åtgärd. Importen är obetydlig.

I detta sammanhang böra också *jordbruksregleringarna* omnämnas. En utförligare behandling erhålla de på annat ställe i detta betänkande (avd. III och bilaga 2). Det är tvivel underkastat, huruvida de över huvud böra hänföras till industrin, vilket här emellertid skett därför att några berörda varor ingå i industristatistiken. — De i samband med regleringarna tillkomna organisationerna, Svenska mejeriernas riksförening och Sveriges slakteriförbund, kunna betraktas som karteller, vilka behärska en betydande del av utbudet av respektive produkter. I viss mån kan här, särskilt ifråga om mejerihanteringen, sägas vara fråga om en tvångskartellering, då dessa sammanslutningar icke endast åtnjutit statens stöd och uppmuntran utan prisregleringarna genomföras genom avgiftsbetalning av alla berörda, även de utanför organisationerna stående. Syftet med regleringarna är emellertid icke att bereda mejeri- och slakteriföretagen m. fl. ökade vinster utan att möjliggöra en bättre ersättning till jordbrukarna — som i stor utsträckning äro delägare i företagen — för av dem levererade produkter. Smör, fläsk och kött böra betraktas som bundna varor. För ost torde konkurrensen vara mera fri, även om mjölkregleringen påverkar också prisbildningen på denna vara. Övriga regleringar gälla icke industriprodukternas priser (men väl råvarornas).

Ett särskilt regleringssystem har tillgripits för stärkelseproduktionen.

Tillverkning av potatismjöl är tillåten endast med särskilt medgivande. Sådant medgivande lämnas enligt avtal med staten av *Sveriges stärkelseproducenters förening u. p. a.*, bildad 1927, vilken även sköter hela försäljningen. Denna förenings verksamhet kontrolleras av statens potatismjölsnämnd. Några kommentarer rörande denna sammanslutning återfinnas i det följande (sid. 187).

För *dextrin* och *glykos*, två produkter som tillverkas av potatisstärkelse, finnas kvot- och prisöverenskommelser. Prisbildningen på dessa produkter är av naturliga anledningar starkt beroende av potatismjölsregleringen.

Överenskommelser. I övrigt äro följande sammanslutningar och överenskommelser kända.

Svenska kvarnföreningen räknar 26 medlemmar med ett trettiotal kvarnar, vilka torde svara för omkring 60 procent av mjöltillverkningen i landet. I övrigt producera de av Kooperativa förbundet ägda kvarnföretagen omkring 20 procent varjämte resten faller på några medelstora och ett mycket stort antal småkvarnar. Det i industristatistiken upptagna antalet överstiger 1 000 men därjämte finnas åtskilliga kvarnar, som äro så små att de icke medtagits. Kvarnföreningens medlemmar ha ett gemensamt försäljningsbolag för Norrland samt vissa överenskommelser rörande marknadsuppdelning och försäljningsvillkor. I de senare ingår, att återförsäljare få förbinda sig att endast sälja mjöl från Kvarnföreningens medlemmar. Kvarnföretagen äga med viss begränsning själva bestämma sina priser, vilka dock skola anmälas till föreningen. Nuvarande överenskommelser gälla från ingången av 1936. De första sammanslutningarna mellan kvarnarna bildades emellertid redan 1914. Kvarnföreningens verksamhet har ingående undersökts dels av trustlagstiftningskommittén 1921, dels av dåvarande professorn N. R. Wohlin 1926; om den senare utredningen se nedan (sid. 146 ff.).

Havregrynkvarnarna ha haft flera olika försäljningsbolag, varav de senaste upplöstes 1932. Från ingången av 1938 gäller en kvotöverenskommelse mellan 12 företag, vilka tillverka 70 à 75 procent av den svenska produktionen av havreprodukter, avsedda till människoföda. Återstoden tillverkas av Kooperativa förbundet. Sammanslutningen, *Svenska havregrynkvarnarnas förening*, fastställer priser och har utarbetat försäljningsvillkor. Enligt de senare få återförsäljarna förbinda sig att endast sälja havregryn av medlemmarnas tillverkning.

Sagogrynsbolaget, Svenska sagofabrikers försäljnings A.B., handhade 1936—1937 försäljningarna av sago- och potatisgryn för 5 företag, svarande för omkring $^5/_6$ av den totala inhemska tillverkningen härav. Ett tidigare försäljningsbolag fanns 1928—1932.

Makaronibolaget, Svenska makaronifabrikernas försäljnings A.B. sköter sedan 1923 försäljningen av makaroni för några företag. För närvarande

är det 3 företag, som tillverka makaroner för försäljningsbolaget, sedan 3 andra företag efter överenskommelse med dessa nedlagt sin tillverkning. Försäljningsbolaget har dessutom prisavtal med ett fjärde företag. — Utanför samarbetet står endast en tillverkare, Kooperativa förbundets makaronifabrik.

Medlemmarna av *Föreningen Sveriges spisbrödsfabrikanters intressentförening,* 32 företag, hade 1 april 1936—1 juli 1937 en pris- och konditionsöverenskommelse för spis- och knäckebröd (hårt bröd). De försök, som efter detta avtals utgång gjorts för åvägabringandet av en ny överenskommelse, ha icke lett till resultat. — Föreningen har en överenskommelse rörande medlemmarnas inköp av jäst.

De två största av landets 3 *kexfabriker* ha samarbete ifråga om försäljningsvillkor och i någon mån priser.

Svenska chokladfabrikantföreningen utgör en sammanslutning av 12 större chokladfabriker, vilka svara för omkring $^2/_3$ av tillverkningen inom branschen. Den bildades 1932. Dess styrelse uppger:

»Föreningen har till ändamål, att åt utövare inom Sverige av cacao-, chokladoch konfektyrindustrierna tillvarataga gemensamma intressen, såsom frågor rörande tullskydd, livsmedelslagstiftning, förhandlingar med myndigheterna och med köpmannaorganisationer, ävensom befrämja en sund, lojal konkurrens och ett gott samförstånd medlemmarna emellan. Dessutom är föreningen genom medlemskap i KeLiFa bunden av vissa överenskommelser med Sveriges grossistförbund och Sveriges köpmannaförbund i nyetableringsfrågan. Därjämte har föreningen beträffande vissa speciella artiklar, som dock endast utgöra en mindre del av medlemmarnas tillverkning, uppgjort överenskommelse om vissa minimipriser.»

Sveriges vattenfabrikanters riksförbund utgör en sammanslutning av omkring 340 vattenfabriker av olika storlekar inom alla delar av landet. Dessa ha överenskommelser rörande priser och försäljningsvillkor för kolsyrade vatten och söta läskedrycker. Man torde kunna räkna med att konkurrensen mellan olika orter icke är särskilt stark. Föreningen bildades 1917.

Till *Bryggeriidkareförbundet* äro anslutna 143 av landets 156 skattepliktiga bryggerier. Dessa ha överenskommelser om priser och försäljningsvillkor och i viss mån om marknadsuppdelning — distriktsindelning — för maltdrycker av klass II och klass I, lagrat. Förbundet bildades 1907. — I stor utsträckning äro flertalet bryggerier, som verka inom ett och samma distrikt, sammanförda i storföretag, vilka dominera avsättningen därstädes. Exempel på sådana storföretag äro A.B. Stockholms Bryggerier, Stockholm, A.B. Pripp & Lyckholm, Göteborg, och A.B. Skånebryggerier, Hälsingborg.

Svagdricksbryggerierna ha sin organisation i *Skattefria bryggeriers riksförbund,* till vilket de flesta äro anslutna. Inom dess kretsföreningar förekomma överenskommelser rörande försäljningsvillkor och priser för maltdrycker, klass I.

Rörande essenser för läskedrycker finnas inga prisöverenskommelser. I samverkan med Sveriges vattenfabrikanters riksförbund har antalet märken begränsats. — Ehuru några nyetableringsavtal eller dylikt icke finnas, synas i viss utsträckning maltfabriker, buteljglasfabriker, essenstillverkare etc. vägra leverera till nyetablerade, mindre företag, vilka icke vunnit inträde i Sveriges vattenfabrikanters riksförbund. En del uppgifter rörande ett sådant fall ha överlämnats till de sakkunniga (jfr sid. 203).

Margarinfabrikernas försäljnings A.B. utgör sedan ingången av 1927 försäljningsorganisation för 8 företag, för margarin, cocos och konstister. Endast 7 av dem bedriva dock sådan tillverkning; det åttonde företaget har avstått från sin andel i avsättningen. De anslutna företagen svara för omkring halva margarinproduktionen i landet. Kooperativa förbundets margarinfabrik torde tillverka drygt ¼ av hela produktionen. Återstoden kommer på ett antal mindre företag, av vilka flertalet äro sammanslutna i *Föreningen Sveriges fria margarinfabriker,* som är en allmän intresseorganisation. Föreningen har senare ombildats till *Svenska margarinfabrikanters förening,* till vilken även de i Margarinfabrikernas försäljnings A.B. deltagande företagen äro anslutna. Rörande konkurrensens natur ger den för de sakkunnigas räkning utförda räntabilitetsundersökningen vissa upplysningar (se sid. 348). En särskild skatt, margarinaccisen, infördes 1933. — Några större margarinfabriker i landet äro direkt eller indirekt i utländska storföretags ägo; råvarutillförseln torde kontrolleras av dessa.

Sju företag, medlemmar av *Sveriges fruktindustriförbund,* ha sedan början av 1934 överenskommelse rörande frakt- och försäljningskonditioner. De tillverka fruktkonserver, sylter, safter och marmelader.

För *köttkonserver* ha 17 företag under 1937 försöksvis haft en överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor. Den har i november 1937 avlösts av en överenskommelse av samma art inom sammanslutningen *Svenska köttkonservfabrikernas förening,* som räknar 13 medlemmar.

För fiskkonserver har en branschförening arbetat för sunda konkurrensförhållanden. Enstaka konditions- och prisöverenskommelser ha tidigare förekommit. Konkurrensen är enligt uppgift hård.

Branschsammanslutningen *Kemisk-tekniska och livsmedelsfabrikanters förening* (KeLiFa), bildad 1932, handlägger främst frågor rörande distributionen och behandlas därför i den följande avdelningen rörande handeln (se sid. 208).

Sammanfattning. Statsmonopolen och övriga offentliga regleringar täcka ungefär halva livsmedelsindustrins tillverkningar enligt industristatistikens värdeuppgifter. Ovan ha upptagits 7 försäljningskarteller, 5 marknadsdelningsavtal, 5 prisöverenskommelser och 1 konditionsöverenskommelse. De av dessa berörda varorna svara för omkring ¼ av gruppens salutillverkningsvärde. En specificering i tabellarisk form ter sig sålunda.

Produktion m. m. av bundna varor inom livsmedelsindustrin.

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturingsvärde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
1. Ensamtillverkare.						
A. B. Vin- & spritcentralen	38.4			100		
A. B. Svenska tobaksmonopolet	138.1			100		
Svenska sockerfabriks A. B.	148.9			100		
Svenska jästfabriks A. B.	7.4	0.0	0.1	80—90	[6] 27	
Jordbruksföreningar:						
S. M. R.: smör	144.1	33.3	1.2			
S. S.: svinslakterier	113.1	19.9	3.6			
Summa	590.0	53.2	4.9			
	536.8					
2. Försäljningskarteller.						
Råbrännvin	12.8	·	·			
Potatismjöl	4.0	—	0.1	100	c:a 90	
Mjöl, se nedan.						
Sagogryn	0.2	·	·			
Makaroner	1.6	0.0	0.0	70	33	
Margarin	45.1	·	0.1	c:a 50	[7]	
Summa	63.7	·	0.2			
3. Marknadsdelningsavtal.						
Vetemjöl och rågmjöl	111.0			c:a 60		
Havregryn	6.0	0.0	—	70—75		
Maltdrycker skattepliktiga	91.3	0.0	0.0	94		
Dextrin	0.5	0.1	0.4	100	41	[8] 82
Glykos	1.4	—	0.2	100	c:a 100	
Summa	210.2	0.1	0.6			
	210.1					
4. Prisöverenskommelser.						
Spisbröd	23.7	0.7	·	·	Fritt	
Kex	5.5	0.0	0.1	75	19	
Vatten, läskedrycker	18.6	0.0	0.0	70	Fritt	
Svagdricka	12.3	·	·	·	Fritt	
Köttkonserver	2.3	0.0	0.6	·	22; 33	
Summa	62.4	0.7	0.7			
	61.7					
Summa kartellbundet 2—4	336.3	0.8				
	335.5					
Summa bundet 1—4	926.3	54.0				
	872.3					
Hela gruppen	1 250.7	62.6				
	1 188.1					

1, 2, 3, 4 och 5 i tabellhuvudet, se noten till tabellen i grupp I sid. 33.

[6] Beräknad på tillverkningsvärde enligt industristatistiken. Den i och för sig obetydliga importen består förmodligen till större delen av öl- och vinjäst.

[7] Tullen ändras med accisen.

[8] Tullen då lägre än nu.

Grupp X. Textilindustri.

Liksom föregående grupp väger även denna tungt i industriproduktionen. Saluproduktionsvärdet för 1935 uppges i industristatistiken till något över 600 miljoner kronor och exporten är relativt obetydlig, icke fullt 24 miljoner kronor samma år. Detta innebär, att textilindustrin svarar för omkring 15 procent av den svenska industrins avsaluproduktion för hemmamarknaden.

Konkurrensen inom denna grupp är i stort sett fri. Sammanslutningarna äro i främsta rummet allmänna branschorganisationer; de största ha fastställt försäljningsvillkor. Konkurrens föreligger vidare med en betydande import, varvid är att märka att den övervägande delen av råvarorna importeras. Även införseln av garn och vävnader är stor, fördelad på många artiklar och länder.

Ensamtillverkare. Ensamtillverkare äro inom denna grupp sällsynta.

A.B. Svenskt konstsilke, Borås, är enda tillverkare av konstsilke i landet och *A.B. Nordisk silkecellulosa,* i Norrköping — ägt av Kooperativa förbundet — enda tillverkare av stapelfibrer. De båda företagen gå i någon mån in på varandras tillverkningsområden och ha en betydande konkurrens utifrån.

Svenska vaxduks A.B. bedriver tillverkning av vaxduk i Smålands Anneberg. Företaget, vilket äges av Svenska tändsticks A.B., Kooperativa förbundet och Svenska oljeslageri A.B., grundades 1936 bland annat för att bereda sysselsättning åt arbetskraft på orten, sedan en därvarande tändsticksfabrik nedlagts. Tidigare har all vaxduk importerats och importen överstiger alltjämt den inhemska tillverkningen.

Inom linnebranschen intager *Almedahl-Dalsjöfors A.B.,* som kontrollerar Holma-Helsinglands linspinneri & väfveri A.B. och Häggådalens mek. linneväfveriers A.B., en framträdande plats. Enligt uppgifter i Sveriges Industri (sid. 356 och 358), skulle Almedahlskoncernens företag ha omkring 85 procent av antalet spindlar och omkring 75 procent av antalet vävstolar inom linneindustrin. Konkurrens förekommer med inom bomullsindustrin tillverkade linnevaror samt med importerade artiklar.

Överenskommelser. Följande överenskommelser äro kända.

En överenskommelse rörande kvoter, priser och försäljningsvillkor för *fönstervadd och tätningslister av bomull* har 1937 träffats mellan 7 företag. Tidigare fanns 1914—1930 ett Svenska vaddfabrikernas försäljningskontor.

En överenskommelse rörande kvoter, priser och försäljningsvillkor för *filter till mjölksilar* föreligger mellan de två svenska tillverkarna härav. Överenskommelsen träffades 1933.

Inom yllebranschen finnes den 1907 grundade *Svenska yllefabrikantföreningen,* som har antagit för medlemmarna bindande försäljningsvillkor. Föreningen representerar den avgjort större delen av branschen och anslutna äro 30 företag. Utanför densamma stå emellertid bland annat ett par av de större företagen inom branschen.

Inom bomullsbranschen existera 3 sammanslutningar. *Svenska bomullsspinneriföreningen* har sedan 1909 konditionsöverenskommelse mellan sina medlemmar för bomullsgarner. De anslutna, 14 företag, representerade i det närmaste hela 1935 års produktion. Senare ha 2 fabrikanter utgått ur föreningen.

Bomullsväfveriernas förening har sedan 1915 konditionsöverenskommelse. Anslutna äro 13 företag.

Svenska bomullsfabrikantföreningen, som omsluter de båda föregående, är grundad 1880 och räknar 24 spinnerier, väverier, tryckerier och kombinerade företag som medlemmar. Dessa ha vissa pris- och konditionsöverenskommelser. För garn fastställas för företagen bindande prisnoteringar. Till tjänst för väverierna förmedlar föreningen uppgifter på garnnoteringar i England, vilka företagen sedan lägga till grund för sina kalkyler. »Föreningens stadgar bestämma inga viten eller andra påföljder för medlemmar, som icke följa stadgar eller fattade beslut. Det anmärkes, att enligt föreningens stadgar föreningens beslut icke äro bindande för medlemmar, som anmäla sin reservation mot fattade beslut.» Det föreligger sålunda här en tämligen lös prissamverkan.

Till *Svenska linneväveriföreningen* är förutom de till Almedahls-koncernen hörande anläggningarna ytterligare 1 företag anslutet. Sedan 1926 ha föreningens medlemmar överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor och till en viss grad marknadsuppdelning för hel- och halvlinnevävnader.

Sedan 1894 existerar *Svenska jutefabrikernas centralkontor,* vilket handhar försäljningarna för 2 företag av jutegarn, juteväv och jutesäckar. Från början var ytterligare 1 företag med, men detta nedlades 1917. Inkomna order skola fördelas efter kvot och med hänsyn till det geografiska läget. Jutevarorna äro i hög grad standardiserade och det svenska priset rättar sig därför efter noteringarna i Dundee. Den tredje svenska tillverkaren av jutevaror uppger sig också av denna anledning i regel hålla samma priser som Jutekontoret.

Fem *bandfabriker* ha sedan 1933 (1925) överenskommelse rörande försäljningsvillkor för band.

Tre företag ha sedan ingången av 1936 överenskommelse rörande minimipris för s. k. *slumphängslen,* d. v. s. för överblivna bandstumpar, som realiseras. Försäljningen härav är rätt obetydlig.

För *jutemattor* ha 4 företag sedan slutet av 1935 överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor.

Svenska filtfabrikantföreningen har sedan slutet av 1930 överenskommelse mellan 12 företag, svarande för omkring 80 procent av tillverkningen av filtar, rörande försäljningsvillkor och kalkyleringsprinciper, varigenom prissättningen påverkas.

Dessa företag och en del andra ha inom *Svenska löngodsfabrikanters förening* överenskommelse rörande inköp av svenskull och stickylle.

För *förbandsgas* och *gasbindor* finnes en överenskommelse rörande kvoter, priser och försäljningsvillkor mellan de 2 tillverkarna i landet och 6 grossister. Nuvarande överenskommelse gäller från ingången av 1937 men liknande har tidigare förefunnits sedan 1930.

Den enda svenska tillverkaren av *slang av vissa diameter* har uppgivit sig sedan ett par år ha en överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor med en importör.

Sveriges damhattfabrikanters förening har sedan 1933 överenskommelse rörande försäljningsvillkor mellan anslutna 10 företag. Många små konkurrenter stå utanför sammanslutningen. En liknande överenskommelse har tidigare funnits 1917—1919. Föreningen upprätthåller en viss nyetableringskontroll för damhattaffärer.

En tillverkare av pappersfilt har uppgivit sig tillhöra *Internationale Vereinigung der Filztuchfabrikanten,* som säges ha överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor. Utanför den internationella kartellen stå numera de 2 största svenska tillverkarna på området.

Trikåindustrin har en allmän branschförening i *Sveriges trikåfabrikanters förening.* Denna har utarbetat försäljningsvillkor, men någon bindande överenskommelse om dessas tillämpning finnes icke. Tidigare har en bindande konditionsöverenskommelse funnits inom branschen. — På senare år har tillverkningen starkt tilltagit och antalet företag vuxit i snabb takt.

Konfektionsindustrins allmänna branschsammanslutning är *Svenska konfektionsfabrikantföreningen.* Bindande överenskommelser rörande priser eller försäljningsvillkor finnas icke.

Den verksamhet, som bedrives av *Svenska textil- och konfektionsfabrikantföreningen* (TeKoFa), omtalas i avdelningen om varudistributionen.

Sammanfattning. Inom denna grupp ha sålunda upptagits 1 försäljningskartell, 4 kvotavtal och 4 prisöverenskommelser samt ett antal konditionssammanslutningar. Den tabellariska översikten får följande utseende.

Produktion m. m. av bundna varor inom textilindustrin.

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturerings-värde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
1. Ensamtillverkare.						
A. B. Svenskt konstsilke	5.9	0.0	9.5		35; 11	12–33 (19); 20; 25
A. B. Nordisk silkecellulosa 1937	0.7	0.1	1.1		9	
Svenska vaxduks A. B. 1937—1938	0.8	0.0	2.2		19	
Almedahls-koncernen, se nedan						
Dessa företag sammanräknas icke, då intet av dem kan sägas dominera den svenska marknaden för ifrågavarande produkter.						
2. Försäljningskarteller.						
Jutevaror	7.1	0.1	1.0	70	13; 14; 18	18–37 (24); 9–46 (19); 22
Summa	7.1	0.1	1.0			
	7.0					
3. Marknadsdelningsavtal.						
Förbandsgas	0.9	—	·	100		42
Fönstervadd	*2	·	·	·	5	
Filter för mjölksilar	0.8	·	0.0	100	15	
Linnevävnader	12.3	0.2	3.2	75	10—20	10–50 (21)
Summa	16.0	0.2				
	15.8					
4. Prisöverenskommelser.						
Bomullsgarn	25.7	2.7	14.8	·	5—6	8–30 (c:a 14)
Jutemattor	1.0	0.0	0.6	·	15	22–26
Filtar	4.3	—	0.0	80—85		57–102 (72)
Viss sorts slang	0.2	·	·	100	·	
Summa	31.2	2.7				
	28.5					
Summa kartellbundet 2—4	54.3	3.0				
	51.3					
Summa bundet 1—4						
Hela gruppen	603.1	23.8				
	579.3					

1, 2, 3, 4 och 5 i tabellhuvudet, se noten till tabellen i grupp I sid. 33.

Grupp XI. Läder-, hår- och gummivaruindustri.

Liksom inom föregående grupp råder inom denna praktiskt taget genomgående fri konkurrens.

Läderindustrin har sin allmänna branschförening i *Sveriges garveriidkares intressentförening*, vilken räknar 22 företag som medlemmar. Dessa ha sedan 1934 överenskommelse rörande försäljningsvillkor. T. o. m. 1936 fanns dessutom visst kvotavtal. De anslutna beräknas svara för omkring 90 procent av branschen.

Inom *pälsvaruindustrin* har det uppgivits, att 5 firmor i Stockholm 1936 träffat överenskommelse beträffande priser på en del arbeten. Dessutom föreligger genom *Sveriges körsnärsmästareförening* överenskommelse rörande konserveringspriser.

Skoindustrins allmänna branschförening är *Sveriges skofabrikanters intressentförening*, vilken räknar ett 60-tal medlemmar, motsvarande omkring 60 procent av branschen. De ha sedan ingången av 1937 en överenskommelse rörande försäljningsvillkor och handlägga gemensamt frågor rörande leveranser till nystartade skoaffärer. Utanför föreningen stå främst Oscariakoncernen och de kooperativa skofabrikerna.

Inom *gummivaruindustrin* fanns tidigare en stark kartell. De 4 tillverkarna av galoscher och gummiskodon, vilka ingingo i denna kartell, voro praktiskt taget allenarådande på den svenska marknaden. Genom höga priser kunde de förskaffa sig stora vinster under kriget och början av 1920-talet. På ett ursprungligt aktiekapital av 4 miljoner kronor uppgingo vinsterna under 15 år till omkring 50 miljoner kronor. Sedan Kooperativa förbundet intresserat sig i industrin genom inköp 1927 först av fabriken i Gislaved och därefter av ett företag i Viskafors — det senare har 1938 åter sålts — uppstod konkurrens och priserna sänktes mycket kraftigt. Priset på ett par herrgaloscher gick på ett par år ned från kronor 7:50 till kronor 3:50. Försäljningen ökade i samband därmed och tillverkningen utvidgades och rationaliserades. De största övriga gummifabrikerna, Helsingborgs gummifabriks A.B. och A.B. Tretorn med fabrik i Malmö ha gemensam ledning. Huvudintressenten i dessa är dessutom huvudintressent i Trelleborgs gummifabriks A.B.

Den tabellariska översikten över konkurrensbegränsningarna bortfaller för denna grupp. Den totala avsaluproduktionen uppgick 1935 enligt industristatistiken till 202.8 miljoner kronor, exporten samma år till 10.3 miljoner kronor.

Grupp XII. Kemisk-teknisk industri.

Inom denna sista grupp äro sammanförda ett stort antal sinsemellan rätt olikartade tillverkningsgrenar. Många artiklar rymmas inom dessa och det är naturligt, att enstaka företag kunna vara ensamtillverkare av en del hithörande varor. Den nedanstående uppräkningen blir därför jämförelsevis lång men upptar likväl endast några av de mera betydande företagen.

Ensamtillverkare. *A.B. Förenade superfosfatfabriker,* Hälsingborg, äger samtliga superfosfatfabriker i landet utom en. Denna, som tillhör Kooperativa förbundet, arrenderas av bolaget på vissa villkor rörande prissättningen. Priset å superfosfat får icke överstiga — enligt närmare angivna detaljkalkyler — det pris, som med rådande priser å råvaror uppnås vid en medelstor fabrik.

Svenska tändsticks A.B., Jönköping, är ett holdingbolag, som äger samtliga tändsticksfabriker i landet. Det har en stor export och dotterföretag i åtskilliga länder. Någon import till Sverige förekommer, varav den från Finland ingår i ett marknadsdelningsavtal med Svenska tändsticks A.B.

Liljeholmens stearinfabriks A.B., Stockholm, är det dominerande företaget inom sin tillverkningsgren (olein, stearin och ljus).

De förenade kolsyrefabrikernas A.B. med fabriker i Stockholm, Malmö och Göteborg är dominerande tillverkare av kolsyra och kolsyreis.

De ledande *benmjöls- och limfabrikerna* äro förenade under gemensam ledning. Aktierna i Stockholms benmjölsfabriks A.B., Stidsvigs & Hälsingborgs limfabriker A.B. och Bäckebo industri A.B. ägas, med undantag för ett fåtal, av Minebergs fastighets A.B., vilket sistnämnda bolag sålunda har slutgiltig bestämmanderätt rörande de 3 fabriksbolagens försäljningsvillkor, priser, produktion, avsättning etc. Företagen ha avtal med grossisterna samt inbördes rörande inköp av ben, i sistnämnda fall genom distriktsindelning.

Linoleum A.B. Forshaga, Göteborg, är enda tillverkare inom Sverige av linoleummattor. Företaget deltar i några internationella överenskommelser samt har avtal med linoleumhandlarna. Dessa överenskommelser skildras utförligare i följande underavdelning (sid. 111 ff.).

Reymersholms gamla industri A.B., Hälsingborg, är ensamtillverkare av diverse kemikalier. För svavelsyrad lerjord deltog det i en internationell överenskommelse, vilken dock numera (1940) upphört. För glaubersalt fanns en internationell kartell, vars prissättning följdes av Reymersholms gamla industri A.B.; även denna kartell har upphört.

Stockholms superfosfat A.B. är ensamtillverkare i Sverige av karbid, kvävegödselmedel, salpetersyra m. m. För en del av dessa varor finnas internationella avtal.

A.B. Bofors nobelkrut, är ensamtillverkare av nitrocellulosa m. m. och *Nitroglycerin A.B.*, Gyttorp, av svartkrut. Ytterligare uppgifter rörande sprängämnesindustrin följa nedan.

Bland ensamtillverkare av mindre betydande artiklar kunna nämnas *Stora Kopparbergs bergslags A.B.* för koppar- och järnvitriol, thomasfosfat m. m., *Bolidens gruv A.B.* för arsenik, selen, svavel m. m., *Svenska A.B. Gasaccumulator* för dissousgas, *Skånska ättikfabriken* för butylacetat och andra lösningsmedel, *Elektrokemiska A.B.*, Bohus, för vissa kemikalier. *Nordiska syrgasverken A.B.* är enda tillverkare av vätgas och kvävgas. För syrgas finnas flera tillverkare och inga generella överenskommelser. Det tunga emballaget (stålflaskor) gör emellertid att konkurrensen begränsas. Kunderna bli naturligt hänvisade till den ur transportsynpunkt bäst belägna fabriken. *Svenska A.B. Gasaccumulator* med dotterbolag (Nordiska syrgasverken A.B., A.B. Plåtförädling) och med intressen i ytterligare ett par syrgasverk svarar för en betydande del av den totala syrgastillverkningen.

A.B. Karlshamns oljefabriker, tillhörande Kooperativa förbundet, är enda tillverkare i landet av vegetabiliska oljor och oljekakor och svarar för inemot halva landets försörjning härmed. Varorna importeras tullfritt.

Oljeraffinaderiet, A. Johnson & Co, Nynäshamn, är enda anläggning för raffinering av bergoljor i Sverige. Huvudsakligen importeras dock raffinerade oljor (bensin).

De båda sistnämnda företagen kunna, ehuru de äro ensamtillverkare i Sverige av respektive produkter, på intet sätt sägas dominera den svenska marknaden.

Överenskommelser. Följande överenskommelser äro bekanta.

Tre företag ha sedan några år tillbaka ett prisavtal för vissa *linoleumfernissor* och i samband därmed ett avtal med detaljisterna. Tidigare ha sporadiska överenskommelser för kortare perioder förekommit. Förutom av de 3 företagen tillverkas fernissor av åtskilliga andra.

Linoljeslageriernas försäljnings A.B., Göteborg, är försäljningsorgan för samtliga 6 tillverkare i landet för alla slag av linolja, linkakor och linkaksmjöl (kokt linolja tillverkas dock även vid fernissfabriker). Överenskommelsen gäller sedan 1923. Tidigare fanns 1918—1920 och under en del år före 1916 en överenskommelse om enhetliga försäljningspriser på linolja inom vissa distrikt av landet. Avtal förefinnes mellan försäljningsbolaget och Linoljeföreningen, en grossistsammanslutning, som i sin tur fastställer återförsäljarnas priser i förhållande till försäljningsbolagets.

Sodafabrikernas försäljnings A.B., Göteborg, sköter sedan 1901 försäljningen av kristallsoda för större delen av sodafabrikerna i landet. Anslutna äro 6 företag såsom delägare, men dessutom samarbetar försäljningsbolaget

med ytterligare 3 företag. Överenskommelsen gäller också kvoter och priser. Endast prisavtal fanns 1898—1901. Råsodan importeras och levereras av en internationell kartell,[1] som bland annat förbjuder de svenska avnämarna att exportera kristallsoda. Leverantörerna av råsoda ha även förbundit sig att tillse, att dess avnämare i andra länder ej skola exportera kristallsoda till Sverige.

Såpförsäljnings A.B., Göteborg, utgör en sammanslutning av den övervägande delen av såpfabrikerna. Det bildades 1929 och omfattar efter en från ingången av 1937 företagen utvidgning 32 företag. De anslutna företagen sälja själva såpan men i försäljningsbolagets namn. Överenskommelsen dem emellan gäller kvoter och priser samt inköp av kalilut. En förutsättning för samarbetet är att de anslutna svara för mer än 75 procent av såptillverkningen i landet.

Gas- och koksverkens ekonomiska förening u. p. a., Stockholm, utgör en sammanslutning, bildad år 1918 av 14 gasverk och Oxelösunds järnverk, för handhavande av försäljningen av biprodukter vid gastillverkningen (med undantag av koks). Ifrågavarande produkter äro stenkolstjära, gasreningsmassa, ammoniumsulfat, kaustik ammoniak och diverse bensolprodukter. Ammoniak och ammoniumsulfat framställas även på annat sätt; för övriga produkter utgör föreningens försäljning den större delen av avsättningen i landet.

Dynamit tillverkas av 3 företag, vilka ha en rad avtal med varandra. Genom dessa har en viss specialisering åstadkommits och företagen tillförsäkrat varandra en viss avsättning samt en produktionsreserv i händelse av driftsavbrott vid egna fabriker.

Säkerhetssprängämnen och *tändmedel* äro innefattade i en överenskommelse sedan 1933 mellan 2 tillverkare, vilka svara för $^2/_3$ av produktionen. Överenskommelsen gäller priser och försäljningsvillkor samt tillförsäkrar det ena företaget en viss årlig avsättning.

För *ammunition* finnes en överenskommelse mellan 2 tillverkare, representerande enligt uppgift omkring 40 procent av produktionen, och vissa grossister rörande priser och försäljningsvillkor sedan 1931.

Vegetabiliska garvämnen framställas av 2 företag. Det ena av dessa har ensamrätt till försäljningarna jämväl från det andra. Överenskommelse gällande kvoter, priser och försäljningsvillkor samt rörande områden för uppköp av ekträ och granbark finnes sedan 1929. Överenskommelsens varaktighet är beroende på vissa patent.

Emulsionsföreningens medlemmar, 9 företag, ha sedan 1936 (1933) överenskommelse rörande kvoter, priser och försäljningsvillkor för asfaltemulsion för vägändamål. Föreningen har även avtal med en motsvarande sam-

[1] En biprodukt vid sodaframställningen är *klorkalcium*, för vilken likaledes internationellt kartellsamarbete förekommer.

Produktion m. m. av bundna varor inom den kemisk-tekniska industrin.

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturingsvärde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
1. Ensamtillverkare.						
A. B. Förenade superfosfatfabriker:						
superfosfat	12.6	0.8	0.7	100	Fritt	
Svenska tändsticks A. B.:						
tändstickor	16.0	14.5	0.3	100	9.5	
Liljeholmens stearinfabriks A. B.:						
olein	0.6	0.3	0.3	·	Fritt	
stearin	0.9	0.0	0.3	·	14	
ljus	2.9	0.0	0.2	·	10.5	
De förenade kolsyrefabrikernas A. B.:						
kolsyra	0.9	·	·	·	·	46
Svenska A. B. Gasaccumulator:						
dissousgas	2.2	0.1	1.0			
Nordiska syrgasverken A. B.:						
vätgas m. m.	0.1	·	·			
syrgas	2.4	·	·			
Minebergs fastighets A. B.:						
benmjöl	0.7	0.1	0.0	100	Fritt	
lim	2.4	0.4	0.6	100	23; 13	22—27
Linoleum A. B. Forshaga:						
linoleummattor	6.4	—	c:a 7	100	25	46—48
Reymersholms gamla industri A. B.:						
aluminiumsulfat	2.3	1.0	0.1	·	8.5	17
glaubersalt	0.4	0.0	5.3	·	Fritt	
Stockholms superfosfat A. B.:						
karbid	2.6	2.4	0.1	·	10	23
salpetersyra	0.6	0.0	1.1	·	8	47; 5
Bofors nobelkrut A. B.:						
nitrocellulosa	·	·	·	·		
Nitroglycerin A. B.:						
svartkrut	0.3	0.1	·	·	[6] 9	
Summa	54.3	19.7	17.0			
	34.6					
2. Försäljningskarteller.						
Linolja	8.4	0.1	1.2	85—90	18; 15	
Linfrökakor	3.6	0.6	0.5	100	Fritt	
Kristallsoda	1.0	—	—	85—90	Fritt	
Såpa	10.7	0.0	0.0	90		
Stenkolstjära	2	0.3	0.1	95	Fritt	
Gasreningsmassa	·	0.0	0.0	95	Fritt	
Ammoniumsulfat	0.6	—	0.2	35	c:a 30	
Ammoniak, kaustik	0.2	0.0	0.0	50	c:a 18	
Bensolprodukter	1.1	0.5	0.5	100	Fritt	
Vegetabiliska garvämnen	1.9	c:a 1.4	0.0	100	Fritt	
Summa	29.5	2.9	2.5			
	26.6					

	Total svensk[1]			Andel[2] av svensk avsaluprod. för hemmamarknaden	Tull i % av	
	avsaluprod.	export	import		importvärde 1935[3]	manufakturerings-värde enl. 1928 års utredning[4]
	i milj. kr. år 1935[5]					
3. Marknadsdelningsavtal						
Dynamit	5.8	2.1	0.1	100	7	85
Andra sprängämnen	2.5			70		
Tändmedel	0.5	0.1	0.6	70		
Asfaltemulsion	1.4	·	·	90		
Summa	10.2	2.2	0.7			
	8.0					
4. Prisöverenskommelser.						
Linoleumfernissor	·	·	·	·		
Ammunition	2.5	·	·	40		
Summa	2.5	·	·			
Summa kartellbundet 2—4	42.2	5.1				
	37.1					
Summa bundet 1—4	96.5	24.8				
	71.7					
Hela gruppen	264.0	57.3				
	206.7					

1, 2, 3, 4 och 5 i tabellhuvudet, se noten till tabellen i grupp I sid. 33.
[6] På exportvärdet.

manslutning i Danmark om ömsesidigt respekterande av respektive verksamhetsområden.

För *ättiksyra* m. m. har en överenskommelse rörande priser tidigare existerat, vilken numera utlöpt.

Som allmän intresseorganisation verkar *Sveriges kemiska industrikontor*, bildat 1917. Bland annat representerar kontoret industrin i förhållande till statsmakterna, verkar för den kemiska industrins utveckling och rationalisering samt arbetar för enhetliga bestämmelser för handeln med kemiska produkter.

Sammanslutningarna *Sveriges kemisk-tekniska och livsmedelsfabrikanters förening* (KeLiFa), *Kemisk-tekniska fabrikanters kontrollnämnd* och *Kemisk-tekniska fabrikantförbundet* behandlas i avdelningen om varudistributionen.

En mindre branschsammanslutning är *Färg- och fernissfabrikantföreningen.*

Sammanfattning. Inom denna grupp ha sålunda ovan upptagits 12 ensamtillverkare — om endast de mera betydande medtagas — samt 5 försäljningskarteller, 3 marknadsdelningsavtal och 2 prisöverenskommelser. I tabellarisk form erhålles översikten ovan sid. 75—76.

Sammanfattning.

En överblick över konkurrensbegränsningarna av skilda slag inom de olika industrigrenarna erhålles av följande sammanfattning, som hänför sig till år 1937.

Uppräkning av konkurrensbegränsningarna. Början göres med en uppräkning av de olika konkurrensbegränsningarna. För ensamtillverkarna och försäljningskartellerna angives därvid såväl företagets respektive sammanslutningens namn som ifrågavarande produkter; för marknadsdelningsavtalen och prisöverenskommelserna angives endast berörda varuslag. Den romerska siffran till vänster betecknar industrigrupp och ansluter till den i det föregående använda uppdelningen.

1. Ensamtillverkare.

I. A.B. Svenska aluminiumkompaniet: aluminium.
Domnarfvets järnverk: järnvägsräls och grövre balkar.

II. A.B. O. Mustad & Son: hästskosöm.
Aug. Stenman A.B.: träskruv och byggnadsbeslag.
Avesta jernverks A.B.: gascylindrar.
A.B. Järnförädling: aducerade rördelar.
C. O. Öberg & Co. A.B.: filar och raspar.
Gusums bruks & fabriks A.B.: draglås.

III. A.B. Svenska kullagerfabriken: kullager och rullager.
A.B. Separator: separatorer.
A.B. Bofors: krigsmateriel.
A.B. Atlas Diesel: pneumatiska verktyg.
Husqvarna vapenfabriks A.B.: symaskiner.
Kardbeslag-Fabriks A.B.: kardbeslag.
A.B. Per Perssons väf- och stickmaskin: stickmaskiner.
A.B. Åbjörn Anderson: tegelbruksmaskiner.

IV. Allmänna svenska elektriska A.B.: diverse starkströmsmateriel.
Telefon A.B. L. M. Ericsson: telefon- o. telegrafapparater, mätare.
A.B. Elektrolux: dammsugare, golvbonare och kylskåp.
A.B. Iföverken: säkerhetsproppar.

V. Svenska A.B. Gasaccumulator: fyrapparater m. m.
A.B. C. E. Johansson: mätverktyg
A.B. Halda: skrivmaskiner.
Koop. förbundets mek. verkstad: kassakontrollapparater.

VI. A.B. Kritbruksbolaget: slammad krita.
Handöls nya täljstens- & vattenkrafts A.B.: täljsten.

VII. A.B. Wicanders korkfabriker: kork.
Svenska trämjölsfabrikerna: trämjöl.
A.B. Tidan: vulkanfibrer.

VIII. A.B. J. O. Öberg & Son (SLT): spelkort.
IX. A.B. Vin- & spritcentralen: spritdrycker.
A.B. Svenska tobaksmonopolet: tobaksvaror.
Svenska sockerfabriks A.B.: socker.
Svenska jästfabriks A.B.: jäst.
Jordbruksregleringarna: smör, fläsk.
X. Almedahl-Dalsjöfors A.B.: linnevaror.
XII. A.B. Förenade superfosfatfabriker: superfosfat.
Svenska tändsticks A.B.: tändstickor.
Liljeholmens stearinfabriks A.B.: ljus, stearin, olein.
De förenade kolsyrefabrikernas A.B.: kolsyra.
Minebergs fastighets A.B.: benmjöl och lim.
Svenska A.B. Gasaccumulator: dissousgas.
Nordiska syrgasverken A.B.: syrgas, vätgas m. m.
Linoleum A.B. Forshaga: linoleummattor.
Reymersholms gamla industri A.B.: ammoniumsulfat.
Stockholms superfosfat A.B.: karbid, salpetersyra m. m.
A.B. Bofors nobelkrut: nitrocellulosa.
Nitroglycerin A.B.: svartkrut.

2. Försäljningskarteller.

II. Nätaktiebolaget: sexkantigt hönsnät.
Kättingfabrikernas försäljningskontor: kätting.
VI. Mellersta Sveriges kalkbruks centralförening m. b. p. a.: kalk.
Calcium, Svenska kalkförsäljnings A.B.: kalk.
Västra torvströcentralen, försäljningsförening u. p. a.: torvströ.
Norra torvströcentralen, försäljningsförening u. p. a.: torvströ.
Cementa, Svenska cementförsäljnings A.B.: cement.
Skånska tegelförsäljnings A.B.: murtegel.
Tegelbrukens försäljnings A.B., Stockholm: murtegel.
Tegelförsäljnings A.B., Göteborg: murtegel.
Svenska plattförsäljnings A.B.: golv- och väggplattor.
Buteljglasbrukens försäljnings A.B.: buteljer, flaskor.
Fönsterglasbrukens försäljnings A.B.: fönsterglas.
VIII. Svenska tidningspappersbrukens förening u. p. a.: tidningspapper.
IX. A.B. Svensk sprit: sulfitsprit.
Sveriges bränneriidkareförening: råbrännvin.
Sveriges stärkelseproducenters förening: potatismjöl.
Sagogrynsbolaget, Svenska sagofabrikers försäljnings A.B.: sagogryn.
Makaronibolaget, Svenska makaronifabrikernas försäljnings A.B.: makaroner.

Margarinfabrikernas försäljnings A.B.: margarin m. m.
Svenska kvarnföreningens försäljnings A.B.: mjöl.

X. Svenska jutefabrikernas centralkontor: jutevaror.

XII. Linoljeslageriernas försäljnings A.B.: linolja, linkakor och linkakmjöl.
Sodafabrikernas försäljnings A.B.: kristallsoda.
Såpförsäljnings A.B.: såpa.
Gas- och koksverkens ekon. förening u. p. a.: stenkolstjära, gasreningsmassa, ammoniumsulfat, kaustik ammoniak, bensolprodukter.
Garvämnes A.B. Weibull: vegetab. garvämnen.

3. Marknadsdelningsavtal.

I. Ferrokrom.
Ferrowolfram.
Ferrosilicium.
Halvfabrikat av koppar m. m.
Kopparledningar.
Kopparplåt, -rör m. m.
Stålgjutgods.
Maskinsmide.

II. Stängseltråd.
Häfttråd.
Stagmateriel.
Bultartiklar.
Rälsspik.
Klippspik.
Presspik.
Trådspik.
Hästskor.
Galv. hinkar och baljor.
Spadar och grepar m. m.
Fjädrar för järnvägsvagnar.

III. Plåtradiatorer.
Artikel inom grupp III C.
» » » III M.
» » » III A.
» » » III D.
» » » III G.
Varmvattenberedare.
Träbearbetningsmaskiner.

IV. 6 avtal om elektrisk materiel
Glödlampor.

VI. Marmormortlar.
Kalk.
Kalksten.
Eldfast tegel.

VII. Parkett, ek-.
Plywood.
Korkisoleringsmaterial.

VIII. Papp.
Kraftpapper.
Sulfitpapper.
Smörpapper.
Finpapper.
Takpapp.
Wellpapp.

IX. Mjöl, vete- och råg-.
Havregryn.
Maltdrycker, skatteplikt.
Dextrin.
Glykos.

X. Förbandsgas.
Fönstervadd.
Filter till mjölksilar.
Linnevävnader.

XI. Dynamit.
Säkerhetssprängämnen och tändmedel.
Asfaltemulsion.

4. Prisöverenskommelser.

I. Metaller (i mindre partier).
Aluminiumfabrikat.
Kopparrör.
Lancashirejärn.
Valsjärn.
Grovplåt.
Vissa specialstål (3 avtal).
Rostfritt stål (2 avtal).
Rör.

II. Viror och metallduk.
Rostfri, dragen tråd.
Stållinor.
Kallvalsat bandmateriel.
Handelsgjutgods.
Sanitetsgods av gjutjärn.
Gasartiklar av gjutjärn.
Köttkvarnar.
Kokkärl av aluminium.
Mjölkflaskor.
Hammare.
Stenredskap.
Yxor.
Sågblad, maskinknivar.
Plogdelar.
Byggnadssmide.

III. Lokomotiv.
Velocipeder.
Pannor.
Jordbruksmaskiner.
Harvar.
Gräsklippare.
Ventilationsmaterial.

IV. Radioapparater.
Elektriska spisar.

V. Multiplikationsmaskiner.

VI. Byggnadskalksten.
Slipskivor.
Konstkeramik.
Porslin.
Flaskor.

VII. Wallboard.
Träull.
Ramlister.

VIII. Påsar.
Kuvert.
Tapeter.
Cellstoff.

IX. Spisbröd.
Kex.
Vatten och läskedrycker.
Svagdricka.
Köttkonserver.

X. Bomullsgarn.
Jutemattor.
Filtar.
Viss sorts slang.

XI. Vissa pälsarbeten.

XII. Linoleumfernissor.
Ammunition.

Antal konkurrensbegränsningar. I tabellen överst å nästa sida redovisas antalet konkurrensbegränsningar av olika slag inom de olika industrigrenarna. Hela antalet konkurrensbegränsningar är där angivet till 200. Av dessa äro 49 upptagna under rubriken ensamtillverkare, medan antalet karteller uppgår till 151. Som redan tidigare framhållits är emellertid antalet företag, vilka medräknats såsom ensamtillverkare, i viss mån godtyckligt.

Av kartellerna äro 27 försäljningskarteller, 61 marknadsdelningsavtal och 63 prisöverenskommelser. Av försäljningskartellerna äro ett förhållan-

Antalet konkurrensbegränsningar år 1937 fördelar sig på de olika industrigrenarna sålunda.

Grupp	Antal				Summa
	ensamtillverkare	försäljningskarteller	marknadsdelningsavtal	prisavtal	
I. Malmgruvor, järn-, stål- och metallverk	2	—	8	13	23
II. Järn-, stål- och metallmanufaktur	6	2	12	16	36
III. Maskin-, varvs-, gjuteri- och verkstadsindustri	8	—	8	7	23
IV. Elektrisk industri	4	—	7	2	13
V. Instrumentfabriker samt guld- och silvervaruindustri	4	—	—	1	5
VI. Jord- och stenindustri	2	11	4	5	22
VII. Trävaruindustri	2	—	3	3	8
VIII. Pappersmasse-, pappers- och grafisk industri	2	1	7	4	14
IX. Livsmedelsindustri	6	7	5	5	23
X. Textilindustri	1	1	4	4	10
XI. Läder-, hår- och gummivaruindustri	—	—	—	1	1
XII. Kemisk-teknisk industri	12	5	3	2	22
Summa	**49**	**27**	**61**	**63**	**200**
		151			

devis stort antal att finna inom jord- och stenindustrin. De övriga kartelltyperna äro mera jämnt företrädda inom de olika industrigrenarna.

Produktionen av bundna varor. I nästa tabell (sid. 82) ha sammanställts uppgifter rörande produktionen år 1935 av de varor, som beröras av konkurrensbegränsningarna. I denna ha införts summorna för den produktion som avsättes på hemmamarknaden, av varor, för vilka ett företag dominerar på den svenska marknaden eller för vilka försäljningskarteller, marknadsdelningsavtal eller prisöverenskommelser existera. Därjämte har för varje industrigrupp införts uppgift för den totala avsaluproduktionen för hemmamarknaden av samtliga dithörande såväl bundna som fria varor. Slutligen har i de båda sista kolumnerna i tabellen angivits de kartellbundna artiklarnas, respektive samtliga bundna varors andel av hela gruppens avsaluproduktion. Det må här ännu en gång understrykas, att de i

Produktion år 1935 av bundna varor.

Grupp	Avsaluproduktion för hemmamarknaden i milj. kronor av varor, som äro berörda av konkurrensbegränsningarna[1] genom: ensamtillverkn. o. off. regl.	försäljn.-karteller	marknadsdelningsavtal	prisöverenskommelser	Summa kartellbundet (2—4)	Summa bundet (1—4)	Total avsaluprod. för hemmamarknaden, milj. kronor	Kartellbundna: varors procentuella *andel* av total avsaluproduktion för hemmamarknaden (5 i % av 7)	Samtliga bundna: varors procentuella *andel* av total avsaluproduktion för hemmamarknaden (6 i % av 7)
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
I. Malmgruvor, järn-, stål- och metallverk	5.8	—	63.7	45.2	108.9	114.7	279.9	39	41
II. Järn-, stål- och metallmanufaktur	10.4	4.3	22.2	35.7	62.2	72.6	256.5	24	28
III. Mekanisk verkstadsindustri m. m.	43.3	—	30.4	43.6	74.0	117.3	462.3	16	26
VI. Elektrisk industri	21.2	—	44.2	19.4	63.6	84.8	117.2	54	72
V. Instrumentfabriker, guld- och silvervaruindustri	3.6	—	—	1.0	1.0	4.6	29.6	3	16
VI. Jord- och stenindustri	1.6	62.6	6.6	16.6	85.8	87.4	157.1	55	56
VII. Trävaruindustri	3.6	—	11.3	11.0	22.3	25.9	228.9	10	11
VIII. Pappersmasse-, pappers- och grafisk industri	1.4	9.1	38.4	19.1	66.6	68.0	289.5	23	24
IX. Livsmedelsindustri	[2]536.8	63.7	210.1	61.7	335.5	872.3	1 188.1	28	74
X. Textilindustri	—	7.0	15.8	28.5	51.3	51.3	579.3	9	9
XI. Läder-, hår- och gummivaruindustri	—	—	—	—	—	—	192.5	—	—
XII. Kemisk-teknisk industri	34.6	26.6	8.0	2.5	37.1	71.7	206.7	18	35
Summa	**662.3**	**173.3**	**450.7**	**284.3**	**908.3**	**1 570.6**	**3 987.6**	**23**	**39**

[1] Denna tabell utgör en uppsummering av innehållet i grupptabellerna, till vilka sålunda hänvisas för erhållandet av en detaljerad redovisning av hur beräkningarna utförts. Liksom för dessa skall understrykas, att siffrorna avse den totala svenska avsaluproduktionen av sådana varor, för vilka ett företag intar en dominerande ställning eller för vilka överenskommelse mellan tillverkare föreligger. Det skall sålunda observeras, att det här *icke* gäller endast tillverkningen hos det ifrågavarande företaget eller kartellens medlemmar. I största möjliga utsträckning ha vidare industristatistikens uppgifter använts, även där detta på sina håll kan ha inneburit, att något mer än av konkurrensbegränsningarna berörda artiklar kommit med.

[2] Denna siffra innehåller framför allt de av statsmonopolen och jordbruksregleringarna berörda varorna. Ur vissa synpunkter kan det vara berättigat att i detta sammanhang helt bortse från dessa. Slutresultatet av ovanstående beräkningar bleve då, att ungefär 30 % av den övriga industriproduktionen skulle vara berörd av de enskilda konkurrensbegränsningarna.

tabellen ingående siffrorna ha karaktären av överslagsberäkningar, i en del fall grundade på uppskattningar. Dessas utförande framgår av de för varje industrigrupp i det föregående sammanställda tabellerna.

Den totala avsaluproduktionen för hemmamarknaden av de kartellbundna varorna uppgick 1935 till 908.3 miljoner kronor. Denna summa fördelade sig med 173.3 miljoner kronor på de varor, för vilka försäljningskarteller finnas, 450.7 miljoner kronor på de av marknadsdelningsavtalen berörda produkterna samt 284.3 miljoner kronor på de tillverkningar, för vilka prisöverenskommelser föreligga. Produktionen av sådana varor, för vilka ett företag ansetts dominera den svenska marknaden, uppgick till 662.3 miljoner kronor och tillverkningen av samtliga bundna varor var 1 570.6 miljoner kronor.

Om denna summa sättes i förhållande till den svenska industrins samlade avsaluproduktion för den inhemska marknaden samma år, vilken utgjorde 3 987.6 miljoner kronor, visar det sig, att de bundna varornas andel av den totala tillverkningen uppgick till 39 procent. Medräknas endast de kartellbundna varorna, sjunker denna siffra till 23 procent.

I dessa beräkningar ha bland ensamtillverkarna medräknats statsmonopolen samt vissa jordbruksorganisationer, vilka intaga en särställning i förhållande till övriga konkurrensbegränsningar. Den summa som i tabellen angivits för ensamtillverkarna inom livsmedelsindustrin, uppgår till icke mindre än 536.8 miljoner kronor. Häri ingår tillverkningen av tobaksvaror, spritdrycker, smör, fläsk, socker och jäst (jämför redovisningen under gruppen livsmedelsindustri i det föregående). Skulle dessa varor utskiljas, blir siffran för övriga ensamtillverkare 125.5 miljoner kronor, och beräkningarna ge till resultat att ungefär 30 procent av industriproduktionen — ovanstående grenar frånräknade — beröres av de enskilda konkurrensbegränsningarna.

Som framgår av tabellen spela dessa icke samma roll inom de olika industrigrenarna. Inom gruppen läder-, hår- och gummiindustri råder genomgående fri konkurrens. Även inom textilindustrin och inom gruppen instrumentfabriker, guld- och silvervaruindustri är konkurrensen i allmänhet fri. Högst är de bundna varornas andel av hela produktionen inom livsmedelindustrin, och även med frånräknande av statsmonopolen och jordbruksorganisationerna blir de bundna varornas andel relativt stor inom denna grupp. I särskilt stor utsträckning bunden är vidare tillverkningen inom den elektriska industrin samt inom jord- och stenindustrin.

Tillkomstår. Rörande konkurrensbegränsningarnas ålder föreligger den största svårigheten att erhålla uppgifter beträffande de s. k. ensamtillverkarna. Närmast kan man visserligen gå till företagens grundläggningsår. I så fall visar det sig att ungefär ¾ av de företag, som upptagits i listan på

ensamtillverkare här ovan, bildats före det förra världskriget, några under kriget, några under 1920-talet och endast 2 efter 1930. (A.B. Förenade superfosfatfabriker 1931 och A.B. Svenska aluminiumkompaniet 1934). Åtskilliga av företagen ha emellertid uppnått betydande storlek och dominerande ställning på den svenska marknaden först under 1920-talet. Några uppgifter härom ha redan lämnats i den allmänna inledningen.

För kartellsamarbetet ha de sakkunniga sökt erhålla direkta uppgifter rörande tillkomstår. I de till sammanslutningarna utsända formulären ingick nämligen en fråga, när nuvarande överenskommelse ingåtts. I allmänhet torde som svar härpå ha angivits tidpunkten för ingåendet av löpande avtal även om detta endast utgjort en förlängning på tidigare gällande. På formulären följde visserligen omedelbart frågorna: fanns tidigare samarbete? Av vilken art har detta varit? Men dessa frågor ha icke besvarats lika fullständigt som den första. I vissa fall har frågan om tidigare samarbete besvarats nekande, ehuru sådant samarbete faktiskt torde ha funnits. De sakkunnigas material omfattar vidare endast år 1937 ännu existerande karteller. Tidigare ingångna överenskommelser, vilka före denna tidpunkt redan upphört, äro sålunda icke medtagna. Antalet under tidigare år bildade karteller har därför förmodligen varit större än vad här uppges. De sakkunniga ha redan i den föregående översikten för varje överenskommelse angivit året för ingåendet av den tidigaste kända överenskommelsen för samma varor, som den nu gällande. En fullständig kronologisk förteckning på kartellernas grundläggningsår torde därför här icke vara behövlig. En allmän överblick ger tabellen på nästa sida.

Mest påfallande är i denna översikt, hur många av överenskommelserna som ingåtts åren 1933—1936. Även om en del av dessa avtal egentligen av ovan angivna orsaker hade bort hänföras till tidigare år, är koncentrationen till denna tid alltför markant för att icke kunna tagas som verklig. En viss olikhet visar sig för de skilda slagen av överenskommelser. Av försäljningskartellerna har ett relativt stort antal ingåtts under andra hälften av 1920-talet och endast några få efter 1930; några äro mycket gamla (Cementa från 1893 och Svenska jutefabrikernas centralkontor från 1894). För marknadsdelningsavtalen är koncentrationen till åren 1931—1935 särskilt utpräglad. Prisöverenskommelserna visa i stort sett samma bild men förete en jämnare spridning över en längre tid. I belysning av tidigare uppgifter skulle man kunna säga, att samarbetstendenserna gjort sig starkt gällande i slutet av 1920-talet och ännu starkare under 1930-talet samt att de under 1920-talet främst tagit form av företagssammanslagningar och bildandet av gemensamma försäljningsorgan, under 1930-talet främst av kvot- och prisavtal.

Tillkomstår för 1937 existerande kartellavtal.

Grundad år	Försäljnings-karteller	Marknads-deln.-avtal	Prisöverens-kommelser	Summa	Konditions-avtal
före 1900	2	—	2	4	—
1901—05	2	3	2	7	—
1906—10	—	3	5	8	2
1911—15	2	1	4	7	2
1916—20	2	—	2	4	1
1921—25	2	8	2	12	1
1926—30	8	13	8	29	4
1931—35	2	26	17	45	5
1936—37	1	4	15	20	3
Summa	**21**	**58**	**57**	**136**	
1926	—	2	1	3	
1927	2	4	1	7	
1928	2	2	1	5	
1929	4	3	3	10	
1930	—	2	2	4	
1931	—	2	2	4	
1932	—	4	2	6	
1933	2	9	4	15	
1934	—	6	2	8	
1935	—	5	7	12	
1936	1	3	9	13	
1937	—	1	6	7	

I tabellen ovan ha slutligen antalet överenskommelser, som ingåtts varje enskilt år efter 1926, angivits. Uppgifterna äro här möjligen något osäkra av den anledningen, att vanligen två årtal med ungefär lika rätt kunnat angivas, t. ex. då en överenskommelse träffats på hösten 1928, avsedd att gälla från ingången av 1929; emellanåt torde i sådana fall årtalet 1928 ha uppgivits, i andra fall åter årtalet 1929. Det skall därjämte understrykas, att talet för 1937 icke är fullt jämförligt med de övriga. De sakkunniga insamlade sina uppgifter på våren 1937 och senare ingångna överenskommelser ha endast kunnat medtagas, om de händelsevis kommit till de sakkunnigas kännedom. — Av tabellen framgår, att antalet ingångna överenskommelser var rätt stort år 1929 och åren närmast dessförinnan, sjönk åren 1930—1932 för att så nå en kulmen åren 1933—1936. Dessa uppgifter kunna i någon mån belysa den gamla tvistefrågan, om kartellerna i allmänhet bildas under goda eller dåliga tider, en fråga som oftast brukar besvaras med att de äro »nödens barn». Av dessa uppgifter skulle närmast framgå, att de tillkommit sedan lågkonjunkturens botten passerats. Klart framträder det

relativt ringa antalet nya avtal under konjunkturnedgången 1930—1932. Man torde emellertid komma sanningen närmast, om man i prisfallet under denna period ser den viktigaste orsaken till de många överenskommelser, som ingingos under de följande åren. Det tog någon tid innan företagarnas reaktion inför prisfallet kom till uttryck i överenskommelser.

Giltighetstid m. m. Bland de uppgifter de sakkunniga begärde från olika sammanslutningar voro även sådana om deras giltighetstid och uppsägningsterminer.

Försäljningskartellerna ha i allmänhet bildats för längre tidsperioder, 1, 2, 3, 5 eller 10 år. Uppsägningstiden har, i den mån den över huvud uppgivits, växlat mellan 3 månader, 6 månader, 1 år och 2 år.

Marknadsdelningsavtalen synas i allmänhet ha slutits för en tid av 1 år eller åtminstone efter en viss första längre period i fortsättningen löpa årsvis. Uppsägningstiden växlar mellan 3 månader och 1 år och har angivits till 3 månader för 10 avtal, till 4 månader för 2 avtal, till 6 månader för 12 avtal och till 1 år för 10 avtal.

Prisöverenskommelserna synas i allmänhet löpa årsvis med uppsägningstider varierande i stort sett mellan 1 månad och 1 år. En uppsägningstid av 1 månad har angivits för 6 avtal, 2 månader för 2 avtal, 3 månader för 14 avtal, 6 månader för 4 avtal och 12 respektive 13 månader för vardera 1 avtal. Vanligaste uppsägningstermin för en prisöverenskommelse skulle sålunda vara 3 månader. En tendens synes över huvud föreligga till användande av kort uppsägningstid.

Avtal med återförsäljaresammanslutningar. Från organisationerna ha de sakkunniga slutligen begärt uppgift om, huruvida de hade avtal med återförsäljaresammanslutning eller med företag eller sammanslutning i utlandet.

Överenskommelser med återförsäljaresammanslutning ha uppgivits för följande organisationer:

Mellan Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar och: Gjutericonventionen, Gasconventionen, Svenska hästskokonventionen, Metallsektionen, byggnadssmidesfabrikanterna, skruvfabrikanterna, Svenska sågbladsfabrikantgruppen, Plogdelskonventionen, Nätaktiebolaget, Jordbruksmaskinföreningen, Svenska velocipedfabrikant- & grossistföreningen (som även har avtal med Velocipedhandlarnas riksförbund), gräsklipparefabrikanterna och Svenska stenredskapsfabrikantgruppen.

Sulfat-, sulfit- och smörpapperskartellerna med Svenska pappersgrossistförbundet och Sveriges påsfabrikantförening liksom de båda sistnämnda ha avtal med varandra.

Sveriges möbelindustriförbund med Sveriges möbelhandlares centralförbund.

Sveriges guldlistfabrikanters yrkesförening med Sveriges glasmästeri- och förgylleriidkares riksförbund.

Svenska tapetfabrikanternas förening med Sveriges tapethandlares riksförbund.

Några tillverkare av linoleumfernissor med vissa färghandlare.

Linoljeslageriernas försäljnings A.B. med Linoljeföreningen.

Den internationella linoleumkonventionen med Linoleumhandlarnas riksförbund.

Innehållet i de viktigaste av dessa avtal återges på annan plats i detta betänkande (avd. I B och II).

En situation, som liknar den som åstadkommes genom dylika avtal, uppkommer i de fall, där en fabrikantsammanslutning tvingar återförsäljarna att avlämna förbindelser att endast sälja produkter från sammanslutningarnas medlemmar. Ifrågavarande metod tillämpas av flera sammanslutningar, bl. a. Svenska kvarnföreningen och Svenska havregrynkvarnarnas förening.

Internationella överenskommelser. Internationella överenskommelser ha uppgivits förekomma i ett 20-tal fall. Det är här fråga om sådana överenskommelser, som ha något samband med avtal på hemmamarknaden. Rena exportkarteller äro sålunda icke medräknade. I allmänhet rör det sig om internationella överenskommelser, enligt vilka sammanslutningen inom landet skyddas från konkurrens utifrån; i en del fall gälla uppgifterna internationella karteller i egentlig mening, vilka reglera avsättningen på världsmarknaden.

Internationella överenskommelser, som beröra den svenska marknaden — rena exportkarteller sålunda icke medräknade — ha i det föregående uppgivits förekomma för järnlegeringar, rör, aducerade rördelar, draglås, köttkvarnar, vissa träbearbetningsmaskiner, glödlampor, viss elektrisk materiel, cement, buteljer, plywood, wallboard, olika papperssorter, pappersfilt, svavelsyrad lerjord, karbid, salpetersyra, kvävegödselmedel och asfaltemulsion.

B. Skildring av vissa sammanslutningars verksamhet.

Inledning.

Efter den föregående allmänna översikten över förekomsten av konkurrensregleringar inom olika industrigrenar följer nedan en skildring av vissa sammanslutningars verksamhet. Avsikten med skildringarna i detta avsnitt är att giva en mera konkret föreställning om hur sammanslutningarna arbeta. I ett därpå följande avsnitt diskuteras konkurrensregleringarnas verkningar mera systematiskt.

Uppgifterna i skildringarna ha erhållits på följande sätt. De sakkunniga ha från respektive sammanslutningar infordrat avtalen samt uppgifter över priser och produktion för i allmänhet de senaste 10 åren m. m. Därefter ha regleringarna varit föremål för muntlig diskussion mellan de sakkunniga och ett antal representanter från sammanslutningarna. I en del fall ha de sakkunniga även haft överläggningar med andra parter, som varit berörda av regleringarna; så ha järnhandlarna, fönsterglashandlarna, pappersgrossisterna — såväl sådana som äro anslutna till Sveriges pappersgrossistförbund som »outsiders» — beretts tillfälle att inför de sakkunniga redogöra för sina synpunkter. I några fall ha genom utrikesdepartementets försorg införskaffats prisuppgifter från andra länder. De redogörelser, som utarbetats med ledning av det sålunda hopbragta materialet, ha slutligen före publiceringen underställts respektive organisationer, vilka därigenom beretts tillfälle att kontrollera att av dem lämnade upplysningar riktigt återgivits.

Urvalet av de konkurrensregleringar, som här nedan skildras, är givetvis i viss mån godtyckligt. De utgöra exempel på olika sammanslutningsformer hämtade från olika branscher. Gjutericonventionen och Jordbruksmaskinföreningen äro prisöverenskommelser förenade med avtal med järnhandlarna och bestående sedan lång tid tillbaka. För cement och fönsterglas föreligga försäljningskarteller. Linoleum är föremål för en internationell samverkan i något ovanliga former. För omslagspapper förekomma kvot- och priskarteller; intresset knyter sig här främst till den strama reglering av distributionen, som åstadkommits genom samarbetet med pappersgrossisterna. Påsfabrikanterna intaga en ställning, som rätt nära motsvarar pappersgrossisternas; deras samverkan bygger i hög grad på överenskommelsen med pappersbruken. För finpapper förekommer en kvot- och priskartell. Slutligen skildras nedan samarbetet mellan boktryckarna och mellan tidningarna; det där föreliggande samarbetet har icke kunnat tillfredsställande karakteriseras med de i kartellregistret använda summariska uppgifterna.

Utöver redogörelsen för dessa industrigrenar, för vilka de sakkunniga samlat materialet, lämnas i en sista underavdelning en kort sammanfattning av vissa resultat av tidigare gjorda monopolundersökningar i vårt land. Det gäller här närmast de utredningar, som företagits med stöd av 1925 års lag om undersökning angående monopolistiska företag och sammanslutningar.

1. Gjutericonventionen.

Gjutericonventionen är en sedan 1904 bestående överenskommelse mellan ett antal företag rörande priserna för flertalet i respektive verks priskuranter upptagna handelsgjutgodsartiklar. Sedan 1909 kompletteras denna överenskommelse med ett avtal med Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar. Gjutericonventionen kan här tagas som ett typiskt exempel på en serie överenskommelser inom järnmanufakturindustrin och avtalet med järnhandlarna är också typiskt för en rad liknande avtal.

Från början voro 7 företag medlemmar av Gjutericonventionen, nämligen A.B. Ankarsrums bruk, Bolinders fabriks A.B., Husqvarna vapenfabriks A.B. — som äger Norrahammars bruk — A.B. Klafreströms bruk, Kockums jernverks A.B., A.B. Näfveqvarns bruk och A.B. Skoglund och Olson. Senare ha tillkommit Carl Holmbergs mek. verkstads A.B., Aug. Hansons gjuteri och A.B. Pump-Separator.

Conventionsgjutgodset spelar en mycket varierande roll inom de olika medlemmarnas produktion. För ett par företag utgör det endast 3—4 procent av totalförsäljningen, för andra stiger det till och även över 40 procent. Medlemmarnas omsättning av conventionsgjutgods uppgick 1936 till omkring 13 procent av företagens totalomsättning, vilket alltså är en genomsnittssiffra.

Med Gjutericonventionen analoga överenskommelser finnas för sanitetsgods, gasartiklar, köttkvarnar, velocipeder, pannor, radiatorer m. m. Om dessa medräknas, torde man komma till det resultatet, att de flesta företagen i regel ha mer än halva sin omsättning berörd av dessa överenskommelser.

Gjutericonventionens medlemmar beräknas svara för omkring 90 procent av den svenska produktionen av under överenskommelsen fallande gjutgodsartiklar. Utanför sammanslutningen stå några mindre företag. Importen av gjutgods är obetydlig.

Överenskommelsen gäller endast den svenska marknaden. Den största delen av tillverkningen av conventionsgjutgods avsättes också inom landet. Ett par företag ha dock någon export bland annat av spisar till Storbritannien, Norge, Sydafrika, Spanien, Argentina etc.

Conventionsgjutgodset utgöres främst av spisar, kaminer och hushållsgjutgods. För dessa ha erhållits följande prisuppgifter, varvid det påpekas att priserna för övriga artiklar av gjutgods rört sig parallellt med dessa (januari 1922 = 100).

Prisutvecklingen för gjutgodsartiklar (1922 = 100).

Januari år	Spisar	Kaminer	Oemaljerade kokkärl	Partipris-index[1]	Tackjärn[1]
1922	100	100	100	100	100
1923	91	91	93	90	87
1924	91	91	93	89	89
1925	85	85	86	93	87
1926	79	77	81	85	88
1927	79	77	81	81	81
1928	74	77	81	82	76
1929	74	77	81	80	79
1930	74	77	81	72	84
1931	65	68	78	64	76
1932	65	68	64	60	72
1933	65	68	64	59	67
1934	65	68	62	62	69
1935	65	68	62	64	75
1936	65	68	62	65	77
1937	73	76	71	71	111
1937, juli	83	86	75	77	141
1938	83	86	75	75	143
1939	83	86	75	70	130

[1] Enl. kommerskollegium.

Den svenska tullen utgör 5 öre per kg eller omkring 5—10 procent av värdet. Det svenska priset säges motsvara cifpriserna å utländska produkter i utländska hamnar plus en del av tullen. I regel äro dock cifpriserna därvid lägre än de inom respektive länder rådande. Konkurrensen med utlandet spelar knappast någon roll för prisbildningen i Sverige.

Inom Gjutericonventionen ha standardiseringsfrågor upptagits till behandling. Så har man sökt åstadkomma enhetlighet i olika avseenden, t. ex. rörande höjder, hällstorlekar m. m. för spisar. För vissa artiklar synes dock antalet typer vara överraskande stort och utrymmet för en kostnadsbesparande standardisering betydande. Någon specialisering på olika artiklar företagen emellan har icke ordnats och alla anslutna företag ha en rätt stor sortering. Det har uppgivits, att stordrift på detta område icke medför särskilda förmåner utöver en viss gräns och att de besparingar i fråga om tillverkningskostnader, som skulle kunna nås genom specialisering, därför

icke äro särdeles betydande. En specialisering anses även därför icke lämplig, att orderna i allmänhet uppta många artiklar. Större delen av försäljningarna gå direkt från bruken till järnhandlarna. En specialisering skulle fordra ett mellanled mellan tillverkarna och detaljförsäljarna.

Gjutericonventionens representanter ha för de sakkunniga förklarat, att om samverkan icke funnits, så skulle företagen haft svårigheter och tvungits arbeta utan skälig vinst. De skulle då också haft mindre möjligheter till rationaliseringar, till att skaffa nya maskiner och att åstadkomma bättre produkter. Det är icke troligt, att konkurrensen i så fall hade lett till att något företag försvunnit. En anläggning finns i regel kvar även om ägaren gör konkurs. Det kommer endast nya ägare och ny ledning. Det finns i denna tillverkning icke samma överlägsenhet hos de stora företagen som den, vilken på en del andra områden lett till en kraftig driftskoncentration. Till exemplifiering av dessa resonemang peka conventionens representanter på ett utanför Gjutericonventionen stående företag, vilket gjort konkurs fem gånger, men där driften likväl fortsatts.

Gjutericonventionens representanter förneka att sammanslutningen hindrat nya företag inom branschen att komma fram. Varje större företag är välkommet som medlem. Stadgarnas § 2 lyder: »Valbar till medlem av conventionen är varje välrenommerad, större tillverkare av handelsgjutgods inom Sverige. Ansökan om inträde göres hos ordföranden, som antingen genom cirkulär infordrar medlemmarnas röster, eller ock vid nästkommande sammanträde framlägger inkomna ansökningar. För inträde i conventionen erfordras i vardera fallet minst $^4/_5$ av de avgivna rösterna.» Detta kan synas vara en ganska sträng bestämmelse. Conventionen, säges det, önskar som medlemmar endast intaga sådana företag, vilka kunna tillverka förstklassigt fabrikat och vilka tillämpa fullt korrekta affärsmetoder. Organisationens anseende beror härpå. Det uppges dock aldrig ha förekommit, att ett företag, som velat bli medlem, nekats detta. Å andra sidan ha företag, som inbjudits till medlemskap avböjt att inträda i conventionen.

Ett hinder för nya företag, vilka icke hunnit bli stora nog för att få inträde i conventionen, och för sådana konkurrenter, vilka av en eller annan anledning icke önska vara med i sammanslutningen, att arbeta sig fram, skulle kunna ligga i vissa bestämmelser i avtalet mellan conventionen och Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar. Den senare förbinder sig däri bland annat att verka för och tillse, att anslutna järnhandelsföreningars medlemmar »vid inköp av sådana artiklar, som äro föremål för denna överenskommelse, lämna företräde åt Gjutericonventionens medlemmar». Gjutericonventionen förbehåller sig »att från de i avtalet stipulerade förmånerna utesluta sådana järnhandlare, som bevisligen i större utsträckning inköpa och föra gjutgods från utanför conventionen stående

tillverkare». Den sistnämnda bestämmelsen uppges conventionen aldrig ha gjort bruk av. De utomstående konkurrenterna sälja sina artiklar genom järnhandlare — enligt uppgift även medlemmar av järnhandlareföreningar — och bosättningsmagasin samt i viss utsträckning genom agenter.

Överenskommelsen mellan conventionens medlemmar gäller priserna på gjutgodsartiklar. Dessa priser anges vara kalkylerade så att de skulle lämna en normal vinst. De största företagen uppvisa mycket goda resultat medan några av de mindre företagen — däribland ett, som i högre grad än de andra varit inriktat på conventionsartiklar — uppvisa rätt otillfredsställande förräntning på insatt kapital. I vilken utsträckning vinsten i förra fallet uppkommit på andra artiklar än de av överenskommelsen berörda och det i senare fallet omnämnda svaga resultatet berott på en oekonomisk organisation av produktionen undandrar sig de sakkunnigas omdöme.

Grundläggande för distributionen är avtalet mellan Gjutericonventionen och Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar. I detta fastställas vissa försäljningsvillkor. Gjutericonventionens medlemmar förbinda sig såväl för egen som för sina engrosförsäljares (vilket i huvudsak betyder brukens nederlag) del att ge järnhandlarna samt ett antal i en bilaga till avtalet uppräknade återförsäljare en viss förmånsrabatt framför andra återförsäljare. För de artiklar, som falla under avtalet, uppgår denna till 5 procent av brukens katalogpriser, vilket motsvarar 7—8 procent av fabrikspriset. Även för en del andra gjutgodsartiklar skall liknande förmånsbehandling gälla. Vidare skola övriga återförsäljare tillhållas att följa de i avtalet fastställda försäljningsvillkoren och rabattbestämmelserna samt att tillämpa de av järnhandlareföreningarna fastställda utförsäljningspriserna. Centralstyrelsens för Sveriges järnhandlareföreningar viktigaste förpliktelse — att verka för att järnhandlarna företrädesvis föra gjutgodsartiklar av conventionsmedlemmarnas tillverkning — har redan ovan angivits. Förutom det i samband därmed ovan nämnda förbehållet för Gjutericonventionen, äger denna »att, för den händelse inträde i järnhandlareförening vägras handlande, som med Gjutericonventionens tillstyrkan anmäler sig vilja bliva upptagen såsom medlem i dylik förening, efter samråd med Centralstyrelsen uppföra denne å den vid detta avtal fogade bilagan B och därigenom med avseende på pris, rabatter och försäljningsvillkor jämställa honom med järnhandlareföreningsmedlemmarna». Denna rättighet lär ha utnyttjats vid ett par tillfällen.

Förmånsrabatten sammanhänger i viss mån med järnhandlarnas uppgifter i distributionen. De hålla i regel lager av artiklar och tjänstgöra närmast såsom grossister i förhållande till lanthandlare och andra mindre återförsäljare. Leveranser till dessa komma antingen ur järnhandlarnas lager eller också gå beställningar till bruken genom järnhandlarna.

Gjutericonventionen har vid prisförhöjningar ibland ändrat katalogpriserna men oftare höjt eller sänkt grundrabatten. Under flera år ha t. ex. järnhandlarna erhållit 35 procent rabatt på katalogpriserna. Denna rabatt stannar emellertid icke i sin helhet hos järnhandlarna. Vid ett tillfälle utgjorde de av Stockholms jernkramhandlareförening fastställda detaljpriserna för spisar brukens priskurantpriser med avdrag av 20 procent eller vid större leveranser av 23 procent. För kaminer hade detaljpriserna fixerats till priskurantpriserna minus 15—18 procent. För andra artiklar varierade dessa rabatter. Som järnhandlarnas marginal skulle således kvarstå 15—20 procent av priskurantpriserna, d. v. s. omkring 20—25 procent på försäljningspriserna. Vid försäljning till byggmästare och andra större köpare är marginalen mindre.

2. Jordbruksmaskinföreningen.

Jordbruksmaskinföreningen bildades år 1907. Den utgör en sammanslutning av tillverkare av och grossister för jordbruksmaskiner. Medlemmarna ha i regel varje höst slutit ett avtal för det kommande årets försäljningssäsong, gällande minimibruttopriser samt rabatter för återförsäljare av olika kategorier och andra försäljningsvillkor. Vissa år ha avtal icke förekommit (t. ex. 1933), andra år ha de endast gällt bruttopriserna, vilka tillämpas gentemot jordbrukarna, men icke rabatterna för återförsäljarna (åren 1929—1932 och 1934). Härtill knyter sig så ett avtal mellan Jordbruksmaskinföreningen och Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar. Avtalen gälla radsåningsmaskiner av svenska fabrikat samt alla fabrikat av slåttermaskiner, självavläggande och självbindande skördemaskiner, hästräfsor (ej släpräfsor) och hövändare.

Av nuvarande svenska tillverkare av dessa maskiner äro A.B. Arvikaverken, A.B. International Harvester Co., A.B. Westeråsmaskiner och A.B. Överums bruk medlemmar av Jordbruksmaskinföreningen. Utanför denna stå ett par företag, som i mindre utsträckning tillverka under avtalen fallande maskiner. Medlemmar av föreningen äro vidare ett antal grosshandelsföretag, för närvarande 8, vilka även underteckna avtalen. Några av dessa ägas av tillverkarna.

Enligt industristatistiken tillverkades år 1935 såningsmaskiner till ett värde av 1 351 000 kronor, skörde- och slåttermaskiner för 8 120 000 kronor och hästräfsor och hövändare för 1 174 000 kronor. Sammanlagt utgör detta en tillverkningssumma på drygt 10½ miljoner kronor. Följande år har produktionen varit större, 1936 12 och 1937 16 miljoner kronor. Av samtliga lantbruksmaskiner utgöra de av Jordbruksmaskinföreningens avtal berörda ungefär hälften.

Av handelsstatistiken framgår, att en betydande del av denna tillverkning exporterades. Exportvärdet utgjorde 1935 för såningsmaskiner 412 000 kronor, skördemaskiner 502 000 kronor, slåttermaskiner 2 624 000 kronor och hästräfsor och hövändare 341 000 kronor. Totalvärdet av dessa exporterade maskiner utgjorde sålunda 3 879 000 kronor. För de följande tre åren har exporten uppgått till respektive 5.0, 6.5 och 5.6 miljoner kronor. Införseln till Sverige av motsvarande maskiner var av jämförelsevis ringa omfattning. Värdet av importerade såningsmaskiner uppgick sålunda 1935 till 138 000 kronor, av skördemaskiner till 559 000 kronor, av slåttermaskiner till 3 000 kronor och av hästräfsor och hövändare till 24 000 kronor eller tillhopa 724 000 kronor. År 1929 uppgick importen av dessa maskiner till 1 515 000 kronor, men den minskades under depressionen så kraftigt, att den 1932 utgjorde blott 153 000 kronor. Senare har den stigit betydligt, dock utan att komma upp till samma omfattning som under föregående högkonjunktur. År 1936 var den 746 500 kronor och 1937 1 042 000 kronor; år 1938 uppgick importen till 1 009 000 kronor, endast obetydligt mindre än närmast föregående år. För lantbruksmaskinerna utgår en kombinerad vikt- och värdetull. Vikttullen beräknas utgöra 7—10 procent på värdet. Då emellertid vikt- och värdetull tillsammans skola utgöra minst 15 procent av värdet, är denna senare bestämmelse nu helt avgörande. Före 1933 utgjorde värdetullen 5 procent och hade då ringa betydelse. Importens utveckling ger knappast något klart besked om vad den omtalade tullhöjningen betytt eller huruvida tullen fullt utnyttjats. Importen utgöres nämligen till stor del av maskiner — främst självbindande skördemaskiner — vilka först på de senare åren börjat tillverkas eller alltjämt icke tillverkas i vårt land.

För de till Jordbruksmaskinföreningen anslutna tillverkarna utgjorde produktionen av berörda maskiner en betydande del av deras omsättning. I regel ha de dock haft annan tillverkning vid sidan av densamma. International Harvester Co. tillverkar bindgarn, andra företag driva gjuteri och jordbruk m. m. Det förstnämnda företaget har en betydande import bland annat av traktorer och lastbilar. Av tillverkade maskiner exporteras enligt ovan anförda uppgifter drygt ⅓.

Avtalen gälla priserna på den svenska marknaden. Rörande avsättningen utom Sverige existera inga uttryckliga överenskommelser och icke heller förekomma avtal med utländska firmor rörande priserna i Sverige. Man har dock meddelat, att de svenska tillverkarna med varandra diskutera även priserna i andra länder. I viss utsträckning torde företagen sålunda ifråga om exporten handla i enlighet med tysta överenskommelser.

Prispolitik. I följande tabell åskådliggöres utvecklingen av priserna på några typer av jordbruksmaskiner sedan 1922. Uppgifterna avse a) rad-

såningsmaskiner, vanliga typer, med raka billar, 17 billar, b) slåttermaskiner, med öppna växlar, 5 fots, c) hästräfsor, 28 pinnars. Dessa maskiner kostade under 1937 års säsong respektive 440, 350 och 180 kronor. I tabellen ha priserna ställts i relation till priset under 1922 års säsong, satt lika med 100. Till jämförelse ha i denna tabell införts på motsvarande sätt angivna partipristal och tackjärnspris, båda hämtade ur kommerskollegii uppgifter.

Prisutvecklingen för jordbruksmaskiner (1922 = 100).

Januari år	Jordbruksmaskiner			Partipris[1]	Tackjärn[1]
	a)	b)	c)		
1922	100	100	100	100	100
1923	85	85	86	90	87
1924	90	90	90	89	89
1925	83	83	80	93	87
1926	81	76	76	85	88
1927	81	76	76	81	81
1928	78	73	72	82	76
1929	78	73	72	80	79
1930	78	73	72	72	84
1931	78	73	72	64	76
1932	78	73	72	60	72
1933	(71)	(60)	(64)	59	67
1934	71	60	64	62	69
1935	78	68	72	64	75
1936	78	68	72	65	77
1937	78	73	72	71	111
1937, juli	86	80	78	77	141

[1] Enl. kommerskollegium.

Under 1933 fanns intet avtal. De för detta år anförda siffrorna åsyfta de priser, som två av tillverkarna höllo. Ett företag uppgives ha tillämpat något högre priser sagda år. För 1937 företogs i februari månad en höjning med 10 procent för resten — vilket betyder praktiskt taget hela försäljningen — av årets försäljningssäsong.

Vid en bedömning av dessa prisuppgifter måste hänsyn även tagas till att maskinernas kvalitet efter hand förbättrats.

Jordbruksmaskinföreningen har uppgivit, att priserna på de viktigaste svenska maskinerna sedan länge äro lägre i vårt land än i grannländerna. Huruvida priserna på andra fabrikat än de svenska ligga lägre ha sig de sakkunniga icke bekant. Härvid är att märka, att maskinerna i Sverige äro belagda med tull på 15 procent av värdet, men i de andra länderna i allmänhet tullfria. Detta anmärkningsvärda förhållande, att priserna äro

lägre i vårt land än i grannländerna, till vilka de svenska fabrikanterna ha en betydande export, uppges ha sin förklaring uti, »att Sverige äger en högt utvecklad jordbruksmaskinindustri, till vilken de utländska konkurrenterna nödgas ta hänsyn, under det att de övriga nordiska länderna i stort sett sakna dylik industri. Det är i själva verket helt naturligt — ehuru förhållandet ofta förbises — att en inhemsk tillverkning, även om den är tullskyddad, utgör en prisreglerande faktor och en garanti mot oskälig fördyring av varorna ifråga» (citerat ur en inlaga, som tre tillverkare genom Sveriges maskinindustriförening överlämnade till riksdagens bevillningsutskott med anledning av motion om sänkning av minimitullen för vissa lantbruksmaskiner i februari 1938). I vad mån en dylik garanti finnes, beror givetvis på de inhemska tillverkarnas produktionskostnader och prispolitik. För övrigt torde grannländerna ha en viss egen tillverkning av ifrågavarande maskiner.

Representanter för Jordbruksmaskinföreningen ha även uppgivit, att priserna på jordbruksmaskiner under vissa år legat över de svenska icke allenast i grannländerna utan i alla tongivande lantbruksländer i Europa. Konkurrensen har emellertid senare skärpts och på våren 1938 uppgavs, att svenska exportörer ej längre kunde uppnå högre priser än här hemma i fråga om åtskilliga viktiga utlandsmarknader.

Av största intresse äro icke endast priserna på jordbruksmaskinerna utan även vad jordbrukarna få betala för reservdelar till dessa. Inom jordbrukarkretsar anses en del reservdelars priser ligga anmärkningsvärt högt i jämförelse med maskinernas. Givet är att kostnaderna för tillverkningen och kanske alldeles särskilt distributionen av reservdelar måste vara betydande; återförsäljarna måste hålla väl sorterade lager med lång omloppstid och stå till tjänst med en viss service. Dessa kostnader bli på grund av det stora antalet typer och de täta förändringarna i dessa högre än som eljest vore fallet.

Verkningar på produktionen. Konkurrensen har tvingat företagen till ansträngningar att förbilliga tillverkningen och förbättra produkterna. Beträffande det förstnämnda göres gällande, att samarbetet därigenom att det skapat ordning inom distributionen, främjat företagens tekniska utveckling. Företagen ha kunnat arbeta mera på lång sikt och hålla uppe kvaliteten. Man uppger sig ha eftersträvat att hålla priserna på en sådan nivå, att företagen icke genom för liten vinstmarginal bli ur stånd att följa med i den tekniska utvecklingen.

I fråga om produkternas kvalitet ha avsevärda förbättringar genomförts. Härtill har framförallt konkurrensen med utländska tillverkare bidragit. De svenska företagen ha en alltför liten hemmamarknad, för att kunna anpassa sin produktion enbart efter den. En betydande export förekommer

och för dennas del är det nödvändigt att den svenska industrin kan till konkurrensmässiga priser utbjuda minst lika goda och moderna alster som de stora konkurrentfabrikerna i Amerika, Tyskland och Tjeckoslovakien med flera länder. Fabrikanterna uppge, att det i huvudsak är denna konkurrens, som bestämmer takten i fråga om nykonstruktionerna.

Vid sidan härav spelar konkurrensen mellan de svenska tillverkarna på hemmamarknaden förmodligen även någon roll. Denna konkurrens har, då priserna varit bundna, tagit sig uttryck bland annat i en strävan att förbättra maskintyperna. Förändringar i olika detaljer i utförandet ha införts år efter år och nyheterna ha kunnat tjäna som argument i försäljningskampanjen. Det kan härvid hända, att nyttan av införda förbättringar för en del kategorier av köpare icke alltid motsvarat de högre priser, de fått betala för maskinerna. De ständiga förändringarna i typerna synas ha förorsakat åtskilliga kostnader såväl vid tillverkningen som vid tillhandahållandet av reservdelar och ha emellanåt gett upphov till svårigheter för jordbrukare att snabbt erhålla ersättningsdelar till äldre maskiner.

De sakkunniga ha intrycket att genom en standardisering och begränsning av antalet typer ett betydande förbilligande av maskiner och reservdelar skulle kunna uppnås.

På senare år har icke något nytt företag tillkommit. Däremot ha ett par tidigare existerande företag, vilka voro medlemmar av Jordbruksmaskinföreningen, nedlagts. Så har A.B. Gefle åkerredskap uppgått i A.B. Arvikaverken. A.B. Gloriaverken i Gävle gick 1929 i konkurs.

I Jordbruksmaskinföreningens avtal med järnhandlarna finnes en paragraf, som i viss mån syftar till att utestänga konkurrens. Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar

»förpliktar sig med alla inom ramen för dess befogenhet fallande medel verka för att järnhandlarna vid inköp av i avtalet omförmälda maskiner lämna företräde åt Jordbruksmaskinföreningens medlemmar och att de sålunda icke intressera sig för andra fabrikat eller äro behjälpliga vid inarbetande av någon eventuellt ny fabrikant eller grossist i ifrågavarande maskiner utom Jordbruksmaskinföreningen. — Jordbruksmaskinföreningen förbehåller sig rättighet att från de i avtalet stipulerade förmånerna utesluta eller i samförstånd med Centralstyrelsen vidtaga andra åtgärder mot sådana järnhandlare, som föra andra än Jordbruksmaskinföreningens medlemmars fabrikat.»

Tillverkningen av jordbruksmaskiner höll sig under senare hälften av 1920-talet relativt konstant. Under depressionen minskades den ungefär till hälften. Därefter har ett mycket starkt uppsving ägt rum, som nära nog tredubblat produktionen.

Tillverkningens räntabilitet har varit influerad av dessa kraftiga svängningar i produktionsvolymen. Vinsterna voro under 1920-talet enligt de publicerade boksluten ringa och förbyttes under depressionen i förlust för ett par av företagen. De senare åren synas ha givit mycket gynnsamma

resultat och företagen ha kunnat konsolidera sin ställning. Med undantag för International Harvester Co. har intet av företagen lämnat någon utdelning under åren 1921—1933.

Distributionen. Jordbruksmaskinföreningen är emellertid i första hand till för att ordna distributionen. Det är denna och icke produktionen, som direkt beröres av avtalen. Genom dessa har man åstadkommit enhetliga rabatter, provisioner och försäljningsvillkor. Handlandenas och agenternas marginal har fastställts i avtalen på ett sätt, som anges syfta till att säkra dem skälig lön för sitt arbete. Man har även genom avtalen sökt tillse att denna lön kommer att tillfalla försäljarna. De få icke dela med sig av den till köparna.

Återförsäljarna indelas i två kategorier, dels järnhandlarna och med dem likställda, dels agenterna. Järnhandlarna inköpa maskinerna, vanligen i början av året, i fast räkning och hålla dem sålunda på lager på egen risk till den egentliga försäljningssäsongens början. Denna inträffar strax innan skörden skall bärgas. Då göra jordbrukarna sina inköp, vilka ofta äro starkt beroende på skördens storlek. Jordbrukarna ha då behov av omedelbar leverans av maskinerna och dessa måste sålunda finnas tillgängliga på platsen. Handlandena bära därför sedvanlig risk och kostnad för lagring, då avsättningens storlek är svår att i förväg bedöma och en del köpare eventuellt icke kunna fullgöra sina betalningar.

Återförsäljarnas ersättning för försäljning av jordbruksmaskiner synes enligt de sakkunnigas uppfattning icke kunna karakteriseras som hög; den högsta rabattsatsen uppgår till 16 procent (plus i förekommande fall en eller ett par procents fraktgottgörelse vid större sändningar).

Det sagda gäller i första hand järnhandlarna, av vilka omkring 800 äro medlemmar av järnhandlareföreningarna. De åtnjuta den högsta återförsäljarerabatten och tjänstgöra i viss utsträckning såsom lagerhållare och grossister för lanthandlare. Likställda med dem äro ett antal s. k. B-kunder — för närvarande uppgående till ett 70-tal — vilka finnas uppräknade i avtalet mellan Jordbruksmaskinföreningen och Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar.

Järnhandlarna föra i allmänhet ett eller ett par fabrikat av de olika maskinerna. Mera sällan hålla de samtliga svenska fabrikat. Det finns likväl konkurrens mellan dessa, ty jordbrukarna ha i regel flera järnhandlare på rimligt avstånd att välja emellan.

Med de fasta affärerna konkurrera agenterna. I allmänhet användes numera, upplyses det, endast på orten bofasta personer som agenter. De få förskaffa sig särskilda kunskaper för sin uppgift, hjälpa till att montera upp maskinerna och avhjälpa smärre fel. Agenterna sälja maskinerna i

respektive grossists namn och uppbära provision för sitt arbete. De bära sålunda icke någon risk som handlarna.

Som garanti för överenskommelsernas efterlevnad avlämna de olika parterna reverser. Jordbruksmaskinföreningens medlemmar lämna sådana till sin förenings ombudsman. Järnhandlareföreningarnas medlemmar ha generellt förbundit sig att respektera sina föreningars avtal genom avlämnande av reverser till dessa. Agenter och andra utom nämnda föreningar stående försäljare skola av Jordbruksmaskinföreningens medlemmar avkrävas en revers på 300 kronor, som förvaltas av Jordbruksmaskinföreningens ombudsman. Innan sådan avlämnats, få inga leveranser göras.

Om agenterna innehålla avtalen bland annat ytterligare följande föreskrifter.

»Avtalsintressenterna förbinda sig *dels* att till sina agenter meddela allvarligt förbud för dessa att av köpare uppbära handpenning eller förskottslikvid beträffande konventionsmaskin och *dels* att övervaka sina återförsäljare att icke giva sina agenter förmånligare villkor än nu blivit avtalade.»

»För att söka förhindra antagande av endast tillfälliga agenter, vilka måhända endast hava för avsikt att genom agenturens erhållande söka förskaffa sig och närboende grannar ett reducerat pris å maskinerna, är vidare avtalat, att ingen provision utbetalas, för såvitt icke försäljningen för firman under försäljningsåret uppgått till minst 1 500 kronor eller omfattat minst fyra stycken av här ovan omförmälda maskiner, ettdera eller tillsammans. — Med agent förstås alltså person som avlämnat förbindelse och revers å 300 kronor och som enbart mot provision säljer minst fyra stycken konventionsmaskiner eller för minst 1 500 kronor per år. Fast avlöning eller annan förmån till agent får sålunda icke under någon form förekomma.»

3. Cementindustrin.

Utvecklingen inom den svenska cementindustrin är främst karakteriserad av en fortgående koncentration och en kraftig rationalisering av tillverkningen. Redan så tidigt som 1893 bildades försäljningsbolaget Cementa, Svenska cementförsäljningsaktiebolaget, vari bland annat ingick det 1871 grundade Skånska cementaktiebolaget. Efter kriget tillkommo några nya företag inom branschen av betydande storlek. Slite cement och kalk A.B. bildades 1917 och började tillverka cement 1919. Samma år började även cementtillverkningen i Rute. A.B. Gullhögens bruk i Skövde, som bildats 1916, började cementtillverkning 1925. I början av 1930-talet anlade Kooperativa förbundet en cementfabrik i Lanna (Hidinge, Närke), där tillverkningen började 1932.

Det största företaget är Skånska cementaktiebolaget, vilket under årens lopp på olika sätt med sig förenat en rad andra företag inom branschen.

Den tidigaste fusionen bestod i upptagandet av Hellekis redan 1912. Aktiemajoriteten i Iföverken erhölls också tidigt. 1925 gjordes en fusion genom byte av aktier i Maltesholms cementaktiebolag; tillverkningen i Maltesholm beslöt man 1928 nedlägga. 1930 inköptes aktiemajoriteten i A.B. Visby cementfabrik och 1931 i Slite cement och kalk A.B. 1934 träffades överenskommelse med Klagshamns cementverks A.B. enligt vilken detta företag mot viss ersättning skulle nedlägga driften vid sina anläggningar. Någon företagssammanslagning kom i detta fall icke till stånd.

År 1938 tillverkades cement vid 10 fabriker i landet. Av dessa ägde Skånska cementaktiebolaget fabrikerna i Limhamn och Hellekis, vilka äro de största, ägde aktiemajoriteten i Visby, Slite och Iföfabrikerna samt hade träffat överenskommelse om successiv nedläggning av fabriken i Klagshamn. Även cementtillverkningen i Ifö kommer inom kort att upphöra. I stället uppför Skånska cementaktiebolaget 1939 en ny cementfabrik invid Köping. Cementa, Svenska cementförsäljningsaktiebolaget, tjänstgör som ensamförsäljare av cement från de till Skånska cementaktiebolaget anslutna fabrikerna samt från Ölands cementaktiebolag och från Kooperativa förbundets cementfabrik i Lanna, vilken arrenderas av Cementa sedan mitten av 1934. A.B. Ruteverken tillverkar icke portland-cement utan endast smältcement eller lerjord-cement. Detta är en mycket snabbhårdnande cement av särskild sammansättning och tillverkas till en mängd av 20 000 à 30 000 fat per år, vilket motsvarar landets behov. Cementa sköter försäljningen därav. Det i Rute tidigare befintliga företaget, A.B. Vallevikens cementfabrik, gick i konkurs år 1933, varvid de i Cementa sammanslutna fabrikerna övertogo de lösa tillgångarna och rörelsen av konkursboet samt ordnade avvecklingen. Endast en av de tio cementfabrikerna i landet, tillhörande A.B. Gullhögens bruk, står utanför Cementa.

Enligt det till grund för Cementa, Svenska cementförsäljningsaktiebolaget liggande kontraktet — senast i september 1933 förlängt till utgången av år 1943 — förplikta sig de anslutna tillverkarna »att icke till någon annan än Cementa sälja cement för förbrukning inom Sverige och att icke genom annan än Cementa exportera cement till de baltiska länderna inklusive Norge, Danmark, Island och England». Leveranserna fördelas enligt i avtalet fastställda förhållandetal.

De betydande rationaliseringar, som ägt rum inom cementindustrin, ha bestått dels i ett nedläggande av de i olika hänseenden mindre ekonomiskt arbetande företagen och driftens koncentrering till de bättre, dels av en modernisering av dessa senare, kvarvarande fabriker. Den avsevärt ökade cementförbrukningen har även gjort en utbyggnad av fabrikernas kapacitet nödvändig. Bland de fabriker, som under årens lopp nedlagts, äro de i

Lomma, Maltesholm, Valleviken och Klagshamn, till vilka, som redan påpekats, inom kort torde komma den i Ifö. Rationaliseringen inom cementindustrin har underkastats ett ingående studium av rationaliseringsutredningen och de sakkunniga hänvisa till denna framställning (Stat. off. utr. 1939: 14 sid. 101—104 och 492—494).

Produktionskapaciteten har under de senaste åren varit fullt utnyttjad. Genom ständiga moderniseringar och utbyggnader har det stegrade behovet kunnat tillgodoses. Som av nedan återgivna uppgifter över produktionen framgår, är efterfrågan starkt konjunkturkänslig. Mellan 1930 och 1933, vilket år avsättningen hindrades ej blott av depressionen utan även av en långvarig arbetskonflikt inom byggnadsbranschen, avtog produktionen med omkring en tredjedel. Därefter har en mycket betydande ökning ägt rum, sedan 1933 mer än en fördubbling. Detta sammanhänger dels med konjunkturåterhämtningen och den omfattande byggnadsverksamheten. Dels torde det vara en följd av gjorda prissänkningar på cement. Genom dessa synes nämligen cement i åtskilliga fall med fördel kunnat ersätta andra byggnadsmaterialier.

Följande uppgifter avse den totala inhemska produktionen enligt industristatistiken, produktionen av cement vid de till Cementa anslutna företagen, dessas andel av den totala inhemska tillverkningen samt import och export av cement enligt handelsstatistiken.

Produktion, import och export av cement.

* 1 000-tal ton.

År	Total produktion	Cementas produktion	Cementas andel %	Import	Export
1927	496.3	359.2	72.4	27.6	126.3
1928	468.0	351.2	75.0	28.3	137.8
1929	569.9	394.4	69.2	47.0	148.0
1930	611.2	455.6	74.5	33.6	129.4
1931	517.6	392.7	75.9	30.3	64.7
1932	483.6	421.7	87.2	21.9	79.2
1933	402.7	342.1	85.5	26.7	63.0
1934	583.2	519.4	89.1	46.3	56.4
1935	739.6	637.3	86.1	18.4	33.5
1936	795.2	662.7	83.4	11.3	37.7
1937	875.5	735.3	84.0	8.8	74.9
1938	992.9	836.7	84.3	28.7	47.7

Över prisernas förändringar under de senaste 10 åren ha följande uppgifter erhållits:

Cementpris.

Kronor per fat (170 kg).

År	Stockholm	Göteborg	Malmö
1926	10: 30	9: 50	9: 60
1927	9: 90	8: 50	9: 30
1928	9: 50	8: —	9: 30
1929	9: 50	8: —	9: 30
1930	8: 60	7: 60	8: 25
1931	8: 40	7: 50	7: 65
1932	8: 40	7: 50	7: 65
1933	7: 95	7: 05	7: 50
1934	7: 45	6: 45	6: 90
1935	7: 35	6: 15	6: 90
1936	7: 35	7: 05	6: 90
1937	7: 35	7: 05	6: 90
1938	7: 35	7: 05	6: 90

Uppgifterna avse Cementas pris per 3 papperssäckar (1 säck = 57 kg netto = ⅓ fat om 170 kg netto) för Blårand-cement klass A vid leveranser till återförsäljare och större förbrukare, till vilka Cementa säljer direkt. Dessa priser, som gälla inklusive emballage, avse för Stockholm: avhämtat vid Cementas lager eller fritt banvagn, för Göteborg: cif åren 1926—1931 samt avhämtat vid Cementas lager, fritt utkört till arbetsplatsen eller fritt banvagn åren 1932—1936 och för Malmö: fritt utkört till arbetsplatsen.

För en jämförelse mellan cementpriset, kolpris, timlön inom cementindustrin samt allmänna partiprisnivån ha erhållits följande uppgifter från Skånska cementaktiebolaget.

Cementpris, kolpris och timlön vid cementfabrikerna
(1922 = 100).

År	Cementpris	Kolpris	Timlön
1922	100	100	100
1923	81.5	99	100
1924	81	90	100
1925	91	72	107
1926	90	72 5	107
1927	86	65	107
1928	83	73	107
1929	80.5	62	114
1930	72	63	114
1931	66.5	46	114
1932	64	38	114
1933	57.5	40.5	114
1934	53.5	43.5	114
1935	54.5	44.5	114
1936	55.6	49	121.5
1937	57.1	62	121.5
1938	57.5	80	133

Cementpriset utgör genomsnittspriset fob fabrik inkl. emballage. Kolpriset utgör priset på kol, inköpt av Skånska cementaktiebolaget. Timlönen hänför sig till cementfabriker i grupp III.

Till dessa uppgifter torde böra fogas vissa påpekanden. Timlönen låg 1922 vid omkring kronor 0: 95 à 1: — och har sedan stigit till kronor 1: 20 à 1: 25 år 1937. Av kol, som förbrukas i stora kvantiteter, användes billigaste kvalitet. Under de femton år, som tablån avser, ha betydande tekniska framsteg gjorts, genom vilka såväl arbetskraft som bränsle kunnat inbesparas. En betydande del av tillverkningskostnaderna utgöres av fasta kostnader och dessa ha givetvis blivit lägre per producerad enhet i samma mån som produktionsomfattningen ökats. Priserna ha sålunda kunnat sänkas utan att vinstresultaten försämrats. Vinstpålägget per tillverkad enhet uppges ha minskats och denna minskning har jämte reduktionen i tillverkningskostnad kommit förbrukarna tillgodo i form av sänkta priser. Sedan år 1934 har priset hållits konstant trots under de senare åren ej oväsentligt ökade rörliga kostnader, såsom höjda arbetslöner, kolpriser, sjöfrakter m. m.

Rörande cementindustrins räntabilitet innehåller bilaga 1 en del uppgifter (se särskilt tabellen sid. 348 och diagram å sid. 350). Det framgår av där lämnade uppgifter, att vissa företag inom branschen under 1920-talet kunnat uppvisa mycket goda vinstresultat samtidigt som andra haft att kämpa med betydande svårigheter. Under de senaste åren ha alla företagen haft en god räntabilitet. Vissa företag synas ha genomfört en kraftigare rationalisering än de övriga och ha därmed sänkt sina tillverkningskostnader. De priser, som tillämpats, ha gett dessa företag en god vinst, under det att de — i varje fall på 1920-talet — knappt täckt kostnaderna för andra företag, vilka haft svårt att följa med i utvecklingen. Det torde icke kunna påstås, att det förekommande samarbetet mellan cementtillverkarna lett till en stagnation i utvecklingen. Det gemensamma försäljningsbolagets prispolitik har icke varit anpassad efter de företag, vilka arbetat med de högsta kostnaderna. Snarare har det största företaget varit normgivande, men priset har legat på en i förhållande till dettas kostnader rätt hög nivå. Detta företag har efter hand skaffat sig inflytande över flera tidigare självständiga företag. Anläggandet av nya fabriker och möjligheterna därtill torde liksom risken för utländsk konkurrens ha bidragit till att stimulera det större företaget till rationaliseringar.

Konkurrensen mellan svenska företag torde varit obetydlig åtminstone sedan sysselsättningsgraden vid fabrikerna blivit någorlunda tillfredsställande. Utanför det dominerande företagets inflytande ligga ju för närvarande endast två företag, av vilka det ena är delägare i försäljningsbolaget och tillförsäkrats sin andel av omsättningen. Startandet av en konkurrerande tillverkning är förenat med stora svårigheter. Nyanläggningar äro dyrbara. Ett ensamt företag har svårt att konkurrera med sammanslutningen, som till olika delar av landet kan leverera från ur fraktsynpunkt lämpligast belägen anläggning. Efter de delvis efter mönster från utlandet företagna rationaliseringarna äro de ledande företagen numera tekniskt väl utrustade

och torde arbeta med för svenska förhållanden låga kostnader. Dessa omständigheter ge de nuvarande tillverkarna inom vissa gränser en monopolställning.

Av de siffror, som ovan anförts, framgår att såväl importen som exporten av cement är relativt obetydlig. Vissa överenskommelser med cementindustrin i andra länder föreligga. Generellt gäller, att cementindustrin, som arbetar med stora fasta kostnader, i regel säljer cement billigare till utlandet än på hemmamarknaden. Med danska och polska tillverkare ha förekommit avtal, som begränsat konkurrensen på den svenska marknaden från dessas sida. Sommaren 1937 träffades en överenskommelse mellan företag i Belgien,

Priser för standard portland cement 1926—1936 i olika länder.

Malmöpris resp. år = 100.

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
Malmö	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Stockholm	107	106	102	102	104	110	110	106	108	107	107
Göteborg	99	91	86	86	92	98	98	94	94	89	102
Danmark	132	123	116	107	114	115	104	89	91	89	91
England mindre än 4 ton			101	90	101	96	100	103	114	100	96
över 4 ton			96	85	95	93	97	100	110	96	93
Belgien	31	38	42	38	47	48	51	42	54	49	59

Skånska cementaktiebolaget har kompletterat tabellen med följande uppgifter, redovisade på motsvarande sätt:

	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Malmö: Utkört	100	100	100	100	100	100
Stockholm: från lager eller fritt banvagn	107	107	107	107	107	107
» : cif	102	102	102	102	102	102
Göteborg: från lager eller utkört	93	89	102	102	102	102
Oslo	144	144	145	145	145	—
Köpenhamn	89	89	86	98	109	—
Danmark (provinsen)	93	94	94	102	113	—
Helsingfors: stora konsumenter	—	96	93	93	103	101
» : små »	—	106	103	103	115	112
England: arbetsplats (1—4 ton)	110	100	98	98	105	108
» : » (4 ton—uppåt)	—	96	93	93	100	101
Belgien (Brüssel): arbetsplats	63	63	58	73	76	—

De utländska priserna ha omräknats med medeltalet för växelkurserna respektive år (med undantag för England 1931, där den tidigare pundkursen använts. De engelska prisuppgifterna avse priserna vid årets början och pundkursens våldsamma svängningar i september—oktober 1931 skulle i detta sammanhang förrycka uppgifterna).

Priserna ha uppgivits avse:

för Danmark: »de priser, som förbrukarna måst betala för Standard Portland Cement»,

för England: »vid början av varje år i den öppna marknaden noterades priser å cement (Ordinary Portland Cement)» avseende »noteringar såväl för leveranser direkt från tillverkare av cement som vid köp från firmor, vilka försälja byggnadsmaterial. Den provision, dessa firmor erhålla, varierar mellan 5 och 15 procent allt efter förhållandena i varje särskilt fall.» Uppgifterna avse dels leveranser om mindre än 4 ton, dels leveranser på större kvantiteter,

för Belgien: »medelpriser för Standard Portland Cement», »konsumentpriser fritt arbetsplats inom Belgien».

Beträffande de svenska prisuppgifterna se ovan.

Danmark, Frankrike, Tyskland, England, Norge, Sverige och Jugoslavien rörande kvoter för cementförsäljningarna över hela världen utom vissa avlägsna länder. Undantagna voro vidare i viss utsträckning varje lands hemmamarknad, som förbehållits den inhemska industrin.

De sakkunniga ha genom utrikesdepartementet erhållit uppgifter på cementpriser i Danmark, England och Belgien. I vidstående sammanställning uttryckas priserna för Stockholm, Göteborg, Danmark, Belgien och England i förhållande till Malmöpriset respektive år. De faktiska priserna uppvisa under perioden en betydande nedgång i alla länder.

Av uppgifterna i tabellen synes framgå, att priserna för Sverige, Danmark och England mot slutet av den redovisade perioden visa en rätt god överensstämmelse. Hänsyn måste tagas till att en viss osäkerhetsmarginal vid jämförelser av detta slag knappast kan undgås. Siffrorna för 1936 antyda dock närmast att priserna i Danmark och England skulle ha legat något lägre än de svenska vid denna tid. Från år 1928 till år 1936 ha priserna sjunkit med 3—5 procent mer i England och med 22 procent mer i Danmark än i Sverige. Däremot synas priserna från år 1936 ha höjts i de andra länderna, medan de i Sverige hållits oförändrade och i mitten av 1939 sänkts med 5 procent i vissa delar av landet.

Differensen mellan dessa tre länder och Belgien är iögonenfallande stor. Det belgiska priset rör sig till och med år 1936 kring en nivå, som ligger ungefär vid hälften av de övriga ländernas priser. Cementtillverkningen är i Belgien en stor exportindustri, som arbetar med låga kostnader. Arbetslönerna äro lägre än i Sverige och såväl kol som kalk kunna de belgiska cementfabrikerna erhålla till låga kostnader. Den stora produktionsomfattningen tillåter även en effektivare produktion. För vissa år förryckes jämförelsen av förändringar i den belgiska valutans värde.

Av de av Skånska cementaktiebolaget lämnade uppgifterna synes framgå att cementpriset i Finland skulle tämligen väl svara mot priset i Sverige, Danmark och England. Däremot skulle cementpriset i Norge ligga på en avsevärt högre nivå — 45 procent över Malmöpriset — vilket även bestyrkes av vad de sakkunniga på annat sätt inhämtat.

De sakkunniga anse sig med ledning av de i det föregående redovisade uppgifterna icke kunna bestämt avgöra, i vad mån de svenska cementtillverkarna utnyttjat den monopolställning, som de inom vissa gränser intaga. Uppgifterna rörande företagens redovisade vinster och de starka skäl, som tala för antagandet, att de verkliga vinsterna varit väsentligt större, göra emellertid sannolikt, att monopolställningen i ej ringa utsträckning påverkat prissättningen. Detta behöver dock icke innebära, att priserna legat högre än de skulle gjort vid fri konkurrens, eftersom koncernen med sina anläggningar i olika delar av landet kunnat sänka transportkostnaderna och göra andra besparingar.

4. Fönsterglasbruken.

Fönsterglastillverkningen är i Sverige en gammal näringsgren, som emellertid under 1920-talet undergått en betydande omvandling. Äldre framställningsmetoder ha därvid fått lämna plats för maskintillverkning. Under 1920-talet nedlades sålunda det ena efter det andra glasbruket. Det sista, som bedrev fönsterglastillverkning på gammalt sätt, Ramnåsa handglasbruk, arbetade ända till vintern 1933—1934. Maskintillverkning upptogs vid Glava glasbruk år 1927 och följande år begynte fönsterglastillverkningen vid Oxelösunds järnverk. År 1934 började fönsterglas produceras i Emmaboda. Produktionens, importens och prisets utveckling enligt officiell statistik framgår av följande tabell.

Produktion, import och pris för fönsterglas.

År	Produktion, ton	Import, ton	À-pris enligt industristat., kr. per 100 kg
1923	9 760	2 845	41.4
1924	8 632	3 431	30.4
1925	7 775	3 819	37.2
1926	6 019	4 167	33.5
1927	6 244	5 818	29.9
1928	9 915	4 136	25.9
1929	11 816	4 013	30.8
1930	9 614	4 469	28.7
1931	12 616	4 481	27.2
1932	11 980	2 120	26.9
1933	9 035	2 378	26.6
1934	16 717	3 081	24.6
1935	16 687	3 658	25.6
1936	16 823	7 208	25.7
1937	20 105	5 962	25.7
1938	17 872	5 304	25.2

Råvarorna för glastillverkningen utgöras huvudsakligen av soda, sand och kalksten, varjämte betydande mängder bränsle åtgå. I huvudsak införas såväl råvaror som bränsle från utlandet. Med hänsyn härtill har Oxelösund ett ur fraktsynpunkt gynnsamt läge. Detta gäller i viss mån även Emmaboda, som har järnvägsförbindelse till Kalmar (60 km) och till Karlskrona. Glavas läge i Värmland är däremot oförmånligare och medför rätt betydande fraktkostnader. Detta bruk härrör från äldre tider, då ved användes som bränsle.

Produktionsvolymen vid de olika företagen är främst beroende på antalet och kapaciteten hos maskinerna för fönsterglasets dragning. I Oxelösund och Glava ha enligt uppgift i allmänhet 4 maskiner och i Emmaboda 2 maskiner utnyttjats. Maskinernas bredd har efter hand ökats. Ugnsanläggningarna kunna med fördel byggas med större kapacitet än de svenska företagens. Sålunda förekomma i Belgien anläggningar med 10—12 breda maskiner, varigenom avsevärda kostnadsbesparingar kunna vinnas.

Emmaboda uppges begagna en bränslebesparande ugnskonstruktion. På orten fanns tidigare annan glastillverkning, vilken måst nedläggas. Från densamma övertogs såväl arbetskraft som fabriksfastighet och ugnsanläggningar. Maskiner för dragning av fönsterglas inköptes billigt bland annat efter ett danskt företag, som gått i konkurs.

Oxelösunds järnverk importerar stenkol och framställer därav koks för sin tackjärnstillverkning. Som en biprodukt erhålles därvid lysgas, vilken användes som bränsle i fönsterglasbruket, en ekonomiskt fördelaktig anordning.

Fönsterglaset fraktas från bruken till avnämarna huvudsakligen per järnväg och skillnaderna i fraktläge företagen emellan äro icke stora.

Som framgår av tabellen på föregående sida har priset på fönsterglas sedan början av 1920-talet varit fallande. Under 1930-talet synes det dock ha stabiliserat sig vid den omkring 1928 uppnådda nivån. Till prisnedgången torde i första hand konkurrensen utifrån ha bidragit. Det var närmast detta prisfall, som under 1920-talet tvingade en rad företag att upphöra med tillverkning efter äldre metoder. Den utländska konkurrensen försvåras emellertid av höga tullar. Tullen uppgår nämligen till 10 respektive 12 kronor per 100 kg för ofolierat fönster- och spegelglas, utan slipning eller etsning, i plana skivor med en sammanlagd längd och bredd av mindre än, respektive mer än 245 cm. Före 1926 fanns en tull på 7, 9 och 12 kronor per 100 kg för fönsterglas med en sammanlagd längd och bredd av mindre än 135 cm, 135—245 cm och över 245 cm respektive. Ändringen till den ovannämnda nuvarande tulltaxan betydde sålunda en höjning av tullsatsen för de mindre dimensionerna. Denna motiverades bland annat med att den tidigare differentieringen icke längre motsvarade produktionsbetingelserna. Vid maskinglasbruken tillverkades glaset i större dimensioner, som sedan nedskars till mindre storlekar. Det större formatet blev sålunda icke så mycket dyrare än det mindre, som fallet var med tidigare tillverkningsmetoder. Detta gäller dock icke för de allra största dimensionerna, vilka icke tillverkas i Sverige. Dessa äro vanligen av tjockare glas och fordra maskiner med större bredd än vad som med hänsyn till avsättningsförhållandena är lönande i vårt land.

Vanligt enkeltjockt fönsterglas säljes oftast i lådor om 10 m^2, vilka väga omkring 50 kg. Fabrikspriset per låda har under senare år varit 13—15

kronor. Tullen skulle för motsvarande kvantitet vara 5 à 6 kronor. För importerat fönsterglas av vanligt slag utgör priset per låda cif svensk hamn men exklusive tull 8 à 9 kronor. Tullen utgör sålunda omkring ⅔ av glasets importvärde.

Enligt en beräkning på grundval av handelsstatistikens siffror skulle emellertid tullen på det fönsterglas, som importerats, i genomsnitt för åren 1930—1935 ha utgjort 32.2 procent. Förklaringen härtill ligger däri, att importen endast till en del utgjorts av vanligt, enkeltjockt fönsterglas. Till en betydande del har den bestått av större format eller tjockare kvaliteter, vilka ha ett förhållandevis större värde. Handelsstatistikens à-pris för importen kommer därför att rätt nära överensstämma med industristatistikens à-pris för tillverkningen, ehuru — om samma produkter jämfördes — en skillnad ungefär motsvarande tullen skulle framträda.

Större delen av importen kommer från Belgien. Tillverkningskostnaderna äro där mycket lägre, bränsle såväl som råmaterial (utom emballage) och arbetskraft äro billigare och tillverkningen sker i mycket stor skala. Fönsterglastillverkningen är i Belgien en exportindustri och endast en mindre del, 5—10 procent, stannar inom landet. På den svenska marknaden måste tullen och fraktkostnaderna avsevärt försvåra konkurrensen för de belgiska producenterna, vilka äro sammanslutna i ett par karteller. Även om deras möjligheter till en självständig prispolitik därför varit i hög grad inskränkt, ha de vid vissa tillfällen ingripit. Så t. ex. införde de 1936 en extrarabatt på en av de vanligaste kvaliteterna, varvid de svenska bruken måste göra detsamma; rabatten borttogs emellertid i början av 1937 efter förhandlingar, igångsatta på initiativ av Fönsterglasbrukens försäljningsaktiebolag. I stort sett har — sedan de svenska maskinglasbruken uppnått en fullgod kvalitet — importen av vanligt fönsterglas icke varit större än vad som erfordrats på grund av att den inhemska produktionen icke räckt till att täcka behovet.

Sedan ingången av 1929 har hela försäljningen inom landet av fönsterglas från Glava och Oxelösund handhafts av *Fönsterglasbrukens försäljningsaktiebolag*. Orderna ha fördelats dem emellan efter vissa överenskomna förhållandetal. Försäljningsbolaget har kunnat avsätta praktiskt taget allt vad företagen förmått producera.

Till en början hade försäljningskartellen endast obetydlig inhemsk konkurrens från ännu kvarvarande handglasbruk. Den tilltog något med tillkomsten av maskinglasbruket i Emmaboda, men icke heller denna konkurrens torde till en början ha varit särskilt besvärande, bland annat därför att förbrukningen i Sverige starkt utvidgades. Emmabodaföretagets tillkomst medförde emellertid, enligt vad ett av de tidigare bruken meddelat, att vissa glassorter (U-glas och T-glas) i betydande omfattning måst omsmältas i stället för att som tidigare kunna försäljas på den svenska mark-

naden. Då tillverkningen i Emmaboda startade, sänkte försäljningsbolaget sitt pris[1].

Från den 1 juni 1939 har slutligen även A.B. Emmaboda glasverk inträtt i Fönsterglasbrukens försäljningsaktiebolag. Samma år har emellertid glasbruket i Glava, som icke varit någon lönande affär, nedlagts. Driften stoppades våren 1939 i samband med en arbetskonflikt, men denna torde icke ha varit den avgörande anledningen till brukets nedläggande.

I stort sett kan man säga, att Fönsterglasbrukens försäljningsaktiebolag sedan sin tillkomst 1929 representerat hela eller övervägande delen av den svenska fönsterglastillverkningen. Prisbildningen på den svenska marknaden har sålunda varit resultatet av samspelet mellan försäljningsbolaget å ena sidan och den av ett förhållandevis högt tullskydd hämmade konkurrensen utifrån å den andra. Det är för de sakkunniga icke möjligt att bedöma, vilken av dessa båda parter, som utövat det största inflytandet. Tillvaron av försäljningsbolaget synes ge vid handen, att de svenska tillverkarna icke ansett sig fullständigt utan inflytande på marknadsläget. Resultatet har blivit en prisbildning, som bär spår av en monopolistisk reglering och uppvisar en anmärkningsvärd prisstabilitet. De sakkunniga ifrågasätta huruvida ett så högt tullskydd som det nuvarande — cirka $^2/_3$ av importvärdet — kan anses behövligt eller lämpligt.

För Oxelösunds järnverks A.B. är fönsterglastillverkningen endast en del av hela verksamheten. Tackjärnsproduktionen spelar huvudrollen och dessutom förekommer även annan tillverkning. En fullständig uppdelning av intäkter och kostnader på de olika tillverkningsgrenarna låter sig icke göra. Sedan en del tekniska svårigheter vid fönsterglastillverkningens upptagande, vilka nödvändiggjorde flera ombyggnader, övervunnits och avsättning för en alltmera utvidgad produktion kunnat erhållas, torde fönsterglasförsäljningarna under senare år kraftigt ha bidragit till de utomordentligt höga vinstsiffror, som företaget redovisat. — Även A.B. Emmaboda glasverk, som bildades år 1934, då maskintillverkningen av fönsterglas upptogs och i vilket ägarna till det på platsen tidigare existerande glasbruket ingingo som huvudintressenter, synes ge god förräntning. — Detsamma har däremot knappast kunnat sägas om A.B. Glafva glasbruk. Detta bolag bildades 1921 under namn av Svenska fönsterglasbrukens arrende A.B. med ett aktiekapital av 100 000 kronor. År 1918 hade ett antal mindre glasbruk, bland dem Glava, sammanslagits till A.B. Svenska fönsterglasbruken med ett aktiekapital på 6 miljoner kronor. Detta gick i konkurs 1922 och övertogs då av det förstnämnda bolaget, vars namn ändrades till A.B. Glafva glas-

[1] De båda vid den tidpunkten till försäljningsbolaget anslutna glasbruken bestrida att prissänkningen förorsakades av det nya företagets tillkomst. Det ena av dem skriver till de sakkunniga: »Detta torde knappast vara riktigt alldenstund Försäljningsbolaget vid tidpunkten ifråga sänkte sina priser med hänsyn till den utländska konkurrensen. Genom omständigheternas spel kommo tiderna att sammanfalla.»

bruk och vars aktiekapital därvid ökades till 1 miljon kronor. Därjämte fick det övertaga en stor reversskuld. A.B. Glafva glasbruk kom på så sätt att under lång tid framåt få bära en kapitalbörda, som icke stod i proportion till de reala förutsättningarna för driften. Någon utdelning har icke förekommit i bolaget. År 1927 företogs en ny ombildning av detsamma. Samma år övergick man till maskintillverkning. År 1936 genomfördes slutligen en sedan länge behövlig reglering. Aktiekapitalet nedskrevs till hälften, d. v. s. 500 000 kronor, och reversskulden, som kvarstått i över 3 miljoner kronor, nedbringades till 1 380 000 kronor. För 1936 redovisades en årsvinst på 14 700 kronor, följande år däremot en förlust på 37.000 kronor. År 1939 har företaget som ovan nämnts slutligen upphört.

Fönsterglasbrukens försäljningsaktiebolag säljer såväl till grossister som till andra stora avnämare, dock endast i hela vagnslaster. En viss konkurrens torde därigenom förekomma icke endast mellan grossisterna inbördes utan även mellan dessa och försäljningsbolaget. Dettas kunder erhålla rabatter, som bero på leveransort och köpens storlek. På de nominella listpriserna lämnades 1937 maximalt 55 procent rabatt.

Bland distributörerna finnas några organisationer. Närmast grossistsammanslutning är *Sveriges fönster- och spegelglashandlareförening*, en sammanslutning av 23 firmor. Dessa uppträda som importörer av fönster- och spegelglas m. m. En del av dem äro enbart grossister. Andra åter bedriva även annan rörelse; slipning, foliering, blyinfattning av glas, glasmästeri etc. Föreningens verksamhet berör dock endast handeln med glas.

Den nämnda föreningens medlemmar i Stockholm ha träffat överenskommelse om priser på fönsterglas vid försäljning i mindre partier. Medlemmar av Sveriges glasmästeri- och förgylleriidkares riksförbunds lokalavdelningar, Stockholms glasmästeriidkareförening och Stockholms förgylleriidkareförening, erhålla därvid en förmånsrabatt på 5 procent å netto framför andra köpare.

Grossisterna föra i regel såväl svenskt som belgiskt fönsterglas. På det senare ha de ibland något större förtjänst än på det svenska.

Många av glasmästarnas lokalföreningar torde ha uppgjort s. k. rutprislistor, upptagande priser för insättandet av enstaka rutor. För övrigt kan emellertid handeln med fönsterglas sägas vara i stort sett fri från prisbindningar.

Sveriges fönster- och spegelglashandlareförening intar beträffande *spegelglas* en särställning. Spegelglastillverkningen domineras av samverkan mellan en belgisk och en tysk kartell. Dessa synas kunna bestämma priserna i flera länder. Med dessa båda karteller har föreningen ett avtal, som reglerar spegelglasförsäljningarna till Sverige. Återförsäljarna i vårt land indelas därvid i tre kategorier, vilka erhålla olika rabatter. I högsta rabattklassen komma föreningens medlemmar. Samtliga återförsäljare i vårt land få för-

binda sig att endast köpa från kartellfirmorna och att inte exportera spegelglas. Utförsäljningspriset i Sverige fastställes av föreningen och alla till föreningen anslutna återförsäljare i vårt land äro förpliktade att hålla de sålunda fastställda priserna.

Spegelglas tillverkas i Sverige i mindre kvantiteter genom planslipning av importerat, tjockt gjutet glas. Denna tillverkning är rätt obetydlig. Sedan ett par företag emellertid gjort hänvändelse till regeringen om höjd tull på spegelglas — en framställning som icke föranledde någon åtgärd — företogs en ändring i det ovannämnda avtalet. Från januari 1937 få sålunda medlemmarna av Sveriges fönster- och spegelglashandlareförening inköpa spegelglas förutom från de utländska kartellerna även från de svenska tillverkarna.

Ett liknande avtal som för spegelglas finnes sedan september 1937 beträffande råglas med fyra tyska firmor. Köparna i Sverige äro här indelade i två grupper: medlemmar av föreningen och övriga. Säljarna förbinda sig att icke antaga nya firmor som köpare. Föreningens medlemmar erhålla 10 procent lägre priser än de andra och förbinda sig att icke köpa »Rohglas, Drahtglas, Ornamentglas, Klarglas und Kathedralglas» från andra än ifrågavarande tillverkare (med undantag av vissa av dessa icke tillverkade specialiteter, som sedan gammalt köpts från några engelska bruk). Föreningen fastställer detaljpriserna i Sverige för sina medlemmar.

5. Linoleumtillverkningen.

Enda tillverkare av linoleummattor i Sverige är Linoleum A.B. Forshaga. Före 1927—1928, då nuvarande överenskommelse, vilken nedan beskrives, träffades, var Forshaga fullt självständigt och icke bundet av några avtal. Emellertid existerade sedan 1908 en internationell konvention av firmor i England och Tyskland, vilken innehöll överenskommelse om att de tyska och engelska tillverkarna icke skulle konkurrera på varandras hemmamarknader. Vidare fastställde företagen gemensamt priserna för praktiskt taget alla övriga länder. I Sverige fann Forshaga, som icke ansågs ha möjligheter att upptaga någon strid med konventionen, för gott att i stort sett hålla de priser, som konventionen fastställde.

Under kriget 1914—18 låg linoleumtillverkningen vid Forshaga helt nere, bland annat på grund av brist på råvaror. 1919 upptogs tillverkningen åter och de första efterkrigsåren voro linoleumindustrins glansdagar. Efterfrågan var stor beroende dels på att förslitna mattor ersattes, en ersättningsanskaffning som under krigstiden fått anstå, och dels på nya byggnadskonstruktioner. Den allmänna expansionen inom branschen medförde betydande kapacitetsutbyggnader i flera länder, så att situationen hotade att leda till skärpt konkurrens.

I detta läge begynte strävandena att åstadkomma vidgat samarbete. I Tyskland funnos 7 fabriker, vilka nu förenades i ett företag och i samband därmed skapades också den kontinentala linoleumunionen. Ett holdingbolag, Continentale Linoleum Union (Conti), köpte upp aktier i Deutsche Linoleum Werke Aktiengesellschaft, Berlin, Linoleum Aktiengesellschaft, Giubiasco i Schweiz, N. V. Niederlandsche Linoleumfabriek, Krommenie i Holland och Linoleum A.B. Forshaga. Dessutom företogs ett aktieutbyte mellan dessa driftsbolag och holdingbolaget. Slutligen upprättades mellan holdingbolaget och driftsbolagen ett intressegemenskapsavtal[1].

Enligt detta avtal skola vinsterna i de anslutna företagen efter det att avskrivningar gjorts efter liknande principer i dem alla läggas i en gemensam kassa (pool), vilken delas mellan bolagen i förhållande till deras nominella aktiekapital, omräknade efter i avtalet angivna växelkurser. De särskilda bolagen kunna av sina vinstandelar göra utdelningar til aktieägarna. Tanken har varit att utdelningarna på detta sätt skulle kunna hållas ungefär lika för de deltagande bolagen. De aktier, som ägas av något av de andra i överenskommelsen deltagande företagen, äro icke berättigade till utdelning. Holdingbolaget får sålunda sin andel av den gemensamma poolen men icke någonting i form av utdelning i driftsbolagen (viss vinst erhåller det dock därigenom att det direkt äger vissa andra fabriksföretag, vilka ej ingå i poolen). — Samarbetet har till följd av under de senaste åren uppkomna förhållanden, särskilt på valutornas område, varit svårgenomförbart.

Bestämmanderätten inom intressegemenskapen tillkommer ett Gemeinschaftsrat på sex medlemmar. I detta företrädes Deutsche Linoleumwerke av 2 representanter, Forshaga, det schweiziska, det holländska och holdingbolaget av var sin representant.

Den kontinentala linoleumunionens bildande har naturligtvis medfört att konkurrensen mellan de anslutna företagen mildrats. Särskilt i Sverige uppges konkurrensen från de tyska företagen tidigare ha varit hård. Samarbetet har i viss utsträckning lett till driftskoncentrationer. Av de sju tyska linoleumfabriker, som uppgingo i Deutsche Linoleum Werke, ha fyra nedlagts och driften koncentrerats till de återstående tre. Forshaga ägde tidigare en fabrik i Libau, vilken arbetade huvudsakligen på export till England. Även denna fabrik har numera nedlagts.

Samarbetet inom unionen är utsträckt till såväl tekniska som ekonomiska frågor. Det rör därvid kemiska, mekaniska och dekorativa angelägenheter i samband med tillverkningen. För kostnaderna göras jämförelser mellan de till unionen anslutna företagen.

Kontinentala linoleumunionen har träffat överenskommelse med de engel-

[1] De sakkunniga ha icke till behandling upptagit spörsmål, som sammanhänga med ersättningen åt minoritetsaktieägare i Forshaga eller med uppkomsten av vinster åt de för unionens bildande verksamma intressegrupperna.

ska tillverkarna. Dessa äro självständiga företag, endast sammanslutna i en relativt lös förening. Överenskommelsen ansluter sig helt till den äldre konventionen och innefattar sålunda avtal om non-konkurrens mellan unionens företag och de engelska på marknaderna i England och Tyskland. Vidare fastställas gemensamma priser för praktiskt taget hela världen, vilka uträknas i pund fob engelsk hamn, vartill sedan lägges frakten till respektive land samt tull. Denna överenskommelse berör dock icke Förenta staterna, som ha egen linoleumtillverkning och äro praktiskt taget självförsörjande men som ej exportera större kvantiteter. Priserna på linoleummattor lära vara icke obetydligt högre i Förenta staterna än i Europa. I överenskommelsen mellan de engelska och tyska m. fl. linoleumtillverkarna ingå bestämmelser om att felvaror endast få säljas i produktionslandet. Mellan de företag, som deltaga i dessa överenskommelser, förekommer en viss kvalitetskonkurrens.

Utanför överenskommelserna stå och ha hela tiden stått några tillverkare. Så säges vara fallet med en producent i Tyskland och ett par i England. Ett företag i Österrike torde däremot ha stått i förbindelse med unionen och mellan denna och en konkurrent i Holland lär numera en överenskommelse ha träffats.

Priserna på linoleum i Sverige stego efter världskriget högt över förkrigsnivån. Därefter ha de varit efter hand fallande. På hösten 1937 företogs dock en prishöjning med anledning av höjda råvarukostnader. På våren 1938 träffades mellan Kooperativa förbundet, som hotade med att bygga egen linoleumfabrik, och Forshaga en överenskommelse om en reducering av priserna i Sverige med omkring 15 procent. Därefter ha prissänkningar förekommit även i andra länder. Vinstmöjligheterna för linoleumtillverkarna torde även efter dessa prissänkningar kunna betecknas såsom tillfredsställande. Enligt de sakkunnigas uppfattning har priset sålunda tidigare varit högt och inneburit en monopolistisk beskattning av allmänheten.

Försäljningen i Sverige består dels av svenska, dels av importerade linoleummattor. Före överenskommelsen hade Forshaga ungefär hälften (i vikt räknat) av försäljningarna inom landet. Nu uppgår Forshagas andel till omkring 70 procent. Försäljningarna på den svenska marknaden från de till unionen anslutna företagen gå helt genom Forshaga. Detta företag tillverkar icke alla högre kvaliteter, d. v. s. icke alla slag av s. k. genomgjutna mattor.

Konkurrens förekommer dels i ringa utsträckning från sådana tillverkare av linoleummattor i utlandet, vilka icke deltaga i de ovan omtalade internationella överenskommelserna, dels från tillverkare av andra golvbeläggningsmedel, bland annat ett slags tryckta mattor, för vilka utgångsmaterialet är en specialblandad papp. Sådana tillverkas numera även av Forshaga.

Vinsterna av samarbetet inom kontinentala linoleumunionen äro svåra att bedöma. För de mindre, nationella fabrikerna, vilka huvudsakligen arbeta inom det egna landet — detta gäller Forshaga — har samarbetet medfört vissa fördelar. De ha fått marknaden skyddad och kunna bearbeta den på egen hand. Å andra sidan har Forshaga vid vinstavräkningarna inom intressegemenskapen varit bland de medlemmar, som fått dela med sig till de övriga. Några år efter sammanslutningens bildande uppstodo på grund av vissa förhållanden i utlandet ekonomiska svårigheter för densamma och de härvid uppkomna förlusterna fingo täckas gemensamt av de anslutna företagen, vilka då nedskrevo sina aktiekapital till hälften. Dessa svårigheter torde emellertid icke ha haft något samband med produktionsföretagens drift, vilken i stort sett lämnat betydande vinster. Forshaga har — som man kunnat vänta med hänsyn till ovan berörda prispolitik — haft stora vinster och har trots utbetalningarna till unionen lämnat god utdelning.

Vid försäljningen av linoleum förekomma inga grossister. Detaljförsäljningen sker genom specialaffärer, möbel- och manufakturhandlare m. fl. Linoleumhandlarnas antal beräknas vara omkring 2 000, av vilka 1 700 äro anslutna till linoleumhandlareföreningar, samlade i ett riksförbund.

Föreningarna ha träffat överenskommelse med kontinentala linoleumunionen och de engelska fabrikerna. Enligt detta avtal skola detaljpriserna fastställas av linoleumhandlareföreningarna men godkännas av fabrikanterna. Alla linoleumhandlare förpliktas dels att hålla dessa priser, dels att endast köpa konventionens tillverkningar. Medlemmar av linoleumhandlareföreningarna få till sina organisationer avlämna förbindelser, vilka läggas som säkerhet för uppfyllandet av de omtalade förpliktelserna. Övriga återförsäljare få lämna sådan förbindelse till leverantörerna. De organiserade handlandena erhålla en förmånsrabatt på 3 ½ procent framför övriga återförsäljare. Dessa förpliktelser syfta uppenbarligen till att skydda unionen och de med denna samverkande engelska företagen från konkurrensen med utomstående tillverkare.

För prissättningen i förhållande till förbrukarna förekommer ett intimt samarbete mellan tillverkarna och handlarna, varvid de förra haft det avgörande inflytandet. Distributionen av linoleum är relativt dyr, emedan varan är tung och skrymmande. Detaljhandelsmarginalen uppges vid försäljning metervis vara 20—25 procent för de billigaste sorterna och 40—45 procent för de dyrare. Butiksförsäljningen är numera rätt obetydlig. Vid försäljning till staten och kommunerna få handlandena lämna linoleummattor till 2 ½ procent lägre pris än fabrikspriset men få sedan i efterhand en extrarabatt på 5 procent av fabriken, varför marginalen i detta fall således är endast 2 ½ procent. Sådana leveranser skola alltid faktureras på någon handlande. Tillverkarna få icke sälja direkt till förbrukarna.

Konsumtionsföreningarna ha sedan gammalt sålt linoleummattor. De tillhöra icke linoleumhandlareföreningarna och ha icke bundits av de ovannämnda förpliktelserna. I stort sett lära de dock ha tillämpat samma utförsäljningspriser som övriga linoleumhandlande och sålunda ha accepterat linoleumhandlareföreningarnas med tillverkarna överenskomna distributionsmarginaler.

6. Samverkan rörande omslagspapper.

Den svenska pappersindustrins huvudorganisation är Svenska pappersbruksföreningen, som bildades 1898. I början tog denna sikte på ett samarbete mellan de till föreningen anslutna bruken, syftande till prisstabilisering och till och med gemensam försäljning. Numera är emellertid dess verksamhet en annan; den tillvaratar den svenska pappersindustrins allmänna intressen. För prissättning m. m. finnas de i det föregående angivna kartellerna för olika slag av papper. Dessa äro helt fristående i förhållande till Svenska pappersbruksföreningen. Kvot- och prisöverenskommelser finnas för kraftpapper (sulfatpapper), sulfitpapper, smörpapper, finpapper och papp. För tidningspapper fungerar Tidningspappersbrukens förening u. p. a. som försäljningsorgan och träffar leveransavtal med Svenska tidningsutgivareföreningen. Detta samarbete skildras nedan i samband med redogörelsen för samverkan mellan tidningarna. Svenska finpappersbrukens konvention är även föremål för behandling i ett följande avsnitt. Här skall närmast behandlas det samarbete, som förekommer ifråga om omslagspapper (sulfat- och sulfitpapper).

Prisbildningen. Medan samtliga kraftpappersbruk deltaga i samarbetet är sulfitpapperskartellen icke lika fullständig, i det att utanför denna vid årsskiftet 1939—1940 stå 3 företag med en icke obetydlig produktion. Ett av dessa levererar emellertid praktiskt taget uteslutande till Kooperativa förbundet, ett annat har först på de allra senaste åren börjat tillverka mera betydande kvantiteter och det tredje är nystartat. Intet hindrar dessa bruk att även tillverka kraftpapper och enligt uppgift skulle sådan tillverkning även ha påbörjats. De framställda kvantiteterna av sådant papper torde dock åtminstone hittills ha varit mycket ringa. Faktum torde vara, att den inhemska outsiderkonkurrensen föga påverkat omslagspapperskartellernas prispolitik och endast under vissa perioder varit kännbar. När konkurrensen blivit besvärande ha vid ett par tillfällen utomstående bruk uppköpts eller på annat sätt förmåtts ansluta sig till samarbetet. Det anförda hänför sig liksom betänkandet i övrigt till den tidsperiod, som de sakkunniga särskilt haft sin uppmärksamhet riktad på, nämligen det senaste årtiondet fram till och med år 1939.

Än mindre än den inhemska konkurrensen torde konkurrensen från utlandet ha betytt för kartellernas prispolitik. Den svenska marknaden avskärmas dels av en generell överenskommelse med motsvarande organisationer i grannländerna om non-konkurrens på respektive hemmamarknader, dels av den relativt höga tullen. Denna uppgår till 10 kronor per 100 kg eller 25—30 procent av värdet (räknat efter brukens fabrikspriser). Importen är också mycket ringa.

Större delen av den svenska produktionen exporteras. Avsättningen på hemmamarknaden uppgår endast till omkring 15 procent av tillverkningen. Av exporten går drygt hälften till England; resten fördelar sig på en rad olika länder: Frankrike, Belgien, Holland, Danmark, Förenta staterna, Sydamerika, Sydafrika, Indien, Australien, Kina.[1]

Prisutvecklingen för åren 1929—1938 framgår av följande tabell, där priserna angivits i svenska kronor per ton och avse papper med en basissubstans av 40 g/m²:

Priser på omslagspapper 1929—1938.
Kronor per 1 000 kg.

	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Sulfatpapper, oblekt.										
Svenskt pris ab fabrik	363	363	363	363	363	363	316	316	373	409
Fob-pris vid export till England	359	318	267	257	251	260	259	279	335	335
Sulfitpapper, påsrullar.										
Svenskt pris ab fabrik	345	345	345	345	345	345	298	298	354	390
Fob-pris vid export till England	325	318	285	295	248	215	219	243	347	309

I tabellen, vars uppgifter lämnats av Svenska pappersbruksföreningen, ha angivits dels ett beräknat fabrikspris vid leveranser på hemmamarknaden, dels fobpris vid export till England i genomsnitt för respektive år. Fabrikspriset har erhållits därigenom att från brukens listpriser dragits gängse rabatter samt beräknade fraktkostnader. Därjämte ha vissa justeringar företagits, syftande till att göra priserna på hemmamarknaden och export mera jämförbara. Priset å sulfitpapperet avser den vanligaste påspapperskvaliteten i båda fallen, vilken är sulfitpapper med 20 procent slipmassa för hemmamarknaden men rent sulfitpapper för exporten. En annan faktor att observera är att i fobpriset ingår frakt från bruk till hamn. Av dessa båda skäl skulle prisskillnaden i verkligheten vara något större än vad som framgår av tabellen. Vid jämförelsen mellan priserna på hemmamarknaden och vid export bör emellertid å andra sidan även beaktas, att leveranserna i förra fallet i genomsnitt äro mycket mindre än i det senare, vilket givetvis medför åtskilliga extra kostnader för de partier, som säljas inom landet.

Exportpriset har vissa år varit bundet av kartellöverenskommelser. För sulfatpapperets vidkommande har Scankraft verkat med anslutning från

[1] Enligt den officiella statistiken utgjorde produktionen och exporten av omslagspapper år 1935 i 1 000 ton:

	Sulfatpapper	Sulfitpapper
Produktion	171.1	127.7
Export	149.9	110.1
Förbrukning (skillnad)	21.2	17.6

pappersbruken i Sverige, Norge och Finland sedan 1932. Motsvarande sammanslutning för sulfitpapper, Scansulfit, startade 1938 men har i början av 1939 upplösts.

Av tabellen framgår, att pappersbruken i allmänhet erhållit en betydligt högre ersättning för det papper, som sålts inom Sverige, än för det som exporterats. År 1929 var denna prisskillnad jämförelsevis ringa. Under depressionen hölls sedan priset på den svenska marknaden oförändrat till och med år 1934 samtidigt som exportpriset sjönk mycket kraftigt. Härigenom uppkom en allt större differens, vilken då världsmarknadspriset var som lägst till och med synes ha överstigit den svenska tullen eller 100 kronor per ton. Skillnaden uppgick, då den var som störst, till omkring ⅓ av priset i Sverige. År 1935 sänktes priset inom landet med omkring 15 procent. Under prisstegringen på världsmarknaden de följande åren fördes exportpriset upp i jämnhöjd med hemmamarknadspriset. Trots ett par höjningar av det senare under 1937 synes läget några månader detta år varit det, att bruken kunnat erhålla högre pris för exportleveranser än vid försäljning inom landet. Härvid är dock att märka, att köparna inom landet alltid få erlägga vid leveranstillfället gällande pris och sålunda icke genom långfristiga leveranskontrakt kunna gardera sig mot prisstegringar. Sådana kontrakt äro däremot regel ifråga om exportförsäljningarna. På grund härav torde endast obetydliga kvantiteter ha levererats till utlandet till toppnoteringarna i mitten av 1937. Det genomsnittliga priset för leveranserna till utlandet detta år torde därför ha understigit priset vid försäljning i Sverige med mera än tabellen anger. Under 1938 bibehölls hemmamarknadspriset oförändrat från sista höjningen föregående år ända fram till mitten av december, då en sänkning på inemot 15 procent ägde rum. Från senare delen av 1937 hade exportpriset varit fallande. Prisskillnaden var alltså större år 1938 än år 1937.

Förbrukarna i andra länder synas emellertid i regel ej erhålla omslagspapper billigare än i vårt land. Till de i tabellen anförda exportpriserna komma nämligen, innan papperet når de slutliga köparna, fraktkostnader, tullar m. m. Ett undantag utgöra dock Förenta staterna, för vilka importen är jämförelsevis obetydlig och där pappersprisерna i allmänhet varit väsentligt lägre än i Sverige.

Pappersbruken ha sökt undgå ofta förekommande prisförändringar på den svenska marknaden. De ha varit föga benägna att genom prissänkningar låta hemmamarknadspriset följa med i varje prisfall på världsmarknaden och å andra sidan under tider av uppgång i världsmarknadspriset iakttagit en viss återhållsamhet med prishöjningar inom landet. Bruken ha ansett återförsäljarna och förbrukarna i vårt land bäst betjänta av en sådan prisstabilisering.

Häremot torde i och för sig måhända föga vara att invända, men en annan fråga är om den nivå, på vilken priserna på omslagspapper hållits på den svenska marknaden, kan betraktas som rimlig. Frågan är självfallet svår att bestämt besvara, men några hållpunkter för dess bedömande torde dock finnas.

Världsmarknadspriset synes vid en del tillfällen, t. ex. vid den senaste depressionens botten, ha varit så lågt, att det för en del av bruken knappt täckt de rörliga kostnaderna. Att dessa under sådana omständigheter skulle sänka priset på hemmamarknaden till exportprisens låga nivå synes knappast kunna begäras. Det kan även ur landets synpunkt vara förmånligt, att företagen genom ett högre pris på hemmamarknaden bli mer konkurrenskraftiga på världsmarknaden och därigenom bättre i stånd att uppehålla exporten och sysselsättningsvolymen. Detta kan dock icke få utgöra något försvar för utkrävandet av ett hur högt pris som helst för den relativt ringa del av produktionen — omkring 15 procent — som avsättes inom landet.

För en bedömning av huruvida hemmamarknadspriset, som enligt vad förut visats särskilt under vissa perioder måste anses ha legat anmärkningsvärt högt i förhållande till exportpriset, varit rimligt, kan en jämförelse mellan papperets och pappersmassans pris tjäna till ledning. Att märka är emellertid därvidlag, att de svenska pappersbruken till övervägande delen själva framställa erforderlig massa. Omsättningen av pappersmassa inom Sverige är ringa och någon pålitlig prisserie för denna omsättning står icke till förfogande. I följande tabell har i stället tagits noteringen för prima, torr, stark sulfitmassa, cif engelsk ostkusthamn enligt Ekonomisk översikt, vilken notering omräknats till svenska kronor per 1 000 kg. Från densamma borde, vilket här dock icke skett, dragas frakten från Sverige till England. Med denna massanotering har jämförts fabrikspriset på påspapper enligt föregående tabell och av jämförelsen framgår, att marginalen mellan dessa båda priser varierat — bortsett från hausseåret 1937 — mellan 135 och 215 kronor per ton.

Jämförelse mellan papperspris och massapris 1929—1939.
Kronor per 1 000 kg.

	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939[1]
Påspapper, fabrikspris .	345	345	345	345	345	345	298	298	354	390	345
Sulfitmassa	210	190	158	137	147	151	135	153	265	175	150

[1] Första halvåret.

En sådan jämförelse som denna är emellertid icke alldeles tillfredsställande. För pappersbruk, vilka i likhet med flertalet i vårt land själva framställa pappersmassa för eget behov, kunna de beräknade kostnaderna för denna betydligt avvika från världsmarknadens massanoteringar. Under

ett par depressionsår torde dessa noteringar — när från desamma dragas transportkostnaderna till engelsk ostkusthamn — ha legat ej oväsentligt under de flesta brukens självkostnader. Marginalen mellan massanotering fob och papperspris i Sverige blir då större än den summa, som anger brukens inkomst på förädling av massa till papper för den svenska marknaden. Tabellen gäller emellertid cifnoteringar för massan.

Mycket approximativt skulle man i stället kunna göra följande överslagsberäkning, som kan anses gälla som genomsnitt för den betraktade tioårsperioden (möjligen dock frånsett den starka kostnadsstegringen år 1937). För sulfitmassan kunde man därvid räkna med ett pris av 150 kronor per ton vid svensk fabrik som rätt tillfredsställande. Pappersbrukens övriga kostnader torde snarare ha legat under än över 150 kronor per ton. Ett rimligt, snarast gynnsamt papperspris skulle sålunda vara omkring 300 kronor per ton eller ungefär vad det var för den svenska marknaden åren 1935—1936, vilken period det var som lägst. Detta pris torde lämna en tillfredsställande vinstmarginal för pappersbruken. I jämförelse härmed synes priset vid export under några år vid den senaste stora depressionens botten, som redan ovan framhållits, ha varit mycket ogynnsamt. Ett dylikt pris för hela avsättningen under längre tid skulle sannolikt tvingat mer än ett svenskt pappersbruk att nedlägga driften. Det på hemmamarknaden rådande priset har emellertid flera år lämnat en marginal mellan papperspris och massapris på inemot eller till och med mer än 200 kronor per ton, och papperspriset har nästan hela tiden legat väsentligt över 300 kronor. Då detta varit fallet, synes hemmamarknadspriset enligt de sakkunnigas uppfattning kunna karakteriseras som alltför högt.

Jämförelsen har här i första hand gällt sulfitpapper. Omdömet måste emellertid bli detsamma ifråga om kraftpapper. För detta har marginalen till och med varit större, då sulfatmassan varit billigare och kraftpapperet dyrare än respektive sulfitmassan och sulfitpapperet. Det är en egendomlighet i prisbildningen, att kraftpapper betingar högre pris än sulfitpapper, ett förhållande som torde få återföras på kartellernas prispolitik. Prisskillnaden torde tjäna till att bevara sulfitpapperets avsättningsmöjligheter; det skulle eljest förmodligen i viss utsträckning ersättas med blekt sulfatpapper. Denna prissättning, som håller tillbaka förbrukningen av en ur produktionskostnadssynpunkt billigare och för vissa ändamål bättre vara, synes de sakkunniga vara mindre rationell.

Att priset på hemmamarknaden varit högt synes även framgå av outsiderföretagens historia. Ehuru dessa i regel torde fått räkna med något lägre priser än de för kartellmedlemmarna gällande och ehuru de i allmänhet kunnat lägga upp en tillverkning endast i ganska liten skala, ha vinstutsikterna tydligen ansetts vara goda eftersom flera företag lockats att uppta tillverkning av omslagspapper.

Distributionen. Distributionen i Sverige av omslagspapper regleras genom ett avtal, som är undertecknat å ena sidan av Svenska pappersgrossistförbundet — i fortsättningen kallad Förbundet — och å andra sidan av de pappersbruk, vilka äro medlemmar av sulfit- och sulfatkartellerna. Det träffades första gången i slutet av 1928 och har med mindre ändringar varit gällande sedan dess. Kontraktet avser sådana papperssorter, som falla inom sulfit- och sulfatkartellernas överenskommelser.

»Medlemmarna i Förbundet», heter det i avtalet, »förbinda sig att taga hela sitt behov av sådana papperssorter, som i detta kontrakt avses, från Pappersbruken, samt att således varken köpa sådant papper av andra svenska pappersbruk än nedan antecknade eller importera eller låta importera sådant papper eller befatta sig med sådant »outsider-» eller importerat papper, allt förutsatt att Pappersbruken äro i stånd att täcka förbundsmedlemmarnas behov av sådant papper.

Mot denna förpliktelse anses Förbundsmedlem ha brutit, så snart det blivit bevisat, att han på något sätt — det må ha skett genom inköp eller försäljning, genom utbud, genom förberedelse till, förmedling av eller medverkan vid avsättning av »outsider-» eller importpapper — tagit befattning med dylikt papper.

Medlemmarna i Förbundet förbinda sig även att ej importera papper fallande under Pappersbruksföreningens tredje sektion (Svenska finpappersbrukens konvention), förutsatt att sådant papper erbjudes medlemmarna i Förbundet av de svenska pappersbruken till rimliga priser och villkor i förhållande till priserna för motsvarande utländskt papper.

Vidare förbinda sig medlemmarna i Förbundet att vid inköp, utbud eller försäljningar direkt eller genom ombud eller agent noggrant följa från tid till tid av Pappersbrukens och Förbundets gemensamma nämnd upprättade prislistor och villkor och att ej genom hemliga eller öppna avtal kringgå dessa.»

»Pappersbruken förbinda sig, att med vissa undantag, som nedan angivas, sälja det papper, som i ingressen till detta avtal avses, uteslutande till medlemmar i Förbundet.

Dessa undantag äro:

1. Kooperativa förbundet, varvid Pappersbruken äga rätt tillämpa lägst de priser, som gälla vid försäljning till förbundsmedlemmar,

2. alla industriella verk av kategori I: tändsticksfabriker, kabelfabriker, cementfabriker, smärgelfabriker, kuvertfabriker, sulfitfabriker och pappersbruk, pappfabriker och wellpappfabriker, vilka köpare dock måste förbinda sig att ej vidareförsälja papperet i oförädlat skick,

3. alla andra å särskild förteckning namngivna industriella verk av kategori II som köpa minst 10 ton av samma papperssort (antingen sulfat- eller sulfitpapper) för uttag på en gång och som förbinda sig att icke vidareförsälja papperet i oförädlat skick, varvid Pappersbruken äro skyldiga tillämpa lägst de priser och betalningsvillkor, som gälla för försäljning till 'grossister stående utanför Förbundet', B-grossister.»

För påspapper gälla särskilda bestämmelser.

»Frågan om inträde för nya medlemmar i Förbundet samt bestämmande av Förbundets utförsäljningspriser och sådana leveransvillkor, som influera å pri-

serna, skall avgöras av en nämnd, bestående av tre representanter för Pappersbruken och tre representanter för Förbundet med lika antal suppleanter ...

Ordföranden väljes inom Nämnden bland representanterna för Pappersbruken. Vid lika röstetal fäller ordföranden respektive ordförandens suppleant utslaget, — — —»

»Skulle Nämndens minoritet i vilken som helst fråga ej vilja åtnöja sig med av Nämnden fattat beslut, har Nämnden skyldighet hänskjuta frågan till sulfit- och sulfatsektionerna inom Svenska Pappersbruksföreningen, som då på sitt första därefter inträffande gemensamma sammanträde skola fatta beslut i frågan, vilket beslut Nämnden har att verkställa.»

»Till *medlem av Förbundet* kan den väljas, vars verksamhet i avsevärd omfattning består av pappersgrosshandel eller pappersförädling, har en solid och aktad ställning samt kan visa sig ha uppnått en tillfredsställande omsättning. En nyetablerad firma, som önskar inträde, måste kunna dokumentera sig vara i besittning av de för drivande av pappersgrosshandel eller pappersförädling nödvändiga kvalifikationerna samt vara i besittning av nödigt kapital.

Dock få firmor, som under de sista tre åren i medeltal omsatt minst 400 ton per år av de pappersslag, som falla under detta avtal, och som i övrigt uppfylla kvalifikationerna enligt stycket 1 i denna paragraf, icke vägras inträde i Förbundet vid ansökan därom.

— — —

Nämnden bör ha sin uppmärksamhet riktad på nödvändigheten av att antalet förbundsmedlemmar ej blir onödigt stort å någon plats liksom också att de viktigaste platserna om möjligt ej bli utan pappersgrosshandel.»

Kontraktet innehåller så en rad bestämmelser rörande priser och försäljningsvillkor. Bruksprisерna fastställas av vederbörande sektioner inom Svenska pappersbruksföreningen. På bruksprisерna erhålla förbundsmedlemmarna viss rabatt (3 %). Bruksprisерna skola gälla som nettopriser för försäljningar till B-grossister. På basis av bruksprisерna har Nämnden »att fastställa de utförsäljningspriser för såväl oförädlat som förädlat papper, som skola tillämpas såväl av förbundsmedlemmarna som av ... B-grossisterna ... vid försäljning till konsument. Utförsäljningspriserna bli alltså bruksprisерna med visst tillägg för kalkylerade omkostnader jämte skälig vinst. Detta tillägg blir olika för olika kvantiteter i förhållande till järnvägstarifferna m. m.»

Över de s. k. B-grossisterna skall uppgöras en särskild förteckning. »Nämnden bestämmer vilka firmor, som skola tagas med i denna förteckning, ävensom vilka, som eventuellt skola därifrån avföras. Ansökningar om B-grossistställning ställas till Nämnden och skola, innan de avgöras av Nämnden, prövas av Förbundets styrelse. Nämnden avslutar kontrakt med antagen B-grossist enligt formulär, som Nämnden skall fastställa ...»

Kontraktet innehåller ytterligare bestämmelser rörande kontroll över dess efterlevnad och rörande förfaringssätt vid brott mot detsamma.

Pappersgrossist får leverera till kund, som kan väntas vidareförsälja papperet, endast om denna undertecknat följande förbindelse, fastställd av Nämnden 1930:

»Undertecknad köpare förbinder sig

att taga sitt behov av för svenska marknaden avsett papper av följande slag: sulfatpapper, sulfitpapper, sulfitkvistpapper, smörpapper, papperspåsar, toalettpapper samt varje annat papper, förädlat eller oförädlat, som av de nedan omförmälda nämnderna kan komma att prissättas, uteslutande från medlem av Svenska pappersgrossistförbundet förening u. p. a. eller — beträffande

papperspåsar — jämväl från medlem av Sveriges påsfabrikantförening, eller från B-grossist eller från sådan grossist, som avlämnat C-grossistförbindelse eller vanlig återförsäljareförbindelse, sålunda att varken köpa sådant papper av andra återförsäljare eller importera eller låta importera sådant papper eller befatta sig med försäljning av sådant importerat papper;

att vid alla försäljningar och offerter av här avsett papper noggrant följa från tid till tid av Pappersbrukens och Svenska Pappersgrossistförbundets gemensamma Nämnd respektive Påsnämnden upprättade prislistor och villkor, och följaktligen icke genom hemliga eller öppna avtal söka kringgå dessa;

att vid alla försäljningar till andra återförsäljare taga återförsäljningsförbindelse av samma innehåll som denna, *att* till förbundets styrelse anmäla varje överträdelse av sådan förbindelse, som må komma till köparens kännedom, samt *att* därest sådan eller annan avnämare av här avsett papper genom beslut av nämnderna skulle bli avstängd från rätt att köpa papper, ovillkorligen respektera sådan avstängning;

att i händelse av tvist rörande köparens åtaganden enligt denna förbindelse till Pappersgrossistförbundets ombudsman såväl som de förenämnda nämndernas revisors förfogande ställa allt det material, såsom böcker, korrespondens och fakturor etc., som för bedömande av tvisten av vederbörande kan komma att påfordras.

Skulle jag/vi bryta mot något av här avgivna åtaganden, skall jag/vi dels vara skyldig att utgiva ett vite av intill 500: — (femhundra) kronor, varjämte mina/våra leverantörer av här avsett parti papper skola vara berättigade att omedelbart avstänga mig/oss från vidare leverans och/eller helt eller delvis annullera med mig/oss upprättade köpeavtal rörande här avsett papper, oberoende av för vilken tid och för vilka kvantiteter köpeavtalen äro upprättade.

Tvist angående tolkning eller tillämpning av denna förbindelse eller därur härflytande eller därmed sammanhängande rättsförhållanden må ej dragas inför domstol utan skall med den laga kraft, som tillkommer skiljedom, slitas av Pappersbrukens och Svenska Pappersgrossistförbundets gemensamma Nämnd, respektive Påsnämnden bestående av tre ledamöter, utsedda av Pappersbruken, och tre medlemmar utsedda av Förbundet respektive Påsfabrikantföreningen, ordföranden — som har utslagsröst — alltid vald bland representanterna för Pappersbruken.

Därest någon (eller några) av vederbörande nämnders ledamöter skulle vara jävig eller förhindrad, skall i sådan medlems ställe hans suppleant inkallas. Därest även suppleanten skulle vara jävig eller förhindrad, skola nämndens övriga ojäviga ledamöter äga komplettera nämnden med erforderligt antal ojäviga skiljedomare.

Medlemskap av Grossistförbundet respektive Påsfabrikantföreningen må ej anföras som jävsanledning.»

Innan denna reglering kom till stånd 1928, rådde hård konkurrens mellan pappersgrossisterna. Dessa hade visserligen tidigare gjort flera försök att organisera sig och mildra konkurrensen. Redan 1903 hade de bildat en förening i Stockholm och icke långt därefter hade liknande sammanslutningar uppstått i Göteborg och Malmö. Efter kriget gjordes upprepade försök att erhålla pappersbrukens stöd, vilket emellertid misslyckades, och samarbetet bröt samman. Under den följande hårda konkurrensen ledo

pappersbruken betydande förluster på återförsäljare, som icke kunde fullgöra betalningarna. Härigenom väcktes brukens intresse för en sanering av pappersgrosshandeln och det ovan citerade avtalet kom till stånd. För pappersbruken har samarbetet medfört den stora fördelen, att sådana förluster i fortsättningen kunnat undvikas.

Denna reglering, över vilken pappersbruken ha avgörande inflytande, fastställer både vem som skall få idka grosshandel med omslagspapper och på vilka villkor sådan verksamhet skall äga rum. De s. k. A-grossisterna, de ursprungliga medlemmarna av Svenska pappersgrossistförbundet, intaga en viss förmånsställning. Pappersbruken få sälja direkt endast till dem och till i avtalet omtalade industriella verk. De erhålla även förmånligaste pris. De köpa nämligen till brukens prislistpriser och erhålla på dessa en bonus av 3 procent. De köpa vidare kontant och erhålla därvid en kassarabatt på 2 procent. Deras antal var vid utgången av 1929 67 och vid utgången av 1938 lika många. Under dessa tio år hade några lämnat Förbundet och några nya tillkommit utan att deras totala antal förändrats. Av ett företag, som önskat bli upptaget som A-grossist har i allmänhet fordrats, att det varit verksamt i branschen och under tre år uppnått en årsomsättning av 400 ton omslagspapper. Innan företaget blivit A-grossist, är det hindrat i två avseenden: dels måste det betala minst 3 procent högre inköpspris än de gamla A-grossisterna, dels måste det hålla de fastställda utförsäljningspriserna och får sålunda icke arbeta sig in på marknaden genom lägre priser.

B-grossisternas antal har även varit i stort sett oförändrat under tiden för samarbetet. De äro ungefär lika många som A-grossisterna. De få köpa papper till brukens listpriser genom A-grossisterna, vilka senare därvid erhålla endast sin 3 procent bonus som provision. I allmänhet tillkommer dock en viss kreditgivning; A-grossisterna betala bruken inom 30 dagar medan B-grossisterna i regel begagna 3 månaders kredit hos A-grossisterna. För att bli erkänd som B-grossist fordras att ha sålt minst 100 ton papper årligen under tre år. Hugade spekulanter ha här att möta ungefär samma svårigheter som A-grossisterna. Återförsäljaren får, innan han uppnår B-grossistställningen, betala minst 1 öre per kg högre pris än B-grossisterna vid inköp och är skyldig att hålla de fastställda utförsäljningspriserna.

Övriga återförsäljare få köpa och sälja till de av Nämnden fastställda priserna och överlämna ovan återgivna förbindelse. Antalet återförsäljare, som avlämnat sådan förbindelse, uppgår till inemot 900. I allmänhet ha de endast liten omsättning av papper och sin huvudsakliga verksamhet ifråga om andra artiklar; många bland dem äro kolonialvarugrossister. (Några av de största kolonialvarugrossisterna äro dock A- och B-grossister.)

De marginaler mellan inköps- och försäljningspriser, som pappersgrossisterna tillförsäkrats, ha varierat något. Samarbetet innebar till en bör-

jan att grossisterna erhöllo betydligt högre marginaler än under den tidigare rådande konkurrensen. Försäljningspriserna ha därefter i stort sett följt brukens priser. Vid stegringar ha marginalerna i allmänhet även något vidgats, emedan vissa återförsäljningskostnader äro proportionella mot omsättningsvärdet. Vid prissänkningen i december 1938 sänktes försäljningspriserna för mindre partier särskilt kraftigt. Denna nedpressning av grossisternas marginal för sådana partier, som uppges spela största rollen i deras försäljning, torde väsentligt minska grosshandelns räntabilitet. Det har till och med klagats över att denna prissänkning skulle gjort pappersgrossisternas verksamhet förlustbringande.

De sakkunniga sakna möjlighet att bedöma i vad mån dessa klagomål äro berättigade. Det måste givetvis framstå som orimligt, om ena parten i ett samarbete av denna art — pappersbruken — utnyttjar sin maktställning till att påtvinga den andra parten — grossisterna — för denna synnerligen otillfredsställande villkor. Å andra sidan vilja de sakkunniga emellertid framhålla önskvärdheten av att distributionsmarginalerna icke hållas så höga, att förtjänstmöjligheterna för mellanhänderna bli onormalt stora. Eljest uppkomma lätt svårigheter i flera olika avseenden. Ifall de gamla företagen skyddas genom en sträng nyetableringsreglering, kommer denna att skapa en privilegierad ställning för ifrågavarande företag, vilken framstår som irrationell och orättfärdig. Om återigen en sådan nyetableringsreglering icke upprättas eller icke kan upprätthållas, kommer tillströmningen av ny företagsamhet att öka antalet företag inom en bransch, där det — som fallet möjligen är inom pappersförsäljningen — redan finnes tillräckligt många eller kanske alltför många. Därigenom ökas endast i onödan de totala kostnaderna för distributionen. Höga marginaler äro vidare ägnade att minska tvånget för de inom branschen verksamma företagen att ständigt sträva efter att sänka sina kostnader och effektivisera distributionen.

7. Sveriges påsfabrikantförening.

Organisationen. *Sveriges påsfabrikantförening* bildades i slutet av 1928, varvid som medlemmar inträdde 33 påsfabriker. Dessa träffade överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor för papperspåsar. Flertalet påsfabriker voro samtidigt grossister för papper, varför det vid ungefär samma tidpunkt ingångna avtalet mellan pappersbruken och Svenska pappersgrossistförbundet kom att beröra även påstillverkningen. Sveriges påsfabrikantförening inträdde som avtalspart i slutet av 1931, varvid följande bestämmelser kommo att gälla.

Kontraktet mellan pappersbruken och Pappersgrossistförbundet »gäller även i tillämpliga delar för Sveriges Påsfabrikantförening, här nedan kallad Föreningen, och dess medlemmar».

»Beträffande försäljning och leverans av påspapper i rullar, avsett för påstillverkning, gäller följande:

Pappersbruken förbinda sig att sälja papper i rullar avsett för påstillverkning, uteslutande till medlemmar av Sveriges Påsfabrikantförening.

Medlem av Sveriges Påsfabrikantförening, skall inköpa sitt påspapper direkt från Pappersbruken. Medlem som tillika är A-grossist, åtnjuter en rabatt av 3 procent å brukspriserna, för övriga medlemmar gälla bruksprislistans priser utan rabatt...

Skulle förbundsmedlem för annat ändamål än till påstillverkning önska för egen räkning inköpa påspapper, skall detta ändamål särskilt angivas i ordern.

Förbundsmedlem är med risk av vite förpliktad att icke använda sådant papper till annat än det i ordern uppgivna ändamålet.»

»Föreningens utförsäljningspriser och leveransbestämmelser samt övriga för Pappersbruken och Föreningen gemensamma angelägenheter avgöras av en särskild nämnd, Påsnämnden. Denna nämnd består av tre representanter för Pappersbruken och tre representanter för Föreningen med lika antal suppleanter.» För tillsättandet av ordförande i denna nämnd m. m. gälla samma bestämmelser, som avtalats mellan pappersbruken och Pappersgrossistförbundet.

Även i detta samarbete ha sålunda pappersbruken avgörandet.

Från ingången av 1936 till utgången av 1938 gällde en kvotöverenskommelse mellan Påsfabrikantföreningens medlemmar. Vid kvoternas beräkning hade hänsyn tagits såväl till antalet påsmaskiner i företagens ägo som till företagens omsättning — inköp av påspapper — under 5 år.

Medlemmarnas tillverkning av under avtalet fallande påsar uppgick 1935 till ett värde av 5 230 000 kr. Härvid användes inemot 10 000 ton papper. Påsfabrikantföreningens medlemmar svara för den större delen av påstillverkningen i landet, förmodligen omkring 80 procent. Utanför Påsfabrikantföreningen stå ett fåtal tillverkare, av vilka en del tillverka påsar för vissa stora avnämares räkning utan att uppträda på marknaden. Sålunda arbeta ett par företag huvudsakligen för Kooperativa förbundet, till vilket bruken äga leverera papper direkt enligt kontraktet med pappersgrossisterna och påsfabrikanterna (jfr ovan). Andra utanför stående företag, som ha en betydande tillverkning, ha icke från de organiserade pappersbruken kunnat få leverans av papper. De ha varit hänvisade till ett par mindre pappersbruk, som tidigare stått utanför kartellen.

De flesta påsfabrikanterna ha annan verksamhet vid sidan av påstillverkningen. Flertalet äro pappersgrossister, ett företag bedriver främst papperstillverkning, några andra annan pappersförädling eller tryckerirörelse av något slag.

Påstillverkningen har under det senaste årtiondet obetydligt ökat. Importen av papperspåsar är mycket ringa. Tullen, uppgående till 50 kronor per 100 kg för papperspåsar med och 30 kronor per 100 kg för påsar utan

tryck, lägger hinder i vägen. Tullen utgör omkring 50 procent av priset i Sverige. Exporten är större än införseln men heller icke betydande.

Påstillverkningen är en verksamhet, som fordrar jämförelsevis ringa kapitalinvesteringar. En påsmaskin uppges kosta 15—20 000 kronor och förslites på omkring 8 år. Under denna tid kan den användas för en pappersförbrukning av 50—100 ton per år. De flesta företagen ha flera påsmaskiner men den genomsnittliga företagsstorleken är ringa. Vad produktionskostnaderna för företag av olika storlek beträffar, så har uppgivits att tillverkning i större skala icke medför något mera påtagligt förbilligande. Någon extrakostnad förorsakas av omställningar av maskinerna för olika typer och storlekar av påsar. Om varje maskin kunde köras för fullt året om med tillverkning av endast en enda sort, skulle en viss besparing kunna uppkomma, vilket innebär en fördel för företag med många maskiner. För mindre företag betyder å andra sidan innehavarens eget arbete åtskilligt, varjämte organisations- och distributionskostnaderna kunna vara lägre. En liten fabrik kan tillverka ett begränsat sortiment och leverera till kunder med ensartat behov. Dessa omständigheter förklara, varför stora och små påsfabriker kunna existera vid sidan av varandra.

Det är svårt att avgöra, huruvida det utgör en rationell organisation att vid sidan av små, för en lokal marknad arbetande företag förekomma icke blott större utan även ett rätt stort antal medelstora företag, vilka söka avsättning på en mera vidsträckt marknad. Det synes icke sannolikt att så är fallet. Vid hårdare konkurrens skulle förmodligen antalet företag blivit mindre och en del av de större företagen ökat sin produktion på bekostnad av de medelstora, vilka senare icke äro tillräckligt stora för att till fullo kunna utnyttja stordriftens fördelar.

Påsfabrikantföreningen hade vid utgången av 1928 33 medlemmar och vid utgången av 1937 37. Under mellantiden ha några påsfabriker nedlagts, varför de nytillkomna fabrikernas antal är större än skillnaden i ovannämnda medlemsantal. Enligt stadgarna kan till medlem av föreningen enligt Påsnämndens avgörande antagas varje tillverkare av påsar, som driver egen påsfabrik och som därjämte har en solid och aktad ställning. Det förklaras, att denna bestämmelse tillämpas så, att ingen, som uppfyller de anförda kvalifikationerna, får avvisas. Under åren 1936—1938 bestämdes nytillkommande företags kvot i varje särskilt fall. Vetskapen om att denna endast kunde bli rätt liten, torde ha verkat avhållande på startandet av nya påsfabriker och föreningen torde därigenom i någon mån erhållit karaktären av en sluten organisation. Även på annat sätt hindras nya tillverkare. Utan att vara med i föreningen kunna de icke få pappersleveranser och som medlemmar måste de hålla de fastställda priserna. Ett nytt företag får sålunda icke tillfälle att arbeta sig in på marknaden med hjälp av lägre priser. Därtill kommer, att även om företaget

uppnår betydande omsättning, blir det icke omedelbart upptaget bland de pappersköpare, som erhålla högsta rabatt. För att bli s. k. A-grossist fordras att ha köpt minst 400 ton papper under några år. Förmånsrabatten för dessa uppgår, som tidigare omtalats, till 3 procent.

Vid Påsfabrikantföreningens tillkomst genomfördes en viss standardisering av tillverkningen. I prislistorna upptagas ett 100-tal typer och storlekar under det att tidigare ett långt större antal tillverkats. Standardiseringen har här varit en grundval för prisregleringen men betyder dock knappast att man lagt något tvång på tillverkningen. Vid behov kan föreningen standardisera nya typer och storlekar. Specialtillverkningarna, som emellertid spela en rätt liten roll, ligga helt utanför samarbetet; för dem ha företagen full frihet såväl ifråga om utstyrsel som prissättning.

Utrymmet för en kvalitetskonkurrens synes vara mycket begränsat. Pappersbruken leverera papper i standardiserade kvaliteter och själva påstillverkningen erbjuder inga större tekniska svårigheter. Påsnämnden har bland annat att kontrollera, att ett företag icke till fastställt pris levererar en annan kvalitet än den avsedda. Tendensen säges närmast ha varit en strävan från företagens sida att pressa tillverkningskostnaderna genom sänkning av kvaliteten.

Prisbildningen. Priserna fastställas av Påsnämnden med hänsynstagande till papperspris och övriga tillverkningskostnader. Priserna på några viktiga typer av påsar ha varit följande (kr. per 1 000 st.):

I prislistor daterade	1929 $^{20}/_{11}$	1932 $^{21}/_{1}$	1934 $^{20}/_{12}$	1936 $^{28}/_{2}$	1937 $^{20}/_{4}$	1937 $^{14}/_{7}$	1938 $^{17}/_{12}$
Påse, plan, klass I, 3 kg	9: 70	8: 75	7: 55	7: 85	8: 65	9: 45	7: 50
Kanister, klass IV, 3 kg	14: 85	13: 40	11: 40	11: 85	13: 10	14: 30	11: 35
Bärkasse, brunt kraftpapper . . .	62: —	62: —	58: —	58: —	61: —	64: —	62: —

På dessa priser lämnas rabatter till grossister och andra större köpare. En grossist erhöll tidigare högst 20 procent, en större detaljhandlare omkring 10 procent. Efter prissänkningen i december 1938 blev grossistrabatten högst 15 procent och en stor kund fick 3 procent på listpriserna.

I samband med Påsfabrikantföreningens bildande i slutet av år 1928 höjdes marginalen mellan påspris och papperspris väsentligt. Den angives dessförinnan ha varit lågt nedpressad. Sänkningen av påspriserna med omkring 10 procent i januari 1932 företogs utan att papperspriset hade förändrats. Vid dess sänkning vid utgången av 1934 nedsattes påspriserna på nytt och även denna gång minskades marginalen mellan påspris och papperspris. Under prisstegringen 1937 följdes påspriserna och papperspriserna åt. Vid sänkningen i december 1938 åter företogs en kraftig minsk-

ning av marginalen mellan papperspris och påspris. Genom påsprisernas ovannämnda sänkning i januari 1932 och december 1934 minskades den 1928 höjda marginalen med omkring ¼. Då även denna lägre marginal, som blev rådande under de följande åren, synes ha erbjudit företagen god vinst, förefaller marginalen under åren 1929—1932 kunna karakteriseras som orimligt stor. Att den minskades torde närmast ha sammanhängt med svårigheter att få de höga påspriserna respekterade.

Efter sänkningen i december 1938 har marginalen mellan påspris och papperspris blivit betydligt lägre. Enligt kalkyler, som ett företag visat de sakkunniga, skulle 1939 års priser icke täcka kostnaderna för påstillverkningen. Situationen synes kunna karakteriseras med det omdöme, som en initierad person fällt inför de sakkunniga, att påspriserna efter sänkningen i december 1938 äro tillfredsställande för en tillverkare, som kan låta moderna maskiner arbeta för fullt, men dåliga för den, som arbetar med vad som är genomsnittligt utnyttjande i vårt land. I övrigt ger påstillverkningen anledning till slutsatser av samma art som tidigare gjorts för pappersgrosshandelns marginaler (jfr sid. 124 ovan).

Genom utrikesdepartementet ha de sakkunniga låtit införskaffa prisuppgifter för påsar från England, Belgien och Tjeckoslovakien, vilka här återges, uttryckta i procent av Påsfabrikantföreningens priser.

England:	1929	1936	1938
Plana påsar, klass I	65	66	73
plana påsar, klass 10	—	80	79
kanistrar, klass 2	69	76	77
kanistrar, klass 6	66	71	71
skorpkanistrar av pergamyn	—	63	69

Belgien:	1929	1936	1937
Plana påsar, klass I	71	75	71
plana påsar, klass 10	—	78	65
kanistrar, klass 2	71	74	71
kanistrar, klass 6	59	64	67
skorpkanistrar	—	65	54

Tjeckoslovakien:	1929	1936	1938
Plana påsar, klass 10	—	76	60
kanistrar, klass 2	46	71	54
kanistrar, klass 6	57	71	54
skorpkanistrar	—	77	53

För erhållande av uppgifter å jämförliga kvaliteter och typer översändes av Påsfabrikantföreningen iordningställda provkollektioner av dessa påsar. Uppgifterna ha sedan erhållits från en engelsk pappersfirma genom svenska generalkonsulatet i London, från en belgisk pappersexpert genom svenska konsulatet i Antwerpen samt från tjeckoslovakiska pappersbruksföreningens försälj-

ningsbyrå genom svenska legationen i Prag. Uppgifterna ha angivits avse för Belgien grosshandelspriser och Tjeckoslovakien priser ab fabrik. I Belgien och Tjeckoslovakien ha priserna varit angivna per 100 kg och omräknats efter viktuppgifter, som erhållits från Påsfabrikantföreningen. Beräkningarna avse påsar av 1 kg storlek.

Samtliga uppgifter ange lägre priser än de i vårt land rådande, även om dessa som sig bör reduceras med gängse grossistrabatt. Det kan anmärkas, att påsarna i Belgien och England i allmänhet tillverkas av papper från Sverige, Norge och Finland. Under depressionsåren, då skillnaden mellan papperspriset i Sverige och exportpriset var avsevärd, torde skillnaderna i påspriserna även varit större än för angivna år.

De sakkunnigas omdöme om regleringen. Såväl påstillverkningen som distributionen av papper och påsar äro sålunda föremål för mycket ingående regleringar, över vilka pappersbruken utöva det avgörande inflytandet. Påsfabrikanterna och pappersgrossisterna intaga en anmärkningsvärt ofri ställning.

Detta fast uppbyggda och noggrant kontrollerade regleringssystem stöder samverkan mellan pappersbruken. Det kan ifrågasättas om behov finnes av detta stöd. Någon större konkurrens utifrån ha pappersbruken knappast att frukta. Dels är nämligen tullen i det närmaste prohibitiv, dels föreligger samverkan med organisationer för pappersbruken i grannländerna. Någon större konkurrens inom landet kan man heller icke tala om. Med undantag för ett par mindre företag äro samtliga svenska pappersbruk anslutna till samarbetet. Visserligen kan tillverkning av omslagspapper upptagas av nya företag, men rätt betydande investeringar krävas för igångsättandet av ett pappersbruk av en sådan storlek, att det kan mera väsentligt påverka konkurrensförhållandena. — Det torde f. ö. kunna göras gällande, att just det existerande regleringssystemet varit en bidragande orsak till att ett par företag under här ifrågavarande tid upptagit papperstillverkning. De ha uppstått som leverantörer till några utanför samarbetet stående påsfabrikanter och pappersgrossister, vilka varit avstängda från att erhålla papper från de övriga bruken och för sin existens beroende av möjligheterna att finna andra leverantörer. Härom mera nedan.

Kontrollen över distributionen ger papperskartellerna möjligheter att övervaka sina medlemmar. Efterlevnaden av pris- och försäljningsbestämmelserna kan sålunda noga kontrolleras. Men också här kan man ifrågasätta i vad mån detta är behövligt. Den utvägen, att sådan moderation ådagalägges i prispolitiken, att frestelsen till brott mot bestämmelserna för de samverkande företagen icke blir alltför stor, synes vara att föredraga.

Vad speciellt distributionen beträffar — och påsfabrikationen kan i viss mån betraktas som ett led i pappersdistributionen — torde det visserligen

vara berättigat, att pappersbruken, som bereda vissa grossister och påstillverkare en särskilt skyddad ställning, bland annat för undvikande av förluster på leveranskrediter, även ha möjligheter att öva inflytande på deras prissättning. Men man synes kunna ifrågasätta lämpligheten av att så starkt binda konkurrensen mellan distributörerna. Det kan tänkas andra anordningar, varigenom brukens förlustrisker reducerades utan att konkurrensen inom distributionen på detta sätt inskränktes. Bruken kunde t. ex. använda nettopriser och starkt begränsade krediter och låta distributörerna fritt konkurrera. Det är icke osannolikt, att distributionen därigenom skulle kunna effektiviseras. Pappersbruken göra för sin del gällande, att alternativet för dem till det nuvarande systemet skulle vara upprättandet av ett gemensamt försäljningsbolag, som å pappersbrukens vägnar skulle sköta partidistributionen i Sverige. Ett sådant skulle även ha varit diskuterat och ansetts medföra betydande fördelar för bruken. Att planen icke realiserats skulle ha berott på att hänsyn ansetts böra tagas till dem, som sedan länge varit verksamma inom branschen, samt att det nuvarande systemet fungerat till belåtenhet. Ett för flertalet pappersbruk gemensamt försäljningsorgan synes emellertid knappast kunna undvara ett stort antal återförsäljare. Oberoende av vilket distributionssystem, som kommer till användning, är det ur samhällssynpunkt icke något intresse att i längden ett större antal personer sysselsättas inom ett visst område än som med en rationell organisation där kan anses behövligt. — Ett så stramt regleringssystem, som det nu använda, medför betydande risker för ogynnsamma verkningar. De existerande företagen garanteras en trygghet, som kanske icke enbart är av godo. Strävandena att effektivisera distributionen komma därigenom att försvagas och utgallringen av de mindre effektiva företagen att minskas. Det är, då ett regleringssystem av detta slag användes, synnerligen önskvärt, att distributionsmarginalerna hållas nere på en rimlig nivå.

Samarbetet har emellertid ännu en sida, vilken tidigare endast i förbigående antytts. Det gäller läget för de företag, vilka icke fått eller icke velat vara med i detta samarbete. Det är här fråga om ett par påsfabriker och ett par grossister. De ha haft svårigheter att få papper, eftersom papperskartellernas medlemmar och deras distributörer fått förbinda sig att icke sälja till »outsiders».

Hittills ha emellertid funnits utanför papperskartellerna stående pappers-tillverkare. De åsyftade företagen ha sålunda till en tid fått papper från Lagamills A.B., Timsfors, vilket omkring 1932 inköptes av annat bruk och anslöts till samarbetet. Företagen förmådde då Pauliströms bruk att tillverka sulfitpapper för deras räkning. Detta bruk blev även uppköpt av ett organiserat företag. Nästa leverantör blev Hånsfors pappersbruk, Töcksfors, som ägdes av ett företag i Uddevalla och som i likhet med Pauliström

för ändamålet anskaffade en särskild maskin för tillverkning av sulfitpapper. Med bruket slötos fleråriga kontrakt, av vilka en del gälla till mitten av 1942. I början av 1937 såldes även detta företag och dess nya ägare inträdde i sulfitkartellen. När nuvarande kontrakt utgå, skulle här åsyftade »outsiders» således stå utan möjlighet att erhålla papper. Visserligen lära de ånyo (vid årsskiftet 1939—1940) ha slutit kontrakt med nya, kartellfria papperstillverkare, men den hittillsvarande utvecklingen har, efter allt att döma med visst fog, gjort dem tveksamma huru länge de nya kontrahenternas obundenhet skall vara.

Utanför samverkan stående påstillverkare ha icke möjlighet att importera papper. Dels har nämligen, som ovan omtalats, Pappersbruksföreningen överenskommelse med liknande organisationer i grannländerna om att dessa icke skola exportera papper till Sverige. Dels lägger tullen, som uppgår till 10 öre per kg, hinder i vägen. I den mån denna tull fullt utnyttjas av de svenska bruken, skulle företagen visserligen kunna utan merkostnad i förhållande till sådana påsfabrikanter och pappersgrossister, som erhålla svenskt papper, kunna köpa från utlandet. I allmänhet har tullen emellertid icke fullt utnyttjats och den outnyttjade tullsatsen kommer då att bli en merkostnad för importören.

Några av dessa outsiderföretag, med vilka de sakkunniga trätt i förbindelse, ha begärt skydd för sin näringsutövning och klagat över det monopolvälde, som här utövas av en organisation med stöd av rådande tullskydd. De sakkunniga ha icke fått det intrycket, att dessa företag äro sämre rustade än medlemmar av Påsfabrikantföreningen och Pappersgrossistförbundet att bidraga till en effektiv tillverkning av påsar och distribution av papper och påsar. Det synes rimligt, att de även fortsättningsvis få tillfälle att visa sin förmåga att hävda sig i konkurrensen.

8. Svenska finpappersbrukens konvention.

Ända sedan sekelskiftet har inom *Svenska pappersbruksföreningens finpapperssektion* förekommit överenskommelse rörande priser och försäljningsvillkor för vissa finpapperssorter. Det oaktat uppgives konkurrensen ha varit hård icke blott dessförinnan utan hela tiden intill dess nuvarande avtal träffades. Detta, som gäller från ingången av 1927, omfattar förutom priser och försäljningsvillkor även jämförelsetal (kvoter), efter vilka bruken taga del i den årliga totalleverans på hemmamarknaden, som äger rum från anslutna företag.

Avtalet gäller skrivpapper utom de högre kvaliteterna (dokumentpapper m. m.) samt bättre tryckpapper. Man beräknar, att den totala tillverk-

ningen av tryckpapper uppgår till omkring 40 000 ton per år, varav omkring 9 000 ton eller ungefär ¼ är sådant, som faller under avtalet. — Det enklare tryckpapperet (s. k. magasinspapper), vilket huvudsakligen användes för veckopressen är icke föremål för några överenskommelser. De anslutna företagens leveranser på hemmamarknaden av samtliga papperssorter, som falla under avtalet, uppgingo till sammanlagt omkring 18 000 ton såväl år 1927 som 1935.

Som medlemmar i Svenska finpappersbrukens konvention — vilket namn antogs vid kvotavtalets avslutande — ingingo 1927 A.B. Brusafors-Hällefors, Gransholms A.B., A.B. Klippans finpappersbruk, Lessebo A.B., Munkedals A.B., J. H. Munktells pappersfabriks A.B., A.B. Nykvarns bruk och A.B. Papyrus. Dessa torde vid denna tidpunkt ha svarat för praktiskt taget hela finpapperstillverkningen inom landet. Efter 1930 har finpapperstillverkning upptagits även av A.B. Stjernfors-Ställdalen och Håfreströms A.B. Av dessa har Håfreströms A.B. sedermera inträtt i konventionen, varjämte särskild överenskommelse träffats mellan denna och A.B. Stjernfors-Ställdalen.

Leveranserna på hemmamarknaden av under konventionen fallande papperssorter för de 8 företag, vilka från början ingingo, ha utgjort:

År	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
1 000 ton	18.1	17.8	18.1	17.9	16.3	14.6	15.3	16.5	18.1	18.9

och voro första halvåret 1937 10 520 ton. Under denna tid ha Håfreströms A.B. och A.B. Stjernfors-Ställdalen tillkommit. Om dessa båda företag medräknas, uppgingo leveranserna av konventionspapper 1936 till 21 119 ton och under första halvåret 1937 till 11 123 ton.

De av avtalen berörda papperssorterna spela inom flertalet anslutna företags tillverkning endast en mindre roll. År 1935 uppgick den totala papperstillverkningen för de anslutna bruken (om man inräknar Håfreströms A.B. och A.B. Stjernfors-Ställdalen) till drygt 115 000 ton; av dessa utgjorde endast något över 19 000 ton sådant papper, som faller under konventionen, vilken endast gäller hemmamarknaden. För Gransholms A.B. utgjorde konventionspapperet dock inemot ¾ av hela tillverkningen och för Lessebo A.B. omkring $^2/_5$, medan det för tre av de övriga företagen stannade vid ¼ och för tre vid $^1/_8$. Vid de båda bruk, som rätt nyligen upptagit finpapperstillverkning, var denna av mindre omfattning. De anslutna brukens tillverkning av andra papperssorter var endast i mindre utsträckning berörd av övriga inom pappersindustrin förekommande överenskommelser.

Tre av de anslutna företagen ha lagt hela sin försäljning inom landet i händerna på ett gemensamt försäljningsbolag, Finpappersbrukens försäljnings A.B., vilket grundades 1912. Till detta äro anslutna A.B. Klippans finpappersbruk och det av detta ägda Lessebo A.B. samt J. H. Munktells pappersfabriks A.B., Grycksbo. Inom konventionen ha dessa tre företag tillsammans erhållit en kvot, vars fördelning dem emellan är överlämnad åt deras eget avgörande.

I mitten av 1937 träffades mellan konventionen och Boktryckarekammaren en överenskommelse, vilken refereras i följande avsnitt. I avtalet mellan Pappersbruksföreningens omslagspapperssektioner och Svenska pappersgrossistförbundet förbinda sig medlemmarna av det sistnämnda »att ej importera papper fallande under Svenska finpappersbrukens konvention, förutsatt att sådant papper erbjudes medlemmarna i Förbundet av de svenska bruken till rimliga priser och villkor i förhållande till priserna för motsvarande utländskt papper». Konventionen har vidare träffat »gentlemen's agreements» med finpapperstillverkarna i Norge och Finland om att icke bedriva någon konkurrens på varandras hemmamarknader. Vissa andra internationella överenskommelser ha tidtals förekommit.

Konventionen har utgivit prislistor daterade 9—11 mars 1927, 16 november 1927, 31 mars 1933, 10 september 1936 samt 11 mars 1937. En rad av de viktigaste papperssorterna bland annat post- och skrivpapper, ha i dessa prislistor åsatts följande priser i öre per kg: träfritt 1927 70 öre, sänkt 1933 till 67 öre, höjt 1936 till 70 öre och 1937 till 74 öre; trähaltigt respektive 65, 62, 65 och 69 öre. I februari 1939 ha priserna sänkts till 70 öre per kg för träfritt och 65 öre per kg för trähaltigt post- och skrivpapper.

Importen av finpapper är förhållandevis obetydlig. Den skulle kunna uppskattas till omkring 500 ton. Den hindras av en tull på 10 öre per kg eller 10—20 procent på värdet samt av ovannämnda överenskommelser. — En rätt stor export äger rum, uppgående till 12 500 ton år 1935 enligt officiell statistik.

Betydande svårigheter föreligga att jämföra priser på finpapper i olika länder. Skillnaderna i fråga om kvalitet äro mycket betydande. I regel har från Sverige exporterats papper av enklare kvalitet än det, som försäljes inom landet. Skillnaden mellan exportpriser och hemmamarknadspriser har dock i allmänhet varit avsevärt större än vad som betingas av kvalitetsdifferenserna. De sakkunniga ha icke lyckats erhålla sådana uppgifter, som tillåta en jämförelse mellan priser på finpapper i Sverige och andra länder. Emellertid ha representanter för konventionen uppgivit, att priserna i Danmark på med de svenska jämförliga kvaliteter år 1937 lågo ungefär i nivå med priserna inom landet med avdrag för den svenska tullen. Finpappers-

bruken skulle sålunda under sin samverkan utnyttja gällande tull. Även om alldeles exakta uppgifter icke kunna anföras till stöd härför, torde man kunna göra gällande, att finpappersprisema i vårt land äro högre än i flera andra länder, varvid man dock bör ha i minnet den högre kvaliteten på den svenska marknaden jämfört med flertalet andra marknader.

Finpappersbruken ha under det senaste decenniet kunnat genomföra betydande konsolideringar. De beräkningar rörande finpappersbrukens räntabilitet, som ingå i en bilaga till detta betänkande, grunda sig på redovisade vinster efter avdrag av gjorda avskrivningar. Då mycket avsevärda sådana företagits, torde nämnda beräkningar väsentligt underskatta företagens verkliga avkastning. Undersökningen uppvisar likväl en medelräntabilitet — varvid vinsterna efter avskrivningar satts i relation till det totala i branschen investerade egna kapitalet — som varierar mellan lägst 3.7 procent år 1932 och högst 7.8 procent år 1936 med ett medeltal av 5.6 procent för hela tioårsperioden 1927—1936.

Under det tidigare prisavtalets tid förekom en ganska kraftig kvalitetskonkurrens mellan företagen, vilken torde bidragit till att vänja den svenska allmänheten vid relativt höga papperskvaliteter. Denna konkurrens har mattats genom kvottalets tillkomst.

Tillverkningen har utan tvivel rationaliserats och några av företagen äro tekniskt mycket väl utrustade. Generellt sägas de svenska finbruken icke stå utlandets bruk efter. Denna rationalisering kan ha främjats av den säkerhet och den konsolidering av företagens ställning, som kommit till stånd under den tid nuvarande överenskommelse gällt. Men det är givetvis aldrig möjligt att bestämt avgöra huru läget skulle vara idag, om överenskommelsen icke existerat. Det är knappast möjligt att säga, att vissa företag i så fall skulle ha lagts ned eller att de olika företagen i så fall skulle ha moderniserats mera eller mindre. Tillverkningen av papper fordrar ett relativt dyrbart maskineri, varför de fasta kostnaderna spela en dominerande roll. Detta förklarar bland annat varför exportpriserna ofta äro så låga. Det medför dessutom betydande svårigheter för startandet av nya företag och kan även göra sannolikt, att existerande anläggningar komma att drivas även om skillnaderna mellan pris och rörliga kostnader ge endast obetydlig avkastning på det en gång nedlagda kapitalet. Även om ett eller flera av de till Svenska finpappersbrukens konvention anslutna företagen skulle arbeta mindre effektivt än de andra, vilket synes vara fallet, är det av anförda anledningar icke möjligt att avgöra huruvida ifrågavarande tillverkning under hårdare konkurrens på marknaden skulle nedlagts.

Under den tid, som nuvarande avtal varit gällande, ha två utanför samarbetet stående företag upptagit tillverkning av under konventionen fallande papperssorter. I båda fallen rör det sig om anläggningar, vid vilka

tidigare tillverkats andra papperssorter och som vid sidan av annan tillverkning även slagit sig på framställning av mindre kvantiteter konventionspapper. Nära till hands ligger härvid att fråga, om detta berott på att priserna för dessa papperssorter varit särdeles gynnsamma. Finpappersbrukens representanter ha förnekat, att detta skulle vara den riktiga förklaringen. Avgränsningen av de papperssorter, som falla under avtalet och andra, är icke beroende på några tekniska omständigheter. Det är därför naturligt, att fabriker med stora anläggningar för papperstillverkning vid särskilda tillfällen kunna fylla ut sin produktion med tillverkning också av konventionspapper. Det ena av de två nytillkomna företagen hade en äldre pappersmaskin, som tidigare använts för tillverkning av tidningspapper. Härför brukas numera emellertid större anläggningar, vilka medföra lägre kostnader. Finpapper kan — på grund av de begränsade avsättningsmöjligheterna — för varje sort tillverkas endast i relativt små kvantiteter, vartill mindre maskiner äro mera lämpade än större. Omläggning av tillverkningen från en sort till en annan är nämligen så tidskrävande, att ett alltför stort maskineri icke lönar sig att använda. Även om sådana produktionstekniska omständigheter medverkat till att de omtalade två företagen upptagit även tillverkning av konventionspapper i viss utsträckning, förefaller det sannolikt, att de för det bundna papperet gällande priserna varit så fördelaktiga, att detta förhållande även spelat en roll.

Till de höga finpapperspriserna för den svenska allmänheten bidraga de höga distributionskostnaderna. Medlemmarna av Svenska finpappersbrukens konvention pröva visserligen gemensamt grossisternas kreditvärdighet, kvalifikationer m. m. men några överenskommelser mellan tillverkarna och distributörerna förekomma icke. Medan grosshandelsmarginalen är relativt låg, förefaller detaljförsäljningen vara mycket dyrbar. Pappershandlarnas antal är stort, omsättningen per försäljningsställe liten och lagerhållningen i förhållande till omsättningen relativt stor på grund av det stora antalet olika sorter. Dessa omständigheter synas medverka till att pappershandeln i regel icke är särskilt lönande, trots relativt höga distributionsmarginaler. Ehuru några tillfredsställande undersökningar därom icke företagits, synes man kunna uppskatta de genomsnittliga kostnaderna inom pappersdetaljhandeln till omkring 30 procent av försäljningsvärdet. De sakkunniga ha erhållit exempel på brevpapper, vars detaljhandelspris varit mer än dubbelt så högt som det pris pappersbruken erhållit. För den finpappersförsäljning, som under senare år gått genom enhetsprisföretagen, har distributionsmarginalen varit lägre, ett förhållande som endast delvis finner sin förklaring i att dessa företag hålla en mindre sortering än andra affärer.

9. Svenska boktryckareföreningen.

I vårt land finnas ett tusental tryckerier. Industristatistiken upptar för år 1935 visserligen endast 625 »bok-, tidnings- och accidenstryckerier» samt 92 »grafiska anstalter», men däri medräknas blott företag med minst 10 arbetare eller ett tillverkningsvärde per år av minst 15 000 kronor. Det skulle sålunda finnas omkring 400 mindre tryckerier. Endast 20 tryckerier hade mer än 50 arbetare. Det största företaget — A.B. Sveriges litografiska tryckerier — har vid sina olika arbetsplatser sammanlagt 5 000—6 000 arbetare och det näst största — Almqvist & Wicksells boktryckeri A.B. med dotterbolag — omkring 400. I dessa båda tal ingå emellertid även arbetare, som äro sysselsatta inom andra grenar av respektive företags verksamhet än tryckerirörelsen.

Enligt 1930 års folkräkning skulle det inom denna grupp finnas följande antal yrkesutövare med inkomst:

	Boktryckerier	Annan grafisk industri
Större företagare och likställda . .	328	53
Mindre företagare	423	174
Funktionärer	3 576	632
Arbetare	12 509	1 511

För de större företagarna och likställda redovisas en genomsnittlig inkomst av 19 000—20 000 kronor, för de mindre företagarna 2 500—2 850 kronor, för funktionärer 3 500 kronor och för arbetare 2 200—2 500 kronor.

Av olika slags tryck spelar boktrycket (högtryck) huvudrollen. De flesta medelstora tryckerier ha boktryck och vid sidan därav något bokbinderi. Endast ett 50-tal ha litografi (flattryck, offsettryck), men även dessas verksamhet gäller till större delen, från 60 till 90 procent, boktryck. Djup- och ljustryck förekomma endast vid några få anläggningar.

Svenska boktryckareföreningen bildades 1893 och har enligt nu gällande stadgar »till ändamål *dels* att genom en sammanslutning av svenska tryckeriföretag och övriga grafiska anstalter tillvarataga de grafiska yrkenas ekonomiska och affärstekniska intressen samt *dels* att genom en sammanslutning av företagare, företagschefer och vid arbets- eller ekonomiledningen anställda personer inom de grafiska yrkena främja dessa yrkens utveckling och höjande i yrkestekniskt och konstnärligt hänseende».

Ursprungligen tänktes föreningen tjäna som motvikt mot arbetarnas organisationer. Numera stadgas: »Frågor rörande kollektivavtal mellan arbetsgivare och arbetare inom de grafiska yrkena samt rörande förhållandet mellan dessa parter i övrigt må av föreningen upptagas till överlägg-

ning men icke där bliva föremål för beslut». Arbetsgivareintressena tillvaratagas av särskilda sammanslutningar: Sveriges tryckeriers arbetsgivareförbund, Sveriges litografiska tryckeriägares förening, Sveriges bokbinderiidkares arbetsgivareförbund. Dessa ha emellertid gemensam verkställande direktör och gemensamma lokaler med Boktryckareföreningen.

För denna ha efter hand tillkommit olika ideella uppgifter: föreningen behandlar frågor rörande sjukkassor och pensionering, söker främja boktryckeriets framsteg på det tekniska och konstnärliga området m. m. Prisfrågor upptogos första gången år 1913. Härvidlag vidtagna åtgärder, till vilka framställningen återkommer nedan, ha huvudsakligast inriktats på upplysningsverksamhet, kalkyleringskurser m. m. Dessa frågor anses nu icke spela huvudrollen i föreningens arbete på det ekonomiska området. I stället framhålles betydelsen av överenskommelserna med maskinleverantörerna och finpappersbruken.

Bakgrunden till här ifrågavarande samarbete skildras i Boktryckareföreningens förvaltningsberättelse för år 1937. I denna framhålles, att arbetstillgången inom yrket under året varit god. Föreningens styrelse anser sig emellertid kunna konstatera, »att den alltjämt utökade produktionskapaciteten inom yrket medfört, att den svåra konkurrensen mellan företagen ytterligare skärpts och påverkat möjligheterna för ett verkligt tillfredsställande ekonomiskt resultat.» Den under det senaste decenniet alltjämt utökade produktionskapaciteten förklaras ha givit upphov till en bristande balans mellan å ena sidan produktionsförmågan och å andra sidan konsumtionen av trycksaker, trycksaksbehovet. Föreningens ekonomiska uppgifter anses därför främst bestå i att genom åtgärder söka påverka tillgång och efterfrågan och därigenom öka möjligheterna för en skälig prisbildning.

»De åtgärder, som på grund av sin natur främst torde vara ägnade för kollektivt samarbete, äro de, som avse att bringa tillverkningsförmågan i skälig proportion till trycksaksbehovet. Därvidlag är det givetvis viktigast att söka förhindra, att yrkets totala produktionskapacitet blir alltför stor i förhållande till avsättningsmöjligheterna dels genom utvidgning av redan bestående och därvid främst mindre lojala företag eller dels genom grundandet av nya tryckerier, som sakna de nödvändiga ekonomiska förutsättningarna för att kunna bedriva sin verksamhet lojalt. Därjämte torde det vara nödvändigt att genom nedskrotning av pressar och annan materiel försöka minska den för stora produktionskapaciteten.» Detta program har fullföljts genom avtalen med maskinleverantörerna och finpappersbruken.

Tidigare hade det varit vanligt, att maskiner sålts till nya tryckerier genom avbetalningskontrakt, enligt vilka den kontanta betalningen var liten, maskinerna tills vidare stannade i leverantörernas ägo och formellt

uthyrdes till tryckerierna. I det första avtalet med *Svenska tryckerileverantörernas förening*, en sammanslutning av ett antal maskinfirmor, ingingo bestämmelser, som begränsade krediterna till nya tryckerier. Detta avtal, som slöts år 1929, ersattes 1932 av ett annat, vilket i sin tur ersatts av ett nytt 1938. I det sistnämnda ha vissa skärpningar av bestämmelserna företagits. Detta nu gällande avtal är av följande innehåll.

»Leverantör är förbjudet att försälja maskiner och material i och för upprättandet av nytt företag eller till företag, vilket skall såsom nytt anses, annat än mot kontant likvid med hälften vid beställningen och återstoden före leveransen.» — »Såsom nytt betraktas varje företag, som icke bestått i minst tre år, samt vidare företag, som under de senaste tre åren varit försatt i konkurs eller leverantören veterligt erhållit eller bjudit ackord.»

Avtalet innehåller vidare bestämmelser rörande försäljningsvillkor vid leveranser till företag, som bestått i minst tre år, i minst fem år och i minst åtta år, vilka villkor innefatta fastställandet av högsta tillåtna kredittider. Sker försäljning i hyreskontrakts form eller med äganderättsförbehåll — sådan försäljning får ske endast till företag, som bestått i minst fem år — skall vid avtalet fogat formulär till avbetalningskontrakt användas.

»Leverantörerna förbinda sig att, därest företag med hänsyn till av detsamma tillämpade affärsmetoder menligt påverka möjligheterna för en sund prisbildning på s. k. civiltryckalster eller civiltryckslichéer för andra företag eller därest företag för dylika alster tillämpar så låga priser, att bristande soliditet för detsamma kan befaras vara för handen eller uppstå, på begäran av» en särskild nämnd »ej bevilja företaget någon kredit utan låta all försäljning till detsamma ske mot kontant likvid vid leveransen.

Äro omständigheterna försvårande äger samma nämnd besluta, att leverans till företaget icke får äga rum från leverantör.»

»Leverantörerna förklara sig beredda att, där så ske kan, i fråga om särskilda förbrukningsartiklar medgiva i Svenska boktryckareföreningen representerade företag särskild förmån, som icke skall få medgivas utomstående. Härom träffas särskilda avtal.

I Svenska boktryckareföreningen representerade företag förbinda sig att icke köpa maskiner och annan materiel av andra än leverantörerna, förutsatt att dessa sälja de fabrikat, varom fråga är, och leverans kan ske inom erforderlig tid samt att priset från leverantörerna icke överstiger det pris, till vilket motsvarande vara kan erhållas från annat håll.»

Överenskommelsen med *Svenska finpappersbrukens konvention* träffades i juni 1937 och utvidgades i mars 1939. Avtalen innehålla i stort sett motsvarande bestämmelser som avtalet med maskinleverantörerna. »Försäljning av papper till tryckeri, vilket enligt nedan skall anses såsom nytt, får endast ske mot kontant likvid», heter det och »nytt tryckeri» definieras på samma sätt som i ovan refererade avtal.

Boktryckareföreningen förbinder sig att införskaffa upplysningar rörande tryckerier, »vilkas soliditet kan sättas ifråga eller vilkas affärsmetoder

kunna anses olämpliga», samt delgiva pappersbruken dylika upplysningar. Pappersleverantörerna förbinda sig, »att därest tryckeri med hänsyn till av detsamma tillämpade affärsmetoder menligt påverkar möjligheterna för en sund prisbildning för andra tryckerier eller i övrigt vidtager åtgärder i sin affärsverksamhet, som kunna betraktas såsom uppenbart illojala gentemot andra tryckerier, eller därest tryckeri tillämpar så låga trycksakspriser, att bristande soliditet för detsamma kan befaras vara för handen eller uppstå, på begäran av den jämlikt § 10 utsedda nämnden ej bevilja tryckeriet någon kredit utan låta alla försäljningar till detsamma ske mot kontant likvid vid leveransen. Äro omständigheterna försvårande, äger den jämlikt § 10 tillsatta nämnden besluta, att pappersleverans till tryckeriet icke får äga rum från Pappersleverantörerna.»

I avtalet fastställas vissa förpliktelser för Boktryckareföreningens medlemmar att företrädesvis köpa papper från bruk tillhörande Svenska finpappersbrukens konvention. Enligt avtalet av år 1939 erhålla de 5 procent försäljningsrabatt av konventionen. Sådan rabatt får icke givas andra kunder, såvida icke nämnden särskilt medgivit undantag, vilket den gjort för vissa större företag såsom postverket, statens järnvägar, telegrafverket m. fl.

Brott mot de refererade avtalen kan medföra skyldighet att erlägga skadestånd. Bestämmelser härom liksom om kontrollen över avtalens efterlevnad ingå i överenskommelserna.

Boktryckareföreningen har även vidtagit åtgärder för att genom utrangering av äldre, mindervärdiga maskiner begränsa produktionsmöjligheternas ökning. Samtidigt med det ovan refererade avtalet med maskinleverantörerna av år 1938 träffades även ett *nedskrotningsavtal*. Det innebär i huvudsak, att vissa tryckerimaskiner, vilka uppnått en ålder mellan 15—25 år, skola nedskrotas, därest de skola lämnas i utbyte vid köp av nya maskiner. Förbud mot försäljning av dylika äldre maskiner har dessutom införts. Boktryckareföreningen och Svenska tryckerileverantörernas förening ha vidare genom detta avtal grundat en gemensam fond, vars medel skola användas för inköp av nedskrotningsmaskiner, bland annat vid företags konkurs eller därest företag av annan anledning skall upphöra.

Trycksaksbehovet kan givetvis påverkas genom reklam och genom skapandet av nya behov av trycksaker. I detta hänseende har Boktryckareföreningen låtit anordna utställningar i olika delar av landet samt samlat medlemmarna till diskussion beträffande trycksaksreklam. På detta område är naturligtvis de enskilda företagens verksamhet av största betydelse.

Boktryckareföreningens verksamhet åsyftar emellertid även en mera direkt påverkan på prisbildningen. Det härvid närmast ifrågakommande

organet är en särskild nämnd, kallad *Boktryckarekammaren*. Denna har enligt stadgarna bland annat till uppgift:

»att aktgiva på de grafiska yrkenas ekonomiska och affärstekniska intressen samt att vidtaga de åtgärder, som för främjande och tillvaratagande därav kunna påkallas;

att främja ett gott kollegialt förhållande och samarbete mellan föreningsmedlemmarna i ekonomiska och affärstekniska intressen;

att befordra tillämpning av sunda och bärande principer såväl inom tryckerierna som i deras förbindelse med leverantörer och kunder;

att motverka illojal konkurrens och illojal reklam samt andra mot god affärssed stridande företeelser;

att följa näringen berörande lagstiftningsfrågor;

att avgiva kostnadsberäkningar samt övriga utlåtanden i frågor rörande de grafiska yrkenas ekonomiska och affärstekniska intressen samt att utse erforderligt antal kalkylsakkunniga och utfärda instruktion för dessa;

att fastställa leveransregler och övriga handelsbruk inom de grafiska yrkena;

att själv eller genom av kammaren utsedda skiljemän avgöra till kammaren hänskjutna tvistefrågor mellan medlemmar eller mellan medlemmar och kunder.»

Några generella prisöverenskommelser existera icke genom Boktryckareföreningen.

För vissa arbeten föreligga mellan ett antal företag uttryckliga prisavtal. Så är fallet med t. ex. riksdagstrycket. Detta avtal lär ha tillkommit på statsmakternas önskan och tjänar att åstadkomma samma debiteringsnormer oberoende av på vilket tryckeri arbetet utföres. Över allt tryck åt statsmakterna vakar en statens tryckerikonsulent, som har att tillse att priserna äro skäliga.

Boktryckareföreningen har utarbetat en kalkyleringshandbok, som även innehåller prislistor för mindre arbeten. Det gäller sådana saker som påtryck på brevpapper och kuvert, fakturor, affischer m. m., vilka arbeten främst utföras av de mindre tryckerierna. Någon förpliktelse att följa prislistan föreligger icke, men den torde delvis blivit normerande för prisbildningen. Den är uppgjord av experter på kalkylering och det kan vara bekvämt för tryckerierna att använda den.

För större arbeten förekommer även samarbete. På orter, där det finns två tryckerier, torde det icke vara ovanligt att dessa arbeta i samförstånd.

För arbeten, som pågå längre tid, t. ex. tidskrifter, årliga publikationer, är det icke ovanligt, att tryckeri, som en gång erhållit sådant uppdrag, får behålla det. Andra tryckerier bjuda icke gärna under dess pris. Tryckeriet ifråga har kanske för ändamålet fått anskaffa särskilt material och har kanske vissa partier stående från nummer till nummer och det anses då rationellt, att det får fortsätta arbetet. Dylika hänsyn tagas framför allt av de större tryckerierna.

För konkurrensen har Boktryckareföreningens verksamhet för spridande av kunskap om kalkyleringsfrågor betydelse. Årligen anordnas ett flertal kortare kurser i kostnadsberäkning av boktryckalster på olika platser i landet.

Även de expertutlåtanden, vilka på begäran lämnas av sakkunniga inom Boktryckarekammaren, öva inflytande på prisbildningen. Det heter härom i den tidigare citerade verksamhetsberättelsen för Svenska boktryckareföreningen: »En sida av föreningens verksamhet, som i detta sammanhang bör nämnas och som under årens lopp fått en allt större betydelse, är Boktryckarekammarens *kontrollprisberäkningar*. För erhållandet av normalprisberäkningar på såväl större som mindre tryckalster ha ett stort antal medlemmar under verksamhetsåret vänt sig till kammaren, och de av kammaren fastställda priserna på olika tryckalster ha av medlemmarna bland annat kunnat användas som stöd vid avgivandet av anbud, varjämte de i många fall varit av utslagsgivande betydelse vid lösandet av tvister mellan respektive tryckeri och trycksaksbeställare.» Det brukar förekomma 40—50 hänvändelser av detta slag till Boktryckarekammaren varje år, varjämte kammaren i stor utsträckning anlitas för utlåtanden i andra ekonomiska, affärstekniska, juridiska m. fl. frågor.

Med den år 1938 bildade *Svenska klichéanstaltföreningen* har samarbete etablerats.

10. Samarbetet mellan tidningarna.

Svenska tidningsutgivareföreningen, som bildades 1898, har till ändamål att befordra samverkan i den svenska tidningspressens ekonomiska åtgärder samt att i övrigt främja pressens och medlemmarnas gemensamma intressen. Föreningens medlemmar äro personer i ledande ställning inom de olika tidningarna (chefredaktörer, ägare, ekonomichefer). Omkring 300 tidningar äro representerade i föreningen och organisationen omsluter 10 kretsföreningar av tidningsutgivare i olika delar av landet.

Förutom de ekonomiska angelägenheter, som nedan komma att beröras — prisfrågor, pappersköp, annonsanskaffning och distribution — handlägger föreningen även mera ideella angelägenheter. Den har jämte Publicistklubben och Svenska journalistföreningen upprättat Pressens opinionsnämnd, träffat överenskommelse med Svenska journalistföreningen om journalistiskt normalkontrakt, uppgjort en pensioneringsplan för redaktionella medarbetare i samverkan med Pressens pensionskassa, tagit initiativ till Pressens samarbetsnämnd, som består av representanter för Tidningsutgivareföreningen, Publicistklubben och Svenska journalistförening-

en, och som bereder förslag till yttranden i frågor, vilka angå pressen i dess helhet. Den centrala nyhetsförmedlingen har med Tidningsutgivareföreningens medverkan ordnats genom Tidningarnas telegrambyrå. Arbetsgivareangelägenheter ha tidigare handlagts av en särskild sektion inom Tidningsutgivareföreningen, vilken sektion numera omorganiserats till en särskild Tidningarnas arbetsgivareförening, till vilken flertalet borgerliga tidningsföretag äro anslutna. De socialdemokratiska tidningarnas arbetsgivareangelägenheter handhas av A.B. Samorganisationen.

Samverkan i *prisfrågor* upptogs genom Tidningsutgivareföreningen i betydande omfattning under förra världskriget. På föreningens möten fattas beslut om allmänna rekommendationer i prisfrågor och inom kretsföreningarna träffas i anslutning därtill ofta överenskommelser. Ett exempel på de allmänna uttalandena är följande:

»Svenska Tidningsutgivareföreningen, som vid sitt ordinarie höstmöte 1937 behandlat frågan om tidningarnas priser för 1938, uttalar, att dessa priser böra undergå lämplig höjning med hänsyn därtill, att tidningarnas utgifter under innevarande år visat en oavlåtlig stegring, med vilken tidningarna i ökad grad få räkna även under år 1938.

Där icke redan lokalt eller kretsvis överenskommelser träffats om höjning av prenumerationspriserna bör detta göras, innan uppgifter till 1938 års tidningstaxa skola lämnas, vilket skall ske senast den 8 november.

Föreningen vill dessutom ånyo inskärpa nödvändigheten av att tidningarna upprätthålla sina av dem själva fastställda och tillkännagivna priser — i fråga om såväl prenumeration och lösnummer som annonser — och icke i särskilda fall bevilja förmåner, vilka ej kunna under motsvarande förhållanden generellt medgivas.

Ytterligare vill föreningen uttala, att det är en lojalitetsplikt för de tidningar, vilka ej vidtaga prisförhöjning eller vilka fortfarande tillämpa lägre priser, att icke framhålla denna omständighet såsom särskilt skäl för allmänheten att prenumerera just på dem eller annonsera just i dem.»

Lösnummerpriserna äro av stor betydelse för tidningar med stor upplaga; för tidningar med mindre upplaga spela de mindre roll. Vissa tidningar i Stockholm ha ingått en överenskommelse om 15-örespris för lösnummer.

Prenumerationspriserna och annonspriserna äro ofta lokalt eller kretsvis avtalade. De flesta tidningar hade oförändrade prenumerationspriser sedan 1922 till utgången av 1936, då omkring en tredjedel av dagstidningarna höjde dem. En betydande del av de övriga företog en dylik höjning ett år senare i anslutning till den citerade rekommendationen. Prenumerationspriserna fastställas i regel för ett år i sänder; de skola införas i postverkets tidningstaxa. För annonspriserna kunna ändringar göras på kortare tid, och en större differentiering av priserna för olika slag av annonser m. m. kan göras. Överenskommelser, som träffas mellan tidningarna på viss ort eller inom viss krets, behöva icke anmälas till Tidningsutgivareföreningen

eller sanktioneras av dess styrelse eller dylikt, men föreningens uttalanden kunna utöva inflytande vid förhandlingarna mellan tidningarna. De sakkunniga ha ej haft möjlighet att bilda sig en mening om de fastställda prenumerations-, lösnummer- och annonspriserna äro höga eller låga i förhållande till kostnaderna. Med undantag för ett fåtal rikstidningar torde emellertid flertalet tidningsföretags räntabilitet icke vara särskilt god.

De gemensamma *pappersköpen* började år 1917. Under dåvarande förhållanden var det svårt att få papper och Tidningsutgivareföreningen och A.B. Samorganisationen fingo då efter ett regeringsingripande leveransavtal med pappersbruken. Därefter ha liknande avtal slutits till en början halvårsvis, senare för varje år.

Sedan tidningarna avgivit förhandsuppgift på önskad kvantitet papper, träffar Tidningsutgivareföreningen ett leveransavtal med Svenska tidningspappersbrukens förening u. p. a., som är försäljningsorgan för tidningspappersbruken. I avtalet fastställes pris och inom vissa gränser leveranskvantitet. I olika lägen kan det sedan vara minimi- eller maximikvantiteten, som vållar svårigheter. 1937 visade det sig t. ex. att tidningarnas rekvisitioner för 1938 överstego den avtalade maximikvantiteten, och ett tilläggsavtal kom därför till stånd.

Såväl pappersbruken som tidningarna ha funnit sig till rätta med detta system. En tidning kan alltid gå direkt till pappersbrukens förening för att köpa papper, men Tidningsutgivareföreningens förmedling användes i regel.

Priset på papper avtalas enligt detta system mellan en försäljningskartell och en inköpskartell, varvid de båda parternas intressen få vägas mot varandra. I samförstånd mellan parterna har på sådant sätt papperspriset på den svenska marknaden hållits mera stabilt än vad det varit på världsmarknaden. Under den senaste depressionen betalade de svenska tidningarna betydligt högre pris än bruken kunde få ut vid export, men vid andra tillfällen synes priset ha legat under världsmarknadsnoteringarna.

Det nämnda samarbetet mellan tidningarna i prisfrågor och rörande inköp av papper är en av organisationens viktigaste insatser. Det medför på intet sätt någon produktionsbegränsning och har knappast någon större marknadsreglerande karaktär. Möjligheten att starta nya tidningar begränsas icke därav. Samarbetet i här och i det följande berörda avseenden är snarare ägnat att underlätta tillkomsten av nya tidningar, i det att en ny tidning omedelbart får bli delaktig av alla förmåner, som uppnåtts, och behandlas på samma villkor som de gamla.

Det ytterligare samarbete som förekommer gäller annonsanskaffningen och distributionen och har för tidningarna närmast karaktären av konditionsöverenskommelser, vilka dessutom endast delvis äro bindande — enligt särskilt åtagande — och därutöver blott vägledande.

Distributionsfrågorna regleras genom avtal mellan Tidningsutgivareföreningen och A.B. Svenska pressbyrån[1]. I avtalet fastställas detaljerade bestämmelser för ersättningen för distributionen av olika typer av tidningar och tidskrifter med olika stor omsättning. Dessa villkor har Pressbyrån förpliktat sig att hålla för alla publikationer, oberoende av om dessa äro anslutna till Tidningsutgivareföreningen eller icke. År 1932 tillsattes en Svenska tidningsutgivareföreningens kommissionärsnämnd, i vilken ingå verkställande direktörerna för Tidningsutgivareföreningen och Pressbyrån, en representant för dagstidningarna i Stockholm, en för dagstidningarna ute i landet och två för veckopressen. Nämnden har lokalutskott i Göteborg, Hälsingborg, Malmö och Stockholm. Nämnden, som har särskild ombudsman, vilken företar behövliga undersökningar, handlägger ärenden angående rättigheter för fasta försäljare att erhålla tidningsleveranser samt motsvarande rättigheter för kolportörer i städer och vissa andra samhällen. De vid försäljningens start befintliga försäljningsställena ha icke berörts av samarbetet, men alla nyetableringar ha prövats efter i första hand behovsprincipen för att undvika att antalet försäljare skulle bli så stort, att konkurrensen mellan dem bleve förlustbringande såväl för dem själva som för tidningarna, som få vidkännas returen av osålda exemplar.

I fråga om *annonsanskaffningen* har avtal träffats mellan Tidningsutgivareföreningen och av denna auktoriserade annonsbyråer, för närvarande 12. Nya svenska annonsbyråer auktoriseras av Tidningsutgivareföreningen enligt grunder, som finnas angivna i avtalet, vilket innehåller bestämmelser även om provisioner till olika slag av annonsförmedlare. Som erkänd annonsförmedlare betraktas:

a) svensk auktoriserad annonsbyrå;
b) utländsk annonsbyrå;
c) annons- och tidningskontor;
d) fast anställd annonsackvisitör hos tidning eller annonsbyrå; samt
e) meddelare eller ortsombud till viss tidning, som utan att vara fast anställd hos tidningen dock har regelbunden förbindelse med denna och i sin egenskap av ombud förmedlar tillfälliga annonser till tidningen.

Provision får endast utbetalas till erkänd annonsförmedlare. Annonsbyrå får endast förmedla annonser till Tidningsutgivareföreningens medlemmar eller andra av de båda avtalsslutande föreningarna godkända tidningar, vilka upptagas i den av föreningarna gemensamt utgivna Svensk annonstaxa.

Tidning, som är ansluten till annonsavtalet, skall i en annonsprislista fastställa sina annonspriser. Annonsbyråerna äro sedan bundna av denna, liksom tidningen är bunden att hålla den. Skulle det visa sig, att till avtalet

[1] På initiativ av Tidningsutgivareföreningen fördes på sin tid förhandlingar om i föreningen representerade tidningars köp av A. B. Svenska pressbyrån. Denna transaktion genomfördes i februari 1940 under föreningens ledning. Pressbyrån fortsätter sin verksamhet på i stort sett oförändrat sätt.

ansluten tidning vid något tillfälle tagit annons för lägre pris än vad som finnes angivet i prislistan, äga annonsbyråerna att betrakta det av tidningen erbjudna priset som av tidningen fastställt annonspris.

För avtalets efterlevnad ha såväl de tidningar, som anslutit sig därtill, som annonsbyråerna fått lämna förbindelse. För samarbetet finnes dessutom tillsatt en annonsavtalsnämnd med tre representanter för tidningarna och tre för annonsbyråerna.

Avtalet innehåller vidare diverse bestämmelser rörande annonsförmedling, ordningsföreskrifter, tekniska bestämmelser m. m.

»Konkurrensen mellan annonsbyråerna, arbetande för svenska tidningar, skall vara fullt lojal men fri, och annonsbyråerna få icke sinsemellan träffa avtal, som skulle hindra eller inskränka konkurrensen dem emellan.»

»Tidning och annonsbyrå böra avvisa annons, som är uppenbart bedräglig eller vilseledande eller av sedlighetssårande innehåll.» — »Det är tidning obetaget att vägra införa annons.» — »Annonsorder, till vilken fogats villkor om textomnämnande av något slag, får icke förmedlas av annonsförmedlare och skall tillbakavisas av tidning.» »Införandet av text med reklamkaraktär bör undvikas.» »Upplageuppgift avgives i enlighet med av Svenska tidningsutgivareföreningen antagna bestämmelser och på av denna fastställda formulär.»

I samband härmed kan nämnas, att gemensamma strävanden för bekämpande av icke önskvärda annonser förekommit. För detta ändamål utge Tidningsutgivareföreningen och av denna auktoriserade annonsbyråer samt Svenska annonsörers förening gemensamt publikationen »Annonsgranskaren».

Till annonsavtalet hade hösten 1937 137 tidningsföretag, som tillsammans utgåvo 185 tidningar, anslutit sig, vilket innebär att avtalets bestämmelser för dessa voro bindande, medan de för övriga äro normerande.

Stadgarnas bestämmelser om inträde i Tidningsutgivareföreningen äro formellt ganska stränga. För inträde fordras vid ansökningens behandling i styrelsen, att minst fem styrelseledamöter äro närvarande och om beslutet ense och i vissa fall kan frågan hänskjutas till föreningens avgörande. Dessa bestämmelser förklaras vara tillkomna, därför att man endast velat ha med i föreningen respektabla tidningar.

I detta sammanhang kan nämnas, att avtalet med Pressbyrån innehåller en bestämmelse, som i enstaka fall kan vara av betydelse. Det heter däri, »att Pressbyrån skall vara ett opartiskt distributionsorgan för den svenska pressen och dess verksamhet har till föremål att i denna egenskap på ett för pressen, myndigheterna och allmänheten tillfredsställande sätt bedriva distributionen och försäljning av tidningar och tidskrifter, vilkas innehåll icke kan anses såra tukt och sedlighet eller allmän anständighet — — —.» Enligt denna bestämmelse kan tidning, som anses »såra tukt och sedlighet eller allmän anständighet», utestängas från distributionen genom Pressbyrån, vilket i enstaka fall skett.

11. Tidigare undersökningar.

Offentliga utredningar ha tidigare gjorts rörande monopolistiska organisationer inom det svenska näringslivet. En allmän översikt över förekomsten av dylika sammanslutningar och en skildring av några av dem gavs i trustlagstiftningskommitténs betänkande 1921 (jfr sid. 311). 1925 års lag om undersökning av monopolistiska företag och sammanslutningar[1] har tillämpats i ett fåtal fall, nämligen rörande kvarn-, jäst-, socker- och porslinsindustrierna samt rörande brännoljeföretagen. Några uppgifter rörande dessa utredningar ha här nedan sammanställts. Dessutom ha givetvis ett flertal andra utredningar på olika områden kommit i beröring med organisationsfrågor inom näringslivet.

a. Kvarntrustutredningen.

Den 29 januari 1926 uppdrog Kungl. Maj:t åt dåvarande professorn N. R. Wohlin att i egenskap av undersökningsmyndighet i enlighet med monopollagen undersöka Svenska kvarnföreningens, Svenska kvarnföreningens försäljningsaktiebolags och Mellansvenska kvarnarnas importförenings u. p. a. inverkan här i riket å pris- och omsättningsförhållanden i fråga om brödspannmål och produkter därav. Utredningen avlämnades den 4 september samma år och är den mest omfattande av här ifrågavarande undersökningar. Enligt Kungl. Maj:ts beslut skulle stora delar av utredningen och dess bilagor betraktas som hemliga. Utredningen har icke tryckts, om man undantar slutsammanfattningen, vilken Svenska kvarnföreningen lät trycka år 1936.

Utredningsmannen undersökte dels prissättningen på mjöl, dels prisbildningen på den svenska spannmålen och dels marginalen mellan spannmålspris och mjölpris samt kvarnföretagens räntabilitet. I sin sammanfattning anför han följande.

»Först torde..., vara lämpligt att... fastslå,... att Svenska kvarnföreningen under de gångna åren haft och alltjämt har ett betydande inflytande på pris- och handelsomsättningen inom riket med avseende å vetemjöl och rågsikt. En sak är, att föreningen icke varit och icke är allenarådande på mjölmarknaden. Den har under årens lopp haft att vidkännas konkurrens såväl av utomstående kvarnar som med importerat mjöl. Men den förut lämnade redogörelsen för föreningsmedlemmarnas totalleveranser av vetemjöl och rågsikt i förhållande till den ungefärliga totalproduktionen härav inom riket, i förening med vad eljest anförts rörande omfattningen av föreningens verksamhet, lämnar likväl icke rum för tvivel därom, att icke föreningen under flera år efter kriget hade ett mycket stort inflytande på den inrikes mjölmarknaden. Under de senaste åren har detta inflytande, såvitt det gäller konkurrensen med utomstående kvarnar,

[1] Lagens innehåll refereras på sid. 312.

något försvagats, och kvarnföreningen torde för närvarande — såsom även framhållits — icke intaga en fullt lika stark ställning som för några år tillbaka ...

Det bör då erinras om att undersökningen tvivelsutan kunnat peka på vissa gagneliga sidor av föreningens verksamhet. Innan kvarnföreningen kom till, voro förhållandena på den svenska mjölmarknaden oordnade, det brast betydligt ifråga om enhetlighet och garanti hos de då salufördа mjölsorterna, ett mindre sunt kreditsystem hade vunnit utbredning inom engroshandeln och varudistributionen tyngdes genom en mängd varandra korsande onödiga mjöltransporter. Genom kvarnföreningens verksamhet hava betydande förbättringar åvägabragts i dessa olika hänseenden. Mjöltyperna hava standardiserats, starkare garantier hava skapats mot förekomsten av mjölmärken, som icke hålla angiven kvalitet, större ordning och reda har införts inom engroshandeln och föreningen har slutligen, till gagn även för mjölkonsumenterna, genom besparing av onödiga frakter nedbragt kostnaderna för mjöldistributionen inom landet. Betydelsen av dessa framsteg på varudistributionens och handelns område får icke underskattas, och sannolikt är att de skulle hava låtit länge vänta på sig, om icke en sammanslutning mellan kvarnföretagen hade kommit till stånd och tagit som sin uppgift att här åvägabringa mera rationella förhållanden.

— — —

I överensstämmelse med sin natur av priskartell och med sitt såväl i kontrakt- och ordningsregler fastställda som i praxis fullföljda syfte, har kvarnföreningen eftersträvat och strävar alltjämt att uppnå en sådan prissättning å mjölprodukterna, som i möjligaste mån tillgodoser föreningsmedlemmarnas ekonomiska intressen. Samtidigt med att varudistributionen genom fraktbesparingarna förbilligats, har föreningen genom sin prispolitik sökt att, så långt det i varje fall varit möjligt, fördyra den vara, som varit föremål för distributionen. Utan avseende å eventuella invändningar från kvarnföreningens sida måste man säga, att föreningens prispolitik haft till ändamål att så långt det varit görligt vid prissättningen å mjölet införa ett moment av monopolistisk prisbildning. Därjämte har föreningen — såsom i det föregående utförligt skildrats — genomfört en i sitt slag ganska fulländad försäljningsorganisation på inrikesmarknaden och försäljningsbolaget arbetar med avseende å Norrlands-marknaden efter i viss mån likartade principer. Genom vissa kvoteringsbestämmelser i förening med vissa regler om plikt för överleverans och ersättning för underleverans uppehållas, så vitt möjligt, bestämda proportioner mellan de olika medlemmarnas andelar av totalleveransen; landet har uppdelats i ett antal försäljningsdistrikt; inom varje sådant distrikt är försäljning av mjöl endast tillåten för vissa eller viss av föreningens medlemmar; restriktiva bestämmelser äro träffade ifråga om rätt att antaga agenter och att anordna nederlag m. m.; slutligen har föreningen utbildat ett system i stor skala med rabatter till återförsäljare och importörer, med syfte att minska importen och försvaga utomstående kvarnars konkurrens samt främja avsättningen av föreningsmedlemmarnas mjölsorter.»

Denna försäljningsorganisation kan icke uteslutande anses tjäna syftet att nedbringa kostnaderna för mjöldistributionen utan har även tillkommit för att befästa och utveckla Kvarnföreningens inflytande på den inhemska marknaden.

»Av det föregående har framgått, att genom kvarnföreningens förda prispolitik mjölnoteringarna under tiden från utgången av avvecklingsperioden för den stat-

liga spannmålsregleringen på hösten 1920 och fram till början av år 1924 (eller möjligen slutet av år 1923) kunde fastställas på sådant sätt, att den svenska tullsatsen å mjöl praktiskt taget fullt utnyttjades av föreningens medlemmar. Under tiden därefter har kvarnföreningen på grund av vunna erfarenheter röran-de mjölimporten och sedermera särskilt under trycket av den ökade konkurren-sen från Kooperativa förbundets kvarnar måst något modifiera sin prispolitik, och under denna tid har mjöltullen icke varit av föreningens medlemmar fullt utnyttjad ... Oavsett om mjölnoteringarna blivit satta så högt, att mjöltullen utnyttjats eller icke, gäller det huruvida dessa noteringar hava eller icke hava haft en mer eller mindre utpräglad karaktär av monopolistiska priser ... För att svaret skall bliva utslagsgivande måste frågan — såsom alltid vid undersök-ningar av truster och karteller — hava avseende, icke närmast å den förädlade produktionens pris utan *å relationen mellan råvarupriset och priset å den för-ädlade eller försålda produkten.* Kvarnföreningen är visserligen icke någon trust och har ingenting direkt att skaffa med kvarnföretagens produktionskostnader, men den är en kartell med bestämmande inflytande på kvarnarnas utförsälj-ningspris och den har sålunda, såvitt på mjölpriserna beror, ett betydande in-flytande på prismarginalen mellan den omalna brödspannmålen och de härav beredda mjölprodukterna. Skulle det nu visa sig att denna marginal har varit större än som rätteligen bort vara fallet — om man med uttrycket »rätteligen» åsyftar den marginal som skulle hava bestått vid fri konkurrens och normal räntabilitet hos industrien — så föreligger givetvis anledning till uttalandet, att kvarnföreningen åtminstone till viss del lyckats realisera sina strävanden i rikt-ning mot en monopolistisk prispolitik.

Nu har som ett resultat av undersökningen framgått, att en ganska markerad inkongruens under flertalet år efter kriget såtillvida förekommit mellan priset å den svenska brödspannmålen och kvarnföreningens mjölnoteringar, att den omalna spannmålen under långa tider och under de viktigaste försäljningsperio-derna för den svenska skörden varit underkastad speciella prisdepressioner, vilka icke kommit till uttryck i häremot fullt svarande sänkningar av mjölnoteringarna. Under alla de gångna åren efter kriget, med undantag för ett utpräglat miss-växtår, har den svenska brödspannmålens pris under höstarna med endast små belopp av den gällande tullsatsen å omalen spannmål överstigit cif-priset svensk hamn å därmed närmast jämförlig utländsk brödsäd, ja tider hava förekom-mit då den svenska spannmålen icke ens uppnått ett mot dessa cif-priser svarande prisläge. Härvid tages vederbörlig hänsyn till förekommande skillnader i avseende å kvaliteten, till den svenska spannmålens understundom högre fuktighetsgrad och andra på dess pris inverkande sådana förhållanden. Ehuru kvarnarna så-lunda under långa tider kunnat tillgodogöra sig större delen, tidtals hela det för sädesodlingen inom landet avsedda tullskyddet, hava deras utförsäljningspriser å mjöl — såsom ovan nämnts — till följd av kvarnföreningens verksamhet kun-nat under en följd av år hållas så uppe att mjöltullen praktiskt taget fullt ut-nyttjats. Det har även framgått, att kvarnföreningen under dessa tider av året med i regel fallande spannmålspris kunna fördröja och något dämpa fallet i mjöl-noteringarna; dessa sistnämnda hava med andra ord icke alltid sänkts i den takt och i den grad som, därest fri konkurrens hade varit rådande, säkerligen skulle hava skett. Vad nu anförts gäller, i överensstämmelse med vad förut framgått, åren 1921—1923 och sannolikt även det nästföregående året 1920; under de senaste åren åter har i samband med kvarnföreningens nyss omnämnda något modifierade prispolitik en viss ändring och rättelse skett i dessa förhållanden.

Under hösten år 1925 torde någon disproportion mellan priset å den svenska brödspannmålen och kvarnföreningens mjölnoteringar icke hava förekommit ...

Man kan härefter från kvarnföreningens sida förvänta följande påpekande och erinringar. Undersökningen rörande orsakerna till de tryckta priserna på den svenska spannmålen en rad av höstar efter kriget har visat att dessa varit flera. Disproportionen på höstarna mellan utbud och efterfrågan har till en del berott på den ökade odlingen och jordbrukarnas större koncentration av utbuden på höstarna; den har ytterligare skärpts genom systemet med stark inblandning av importvete i veteblandningen; kvarnarna hava haft ett övertag gentemot jordbrukarna vid spekulation och genom större möjlighet till återhållsamhet vid inköpen; även storkvarnarnas geografiska lägen och därav betingade uppköpsområden m. fl. förhållanden hava spelat in. Men, frånsett den mera kortvariga uppköpsorganisationen inom mellersta Sverige, har någon sammanslutning eller ringbildning mellan kvarnarna med syfte att reglera uppköpspriserna icke förekommit och Svenska kvarnföreningen icke haft någonting att skaffa med prisbildningen å den omalna spannmålen. Vid sådant förhållande — anser man möjligen å kvarnindustriens sida — finnes ingen anledning att inblanda kvarnföreningen i diskussion om marginalen mellan råvarupris och mjölpris. Det är helt naturligt — tillägges det sannolikt — att kvarnindustrien tillgodogjort sig de konjunkturvinster, som yppat sig, liksom den måst bära följderna av ogynnsamma konjunkturer, och man kan icke anmärka något mot att kvarnarna betalat spannmålen efter de priser, vartill den kunnat erhållas. Ja, det är för ledningen av ett kvarnföretag ej endast en rättighet men en plikt att taga vara på förekommande vinstmöjligheter.

Det sista betraktelsesättet är naturligt, men det är icke heller här man har att söka den ömma punkten. Även om prisdepressionerna på den svenska spannmålen icke kunnat läggas kvarnindustrien och än mindre kvarnföreningen till last, så är det nu icke fråga härom utan om den särskilt under åren 1921—1923 tidvis icke fullt riktiga marginalen mellan den svenska brödsädens pris och priset å mjölet. Det är ju i själva verket mera sällsynt att en kartell eller en trust har monopol på både råvaran och de därav framställda produkterna. Flertalet truster och karteller i olika länder behärska mer eller mindre fullständigt endast prissättningen på de förädlade produkterna, vilket naturligtvis, därest marginalen mellan råvarupris och produktpris är för stor, icke förändrar deras karaktär av monopolistiska sammanslutningar. Svenska kvarnföreningen har icke haft fullständigt monopol på vare sig spannmålsuppköpen eller mjölförsäljningen, ja den har ju icke haft någon som helst befattning med de förra. Men föreningens inflytande på mjölmarknaden och mjölpriserna har varit betydande, och — ehuru sammanslutningar för spannmålsuppköpen icke förekomma — hava de till föreningen anslutna kvarnarna på grund av utvecklingen och rådande förhållanden haft en ganska stark ställning gentemot de oorganiserade jordbrukarna. Det är i detta sammanhang tillräckligt med dessa påpekanden. Brödet är ju inom varje land den största och viktigaste hushållsartikeln. Huruvida en riktig marginal under de gångna åren bestått mellan brödpriserna och priserna å mjölet har icke undersökts, men mjölprisets betydelse är i varje händelse uppenbar och även en inkongruens mellan spannmålspris och mjölpris är ur folkhushållets synpunkt mindre lycklig. Man kan vara något tveksam om gagnet av en stor och inflytelserik kartellsammanslutning inom kvarnindustrien, vars medlemmar och ledning icke alltid haft full förståelse för vikten av att städse låta prisfall å spannmålen komma till omedelbara och mot detta prisfall fullt svarande ned-

satta mjölpriser. Till vad nu anförts måste dock ånyo, liksom överallt i det föregående, läggas erinringen, att förhållandena härutinnan under den senaste tiden icke giva rum för samma anmärkningar.

Emellertid fordras att man även beaktar kvarnindustriens driftsresultat och räntabilitet. Av specialundersökningen härom har framgått, att kvarnindustriens rörelsevinster, efter avdrag av å kvarnrörelsen belöpande skatt, icke under åren efter kriget kunnat betecknas som lysande. Hade dessa vinster satts i relation till det nutida handelsvärdet på kvarnföretagens tomter samt värdet efter dagspris å deras fastigheter och inventarier, så hade rörelsevinsterna sjunkit till ytterst små procentsiffror, ja i flertalet fall blivit negativa. Men även de procentsiffror, som visa rörelsevinsterna i förhållande till kvarnarnas bokförda anläggnings- och rörelsekapital, äro i allmänhet rätt blygsamma. Detta förhållande måste naturligen vid bedömandet av kvarnföreningens prispolitik tagas med i räkningen och tilläggas icke ringa vikt. Väl föreligger ingen möjlighet till jämförelse mellan desas siffror och motsvarande siffror för andra svenska industrier, och väl måste slutsatserna ej minst på grund härav dragas med varsamhet, men det synes icke som om kvarnindustrien efter kriget, trots den onaturliga marginalen mellan det inhemska råvarupriset och mjölpriset, givit synnerligt stora vinster. Å andra sidan har framgått, att kvarnföretagen under åren efter kriget i allmänhet rett sig gott, där icke mindre god administration, brist på eget rörelsekapital eller andra ogynnsamma förhållanden förelegat, och särskilt måste man fästa sig vid hur pass väl i synnerhet de stora kvarnarna kunde genomgå de exceptionella svårigheterna under depressionsåren 1921—1922. Att kvarnföreningens existens och förda prispolitik väsentligt bidrog härtill har ävenledes bestyrkts. Undersökningen har ej heller givit något stöd åt föreställningen att de ekonomiskt sunda och väl administrerade kvarnföretagen skulle sakna förutsättningar att bestå för framtiden, om de förlora de speciella vinstmöjligheter som den abnorma prisbildningen på den svenska spannmålen tidigare givit dem. Allt som allt visar den föreliggande undersökningen, att prissättningen å en industris produkter kan vara väsentligt påverkad av monopolistiska tendenser utan att monopolvinsterna äro stora; ett resultat som icke är förvånande om man erinrar sig efterkrigsårens i allmänhet svagare konjunkturer och vidare den svenska skattelagstiftningens tyngande natur.

Slutligen har ovan framhållits och genom undersökningen av de olika kvarnföretagens ekonomiska ställning bekräftats att kvarnföreningen i visst avseende är en mindre rationell kartellsammanslutning. Det anses allmänt och säkerligen med rätta, att för mycket kapital för närvarande är investerat i den svenska kvarnindustrien. En förbättrad räntabilitet hos denna industri torde påkalla en viss utgallrings- och konsolideringsprocess, genom vilken de ekonomiskt svagare företagen försvinna och driften mera koncentreras hos de verkligt livsdugliga företagen. Med hänsyn till det för vårt lands förhållanden stora antal kvarnar, som nu finnas, bör en sådan utveckling icke innebära någon fara för skärpta monopolistiska tendenser. Ej heller föreligger någon verklig risk för att de mindre kvarnarna härigenom skola duka under för de större, ty en hel del av dessa mindre kvarnar hava ett sådant läge i en omgivande spannmålsodlande bygd, en så god teknisk utrustning, en så stabiliserad ekonomi, och en så erfaren ledning, att de hava lika goda förutsättningar att bestå som mången större kvarn. Men om nu detta är riktigt, så måste man fråga, huruvida kvarnföreningen i sin nuvarande form främjar en sådan utveckling, och svaret härpå kan knappast bliva ett obetingat ja. Inom kvarnföreningen finnas ekonomiskt

svagare företag, som med all sannolikhet skulle sacka bakut i konkurrensen om de icke hölles upp genom det indirekta stödet av de starkare föreningsmedlemmarna. Ett eller annat av dessa företag är måhända t. o. m. sådant, att man kunde vara tveksam om önskvärdheten av dess upprätthållande för framtiden. Samtidigt med att detta är fallet begagnar kvarnföreningen den samlade makten av sin organisation för att, så långt det är föreningen möjligt, undertrycka konkurrensen från utomstående kvarnar och alltså försvaga den ekonomiska ställningen även hos sådana kvarnföretag, vilka kunna hava lika stora om icke större förutsättningar för att bestå för framtiden än somliga av föreningskvarnarna. Vad nu påpekats, har som bekant städse varit en av trust- och kartellväsendets mest omdiskuterade avigsidor. Det har närmast sin betydelse — om man så får uttrycka det — ur kvarnindustriens egen inre synpunkt, men förhållandet är även i allmännare sammanhang värt att uppmärksamma. I den mån nämligen kvarnföreningens noteringar måste anpassas även efter ställningen hos de svagaste av dess medlemmar, så ligger naturligtvis häri en ständigt verksam press på föreningens ledning att så vitt möjligt sätta noteringarna högre. Det behöver visserligen icke alltid vara så, att denna omständighet kommer till uttryck i noteringarna, men i den mån detta likväl kan vara fallet, förorsakar kartellens nu påpekade svaghet en något ökad indirekt beskattning av den mjölköpande allmänheten.»

b. Jästindustrin.

Andra gången 1925 års lag kom till användning gällde det jästindustrin. Med anledning av en motion hemställde 1927 års riksdag, att Kungl. Maj:t måtte låta undersöka förhållandena inom jästindustrin och överväga huruvida icke numera, sedan Svenska jästfabriks A.B. erhållit en sådan ställning, att det kunde kontrollera större delen av jästtillverkningen, en sänkning av tullen på jäst vore möjlig och lämplig.

Utredningen uppdrogs åt kommerskollegium, som överlämnade resultatet med skrivelse den 12 september 1928. Vid utredningen hade två bedömningsgrunder använts för avgörandet i vad mån Svenska jästfabriks A.B. på oskäligt sätt utnyttjat sin ställning: dels sökte man få reda på huruvida en uppskörtning av priserna, som skulle ha yttrat sig i höga vinster för företagen, förelåg, dels jämfördes priser i Sverige och andra länder. För den förra delen av undersökningen analyserades utbytessiffror och balansräkningar för företagen samt gjordes särskilda utredningar rörande investerat kapital och uppställdes en produktionskostnadskalkyl jämte renodlad vinst- och förlusträkning för åren 1922—1926. Jästpriserna jämfördes för Sverige, Norge, Danmark, Finland och Tyskland.

Utredningens resultat blev att intet sådant förelåg, för vilket företagen kunde med berättigande klandras. Kommerskollegium hemställde därför att den icke måtte föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd. Så blev också fallet.

Utredningen är icke tryckt. Bilagorna med balansanalyserna äro hemliga.

c. Sockerindustrin.

Företag och organisationer. Den svenska sockerindustrin erbjuder ett av de i vårt land mest observerade exemplen på ett monopolistiskt storföretags uppkomst och verksamhet. Dess ekonomiska organisation har gått vägen från lösa till fastare karteller med både vertikal och horisontell integration för att slutligen nå den fullständiga sammanknytningens stadium i ett enda företag, som behärskar hela industrin.

Sockerindustrins första egentliga uppsvingsperiod i vårt land daterar sig från 1890-talet. Vid denna tid uppstodo också de första gruppbildningarna bland fabrikerna. Sålunda förenade sig vid 1890-talets mitt fyra råsockerfabriker till ett s. k. syndikat, som för sin försäljning stod i närmaste förbindelse med två raffinaderier. Vissa raffinaderier ägde eller kontrollerade var för sig ett eller två råsockerbruk eller hade avtal med andra dylika fabriker om mottagande av deras hela produktion. Någon fastare sammanslutning mellan samtliga råsockerbruk eller raffinaderier förekom emellertid icke vid denna tid, ehuru man åtskilliga gånger lyckades ernå samarbete för förhindrande av vad man ansåg vara överproduktion. Den vanligaste metod, som därvid användes, var en överenskommelse om sänkning av betprisen. Vid ett dylikt tillfälle — år 1897 — bildades genom samarbete mellan de äldre raffinaderierna ett särskilt bolag för övertagande av ett raffinaderi, som åstadkommits genom sammanskott från ett stort antal betodlare i syfte att själva förädla den av dem producerade råvaran.

År 1900 knötos banden fastare mellan raffinaderierna. En överenskommelse träffades, gällande för fem år, som fastställde den råsockermängd, varje raffinaderi högst fick årligen raffinera, medan överskjutande kvantiteter skulle lagras. Vid ungefär samma tid — möjligen redan ett par år före — antog även råsockerfabrikernas organisation fastare former. Dess syfte var ett gemensamt fastställande av storleken av den areal, från vilken varje fabrik ägde förskaffa sitt råmaterial, varjämte överenskommelsen antagligen även innebar bestämmelser angående det raffinaderi, till vilket varje råsockerfabriks produktion skulle levereras. Dessutom skedde beträffande fabrikernas inbördes äganderättsförhållanden under de första åren av 1900-talet åtskilliga förändringar, som voro ägnade att ytterligare konsolidera intressena. En schematisk översikt av hur organisationen inom sockerindustrin gestaltade sig år 1902 återfinnes i den ingående utredning av sockerindustrin, som år 1912 verkställdes av inom finansdepartementet tillkallade sakkunniga.[1] Översikten ter sig på sätt nedanstående tablå visar:

[1] Kartell- och trustutredningen I. Sockerindustri- och sockerbeskattning i Sverige m. m., Stockholm 1913.

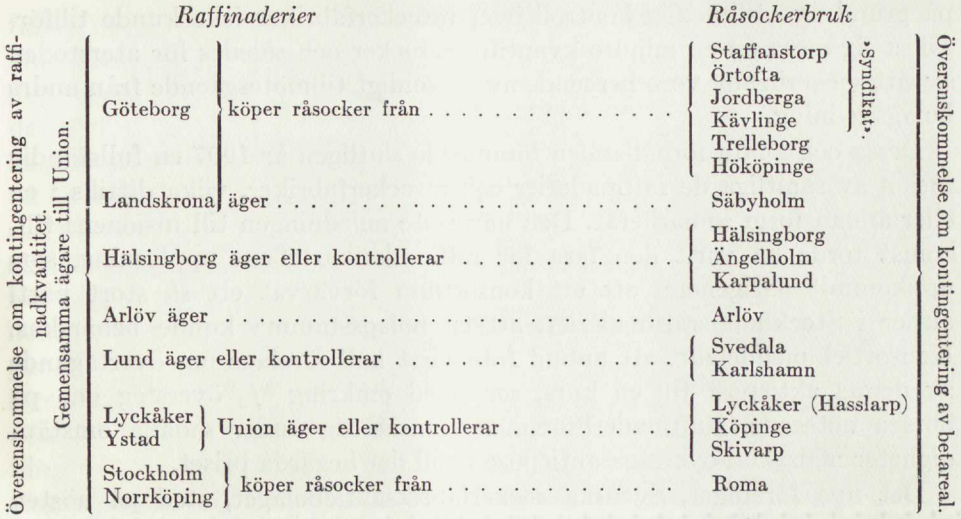

Efter mera tillfälliga försök till enigt uppträdande från betodlarnas sida konstituerades under trycket av det mot slutet av 1890-talet sänkta betpriset och de ofta dåliga skördarna samt sockerfabrikernas allt fastare organisation »Skånes betodlares förening u. p. a.». Denna skulle enligt stadgarna bland annat föranstalta om gemensam försäljning av medlemmarnas sockerbetor, och förbundo sig medlemmarna för sådant syfte att endast genom föreningens styrelse avhandla med sockerfabrikerna om betodling. Anslutningen till föreningen blev till en början relativt svag, men år 1904 nådde strävandena tillräcklig mognad för att frambringa en effektiv organisation. Nämnda år bildades »Skånes betodlares centralstyrelse» såsom en sammanhållande organisation för de lokalföreningar i de olika fabriksdistrikten, vilkas konstituerande eller anslutning omedelbart vidtog. Inom en månad var sammanslutningen redan så betydande, att den omfattade $^{7}/_{10}$ av Skånes hela betareal. Sedan det icke lyckats fabrikerna att förmå de enskilda odlarna att teckna kontrakt utan organisationens förmedling och det av sådan anledning förelåg allvarlig fara för ett nedläggande av större delen av den skånska betodlingen under den stundande kampanjen, träffades slutligen överenskommelse mellan de organiserade parterna genom särskild förlikning.

Fabrikernas organisationer visade sig snart lida av åtskilliga, inom kartellsamarbete icke okända brister. De överenskommelser, som kunde träffas, gällde endast ett fåtal år, och vid varje förnyelse uppstodo svårigheter, enär de enskilda bolagens styrelser därvid sökte förskaffa sitt företag större fördelar än det förut haft, varjämte mellan tiden för tvenne överenskommelsers träffande majoriteten inom bolagen kunde växla. Särskilt i fråga om raffinaderierna i Stockholm och Norrköping gällde, att dessa

på grund av otillräcklig kontroll över råsockerfabriker icke kunde tillförsäkra sig mera än en mindre kvantitet råsocker och således för återstoden av sitt sockerbehov voro beroende av personligt tillmötesgående från andra bolags ledning.

Dessa och andra förhållanden föranledde slutligen år 1907 en fullständig fusion av samtliga de raffinaderier och råsockerfabriker, vilka dittills i en eller annan form samarbetat. Den närmaste anledningen till fusionens tillkomst torde ha varit den fara för raffinaderikartellens upplösning, som uppkommit därigenom, att ett konsortium förvärvat ett så stort parti aktier i Stockholmsraffinaderiet, att en bolagsstämma kunde behärskas. Konsortiet meddelade, att anbud från visst håll förelåge om övertagande av denna aktiepost till en kurs, som med omkring $^1/_3$ översteg den på börsen noterade. Raffinaderiföreningen ansåg sig under sådana omständigheter nödsakad övertaga aktieposten till det begärda priset.

Det nya företaget, Svenska sockerfabriksaktiebolaget, stod på hösten 1907 färdigt att börja sin verksamhet. De 18 bolag, som uppgingo i trusten, ägde sammanlagt 17 råsockerfabriker och 9 raffinaderier med en produktion, som utgjorde omkring 97 procent av rikets hela tillverkning av råsocker och raffinad.

Utanför bolaget stodo vid dess bildande endast två fabriker (i Lidköping och Linköping), vartill under 1908 kom en nystartad råsockerfabrik (Mörbylånga). Även mellan dessa trenne företag upprättades ett samarbete, i det att Lidköpingsfabriken, som var ett kombinerat sockerbruk och raffinaderi, övertog raffineringen av de två övriga fabrikernas hela råsockerproduktion samt kontrollen av aktiemajoriteten i båda företagen. År 1914 gjorde Lidköpingsgruppens företag samma operation som tidigare Sockerbolaget: de tre bolagen sammanslötos till ett enda, som fick namnet Mellersta Sveriges sockerfabriksaktiebolag. Sistnämnda företag har ända till dess uppgående i Svenska sockerfabriksaktiebolaget följt dettas prisnoteringar. Dessutom har raffinaderiet i Lidköping fått från Sockerbolaget mottaga ej obetydliga kvantiteter av dess råsocker för att fylla sitt produktionsbehov.

Slutstenen i sockerindustrins koncentrationsrörelse lades år 1936, då Svenska sockerfabriksaktiebolaget genom köp övertog Mellersta Sveriges sockerfabriksaktiebolags anläggningar och hela rörelse i vad gäller sockerindustrin.

Överkapitalisering och överorganisering. Aktieägarna i de bolag, som ingingo i Sockerbolaget, fingo likvid för sina andelar genom aktier i det nya företaget. Dess aktiekapital bestämdes till det för svenska förhållanden osedvanligt höga beloppet av 135 miljoner kronor. Vid de debatter, som under de följande åren uppstodo kring Sockerbolaget och dess verksamhet,

fästes uppmärksamheten på att vid bolagets bildande en betydande överkapitalisering ägt rum. Enligt de utredningar, som verkställdes av den i det föregående omnämnda, år 1912 arbetande kommittén, framgick, att de företag, som uppgingo i det nya bolaget, sammanlagt hade ett nominellt aktiekapital av omkring 53 miljoner och ett kontant inbetalt aktiekapital på omkring 40 miljoner kronor. Det nominella aktiekapitalet i de sammanslagna företagen utgjorde således omkring 29 procent av det nya bolagets aktiekapital. Medan det beräknade anläggningsvärdet på de fusionerade företagens fastigheter och inventarier vid deras övertagande av Sockerbolaget uppgavs till omkring 104 miljoner kronor, bokfördes samma tillgångar av bolaget för omkring 132 miljoner kronor. Men även den förra siffran har ansetts vara för hög — i propositionen om sockertull och sockerskatt till 1913 års riksdag uttalade finansministern som sin mening, att det bokförda värdet på bolagets fastigheter och inventarier översteg det verkliga med minst omkring 55 miljoner kronor och att, om aktiekapitalet nedskreves med ett motsvarande belopp, det skulle stanna vid en summa av i runt tal 80 miljoner kronor. År 1931 nedsattes kapitalet till 81 miljoner kronor genom aktiernas nedskrivning från 100 till 60 kronor, i vilket samband till aktieägarna återbetalades 15 kronor per aktie. Vid denna tidpunkt betecknades bolaget i en offentlig utredning ha »i hög grad konsoliderat sin ställning», och numera torde säkerligen »vattnet» ha helt försvunnit ur bolagets tillgångar.

Bland de anmärkningar, som under tiden efter förtrustningen framställdes, var även, att bolaget under många år efter sitt bildande icke företog några åtgärder vare sig för att åstadkomma driftskoncentration eller för att minska den efter fusionen onödigt stora förvaltningsapparaten. Ehuru såväl antalet raffinaderier som råsockerbruk var alltför stort med hänsyn till vad som skulle erfordras vid en rationell anpassning efter den svenska produktionens behov, så har under bolagets hela hittillsvarande verksamhet endast ett råsockerbruk nedlagts och ett annat förvandlats till saftstation. Först 1913 påbörjades en minskning av antalet raffinaderier. Skälet till denna starka återhållsamhet ifråga om råsockerbruken, torde, utom den kraftigt stigande konsumtionen, ha varit det häftiga motstånd mot nedläggandet av dylika anläggningar, som för betodlingens skull ständigt rests inom riksdagen vid behandling av förslag om ändringar i statens förhållande till sockerproduktionen och detta i trots av att vid den snart sagt oavbrutna följd av officiella undersökningar,[1] för vilka Sockerbolaget under årens lopp varit föremål, upprepade gånger påvisats, att driften vid ett betydande antal av råsockerbruken gått med förlust och deras nedläggande förordats.

[1] Av vilka åtminstone två — åren 1930 och 1937 — företagits med stöd av 1925 års lag om undersökning av monopolistiska företag och sammanslutningar.

Vad åter angår bibehållandet av en onödigt betungande förvaltningsapparat, har härtill bidragit, utom det stora antalet fabriker, den omständigheten, att Sockerbolaget i stor omfattning till sin organisation överflyttat förut inom de fusionerade bolagen inrättade förvaltningsplatser. Flertalet fabriker kom således att vid sidan av löner till fabriksledare och annan förvaltningspersonal belastas även med i regel betydande lön till en särskild direktör samt arvoden till styrelsemedlemmar, medan bolaget därjämte hade att bestrida utgifter för löner till direktörer och styrelseledamöter för handhavande av företagets allmänna ledning. Till belysande av förvaltningsapparatens omfattning och dyrbarhet må anföras, att bolaget enligt 1910 års siffror hade sammanlagt 95 styrelsemedlemmar (i olika styrelser) och 20 direktörer (ej fabriksledare), vilka sammanlagt uppburo i arvode (inklusive tantième och naturaförmåner) över 500 000 kronor. År 1921 utgjorde antalet medlemmar inom huvudstyrelsen 10, varjämte därutöver kvarstodo sammanlagt 32 medlemmar från de tidigare lokalförvaltningarna. De sammanlagda arvodesbeloppen till styrelseledamöter och direktörer uppgingo till 750 000 kronor. Under de senaste två årtiondena har emellertid antalet ledande befattningar successivt nedgått. Platserna som fabriksdirektörer ha efter hand som de blivit lediga icke åter besatts. Närmaste ledningen av bolaget med dotterbolag utövas (1940) av en direktion på fyra personer och i dotterbolagens styrelser sitta till allra största delen samma personer som i moderbolagets styrelse, där antalet medlemmar är nio.

Det enda område, på vilket bolaget redan från början genomförde en rationalisering, var i fråga om försäljningsapparaten, vilken starkt koncentrerades och förenhetligades, medförande avsevärd kostnadsbesparing för företaget. En betydande ytterligare rationalisering har sedermera efter hand vidtagits på såväl det tekniska som merkantila området av bolagets verksamhet, så att företaget numera i stort sett torde stå på en ur dessa synpunkter hög nivå. En jämförelse mellan sockerpriset före och efter världskriget synes, om hänsyn tages till kostnadselementens och beskattningens förändringar, bestyrka detta omdöme.

Statskontroll. Ett försök till analys av sockertrustens prispolitik och dess utnyttjande av monopolställningen kan i här förevarande sammanhang näppeligen anses påkallat. Överkapitaliseringen var närmast ett uttryck för den osedvanligt höga förräntning av det av aktieägarna inbetalta kapitalet, vilket före trustens bildande möjliggjorts genom ett starkt tullskydd, som antagligen till fullo utnyttjats. Under åren mellan fusionens tillkomst och världskriget lyckades bolaget ernå en normal förräntning på det utspädda kapitalet. Från världskrigets utbrott till år 1922 samt under hela tiden från år 1930 har bolagets prissättning och ställning i övrigt icke varit

jämförbar med motsvarande förhållanden inom andra, under vanliga kommersiella former arbetande enskilda företag. Dess verksamhet har i olika avseenden varit bunden genom avtal med staten, vilka såsom ett led i jordbrukspolitiken efter världskriget haft som utgångspunkt åvägabringande av skydd för betodlarnas och deras arbetares intressen och där utfästelser från bolaget om betpris, betarealer och betarbetarlöner kompenserats genom den fria utlandskonkurrensens utestängande — med tillhjälp av ett åt bolaget överlämnat importmonopol — och fastställande av vissa regler för prissättningen på socker. Bolaget har på detta sätt tidigt blivit ett av vårt lands starkast statskontrollerade företag, föremål för en ständigt fortlöpande och efter hand utvidgad övervakning från statens eller särskilda statsorgans sida. Under hänsyn härtill anse sig näringsorganisationssakkunniga icke böra till närmare behandling upptaga bolagets verksamhet under senare år.

d. Brännoljeföretagen.

1933 års motorbränslesakkunniga, vilka tillkallats den 17 februari 1933 med uppdrag att utreda frågan om tillverkningen och avsättningen av inhemsk sprit till motorbränsle, om kontroll över importen av motorbränsle samt om tillverkningen av till förtäring avsett brännvin ävensom andra härmed sammanhängande spörsmål, erhöllo den 3 mars 1933 på egen begäran Kungl. Maj:ts uppdrag att i egenskap av undersökningsmyndighet enligt monopollagen verkställa undersökning av vissa angivna företag, vilka bedrevo import eller tillverkning av motorbrännoljor i landet. Denna senare utredning överlämnades den 17 juli 1933 och en P. M. rörande dess resultat, som enligt Kungl. Maj:ts medgivande skulle få publiceras, finnes intagen som bilaga G i de sakkunnigas »betänkande angående ordnandet av avsättningsförhållandena för inom riket tillverkad sprit m. m.», avgivet den 8 september 1933 (Stat. off. utr. 1933: 25, sid. 279—286). Härtill knyter sig också de sakkunnigas utlåtande i samma betänkande rörande frågan om en statlig reglering av brännoljeimporten till riket (sid. 132—142).

Brännoljekommitterade av år 1934, vilka den 7 november 1935 avgåvo sitt »betänkande angående import- och partihandelsmonopol å brännoljor» (Stat. off. utr. 1935: 61), erhöllo den 18 oktober 1935 Kungl. Maj:ts uppdrag att enligt monopollagen verkställa undersökning rörande vissa företags verkan på pris- och omsättningsförhållanden för brännoljor här i riket. De sakkunniga hade dock redan tidigare från respektive företag erhållit erforderliga upplysningar. De sakkunniga hade i uppdrag att utföra och utförde ingående beräkningar av de olika besparingar, som skulle kunna vinnas genom upprättandet av ett statligt import- och partihandelsmonopol å brännoljor.

Den förstnämnda utredningen konstaterade, att brännoljeimportörerna i regel voro dotterföretag till utländska storföretag. De hade tidtals upprätthållit ett visst samarbete men under vissa perioder bedrivit en skarp konkurrens.

1933 års kommitté erinrar om det svenska bensinprisets »våldsamma fluktuationer under de gångna åren med därav följande instabilitet på den inhemska bensinmarknaden; en instabilitet, som försvårat sunda prisberäkningar inom alla de näringsgrenar, där kostnaderna för motorbränslet spela en större roll. Även om dessa prisfluktuationer i betydande grad varit att hänföra till motsvarande fluktuationer på den internationella marknaden, hava de utan tvivel ytterligare skärpts genom de här i landet verksamma importbolagens åtgöranden: underpris och osunda rabattsystem under perioder av inbördes strid samt prisstegringar under tider av samförstånd.» Kommittén framhåller »som ägnat att väcka särskilt intresse», »att företagen i fråga under denna sin hårda inbördes konkurrens sökt att genom utvidgningar av sina organisationer och upprättandet av nya anläggningar för distributionen öka sin avsättning samt att följden härav blivit en högst betydande överorganisation av företagen... Uppenbart är vidare, att en dylik överorganisation av de bolag, som förmedla importen till riket av motorbränsle, måste verka stegrande på marginalen mellan inköpspriset och minuthandelspriset och sålunda, på sätt i det föregående antytts, måste väcka tvivel på den nuvarande oreglerade importhandelsrörelsens ändamålsenlighet.»

»Det är allmänt känt, att service-stationerna i egentlig mening samt de enklare bensinpumparna vuxit upp till ett antal, som vida överstiger trafikens verkliga behov. Ej endast i större men även i mindre samhällen finner man mångenstädes, huru konkurrensen mellan de olika bolagen drivit dem till att tätt intill varandra bygga två, tre, fyra och flera sådana stationer och pumpar, ja fall förekomma, som ännu starkare illustrera den mindre sunda utveckling, som här ägt rum. Detta distributionsnät, vilket vid utgången av år 1932 upptagits till ett värde av 17 miljoner kronor, skulle säkerligen utan några olägenheter för bensinförbrukarna kunna väsentligt förenklas. Tusentals utminuteringsställen skulle kunna nedläggas, det för distributionen i minut erforderliga kapitalet sålunda kunna avsevärt nedbringas och marginalen mellan utförsäljningspriset engros och minuthandelspriset som följd härav kunna förminskas.»

De besparingar, som i dessa och andra avseenden skulle kunna vinnas genom införande av ett statligt brännoljemonopol, voro föremål för utredning dels av brännoljekommitterade av år 1934, dels av en ny kommitté ett år senare (Rationaliserings- och ersättningsfrågor i samband med ifrågasatt införande av statligt brännoljemonopol, Stat. off. utr. 1936: 45).

Sedan ovannämnda utredningar verkställdes ha brännoljeimportörerna utsträckt sitt samarbete till en viss reglering av upprättandet av nya försäljningsställen.

e. Porslinsindustrin.

Den 20 november 1936 uppdrog Kungl. Maj:t åt generaldirektör Wohlin att i enlighet med monopollagen verkställa undersökning rörande vissa företags inom porslinsindustrin inverkan på priser och avsättningsförhållanden

för porslinsindustrins alster i riket. Utredningen avlämnades den 18 februari 1937. I enlighet med utredningsmannens förslag framlade Kungl. Maj:t en proposition till 1937 års riksdag rörande viss förhöjning av tullarna för fajans- och porslinsvaror. Riksdagen lämnade Kungl. Maj:t fullmakt för att, om så behövdes, företaga ifrågavarande tullhöjningar. På grund av mellankommande omständigheter framstod det som sannolikt, att denna fullmakt icke skulle komma att utnyttjas, och så har ej heller skett.

Utredningen är hemlig och icke tryckt.

C. Det organiserade samarbetets verkningar.

Inledning.

Det försök till en sammanfattande översikt av verkningarna av organiserat samarbete inom industrin, som i det följande lämnas, gör icke anspråk på att meddela några allmängiltiga slutsatser eller omdömen. Det ligger i sakens natur, att en analys av denna art alltid måste räkna med en rad faktorer, vilkas betydelse icke kan förutses eller mätas. Dylika faktorer kunna vara av både individuell och ekonomisk art. Till de förra höra graden av skicklighet och auktoritet hos sammanslutningarnas och företagens ledare, till de senare kunna räknas exempelvis den inom branschen förekommande spänningen mellan tillverkningskapacitet och avsättningsmöjligheter eller marknadens känslighet för prisförändringar och olika konkurrensmetoder. Av sådana eller andra skäl kunna helt olika verkningar uppnås icke blott av tvenne kartellavtal av sinsemellan samma typ utan ock av ett och samma avtal under växlande konjunkturer.

Denna betydelsefulla reservation har måst förutskickas, när nu ett försök göres till en diskussion av samarbetets verkningar med ledning av det till stor del i det föregående redovisade material, som stått till de sakkunnigas förfogande, samt de erfarenheter, av vilka på olika områden initierade personer låtit dem få del.

1. Allmänna intresseföreningar.

De allmänna intresseföreningarna representera den lösaste formen av organiserad samverkan. De stå i regel öppna för alla företag med visst slag av verksamhet och fatta icke beslut med för medlemmarna bindande verkningar. De omfatta också vanligen relativt stora områden. Sålunda ha handelskamrarna tillslutning från alla näringar, Sveriges industriförbund från

samtliga grenar av industrin. Även de allmänna branschföreningarnas verksamhetsområde är vanligen omfattande.

Bland viktigare arbetsuppgifter, som upptagits av de allmänna intresseföreningarna, märkas bedrivande av allmänt upplysningsarbete, utgivande av tidskrifter, följande av lagstiftningen och avgivande av utlåtanden till offentliga myndigheter m. fl. Verksamheten omfattar såväl tekniska som kommersiella förhållanden. Till det förra området höra sådana uppgifter som stöd åt teknisk forskning (t. ex. Jernkontoret), åtgärder för yrkesutbildning och yrkesskicklighetens höjande (bland annat Sveriges industriförbunds arbetsledarinstitut, Svenska industrins praktiknämnd), rådgivning i olika frågor rörande driften (bland annat Industriförbundets dotterbolag, A.B. Industribyrån). Bland kommersiella angelägenheter märkas insamlande och spridande av upplysningar rörande marknadsläge och prisutveckling (t. ex. Järnverksföreningens verksamhet), anskaffande av kreditvärdighetsupplysningar och ordnande av gemensamt uppträdande vid betalningsinställelser (bland annat av Sko- och läderbranschens fabrikant- och grossistförening, Sveriges elektroindustriförening).

Inom vissa intresseorganisationer har man gått ett steg vidare och i själva verket nalkats uppgifter av marknads- eller prisreglerande art. Sålunda ha försäljningsvillkor utarbetats, vilka rekommenderas till användning (bland annat av Sveriges maskinindustriförening, Sveriges elektroindustriförening), eller metoder för kostnadsberäkning framlagts och anbefallts (t. ex. av Boktryckarekammaren) och i en del fall ha rekommendationer rörande prisförändringar utfärdats (t. ex. av Svenska tidningsutgivareföreningen). I den mån denna verksamhet blir normerande för t. ex. försäljningsvillkor eller prissättning inom något område, gäller härom i viss utsträckning vad som i det följande anföres om bindande överenskommelser av olika slag och deras verkningar. Vidare spela av organisationerna upprättade opinionsnämnder en viss roll för utvecklingen av affärsmetoderna och uppfattningen om lojal konkurrens.

Det omfattande standardiseringsarbete, som under ledning av Sveriges standardiseringskommission och i samarbete med de allmänna intresseföreningarna bedrives i vårt land, synes förtjäna särskild uppmärksamhet. Standardiseringen av olika delar torde i regel förbilliga produktionen. Bland annat sker det därigenom att den skapar ökade möjligheter till serietillverkning. Ytterligare betydande besparingar torde kunna göras genom fortsatt arbete av denna art. I den mån vissa detaljer eller artiklar med betydande kostnadsbesparingar låta sig tillverkas i stor skala, är det ett samhällsintresse, att så får ske. Till standardiseringsarbetets nyttiga verkningar hör även den minskning av såväl tillverkarnas som distributörernas lagerhållning, som därigenom möjliggöres och som är av betydelse ur konjunkturpolitisk synpunkt.

I detta sammanhang bör skillnaden mellan det tekniska standardiseringsarbetet och kartellernas begränsning av antalet produkter framhållas. Det förra tar i allmänhet sikte på vissa betydelsefulla detaljer, initiativet utgår i regel från branschföreningarna, ibland från större avnämare. Verksamheten bedrives offentligt och alla intresserade parter få tillfälle att ta del däri. I centrum för intresset stå de allmänna fördelarna av standardiseringen. Inom kartellerna åter, där det i första hand gäller att gruppera varuslagen på ett sådant sätt, att en gemensam prissättning överhuvud blir möjlig, hemlighålles samarbetet ofta, andra parter än tillverkarna deltaga icke däri och producenternas intresse spelar huvudrollen. Härmed är dock icke sagt, att skiljelinjen mellan det tekniska standardiseringsarbetet och kartellernas till standardisering syftande samverkan alltid är klart framträdande. Det förra är ej sällan av betydelse för underlättande av kartellernas prissamverkan, liksom kartellernas verksamhet ej sällan medverkar till upptagandet av ett tekniskt standardiseringsarbete.

Den verksamhet de allmänna intresseföreningarna utöva är av betydelse för produktions- och omsättningsförhållandena och av stort värde för näringsliv och samhälle. Dessa organisationers insatser för ekonomisk och teknisk forskning och upplysning samt icke minst för standardiseringsarbetet synes väl förtjäna att av det allmänna främjas.

2. Konditionsöverenskommelser.

Genom en konditionsöverenskommelse fastställes ett eller flera försäljningsvillkor för de samverkande företagen. Dylika avtal omfatta hos oss vanligen rätt stora områden (t. ex. ylleindustrin, bomullsspinnerierna, bomullsväverierna, möbelindustrin, skofabrikationen).

Viktigast äro konditionsavtalens bestämmelser om *begränsning av kredittid och kontantrabatt.* Då bindande avtal härom slutits, har detta ofta berott på att konkurrensen tidigare medfört ett tillstånd, som allmänt uppfattats som mindre lyckligt. Leverantörerna ha därunder drivits att utsträcka kredittiden alltför långt, medförande betydande inkassokostnader och stora förlustrisker. Lättheten att få varor levererade på lång kredit eller i kommission har berett möjlighet för mången ekonomiskt svag person att etablera sig inom handeln. I branscher med hård konkurrens är det icke ovanligt, att tillverkare och grossister direkt uppmuntra till startandet av nya detaljaffärer, vilka sälja för deras räkning. Stabiliteten inom detaljhandeln kan därigenom bli undergrävd. Säkerligen äro de långt utsträckta kredittiderna icke för köparna den fördel, de omedelbart kunna synas vara, emedan konditionerna givetvis påverka prissättningen. Den begränsning av kredittiden, som konditionsöverenskommelserna medfört, torde i all-

mänhet ha medverkat såväl till att minska leverantörernas förlustrisker som till att åstadkomma sundare förhållanden inom handeln, bland annat vad lagerhållningen beträffar.

Som belägg för uppfattningen inom fabrikantkretsar i denna fråga må citeras följande utdrag ur en skrivelse från Sveriges skofabrikanters intressentförening till de sakkunniga, vid vars läsning emellertid bör uppmärksammas, att till den där skildrade gynnsamma utvecklingen säkerligen bidragit även det allmänna konjunkturuppsvinget under perioden:

»För föreningens medlemmar gemensamma försäljningsbestämmelser ha tillämpats sedan den 1 januari 1937. Bestämmelserna ha bidragit till att skapa ordning och reda ifråga om betalnings- och kreditförhållandena inom branschen. Kunderna äro sålunda numera väl medvetna om att kassarabatt icke beviljas med mindre kontant betalning sker inom föreskriven tid. Tidigare var det ofta vanligt, att även betydande fordringsbelopp lämnades öppna under hela kredittiden, som stundom kunde utsträckas avsevärt utöver den normala. Bestämmelsen att accept måste lämnas inom viss föreskriven tid har medfört, att dylika utestående, oreglerade fordringar numera icke förekomma. Försäljningsbestämmelserna jämte den av föreningen sedan maj 1935 tillämpade nyetableringskontrollen (för skohandlare, se nedan sid. 262) ha otvivelaktigt bidragit till den väsentliga minskning av kreditförluster, som kunnat konstateras under de senaste åren.»

Vanliga betalningsvillkor enligt konditionsöverenskommelserna äro netto per 3 månaders accept eller per 30 dagar med en kontantrabatt på 2 procent (för läder, bomullsgarn, elektrisk armatur och gjutna normalrördelar) eller 3 procent (för möbler, skor, band, yllevaror). Även andra rabattsatser förekomma; i en del fall fordras kontant likvid utan kassarabatt (elektriska materialleveranser). Medan det inom oreglerade branscher ofta förekommer, att köpare tillgodoräkna sig kassarabatt även vid försenad likvid, så föreskrives för konditionsavtalens medlemmar, att kontantrabatt får tillgodoföras köparen, endast om betalning verkligen äger rum inom den föreskrivna tiden. Konditionsöverenskommelserna bereda även tillfälle till kontroll av att betalningarna indrivas i rätt tid och att kredittiden noga iakttages.

I avtalen återfinnas även ett stort antal andra försäljningsvillkor. Ofta förekommande äro sådana, som avse *frakt* och *emballage*. Regel synes därvid vara, att beställningar över en viss minimistorlek levereras fraktfritt. Även fritt emballage synes vara vanligt, men lika ofta förekomma särskilda bestämmelser rörande debitering för emballage. Andra bestämmelser, som ibland ingå i konditionsöverenskommelserna, röra *leveransterminer, försäkring, reklamationer, returer* och *ombyte* m. m.

Liksom konditionsöverenskommelsernas bestämmelser om begränsad kredittid, enligt vad ovan antytts, torde medföra gynnsamma verkningar för leverantörer och handeln, så kan även sägas, att den standardisering

av försäljningsvillkoren, som avtal av denna typ innebära, leder till att konkurrensen blir mera öppen och överskådlig. Den kommer att mera direkt gälla pris och kvalitet än eljest skulle vara fallet. Risken för att de inom ett dylikt avtals ram samverkande företagen skola ålägga avnämarna orimliga eller särskilt tyngande villkor förefaller vara ringa. De sakkunniga betrakta därför konditionsöverenskommelserna som i allmänhet värdefulla ur samhällets och näringslivets synpunkter och anse sig böra framhålla, att behov av avtal av detta slag synes föreligga även på vissa områden, dit de ännu icke nått (t. ex. inom konfektionsindustrin).

3. Prisöverenskommelser och prispolitik.

Prisernas bindande. Prisöverenskommelserna äro av två olika typer. Vanligen fastställas priserna för ett begränsat antal enhetliga produkter. I några fall där detta icke är möjligt, t. ex. därför att produkternas kvalitet, mönster m. m. alltför starkt variera, bindas priserna i förhållande till vissa i tillverkningskostnaderna ingående faktorer — råvarupriser, arbetslöner — på ett för de i samarbetet deltagande företagen enhetligt sätt. Karteller av denna senare typ äro emellertid relativt sällsynta i vårt land, där endast tapetfabrikantföreningen och i viss mån filtfabrikantföreningen kunna räknas dit.[1] I det följande behandlas i huvudsak endast avtal av det förstnämnda slaget.

Prisöverenskommelserna kunna ha mycket olika karaktär. Prispolitiken har i varje särskilt fall att ta hänsyn till en rad omständigheter, såsom anslutningens fullständighet, möjligheterna för uppkomsten av ny konkurrens och kartellens möjligheter att motverka denna, importförhållanden, varornas karaktär, efterfrågans priskänslighet etc. En närmare diskussion av begränsningarna för kartellernas prispolitik följer först efter framställningen av dennas verkningar.

Vad som närmast nedan (t. o. m. sid. 171) på grundval av vissa undersökningar anföres rörande prispolitiken och prisutvecklingen för »bundna» varor, d. v. s. av samverkan berörda produkter, gäller icke endast de former av samverkan, som inskränka sig till överenskommelser rörande prissättningen, utan ock avtal med längre gående bindning av de avtalsslutande parterna (karteller av »högre ordning») samt i viss mån jämväl ensamtillverkarna. De särskilda problem, som äro förenade med dessa andra organisationsformer, behandlas i det följande.

[1] Denna senare typ av priskarteller måste skiljas från sådana regleringar, som ålägga företagen att grunda sin prissättning på enligt vissa regler gjorda kostnadsberäkningar för det enskilda företaget. I så fall spela olikheterna i företagens kostnader in, och man erhåller ingen enhetlig prissättning. Sådana s. k. kalkulationskarteller ha spelat en viss roll i den tyska diskussionen och praktiken under senare år, men äro såvitt känt icke företrädda i vårt land.

Konkurrensregleringarna anses i allmänhet åstadkomma en större stelhet i prisbildningen. För att bilda sig en uppfattning om förhållandena i detta avseende inom den svenska industrin ha de sakkunniga låtit verkställa viss bearbetning av det av kommerskollegium insamlade grosshandelsprismaterialet. Bearbetningen har begränsats till de uppgifter, som däri funnits för hemmamarknadspriser på svenska industrivaror. Sålunda ha avskilts alla jordbruksprodukter, bränsle och smörjoljor och några andra varor, som huvudsakligen importeras, samt ett antal industriprodukter, som mestadels exporteras och för vilka uppgifterna närmast svara mot exportpriserna. Bearbetningen har gällt omkring hälften av de prisuppgifter, som ingå i kommerskollegii äldre partiprisserier.

I detta material har först en undersökning utförts rörande prisernas rörlighet. Denna har verkställts på det sättet, att antalet prisförändringar för varje vara räknats för tiden 1920—1937, d. v. s. för 18 hela år. Då priserna finnas uppgivna för varje månad, är antalet möjliga prisförändringar under perioden således 215. Räkningen har utförts för 88 varor, vilka sedan ordnats efter antalet prisförändringar. Det visade sig därvid, att hälften av priserna förändrats i genomsnitt mera än två gånger per år och den andra hälften högst två gånger. Resultatet kan sammanfattas sålunda:

	Antal varor		Summa
	fria	bundna	
Mindre rörlig hälft	12	32	44
Rörlig hälft	37	7	44
Summa	49	39	88

Det framgår härav, att större delen av de »bundna» priserna komma inom den mindre rörliga hälften, medan motsatsen är förhållandet med de fria priserna.

Med bundna priser har härvid menats priserna på sådana varor, för vilka pris-, marknadsdelnings- eller försäljningsöverenskommelse förekommit mellan tillverkare eller beträffande vilka ett enda företag varit dominerande på den svenska marknaden. För övriga varor föreligger oreglerad konkurrens mellan flera företag och deras priser ha betecknats som »fria».

Vissa svårigheter ha uppstått vid uppdelningen i fria och bundna priser. Flera varor ha berörts av överenskommelser endast under en del av tidsperioden. Om denna del omfattat mer än halva tiden, ha de därvid förts till den bundna gruppen. Så förhåller det sig bland annat med flertalet av de bundna priserna, vilka kommit i den rörligare hälften, nämligen mutter, bult och skruv, klippspik, fönsterglas samt såpa. För dessa är en minskning i rörligheten efter det att överenskommelserna kommit till stånd påtaglig. Klippspiksyndikatet bildades 1928, och antalet prisförändringar för klippspik var åren 1923—1928 i ordning 4, 6, 5, 2, 4, 4 men åren 1929—1936 i

ordning 0, 1, 0, 0, 0, 0, 2, 0. Fönsterglasbrukens försäljningsaktiebolag startade 1928, och antalet prisförändringar för fönsterglas var åren 1923—1927 i ordning, 5, 8, 3, 3, 2 men åren 1928—1937 i ordning 1, 2, 1, 1, 3, 0, 2, 1, 1, 1.

Förekomsten av konditionsöverenskommelser har icke ansetts binda priserna. Så ha priserna på ullgarn och yllevaror samt på bomullsvaror behandlats som fria. Däremot ha priserna på linnevaror hänförts till de bundna. För ett par andra varor har förekomsten av organisationer icke ansetts binda priserna. Jutevarornas priser t. ex. rätta sig efter internationella noteringar och höra till de mest rörliga; det förhållandet, att två av de tre svenska tillverkarna av dessa varor ha ett gemensamt försäljningsbolag, har icke kunnat utöva något större inflytande och dessa priser ha därför hänförts till de fria. Även priserna på mässingsplåt, kopparplåt och koppartråd ha betraktats som fria. För dessa förekomma visserligen numera överenskommelser mellan de svenska tillverkarna. Emellertid äro dessa överenskommelser, åtminstone för plåt, dels så nya att de icke existerat under halva den omfattade perioden, dels äro priserna uppenbarligen starkt beroende av världsmarknadspriserna för råvarorna och höra till de rörligaste priserna i detta material.

Även andra förhållanden än organiserad samverkan öva inflytande på prisernas rörlighet. Inom branscher med få företag ta dessa ofta viss hänsyn till varandra, i det att de rätta sina priser efter ett företag, som framstår såsom ledande. Ett exempel härpå utgör galoschpriserna. Dessa bestämdes under första hälften av 1920-talet av en stark kartell. Sedan Kooperativa förbundet inköpt två av fabrikerna, uppkom här närmast vad som brukar kallas ett duopol och de övriga fabrikerna torde ha rättat sig efter Kooperativa förbundets prissättning, vilken synes innebära, att priset förändras endast vid väsentliga förskjutningar i produktionskostnaden. Uppgifterna rörande galoschpriserna, vilka i de refererade beräkningarna betraktats som bundna, utvisa en mycket liten rörlighet; de ha sedan 1920 ändrats högst en gång om året. En del priser äro, utan att särskilda överenskommelser existera, av hävd bestämda för helt år eller hel säsong. Sålunda fastställas exempelvis tidningarnas prenumerationspriser för helår, och om åtskilliga manufakturvaror gäller, att de prissättas för hel säsong. En motsvarande regel torde avse jämväl galoscher.

De anförda uppgifterna synas berättiga till slutsatsen, att prisernas bindning genom överenskommelser eller frånvaro av konkurrens i regel medför, att prisrörligheten minskar.

Prisernas rörelser. Av större intresse än antalet prisförändringar är prisrörelsernas storlek. I anslutning till de ovannämnda beräkningarna har för åren 1920—1937 uträknats en index för de priser, vilka betecknats som

bundna, och en index för de fria priserna.[1] Kommerskollegii partiprisindices ha beräknats med 1913 som basår. Detta innebär, att de enskilda priserna satts i relation till medelpriset på respektive produkter år 1913. De ha därefter sammanvägts med hänsyn till den betydelse de uppskattats ha inom grosshandelsomsättningen samma år.[2]

I gruppen bundna priser ha medtagits 41 prisserier för 25 varor, vilkas tillverkningsvärde enligt 1928 års industristatistik uppgick till omkring 380 miljoner kronor eller, om därifrån drages exporten samma år, hade en avsättning inom landet, som kan uppskattas till 235 miljoner kronor. Gruppen fria priser omfattar 44 prisserier för 25 varuslag, vilkas tillverkningsvärde 1928 uppgick till omkring 950 miljoner kronor; om därifrån drages exporten, kan försäljningsvärdet på hemmamarknaden uppskattas till drygt 600 miljoner kronor.

Resultatet av beräkningarna framgår av följande diagram (tillhörande tabell återfinnes i en bilaga i slutet av betänkandet). Sammanställningen ger vid handen, att de bundna priserna variera mindre i fråga om både spänning och ändringsfrekvens än de fria. Under inflationen efter kriget nå de fria priserna maximum med siffran 427.2 i maj 1920, medan maximum för de bundna markeras av talet 416.8 i oktober samma år. Under det följande prisfallet gå de fria priserna hela tiden före. En uppgång under 1923—1924 för dem upp över de bundna. Då de därefter på nytt falla, komma de båda serierna att löpa nära samman under 1926. Högkonjunkturen 1927—1928 åstadkommer för de fria priserna en uppgång, medan tendensen för de bundna fortsätter att vara svagt fallande. Det följande prisfallet drabbar de fria priserna mycket starkare än de bundna. De förstnämnda falla från ett maximum av 170.8 i juli 1928 till ett minimum av 111.7 på våren 1933. De bundna priserna åter sakna helt något utpräglat maximum under högkonjunkturen i slutet av 1920-talet; siffran för juli 1928 är 148.0. Nedgången är därefter rätt långsam och icke särskilt betydande; för mars 1933 är siffran 129.5 och minimum representeras av talet 127.9 för mars 1934. De fria prisernas återhämtning under 1933 för upp dem till ungefär samma nivå som den, där de bundna priserna befinna sig, och de båda serierna ligga nära varandra även under de närmast följande åren. Den starka prisstegringen under 1936—1937 berör båda serierna, men åter blir utslaget för de fria priserna starkare och kommer tidigare än för de bundna. Maximum

[1] Som fria varor ha upptagits gasverkskoks, tackjärn, valstråd, järnplåt, koppar- och mässingsplåt, koppartråd, bjälkar, sparrar och bräder, garner, ylle-, bomulls- och jutevävnader, strumpor, läder, skodon samt tvättvål.

Bundna varor omfatta växtmargarin, kalk, superfosfat, spik, bult, mutter och skruv, cement, tegel, fönsterglas, asfaltpapp, papper, linnevävnader, galoscher, stearinljus, såpa, tändstickor och soda.

[2] En kontroll av de använda beräkningsmetoderna har genomförts därigenom att för januari månad åren 1929—1933 beräkningar även utförts med 1928 som bas och med nya vikter. Det har därav framgått, att bilden av förskjutningarna mellan de båda indices för bundna och fria priser i stort sett blir densamma efter båda beräkningssätten. Förändringen av vikterna spelar därvid en mindre roll än förändringen av basår.

Fria och bundna priser för svenska industrivaror.
Kommerskollegii grosshandelspris, 1913 = 100. Logaritmisk skala.

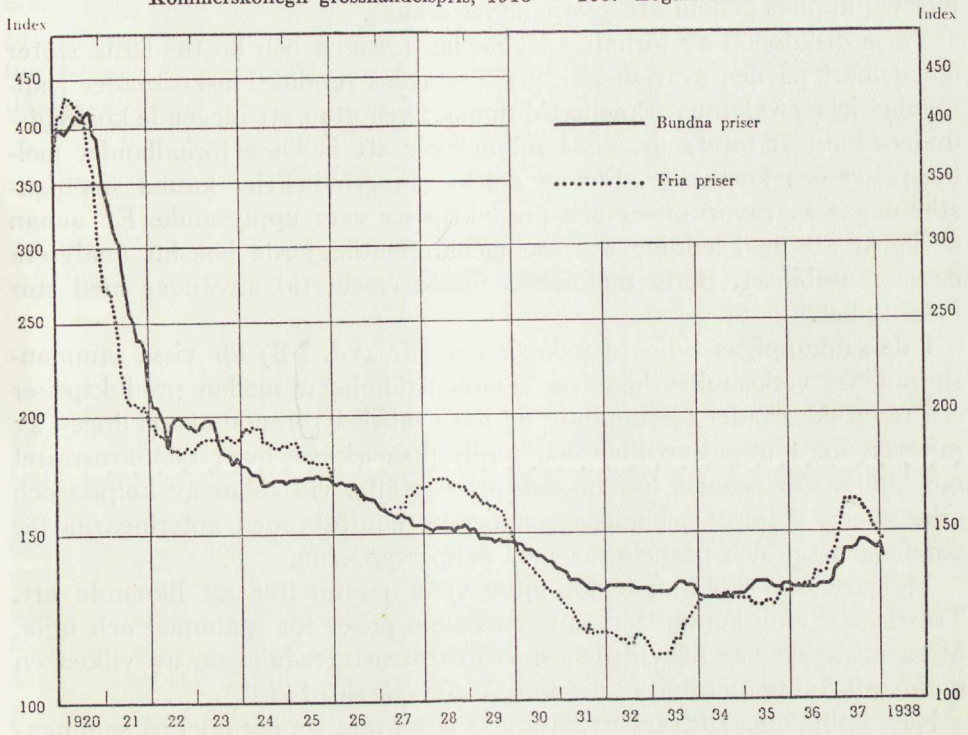

representeras av talet 162.2 för de fria priserna i juli 1937 och av talet 146.7 i september 1937 för de bundna.

Frågan huruvida konkurrensbegränsningarna i längden leda till högre eller lägre priser än de, som under oreglerad konkurrens skulle uppkommit, kan givetvis icke besvaras med stöd av detta material. Prisutvecklingen inom såväl fria som bundna branscher sammanhänger med en mångfald faktorer, vilka förbjuda en direkt jämförelse mellan skilda industrigrenar. Mellan tekniskt framåtskridande, förändringar i råvarukostnader m. m. inom skilda industrigrenar föreligger ingen fullständig parallellitet. Skillnaderna i rörelsetendenserna för de individuella prisserierna äro stora såväl inom den fria som inom den bundna gruppen. Att de här redovisade två gruppindices under ett par årtionden icke nämnvärt skilt sig från varandra kan därför endast leda till den negativa slutsatsen, att materialet icke ger stöd vare sig för uppfattningen, att prisbindningarna på längre sikt skulle ha höjt priserna eller för den motsatta åsikten, att de skulle ha sänkt dem.

Produktpriser och råvarupriser. Med sin samverkan åsyfta företagen att förbättra sin ekonomiska ställning. Detta innebär, att man försöker vidga marginalen mellan priset och kostnaderna, men behöver icke nödvändigtvis

medföra höjda priser på de produkter, som företagen ha att sälja, utan kan lika väl uppnås genom att kostnaderna sänkas.

Varje diskussion av förhållandet mellan priserna och kostnaderna stöter omedelbart på den svårigheten, att företagens produktionskostnader i allmänhet icke äro kända. Emellertid finnas, även utan att ingående kostnadsundersökningar företagas, vissa möjligheter att bedöma förhållandet mellan priser och kostnader. För en del förädlingsindustrier kunna sammanställningar av råvarupriser och produktpriser vara upplysande. En annan utväg är att med ledning av företagens offentliggjorda bokslut analysera deras räntabilitet. Båda metoderna måste emellertid användas med stor försiktighet.

I de sakkunnigas tidigare redogörelser (jfr avd. I B) för vissa sammanslutningars verksamhet ha vissa sammanställningar mellan produktpriser och råvarukostnader förekommit. Så har i tabeller rörande utvecklingen av priserna för gjutgodsartiklar och jordbruksmaskiner även tackjärnspriset medtagits. För cement har produktpriset ställts vid sidan av kolpris och arbetslöner. Priserna på omslagspapper ha jämförts med noteringarna för pappersmassan och påspriserna med pappersprisema.

Tidigare undersökningar ha gjort vissa jämförelser av liknande art. Trustlagstiftningskommittén sammanställde priser för spannmål och mjöl. Mera ingående var härvid den s. k. kvarntrustutredningen, av vilken en sammanfattning återgivits i det föregående (jfr sid. 146 ff.).

Några allmänna slutsatser tillåta icke dessa fåtaliga exempel på sammanslutningars prispolitik. I regel torde organisationerna söka hålla produktpriserna stabilare än råvarupriserna och sålunda icke låta de förra till fullo följa med i alla de senares fluktuationer.

Räntabilitet. En omfattande undersökning rörande svenska företags räntabilitet utfördes på socialiseringsnämndens uppdrag och publicerades under titeln »Svenska aktiebolags balansräkningar åren 1911—1925» (Stat. off. utr. 1929: 4). Av de berörda åren lägges i utredningen huvudvikten vid 1911—1913 och 1923—1925. De mellanliggande årens resultat anses alltför starkt påverkade av exceptionella förhållanden (kriget och efterkrigsdeflationen). Vid bearbetningen ha företagens redovisade årsvinster satts i förhållande till det egna kapitalet, varmed förstås summan av aktiekapital, reservfond och övriga reserver (dock icke inneslutande årets vinst). Nämnden anför rörande materialets värde bland annat (sid. 64—66):

»Det må här påpekas, att om dessa siffror icke utan vidare kan sägas, att de inom varje grupp äro ett exakt uttryck för respektive näringsgrens absoluta räntabilitet. Slutsatser av denna art medgiver — — — det behandlade materialet icke. Däremot bör kunna antagas, att talen giva en god föreställning om det egna kapitalets ungefärliga avkastning under ifrågavarande år och i all synnerhet att de jämförelser, som med anledning därav kunna verkställas mellan olika grupper samt mellan tiden före kriget och undersökningsperiodens trenne sista år, i stort sett giva en riktig bild av räntabilitetens skiftningar.»

Enär för år 1923 ännu ett betydande avskrivningsbehov efter den svåra efterkrigskrisen torde ha förelegat, äro näringsorganisationssakkunniga tveksamma, om jämförelsetalen kunna berättiga ens till detta omdöme om materialets värde. De äga emellertid utan tvivel ett visst intresse och skola därför här i viss utsträckning återgivas.

Antalet företagsgrupper i olika räntabilitetsklasser var:

Vinst i % av eget kapital	Åren 1911—1913	Åren 1923—1925
högst 5 %	10	44
mellan 5 och 10 %	38	15
över 10 %	14	5
Summa	62	64

En förbättrad räntabilitet för åren 1923—1925 i jämförelse med 1911—1913 uppvisade endast följande elva grupper: tegelbruk, tapetfabriker, mjölkvarnar, bagerier, bryggerier, trikåfabriker, tändsticksfabriker, gummivarufabriker, boktryckerier, tidningar och fastighetsföretag. »En god räntabilitet — omkring 8 procent och däröver — såväl före som efter kriget», anföres i utredningen, »visa norrländska gruvbolag, bryggerier, charkuterifabriker, trikåfabriker, gummivarufabriker och tidningar, således, med undantag för den första gruppen, huvudsakligen för hemmamarknaden arbetande näringar. Däremot var räntabiliteten under de båda berörda perioderna svag — lägre än 4 procent — för metallverk, skeppsvarv, glasbruk och diverse jord- och stenindustri.»

De grupper, som 1923—1925 utvisade den högsta räntabiliteten, voro i ordning följande (sid. 63—64):

	Årsvinst (med avdrag av förlust) i % av det egna kapitalet 1911—1913	1923—1925
1. Norrländska gruvbolag	22.1	19.7
2. Gummivarufabriker	12.2	18.5
3. Tidningar	7.8	18.5
4. Bryggerier	10.8	13.8
5. Tapetfabriker	5.4	11.1
6. Charkuterifabriker	10.5	9.4
7. Trikåfabriker	8.1	8.7
8. Tändsticksfabriker	6.1	8.3
9. Mjölkvarnar	6.5	7.4
10. Skofabriker	9.3	7.0
11. Chokladfabriker	6.8	6.4
12. Kullagerfabriker	13.6	6.3
13. Boktryckerier	5.8	6.1
14. Litografiska tryckerier	8.3 (1913)	6.1
15. Grynkvarnar	6.8	5.9
16. Margarinfabriker	10.6	5.5
17. Tegelbruk	3.4	5.2

De flesta av dessa industrigrenar, som uppvisade den bästa räntabiliteten, äro att betrakta som bundna. Norrländska gruvbolag intogo en särställning och kullagerfabrikerna voro ensamtillverkare, de flesta tändsticksfabrikerna hade förenats under gemensam ledning; bland trikåfabrikerna intog A.B. Sveriges förenade trikåfabriker en dominerande ställning, och gruppen litografiska tryckerier innefattar endast A.B. Sveriges litografiska tryckerier, som var det ojämförligt största företaget på sitt område. Samverkan förekom inom grupperna gummivarufabriker, bryggerier, tapetfabriker, mjölkvarnar, grynkvarnar, margarinfabriker och av mindre omfattning inom tidningar, boktryckerier och tegelbruk. Inom återstående tre grupper, charkuterifabriker, skofabriker och chokladfabriker, är någon samverkan icke känd och torde icke ha förekommit.[1]

För de sakkunnigas räkning har dr Sune Carlson utfört en liknande undersökning, vilken bifogats detta betänkande (bilaga 1). Utredningen gäller tioårsperioden 1927—1936 och har en mindre omfattning än socialiseringsnämndens men är i gengäld något mera ingående. Urvalet av de åtta industrigrenar, som ingå i utredningen, har skett så, att endast industrier med någorlunda enhetlig tillverkning, som varit antingen kartellerade eller icke kartellerade under hela perioden, medtagits.

Genomsnittsräntabiliteten, vilken beräknats på grundval av förhållandet mellan eget kapital och årsvinst, utgjorde för hela tioårsperioden för

	%
margarinindustrin	10.1
cementindustrin	8.7
tapetindustrin	6.3
finpappersbruken	5.6
trikåindustrin	7.6
bomullsväverierna	4.9
skoindustrin	3.0
möbelindustrin	2.5

Av de behandlade industrigrenarna äro de fyra förstnämnda kartellerade och de övriga icke kartellerade. Det framgår av tablån, att de förra uppvisat bättre räntabilitet än de senare. Ett undantag från denna regel bildar trikåindustrin, vilken, trots att den icke är kartellerad och numera icke längre domineras av ett företag, visar en högre genomsnittsräntabilitet än två av de kartellerade industrierna. Detta sammanhänger med att marknaden för trikåvaror under redovisningsperioden genomgått en mycket kraftig expansion. Undersökningen omfattar vidare endast de största företagen, vilket haft till följd, att räntabilitetssiffrorna troligen äro något för gynnsamma för att vara fullt representativa för hela trikåindustrin, ehuru å andra sidan

[1] Trustlagstiftningskommittén nämner visserligen i sin uppräkning av monopolistiska sammanslutningar Svenska chokladfabrikantföreningen, men någon konkurrensbegränsning har denna veterligen icke utövat.

bör uppmärksammas, att den redovisade vinsten särskilt för de större företagen kan ha icke oväsentligt understigit den verkliga. Motsvarande reservation gäller emellertid även övriga industrigrenar.

Även inom de kartellerade industrigrenarna förekommer en stor spridning mellan räntabilitetssiffrorna för de enskilda företagen; några företag ha till och med vissa år gått med förlust. Detta har emellertid i allmänhet speciella förklaringsgrunder. Inom cementindustrin har förekommit en konkurrensstrid mot några tidigare utanför sammanslutningen stående företag, innan efter hand en koncentration av tillverkningen genomförts. Inom tapettillverkningen tillkommo strax före den senaste depressionen ett par nya företag, vilka till en början hade svårigheter. Bland finpappersbruken är det särskilt ett företag med rätt ogynnsamt kostnadsläge, som uppvisat förluster. För samtliga dessa industrier gäller emellertid, att andra företag samtidigt redovisat mycket betydande vinster.

Både socialiseringsnämndens och dr Carlsons undersökningar berättiga till slutsatsen, att organiserad samverkan inom flera industrigrenar i vårt land lett till en förhållandevis god räntabilitet för företagen.

Verkningar på distributionskostnaderna. Sammanslutningarnas prispolitik har i det föregående visats medföra, att prisförändringarna bli mera sällsynta och mindre omfattande. Den har således till följd en viss prisstabilisering, vilket är av stor betydelse för distributionen. Handelsföretagens risk för förluster genom prisförändringar på lagren är nämligen betydande och måste täckas av försäljningspriserna. Prisstabiliseringen minskar denna risk och därmed reduceras ett kostnadselement för distributörerna. Prisförändringar eller, i än högre grad, förväntningar om sådana förändringar föranleda handeln att variera sin lagerhållning. Härigenom förorsakas växlingar i tillverkarnas avsättning, vilka icke ha någon motsvarighet i förbrukningens totala omfattning. Dylika variationer i lagerhållningen spela en viss roll i konjunkturrörelserna. Kan samverkan leda till en sådan prisstabilisering, att dessa fluktuationer väsentligt minskas, har den en konjunkturmässigt nyttig effekt.

Det är emellertid ingalunda säkert, att ett sådant resultat åstadkommes. Varje förändring av priserna, som en sammanslutning bestämmer sig för, är i regel kraftigare än de mindre och tätare prisjusteringar, som kontinuerligt äga rum under oreglerad konkurrens. Särskilt sådana större engångsförändringar måste påverka distributörernas lagerhållning. Därtill kommer, att en sammanslutnings prisförändringar knappast uppträda alldeles oväntade; det är icke alltid möjligt att hemlighålla det faktum, att kartellen vid en viss tidpunkt sammanträder för att diskutera prisläget. Väntas en prissänkning, minskas beställningarna starkt i avvaktan på denna; väntas en prishöjning, söka distributörerna i förväg fylla sina lager. Erfarenheter

om av dylika skäl föranledda lagerförändringar speciellt för kartellvaror torde vara vanliga inom åtskilliga branscher.

Det torde vara svårt att avgöra, vilken av dessa båda tendenser, som dominerar — den som utjämnar variationerna i handelns lagerhållning på grund av prisstabiliseringen eller den som skärper dessa växlingar på grund av de relativt stora, språngvisa förändringarna av de bundna priserna.

Prisöverenskommelserna förutsätta en standardisering av företagens försäljningsvillkor, innebära en standardisering av deras priser och äro ofta förenade med en standardisering av produkterna. Allt detta utövar vissa verkningar på distributionen.

De för fabrikanterna gemensamma försäljningsvillkoren och priserna äro ägnade att förenkla handelsföretagens inköpsarbete. Av större betydelse är emellertid standardiseringen av produkterna. Handelsföretagen erhålla tack vare denna möjlighet att hålla mindre lager än om de skulle föra flera olika märken av nära nog samma produkter. Lagrets omsättning blir därigenom snabbare och expedieringen underlättas. Köpen kunna verkställas hos den ur fraktsynpunkt närmast liggande tillverkaren, och genom koncentrationen av beställningarna hos denne kan varje order bli större, varigenom frakt- och vissa andra kostnader inbesparas.

I fråga om de verkningar på handelns kostnader i övrigt, som de samverkande företagens försäljningsvillkor utöva, intressera speciellt de metoder, som en sammanslutning av tillverkare tillgriper för att stödja sin prispolitik. I vissa fall ålägger den sina återförsäljare att icke sälja konkurrerande tillverkares produkter. Förpliktelse härom kan ingå i tillverkarnas försäljningsvillkor eller vara fastställd i ett avtal mellan kartellen och en förening av återförsäljare, vilket senare är fallet exempelvis beträffande järnhandlarnas avtal med en serie fabrikantgrupper. Ett dylikt vertikalt samarbete kan tjäna som stöd åt samverkan såväl mellan tillverkarna som mellan handlandena inbördes (jfr härom närmare sid. 205 och 263 ff.).

Verkningar på konkurrensens karaktär. Då en sänkning av priset av någon anledning icke kan komma i fråga, väljer konkurrensen mellan tillverkarna gärna andra vägar. Den uppfattning, som betraktar prisnedsättningen som företagens enda eller ojämförligt viktigaste vapen i konkurrenskampen, synes icke svara mot de faktiska förhållandena, sådana de numera oftast gestalta sig. De andra konkurrensmetoder, som i stället förekomma, äro dels förändringar av produkternas kvalitet, förpackning och märkning, dels reklam och försäljningsarbete samt den med avsättningen förenade servicen. Det beror på en rad omständigheter vilket konkurrensmedel, som i det särskilda fallet kommer till användning. Avgörande är härvidlag allmänt uttryckt den styrka, med vilken köparna reagera inför de olika meto-

derna. För en del varor är efterfrågans priskänslighet stor, och då kommer priset att bli det viktigaste konkurrensvapnet. För andra spelar priset icke så stor roll, medan däremot förändringar i kvalitet starkt påverka efterfrågan, och då blir kvalitetskonkurrensen avgörande. I åter andra fall är reaktionen hos köparna starkast inför reklam och energiskt försäljningsarbete, och då komma dessa konkurrensmetoder att spela huvudrollen. När det blir fråga om kvalitetskonkurrens,[1] söker företaget påverka sin omsättning och sin vinst genom åtgärder, som innebära förändringar i produktionskostnaderna. Gäller det åter konkurrens genom reklam och dylikt, träda förändringar i distributionskostnaderna i förgrunden. Vilken verkan på användningen av dessa olika konkurrensmetoder utöva prisöverenskommelserna?

Två omständigheter leda till en minskning av konkurrensen med reklam, försäljningsarbete o. s. v. För det första torde den standardisering av produkterna, som ofta genomföres samtidigt med ingåendet av en prisöverenskommelse, vara ägnad att inskränka utrymmet för en konkurrens av detta slag. För det andra förutsätter prisöverenskommelsen en viss förståelse mellan konkurrenterna och en utjämning, som har till följd, att den inbördes konkurrensen dämpas: mot konkurrenterna riktade överord i reklamen mildras eller bortfalla. De enhetliga, för längre tidsperioder oförändrade priserna medföra även, att företagens resande icke behöva besöka kunderna lika ofta som eljest, varigenom således en del kostnader för försäljningsarbete kunna sparas.

Någon gång leda prisöverenskommelserna däremot till skärpt konkurrens med reklam och försäljningsarbete. Om priset är fastställt, kunna de enskilda företagen icke öka sin omsättning genom prisvariationer. Men särskilt om priset fastställts på en i förhållande till produktionskostnaderna relativt hög nivå, måste frestelsen vara stark att söka att vidga avsättningen genom en omfattande reklam eller genom att lägga ned större energi och större kostnader på försäljningsarbetet.

Prisöverenskommelser synas dock i regel icke kunna upprätthållas för någon längre tid, om konkurrensen i fråga om reklam och försäljningsarbete skärpes och större förskjutningar mellan företagens ställning på marknaden äga rum.[2] Utvecklingen torde i sådana fall leda till att samarbetet antingen går sönder eller också utvidgas till att gälla även dylika konkurrensmetoder. Medan avtal endast om reklam och försäljningsarbete ej äro kända i

[1] På vissa områden har det blivit allt vanligare, att köparna erbjudas en mer eller mindre omfattande service, t. ex. i form av kostnadsfria reparationer av inköpta föremål under visst antal år. En sådan service är ur både säljarens och köparens synpunkt likställd med en kvalitetsförbättring av produkterna i fråga. Kvalitetskonkurrensen får därför anses innefatta även erbjudanden om sådan service.

[2] De sakkunniga ha dock kunnat konstatera att i vissa fall betydande förändringar i företagens andel av produktionen ägt rum inom en priskartell utan att skapa större svårigheter för fortsatt samverkan; de företag, som fått minskad andel av marknaden, ha övergått till andra tillverkningar.

vårt land, så synas prisöverenskommelserna understundom vara förenade med åtminstone tyst överenskommelse att icke skärpa konkurrensen av denna art.

De sakkunniga ha av sina undersökningar fått intrycket, att prisöverenskommelsernas verkningar på konkurrensen med reklam och försäljningsarbete icke är särskilt betydande. I flertalet fall synas de snarast gå i riktning mot en begränsning av denna konkurrens. Oberoende av hur dessa konkurrensmetoder i allmänhet bedömas, torde ur samhällsekonomisk synpunkt den speciellt *konkurrerande* reklamen — i motsats till den upplysande — kunna betraktas som icke direkt produktiv.

Standardisering och kvalitetskonkurrens. Vid bedömandet av prisavtalens verkningar på den andra typ av icke-pris-konkurrens, som kvalitetskonkurrensen utgör, måste till en början framhållas, att en sådan konkurrens är helt eller delvis utesluten då en standardisering genomförts.

I de fall då priserna bindas i förhållande till råvarukostnader och arbetslöner, är ingen standardisering av produkterna behövlig. Detta sätt att fastställa priserna begagnas just därför, att en standardisering vållar särskilda svårigheter. I alla andra fall förutsätter prisöverenskommelsen, att varuslagen åtminstone kunna bestämt angivas. I allmänhet utgår man därvid från de produkter, som redan tidigare tillverkats. Men samtidigt som priserna på dessa fixeras, förbjudas företagen ofta att tillverka andra typer eller storlekar. I en del fall förekommer visserligen intet sådant förbud utan blott en föreskrift om att företagen skola för andra typer och storlekar tillämpa priser, som stå i viss proportion till de fastställda. Det förefaller emellertid, som om kartellmedlemmarna knappast i någon större utsträckning göra bruk av denna rättighet att av de produkter, som beröras av avtalen, tillverka andra än de i de gemensamma prislistorna upptagna storlekarna och kvaliteterna.

För att underlätta utarbetandet av prislistor skilja sammanslutningarna ofta ut sådana typer och storlekar, som äro mindre gångbara. Detta sker t. ex. genom en sådan prissättning, att de — om icke ett starkt behov av dem förefinnes — efter hand försvinna ur marknaden. På detta sätt uppnås en viss standardisering, vilken dock främst eftersträvas för att möjliggöra eller underlätta samverkan; utarbetandet av prislistorna förenklas liksom också kontrollen av att fastställda priser hållas.

Tidigare ha vissa skillnader mellan denna kartellernas verksamhet och det egentliga tekniska standardiseringsarbetet framhållits. Någon skarp gränslinje mellan dessa båda existerar dock icke. Det tekniska standardiseringsarbetet har i en del fall varit en förutsättning för kartellsamarbete — så t. ex. i fråga om rör — i andra fall åter åtminstone underlättat ingåendet av prisöverenskommelser. Några kartellsammanslutningar ha även främjat

den tekniska standardiseringen. Detta gäller t. ex. för bultartiklar och rälsspik, valsjärn, sågblad, slipskivor, träull. För lokomotiv, harvar, velocipeder m. m. har standardiseringen omfattat vissa detaljer. Bryggerierna och vattenfabrikerna ha genomfört en standardisering av buteljer; bryggerierna arbeta för en standardisering av olika delar av den maskinella utrustningen. En del produkter åter ha standardiserats på initiativ av förbrukarna. Detta gäller åtskillig sjukhusmateriel, av vilken en del är omfattad av kartellsamverkan mellan tillverkarna.

Såsom förut framhållits, har större delen av det tekniska standardiseringsarbetet i vårt land utförts under samverkan inom de allmänna branschsammanslutningarna och under viss ledning av Sveriges standardiseringskommission. Utan att förringa värdet av den standardisering, som kartellerna genomfört, vilja de sakkunniga understryka, att det förefaller, som om kartellsammanslutningarna på detta område till fördel för samhället och sig själva skulle kunna göra större insatser.

Inom sådana priskarteller, där en sträng standardisering av varorna icke genomförts, kan prisets bindande medföra, att en kvalitetskonkurrens tar vid. Det beror därvid på omständigheterna i det särskilda fallet, huruvida detta leder till en kvalitetsförbättring eller en kvalitetsförsämring. Detta sammanhänger främst med efterfrågans reaktioner inför förändringar av kvaliteten. Om en sådan förändring har en kraftig verkan på avsättningen, är det troligt, att konkurrensen kommer att leda till förbättrad kvalitet. En höjd kvalitet medför då en betydande avsättningsökning, vilken torde bereda möjligheter till ökad vinst för företaget, varvid emellertid ej får förbises storleksordningen av den kostnadsstegring, som kvalitetsförbättringen innebär. Omvänt skulle under dessa förutsättningar en kvalitetsförsämring medföra en så stor minskning av avsättningen, att vinstresultatet sannolikt försämrades. Det kan i förbigående anmärkas, att en anledning till kvalitetsförbättring ligger däri, att denna kan lämna argument till försäljningsarbetet och att således här föreligger ett nära samband mellan de två typerna av icke-pris-konkurrens.

Om en kvalitetsförbättring kommer till stånd, så kompenserar denna i viss mån den prisförhöjning, som blev överenskommelsens första resultat. Det är emellertid icke säkert, att alla kategorier av kunder ha något större intresse av kvalitetshöjningen. Därtill kommer, att denna i och för sig i fortsättningen kan bilda motiv för ytterligare prisstegring. Fråga är, om icke en sådan stegring av pris och kvalitet ägt rum t. ex. för såväl jordbruksmaskiner som finpapper här i landet (för finpapper närmast under den tid, då endast prisöverenskommelse förelåg).

En dylik samtidig uppdrivning av pris och kvalitet kan emellertid komma att erbjuda t. ex. ett nystartat företag tillfälle att komma in på marknaden med en mindre påkostad vara till avsevärt lägre pris. Detta utgör då ett

korrektiv gentemot den monopolistiska politiken. Häri torde man möjligen finna en förklaring till det ofta hörda klagoropet från kartellfirmors sida om att outsiders och nya företag komma in och förstöra kvaliteten. En annan omständighet, som verkar i samma riktning, är den, att ett nytt företag icke alltid vid starten är i stånd att komma upp till samma kvalitativa nivå som de äldre tillverkarna med deras yrkesskickliga arbetare och längre erfarenhet inom branschen.

Emellertid kan en prisbindning under vissa förhållanden i stället leda till en kvalitetsförsämring. Så blir fallet, om efterfrågan reagerar mycket litet inför en kvalitetsförändring. Det lönar sig icke då för ett företag att förbättra sina produkter, ty avsättningsökningen skulle bli för liten för att kompensera de ökade kostnaderna. En kvalitetsförsämring medför däremot en mindre tillbakagång i avsättningen samtidigt som möjligheter att spara en del kostnader erbjudas. Härigenom kunna företagen erhålla ökad vinst. Det är dock osäkert, huruvida en kvalitetsförsämring i sådana fall får betraktas som ett resultat av prisöverenskommelsen, enär det nämligen under dylika omständigheter är sannolikt, att en oreglerad konkurrens skulle sänka både pris och kvalitet, medan den avspänning i konkurrenskampen, som markeras av ingåendet av en prisöverenskommelse, försvagar den obundna konkurrensens tendens till fortgående kvalitetsförsämring.

Verkningar på produktionen. Företagens syfte att genom samverkan förbättra sin ekonomiska ställning kan, såsom tidigare framhållits, nås antingen genom att priserna höjas, genom att kostnaderna sänkas eller genom en kombination av bådadera. Räntabiliteten förbättras genom att priserna bli högre i förhållande till kostnaderna än vad de skulle varit under oreglerad konkurrens, såvida icke avsättningen på grund av en eventuell prishöjning för mycket nedgår.

Om en prishöjning kommer till stånd, måste denna i regel medföra minskad avsättning, ehuru minskningen i en del fall torde bli oväsentlig, om prishöjningen starkt begränsas. Vid en produktionsinskränkning bli de fasta anläggningarna sämre utnyttjade och sysselsättningen mindre. Arbetskraften och andra produktionsfaktorer kunna kanske få sysselsättning på annat håll. Men en monopolistisk produktionsinskränkning på ett flertal områden synes kunna försvåra erhållandet av full sysselsättning och sålunda skapa arbetslöshet. Det sämre utnyttjandet av de fasta anläggningarna förorsakar stegrade enhetskostnader. Även om produktionsfaktorerna komma till användning på annat håll, är det icke säkert, att de där kunna vara till samma nytta som inom den produktionsgren, från vilken de på grund av monopolistiska regleringar blivit utestängda.

Inom näringslivet pågå ständigt strävanden att effektivisera och förbilliga produktionen och distributionen, så att allt större mängder av allt bättre produkter till allt lägre priser kunna ställas till konsumenternas förfogande. Frågan huruvida den organiserade samverkan påverkar takten i detta framåtskridande är utomordentligt viktig, men dessvärre mycket svårbedömd.

Prisöverenskommelserna påverka i motsats till de i fortsättningen behandlade s. k. högre kartellformerna icke direkt produktionen. Även med fastställda priser tillkommer det varje särskilt företag att ordna sin tillverkning efter ledningens omdöme. Vinsten är beroende av de förbättringar i fråga om tillverkningen, som kunna åstadkommas, och de kostnadsbesparingar, som därigenom vinnas. Prisavtalens verkan på framåtskridandet skulle därför närmast vara rätt obetydlig. Emellertid har man att ta hänsyn till att företagaren icke längre på samma sätt som under obunden konkurrens är pressad att göra allt, som kan sänka kostnaderna. På grund av att konkurrensens tryck mildrats har han möjlighet att ge sig ro och behöver icke anstränga sig på samma sätt som eljest.

Också inom en kartell pågår emellertid en ständig tävlan mellan företagen, och den, som icke förmår hålla takten, kan icke i längden klara sig. Överenskommelserna träffas i regel för endast kort tid; mycket vanligt är att de slutas årsvis eller åtminstone, efter en viss första period, automatiskt förlängas för ett år i taget, med en uppsägningstid av blott några månader. Samarbetet kan sålunda praktiskt taget när som helst upphöra, och detta medför, att konkurrensen mellan företagen icke avstannar.

Det brukar ofta framhållas, att en sammanslutning måste föra en sådan prispolitik, att intet deltagande företag kommer i svårigheter. Prissättningen måste därför ta hänsyn till kostnaderna för det minst effektiva av de i samarbetet deltagande företagen. Enligt de upplysningar, som de sakkunniga inhämtat från inom olika sammanslutningar erfarna personer, skulle emellertid sådana motiv sällan spela större roll vid prissättningen.

Hur tillverkningen ordnas, beror emellertid även på företagens ekonomiska möjligheter att genomföra sina planer. Härvid är det givetvis av en viss betydelse, i vad mån framtiden på grund av rådande samverkan bedömes som mer eller mindre säker. Även företagens vinstresultat äro av största betydelse. Företagen kunna ju till förbättringar i driften använda lämplig del av de ökade vinster, vilkas ernående, enligt vad ovan framhållits, är ett av samverkans syften och sannolikt åtminstone till en tid en av dess mest påtagliga verkningar. Åtskilligt av det rationaliseringsarbete, som i dag bedrives inom svensk industri är dock — till skillnad från mekaniseringen under 1920-talet — icke särskilt kapitalkrävande och förutsätter därför ej höga vinstöverskott.

Dessutom bör uppmärksammas, att för flertalet av de företag, som deltaga i något kartellsamarbete, detta omfattar endast en del av tillverkningen. Rationaliseringsarbetet omsluter emellertid oftast en industrigrens hela produktion och kommer därför att beröra även de kartellbundna artiklarna. Det synes ofta nog vara ganska tillfälliga orsaker, t. ex. någon företagsledares personliga intresse för saken, som bestämt tidpunkten för en rationalisering inom en industrigren. Oberoende av om det råder samarbete eller strid mellan företagen, finns det alltid så mycket aktuell eller befarad konkurrens, att företagen äro tvungna att försöka hålla samma takt i rationaliseringsarbetet, så snart någon konkurrent börjat därmed. I vissa fall kan åter just kontakten mellan samverkande företag direkt främja framstegsarbetet genom det utbyte av erfarenheter m. m., som äger rum inom sammanslutningarna.

Kartellernas prispolitik utövar alltid visst inflytande på utanförstående företags utveckling och på tillkomsten av ny konkurrens. Härigenom kan den indirekt påverka förhållandet mellan produktionskapaciteten och behovet inom viss bransch. De åtgärder, som vidtagas för att motverka tillkomsten av nya företag, äga i allmänhet ringa effektivitet inom sådana branscher, där tillverkningen erfordrar endast obetydliga kapitalinvesteringar. Om en sammanslutning inom en sådan bransch driver upp priset, uppkommer därför lätt ny konkurrens, vilken kan förorsaka för avsevärd tid bestående svårigheter. Folkhushållets kostnader för produktionen inom en sådan gren ökas därigenom i onödan. Enstaka exempel härpå ha förekommit i Sverige.

Även i ett annat avseende kunna priskartellerna ur samhällssynpunkt medföra mindre gynnsamma verkningar. Så måste man nämligen bedöma verkan av att en kartell genom sina åtgärder försvårar utvecklingen för utomstående företag, vilka skulle vara bättre lämpade för en effektiv produktion än en del i samarbetet deltagande företag. Emellertid synas priskartellernas åtgärder av ifrågavarande slag i längden vara mindre effektiva, och betydelsen av detta hämmande inflytande på utvecklingen får därför icke överdrivas.

Prispolitikens begränsningar. Det nu anförda torde ha givit vissa antydningar angående gränserna för kartellpolitikens möjligheter att driva priserna i höjden. De viktigaste faktorerna torde kunna sammanfattas på följande sätt.

a) Prishöjning medför en minskning av efterfrågan, denna fattad som förbrukarnas totala reaktion inför prisförändringar.

En prisstegring med blott några få procent har i regel stor inverkan på företagens vinst, men torde i allmänhet minska efterfrågan relativt obetyd-

ligt. Dessa omständigheter ha, enligt vad erfarenheten visat, bidragit till att företagarna icke fästa alltför stort avseende vid den risk för efterfrågans förändringar, som kan vara förenad med en måttlig prishöjning. Förhållandet mellan prissättning och avsättningens omfattning inverkar därför i dylika fall oftast föga på prispolitiken.

För sådana produkter, vilkas efterfrågan är starkt priskänslig, är utrymmet för prispolitiska åtgärder emellertid mycket begränsat. Detta är fallet framför allt med sådana varor, för vilka ersättningsmedel äro lätt tillgängliga.

b) Blir prishöjningen mera avsevärd, uppstår risken för att sammanhållningen mellan företagen kan brista. Frestelsen för deltagarna i samarbetet att genom prisunderbud öka sin försäljning blir stark, särskilt om tillverkningskostnaderna per produktenhet kraftigt avtaga med stigande omsättning, d. v. s. då de extra kostnaderna för en viss ytterligare produktion äro små i förhållande till priset.

Den begränsning, som ligger i den här påpekade risken, kan påverkas framför allt genom en effektivare kontroll av överenskommelsernas efterlevnad, ehuru en sådan kontroll knappast någonsin kan bli fullständig. Hämningen bortfaller emellertid, om de samverkande företagen sammanslås till ett enda. Icke heller ett dylikt storföretag kan dock undgå att ta hänsyn till, om kostnaderna vid ökad produktion skulle vara väsentligt avtagande. En dylik utveckling utgör för varje företag ett motiv att sträva efter stor omsättning och undvika stark prisstegring.

c) Ett högt pris har en tendens att locka de samverkande företagen till en skärpt konkurrens i fråga om reklam och försäljningsarbete samt varukvalitet.

Den standardisering av produkterna, som ofta ingår som ett led i prissamverkan, torde dock vara ägnad att motverka sådan konkurrens, vilken ock kan undvikas genom att bestämmelser rörande reklam och försäljningsarbete och andra konkurrensmetoder inryckas i överenskommelsen.

Den förskjutning i förhållandet mellan de i samarbetet deltagande företagen, som kan bli en följd av användningen av de under punkterna b) och c) nämnda konkurrensmetoderna, utgör en av de viktigaste anledningarna till träffandet av marknadsdelningsöverenskommelser (jfr sid. 183).

d) En prishöjning kan komma att skärpa konkurrensen från utanför samarbetet stående företag eller föranleda ökad införsel av de prishöjda produkterna eller ock framkalla ny tillverkning inom landet.

Den föregående översikten över konkurrensbegränsningar inom svensk industri har visat, att de flesta överenskommelserna icke nått sådan fullständighet, att de omfatta samtliga tillverkare av en viss vara. I en del fall

äro de utomstående företagen av mindre storlek, men de kunna likväl utöva ett visst inflytande på konkurrensen. Understundom följa visserligen även de utomstående i stort sett kartellens prispolitik, men existensen av kartellfria, konkurrerande företag torde utgöra den starkaste garantin mot en överdriven, monopolistisk prispolitik från sammanslutningarnas sida.

Hänsynen till konkurrensen med importerade produkter betingas främst av höjden av rådande tullar, vilka i regel sätta en övre gräns för prissättningen, ehuru i många fall inom tullarnas ram finnes plats för en ganska kraftig monopolism. De sakkunniga tro, att den relativa sällsyntheten i vårt land av oskälig monopolism i främsta rummet beror på den frihet, som den svenska utrikeshandeln under normala tider fått åtnjuta: på den nästan fullständiga frånvaron av importregleringar och den relativt måttliga höjden av vårt tullskydd.

Näst den aktuella konkurrensen är det ingenting kartellerna frukta så mycket som tillkomsten av ny konkurrens. I dylikt sammanhang torde den roll, som konsumentkooperationen i vårt land spelat, böra framhållas. Inom vissa industrier har Kooperativa förbundet skaffat sig egna anläggningar och därigenom åstadkommit en konkurrens gentemot existerande monopolistiska sammanslutningar, som haft prissänkningar till följd. Detta var fallet med bland annat gummivaru- och glödlampindustrierna. Men därutöver har redan möjligheten att kooperationen kunde komma att upptaga produktion inom en bransch, om den funne där rådande prisläge orimligt högt, inom många områden bidragit till att hämma sammanslutningarna i deras prispolitik. Denna kooperationens potentiella konkurrens torde alltjämt göra sin verkan gällande.

Ett liknande inflytande föreligger, så snart köparna samverka eller lätt kunna bringas därtill. Producenterna av förnödenheter för viss tillverkningsgren kunna alltid riskera, att deras kunder själva komma att aktivt ingripa i produktionen eller sammansluta sig i inköpsorganisationer. (Jfr härom avsnitt 8 liksom angående kartellernas möjligheter att motarbeta konkurrens från utomstående eller nya konkurrenter eller från importens sida, avsnitt 9 nedan.)

e) Slutligen har rädslan för offentliga ingripanden och för impopularitet hos allmänheten en viss återhållande verkan på sammanslutningarnas prispolitik.

I vilken utsträckning detta är fallet är dock svårt att avgöra. Det låter sig emellertid knappast bestrida, att samarbetet mellan företagen ej sällan omgärdas av ett ganska stort hemlighetsmakeri. En större offentlighet kring sammanslutningarnas verksamhet skulle förmodligen utöva en viss återhållande verkan på deras prispolitik. Till de praktiska slutsatserna härav återkomma de sakkunniga i avdelning V av detta betänkande.

Sammanfattning. I korthet kunna priskartellernas verkningar sammanfattas sålunda.

Prispolitiken leder till att priserna bli stelare och stabilare och till att priserna åtminstone i regel torde ligga högre i förhållande till kostnaderna än vad de eljest skulle göra. De samverkande företagen lyckas därigenom i allmänhet förbättra sin räntabilitet, vilken i vissa fall utan denna samverkan måhända skulle ha varit svag.

Prisstabiliseringen är ägnad att minska distributionens risker och åstadkomma mindre talrika variationer i handelsföretagens lagerhållning. Å andra sidan uppkomma emellertid lätt betydande kastningar i lagerhållningen vid de större, men mindre ofta förekommande prisförändringar, som priskartellerna företaga. Den standardisering av tillverkningarna, som många prisöverenskommelser innesluta, liksom enhetligheten i pris och försäljningsvillkor kan medföra ett förbilligande av distributionen. Motsatta verkningar får däremot lätt den politik, som innebär, att särskilda förmåner lämnas återförsäljarna, för att kartellen med deras hjälp skall kunna motverka konkurrensen från utanför stående tillverkare.

Prisöverenskommelserna äro ibland förenade med bestämmelser, som begränsa konkurrensen i fråga om reklam och försäljningsarbete m. m. mellan företagen. Där detta icke är fallet, ha de någon gång en tendens att skärpa en dylik konkurrens.

Den med prisöverenskommelserna ofta förenade standardiseringen av produkterna är ägnad att minska tillverkningskostnaderna och göra konkurrensen mera överskådlig. Kan en standardisering icke genomföras, uppkommer ibland en skärpt kvalitetskonkurrens.

I den mån priserna bli högre än de skulle vara, om ingen samverkan funnes, måste följden bli en tendens till minskning av produktionen. Produktionsmöjligheterna komma därigenom åtminstone till en tid att utnyttjas i mindre omfattning eller mindre effektivt, vilket skapar en tendens till kostnadshöjning. Å andra sidan kan en kostnadssänkning uppstå genom standardiseringen och genom minskade konkurrens- och försäljningskostnader. Blir den tillräckligt kraftig, kan priset komma att ligga lägre, än om ingen samverkan funnits, vilket givetvis har motsatta verkningar på omsättningen.

Om prisöverenskommelsernas verkningar på det ständigt fortgående effektiviseringsarbetet inom produktionen anse sig de sakkunniga icke kunna avgiva ett sammanfattande omdöme utan hänvisa till den ovanstående diskussionen av denna fråga.

4. Marknadsdelningsöverenskommelser.

Olika typer. Marknadsdelningsöverenskommelserna äro av tvenne olika huvudtyper, beroende på det system, som lagts till grund för marknadsdelningen. Det ena av dessa uppdelar landet i geografiska områden, vilka tilldelas de olika företagen *(områdeskarteller)*. Denna metod är vanlig, då omständigheter sådana som fraktkostnader, produkternas hållbarhet m. fl. medföra en naturlig inskränkning av konkurrensen mellan på olika orter belägna företag. I sådana fall kan en marknadsdelning mellan de olika företagen uppkomma till och med utan någon uttrycklig överenskommelse. Områdeskarteller förekomma i vårt land bland annat för ölbryggerier, svagdricksbryggerier, vattenfabriker, kvarnar och tegelbruk.

Den andra och mest brukliga metoden för marknadsdelning är, att överenskommelse träffas rörande förhållandet mellan de deltagande företagens försäljningar *(kvotkarteller)*. Ett företag, som överskrider sin kvot, d. v. s. den genom överenskommelsen bestämda andelen, får antingen för den närmast påföljande tidsperioden avstå en motsvarande del eller också betala böter. Den överskjutande andelen respektive böterna fördelas sedan i allmänhet mellan de företag, som icke kommit upp till den avsättning, vartill de varit berättigade enligt överenskommelsen.

Kvotöverenskommelserna gälla vanligen fördelningen av försäljningarna, under det att avtal rörande kvotering av produktionen äro mera sällsynta. Kvoterna kunna beräknas på flera olika sätt: efter försäljningsvärde, avsatta kvantiteter, förbrukningen av någon viktigare råvara etc. De uträknas oftast efter företagens omsättning under en viss tidsperiod (ett år, genomsnittet för de senaste fem åren eller dylikt) eller efter deras produktionskapacitet (antal maskiner av visst slag eller dylikt). En kombination av dessa två beräkningssätt ävensom andra metoder förekomma.

I regel tillåtes överlåtelse av kvot mellan företagen, vanligen mot viss ersättning. I allmänhet skall dock en sådan överlåtelse anmälas, och i vissa fall får den endast äga rum med övriga samverkande företags tillåtelse.

I den föregående redogörelsen för konkurrensbegränsningar inom den svenska industrin ha omnämnts ett 50-tal kvotöverenskommelser.

Andra regler för marknadsdelningar förekomma även. I vissa avtal *(specialiseringsavtal)* överenskommes om att de samverkande företagen var för sig specialisera sig på tillverkningen av särskilda produkter. Sådana avtal äro sällsynta, men ha i det föregående visats förekomma för varmvattenberedare, träbearbetningsmaskiner och kakelplattor. I andra avtal uppdelas försäljningarna t. ex. därigenom, att de i samarbetet deltagande företagen hänvisas till vissa kunder. Några avtal, som äro baserade endast på dylika principer, äro icke kända i vårt land. Däremot är det vanligt,

att företag inom sin kvot få bibehålla sina tidigare kunder. Någon gång genomföres marknadsdelningen icke genom förhållandetal (kvoter) utan genom att några företag garanteras en viss produktion och avsättning (fix kvantitet) eller genom att en högsta försäljningsmängd fastställes (maximal kvantitet). Det senare är förhållandet med vissa exportkarteller, i vilka svenska firmor deltaga.

Marknadsdelningsöverenskommelserna äro i regel förenade med avtal rörande prissättningen. I de sällsynta fall, då detta icke gäller, utöva de säkerligen ändock ett mildrande inflytande också på priskonkurrensen. De nyssnämnda exportkartellerna verka i allmänhet blott på det sättet, att de genomföra en begränsning av utbjudna kvantiteter under tider, då tendenser till prisfall göra sig gällande. I det följande beröres emellertid i främsta rummet den på hemmamarknaden vanligaste typen av marknadsdelningsavtal: kvotöverenskommelser, förenade med prisavtal.

Verkningar på prispolitiken och konkurrensens karaktär. Marknadsdelningsöverenskommelserna komplettera den begränsade reglering av konkurrensen, som de rena prisavtalen medföra. Den gemensamma prispolitiken får, då marknadsdelningsöverenskommelse föreligger, större möjligheter. De begränsningar för denna, som förut berörts och som sammanhänga med riskerna för att sammanhållningen mellan företagen skall brista (jfr sid. 179), försvagas genom avtal om marknadsdelning.

De deltagande företagen ha genom ingåendet av en marknadsdelningsöverenskommelse erhållit mindre anledning att genom prisunderbud försöka öka sina försäljningar. De äro ju, oberoende av hur deras försäljningsverksamhet fortgår, garanterade en oförändrad del av de samverkande företagens avsättning. Kontrollen över företagen har även utvidgats. Den gäller nu icke endast tillsynen över att fastställda priser hållas utan även av omfattningen av företagets försäljningar.

Det finns icke heller samma anledning för det enskilda företaget att nedlägga kostnader på en omfattande reklam och försäljningsverksamhet för att därigenom öka sin omsättning. Marknadsdelningsöverenskommelserna synas i regel medföra någon begränsning av den konkurrens med dessa medel, som förekommit före avtalens tillkomst.

På liknande sätt förhåller det sig med kvalitetskonkurrensen. I den mån överenskommelse träffats rörande en marknadsdelning, kunna företagen icke längre ha samma anledning att söka tillvinna sig större avsättning genom nedläggande av kostnader på erhållande av bättre kvalitet på sina produkter. Däremot kan det enskilda företaget söka minska sina tillverkningskostnader genom en försämring av produkternas kvalitet. Priset är

visserligen bundet och avsättningen begränsad i förhållande till den totala försäljningen från de samverkande företagen. Genom produktionens förbilligande kan en tillverkare likväl även under dessa förhållanden öka sin vinst. En risk för kvalitetsförsämring föreligger således. I viss mån kan denna motverkas genom produkternas standardisering.

Emellertid föreligger ständigt en risk för att samarbetet kan komma att upphöra. Särskilt påtaglig blir denna under tiden närmast innan ett avtal utlöper och nya förhandlingar skola upptagas, och det är icke ovanligt, att företagen med anlitande av någon eller några av de ovannämnda konkurrensmetoderna söka stegra sin avsättning för att vid förhandlingarna om nytt avtal kunna stödja krav på större kvoter. Situationen skärpes ytterligare genom att avtalsperioderna i allmänhet äro mycket korta. Även om marknadsdelningsöverenskommelserna i regel ursprungligen ingås för längre tid än prisavtalen — kanske några år — så löpa de i allmänhet efter hand endast årsvis med en uppsägningstid av t. ex. 6 månader. Av dessa anledningar uppehålles en omfattande konkurrens även inom sammanslutningarna. Ett exempel härpå utgör det förhållandet, att kvarnföretagen bibehålla och reklamera sina egna varumärken på av sammanslutningen, Svenska kvarnföreningen, standardiserade mjöltyper.

De begränsningar ifråga om prispolitiken, som ligga i utanför sammanslutningen bestående faktorer — konkurrensen från utomstående inhemska tillverkare, från producenter i utlandet och från nytillkommande företag — gälla även för marknadsdelningskartellerna, och i detta hänseende hänvisas till vad som härom anförts i det föregående (sid. 178—180).

Verkningar på produktionen. Det är särskilt i och med tillkomsten av dessa s. k. högre kartellformer, för vilka marknadsdelningsöverenskommelsen är den första representanten, som möjligheter till vissa även samhällsekonomiskt betydelsefulla kostnadsbesparingar uppkomma. Besparingarna kunna gälla dels distributionen, dels produktionen; de förra sammanhänga med transportkostnader och dylikt, de senare framför allt med utnyttjandet av produktionskapaciteten.

Besparingar av transportkostnader uppkomma framför allt, då marknadsdelningen genomföres i form av områdeskarteller. Det är emellertid möjligt, att liknande besparingar också uppkomma vid kvotregleringar, enär det för alla parter, vilka kommit överens om att uppehålla en viss relation mellan sina försäljningar, måste vara fördelaktigt att låta varje företag i första rummet betjäna de kunder, vilka befinna sig i anläggningarnas närmaste omgivning. (Ofta önska dock företagen bibehålla kontakt med sina gamla kunder för att kunna falla tillbaka på dem, om samarbetet skulle upphöra.) Vid oreglerad konkurrens komma däremot åtskilliga för-

sändelser från olika företag att korsa varandra. Två på olika orter belägna företag få sannolikt båda göra en del leveranser icke endast till kunder inom det närmaste området utan också till kunder, som befinna sig nära det andra företaget. Att samverkan i sådana fall skall kunna medföra besparingar är uppenbart.

I vissa fall kan besparing av tillverkningskostnader uppnås genom marknadsdelningsöverenskommelser. Alldeles särskilt gäller detta specialiseringsavtalen, vilka ha till främsta uppgift just att åstadkomma sådana besparingar. Företag, som i första hand äro hänvisade till hemmamarknaden, kunna i ett litet land som Sverige ofta ha svårighet att uppnå en tillverkning i tillräckligt stor skala; särskilt gäller detta, om flera företag konkurrera med varandra på en begränsad marknad. I många fall torde dylika omständigheter bidraga till att en specialisering uppkommer, utan att någon uttrycklig överenskommelse därom föreligger. Härom vittnar det förhållandevis stora antal företag, som i översikten över konkurrensbegränsningar inom den svenska industrin kunnat betecknas som ensamtillverkare, varvid ock bör observeras, att många ensamtillverkare av mindre betydande specialiteter icke medtagits i denna översikt.

Marknadsdelningsöverenskommelser av annat slag, främst kvotavtal, torde mera än prisöverenskommelser ha en tendens att bereda väg för specialiseringsavtal. I större utsträckning synes likväl ej så ha skett i vårt land. En förklaring härtill torde ligga i försäljnings- och transportförhållanden, vilka fördyra distributionen, om tillverkningen av olika specialiteter uppdelas på flera företag och vart och ett av dem sålunda icke kan expediera en sorterad order. Ett annat skäl är möjligen att söka i den konkurrens, som alltid kvarstår också mellan kartellmedlemmar, och den osäkerhet rörande samarbetets framtida bestånd, som i allmänhet gör sig gällande. Svårigheter föreligga även med hänsyn till de olika förtjänstmöjligheterna för de skilda specialtillverkningarna.

Den oreglerade konkurrensen torde av flera skäl icke kunna åstadkomma en sådan fördelning produktionsföretagen emellan, att tillverkningen sker till lägsta möjliga kostnad. Även om marknadsdelningsavtalen skulle kunna tänkas medföra en fördelning med dylikt resultat, så torde likväl mera sällan detta syfte prägla avtalen. Reglerna för marknadsdelningen uppgöras under förhandlingar mellan de olika företagen, vilka, såsom tidigare framhållits, därvid söka tillvarataga sina egna intressen. Ett företag, som är mindre villigt att vara med om en överenskommelse, kan måhända lockas genom särskilda förmåner, men i allmänhet användes någon allmän regel för marknadsdelningen, så att åtminstone en formell likabehandling av företagen äger rum. Överenskommelsen medför på sådant sätt ofta endast, att rådande fördelning av tillverkningen konserveras.

Möjligheten till kostnadsbesparingar begränsas även av den motsatta tendens, som är en följd av att höjda priser kunna leda till minskad avsättning och sämre kapacitetsutnyttjande, medförande ökade kostnader.

En marknadsdelning är i regel icke alldeles stel. Vanligen innehålla avtalen bestämmelser om eller åtminstone tillåtelse till överlåtelse av kvot från ett företag till ett annat. Sedan användningen av olika former av icke-pris-konkurrens efter avtalets ingående begränsats, har den kvarstående konkurrensen mellan företagen en tendens att leda till en mera rationell fördelning av tillverkningen på de olika företagen. Denna tendens kan därvid ta sig uttryck i överlåtelser av kvot eller del av kvot mellan företagen. Sådan överlåtelse, vilken kan innebära, att ett företag helt upphör med sin tillverkning, brukar då äga rum mot viss gottgörelse. En liknande överflyttning, som kan förekomma även under oreglerad konkurrens, är också förenad med kostnader, vilka kunna bli rätt kännbara. Det förefaller sannolikt, att överlåtelse av kvot inom en marknadsdelningskartell många gånger blir billigare än en under öppen konkurrensstrid vunnen förändring av ett par företags andelar i en varas avsättning .

Rörande marknadsdelningsöverenskommelsernas verkningar på rationaliseringen inom de industrier, där de förekomma, är det svårt att fälla något generellt omdöme. I stort sett gäller emellertid ungefär detsamma, som tidigare i detta hänseende anförts rörande prisavtalen (jfr sid. 176 f.). Genom konkurrensens begränsning minskas tvånget för företagen att göra ansträngningar för produktionens förbilligande. Det genom avsättningens begränsning minskade svängrummet för produktionskapacitetens utnyttjande hindrar ofta en eljest önskvärd och möjlig rationalisering — en svårighet, som dock i viss utsträckning kan övervinnas genom övertagande av annat företags marknadskvot. Å andra sidan kan det tekniska framstegsarbetet främjas genom utbyte av erfarenheter mellan de samverkande företagen, varjämte den ökade trygghet, som uppkommer på grund av samarbetet, kan göra det möjligt att planera på längre sikt och den förbättrade räntabiliteten sätta företagen i stånd att lättare genomföra förbättringar i driften.

Av betydelse för kostnadsutvecklingen på längre sikt är även frågan, huruvida marknadsdelningsöverenskommelserna medföra en bättre eller sämre anpassning av den totala produktionskapaciteten till avsättningsmöjligheterna än vad som blir fallet under oreglerad konkurrens. Inom branscher, där produktionen kräver stora fasta anläggningar, uppkommer i en fri marknad lätt en alltför stor kapacitet. Marknadsdelningsavtalen torde däremot vara ägnade att hämma de enskilda företagens expansionstendenser. Samarbetet medför möjligheten till bättre överblick över såväl produktion som avsättningsmöjligheter och därigenom en bättre avvägning av kapacitetsutbyggandet.

Verkan på utomstående. Till detta får läggas den verkan marknadsdelningsavtal utöva på utomstående företag och på tillkomsten av nya konkurrenter. Det föreligger en större risk än vid prisöverenskommelser för att de åtgärder, som kartellerna vidtaga gentemot utomstående, försvåra utvecklingen av företag, vilka kunnat bidraga till en effektivisering av tillverkningen (samtidigt som mindre effektivt arbetande kartellmedlemmar genom samarbetet hållas under armarna).

En prishöjning — om en sådan kommer till stånd — ökar å andra sidan lockelsen att upptaga ny tillverkning inom branschen. De metoder, genom vilka kartellerna bekämpa outsiderkonkurrensen och söka hindra tillkomsten av nya företag, äro sällan fullt effektiva. Kartellens prishöjning leder därför ibland till betydande kapacitetsökning hos företag, som icke deltaga i samarbetet, varigenom ej sällan en alltför stor produktionskapacitet uppkommer och de totala kostnaderna för tillverkningen av ifrågavarande varor i onödan stegras.

Skildringarna i föregående avdelning av vissa sammanslutningars verksamhet illustrera i någon mån ovanstående resonemang. De därstädes citerade slutorden ur kvarntrustutredningen beröra direkt här ovan senast diskuterade frågor. De sakkunniga hänvisa även till sina omdömen rörande påstillverkningens organisation.

Ett exempel på en olycklig produktionsbegränsning förefinnes inom potatismjölstillverkningen, varom vissa uppgifter kunna hämtas ur Kungl. Maj:ts proposition nr 263 år 1933. På hösten 1927 hade Sveriges stärkelseproducenters förening, som hade tillslutning från ungefär $^3/_4$ av potatismjölstillverkarna, sökt åstadkomma en produktionsinskränkning och prisstegring för potatismjöl. Producentpriset höjdes också från 24 öre per kg 1927 till 41 öre per kg 1928 (månadsuppgifterna visa en ännu brantare prisstegring). Följden blev att tillverkningen, som under 1927 utgjort 9 151 ton, steg till 12 054 ton år 1928 och 20 598 ton 1929 samt 20 854 ton 1930. Antalet producenter, som varit 74 år 1927, växte till 112 år 1929. Den ökade produktionen — som uppkommit på grund av prisstegringen och trots att föreningens medlemmar inskränkt sin tillverkning — översteg vida förbrukningen. Härigenom uppstodo betydande överskottslager och priset sjönk efter hand så, att det 1931—1932 låg under vad det varit 1927. År 1933 infördes en tvångsreglering av potatismjölstillverkningen, främst i potatisodlarnas intresse. Att denna tvångskartellering knappast främjat en rationalisering av produktionen framgår av det uttalande, som bevillningsutskottet ansåg sig behöva göra år 1939 i samband med ett förslag om ytterligare höjning av tilläggstullen för druv- och stärkelsesocker samt stärkelsesirap. »I detta sammanhang vill utskottet understryka vikten av att den svenska stärkelsens pris och kvalitet för framtiden hålles vid sådan nivå, att glykosindustrins konkurrensförmåga gentemot utlan-

det så långt som möjligt kan upprätthållas. För uppnående av detta syfte torde det bli nödvändigt, att den inhemska stärkelseindustrin underkastas en av utvecklingen på området betingad modernisering i såväl organisatoriskt som tekniskt hänseende.»

Sammanfattning. Marknadsdelningsavtalen öka sammanslutningarnas möjligheter att föra en självständig prispolitik med därav följande verkningar och begränsningar, på sätt närmare angivits i det föregående.

De minska risken för att företagen genom underbud skola sträva att vidga sin omsättning. Anledningarna till en konkurrens med reklam och försäljningsarbete m. m. liksom ock med kvalitetsförbättring försvagas, medan å andra sidan risk för kvalitetsförsämring uppkommer, en fara, som emellertid icke torde vara av väsentlig betydelse.

Marknadsdelningskartellerna kunna tillvarataga vissa möjligheter till reduktion av transportkostnader, liksom även genom specialisering tillverkningskostnader i vissa fall kunna sparas. I samma riktning kunna överlåtelser av kvoter mellan företagen verka. I vilken utsträckning produktionskostnaderna eljest kunna röna inflytande av dessa avtals praktiska tillämpning undandrager sig ett generellt bedömande.

5. Försäljningskarteller.

Olika typer. En försäljningskartell är en överenskommelse mellan i övrigt fristående företag, enligt vilken produkternas avsättning överlåtes till en gemensam försäljningsorganisation, som vanligen får karaktär av ett särskilt försäljningsbolag. En sådan överenskommelse är nästan alltid förenad med kvotavtal, d. v. s. regler för hur den försäljning, som det gemensamma organet kan åstadkomma, skall fördelas på de samverkande företagen. Samarbetet innebär även, att företagen gemensamt eller genom sina representanter i försäljningsorganet fastställa priser och försäljningsvillkor.

Man kan möjligen skilja mellan två olika typer av försäljningskarteller. Inom några kvotöverenskommelser utövas kontrollen över de samverkande företagen därigenom, att dessa visserligen vart och ett för sig sköta försäljningen men i ett gemensamt försäljningsorgans namn, vilket senare närmast blir en faktureringscentral. På detta sätt fungerar t. ex. Såpförsäljningsaktiebolaget. Den andra typen av försäljningskarteller föreligger, då försäljningsorganet övertagit själva försäljningsarbetet. Sådana överenskommelser äro vanligare än de föregående. En viss mellanställning intaga de organisationer, vilka för en samarbetande krets av producenter bedriva underhandlingar och träffa leveransavtal med en central organisation av avnämarna samt därefter fördela leveranserna efter överenskomna

förhållandetal på de i samarbetet deltagande företagen. En sådan ställning intager t. ex. Svenska tidningspappersbrukens förening u. p. a. och A.B. Svensk sprit.

I regel synes försäljningsorganet sköta större delen av de anslutna företagens försäljningar inom Sverige, varemot företagen i allmänhet ha frihet att på egen hand ombesörja exportleveranser ävensom ibland mindre lokala försäljningar.

I den föregående översikten över konkurrensbegränsningarna inom svensk industri ha upptagits 27 försäljningskarteller. Ett anmärkningsvärt stort antal av dessa äro bildade av företag inom jord- och stenindustrin. Även inom livsmedels- och kemisk-tekniska industrierna spela försäljningskartellerna någon roll.

För flera företag gemensamma försäljningsorganisationer förekomma emellertid även i andra fall än de i den nämnda översikten upptagna. Där ha nämligen endast medtagits sådana försäljningsbolag, vilka ombesörja en större del av avsättningen av någon vara i hela eller någon del av landet. Försäljningsbolag, som icke ha en sådan ställning, ha icke medtagits. Bland dessa kunna nämnas Brukskoncernen A.B, Fagersta, samt A.B. Nordsvenska bruk och Svenska cellulosa A.B., vilka senare huvudsakligen arbeta för export.

Försäljningskartellernas verkningar. I fråga om försäljningskartellernas verkningar på produktionens ordnande och produktionskostnaderna synes icke mycket vara att tillägga utöver vad som därom anförts rörande marknadsdelningsöverenskommelser och prisavtal. Det mesta av vad som där sagts äger tillämpning även på försäljningskartellerna.

Av betydelse kan emellertid vara, att försäljningskartellerna i regel bildas för längre tid än marknadsdelningsavtalen, vilka i sin tur äro mera långfristiga än de rena prisavtalen. Detta kan medföra, att försäljningskartellerna bereda företagen möjlighet att planera på längre sikt och kanske därigenom åstadkomma en effektivare inriktning av produktionen. Men även om avtalsperioderna icke skulle vara längre än för övriga slag av överenskommelser, ligger det i här ifrågavarande samarbetes natur, att det i allmänhet blir bestående för längre tid. Genom försäljningsorganets tillkomst avbrytas i viss mån de enskilda tillverkarnas direkta förbindelser med avnämarna. Ett företag, som vill befria sig från samarbetet, måste bygga upp en egen försäljningsorganisation. Sammanslutningen förfogar kanske vidare över väl inarbetade varumärken och beteckningar, såsom exempelvis är fallet med Margarinförsäljningsaktiebolaget, vars märkesartiklar tillverkas av samtliga de anslutna företagen. Genom förekomsten av gemensamma märken bortfalla åtskilliga kostnader, som eljest skulle läggas ned på konkurrerande reklam. Detta föranleder, att ett företag,

som överväger en utbrytning ur kartellen, måste räkna med avsevärda kostnader för inarbetandet av egna produkter och i betraktande härav måhända finner det lämpligare att stanna kvar inom sammanslutningen.

Dessa förhållanden medföra, att fördelningen av leveranserna på de olika företagen bättre planeras efter produktionskapacitet och kostnader. Såväl detta som existensen av försäljningsorganet, vilket kan uppträda som förmedlare, synes öka sannolikheten för att samarbetet utsträckes till en specialisering företagen emellan, i den mån en sådan är förenad med några mera betydande kostnadsbesparingar. Försäljningsorganet torde även kunna förmedla kvotöverlåtelser och därigenom underlätta en anpassning mellan företagen inbördes, om därigenom kostnaderna kunna sänkas.

Viktigast äro dock försäljningskartellernas verkningar på distributionen. Det gemensamma försäljningsorganet kan låta leveranserna ske från den i varje särskilt fall närmast belägna produktionsanläggningen. Betydande besparingar ifråga om frakter kunna härigenom göras. Det är därför säkert ingen tillfällighet, att så många försäljningskarteller äro verksamma just inom jord- och stenindustrin med dess tunga och skrymmande produkter, såsom kalk, cement, torvströ, tegel, fönsterglas, för vilka fraktkostnaderna, särskilt i förhållande till produkternas värde, äro avsevärda.

Försäljningskartellerna medföra vidare, att företagens försäljningsarbete erhåller en central ledning och därigenom i vissa fall kan bättre planeras. T. o. m. inom marknadsdelningsöverenskommelserna — åtminstone där områdesdelning icke företagits — komma de deltagande företagen att uppehålla var sina, parallellt arbetande försäljningsorganisationer. Antalet resande — inom branscher där sådana användas — kan därvid komma att bli onödigt stort. Ett gemensamt försäljningsorgan bör kunna göra besparingar i detta avseende, ehuru å andra sidan ej får förbises, att denna centralisering i någon mån kan medföra risker för att bearbetningen av kundkretsen icke blir lika effektiv.

Försäljningskartellerna kunna i allmänhet föra en mera energisk prispolitik än de i det föregående behandlade sammanslutningarna. Liksom marknadsdelningsöverenskommelserna vidga utrymmet för den gemensamma prispolitiken utöver det vid enkla prisavtal vanliga, så medföra försäljningskartellerna en liknande utvidgning i förhållande till marknadsdelningsöverenskommelserna. Särskilt gäller detta sådana försäljningskarteller, vilkas verksamhet sträcker sig utom ramen för mera effektivt kontrollerade marknadsdelningsöverenskommelser.

De egentliga försäljningskartellerna — för vilka det upprättade försäljningsorganet verkligen sköter försäljningsarbetet — kunna bedriva en smidigare prispolitik än som i allmänhet är förenlig med de enkla prisavtalen eller marknadsdelningsöverenskommelserna. Försäljningsorganet

kan låta priserna vara mera rörliga, varigenom prissamverkans tendenser att åstadkomma stelhet i prissystemet kunna motverkas, även om försäljningsorganen oftast sträva efter en viss prisstabilisering. Försäljningsorganet kan även genomföra prisdifferentiering mellan olika kategorier av köpare. I en del fall kan företagens omsättning därigenom ökas och ett bättre kapacitetsutnyttjande uppnås.

Ett försäljningsorgan har betydande möjligheter att möta konkurrens genom prisförändringar, prisdifferentieringar, reklam och försäljningsarbete samt andra konkurrensmetoder. Det kan med dessa medel och med effektivare verkan än marknadsdelnings- och priskarteller motverka den från utlandet kommande konkurrensen eller den som härrör från utanför stående tillverkare eller från inom branschen nystartade företag.

Å andra sidan bör erinras om att den större trygghet för de deltagande företagen, som samarbetet i försäljningskartellerna medför i jämförelse med de i det föregående behandlade organisationsformerna, ökar de risker för stagnation i den tekniska utvecklingen, som äro förbundna med konkurrensens försvagande.

6. Ensamtillverkare.

Uppkomst och ställning. Beteckningen ensamtillverkare har i den föregående framställningen använts för sådana företag, som svara för hela eller åtminstone större delen av produktionen av en viss vara i vårt land. I ett litet land som Sverige är det mycket naturligt, att många produkter endast tillverkas av ett enda företag. Den tidigare redogörelsen för konkurrensbegränsningar inom den svenska industrin har i sin förteckning upptagit ett stort antal sådana företag. Likväl ha där icke medtagits ensamtillverkare av det mycket stora antal specialartiklar av mindre betydelse, som förekomma.

Åtskilliga av de uppräknade företagen ha varit de första, som upptagit tillverkning av en viss vara, för vilken avsättningsmöjligheterna varit så pass begränsade, att någon konkurrent aldrig tillkommit. Någon egentlig monopolställning kan det här i allmänhet icke vara tal om. Även om företagen äro ensamma om vissa artiklar, är deras handlingsfrihet ifråga om prissättningen likväl begränsad. Företag med i stort sett samma tillverkningsområden kunna lätt upptaga produktion också av dessa artiklar, om den skulle framstå som särskilt lönande. Dessutom ha företagen ofta att räkna med konkurrens från utlandet.

I viss mån annorlunda är den ställning som ensamtillverkare, vilken intages av ett antal storföretag på rätt betydande tillverkningsområden, där företagen verkligen ha möjligheter till monopolistisk politik — ehuru i allmänhet endast inom vissa gränser. Denna ställning har i vissa fall upp-

nåtts därigenom, att ett företag efter hand utvidgats, utan att några mera betydande konkurrenter tillkommit (t. ex. Bofors A.B., Elektrolux A.B.). I andra fall har en dominerande ställning uppnåtts först genom att ett flertal företag sammanförts till en stor enhet. Dylika fusioner eller truster representeras av exempelvis Svenska tändsticks A.B., Svenska sockerfabriks A.B. och Svenska jästfabriks A.B. En del av dessa storföretag sälja uteslutande eller huvudsakligen på hemmamarknaden, andra åter arbeta till övervägande del på export.

De sakkunniga ha i uppdrag att utreda frågor, som sammanhänga med organiserad samverkan mellan företagen men ha i övrigt ej att diskutera enskilda företags ställning. Att ensamtillverkare, som ha möjlighet till en — inom vissa gränser — självständig prispolitik, likväl upptagas till behandling beror på att åtskilliga frågor rörande sådana företag äro analoga med dem, som gälla för kartellerna. En diskussion av monopolistiska företeelser kan därför knappast undgå att behandla både kartellerna och de stora ensamtillverkarna. Dessutom är en sammanslagning av tidigare fristående företag till ett storföretag ofta betingad av samma skäl, som leda till kartellsamarbete. En fusion är ibland ett alternativ till och någon gång ett fullföljande av en kartellöverenskommelse.

Sammanslagningar till storföretag föregås ofta av en stark konkurrens, som gentemot företagsledare, som äro ovilliga att uppgiva sin självständighet, någon gång kan hota att ytterligare skärpas. Ibland förutsätter fusionen, att en anläggning måste förvärvas för ett relativt högt tilltaget pris. Av denna anledning och i den mån det kapitaliserade värdet av förväntade framtida monopolvinster kalkyleras in i det nybildade storföretagets nominella kapital, uppkommer ofta vad som kallas en urvattning av kapitalet. Exempel härpå ha förekommit i vårt land bland annat ifråga om tillverkningen av socker (Svenska sockerfabriks A.B., jfr sid. 155), sprit (Reymersholms gamla industri A.B.), fönsterglas (A.B. Svenska fönsterglasbruken, jfr sid. 109—110).

Ensamtillverkarens prispolitik. Om ensamtillverkarens prispolitik gäller i stort sett vad som anförts rörande försäljningskartellerna. Medan de sistnämndas prispolitik måste ta hänsyn till de samverkande företagens önskningar, vilka främst sammanhänga med deras för försäljningsledningen kanske icke fullständigt kända kostnader, så har ensamtillverkaren däremot genom den centrala ledningen full överblick över tillverkningen och kostnaderna och kan med stöd härav bedriva en smidigare prispolitik.

Den slutsatsen har ofta dragits, att de höga bokföringsvärden, som kunna uppkomma vid sammanslagningen av flera företag, utöva inflytande på storföretagets prissättning. Så blir otvivelaktigt fallet, om företagsledningen i enlighet med vanlig praxis inom industrin lägger bokföringsvär-

dena till grund för den kostnadsberäkning, ur vilken prissättningen framgår. Ett företag, som uteslutande såge till möjligheterna att erhålla maximal vinst, skulle emellertid icke räkna på detta sätt. Det skulle dela upp sina kostnader i fasta och rörliga och vid en rationell beräkning finna, att det vid prissättningen i huvudsak endast behövde ta hänsyn till avsättningens priskänslighet och till de rörliga kostnaderna. Det pris, som ger det största överskottet utöver de rörliga kostnaderna, medför också största vinst, eftersom denna utgör skillnaden mellan detta överskott och de fasta kostnaderna. Nu höra uppenbart kostnaderna vid sammanslagningen och kapitalutspädningen till denna senare kategori av kostnader och böra sålunda icke påverka en rent monopolistisk prissättning. Något annorlunda blir förhållandet i den mån ensamtillverkaren tar hänsyn till opinionen bland allmänheten och till risken att en konkurrerande tillverkning skall startas. I båda dessa avseenden spela offentliggjorda vinstresultat en viss roll. Är aktiekapitalet från början för högt beräknat, kan en förräntning te sig normal, även om den i själva verket innebär en mycket hög avkastning på det faktiskt investerade kapitalet. Företagsledningen kan därför med hänvisning till aktiekapitalets storlek våga sig på att hålla ett högre pris än den under andra omständigheter skulle finna tillrådligt att fastsätta.

För ensamtillverkarna gälla flera av de begränsningar för prispolitiken, som tidigare diskuterats för kartellerna. Konkurrensen från utlandet och från fristående företag — flertalet ensamtillverkare äro ju icke alldeles ensamma — samt risken för uppkomsten av ny tillverkning göra sig gällande också för ensamtillverkarna. De få även ta hänsyn till event. missnöje från köparnas sida och till att krav på offentligt ingripande kunna komma att resas.

Ett antal av de mest betydande ensamtillverkarna arbeta till övervägande del för export. Av betydelse är därför förhållandet mellan deras prissättning vid försäljningarna på hemmamarknaden och deras exportpriser. De sakkunniga ha varit i kontakt med ett par av de här åsyftade företagen. Sålunda har A.B. Elektrolux uppgivit, att bolaget försöker hålla i stort sett samma grundpris för dammsugare vid försäljning i olika länder; till dessa grundpris läggas såväl tullar som de extrakostnader i övrigt, vilka äro förenade med försäljningarna inom respektive länder, t. ex. på grund av att vissa delar måste tillverkas där. Konsumentpriserna komma därför att variera och i allmänhet ligga högre än i Sverige. Svenska tändsticks A.B. har lämnat den upplysningen, att de genomsnittspriser bolaget får ut för exportleveranser icke särskilt mycket skilja sig från fabrikspriserna vid försäljningar inom landet och närmast ligga något högre än dessa sistnämnda. — De sakkunniga tro det eljest vara regel, eller åtminstone mycket vanligt, att exportförsäljningarna ge de svenska före-

tagen lägre priser än vad de erhålla för leveranser inom landet. En sådan skillnad torde vara allmänt förekommande i våra dagar även inom branscher, där något företag eller någon sammanslutning med möjligheter till en monopolistisk politik icke finnes. Det kunde förefalla, som om under sådana förhållanden varje företag skulle eftersträva att få sälja hela sin produktion på den marknad, vilken ger det högsta priset. Härigenom skulle priset på denna marknad komma att pressas ned, och efter hand borde därigenom en utjämning av priserna äga rum. Utan att uttryckliga överenskommelser föreligga, synas företagen emellertid ofta acceptera bestående olikhet i priserna på olika marknader. Detta sammanhänger med en allmän önskan att icke »förstöra» marknaden inom landet, där företagen kanske ha sin största avsättning.

Vid ett ståndpunktstagande till denna s. k. dumping bör emellertid uppmärksammas, att utländska köpare visserligen på detta sätt kunna få varorna billigare än svenska avnämare, men att de senare i många fall icke få betala mera, än om denna försäljningspolitik icke tillämpades. Det är nämligen icke uteslutet, att den mindre produktionsvolym, som de svenska företagen i så fall skulle vara tvungna att arbeta med, skulle medföra högre kostnader per enhet och föranleda företagen att hålla högre priser. Man har även att ta hänsyn till att denna export, som kanske icke vore möjlig annat än till lägre priser än dem, som noteras inom landet, dels bereder företagen tillfälle att uppehålla en större produktions- och sysselsättningsvolym, dels möjliggör för landet att importera förnödenheter i en utsträckning, som eljest kanske icke skulle vara möjlig.

Kostnadsbesparingar. Genom samverkan mellan fristående företag kunna, som tidigare utretts, vissa besparingar av tillverkningskostnader göras. Inom ett storföretag, som uppstått genom sammanslagning av flera anläggningar, varigenom dessa erhållit en gemensam ledning, utnyttjas självfallet alla dylika möjligheter till besparingar i största utsträckning. En överflyttning av tillverkning till de anläggningar, som producera billigast, möter mindre svårigheter än den skulle göra inom en kartell, och den centrala ledningen har en överblick över kostnaderna, som knappast kan erhållas inom en sammanslutning av fristående företag.

Inom storföretaget är det förmodligen även lättare att låta de olika anläggningarna specialisera sig på tillverkningen av olika artiklar — i den mån detta är lönande — än vad fallet är inom en kartell. Antagligen har det varit för folkhushållet förmånligt, att så relativt många företag fått vara ensamma om vissa specialiteter och att företag med närbesläktade tillverkningsprogram icke ständigt givit sig in på att konkurrera med varandra ifråga om alla artiklar. Eljest skulle olägenheterna av de i ett litet land som Sverige med nödvändighet begränsade avsättningsmöjligheterna

ha ökats. De sakkunniga ha, som på flera ställen i detta betänkande framhålles, det intrycket, att en ytterligare specialisering på många områden av näringslivet skulle vara såväl landet som företagarna till gagn.

Bland de talrika exempel på svenska storföretag, som tillvaratagit föreliggande möjligheter till produktionskostnadsbesparingar, kan här omnämnas cementindustrins centralföretag Skånska cement A.B., inom vilket tillverkningen efter hand överflyttats från mindre effektivt arbetande till modernare anläggningar. I en del fall har detta skett genom överlåtelse av kvoter inom ramen för marknadsdelningsavtal, i andra fall åter har det varit fråga om förskjutningar mellan anläggningar, tillhörande samma företag. En specialisering har likaledes företagits mellan till A.B. Sveriges litografiska tryckerier anslutna företag, bland annat för kontorsböcker.

Olägenheter. Kostnadsbesparingarna möta emellertid ibland vissa svårigheter och kunna medföra vissa olägenheter. Fusioner leda någon gång till att det nya företaget åtminstone till en tid blir överorganiserat bland annat därigenom, att ledningarna för de tidigare självständiga företagen ej sällan kvarstå. Ett exempel på dylika förhållanden erbjöd Svenska sockerfabriks A.B., vilket under lång tid betungades av en omfattande och dyrbar förvaltningsapparat (jfr sid. 156). En dylik överorganisation utgör visserligen icke någon fördyring i förhållande till situationen före fusionen men hindrar eller fördröjer utnyttjandet av möjliga kostnadsminskningar.

Besparingar kunna vidare genomföras på ett sätt, som icke är helt förenligt med allmänna intressen. Företaget ser dem i första hand ur sina egna synpunkter och strävar främst efter att förbilliga produktionen och öka sin vinst. De verkningar för anställda och kommuner, som uppstå på grund av en långtgående och forcerad rationalisering och driftskoncentration, tillmätas sannolikt i företagets kalkyler en annan vikt än den samhället som helhet är benäget att giva dem. Dessa frågor gälla uppenbarligen icke endast ensamtillverkarna utan all rationalisering. De ha intagit stort utrymme i den allmänna diskussionen och ha nyligen varit föremål för särskild utredning, vadan de sakkunniga icke ha anledning att ytterligare ingå på spörsmålen.

Inom en kartell äro företagen ännu självständiga och angelägna att hålla takt med varandra i utvecklingen. Risken för att samarbetet skall brista existerar alltid och företagen måste inför denna eventualitet vara beredda att åter upptaga konkurrensen med varandra. Inom ett storföretag kan däremot frånvaron av en livgivande konkurrens göra sig kännbar och frammana vissa tendenser till byråkratisering. Företagets ledning försöker dock på olika vägar motverka en dylik utveckling. De olika produktionsanläggningarna — liksom på ett annat område även försäljarna —

bringas i viss utsträckning att tävla med varandra, varvid noggranna jämförande kostnadsanalyser äro av stort värde. Sålunda företagas exempelvis ingående kostnadsanalyser för ett betydande antal mejerier genom centralorganets, Svenska mejeriernas riksförenings, försorg. Inom A.B. Sveriges litografiska tryckerier uppgives konkurrens förekomma mellan deltagande företag, i vissa fall till och med ifråga om pris.

Det senast anförda sammanhänger främst med problemet, i vilken utsträckning en centralisering eller decentralisering av ledningen inom stora företag är lämplig. En viss tveksamhet inför långt driven centralisering synes numera vara vanlig bland företagarna. Härtill torde bidraga insikten om svårigheten icke endast att överhuvud leda stora företag utan även att få lämpliga personer att utöva ledningen.[1] Tveksamheten synes icke endast gälla centraliseringen inom storföretagen utan nyttan av stora företagsenheter överhuvud. Förhållandena äro härvidlag givetvis mycket varierande inom olika näringsgrenar. En blick på den sammanfattande förteckningen över ensamtillverkarna i vårt land ger vid handen, att många bland dessa äro företag, som uppnått ställningen som ensamtillverkare under 1920-talet, och att ett rätt betydande antal äro än äldre. Samtidigt ha åldersuppgifterna för kartellerna givit vid handen, att ett mycket stort antal av dessa bildats på 1930-talet, även om många överenskommelser, som ingåtts då, haft äldre föregångare. Av dessa uppgifter synes kunna dragas den slutsatsen — vilken även väl torde stämma överens med uppfattningen inom företagarkretsar — att fusionerna numera spela mindre roll och i viss mån ersatts av kartellsamarbete.

7. Konkurrensbegränsningarna och rationaliseringen.

I det föregående har ofta berörts frågan om konkurrensbegränsningarnas verkningar för rationaliseringsarbetet. Då nyligen ingående undersökningar rörande rationaliseringens förekomst m. m. inom svenskt näringsliv publicerats såsom resultat av en statlig utredning[2], har det synts de sakkunniga av intresse att undersöka, huruvida med ledning av detta material några slutsatser kunna dragas rörande sambandet mellan kartellbildningarna och andra konkurrensbegränsningar och rationaliseringen.

I det följande anföras från denna utredning hämtade uppgifter för produktionen per arbetstimme inom olika branscher år 1936 i jämförelse med

[1] I Förenta Staterna, där storföretagen tidigare kommit att spela en betydande roll, bland annat därför att bindande samverkan mellan fristående företag icke varit tillåten enligt antitrustlagarna, har en ganska tydlig tendens till decentralisering av produktions- och i viss mån även av försäljningsledningen yppat sig, medan på det finansiella området koncentrationstendensen fortfarande kan sägas råda.

[2] Stat. off. utr. 1939: 13 och 14.

motsvarande tal för år 1924. Vissa invändningar kunna visserligen resas mot att låta dessa uppgifter ange rationaliseringens omfattning under de mellanliggande tolv åren. Medan dessa siffror i någon mån återspegla rationaliseringens betydelse för arbetstillgången, kunna de icke sägas mäta graden av effektiviseringen av tillverkningen. En del av rationaliseringsarbetet, t. ex. det som främst är inriktat på bättre utnyttjande av material och drivkraft, kommer icke till synes i dessa siffror. Det minskade behovet av arbetskraft genom t. ex. mekanisering motväges i viss utsträckning av ökade kostnader för företaget i form av räntor och amorteringar m. m.

De ifrågavarande uppgifterna ha vidare endast kunnat erhållas för relativt stora industrigrupper. I den mån dessa äro inhomogena, kunna förändringar i talet för produktion per arbetstimme uppkomma endast därigenom att proportionerna mellan olika inom samma grupp ingående tillverkningsgrenar förskjutas. Rationaliseringsutredningen har därför i en sammanfattande tabell (del 2, sid. 61) endast medtagit talen för 22 av de 58 grupper, för vilka ifrågavarande beräkningar utförts (tabellbilaga 1 och 2). Detta urval blir dock nödvändigtvis något godtyckligt, och härnedan återgivas därför siffrorna för samtliga 58 grupper för år 1936.

Det bör slutligen uppmärksammas, att helt olika förutsättningar förelegat för rationaliseringen inom skilda branscher. En stark stegring av produktionen per arbetstimme behöver ej betyda, att alla möjligheter till en effektivare produktion utnyttjats, medan en mindre kraftig stegring av produktiviteten inom en annan bransch kan vara beroende på att ytterligare rationalisering där för närvarande icke är möjlig.

Trots dessa reservationer torde uppgifterna likväl möjliggöra vissa slutsatser och de visa bland annat, huruvida en mera omfattande rationalisering överhuvud genomförts inom en viss bransch eller icke.

Produktion per arbetstimme år 1936 i förhållande till 1924 (1924 = 100).

I. Malmbrytning och metallindustri.	
Gruvor och anrikningsverk	168
Järn- och stålverk	136
Metallframställningsverk	189
Järn- och stålmanufaktur	123
Mekan. verkstäder, skeppsvarv, elektr. verkstäder, instrument- och urfabr.	169
Metallmanufaktur	138
Guld- och silvervarufabriker	148
Hela grupp I	145
II. Jord- och stenindustri.	
Kolgruvor	225
Torvindustri	122
Stenindustri, kalk- och kritbruk	150

Cementfabriker	239
Tegelbruk	117
Porslins-, kakel- och lergodsfabriker	135
Glasindustri	162
Annan jord- och stenindustri	139
Hela grupp II	163

III. Träindustri.

Sågverk och hyvlerier	128
Snickeri- och möbelfabriker, annan träindustri	157
Hela grupp III	123

IV. Pappers- och grafisk industri.

Pappersmassefabriker	187
Pappersbruk och pappfabriker	154
Kartongvarufabriker och annan pappersindustri	197
Tapetfabriker	133
Grafiska anstalter och boktryckerier	147
Hela grupp IV	166

V. Livsmedelsindustri.

Kvarnrörelser	107
Stärkelsefabriker	115
Pressjästfabriker	233
Bagerier och kexfabriker	150
Råsockerbruk och sockerraffinaderier	182
Choklad- och karamellfabriker	148
Brännvinsbrännerier och destilleringsverk	157
Bryggerier och mälterier	105
Fabriker för andra dryckesvaror	133
Tobaksfabriker	194
Mejerier	163
Margarin- och flottfabriker	154
Slakterier och charkuterier	89
Fiskberedningsanstalter och konservfabriker	99
Annan livsmedelsindustri	130
Hela grupp V	140

VI. Textil- och beklädnadsindustri.

Bomullsindustri	157
Linne-, hamp- och juteindustri	171
Ylleindustri	117
Trikåfabriker	100
Band- och gardinfabriker, snörmakerier	103
Repslagerier och bindgarnsfabriker	110
Sömnadsfabriker	113
Hatt- och mössfabriker	103
Färgerier, blekerier och impregneringsfabriker	107
Annan hithörande industri	175
Hela grupp VI	120

VII. Läder-, hår- och gummivaruindustri.

Garverier	94
Päls- och skinnvaruindustri	124
Skofabriker	109
Gummivarufabriker	149
Annan hithörande industri	92
Hela grupp VII	103

VIII. Kemisk-teknisk industri.

Färg- och fernissfabriker	110
Olje-, tvål-, ljus- och parfymfabriker	167
Konstgödningsfabriker	210
Krutbruk och andra sprängämnesfabriker	181
Tändsticksfabriker	132
Annan kemisk-teknisk industri	149
Hela grupp VIII	191
Samtliga grupper	*141*

Av huvudgrupperna uppvisa således läder-, hår- och gummivaruindustrin samt textilindustrin den minsta produktivitetsstegringen med talen 103 respektive 120. Närmast kommer trävaruindustrin med 123. Samtliga dessa grenar äro typiska konkurrensindustrier.

Bland undergrupperna förekom den *största* produktivitetsstegringen inom följande:

Cementfabriker	239
Pressjästfabriker	233
Kolgruvor	225
Konstgödningsfabriker	210
Kartong- och annan pappersindustri	197
Tobaksfabriker	194
Metallframställningsverk	189
Pappersmassefabriker	187
Råsockerbruk och sockerraffinaderier	182
Krutbruk och andra sprängämnesfabriker	181
Annan textilindustri	175
Linne-, hamp- och juteindustri	171

Av dessa tolv grupper kunna högst 3 betraktas som konkurrensindustrier, nämligen pappersmassefabrikerna, vilka huvudsakligen arbeta på export, samt de båda blandade grupperna »kartong- och annan pappersindustri» samt »annan textilindustri». De båda sistnämnda grupperna äro så heterogena, att de möjligen bort uteslutas ur denna redogörelse. Den förra innehåller dels bokbinderier och kartongfabriker, dels de kartellerade påse-, kuvert- och wellpappfabrikerna. Produktivitetsstegringen har varit störst för de förra, ehuru beräkningarna av produktionsvolymen här torde vara något osäkra. Siffran för hela gruppen torde även vara påverkad

av förskjutningar mellan ingående tillverkningsgrenar. Gruppen »annan textilindustri» är likaledes heterogen och innefattar bland annat tillverkning av paraplyer och rullgardiner. Här torde fri konkurrens råda, men gruppen erbjuder föga av intresse i detta sammanhang.

De övriga 9 grupperna, vilka alla äro relativt homogena, äro var för sig dominerade av ett eller ett par företag. I vissa fall torde dock konkurrens utifrån bidragit till den starka rationaliseringen. Särskilt påfallande är produktivitetsstegringen för de tre grupperna pressjästfabriker, kolgruvor och konstgödningsfabriker, där rationaliseringen icke varit förenad med någon nämnvärd ökning av den totala tillverkningen.

Den *minsta* produktivitetsstegringen — i vissa fall en minskning — föreligger för följande grupper:

Slakterier och charkuterier 89
Annan läder-, hår- och gummivaruindustri 92
Garverier 94
Fiskberedningsanstalter och konservfabriker 99
Trikåfabriker 100
Hatt- och mössfabriker 103
Band- och gardinfabriker, snörmakerier 103
Bryggerier och mälterier 105
Kvarnar 107
Färgerier, blekerier och impregneringsfabriker 107
Skofabriker 109
Repslagerier och bindgarnsfabriker 110
Färg- och fernissfabriker 110

Inom flertalet av dessa 13 grupper föreligger fri konkurrens. Begränsad är den egentligen endast för bryggerierna och kvarnarna, för vilka siffrorna emellertid torde vara missvisande, emedan dessa företag redan på ett tidigt stadium starkt rationaliserats. Inom flertalet grupper arbetar ett stort antal småföretag.

Dessa uppgifter få emellertid icke pressas på slutsatser. De visa närmast, att en omfattande rationalisering ägt rum inom en del branscher, där koncentrationen drivits långt, medan rationaliseringen varit ringa inom vissa typiska konkurrensindustrier. Däremot kan icke utan vidare påstås, att olikheter ifråga om konkurrensens gestaltning varit orsak till skillnaderna i rationaliseringsarbetets takt. Närmast är kanske orsakssammanhanget det omvända; den starka koncentrationen inom vissa branscher beror till väsentlig del på att möjligheterna till rationalisering varit särskilt stora. Givetvis kan man av dessa uppgifter icke draga några slutsatser om i vilken grad de inom skilda branscher mycket varierande rationaliseringsmöjligheterna utnyttjats.

8. Inköpssamverkan.

Den föregående framställningen har i främsta rummet gällt samverkan ifråga om försäljning. Samverkan ifråga om inköp förekommer mera sparsamt inom svensk industri. Sådan samverkan kan liksom försäljningssamarbetet ta olika former; företagen komma överens om inköpspriser, de göra en marknadsdelning eller de upprätta gemensamma inköpskontor.

Av den första typen är närmast de svenska löngodsfabrikernas överenskommelse rörande inköp av svenskull och stickylle. En områdeskartell förekommer mellan garvextrakttillverkarna, vilka sinsemellan gjort en distriktsuppdelning för sina inköp av ek- och granbark. Benmjölsfabrikerna ha en distriktsindelning för inköp av ben. De större företagen inom skogsindustrierna ha sina områden för virkesuppköp. Bland inköpsorganen kan nämnas Svenska tidningsutgivareföreningen, som förmedlar tidningarnas pappersinköp. Järnbruken samverka i viss utsträckning vid träkolsuppköp genom Svenska järnbrukens träkolsförening u. p. a., men äro även direkt intresserade i kolningen. Sodafabrikerna ha avtal med utländsk kartell om leverans av råsoda och såpfabrikanterna med leverantörerna av kalilut.

Inköpssamverkan mellan ett mindre antal företag, som göra sina inköp från ett relativt stort antal säljare, medför i vissa fall en monopolistisk maktställning, i det att köparna inom vissa gränser kunna utöva ett avgörande inflytande på prissättningen. En dylik situation synes tidtals ha förelegat för produkter från jordbruk och skogsbruk. Bland orsakerna till den i början av 1920-talet förekommande disproportionen på höstarna mellan utbud och efterfrågan på svensk brödsäd nämner den tidigare citerade undersökningen rörande kvarnindustrin bland annat: »Kvarnarna ha haft ett övertag gentemot jordbrukarna vid spekulation och genom större möjlighet till återhållsamhet vid inköpen; även storkvarnarnas geografiska lägen och därav betingade uppköpsområden m. fl. förhållanden ha spelat in». Någon sammanslutning eller ringbildning mellan kvarnarna med syfte att reglera uppköpspriserna hade dock i stort sett icke förekommit. Den omnämnda situationen på spannmålsmarknaden har senare genom utförselbevisens införande, genom de ökade lagrings- och belåningsmöjligheterna och genom andra regleringsåtgärder förändrats till jordbrukarnas förmån. — Ifråga om virkesuppköpen ha de stora sågverken och massafabrikerna haft stort inflytande på prisutvecklingen. Av naturliga anledningar, främst deras lokalisering vid flottningslederna, ha de haft sina inköpsområden i viss mån avskilda från varandra. Någon samverkan mellan de större företagen har även förekommit — i några fall ha de disponerat flottlederna. Emellertid har i allmänhet en viss konkurrens ständigt förekommit med ett stort antal mindre företag, varjämte på senare tid även skogsägareföreningar tillvaratagit säljarnas intressen. — Andra exempel

på konkurrensbegränsningar på inköpssidan av denna typ erbjuda benmjölsfabrikernas inköp av ben och garvämnestillverkarnas av bark.

I andra fall åter står inköpssamverkan gentemot en stark leverantörsammanslutning. Man har då närmast att göra med ett dubbelsidigt monopol; mot ett försäljnings- står ett inköpsmonopol. De båda organisationerna balansera då i viss mån varandra, ehuru maktfördelningen ofta är mer eller mindre ojämn. Organisationerna träffa i sådana fall efter förhandlingar avtal om priserna. Tidningarna köpa genom Svenska tidningsutgivareföreningen papper från Svenska tidningspappersbrukens försäljningsförening u. p. a. Av mera speciell natur är samarbetet mellan påsfabrikanterna och pappersbruken, vilket regleras genom ett avtal, som lägger bestämmanderätten över påsfabrikationens förhållanden i pappersbrukens händer (se sid. 125).

Inköpssamverkan kan gå längre än i de nämnda exemplen. Företagen inom en industrigren kunna nämligen gemensamt intressera sig i tillverkningen av någon för dem viktig förnödenhet, såsom när t. ex. ledande företag inom textilindustrin intresserat sig i kardlädertillverkningen.

Den inköpssamverkan, som har till ändamål att motarbeta en monopolistisk sammanslutning av leverantörer, kan ha en betydelsefull reglerande effekt på dennas uppträdande. Det är icke ens nödvändigt, att inköpssamverkan för detta ändamål kommer till stånd, i det att redan möjligheten att avnämarna kunna komma att samarbeta kan ha en viss effekt på leverantörernas prispolitik.

9. Nyetableringskontroll och outsiderbekämpande.

Inom en del industrigrenar söka företagen genom samverkan reglera uppkomsten av nya företag. En bedömning härav måste ställa sig helt olika beroende på om företagen därjämte bedriva en gemensam prispolitik eller om annat samarbete dem emellan icke förekommer. Verkningarna bli andra, om produktionen inom dylika branscher erfordrar betydande kapitalinvesteringar, än om detta icke är fallet. Av betydelse ur bedömningssynpunkt äro de metoder, som komma till användning, vilka ofta begagnas även av sammanslutningarna i deras strid mot utanför stående företag. I det följande behandlas några typfall av här ifrågakommande regleringsmetoder.

A. Reglering av tillströmningen utan att annat konkurrensreglerande samarbete förekommer mellan företagen inom branschen.

a. Inom branscher, som fordra stora kapitalinvesteringar, torde en nyetableringskontroll vara sällsynt. I viss utsträckning torde bankernas obenägenhet att ge krediter till nya företag verka i sådan riktning. Bankerna

göra givetvis i de olika fallen en undersökning av förhållandena inom ifrågavarande industrigren.

En nyetableringsreglering under dessa förhållanden kan vara ägnad att hindra uppkomsten av alltför stor produktionskapacitet. En sådan uppkommer nämligen lätt, speciellt under högkonjunkturer, då flera företag konkurrera med varandra och icke ha tillräcklig kännedom om varandras planer eller möjlighet att överblicka vare sig anläggningsverksamheten eller varubehovet.

b. Inom branscher, som icke äro särskilt kapitalkrävande, kan tillströmningen av personer, som önska starta nya företag och som kanske ej besitta erforderlig kompetens, föranleda uppkomsten av svårigheter. Detta blir särskilt fallet, om företagens startande ytterligare underlättas, genom att behövlig utrustning samt råvaror kunna erhållas mot lång kredit från leverantörerna. I den mån företagen efter kort tid måste upphöra, lida leverantörerna förluster och konkurrenterna besväras av de utförsäljningar, som göras. Svårigheter av dessa slag äro kända inom handeln, och de därmed förenade problemen diskuteras utförligare i en följande avdelning rörande nyetableringskontrollen inom handeln (sid. 269). Hantverk och en del grenar av småindustrin torde ha samma svårigheter att brottas med. Bland de försök, som gjorts att på dessa områden ingripa reglerande, kan nämnas, att boktryckerierna ha träffat särskilda avtal med maskinleverantörer och pappersbruk för att minska leverantörskrediten till nystartade företag. Nya svagdricksbryggerier och läskedrycksfabriker synas enligt uppgift i vissa fall ha svårt att erhålla malt, essenser och buteljer, såvida de icke upptagas i Skattefria bryggeriers riksförbund eller Sveriges vattenfabrikanters riksförbund. Till de sakkunniga ha överlämnats vissa handlingar rörande ett därigenom utestängt svagdricksbryggeri, som klagat hos regeringen över detta förhållande. Dylik leveransvägran säges vara förestavad av misstro rörande köparens betalningsförmåga.

B. Reglering av tillströmningen då annan konkurrensreglerande samverkan föreligger mellan företagen inom branschen.

Den prispolitik m. m., som företag kunna etablera i samverkan, är alltid begränsad bland annat av risken, att ny konkurrens skall uppkomma. Samverkan är därför ofta förenad med åtgärder mot sådan konkurrens. Detta gäller såväl branscher, vilka kräva stora kapitalanläggningar, som branscher, inom vilka detta icke är fallet. För de senare är en begränsning av tillströmningen nära nog nödvändig, för att nämnvärd effekt på prisbildningen skall kunna utövas av en kartellsammanslutning.

Nyetableringsregleringarna kunna i en del fall vara förenade med vissa fördelar ur allmänna synpunkter, åtminstone i den mån de ovannämnda med tillströmningen förbundna svårigheterna minskas. Däremot får emel-

lertid ställas olägenheten av att åtgärderna kunna bereda hinder för dugande företagare att komma fram. I den mån de begagnas som stöd för andra konkurrensbegränsningar kunna sådana ogynnsamma verkningar skärpas, som sammanhänga med att utrymmet för sammanslutningarnas prispolitik ökas.

Metoder för nyetableringsregleringar. Rörande de metoder, som komma till användning för genomförandet av nyetableringsregleringar, torde följande böra framhållas.

En dylik metod består däri, att företagen inom branschen förmå leverantörer av maskiner, råvaror eller andra förnödenheter att icke leverera sådana till nya företag eller till sådana nya företag, som icke upptagas i en existerande branschsammanslutning. I gengäld kunna de äldre företagen förbinda sig, att endast göra sina inköp genom de leverantörer, som gå med på sådan utfästelse. Detta är förhållandet med boktryckeriernas överenskommelse med maskinleverantörerna. En sådan leveransvägran kan förekomma även utan att någon överenskommelse härom träffats mellan leverantörerna och baseras då måhända på dåliga erfarenheter av leveranser — t. ex. i form av kreditförluster — till mindre, nystartade företag. Dylika leverantörer betrakta det emellanåt som ett näraliggande intresse för dem själva, att konkurrensen mellan deras avnämare icke skärpes.

Något mindre sträng synes regleringen bli, om leveranser till nya företag endast göras mot kontant betalning. I många fall torde detta emellertid få samma innebörd som en vägran att överhuvud leverera. Även här utgår initiativet icke sällan från leverantörerna själva.

En i viss mån liknande situation föreligger, om leverantörerna erbjuda de redan existerande företagen viss förmånsbehandling, t. ex. i form av en extra rabatt eller om de tillämpa en avsevärd differentiering av de rabatter, som lämnas avnämarna, alltefter köpens storlek. Ett nytt företag har kanske svårighet att omedelbart uppnå en så stor omsättning, att det ifråga om inköpspris blir likställt med de äldre konkurrenterna. I båda dessa fall minskas det nya företagets konkurrensförmåga.

En avstängning av leverantörkrediter till nya företag spelar förmodligen mindre roll för branscher, vilka fordra stora investeringar och där kapitalfrågan av sådan anledning på förhand måste vara ordnad. Startandet av nya företag kräver i sådana fall i regel tillgång till betydande anläggningskrediter, vilka vanligen lämnas av banker och andra kreditanstalter. En viss reglering av tillströmningen kan då — som ovan antytts — utövas av bankerna och med kännedom om deras intima förbindelser med svensk industri kan förutsättas, att de också i någon mån utöva en reglerande funktion på tillströmningen. Närmare uppgifter härom torde dock icke stå att erhålla.

Det förekommer vidare, att företagen inom en bransch söka hindra nya konkurrenter från att få kontakt med allmänheten, genom att återförsäljare — grossister och detaljister eller endera — åläggas att endast sälja de gamla företagens tillverkningar. Sådant åläggande kan ingå i företagens leveransvillkor, något som t. ex. är fallet för medlemmarna av Svenska kvarnföreningen. Ibland fastställes förpliktelsen i ett avtal mellan tillverkarna och en sammanslutning av återförsäljare, vilket gäller exempelvis ifråga om järnhandlarnas avtal med olika leverantörgrupper (se sid. 263 f.). Stramast är bindningen av partihandeln inom pappersbranschen. En liknande effekt uppkommer, om tillverkarna genom betydande kvantitetsrabatter söka förmå återförsäljarna att koncentrera sina order på existerande företag. Också ett sådant system är ägnat att skapa svårigheter för nystartande företag.

De nämnda metoderna att reglera tillströmningen till en bransch ha i stort sett alla det gemensamma draget, att de innebära samverkan mellan företagen inom branschen och andra: leverantörer, kreditgivare, återförsäljare. Företagen kunna emellertid på egen hand vidtaga åtgärder emot ovälkommen konkurrens.

Den på lång sikt effektivaste och ur allmänna synpunkter bästa metoden att undvika alltför stor tillströmning är givetvis den, att företagen hålla moderata priser. Om priserna äro höga, leder detta i regel till att konkurrens småningom anmäler sig. I övrigt kunna företagen för att möta konkurrensen från nya företag och utanför samarbetet stående producenter tillgripa tillfälligt priskrig, prisdifferentieringar, skärpt konkurrens med reklam och försäljningsarbete m. m. Dessa konkurrensmetoder äro i stort sett att betrakta som mindre önskvärda. Ändamålet att utestänga konkurrens helgar på intet sätt medlen.

Emellertid får man icke göra sig några överdrivna föreställningar om betydelsen av nu antydda konkurrensmetoder. En prissänkning i syfte att konkurrera ut en utanför en kartell stående tillverkare torde icke vara vanlig. Om den utomstående håller samma pris som kartellfirmorna eller om företaget är av mindre storlek, torde i allmänhet några särskilda konkurrensåtgärder icke vidtagas. Är det ett större företag, som underbjuder kartellens priser, torde det ofta vara tvivelaktigt, om kartellen i fortsättningen kan hålla ihop. Kartellfirmorna torde var för sig icke vara särskilt angelägna att inlåta sig på ett priskrig, ty i regel löpa de risken av stora förluster utan trygghet för att syftet — konkurrentens utslagning — vinnes.

Inom svenskt näringsliv är det nära nog en regel, att utomstående företag existera och tillåtas existera vid sidan av kartellerna. Även om förhållandena kanske icke alltid äro idylliska, torde kunna sägas, att ba-

lansen mellan stora och små företag inom kartellerna och mellan kartellernas medlemmar och utomstående företag bidragit till att under normala tider åstadkomma relativt sunda förhållanden på produktionens och prisbildningens område i vårt land och lägga hinder i vägen för oskälig monopolism.

Avdelning II. Varudistributionens organisationer.

Inledning.

De sakkunniga övergå nu till att redogöra för de organisatoriska förhållandena inom handeln. Denna avdelning kommer att inledas med en del uppgifter rörande några fabrikantorgan för gemensam handläggning av vissa distributionsfrågor. Det gäller här ett samarbete av något annan natur än det tidigare omtalade.[1] Direktförsäljningen — en distributionsverksamhet, som handhaves av tillverkaren och icke av särskilda handelsorgan — ägnas så några kommentarer. Därefter behandlas grosshandelns och detaljhandelns organisationer. En särskild underavdelning uppräknar överenskommelser inom gross- och importhandeln, vilka äro av likartad beskaffenhet som de tidigare behandlade inom industrin. De sakkunniga ha även ansett sig böra fästa uppmärksamheten på de koncentrationstendenser inom grosshandeln, vilka gjort sig gällande under de senaste åren. Först i avsnittet rörande detaljhandeln och sedan en översikt över förekommande sammanslutningar givits, upptagas vissa speciella frågor, vilka äro föremål för samverkan mellan fabrikanternas, grossisternas och detaljhandlarnas organisationer. Det gäller t. ex. en sådan angelägenhet som nyetableringsfrågan för detaljhandeln. I en sista underavdelning återfinnas de sakkunnigas uttalanden och omdömen rörande bland annat konkurrensen mellan olika distributionssystem och frågor rörande handelns rationalisering.

1. Fabrikanterna och distributionen.

a. Organisationer för handläggning av distributionsfrågor.

Åtskilliga av de i det föregående omnämnda kartellerna tjänstgöra som fabrikanternas organ vid förhandlingar och överenskommelser med handelns sammanslutningar. I det föregående ha ett antal fall omtalats, där kartellavtalen varit förenade med avtal med återförsäljaresammanslutning.

[1] Skillnaden består däri att de i föregående avdelning omtalade fabrikantorganisationerna omfatta producenter av i tillverkningshänseende besläktade varor medan de nedan behandlade fabrikantorganisationerna omfatta producenter av varor som säljas i samma detaljhandelsbranscher; organisationsprincipen för de förra kan sägas vara ett produktionsbestämt varusortiment, för de senare ett distributionsorienterat varusortiment.

Därjämte tjäna flera branschorganisationer, inom vilka inga bindande överenskommelser ingåtts, som organ för gemensam handläggning av en del frågor rörande distributionen och för vissa förhandlingar med handelns organisationer.

Av särskilt intresse äro de fabrikantsammanslutningar, som bildats enkom för detta ändamål. Det gäller Kemisk-tekniska och livsmedelsfabrikanters förening (KeLiFa) och Svenska textil- och konfektionsfabrikantföreningen (TeKoFa). En i viss mån analog ställning intar Järn- och metallvaruleverantörföreningen. För speciellt ändamål ha Kemisk-tekniska fabrikanters kontrollnämnd och Kemisk-tekniska fabrikantförbundet upprättats.

KeLiFa och TeKoFa bildades därför att man ansåg, att vissa frågor rörande distributionen bättre skulle kunna skötas gemensamt av en sammanslutning inom en hel industrigren än av enskilda företag eller mindre branschsammanslutningar. Deras tillkomst ådagalägger det ökade intresset från tillverkarnas sida för handelns problem och deras verksamhet utgör ett led i det vertikala samarbetet på detta område.

Kemisk-tekniska och livsmedelsfabrikanters förening (KeLiFa), som bildades 1932, har ett 70-tal medlemmar, varvid i en del fall branschsammanslutningar räknats som medlemmar (t. ex. Kvarnföreningen, Chokladfabrikantföreningen). Anslutna äro inemot 350 företag, representerande en omsättning av omkring 450 miljoner kronor inom livsmedelsbranschen och 50 miljoner kronor inom den kemisk-tekniska industrin. Det betyder, att omkring ⅓ av livsmedelsindustrins totala produktion kommer på medlemsföretagen. Om man — som i detta sammanhang torde vara lämpligt — frånräknar statsmonopolens omsättning samt tillverkningen vid konsumentkooperationen tillhöriga anläggningar, visa sig KeLiFa:s medlemmar representera över halva produktionen inom övrig livsmedelsindustri. Mejerierna och slakterierna, som ju huvudsakligen arbeta för lokala marknader, stå utanför. Eljest äro flertalet större tillverkare inom livsmedelsindustrin med i KeLiFa. Dessa ha en ganska varierande produktion: av socker, mjöl, margarin, choklad, kex, jäst, tvål, såpa, ljus m. m. Urvalsprincipen har varit den, att man velat ha med tillverkare av »varor, som mötas på samma disk».

KeLiFa:s uppgift har bland annat varit att bilda en motvikt mot handelns organ. Dessa sökte på egen hand genom påtryckningar mot de enskilda industriföretagen bestämma till vem fabrikanterna skulle få sälja, ordna en nyetableringskontroll m. m. I sådana fall ansågs ett gemensamt uppträdande från fabrikanternas sida erforderligt för tillvaratagandet av deras intressen. Utvecklingen har medfört ett gott samarbete mellan handelns organisationer och KeLiFa, bland annat vid behandlingen av detalj-

handelns nyetableringsfråga. För det resultat, som därvid uppnåtts, lämnas redogörelse nedan.

De blockbildningar inom grosshandeln, vilka skildras i ett följande avsnitt, ha ställt fabrikanterna inför nya problem, som under de senaste åren upptagits till behandling inom KeLiFa. Sedan gammalt ha grossisterna erhållit rabatter, som varit graderade efter storleken av deras inköp. Genom samverkan ha på senare år många grossistföretag sökt bli delaktiga av de högsta rabatterna. Blockbildningarna inom grosshandeln ha vidare sökt erhålla ytterligare förmåner och utöva inflytande på rabattgivningen. Dessutom ha grosshandelns funktioner efter hand undergått en viss omvandling. Tillsammans ha dessa faktorer medfört att bestående rabattsystem för grosshandeln i viss utsträckning börjat framstå som mindre rationellt och i behov av anpassning till de nya förhållandena. Dessa frågor behandlas utförligare i avsnittet om grosshandeln. KeLiFa har haft att för fabrikanternas del ta ställning till dem.

Inom KeLiFa ha på senare år även inletts vissa utredningar rörande möjligheterna att rationalisera distributionen i olika avseenden, t. ex. beträffande utkörningen av margarin och mjöl till detaljisterna. Det är ännu icke möjligt att avgöra, i vilken utsträckning en del kostnader på dylikt sätt kunna inbesparas eller hur långt ett sådant samarbete med fördel låter sig ordnas. Frågan sammanhänger med fabrikanternas och grossisternas respektive funktioner inom distributionen och diskuteras i senare sammanhang.

Det var, då KeLiFa började sin verksamhet, förutsett, att organisationen i sista hand skulle kunna behöva tillgripa någon avstängningsåtgärd. För att garantera att sådan åtgärd endast skulle kunna komma till stånd efter ingående prövning, träffades därom ett särskilt avtal. Sådan åtgärd fordrar dels enhälligt beslut i styrelsen, vilken består av 17 medlemmar, en representant för varje bransch, dels beslut med minst ¾ majoritet på föreningssammanträde. Avtalet lär endast ha tillämpats en gång.

Några bestämmelser om böter förekomma icke inom KeLiFa.

Svenska Textil- och konfektionsfabrikantföreningen (TeKoFa) bildades 1933 och är av samma karaktär som KeLiFa. Den omfattar fabrikanter inom bomulls-, ylle-, linne-, konfektions-, trikå- samt filt- och löngodsindustrierna och har till uppgift att vara ett organ för samarbete och förhandling med handelns organisationer samt övriga avnämare inom dessa industrier samt även i övrigt tillvarataga fabrikanternas gemensamma intressen. Av konfektions- och trikåfabrikanterna äro endast en mindre del anslutna; inom de övriga uppräknade tillverkningsgrenarna äro däremot större delen av företagen medlemmar. De anslutna firmornas totala omsättning uppskattas till omkring 300 miljoner kronor, vilket skulle vara ungefär hälften av textilindustrins. Dock är TeKoFa:s betydelse på sitt

område påtagligt mindre än KeLiFa:s på sitt. Detta sammanhänger bland annat med att såväl de mindre tillverkarna som importen spela större roll för textilbranschen än för livsmedelsbranschen. Även det förhållandet spelar här in, att de direkta förbindelserna mellan enskilda fabrikanter och handlande inom beklädnadsbranschen äro särskilt intima.

Också TeKoFa tillkom emedan det bland tillverkarna fanns behov av ett organ, som kunde förhandla med handelns organisationer, bland annat rörande nyetableringsfrågan. Denna har man sökt lösa på ett likartat sätt som för speceribranschen, ehuru regleringens effektivitet synes ha varit mindre.

Som exempel på TeKoFa:s verksamhet i övrigt kunna nämnas de förbindelser, som föreningen sökt förmå postordergrossister och -detaljister att avge för att skapa ordning på marknaden. Enligt postordergrossisternas förbindelse skola dessa noga tillse, att försäljning endast sker till återförsäljare och att »hänsyn tagas till andra grossister». En detaljpostorderaffär skall »noga tillse,

att i kataloger, priskuranter och listor icke införas uppgifter, som kunna giva desamma sken av eller föreställning om att försäljningen vore avsedd till återförsäljare, utan skola dessa kataloger, priskuranter och listor såväl till sin allmänna uppställning som sitt innehåll tydligt visa, att utbudet gäller direkt till konsumenten,

att vid prissättningen av i dessa kataloger, priskuranter och listor upptagna artiklar taga nödig hänsyn till de pris, som detaljhandeln tillämpar vid försäljning i minut».

TeKoFa har vidare bidragit till en bättre ordning i den för manufakturbranschen så viktiga »slumpfrågan» genom utfärdandet av vissa bestämmelser rörande försäljningen av restvaror och felaktiga varor. Till TeKoFa anslutna fabrikanter komma

»1) att i första rummet lämna de av sina kunder, som och till övervägande del, köpa reguljära varor, tillfälle att köpa jämväl slumpvaror;

2) att leverera till någon säsong hänförliga restvaror allenast så att de tidigast vid slutet av samma säsong i oförändrat eller bearbetat skick, bliva tillgängliga i detaljhandeln samt

3) att förse felaktiga varor med etiketter, märken eller stämplar, som angiva deras karaktär av felaktiga.

4) Säsongerna äro:
vårsäsong: 15 mars t. o. m. 30 juni;
höstsäsong: 15 september t. o. m. 31 december.»

Dessa bestämmelser utfärdades 1938.

Svenska konfektionsfabrikantföreningen (Svenko), Göteborg, är en äldre förening än TeKoFa. I olikhet med denna bildades den icke för att vara en motvikt till detaljhandelns organisationer. Den har emellertid senare ändrat karaktär. Svenko är sålunda numera — se härom sid. 258 — en av de fyra avtalsslutande parterna ifråga om nyetableringsavtalet inom textilbranschen.

Svenko genomgår f. n. en omorganisation. I stället för att tidigare endast ha varit organ för fabrikanterna inom herrkonfektionen nedlägger föreningen nu ett stort arbete på att bli en auktoritativ representant även för fabrikanterna av damkonfektion.

Tendensen är, att TeKoFa utvecklas till organ för de tongivande fabrikanterna inom *metervaru-* och därmed besläktade branscher under det att Svenko blir organ för företagarna inom herr-, dam- och barn*konfektionen.* Denna uppdelning betingas därav att konfektionsfabrikanterna äro tygfabrikanternas kunder.

Järn- och metallvaruleverantörföreningen, som bildades 1908, var ursprungligen tänkt som en motvikt mot järnhandlareorganisationerna. Den synes icke ha haft större betydelse. Som sektioner i densamma ingå Metallsektionen och Gjutericonventionen, vilka tidigare omtalats i annat sammanhang, samt Manufaktursektionen och Svenska rörföreningen. De båda sistnämnda äro huvudsakligen att betrakta som grossistorganisationer; den sistnämnda är numera medlem av Grossistförbundet. Det är inom sektionerna, som överenskommelser träffats, och det är dessa, som slutit avtal med Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar. Möjligen kan det ha haft någon betydelse, att ett enhetligt uppträdande från hela Järn- och metallvaruleverantörföreningen skulle kunna ha åvägabragts, om detta visat sig erforderligt.

Kemisk-tekniska fabrikanters kontrollnämnd, som upprättades 1934, är ett organ för 7 av de större svenska tillverkarna inom den kosmetiska branschen. Varorna äro här märkesvaror, vilka försäljas i fabrikanternas förpackningar och till av dessa fastställda detaljpriser. Varje fabrikant har full frihet att fastställa pris, kvalitet och förpackningens innehåll efter eget val. Samarbetet gäller endast övervakningen över att de fastställda utförsäljningspriserna hållas av återförsäljarna, vilka fått underteckna särskilda förbindelser härom. En sådan kontroll ha de enskilda fabrikanterna tidigare sökt åstadkomma var och en för sig och den har då mött stora svårigheter. På olika platser i landet ha märkesvarorna sålts med större eller mindre rabatt alltefter den lokala konkurrensens styrka. Det har förekommit, att detaljhandlarna lämnat konsumenterna en rabatt på t. ex. 10 procent på de fastställda priserna; själva åtnjuta de i regel 30 procent rabatt. Redan det förhållandet att det ovannämnda samarbetet upprättats och återförsäljarna fått avlämna förbindelser, har haft stor betydelse. Det har för de sakkunniga uppgivits, att under de fem år, som kontrollnämnden existerat, har i intet fall något skadestånd utkrävts. Där försäljning till underpris förekommit, har rättelse vunnits genom blotta påpekandet.

Medan kontrollnämndens verksamhet omfattat hela landet utom Stockholm, fortgick konkurrensen i huvudstaden på ett sådant sätt, att det

kunde sägas ha blivit allmän praxis att affärerna lämnade 10 procent rabatt på ifrågavarande varor. Det övervakningssystem, som prövats ute i landet, utsträcktes så från ingången av 1939 till Stockholm med omnejd. Den härför bildade organisationen, *Kemisk-tekniska fabrikantförbundet*, har anslutning från samtliga ledande in- och utländska tillverkare av olika produkter inom branschen. Anslutna äro jämväl generalagenterna för ett antal utländska parfymfirmor. Som verkställande organ fungerar den s. k. *Lika-pris-nämnden i Stockholm*, i vilken även grossisterna och detaljisterna äro representerade. Flera av de utländska företag, som deltaga i samarbetet i Stockholm men icke i Kemisk-tekniska fabrikanters kontrollnämnd, ha organiserat egna övervakningssystem för att tillse att priserna hållas av återförsäljarna på olika platser ute i landet.

En bedömning av detta samarbete måste främst vara en bedömning av hela den s. k. märkesvarufrågan. De sakkunniga ägna denna några kommentarer i avsnittet om detaljhandelns problem nedan.

b. Direktförsäljning.

En del av varudistributionen skötes av tillverkningsföretagen. Detta är fallet beträffande de flesta mellanprodukter och maskiner, som säljas av ett industriföretag till ett annat. Dessutom förekommer s. k. direktförsäljning, d. v. s. försäljning från producenten eller i hans tjänst arbetande agenter till allmänheten. Den är vanlig för en del mer hantverksbetonade grenar men i viss utsträckning också för flera industriföretag. Hantverkets problem behandlas på annat ställe. Det följande åsyftar närmast den försäljning, som sker direkt från stora industriföretag till avnämarna. Detta är fallet med en del större artiklar sådana som symaskiner, skrivmaskiner, dammsugare, jordbruksmaskiner, separatorer m. m. Åtskilliga bokverk säljas även genom agenter till allmänheten. Många av de berörda varorna tillverkas av ett enda företag eller av företag, som på något sätt samverka. Ställningen som ensamtillverkare är i vissa fall just beroende av storleken av den försäljningsorganisation, som är nödvändig för avsättningen av ifrågavarande produkter.

Utmärkande för försäljningen av flera av dessa artiklar är bland annat att priset i allmänhet spelar en relativt liten roll för dess omfattning. Avsättningen är i mycket hög grad beroende på den energi och intensitet, varmed försäljningsarbetet bedrives. Konkurrensen gäller närmast kvalitet, service, försäljningsarbete, avbetalningskredit, reklam etc.

Den försäljningsorganisation, som byggts upp för avsättningen av ifrågavarande produkter, är både omfattande och dyrbar. Det synes icke ovanligt, att försäljningskostnaderna överstiga de egentliga tillverkningskostnaderna. I försäljningskostnaderna ingå då lön, traktamente och provision

åt resande agenter, försäljningskontorens kostnader för övervakning och kontroll, inkasseringskostnader (avbetalningsförsäljningar äro vanliga), i en del fall ersättning för återtagning av äldre maskiner m. m.

I många fall torde agentsystemet, särskilt tidigare, ha varit förenat med betydande olägenheter. Agenternas antal var stort och många voro kanske icke särdeles nogräknade i sina metoder. Mycket har emellertid gjorts för att råda bot mot missförhållandena. Agenterna ha skolats för sina uppgifter och utväljas och kontrolleras mera noggrant. Vissa missförhållanden kvarstå likväl fortfarande.

De höga kostnaderna för den omtalade formen av försäljningsarbete sammanhänga i viss mån med att detta innefattar ett betydande mått av vägledning av allmänheten. En del av de maskiner, det här gäller, demonstreras i hemmen och allmänheten undervisas rörande deras användning och skötsel. Försäljningsarbetet för en del av de nämnda artiklarna kan t. ex. betraktas som ett pionjärarbete för ett lättare hemarbete med hjälp av maskiner. Ett mindre energiskt försäljningsarbete skulle kanske medfört en avsevärt mindre avsättning, även om priserna på grund av lägre försäljningskostnader kunnat sänkas.

Förutom på försäljningsverksamheten nedläggas stora kostnader på kvalitetsförbättringar. Dessa kunna ge agenterna ständigt nya argument i försäljningsarbetet. Företagen ha varit angelägna om att komma med ständiga nyheter, innefattande små förbättringar än här och än där. Troligen har detta i flertalet fall medfört en ökning av varornas produktionskostnader. Det är att förmoda, att de flesta förbättringarna äro till gagn för allmänheten även om deras värde icke är lika stort, som det utmålas i reklamen. Men det kan också mycket väl hända, att förbättringarna för många köpare ha endast obetydligt värde.

Som redan ovan antyddes torde direktförsäljningen i viss mån tjäna som skydd för större företag mot nytillkommande konkurrenter. Försäljningsorganisationen måste vara mycket omfattande. Ett nytt företag har att räkna med stora utgifter för att bygga upp en egen försäljningsapparat och komma in på marknaden. Direktförsäljningen ger icke kunderna tillfälle till jämförelse mellan olika fabrikat på samma sätt som annan handel. I en fast butik finnas i regel flera tillverkningar att välja mellan; agenten medför endast en.

Frågan huruvida direktförsäljningen håller på att öka eller minska i betydelse, är svår att besvara. Å ena sidan synas vissa produkter, som tidigare försålts i stor utsträckning genom direktförsäljning, alltmera, sedan de väl inarbetats i allmänhetens medvetande, övertagas av handlandena. Det gäller t. ex. skrivmaskiner och på senaste tiden dammsugare. Å andra sidan tillkomma med stigande levnadsstandard en mängd nya produkter, vilka icke ha karaktären av nödvändighetsartiklar och vilkas

spridning förutsätter upplysning och propaganda. Bland annat av dessa anledningar äro de för sin avsättning i särskilt hög grad beroende av försäljningsarbete. Därigenom uppkommer en situation, där industriföretagarna få rikta sitt intresse i allt högre grad icke blott på tillverkningen utan även på försäljningen av produkterna. Samtidigt med att det tekniska framåtskridandet förbilligat produktionen, har utvecklingen på vissa områden lett till distributionsmetoder, som medfört en ökning både relativt och absolut av försäljningskostnaderna.

2. Grosshandeln.

a. Några statistiska uppgifter.

I svensk officiell statistik finnas uppgifter rörande varudistributionen dels i folkräkningarna, dels i 1931 års företagsräkning. Enligt 1920 och 1930 års folkräkningar var antalet yrkesutövare — män och kvinnor sammanräknade — inom handeln följande. Till jämförelse angivas slutsummorna för hela industrin.

	1920	1930
Yrkesutövare i tusental:		
Industri och hantverk	808.2	927.0
Varuhandel och kommission:		
Grosshandlare, direktörer i handelsbolag, handelsagenter, kommissionärer	7.1	11.9
Minuthandlare	46.9	58.0
Handelsresande och kontorspersonal	40.2	49.4
Butikspersonal	46.0	73.6
Handels- och lagerarbetare	28.8	49.0
Summa	**169.0**	**241.9**

Under samma tid ökade antalet av konsumentkooperationen sysselsatta från omkring 5 000 till omkring 11 000. Dessa äro givetvis innefattade i ovan anförda siffror.

Företagsräkningen 1931 uppger antalet företag inom gruppen »partihandel och verksamhet av partihandelskaraktär» till 10 021 med en omsättning av 4 570 miljoner kronor och sysselsättande 49 177 personer. I genomsnitt skulle sålunda omsättningen per företag ha utgjort omkring ½ miljon kronor. Den procentuella fördelningen av antalet företag — varmed här åsyftas självständigt arbetsställe och icke företag i juridisk mening — omsättning och sysselsatta personer på olika slag av ägare och storleksgrupper framgår av följande tabell:

Partihandelsföretagens fördelning på ägare och storleksgrupper.

	Företag		Omsättning		Sysselsatta personer	
	antal	%	1 000 kr.	%	antal	%
Ägare:						
Enskild person	6 313	63.0	1 294 651	28.3	16 005	32.5
Aktiebolag	2 769	27.6	2 678 254	58.6	28 388	57.7
Annat bolag	452	4.5	306 043	6.7	2 705	5.5
Ekonomisk förening	413	4.1	285 863	6.3	1 887	3.8
Annan ägare	74	0.8	5 263	0.1	246	0.5
Summa	**10 021**	**100.0**	**4 570 074**	**100.0**	**49 231**	**100.0**
Storleksgrupper:						
0—3 sysselsatta	6 686	66.7	898 816	19.7	9 612	19.5
4—10 »	2 319	23.1	1 296 683	28.4	13 708	27.9
11—50 »	928	9.3	1 825 006	39.9	17 498	35.5
51—200 »	85	0.9	513 311	11.2	7 550	15.3
201—500 »	3	0.0	36 258	0.8	863	1.8
Summa	**10 021**	**100.0**	**4 570 074**	**100.0**	**49 231**	**100.0**

Ur 1930 års folkräkning ha sammanställts följande uppgifter över antal yrkesutövare samt genomsnittlig inkomst och förmögenhet per yrkesutövare med respektive inkomst och förmögenhet.

	Antal yrkesutövare			Genomsnittlig	
	totalt	med inkomst	med förmögenhet	inkomst	förmögenhet
Grosshandlare	2 420	2 359	1 869	16 800	168 300
Innehavare av (direktörer, disponenter i) handelsbolag, varuhus och liknande[1]	3 276	3 228	2 240	19 040	147 300
Handelsagenter	3 610	3 305	1 122	4 860	38 400
Kommissionärer och mäklare m. fl.	2 600	2 520	1 141	5 034	42 220
Samtliga	**11 906**	**11 412**	**6 372**	**11 370**	**115 400**

[1] Häri torde ingå en del inom detaljhandeln verksamma.

De anförda uppgifterna torde i flera avseenden vara icke helt tillfredsställande och ha här medtagits endast för att ge en ytterst allmän bild av svensk partihandels omfattning och uppbyggnad.

b. Grosshandelns allmänna intressesammanslutningar.

Grosshandelns huvudorganisation är *Sveriges grossistförbund*, som vid årsskiftet 1938—1939 räknade 680 medlemmar eller, om hänsyn tages till att vissa medlemmar voro anslutna genom flera branschföreningar, 601

företag. Ett år senare voro motsvarande siffror 734 och 660. I regel äro de större företagen medlemmar i respektive branschföreningar. Dessas invalsbestämmelser äro ofta ganska stränga. Grossistförbundet består i början av 1940 av följande sammanslutningar:

1. Allmänna avdelningen.
2. Elgrossisternas förening.
3. Färghandelns leverantörförening.
4. Föreningen Stockholms grönsaksgrossister.
5. Järnmanufakturgrossisternas importförening.
6. Kolimportörsektionen.
7. Leksaksgrossisternas förening.
8. Pappersgrossistsektionen.
9. Stockholms köttgrossistförening.
10. Svenska fotogrossistföreningen.
11. Svenska guldsmedsbranschens samorganisations leverantörsektion.
12. Svenska hatt-, mössfabrikant- och grossistföreningen.
13. Svenska järnbalkgrossisters förening.
14. Svenska leverantörsförbundet av möbleringsmaterial.
15. Svenska rörföreningen.
16. Svenska tobaksengrossisternas förening.
17. Sveriges damhattfabrikanters förening.
18. Sveriges fruktimportörförening.
19. Sveriges fröhandlareförening.
20. Sveriges glas- och porslinsengrossistförening.
21. Sveriges kafferosteriers förening.
22. Sveriges kolonialvaru-engrossisters riksförbund.
23. Sveriges optikgrossisters förening.
24. Sveriges ostengrossistförening.
25. Sveriges parfymeri-engrossisters förening.
26. Sveriges sko- och lädergrossisters förbund.
27. Sveriges urgrossisters förening.
28. Textilgrossisternas riksförbund.
29. Vaxduksgrossisternas förening.

Utanför Grossistförbundet stå en del sammanslutningar. Några av de mest betydande av dessa torde vara följande. Uppräkningen avser icke fullständighet.

Sveriges spannmåls- och foderämnesimportörers förening är en sammanslutning av större spannmåls- och foderämneshandlare. *Föreningen Sveriges spannmålsintressenter* räknar ett stort antal smärre spannmålshandlare som medlemmar.

Sveriges pappersgrossistförbund är även fristående och har nära samverkan med pappersbruken. Detta samarbete har skildrats i ett tidigare avsnitt.

Sveriges fönster- och spegelglashandlareförening är en sammanslutning av fönster- och spegelglasimportörer och -grossister. Den har avtal med ett par utländska sammanslutningar och omnämndes redan i ett tidigare avsnitt.

Inom den kemisk-tekniska branschen kunna slutligen nämnas *Sveriges smörjoljeimportörers förening, Linoljeföreningen, Zinkvittimportörernas förening* samt *Zinkvittföreningen Maastricht.*

Inom den elektriska branschen finnes förutom den till Grossistförbundet anslutna organisationen även en fristående sammanslutning, *Elektriska engrossistföreningen.*

Importagenternas intressen tillvaratagas av *Svenska handelsagenters förening.*

För tillvaratagande av leverantörernas gemensamma intressen vid betalningsinställelser ha upprättats organisationer, i vilka såväl fabrikanter som grossister deltaga. Till *Köpmannaföreningarnas central för ackords- och konkursärenden* (Ackordscentralen) i Stockholm äro köpmannaföreningar i Stockholm och på olika platser i landet anslutna. Därjämte finnas på andra platser lokala organisationer, vilka äro sammanslutna i *Köpmannaföreningarnas centralförbund.*

c. De allmänna intresseföreningarnas verksamhet.

Bland organisationernas *allmänna uppgifter* intager bevakandet av grosshandelns intressen i förhållande till statsmakterna stort rum. Framför allt Grossistförbundet har haft att i en mångfald ärenden ingiva yttranden och framställningar till statliga myndigheter.

Branschorganisationer och Grossistförbundet ha vidare organiserat utbyte av erfarenheter mellan företagen. Grosshandelns rationaliseringsproblem och frågor rörande kontorsorganisationen, bokföring m. m. ha därvid behandlats.

I samband med *importen* resa sig en rad problem, åt vilka grossistsammanslutningarna fått ägna betydande uppmärksamhet. Det har därvid för statsmakterna varit av värde att ha tillgång till organisationer, som representerat importörerna och kunnat framföra dessas synpunkter och erfarenheter. Importörerna ha haft behov av samverkan och gemensamt uppträdande emot utländska leverantörer och organisationer. Särskilt har

detta gällt vid uppkomsten av tvister i samband med valutadevalveringar och andra hinder för det normala handelsutbytet. För de speciella importhandelsfrågorna har inom Grossistförbundet upprättats en särskild importörgrupp med en importnämnd som organ för denna. I samband härmed har ett importörregister uppgjorts. Importörgruppen räknade år 1938 322 medlemmar.

Under 1930-talet ha sambanden mellan import och export tilldragit sig ökat intresse. S. k. kompensationsaffärer ha, ehuru de icke uppmuntrats av svensk handelspolitik, kommit att spela en allt större roll och export har många gånger endast varit möjlig, om viss import samtidigt kunnat utlovas. Med anledning härav bildades inom Sveriges allmänna exportförening en särskild importsektion. Vidare har Grossistförbundet i viss utsträckning kunnat stå Exportföreningen och enskilda exportörer till tjänst. Slutligen upprättades i mitten av 1938 en särskild samarbetskommitté med representanter för Sveriges allmänna exportförening, Sveriges grossistförbund och Kooperativa förbundet. En del härmed förenade frågor ha nyligen varit föremål för särskild utredning och de sakkunniga få på denna punkt sålunda hänvisa till 1938 års exportutrednings Betänkande med utredning och förslag angående åtgärder till den svenska exportnäringens främjande (Stat. off. utr. 1938: 42).

Importagenternas intressen tillvaratagas av Svenska handelsagenters förening. *Mellan agenter och grossister* i Stockholm ha 1938 träffats två avtal. Det ena gäller kaffe, det andra konserver, mandel och andra bageriartiklar, torkad frukt, te, kryddor och andra kolonialvaror. Parter i avtalen äro å ena sidan ett antal medlemmar av Sveriges Kolonialvaru-engrossisters riksförbund och/eller Stockholms kaffe- och kolonialvaruimportförening — Grossisterna — och å andra sidan ett antal agenturfirmor, medlemmar av Svenska handelsagenters förening, respektive dess kaffesektion — Agenterna.

»Agenterna förbinda sig:

1:o att beträffande Stockholm icke lämna offerter eller göra försäljningar, vare sig direkt eller indirekt, till andra än Grossisterna och här nedan angivna firmor, nämligen:

— —

2:o att varken erbjuda eller lämna retur av agenten tillkommande provision,

3:o att icke göra affärer i egen fast räkning, att icke heller uppmuntra sina huvudmän till avsändande till Sverige av konsignationspartier samt att, om konsignationer ändock erhållas, försälja desamma endast till erkänd grossist,

4:o att inbördes iakttaga sträng lojalitet och att icke söka, direkt eller indirekt, tillskansa sig varandras förbindelser.

Grossisterna förbinda sig:

1:o att ifråga om de varuslag avtalet gäller, göra sina inköp genom Agenterna och nedan angivna agentfirma, under förutsättning att även den senare iklätt sig samma förpliktelser som Agenterna:

Dock vare det grossist obetaget att, därest offert, varav han önskar begagna sig, föreligger från utomstående, använda sig av denna på så sätt att vederbörande säljare eller hans ombud hänvisas till att i samarbete med någon till detta avtal ansluten agent verkställa avslutet,

2:o att så långt förhållandena det medgiva fördela sina order mellan de i detta samarbete deltagande agentföretagen,

3:o att icke fordra eller mottaga retur av agentens provision,

4:o att om agentföretag överträder detsamma åliggande lojalitetsförpliktelse samfällt och effektivt inskrida till den förorättades förmån och efter beslut av den i § 3 omförmälda skiljenämnden utesluta förstnämnda företag från delaktighet av de med avtalet förenade förmånerna.

Tvist rörande tolkningen eller tillämpningen av detta avtal eller fråga om överträdelse av detsamma eller annan tvist rörande avtalet må icke dragas under domstol utan skall hänskjutas till avgörande av en skiljenämnd, bestående av fyra ledamöter, av vilka vardera av de tvistande parterna utse två, därav en medlem bland Grossisterna och en bland Agenterna, samt därjämte Sveriges kolonialvaruengrossisters riksförbunds verkställande direktör, som skall vara skiljenämndens ordförande och äga utslagsröst.

Tvisten skall härefter skyndsammast behandlas och avgöras av skiljenämnden, som, därest överträdelse av avtalet befinnes ha ägt rum, äger utdöma antingen varning eller skadestånd och/eller avstängning från delaktighet i detta avtal under viss tid.»

Nya företag kunna upptagas bland de i avtalen uppräknade företagen. Avtalet gäller årsvis med tre månaders uppsägningstid.

Ovan har kaffeavtalet citerats. Det andra avtalet innehåller motsvarande bestämmelser. Agenterna förbinda sig att endast sälja till Grossisterna och till ett antal uppräknade firmor, vilka angivits särskilt för olika berörda varuslag. Grossisterna förbinda sig att ifråga om de varuslag, som avtalet gäller, »då så affärsmässigt kan ske» göra sina inköp genom Agenterna. I en protokollsanteckning förklaras: »Klausulen 'då så affärsmässigt kan ske' åsyftar de undantag, som gälla de fall, då redan nu utomstående agenter beträffande specialartiklar anlitas, nämligen *dels* märkesartiklar inom specialområden, *dels ock* artiklar, som tillfälligtvis köpas.»

De båda överenskommelserna ha sålunda närmast karaktären av exklusivavtal. Nya företag kunna dock upptagas i samarbetet och detta får härigenom även en viss prägel av nyetableringskontroll för såväl importagenter som grossister.

I förbigående kan här påpekas, att det icke är överallt som en så klar arbetsfördelning mellan importagenter och grossister förekommer.

Grossisternas förbindelser med de svenska leverantörerna ha även givit deras sammanslutningar vissa arbetsuppgifter. Det har inom flera branscher varit vanligt, att grossisterna erhållit rabatter, som varit graderade

efter storleken av deras inköp. Stora köpare ha vidare ibland kunnat erhålla ytterligare förmåner från fabrikanterna. På detta sätt ha de stora distributionsföretagen erhållit fördelar framför de mindre. Icke minst har detta gjort sig märkbart i konkurrensen mellan olika distributionsformer. Konsumentkooperationens inköp ha i stor utsträckning samlats hos Kooperativa förbundet, som sålunda genom stor omsättning kommit att intaga en stark ställning. Även enhetsprisföretagens partiuppköpare ha kunnat arbeta med mycket stora beställningar. Distributörsammanslutningarna ha i dessa angelägenheter ofta trätt i förhandlingar med fabrikanterna för att erhålla en ändring i antydda förhållanden och göra de enskilda grossisterna mera likställda med storföretagen. Som påtryckningsmedel ha de — såväl som tidigare storföretagen — kunnat använda hot om att avbryta förbindelserna med tillverkare, som icke velat visa dem tillmötesgående, eller i något fall — då tillverkarna av vissa varor uppträtt tillsammans — hot om att bygga egna fabriker för tillverkning av ifrågavarande produkter. Detta tillvaratagande av grossisternas intressen har i allmänhet åvilat branschföreningarna, ehuru dessa understundom samarbetat med varandra och med köpmännens organisationer. Emellertid har det för distributörerna befunnits ändamålsenligt att för dessa uppgifter även använda andra organisationsformer. Sålunda har bildats ett inköpsorgan, A.B. Svenska kolonialgrossister. Framställningen återkommer till detta i ett följande avsnitt.

Vidare förekommer samarbete mellan grossistsammanslutningar och fabrikanter och fabrikantorganisationer i en rad andra angelägenheter. I många fall önska grossisterna genom sina organ öva inflytande på de försäljningsvillkor, som uppställas av tillverkarna eller dessas föreningar. Härvid uppkommer då ett visst vertikalt samarbete, som synes få allt större betydelse.

Grossisterna intaga för olika varor en ganska varierande ställning. En del tillverkare sälja direkt till detaljisterna. I en del fall är något grossistföretag ensamförsäljare åt en fabrikant (som *fördelningsgrossist*). I andra fall arbeta ett flertal grossister vid sidan av varandra (i allmänhet som *sortimentsgrossister*). Detta synes inom de större branscherna vara vanligast. Men även i sådana fall förekommer i allmänhet en direktförsäljning från tillverkare till åtminstone större detaljhandelsföretag. Grossisternas sammanslutningar få ibland ingripa i härmed sammanhängande angelägenheter. Det förekommer sålunda att grossisterna förbehålla sig vissa kunder, medan fabrikanterna få sälja direkt till andra. Grossisterna få ibland tillfälle att öva inflytande på fabrikanternas sätt att antaga nya återförsäljare. Mellan Sveriges kolonialvaru-engrossisters riksförbund och Kemisktekniska och livsmedelsfabrikanters förening äger sålunda i viss utsträckning samverkan rum beträffande grossistnomineringar. Förbundet beredes tillfälle att avgiva yttranden över av KeLiFa:s medlemmar verkställda grossistnomineringar.

Distributörsammanslutningarnas strävanden härvidlag äro i viss mån ägnade att åstadkomma ett förenhetligande av försäljningssystemen, vilket icke alltid kan anses vara uteslutande till nytta. Så t. ex. torde fabrikanterna emellanåt tvingas att använda grossister som mellanled även där direkt försäljning till detaljisterna med fördel kunde äga rum.

Ett ändå längre gående samarbete förekommer i några fall, där överenskommelser träffats mellan relativt fullständiga fabrikant- och grossistsammanslutningar. I föregående avdelning har redogörelse lämnats för sådant samarbete beträffande omslagspapper och spegelglas, i sistnämnda fall utgående från en utländsk kartell. Nedan omnämnes ett samarbete mellan tillverkare och distributörer för socker.

Vänder man sig så från grossisternas relationer med leverantörerna till deras förbindelser med *avnämare*, d. v. s. detaljhandeln, finner man även här ett omfattande verksamhetsfält för samverkan mellan grossisterna. Grossistsammanslutningarna ha sålunda medverkat till upprättande av den nyetableringskontroll, som nu finnes för flera detaljhandelsgrenar. Härför lämnas nedan en redogörelse. Till verksamheten på detta område hör även uppgörandet av normerande kredit- och leveransvillkor, avsedda att vid försäljning användas av grossistsammanslutningarnas medlemmar. Dessa angelägenheter skötas i allmänhet av branschföreningarna. Hit hör t. ex. textilgrossisternas och manufakturhandlarnas gemensamma verksamhet för lösandet av den s. k. slumpfrågan.

Ett särskilt intimt samarbete har planerats mellan Skånes köpmannaförbunds speceriavdelning och ett antal grossistfirmor, vilket fått uttryck i ett våren 1939 undertecknat avtal. Samarbetet avser gemensam propaganda, standardisering av varor, koncentration av inköpen och medverkan till nedbringandet av försäljnings- och transportkostnaderna. I förutsättningarna för avtalet ingår att medverkan skall lämnas till upprätthållande av sunda och lojala affärsmetoder och till respekten av ingångna avtal. Samtidigt skall kalkylationen för detaljisternas prislistor, nyetableringsfrågan och den förbättrade butikskulturen ägnas största uppmärksamhet. Det synes ännu vara för tidigt att bedöma vart detta avtal i Skåne om rationalisering av handeln med kolonialvaror i parti och minut kan komma att leda. Krigskrisen torde på detta som på många andra områden ha hämmat ett fullföljande av de för mer normala förhållanden utarbetade planerna.

d. Bindande överenskommelser rörande priser m. m.

Inom grosshandeln synas bindande överenskommelser rörande priser och dylikt förekomma i betydligt mindre utsträckning än inom industrin. Detta är förklarligt såtillvida som det är svårare att utestänga konkurrens

inom handeln. Det är lättare att grunda att nytt handelsföretag än ett industriföretag. Det är dessutom svårare att upprätthålla en överenskommelse. Grossistföretagen sälja oftast ett flertal varor och det är svårt att kontrollera, att icke en prisöverenskommelse för några produkter kringgås därigenom att andra produkter säljas till underpris. Ett höjande av priserna genom samverkan inom grosshandeln utöver det läge, som betingas av en oreglerad konkurrens, torde därför endast i begränsad utsträckning eller under kortare tid vara möjligt. Tillfälligt samarbete för utjämnande av olikheter ifråga om prispolitik förekommer ibland; det underlättas av den gemenskap, som branschsammanslutningarna åstadkomma.

Situationen blir emellertid en annan i den mån tillverkningen är underkastad några regleringar. I så fall händer det, att samverkan mellan tillverkarna också leder till att grosshandelns eller ifråga om s. k. märkesvaror även detaljhandelns villkor noga regleras. En sådan reglering utgår emellertid då i regel från fabrikanternas organisationer, som därom träffa avtal med eller fastställa bestämmelser för de enskilda grossisterna. Endast i ett fåtal fall förekommer det, att särskild sammanslutning mellan grossisterna antingen på egen hand eller i samarbete med fabrikanterna fastställer handelns betingelser.

För många varor har slutligen den enskilda tillverkaren fastställt grosshandelns priser. Detta gäller bland annat märkesvarorna inom livsmedels- och kemisk-tekniska branscherna.

I det följande uppräknas ett antal bindande överenskommelser inom grosshandeln. För uppgifter rörande vilka kartellavtal, som äro förenade med överenskommelser med distributörsammanslutningar, hänvisas till föregående avdelning.

Inom speceri- och kolonialvarubranschen kunna följande sammanslutningar och överenskommelser omnämnas.

Sockerföreningarna, vilka äro följande:

1. Skåne—Hallands sockerengrosförening med säte i Malmö omfattar Skåne och södra Halland till och med Årstads härad.
2. Småland—Blekinge engrosförening med säte i Kalmar omfattar Småland, Blekinge och Öland samt den del av Västergötland, som ligger öster om linjen Brandstorp—Mullsjö—Bottnaryd, inklusive dessa platser.
3. Västra Sveriges sockerengrosförening med säte i Göteborg omfattar Bohuslän, Dalsland, Värmland med undantag av den del, som ligger öster om linjen Brandstorp—Mullsjö—Bottnaryd samt norra Halland till och med Faurås härad.
4. Mellersta och norra Sveriges sockerengrosförening med säte i Stockholm omfattar Östergötland, Närke jämte den del av Värmland, som tillhör Örebro län, Västmanland, Dalarna, Gästrikland, Härjedalen, Medelpad, Jämtland, Ångermanland, Västerbotten och Lappland.

Inom vardera av dessa fyra föreningar fastställes grossisternas försäljningspris i förhållande till Sockerbolagets noteringar. Vid de flesta leveran-

ser gälla dessa noteringar netto — grossisterna erhålla 4 procent rabatt å dem och få sålunda icke dela med sig av grossistrabatten — men därtill komma i vissa fall lagertillägg. Dessutom fastställas ingående försäljningsregler. Överträdelser av bestämmelserna om priser och försäljningsvillkor bestraffas med böter, för vilkas fullgörande avlämnade skuldförbindelser ligga som säkerhet. Något uttryckligt avtal mellan föreningarna och Sockerbolaget finnes icke, men praktiskt taget hela försäljningen till den privata handeln går genom medlemmarna i sockerföreningarna. Sockerbolaget erbjuder dock direkt leverans till vem som helst som köper minst 5 000 kg och betalar kontant.

Sockret har sålunda ett flertal regleringar att passera innan det når konsumenten. Betodlarna äro sammanslutna i föreningar, vilka sluta kontrakt med Sockerbolaget. Detta är ensamtillverkare. Därefter föreligga ingående pris- och konditionsöverenskommelser inom grosshandelssammanslutningarna, varjämte slutligen för varje distrikt ett detaljpris upptages i köpmannaförbundens — icke bindande — prislistor i de olika länen. Över det hela vakar slutligen staten, vilken på vissa villkor på Sockerbolaget överlåtit hela rätten att importera socker, varigenom konkurrens från utlandet utestängts. Villkoren innefatta av staten godkända partipriser för socker, åtagande för Sockerbolaget att köpa betor till av staten godkända priser och villkor från betodlare, vilka förbinda sig att tillämpa fastställda lantarbetarlöner. — Riksdagen har 1938 uppmärksammat de differenser i detaljhandelspriset på socker på olika orter i landet, vilka föreligga och ansetts vara av anmärkningsvärd storlek, samt uttalat sig för en utjämning av dessa.

Sveriges kafferosteriers förening räknar ett dussin firmor bland halvtannat hundratal rosterier som medlemmar. Den uppgör en prislista, som anses vara vägledande också för många av de icke anslutna kaffeimportörerna. Prislistans uppgörande besparar företagen en del besvär. Den torde icke kunna betraktas som något försök till monopolistisk reglering. Konkurrensen är betydande.

Sveriges kolonialvaru-engrossisters riksförbund har på årsmöte 1935 beslutat »fastställa den högsta rabatt, som finge lämnas vid betalning per 30 dagar, till 2 procent». Dessutom har det uppgjort ett förslag till slutsedel att användas av dess medlemmar. De däri upptagna försäljningsvillkoren torde frivilligt tillämpas i rätt stor utsträckning, men någon bindande överenskommelse därom finnes icke.

Inom livsmedelsbranschen förekomma dessutom åtskilliga märkesvaror och andra produkter, för vilka fabrikanterna eller fabrikantorganisationer fastställa priser och/eller försäljningsvillkor. För mjöl har Svenska kvarnföreningen uppgjort särskilt ingående bestämmelser, vilka återförsäljare få lämna förbindelse att hålla; de få även om de vilja komma i åtnjutande av

högsta rabatt förbinda sig att endast sälja mjöl från Kvarnföreningens medlemmar. En liknande ordning tillämpas för flera andra artiklar, t. ex. havregryn. Vanligt är att fabrikanterna fastställa grossisternas utförsäljningspriser.

Inom textilgrosshandeln saknas bindande överenskommelser. Försök till ernående av konditionsöverenskommelser ha hittills icke krönts med framgång.

Många järnvaruartiklar säljas direkt av fabrikanterna till järnhandlarna, vilka ofta intaga en ställning som halvgrossister. Järnhandlarnas överenskommelser behandlas emellertid i ett följande avsnitt om detaljhandeln. Grosshandelsföretag deltaga i en del av de överenskommelser mellan tillverkare, som omnämnts i föregående avdelning. Så är fallet med Metallsektionen, ett avtal rörande diverse halvfabrikat av koppar och ett avtal rörande kopparrör samt vidare med Jordbruksmaskinföreningen och Harvkonventionen; för dessa hänvisas till uppgifterna i det föregående. Inom grossistsammanslutningarna Svenska järnbalkgrossisters förening, Järnmanufakturgrossisternas importförening, Manufaktursektionen av Jern- och metallvaruleverantör-föreningen samt Svenska rörföreningen förekommer viss prissamverkan, i allmänhet dock endast i rätt lösa former.

Elektriska engrossistföreningen har tillsammans med Sveriges elektroindustriförening och Sveriges elektriska entreprenörsförening uppgjort allmänna bestämmelser för materielleveranser, vilka skola tillämpas av organisationernas medlemmar; denna konditionsöverenskommelse omtalades redan i föregående avdelning. Prisbildningen på elektriska artiklar torde i viss utsträckning bestämmas av fabrikantorganisationer.

Sveriges fönster- och spegelglashandlareförening har omtalats i tidigare sammanhang, jämför sid. 110.

Inom *Sveriges glas- och porslinsengrossistförening* ha prisöverenskommelser förekommit endast för vissa av de viktigaste stapelvarorna (dricksglas och lampglas) samt mellan en del firmor i Stockholm rörande syltburkar. Dessutom ha grossisterna en generell kalkyleringsöverenskommelse om tillämpande av ett visst minimitillägg på inköpspriset vid all försäljning. Porslin torde emellertid hittills i allmänhet ha sålts enligt bruttosystem med rabatter, varvid fabrikanterna haft avgörande inflytande på såväl priser som rabatter.

Priserna på omslagspapper fastställas av *Sveriges pappersgrossistförbunds* och pappersbrukens gemensamma nämnd. Detta samarbete skildras utförligt i föregående avdelning.

Inom färg- och kemikaliehandeln finnas ett flertal överenskommelser.

Linoljeföreningen fastställer grosshandelspris på linolja efter de pris, som tillämpas av Linoljeslageriernas försäljningsaktiebolag.

Dubbla föreningar finnas vidare för zinkvitt: *Zinkvittimportörernas förening* och *Zinkvittföreningen Maastricht.*

Lim- och krittrusterna ha vissa överenskommelser med en del grossister. Andra sådana överenskommelser, i allmänhet gällande även priser, mellan en eller flera importörer, in- eller utländska fabrikanter samt ett antal grossister finnas för Thermogènvadd, förbandsartiklar, gas och gasbindor, zellstoff m. m.

Flertalet större *försäljare av brännoljor och bensin* äro dotterföretag till utländska koncerner, mellan vilka det tidvis rått priskrig men emellanåt förelegat samarbetsavtal. De svenska firmorna lära ha ingått ett dylikt avtal 1932. Det torde gälla priser och försäljningsvillkor och har senare utvidgats att även gälla viss begränsning av upprättandet av nya bensinstationer. Närmare uppgifter härom ha framlagts i samband med utredningarna rörande ett eventuellt införande av ett statligt brännoljemonopol (se särskilt Betänkande angående ordnandet av avsättningsförhållandena för inom riket tillverkad sprit m. m. Stat. off. utr. 1933: 25, sid. 108—122 samt bilagorna G och I).

Svenska smörjoljeimportörers förening består av ett 40-tal importörer i olika delar av landet, vilka sedan 1934 ha avtal om villkoren för inköp av maskinsmörjoljor, motoroljor och transformatoroljor samt rörande priser och försäljningsvillkor för desamma och för lägsta kvalitet av konsistensfett.

Svenska stenkolsimportörers förening är en allmän intressesammanslutning av såväl grossister som detaljister, vilka handla med kol och koks. *Kolimportörsektionen,* som ingår i Grossistförbundet, har intet närmare samarbete mellan sina medlemmar i ekonomiska frågor. Då kol emellertid utgör en betydande importartikel, kan medlemskapet i Grossistförbundet vara av värde för dettas verksamhet i angelägenheter rörande utrikeshandeln. — På vissa platser, t. ex. i Stockholm och Norrköping, finnas prisöverenskommelser rörande detaljförsäljningarna. Organ för prissamverkan i huvudstaden är *Stockholms koksimportörers förening.* — De utländska leverantörerna hade före stormaktskrigets utbrott vissa internationella överenskommelser, i vilka några av de viktigaste exportländerna, främst England och Polen, deltogo. De torde gällt såväl priser som kvoter.

De kosmetiska och fotografiska artiklarna äro i allmänhet märkesvaror med av fabrikanterna fastställda detalj- och engrospriser.

Förutom ovan uppräknade överenskommelser inom grosshandeln — förteckningen torde knappast vara fullständig — förekomma en del lokala överenskommelser. Dessutom torde temporära avtal i särskilda situationer ibland träffas. Genom sådana lokala och temporära överenskommelser åstadkommes en viss prisbindning om också endast i begränsad omfattning.

e. Koncentrationstendenser inom grosshandeln.

Under de senaste åren ha starka tendenser mot en större koncentration inom grosshandeln gjort sig gällande. Dessa tendenser ha sammanhängt med stordriftens fördelar inom grosshandeln i bland annat följande tre olika hänseenden, nämligen ifråga om inköp, ifråga om grosshandelns kostnader och ifråga om förhållandet till avnämarna. Tydligast ha tendenserna kommit till uttryck inom kolonialvarubranschen; det följande åsyftar främst denna. Koncentrationen har bestått i:

1. konsumentkooperationens tillväxt,
2. mångfilialföretagens inom handeln tillväxt,
3. blockbildningar inom grosshandeln,
4. uppkomsten och utvecklingen av frivilliga filialföretag,
5. uppkomsten av ett inköpsföretag för ett antal kolonialvarugrossister.

1. Konsumentkooperationens fortgående utvidgning har medfört att konsumtionsföreningarnas partihandelsföretag, Kooperativa förbundet, kunnat redovisa från år till år växande omsättning. Sannolikt har ökningen i dess omsättning varit starkare än ökningen i omsättningen i icke-kooperativ partihandel inom sådana branscher, där konsumentkooperationen över huvud är verksam. Kooperativa förbundet har sålunda ökat sin andel av partihandelsomsättningen, vilket gör att man här kan tala om en koncentration inom denna.

2. För mångfilialföretagen finnas endast sparsamma statistiska uppgifter. Det förefaller dock som om påståendet, att även dessa under det senaste årtiondet — bland annat genom öppnandet av nya filialer — skulle ha ökat sin andel av den totala handelsomsättningen i Sverige, håller streck. Till mångfilialföretagen räknas därvid bland andra enhetsprisföretagen, vilkas utveckling nästan helt faller inom detta årtionde.

Någon närmare diskussion av vare sig konsumentkooperationen eller mångfilialföretagen inom handeln kommer i detta sammanhang icke ifråga. Olika sidor av konkurrensen mellan de olika distributionsformerna beröras på många ställen i denna avdelning; några sammanfattande kommentarer härom göra de sakkunniga i ett särskilt avsnitt nedan.

3. Med blockbildningar inom grosshandeln menas det förhållandet, att en del grosshandelsföretag uppköpt och med sig förenat andra grosshandelsföretag eller inlett intimt samarbete med sådana. Bland de största av dessa gruppbildningar inom kolonialvarubranschen är den s. k. Löfdalskoncernen med Hälsingborgs kolonialvaru A.B. (Albin Löfdals A.B.) som huvudföretag; detta äger ett antal grosshandelsföretag inom samma bransch i södra Sverige och samarbetar med vissa andra. Ur företagsorganisatorisk synpunkt kan man här tala om grosshandelsfilialer.

4. Större uppmärksamhet ha de s. k. frivilliga kedjeaffärerna tilldragit

sig. Störst bland dessa är *A.B. Hakon Swenson*, Västerås, som 1938 hade en omsättning på 46 miljoner kronor och 1939 på 57 miljoner kronor. Detta var ursprungligen ett vanligt grosshandelsföretag, som 1931 ombildades därigenom att ett stort antal kunder-detaljhandlare inträdde som aktieägare. Omkring 2 700 detaljister äro anslutna på detta sätt. Aktiekapitalet utgör 3.5 miljoner kronor, varav företagets ledare torde äga en betydande del. Företaget arbetar efter principerna att överskott på rörelsen sedan kapitalet förräntats efter 6 procent och avsättningar till fonder ägt rum, utdelas i form av återbäring till detaljisterna i förhållande till deras inköp. Denna återbäring har uppgått till omkring 0.4 procent på omsättningen.

Äldre är *A.B. Speceristernas varuinköp*, Stockholm, som arbetar på ungefär samma sätt som Hakonbolaget. Aktiekapitalet utgör 500 000 kronor, varav en del innehas av detaljhandlare. Anslutna till SV äro omkring 500 detaljister i Stockholm och ungefär lika många i Östergötland. Omsättningen uppgick 1939 till 21.5 miljoner kronor.

Efter mönster av Hakonbolaget bildades 1938 *A.B. Eol*, Göteborg. Kärnan utgjordes av Ekström & Leffler A.B., Göteborg, men därjämte ha i detsamma uppgått ett antal andra grosshandelsföretag. Aktiekapitalet är 1 miljon kronor och företaget hade 1939 en årsomsättning på 26 miljoner kronor.

1938 bildades också på motsvarande sätt *Nordsvenska köpmannabolaget*, Östersund. Kärnan i detta var Import A.B. K. J. Karlsson, Östersund och därjämte ha ett par andra grosshandelsföretag anslutit sig till detsamma. Aktiekapitalet är 1 miljon kronor och omsättningen uppgick 1939 till 11 miljoner kronor.

De fyra ovannämnda företagen äro sammanslutna i Inköpscentralernas aktiebolag (Ica-bolaget). Deras sammanlagda omsättning var 1939 115 miljoner kronor.

Kedjor av en något annan typ ha bildats kring ett par grosshandelsföretag i Stockholm. Ifråga om dessa ha detaljisterna icke någon andel i grosshandelsföretagen men samarbetet är likväl så intimt, att man kan tala om frivilliga kedjeaffärer.

Det ena är *A.B. Manne Tössbergs Eftr.*, Stockholm. De därtill anslutna detaljhandlarna, de s. k. Blå Fönstret-affärerna, uppgå till ett antal av 350 i Stockholm med omnejd. Samarbetet med detaljisterna i denna form inleddes 1934.

Efter liknande system har *Möller & C:o A.B.*, Stockholm, med därtill anslutna omkring 250 s. k. Hansabutiker, arbetat.

De fyra förstnämnda skulle närmast motsvara vad som i Amerika kallas detaljist-ledda, de båda sistnämnda grossist-ledda kedjeaffärer. För de förra gäller att detaljisterna såsom delägare komma i åtnjutande av sina

andelar av grossistföretagets vinster liksom gemensamt av det kollektivkapital som uppsamlas inom grossistföretaget. Å andra sidan få de ju även dela dettas eventuella förluster. Hur stor skillnaden mellan de båda typerna av kedjeaffärer i praktiken är, kan knappast avgöras. Utmärkande för båda är det intima, frivilliga samarbetet mellan grossist och detaljister. Något tvång från anslutna detaljister att köpa av grossisten existerar icke, ehuru samarbetet bygger på att de offra något av sitt fulla oberoende. Utmärkande för båda torde även vara att avgörandet beträffande skötseln av grosshandelsföretaget ligger i hög grad koncentrerat hos dettas ledning och att framgången kanske främst beror på denna.

För grosshandelsföretaget medför samarbetet stora fördelar genom den intima kontakten med kunderna, genom stor och tryggad avsättning m. m. Detaljhandlarna dra fördel av främst den gemensamma reklam, som ordnas för kedjeaffärerna. Grosshandelsföretagen skaffa sig egna förpackningar och varumärken, affärerna ges ifråga om utstyrsel och inredning ett likartat utseende m. m. På dessa sätt kunna de i allmänhetens ögon skilja sig från andra detaljaffärer och andra varor och dra fördel av den gemensamma reklamen.

Den koncentration, som ägt rum inom grosshandeln vid de senaste kedjeaffärernas bildande, är uppenbar. I det nybildade A.B. Eol ingick ett dussin grossistföretag. De äldre kedjeaffärerna finns det möjlighet att följa genom ett antal år. Affärsekonomiska forskningsinstitutet har från ett antal grossistföretag inom kolonialvarubranschen sedan 1930 erhållit omsättningsuppgifter, vilka möjliggöra erhållandet av en överblick över branschens utveckling. Det har av dessa framgått att omsättningen för kedjeaffärerna vuxit starkare än för övriga grossistföretag, även om man bortser från den ökning, som åstadkommits för kedjeaffärerna därigenom att dessa i sig upptagit tidigare självständiga grosshandelsföretag. De ha utvidgat såväl sitt butiksnät som sitt varusortiment.

5. För tillvaratagande av gemensamma inköpsintressen ha över 100-talet grosshandelsföretag, med en sammanlagd försäljning under år 1939 av 250.8 miljoner kronor, ingått i det år 1937 bildade *A.B. Svenska kolonialgrossister*. Genom detta bolag inköpas vissa inhemska produkter. På grund av den stora omsättningen kan inköpsbolaget erhålla högsta rabatter från fabrikanterna.

Grosshandelns rabattsystem. I den föregående skildringen av konkurrensen mellan de olika distributionsformerna framhöllos de olikheter i inköpshänseende, som förelegat för dessa. Medan Kooperativa förbundet å konsumtionsföreningarnas vägnar kunnat uppträda med stora beställningar ha de enskilda grossisterna varit splittrade. En viss förbättring av de senares ställning, innebärande en utjämning av olikheterna mellan de två distri-

butionsformernas behandling, har otvivelaktigt kunnat uppnås genom förhandlingar mellan grossistsammanslutningar och fabrikanter. En allmän intressesammanslutning är emellertid icke fullt jämställd med en ekonomisk organisation. En förening kan endast träffa överenskommelse om att dess medlemmar skola åtnjuta viss behandling; en ekonomisk organisation gör en beställning. En förening kan, om en överenskommelse icke kommer till stånd, utsända en uppmaning till sina medlemmar att icke köpa från ifrågavarande tillverkare. Dess stadgar kunna givetvis innehålla bestämmelser, enligt vilka medlemmarna äro skyldiga att följa föreningens beslut. Detta torde emellertid icke vara regel inom de svenska grossistorganisationerna. Vare sig sådan förpliktelse föreligger eller icke, betraktas uppmaningen att icke köpa från viss tillverkare som en bojkott, vilken framstår som en förkastlig åtgärd inför allmänheten. Om en ekonomisk organisation däremot icke kommer överens med en leverantör, upphör den med sina affärsförbindelser med denna. Detta betraktas som en fullkomligt naturlig och försvarlig sak och inga förebråelser riktas mot ett storföretag inom handeln därför att det icke köper av en tillverkare, med vilken det icke kunnat komma överens om pris eller leveransvillkor.

Det system med stora kvantitetsrabatter, som fabrikanterna tillämpat vid försäljningen av åtskilliga varor, har varit ägnat att gynna storföretagen inom partihandeln. Till dessa höra icke endast Kooperativa förbundet utan även inköpsorganisationerna för en del större mångfilialföretag inom detaljhandeln och större grossistföretag. Rabattsystemet har sålunda främjat koncentrationssträvandena inom grosshandeln.

Tillkomsten av A.B. Svenska kolonialgrossister reser frågan om detta rabattsystems fortsatta existens. Genom att faktureringen sker via detta bolag erhålla de anslutna grossistföretagen maximal rabatt. De bli därmed likställda med storföretagen, vilka tidigare tillvunnit sig denna. Differentieringen efter omsättningens storlek försvinner emellertid icke. Dels bibehålles nämligen en viss differentiering mellan de till A.B. Svenska kolonialgrossister anslutna; de erhålla sina tidigare rabatter (som varit olika beroende på omsättningens storlek) plus genom inköpsbolagets verksamhet uppkommen vinst, lika fördelad på de anslutna i förhållande till deras inköp. Dels uppkommer en differentiering av rabattsatserna mellan å ena sidan storföretagen och de i samarbetet deltagande företagen och å den andra de grossistföretag, som stå utanför detta samarbete. Om inköpsbolaget skulle vägra nya företag anslutning, kan på detta sätt en viss nyetableringskontroll för grossister uppkomma (en sådan existerar i Finland, där nära nog alla inköp från de privata grossisterna gå genom deras inköpsbolag).

Kvantitetsrabatterna bruka försvaras med påpekandet att fabrikanterna kunna spara vissa kostnader vid leveranser till stora köpare, bland annat

vad beträffar bokföring, expedition, frakt. Genom de högre rabatterna få kunderna del av dessa besparingar. Därvid är emellertid att märka, att rabatterna vanligen utgå i förhållande till storleken av kundernas under året gjorda inköp, medan ifrågavarande besparingar närmast sammanhänga med storleken av de enskilda leveranserna. Det synes vara rimligt och riktigt att priserna stå i förhållande till de med de enskilda leveranserna förenade kostnaderna. Detta kan åstadkommas på många olika sätt, t. ex. genom att extra kostnader för expedition och frakt och eventuellt lagertillägg för mindre leveranser särskilt debiteras.

Kvantitetsrabatterna motiveras ibland med att de stora avnämarna äro solida företag, varför fabrikanternas förlustrisker vid leveranser till dem äro mindre än vid småleveranser. Bortsett från att en firma, som har en mindre omsättning av vissa varor, mycket väl kan vara ett solitt företag, gäller argumentet främst differentieringen mellan kontantköpare och kreditköpare och villkoren för kredit åt olika kunder. En differentiering härvidlag är självklar men behöver knappast medföra efter omsättning differentierade rabatter.

Ett annat motiv för kvantitetsrabatter har varit, att fabrikanterna betrakta de stora avnämarna som särskilt värdefulla kunder. Samarbetet med dem möjliggör för fabrikanten att arbeta under tryggare förhållanden och bereder honom därigenom möjlighet till kostnadsbesparingar genom tillverkning i större serier. Detta motiv synes icke vara utan bärkraft. Det gäller dock främst sådana varor, vilkas tillverkning upplägges sedan order inkommit (detta är fallet icke endast med rena beställningsvaror utan även med t. ex. en stor del av textilindustrins alster), i mindre grad lagerartiklar.

Kvantitetsrabatterna kunna vidare ingå i fabrikanternas försäljningspolitik som medel att öka avsättningen. Återförsäljarna föranledas därigenom att koncentrera sina inköp till ett mindre antal företags tillverkningar för att komma upp till högre omsättning av dessa och högre rabatt. Kvantitetsrabatternas borttagande skulle beröva tillverkarna detta konkurrensvapen.

I detta sammanhang vilja de sakkunniga något beröra ytterligare ett par frågor rörande rabattgivningen inom grosshandeln.

Som tidigare framhållits är det vanligt, att fabrikanterna bestämma grossisternas utförsäljningspriser ävensom den marginal, som skall tillfalla grossisten. I allmänhet är denna uträknad som en viss rabatt på försäljningspriset. Medan det i regel måste ligga i fabrikantens intresse att distributionen av hans varor drager lägsta möjliga kostnad, uppkommer emellanåt en konkurrens med höga rabatter. För att öka grossisternas intresse för sina varor kan nämligen en fabrikant tilldela återförsäljarna en rabatt,

som överstiger den för konkurrerande artiklar vanliga. Särskilt gäller detta då konsumenternas efterfrågan är mindre känslig för prisförändringar; i annat fall begränsas grossistrabatten av nödvändigheten att hålla nere försäljningspriset. En konkurrens av detta slag förefaller de sakkunniga på längre sikt skadlig för alla parter, även för grossisterna, vilka på kort sikt draga fördel av densamma (se även vad som säges härom under detaljhandeln nedan).

Vid distributionen av vissa varor förekommer, att medlemmar av någon sammanslutning — vanligen av handlande eller hantverkare av något slag — erhålla en förmånsrabatt endast på grund av att de äro medlemmar av ifrågavarande organisation. En sådan ordning kan i undantagsfall vara försvarlig på grund av särskilda omständigheter men synes de sakkunniga i allmänhet böra betraktas som mindre lämplig.

Samma omdöme önska de sakkunniga avgiva om det på sina håll förekommande systemet att varor säljas efter fabrikantprislistor, vilka äro helt nominella och på vilka lämnas mycket stora rabatter för nästan alla köpare. Ett sådant system är ägnat att underlätta såväl fabrikanters som återförsäljares arbete vid prisförändringar, i det att endast rabattsatserna höjas eller sänkas medan katalogpriserna förbli oförändrade. Det erbjuder emellertid möjligheter att uttaga orimligt höga priser av oinvigda eller mindre uppmärksamma köpare och skapar sålunda emellanåt en osäkerhetskänsla om vad rådande pris verkligen kan anses vara.

Vad speciellt grosshandeln beträffar förefaller det de sakkunniga som om rådande rabattsystem endast ofullständigt anpassats till den utveckling av grosshandeln, som ägt rum. Det synes självklart, att grossisternas ersättning måste vara beroende på de funktioner de fylla i varudistributionens tjänst. I en del fall hålla de lager, medan de i andra endast insamla order, vilka insändas till fabrikant, som ombesörjer varans försändning till detaljisten. Det senare har på många områden blivit allt vanligare. Grossisternas förnämsta funktioner äro då orderupptagning, fakturering, inkassering och en större eller mindre kreditgivning. I en del fall inskränker sig grossistens insats endast till fakturering och bärandet av viss förlustrisk. Grossistavanserna synas behöva bättre anpassas till och differentieras efter de funktioner, som grosshandeln för respektive produkter fyller, än vad som hittills skett. I denna differentiering torde då också böra ingå ett lämpligt hänsynstagande till leveransernas storlek med rabatter eller pristillägg, som så nära som möjligt svara mot för leverantörerna uppkommande besparingar eller merkostnader.

3. Detaljhandeln.

a. Några statistiska uppgifter.

De i 1931 års företagsräkning upptagna företagen (= arbetsställena) under avdelningen »detaljhandel, även i kombination med partihandel», fördelade sig på olika slag av ägare och storleksgrupper på följande sätt:

Detaljhandelsföretagens fördelning på ägare och storleksgrupper.

	Företag		Omsättning		Sysselsatta personer	
	antal	%	1 000 kr.	%	antal	%
Ägare:						
Enskild person	44 793	80.8	1 731 940	54.9	94 999	65.9
Aktiebolag	4 790	8.6	863 570	27.4	30 615	21.2
Annat bolag	2 026	3.6	178 036	5.6	7 322	5.1
Ekonomisk förening	3 810	6.9	375 989	11.9	11 148	7.7
Andra ägare	46	0.1	6 796	0.2	211	0.1
Summa	**55 465**	**100.0**	**3 156 331**	**100.0**	**144 295**	**100.0**
Sysselsatta personer:						
0—3	46 749	84.3	1 394 089	44.2	78 577	54.5
4—10	7 748	14.0	1 071 230	33.9	40 874	28.3
11—50	914	1.6	513 025	16.2	15 903	11.0
51—200	47	0.1	87 797	2.8	4 372	3.0
201—500	5	0.0	40 214	1.3	1 527	1.1
över 500	2	0.0	49 976	1.6	3 042	2.1
Summa	**55 465**	**100.0**	**3 156 331**	**100.0**	**144 295**	**100.0**

Till detaljhandeln torde dessutom böra räknas en del grupper, som i företagsräkningen upptagits under »industri och hantverk i kombination med annan näring». Här kan nämnas tillverkning och reparation av samt handel med maskiner, bilar, velocipeder, elektrisk materiel, musikinstrument m. m., urmakerirörelse i samband med handel med ur och optik, bageri-, konditori- och serveringsrörelse etc. Efter dessa tillägg torde detaljhandelns omsättning år 1930 komma att uppgå till i runt tal 4 000 miljoner kronor, fördelade på cirka 75 000 butiker och med en personal på cirka 230 000.

Omsättningen per butik utgjorde enligt dessa uppgifter för hela gruppen »detaljhandel, även i kombination med partihandel» 57 000 kronor; för företagen i enskild persons ägo var den knappt 40 000 kronor, för de ekonomiska föreningarnas (huvudsakligen konsumtionsföreningar) driftsenheter omkring 100 000 kronor och för aktiebolagens inemot det dubbla. För de branscher, inom vilka konsumentkooperationens huvudsakliga verksamhet faller, kan man uppskatta den genomsnittliga omsättningen för de icke-kooperativa butikerna till mellan 50 000 och 55 000 kronor.

Antalet sysselsatta per affär utgjorde omkring 3. Företagen i enskild persons ägo synas mycket ofta ha drivits av innehavaren med hjälp av endast en anställd.

Med stöd av företagsräkningens uppgifter och en del andra uppskattningar[1] kan man beräkna att konsumentkooperationen förmedlar omkring 12 procent av den svenska detaljhandelsomsättningen, varuhus omkring 3 procent, enhetsprisföretag 1 à 2 procent, postorderaffärer högst 1 procent. Beträffande mångfilialföretag är det svårare att göra någon uppskattning. Företagsräkningen uppger, att bland de 55 465 handelsföretagen voro 3 042 huvudföretag och 9 745 filialer. Till de sista torde ha räknats de flesta konsumtionsföreningsbutikerna samt enhetsprisfilialerna. För övriga mångfilialföretag uppskattar professor Hirsch[2] omsättningen till omkring 450 miljoner kronor eller 16 procent av detaljhandelsomsättningen år 1930 (det år företagsräkningens uppgifter gälla). Värderingen ligger säkert i överkant. Däri skulle ingå t. ex. Skofabriken Oscarias affärer, Svenska smöraffären, Mjölkcentralens utförsäljningsställen i Stockholm, Percy Luck, Norrmalms slakteri A.B.

I varje fall omfatta de små och medelstora enskilda affärerna mellan 70 och 80 procent av hela detaljhandeln. Minst är kanske deras andel inom livsmedelshandeln, som ju utgör konsumentkooperationens främsta verksamhetsområde; dess andel av omsättningen inom denna bransch torde uppgå till omkring 20 procent. Stor roll spela på detta område även mångfilialföretagen samt kedjeaffärerna. Numera torde dessa tillsammans med de kooperativa affärerna svara för åtminstone 35 procent av omsättningen inom livsmedelshandeln.

Affärsekonomiska forskningsinstitutet har gjort en del undersökningar rörande marginalerna mellan detaljhandelns inköps- och försäljningspriser. Liknande undersökningar ha också gjorts i utlandet. I allmänhet ha därvid emellertid endast ett mindre antal företag kunnat medtagas. Kostnaderna variera starkt beroende på omsättningens storlek, lagrets omsättningshastighet m. m. Genomsnittstal för hela branscher säga därför ganska litet. Med reservation härför kunna dock anföras följande tal för bruttoavanser inom olika grenar av skandinavisk detaljhandel räknade i procent av omsättningen:[3]

Kolonialvaror, Danmark, 1932	19.3
Viktualier, Danmark, 1932	24.5
Viktualier och kolonialvaror, Sverige, 1928	16.2
Viktualier, Norge, 1931	14.1

[1] Se De Svenska enhetsprisföretagen, Stat. off. utr. 1935: 63; Bonow, Kooperationen och folkförsörjningen, Stockholm 1936; Hirsch, Skandinaviske handels-normtal, I, Köpenhamn 1937; Detaljhandelns bok, Stockholm 1937 o. f. år.

[2] Anf. arb. sid. 18 f.

[3] Enligt J. Hirsch, Skandinaviske handels-normtal. II. Skandinaviske detail-handels-normtal, Köpenhamn 1938.

Konsumtionsföreningar:
Danmark, 1936 ..... 17.1
Sverige, 1934 ..... 15.8
Norge, 1936 ..... 15.4
Tobak, Sverige, 1931 och 1933 ..... 14.5
Tobak, Oslo, 1934 ..... 20.8
Textildetaljhandel, Sverige, 1931 ..... 22.8
Textildetaljhandel, Danmark, 1928—1929 ..... 26.0
Textildetaljhandel, Norge, 1933 ..... 22.1
Enhetsprisaffärer, Sverige, 1934, cirka 21.5
Bok- och pappershandel, Sverige, 1928 ..... 26.2
Bok- och pappershandel, Norge, 1931 ..... 24.0
Järnhandel[1], Sverige, 1929 ..... 17.0
Järnhandel[1], Norge, 1932 ..... 19.5

Folkräkningen den 31 december 1930, som även bearbetat uppgifterna från mantalsskrivningen 1931, innehåller en del uppgifter angående folkmängden efter yrke, inkomst och förmögenhet (Del III). Från denna har sammanställts följande översikt över antal yrkesutövare, genomsnittlig in-

	Antal yrkesutövare			Genomsnittlig	
	totalt	med inkomst	med förmögenhet	inkomst	förmögenhet
Minuthandlande med:					
spannmål, frö, foder, gödningsämnen ..	422	408	303	4 397	48 800
kreatur, hästar (lev. djur)	692	628	391	2 579	23 356
kött, charkuterivaror	2 370	2 311	1 449	3 981	24 000
bröd (ej i komb. m. a. v.)	197	182	71	1 903	12 423
mjölk, smör, ost, ägg	2 179	2 111	1 085	2 221	11 192
frukt, grönsaker, blommor	2 622	2 471	1 120	2 137	10 514
fisk	2 922	2 517	1 092	1 912	10 713
färska matvaror i övrigt	1 063	1 042	684	2 864	12 321
kaffe, te, socker, specerier	4 991	4 894	3 286	3 247	20 000
tobak och cigarrer	1 996	1 965	1 405	2 540	14 176
manufakturvaror, modevaror	8 088	7 949	5 394	3 700	26 477
skodon, läder, galoscher	1 616	1 582	1 037	3 800	31 000
möbler	687	872	517	7 210	45 574
diverse husgeråd, bosättningsartiklar ..	811	788	555	3 780	28 680
järnvaror, maskiner	1 576	1 538	1 097	6 678	50 042
trävaror, bränsle	2 357	2 262	1 384	3 100	22 000
böcker, papper etc.	1 546	1 503	984	4 137	25 000
andra specialartiklar	1 972	1 915	1 200	4 600	25 880
ej specificerade artiklar	1 485	1 097	512	2 500	17 100
diverse-, lant- och skeppshandlare	14 189	13 534	9 388	2 554	18 600

[1] Järnhandeln får delvis anses ha karaktär av partihandel.

komst per yrkesutövare med inkomst och genomsnittlig förmögenhet per yrkesutövare med förmögenhet samt antalet yrkesutövare med respektive inkomst och förmögenhet. Inkomst- och förmögenhetsuppgifterna grunda sig på taxeringarna för år 1930.

b. Detaljhandelns sammanslutningar.

Detaljhandelns organisationsväsende är icke uppbyggt efter något enhetligt organisationsschema med strängt genomförd arbetsfördelning mellan olika led. I stort sett kunna två organisationssystem sägas vara inflätade i varandra. Dels äro köpmännen allmänt sammanslutna länsvis i köpmannaförbund för tillvaratagande av detaljhandelns intressen i länet. Dessa länsförbund äro sedan i sin tur anslutna till Sveriges köpmannaförbund, som utgör detaljhandelns allmänna topporganisation. Dels finnes ett system av branschorganisationer med såväl distriktssammanslutningar som riksförbund. De olika länens köpmannaförbund innesluta i allmänhet en sektion för speceri- och diversehandeln och en sektion för textil- och beklädnadsbranschen. Inom dessa branscher äro så riksorganisationerna anslutna till Sveriges köpmannaförbund. Inom övriga branscher förekommer det, att enskilda distriktsföreningar kollektivt ingått i Sveriges köpmannaförbund. Riksorganisationerna äro emellertid som helheter icke medlemmar därav, ehuru i allmänhet representerade i Sveriges köpmannaförbunds arbetsutskott.

Sveriges köpmannaförbund är sålunda uppbyggt på dels länsförbunden, dels de stora livsmedels- och manufakturbranschernas riksorganisationer. Det räknar omkring 18 000 medlemmar i enlighet med översikten på nästa sida.

Sveriges köpmannaförbund tjänstgör som den privata handelns organ för tillvaratagande av dess intressen. Köpmannaförbundet har särskilt fått inrikta sig på att utåt representera detaljhandeln, att ordna yrkesutbildningen och att verka för butikskulturens höjande. Tillvaratagandet av handelns intressen utåt sker på flera olika sätt. Icke minst betydande äro förbindelserna med offentliga myndigheter, avgivandet av framställningar till och besvarandet av remisser från dem. Med privata organisationer i in- och utlandet äger också samarbete rum. Till Köpmannaförbundets allmänna verksamhet hör utgivandet av tidningen Köpmannen, reklam för den privata handeln m. m.

Ifråga om yrkesutbildningen för detaljhandeln bedriver Köpmannaförbundet i samarbete med branschorganisationerna en omfattande verksamhet med kurser av längre och kortare varaktighet. Centralt organ för detta

arbete är numera Köpmannainstitutet i Stockholm, som upprättats med stöd även av fabrikanter och grossister och åtnjuter statsbidrag.

Köpmannaförbundets arkitektkontor utför ritningar och lämnar anvisningar ifråga om butiksinredning m. m. åt köpmän.

Medlemmar i Sveriges köpmannaförbund den 31 december 1939.

Uppdelade på länsförbund m. m.:

Blekinge köpmannaförbund	389
Bohusläns köpmannaförbund	671
Dalarnas köpmannaförbund	599
Gotlands köpmannaförbund	190
Gävleborgs läns köpmannaförbund	811
Hallands köpmannaförbund	626
Jämtlands köpmannaförbund	305
Jönköpings läns köpmannaförbund	766
Kalmar läns köpmannaförbund	653
Kronobergs läns köpmannaförbund	303
Medelpads köpmannaförbund	370
Mälardalens köpmannaförbund	504
Norrbottens köpmannaförbund	522
Skånes köpmannaförbund	1 302
Skånes manufakturhandlareförening	236
Stockholms förstäders och läns köpmannaförbund	512
Södermanlands köpmannaförbund	604
Upplands köpmannaförbund	510
Värmlands—Dalslands köpmannaförbund	1 232
Västerbottens norra köpmannaförbund	255
Västerbottens södra köpmannaförbund	487
Västergötlands köpmannaförbund	1 811
Ångermanlands köpmannaförbund	487
Örebro läns köpmannaförbund	661
Östergötlands köpmannaförbund	1 024
Stockholms speceri- och livsmedelshandlareförening	281
Stockholms glas- och porslinshandlareförening	28
Stockholms järnkramhandlareförening	42
Stockholms manufakturhandlareförening	102
Stockholms velocipedhandlareförening	28
Stockholms modehandlareförening	70
Göteborgs köpmannaförbund	749
Speceriminuthandlareföreningen i Göteborg	505
Sveriges tobakshandlares riksförbund	11
Sveriges sporthandlares riksförbund	1
Direkt anslutna	217
Ständiga ledamöter	179
Summa medlemmar	18 043

Uppdelade på branscher:

Speceri	4 766
Diverse	7 558
Manufaktur	2 442
Sko och läder	235
Järnvaror	421
Glas och porslin	219
Bok och papper	213
Möbel	180
Charkuteri	392
Övriga	1 617
Summa medlemmar	18 043

Sveriges speceri- och livsmedelshandlareförening är livsmedelshandelns riksorganisation och räknar omkring 10 000 medlemmar. Flertalet enskilda detaljhandlare inom branschen av någon betydelse torde vara anslutna. Föreningen är som organisation ansluten till Sveriges köpmannaförbund. I förgrunden för dess verksamhet stå frågor, som sammanhänga med förbindelserna med fabrikanter och grossister. Ett särskilt organ, A.B. Köpmannatjänst, anskaffar maskiner och redskap för detaljhandeln.

Sveriges charkuteri- och slakteriidkares riksförbund är även anslutet till Köpmannaförbundet och representerat i dettas arbetsutskott.

En motsvarande ställning inom sitt område intar *Sveriges beklädnads- och manufakturhandlareförening*, också den ansluten till Köpmannaförbundet. Den räknar omkring 2 000 medlemmar.

Inom dessa båda branscher tillkomma de närmare arbetsuppgifterna respektive avdelningar inom länens köpmannaförbund. Dessa uppgöra prislistor (Sveriges beklädnads- och manufakturhandlareförening uppgör dock riksprislistor för ull- och bomullsgarn) och sköta den första handläggningen av nyetableringsärenden.

Järnhandeln är organiserad i *Sveriges järnhandlareföreningars centralförbund*, till vilket äro anslutna 17 regionala järnhandlareföreningar med tillsammans inemot 800 järnhandlare. Detta torde vara praktiskt taget alla specialiserade järnhandlare, vilka föra sorterat lager och åtminstone i någon utsträckning också handla med byggnadsjärn. Härvid är att märka att dessa egentliga järnhandlare i viss utsträckning tjänstgöra som mellanhänder och lagerhållare åt lanthandlare m. fl. och ha en betydande försäljning till byggmästare, hantverkare och dylika. Enligt de undersökningar rörande järnhandeln, som företagits av Affärsekonomiska forskningsinstitutet, sälja de mindre järnhandlarna ungefär hälften kontant, de stora däremot endast en mindre del, ända ned till 10 procent kontant och större delen på kredit. I stort sett torde kontantförsäljningarna svara mot försäljningen över disken, medan kreditförsäljningarna bestå av leveranser till

lanthandlare, byggmästare, hantverkare och i viss utsträckning till jordbrukare. Det kan påpekas, att järnhandelns omsättningssiffra per företag är förhållandevis hög. Konkurrens föreligger å ena sidan för de större leveranserna till byggmästare m. fl. med en del byggnadsämnesgrossister och halvgrossister, i några fall kanske rentav också med fabrikanter, å andra sidan med sportaffärer, enhetsprisaffärernas försäljning av verktyg m. m. Den senare konkurrensen torde ha skärpts under årens lopp.

I Centralförbundets stadgar finnas följande bestämmelser:

»Berättigade till medlemskap i Förbundet är järnhandlareförening, vars ändamål är förenligt med Förbundets och vars stadgar av Förbundet godkänts.

I järnhandlareföreningens stadgar skola såsom villkor för anslutning till Förbundet finnas intagna bestämmelser

om avlämnande från medlemmarnas sida av garantiförbindelse för träffade avtals hållande, samt

om skyldighet för medlem, att då anklagelse för brott mot stadgar, avtal, prislistor eller föreningsbeslut föreligger, uppvisa sina böcker i vad avser det påtalade fallet för en eller flera av föreningens eller dess styrelse utsedda ojäviga förtroendemän.»

Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar har slutit en rad avtal med ett antal leverantörgrupper samt ett nyetableringsavtal. Prislistor uppgöras av särskilda priskommittéer inom de olika järnhandlareföreningarna. Dessa frågor behandlas nedan i annat sammanhang. Centralförbundet har vidare ordnat biträdeskurser, utger en tidskrift och har att utåt tillvarataga järnhandlarnas intressen.

Sveriges färghandlares riksförbund innefattar 9 lokalföreningar med omkring 700 företag och 900 butiker som medlemmar. Utanför riksförbundet står Skånes färghandlareförening. Färghandlareföreningarna lära omfatta praktiskt taget alla egentliga färghandlare utom i Stockholm och Göteborg, där ett antal små färghandlare stå utanför. I likhet med vad som är fallet inom livsmedelshandeln ha distriktsorganisationerna slutit nyetableringsavtal och uppgjort prislistor. Riksförbundet utger Svensk färg-teknisk tidskrift och har på olika sätt främjat yrkesutbildningen och förbättrat butiksbeståndet inom branschen. Förbundet bedriver informationsverksamhet angående branschen berörande allmänna stadgar och författningar. Konkurrens föreligger främst med apoteken. Det finns 700—800 »fria» kemikalier, d. v. s. sådana som få säljas även av andra än apotek. Åtskilliga kosmetiska artiklar säljas av många andra affärer än färghandlarnas.

Sveriges möbelhandlares centralförbund innesluter 12 lokalföreningar över hela landet med tillsammans omkring 850 medlemmar. Organisationen torde numera vara tämligen fullständig. Ett mindre antal företag i Stockholm och mellansverige ha våren 1939 bildat *Svenska möbelhandlareförbundet,* vilket står i motsättning till centralförbundet.

Centralförbundet samverkar med Sveriges köpmannaförbund och har i samarbete med detta ordnat föredrag och kurser för branschens män. Det utger tillsammans med leverantörorganisationerna tidskriften Möbelvärlden.

Tillsammans med Sveriges möbelindustriförbund och Svenska leverantörsförbundet för möbleringsmaterial har Centralförbundet upprättat en Möbelbranschens samarbetsnämnd för handläggning av gemensamma frågor.

I mitten av 1936 träffades mellan Möbelhandlarnas centralförbund och Sveriges möbelindustriförbund efter långvariga förhandlingar ett exklusivavtal; de organiserade möbelhandlarna förpliktades att köpa i huvudsak endast från Möbelindustriförbundets medlemmar, de senare åter att endast leverera till medlemmar av möbelhandlareföreningarna. Fabrikanterna få sålunda icke heller sälja direkt ens till stora köpare, sådana som stat och kommuner. Avtalet trädde i kraft i och med ingången av 1937 och synes bland annat ha bidragit till en ökad anslutning till de båda organisationerna.

I samband med detta avtal ha prislistor för möbelhandeln utarbetats. Några prisöverenskommelser för detaljhandeln lära tidigare ej ha förekommit inom denna bransch. Åtskilliga handlande ha av sedvänja tillämpat samma pristillägg på inköpspriset. I någon utsträckning ha fabrikanterna även sålt efter bruttoprissystem.

Inom möbelhandlareföreningarna ha överenskommelser träffats om realisationstider och prisreklam m. m.

Sveriges glas- och porslinshandlareförbund räknar omkring 150 medlemmar. Detta anses vara ungefär ⅓ av specialaffärerna. Affärerna äro i allmänhet ganska små. Förbundet är uppdelat i fyra distrikt.

Någon nyetableringsreglering förekommer icke och icke heller någon samverkan i prisfrågor. Däremot är det icke ovanligt att fabrikanterna fastställa utförsäljningspriserna.

Tidigare fanns under en kortare tid ett avtal mellan förbundet och glasfabrikanternas organisation om en mindre förmånsrabatt för de organiserade glashandlarna. Avtalet har upphört.

I mitten av 1939 har förbundet tillsammans med fabrikant- och grossistsammanslutningarna inom branschen sökt avskaffa de tidigare förekommande servis-rabatterna, vilka utgått till kunder, som köpt hel servis.

Sveriges tobakshandlares riksförbund består av ett antal distriktsföreningar. Tobaksmonopolet utövar ett bestämmande inflytande inom denna bransch; det levererar endast till av detsamma godkända tobakshandlare och fastställer utförsäljningspris. Därjämte existera emellertid vissa nyetableringsavtal mellan tobakshandlareföreningarna och Svenska tobaksengrossisternas förening. Avtalen begränsa rätten att leverera importerad

tobak. I detta samarbete deltar icke Tobaksmonopolet. Stark konkurrens råder med kioskhandeln.

Sveriges linoleumhandlares riksförbund har 7 lokalavdelningar och omkring 1 700 medlemmar. Utanför detsamma stå omkring 350 handlande, vilka emellertid till fabrikanterna fått förbinda sig att hålla samma försäljningspriser m. m. som de organiserade. Medlemmarna erhålla en förmånsrabatt av fabrikerna på 3½ procent, dock endast vid kontant betalning per leveransmånad och 30 dagar.

Riksförbundet fastställer i samförstånd med fabrikanterna priser och försäljningsvillkor. Överenskommelser om realisationstider finnas inom lokalavdelningarna. Linoleumhandlarna ha fått förbinda sig att endast sälja linoleum från de företag, som äro deltagare i den internationella linoleumkonventionen. För närmare uppgifter härom hänvisas till framställningen i föregående avdelning (särskilt sid. 114).

Skohandlarna äro organiserade i *Handelssektionen av Sveriges skomakeriidkares och skohandlares riksförbund* och dess lokalavdelningar. Organisationen räknar inemot 700 medlemmar. Företagsräkningen upptar 1 329 företag inom handeln med skodon, alla slag. Däri ingå de omkring 270 skobutiker, som tillhöra Skofabriks A.B. Oscaria, samt ett antal kooperativa butiker; dessa äro icke anslutna till skohandlarnas organisationer.

Riksförbundet har tillsatt en kommitté, som skall föra skohandlarnas talan vid förhandlingar med fabrikanterna. Strävandena från skohandlarnas sida gå ut på att begränsa handeln med skodon från fabriksbodar, »dörrknackarhandel» och icke specialiserade skohandlare.

Skohandlarnas organisation tar icke befattning med priser. Däremot ha som regel överenskommelser träffats rörande realisationstider. Biträdeskurser ha anordnats. Möjligheterna att få bort korporationsrabatter ha behandlats.

Frågan om leveranser till nystartade skoaffärer behandlas och avgöras av styrelsen för Sveriges skofabrikanters intressentförening. Yttranden från skohandlarnas organisationer bruka inhämtas.

Handeln med *elektrisk materiel* är i viss mån påverkad av de inom denna bransch förekommande behörighetsvillkoren för installatörer och entreprenörer. En del artiklar äro märkesvaror, vilka skola säljas till av fabrikanterna fastställda priser. Någon allmän organisation för handlande med elektrisk materiel finnes icke. Försäljare av radioapparater och därtill hörande materiel äro i stor utsträckning anslutna till *Sveriges radiohandlares riksförbund.*

Handeln med fotografisk materiel synes främst regleras av Sveriges fotoleverantörers förbund. Artiklarna ha i stor utsträckning karaktären av märkesvaror. En detaljistorganisation existerar i *Fotografihandlarnas riksförbund.* En nyetableringsreglering för denna bransch omtalas nedan.

Sveriges tapethandlares riksförbund har avtal med Svenska tapetfabrikantföreningen, vilket närmast har karaktären av ett exklusivavtal. Inom denna bransch förekomma stora rabatter för återförsäljare och hantverkare.

Inom bokhandeln förekommer en tämligen fullständig organisation i *Sveriges bokhandlareförening*. Förhållandena inom branschen bestämmas i främsta rummet av Svenska bokförläggareföreningen. Böckerna säljas i viss utsträckning i kommission. Försäljningsvillkoren fastställas av bokförläggareföreningen, som också antager eller avvisar nya kommissionärer och därmed bestämmer vilka som skola få idka bokhandel. Böckerna skola i allmänhet säljas till de av förlagen fastsatta priserna; undantag härifrån finnes för skolböcker, för vilka under vissa förhållanden fastställda rabatter få lämnas, samt för realisationer. Nya böcker tillställas bokhandlarna i kommission i ett eller ett par exemplar. Därefter kunna dessa beställa ytterligare exemplar i fast räkning utan returrätt, varvid de erhålla en högre rabatt. Avräkning med förlagen sker årligen. Till förbilligande av fraktkostnaderna, vilka i allmänhet bäras av bokhandlarna, äga flertalet sändningar rum genom ett av bokhandlare ägt speditionsföretag. Tidigare ha böcker med ett värde överstigande tre kronor varit förbehållna sortimentsbokhandeln. Numera sker försäljning av dyrare arbeten i stor utsträckning på avbetalning och genom agenter. Dessutom förekommer en betydande konkurrens med några affärsföretag, vilka uteslutande sälja genom postorder eller genom agenter.

Svenska pappershandlareföreningen har en betydande anslutning från pappershandlarna. Inom denna bransch förekomma ett stort antal affärer med förhållandevis liten omsättning och distributionskostnaderna äro höga. Affärerna ha konkurrens från enhetsprisföretagen. Jämför även framställningen i föregående avdelning.

Sveriges trävaruhandlarföreningars centralförbund innesluter 13 lokalföreningar i olika delar av landet med cirka 500 medlemmar.

c. Köpmannaorganisationernas verksamhet.

Efter den föregående redogörelsen för förekomsten av organisationer inom olika grenar av detaljhandeln skola i det följande en rad frågor rörande organisationernas verksamhet upptagas till behandling. Beträffande åtgärder för främjande av yrkesutbildning, upplysningsarbete och annan allmän verksamhet hänvisas till de summariska upplysningar, som lämnats i det föregående. Nedan diskuteras först vad man i vidsträckt bemärkelse skulle kunna kalla *konditionsöverenskommelser* inom detaljhandeln; det gäller ordnandet av sådana angelägenheter som rabatter, realisationstider,

hemsändning. Nästa avsnitt gäller förekomsten av *prisbindningar* inom detaljhandeln, vilka åter kunna vara av flera olika slag. Så följer en mera ingående redogörelse för hur *nyetableringsfrågan* ordnats inom olika branscher; en allmän principdiskussion härom sparas dock till ett följande avsnitt. Nästa underavdelning är ägnad *inköpsfrågorna* och *avtal mellan detaljistorganisationer och leverantörsammanslutningar*. Till slut lämnas en del uppgifter rörande organisationernas *stridsåtgärder*, frågor vilka delvis sammanhänga med de föregående.

På vissa punkter går den följande framställningen något utöver köpmannaorganisationernas verksamhet. Den inbegriper nämligen även en del åtgärder, som vidtagits av fabrikant- eller grossistsammanslutningar och som främst angå detaljhandeln även i de fall då detaljhandelns organisationer icke deltager i samarbetet.

Konditionsöverenskommelser.

Den köpmannaorganisationernas verksamhet, som här sammanförts under rubriken *konditionsöverenskommelser*, omgärdar en lojal konkurrens snarare än begränsar den. Den kan i stort sett sägas vara riktad emot mindre sunda konkurrensformer. På en del punkter kompletterar den gällande lagstiftning, t. ex. lagen om illojal konkurrens. I åtskilliga angelägenheter ha framställningar gjorts till statsmakterna om att få till stånd ytterligare lagstiftning, vilket avböjts med hänvisning till att organisationerna på egen hand borde kunna komma till rätta med rådande missförhållanden. Senast så skedde var då 1939 års lagtima riksdag avslog en motion, som åsyftade avskaffandet av de s. k. korporationsrabatterna inom handeln.

Betalningsvillkorens upprätthållande. Köpmannaorganisationerna ha ständigt verkat för upprätthållande av överenskomna konditioner i inskränkt bemärkelse, närmast betalningsvillkor, i köpmännens förbindelser såväl med leverantörer som med kunder. Sammanslutningarna ha, främst genom propaganda i sina tidskrifter, sökt bekämpa »tjuvrabatter» — d. v. s. icke avtalade avdrag — och dylikt.

Korporationsrabatter. Detaljhandelns rabatter till olika sammanslutningars medlemmar ha varit föremål för mycken diskussion. Sedan det blivit vanligt, att medlemmarna av vissa föreningar, bland annat Svenska turistföreningen, i en del affärer beviljas särskild rabatt, har konkurrensen under vissa perioder tvingat allt flera affärer att lämna dylika rabatter. Antalet organisationer, som göra anspråk på dem, har varit växande. Följden torde ha blivit att handlandena måst höja de priser, vilka tillämpas för övriga kunder. I längden uppkommer en differentiering på det sättet, att en del kunder få betala mera än vad de annars skulle behöva göra,

medan andra kunder få varorna billigare. De privilegierade ha då sannolikt blivit rätt slumpvis utvalda. En medlem av någon förening, som gör ett tillfälligt inköp i en affär, erhåller på detta sätt förmånligare pris än affärernas fasta kunder, vilka icke äro medlemmar av någon dylik förening. Det kan icke förvåna, om systemet betraktas som mindre sunt. Köpmannaorganisationerna ha länge sökt komma till rätta med detta system och arbetat på att få till stånd en allmän överenskommelse mellan affärsmännen att icke bevilja dylika rabatter, men trots energiska ansträngningar har resultatet ej varit tillfredsställande.

Vid 1939 års lagtima riksdag framfördes i motion förslag om införande i lagen om illojal konkurrens av en bestämmelse, enligt vilken det skulle vara förbjudet för en affärsman att sälja varor till vissa kunder på villkor, som icke under motsvarande förhållanden tillämpades gentemot alla köpare. Flertalet av de intresserade organisationer, som bereddes tillfälle yttra sig över förslaget, intygade att rabattsystemet vore förenat med betydande olägenheter för handeln och förordade utredning om en lagstiftning i av motionärerna föreslagen riktning. Riksdagen nöjde sig emellertid med att rekommendera åt köpmännens organisationer att upptaga frågan till ytterligare övervägande. Skulle köpmannaorganisationernas strävanden härutinnan icke förmå åstadkomma en ändring, synes frågan om lagstiftning i antydd riktning ånyo böra upptagas till prövning av statsmakterna.

Årsomsättningsrabatt. Systemet med årsomsättningsrabatt företer flera både likheter och olikheter med korporationsrabatterna. Det torde bland annat sammanhänga med den enskilda handelns konkurrens med konsumtionsföreningarna och dessas återbäring. Det hörde från början till kooperationens grundsatser, att uppkomna överskott på rörelsen skulle utbetalas till medlemmarna-kunderna i förhållande till deras inköp. Efter hand har det även blivit vanligt, att de insatser, som erfordras för medlemskap i konsumtionsföreningarna, delvis erläggas genom att återbäringen får bli innestående.

Inom såväl kooperativ som enskild handel kan systemet med årsomsättningsrabatt motiveras med en önskan att söka påverka kunderna att hålla sig till en viss affär. Rabatten utgår i regel endast såvida en viss köpesumma uppnås. Vanligt är även att den endast utgår å kontanta köp. Det är givet, att priserna i längden måste ställa sig högre än vad de skulle vara, om denna rabatt icke förekomme. I den mån kostnaden för rabatten av affärerna inräknas i priset, blir dock prishöjningen icke procentuellt lika stor som rabatten, eftersom denna i verkligheten utbetalas endast på en del av omsättningen. Man erhåller sålunda en viss differentiering mellan de faktiska priserna för de stadigvarande kunderna, d. v. s. sådana som taga ut sin rabatt, och strökunderna. En annan verkan är uppkomsten av

ett visst tvunget sparande för kundernas del; en köpkraft, som de i händelse priserna vore lägre, skulle få över och kunna använda under årets lopp, blir på detta sätt icke tillgänglig förrän efter årets slut, då årsomsättningsrabatten utbetalas eller ställes till förfogande för inköp i ifrågavarande affär.

En återbäring av 3 procent har numera fått allmän hävd inom den svenska konsumentkooperationen. Samtidigt har det blivit vanligt att konkurrerande enskilda företag inom livsmedelsbranschen lämna en årsomsättningsrabatt på 3 procent. Inom manufakturbranschen är årsomsättningsrabatten, då den förekommer, vanligen 5 procent. Inom åtskilliga branschsammanslutningar finnas överenskommelser rörande denna rabatt.

En del affärer draga av t. ex. 3 procent av priset omedelbart vid varje köp. Denna rabatt motsvarar den eljest brukliga återbäringen och kan sägas ha en viss psykologisk betydelse i konkurrensen. I motsats mot den efter årets slut utbetalade återbäringen, som erfarenhetsmässigt icke uttages av alla kunder, utgår rabatten efter detta system automatiskt på alla försäljningar.

Dylika rabattsystem draga med sig icke oväsentliga kostnader för distributionen. Det synes de sakkunniga vara mycket tvivelaktigt om ovannämnda fördelar för distributionsföretagen och köparna uppväga dessa kostnader. I varje fall äro låga priser och en låg årsomsättningsrabatt att föredraga framför en högre rabatt och därav betingade högre priser.

Kredithandel. Ehuru kontanthandel måste anses vara det normala, förekommer inom detaljhandeln en avsevärd kreditgivning, vilken givit upphov till diverse svårigheter. För köparna uppstå lätt olägenheter av att de genom kreditgivningen lockas att köpa mera än vad de egentligen ha råd till. De inköpa många gånger artiklar, som de efter det noggrannare övervägande, som den kontanta betalningen skulle ha tvingat dem till, icke skulle ha förskaffat sig. Kreditgivning vid försäljningen av förbrukningsoch — ännu mera — lyxartiklar måste därför enligt de sakkunnigas mening i regel anses olämplig. Något annorlunda ställer sig saken beträffande varaktiga föremål som t. ex. möbler, vilka det i vissa fall kan vara motiverat att inköpa, redan innan man hunnit spara ihop erforderliga medel.

För handlandena medför kreditgivningen stora förlustrisker och förluster, vilka de ordentliga köparna få helt eller delvis täcka med högre priser.

Ur allmänna synpunkter kan observeras, att omfattande kreditförsäljningar lätt tendera att skärpa konjunkturväxlingarna. Under högkonjunkturerna, då optimism råder, stiger omsättningen mer än den eljest skulle gjort och affärerna utvidgas. Under lågkonjunkturerna ökas förlustriskerna och handlandena se sig tvungna att söka minska på denna kreditgivning. Köparna åter ha bundit sig att av sina sjunkande inkomster fullgöra betal-

ningar på tidigare köp och måste av denna anledning ytterligare inskränka sina inköp.

För begränsning av kredithandeln har konsumentkooperationen verkat. Dess egen rörelse bygger på kontantförsäljningens princip och man har gjort betydande propaganda för denna. Den privata handelns organisationer ha strävat i samma riktning. Inom branscher, där kreditgivningen icke ansetts kunna undvaras, ha branschsammanslutningarna sökt åstadkomma en normering av kreditvillkoren. En viss kreditvärdighetsupplysning har även organiserats. Åtskilliga av köpmännens länsförbund ha lagt upp kundregister och ombudsmännen lämna med stöd av dessa upplysningar. Liknande anordningar finnas i en del av de större städerna.

En form av kredithandel är avbetalningshandeln. Om den gäller i stort sett vad redan ovan anförts. En del organisationer inom branscher, där avbetalningsaffärer äro vanliga, ha sökt åstadkomma en gemensam reglering av villkoren för dessa. Så har t. ex. Sveriges radiohandlares riksförbund uppgjort formulär för avbetalningskontrakt för radioapparater.

Realisationstider. Frågan om bestämda realisationstider berör främst vissa branscher, speciellt därvid manufaktur- och beklädnadsbranschen. En realisation är en prissänkning, som företages för att i slutet av en säsong sälja bort överblivna artiklar. Sådana utförsäljningar fullgöra en rimlig och nyttig funktion. I syfte att öka omsättningen och göra reklam för butiken kan en skenrealisation företagas, då en del artiklar — kanske för detta ändamål speciellt inköpta — utsäljas till låga eller föregivet låga priser. Om realisationer anordnas alltför ofta, kunna de dels pressa priserna i allmänhet, dels minska effektiviteten av de extra utförsäljningarna.

De allmänna bestämmelserna i lagstiftningen om illojal reklam innebära, att beteckningen realisation icke får användas såvida icke en verklig prisnedsättning skett. Frågan om fastställda realisationstider har på statsmakternas rekommendation upptagits av handlandenas sammanslutningar. Överenskommelser rörande realisationstider äro numera vanliga inom manufaktur- och beklädnadsbranschen samt förekomma även inom möbel- och skohandeln. Inom manufakturbranschen är överenskommelsernas respekterande i allmänhet garanterat genom förbindelser på heder och tro, i vissa fall genom reversförbindelser och bötesbestämmelser. På en del platser ha köpmannaorganisationerna avtalat med tidningarna, att dessa icke skola intaga annonser om realisationer annat än under de fastställda perioderna.

»Slumpfrågan». I anslutning härtill kan nämnas att köpmannaorganisationerna verka för att försäljning av felvaror, restpartier, stuvbitar etc. sker på ett för handeln i övrigt så litet som möjligt störande sätt. Så ha t. ex. Sveriges beklädnads- och manufakturhandlareförening och Textil-

grossisternas riksförbund överenskommit att gemensamt söka övervaka att av dem och TeKoFa antagna bestämmelser härutinnan (jfr ovan sid. 210) lända till efterrättelse.

Hemsändningen. I konkurrensen sinsemellan om att betjäna allmänheten på bästa sätt ha köpmännen i stor utsträckning åtagit sig att sända hem varorna. Allmänheten har blivit bortskämd härmed. Det är klart att hemsändning kan vara behövlig i vissa fall: för sjuka, för förvärvsarbetande, för större inköp etc. Det kan även för affärerna vara förmånligt att få expediera beställningar allteftersom det passar dem i stället för att göra det medan kunden väntar — och kanske många andra kunder vänta — i butiken. Men kostnaderna för hemsändningen av mindre inköp äro ej sällan större än värdet av bekvämligheten av densamma. Att råda bot på sådana missförhållanden, som härvidlag under konkurrensens tryck uppkommit, är emellertid svårt och fordrar samverkan mellan köpmännen. Dessa bedriva en viss propaganda mot överdriven hemsändning. I en del affärer förekommer ett anslag med en vänlig uppmaning till kunden att bära med sig »det lilla paketet». En överenskommelse mellan de berörda parterna i Stockholm rörande en viss hembärningsavgift för mjölk gäller sedan ingången av 1938. Den utgör 2 öre per liter eller del därav och säges endast täcka en del av extrakostnaderna för hembärningen. Sådan överenskommelse förekommer även på andra platser i landet. I mitten av 1939 ha mjölkbutikerna i Stockholm överenskommit att helt inställa hembärningen av mjölk på söndagarna, därtill drivna främst av svårigheten att erhålla härför erforderlig arbetskraft. I samband med den av kriget 1939 föranledda nödvändigheten att minska förbrukningen av bensin torde hemsändningen i allmänhet ha inskränkts.

Stängningstid. Butikernas stängningstid är reglerad av lagstiftning och av kommunala myndigheters påbud. För en del branscher ha emellertid köpmännen ansett annan stängningstid lämpligare och genom sina organisationer sökt åstadkomma enhetlighet ifråga om praxis härvidlag. Ehuru den fastställda stängningstiden i Stockholm under senare år varit klockan 19 ha flertalet branscher tillämpat stängning klockan 18. En del detaljhandlare tillämpa tidigare stängning på lördagarna under sommarmånaderna och ha inom sina organisationer träffat överenskommelse därom, t. ex. bokhandlare och järnhandlare i Stockholm, vilka nämnda dagar stänga klockan 15.

De nya bestämmelser, som trätt i kraft i början av 1940, ha gjort en del av de tidigare överenskommelserna mellan handlandena överflödiga. Även inom ramen för dessa offentliga stadganden ha emellertid nya överens-

kommelser tillkommit. Så tillämpa t. ex. Stockholms järnhandlare enligt inbördes överenskommelse lunchstängning mellan klockan 12,00 och klockan 13,30.

Prisbindningar.

Detaljhandelns priser kunna vara bundna antingen av fabrikanter och andra leverantörer eller också genom överenskommelser mellan köpmännen. I en del fall äro köpmännen förpliktade att upprätthålla de sålunda fastställda utförsäljningspriserna, i andra äro dessa endast av normerande art utan att någonting vidtages för att kontrollera att de åsatta priserna tillämpas. De närmare omständigheterna variera för olika branscher och olika varor.

Bruttoprissystem. Av fabrikanter och andra leverantörer fastställda detaljhandelspriser förekomma så snart s. k. *bruttoprissystem* användes. I leverantörernas prislistor upptagas därvid konsumentpris, på vilka återförsäljare erhålla viss rabatt.[1] En grupp bland de artiklar, för vilka detta gäller äro de s. k. *märkesvarorna*. I vidsträckt mening åsyftas därmed alla produkter, vilkas tillverkare — eller i en del fall grossister och större detaljister — finnas angivna på något för köparen lätt igenkännligt sätt. Brukligt är emellertid att reservera beteckningen märkesvaror för ett mera begränsat urval av produkter, för vilka gäller att de säljas under av fabrikanterna — respektive grossisterna — åsatt varumärke och till av leverantörerna fixerade detaljpriser. Där så lämpligen kunnat ske, bruka varorna tillhandahållas endast i av leverantörerna färdigställda förpackningar. Märkesvarornas — i denna mening — speciella område är de kemisk-tekniska artiklarnas, i någon mån även livsmedlens.

Inom livsmedelshandeln ha fabrikanternas märkesvaror under senare år erhållit starkt ökad betydelse. Dessutom ha en del stora grossistföretag skaffat sig egna varumärken och låtit färdigställa varor i särskilda förpackningar med fastställt detaljpris. Försäljningen i lös vikt är stadd i avtagande.

Inom manufaktur- och beklädnadsbranschen är märkesvarornas betydelse väsentligt mindre och sannolikt närmast avtagande. Konfektionsindustrins produkter, vilka ofta säljas efter märkesvarusystem, ha dock erhållit vidgad avsättning. Inom manufakturhandeln förekommer att grossister skaffat sig egna varumärken. — Märkesvarufrågan ligger något olika till för standardvaror och för modevaror liksom ock för stora specialaffärer och mindre butiker. De stora affärerna vilja gärna ha sitt eget

[1] Härvid åsyftas ej det inom t. ex. järnhandeln vanliga »bruttoprissystem», som icke har anslutning till detaljpriserna. På fabrikanternas för längre tider oförändrade katalogpriser erhålla handlandena vid inköp och lämna vid försäljning växlande rabatter (jfr sid. 93 och 231 ovan).

namn på alla varor och beräkna priset efter sina egna kalkyler. För de mindre affärerna kan det vara en fördel att få sälja märkesvaror, t. o. m. då det gäller rena säsongartiklar, och därigenom dra fördel av reklamen för dessa. De äro i regel tillfreds med att ha priserna fastställda, varigenom de besparas besvär med kalkylering och konkurrensen minskas.

Ehuru diskussionen närmast gäller prisbindningarnas betydelse för detaljhandeln, torde det vara lämpligt att i detta sammanhang även beröra märkesvaruproblemets övriga sidor. Det har redan ovan konstaterats att märkesvarorna i allmänhet äro *paketerade* av detaljhandelns leverantörer. Även om sådan paketering förekommer också för åtskilliga varor, vilka icke — åtminstone icke i trängre mening — kunna betecknas som märkesvaror, har den likväl brukat anses särskilt karakteristisk just för dessa.

Paketeringen av varorna, vilken har en påtaglig betydelse ur hygienisk synpunkt, är ägnad att underlätta detaljhandelns arbete, framför allt expedieringen. Fördelarna härav torde många gånger vara så stora, att man trots de betydande kostnader paketeringen medför har skäl att vänta sig att densamma skall komma till användning i ytterligare utsträckt omfattning, särskilt inom livsmedels- och diversehandeln.

Paketeringen har även minskat fordringarna på detaljhandlarna och expediterna. De paketerade varorna, vilkas kvalitet garanteras genom det åsatta varumärket, ställa mindre krav på köpmännens branschkännedom. De torde därigenom ha bidragit till eller åtminstone underlättat uppkomsten av den »branschblandning», som är ett av de utmärkande dragen i detaljhandelns utvecklingstendenser under det senaste årtiondet.

Varumärkningen anses för köparna utgöra en *garanti för produkternas kvalitet*. I stället för att varje gång på nytt pröva kvaliteten kan konsumenten köpa ett märke som han vant sig vid och väl känner till. Det torde vara av denna anledning, som staten i vissa fall utfärdat föreskrift om fabrikantmärkning, t. ex. av konserver.

Det är givet att konsumenterna äro väl betjänta av att få veta vad de köpa. Den garanti, som fabrikanten ger genom sitt varumärke, skulle eljest detaljhandlaren få påtaga sig.

I intetdera fallet är garantin fullständig. Kvaliteten kan växla även om varan går under samma beteckning. För tillverkaren av en märkesvara med fastställt pris, ligger det i vissa fall nära till hands att vid variationer i framställningskostnaderna hellre ändra förpackningens innehåll eller kvalitet än pris. Många gånger torde en sådan förändring passera utan att köparna lägga märke till den. Man kan emellertid icke alltid göra gällande att allmänheten därvid blivit lurad. Varan kan fortfarande vara av god kvalitet i förhållande till sitt pris.

Ur allmänna synpunkter är det av vikt att varornas kvalitet blir rätt värderad. För en del produkter ha därför också särskilda bestämmelser ut-

färdats, enligt vilka förpackningarnas innehåll (rymd eller vikt) skall angivas eller beståndsdelarna specificeras (läkemedel). Det synes de sakkunniga motiverat att en ytterligare ökad användning av kvantitetsangivelser uppmuntras. En del produkter, som upphandlas av offentliga myndigheter, skola motsvara vissa kvalitetsnormer; dessa ha ej sällan blivit bestämmande även för tillverkningen och handeln i övrigt med ifrågavarande produkter. Dylika kvalitetsuppgifter äro, om de angivas på förpackningarna, ägnade att underlätta köparnas val och bidraga därmed till distributionens rationalisering. Även kvalitetsnormeringen synes därför de sakkunniga böra uppmuntras. Några därmed närbesläktade frågor äro föremål för nu pågående offentlig utredning genom livsmedelssakkunniga.

De paketerade och särskilt de genom varumärken kännetecknade produkterna äro ofta föremål för en omfattande och dyrbar *reklam*.[1] Liksom paketeringen är reklamen ägnad att minska detaljhandelns arbete. Reklamen har övertagit en del av den upplysning till och påverkning av kunderna, som eljest skulle tillkomma försäljaren. Om antalet olika varumärken inom samma tillverkningsområden i alltför hög grad ökar, tilltar emellertid på nytt kundernas behov av att hos detaljhandlarna erhålla vägledning.

Man kan sålunda säga att genom varumärkena och reklamen för dessa ha fabrikanterna kommit att överta en del av distributionens arbete. Det har ägt rum en viss integration på detta område. Fabrikanten träder med visst förbigående av distributörerna i direkt kontakt med konsumenterna, medan han eljest skulle vara hänvisad att endast bearbeta sin egen närmaste kundkrets, nämligen återförsäljarna, och därigenom i någon mån bli beroende av dessa. Det är då icke ägnat att förvåna att intressemotsättningar uppkommit, när grossister och större detaljister velat skaffa sig egna varumärken. Vilken part som äger varumärkena — fabrikanterna, grossisterna eller detaljisterna — är uppenbarligen av betydelse för maktbalansen dem emellan.

Förekomsten av varumärken har vidare betydelse för *konkurrensen mellan tillverkarna*. En ny tillverkare inom ett område, där märkesvarorna dominera, har att räkna med stora kostnader för reklam vid inarbetande

[1] Upplysande för diskussionen här och i det följande är denna normalkalkyl för tandkräm, som de sakkunniga erhållit från en svensk tillverkare.

Råvaror och förpackningsmateriel	19.0 %
Fabriksavlöningar inklusive sociala utgifter och fabriksomkostnader	6.1 %
Utgående frakter	0.8 %
Löner, pensionsavgifter för tjänstemän, kontors- och handelsomkostnader	6.7 %
Löner, provisioner till egna resande och deras reseomkostnader	4.3 %
Reklam	13.2 %
Detaljist- och grossistrabatt	39.1 %
Kassarabatt	1.2 %
Vinst	9.6 %
Summa	100.0 %

av egna varumärken. Detta förhållande torde vara ägnat att minska tillströmningen av nya företag inom sådana branscher.

Mellan de existerande företagen kommer konkurrensen, som redan antytts, att i stor utsträckning föras med reklamen som medel. Särskilt om efterfrågan är mindre känslig för förändringar i priserna, uppkomma för sådana varor lätt priser, vilka ligga på en i förhållande till de egentliga tillverkningskostnaderna mycket hög nivå. Företagen behöva emellertid icke därför göra exceptionellt stora vinster; skillnaden mellan pris och tillverkningskostnader uppslukas mer eller mindre av kostnaderna för reklamen och för distributionen i övrigt.

Förekomsten av varumärken tvingar köpmännen att hålla större sortering och därmed förmodligen även större totala lager. Särskilt gäller detta när — som ofta är fallet — ungefär samma kvalitet av en vara förekommer under flera märken, vilka handlandena anses böra föra. Lagrens omsättningshastighet är emellertid för de paketerade märkesvarorna relativt stor och lagringskostnaderna förhållandevis små. Den kostnadsökning, som möjligen uppstår på grund av att handlandena äro tvungna att hålla ett flertal olika märken av en och samma vara på lager, väger därför mycket lätt i jämförelse med de kostnadsbesparingar ifråga om expediering m. m., som uppkomma vid handeln med de paketerade märkesvarorna.

Systemet med för alla handlande *fastställda utförsäljningspriser* är förenat med vissa fördelar. Priserna äro allmänt kända av såväl köpmännen som kunderna, varigenom expedieringen underlättas. Köparna veta, att priserna äro lika i alla affärer och kunna därför lugnt göra sina inköp, där det passar dem bäst och utan att göra förfrågningar på flera ställen. De annonserade priserna ändras mycket sällan och försäljarna behöva sålunda icke räkna med några prisrisker.

Å andra sidan medföra fastställda priser för vissa varor, att konkurrensen mellan köpmännen koncentreras på andra artiklar eller tvingas ta form av en tävlan om att erbjuda kunderna allehanda extra tjänster. Fastställandet av återförsäljaremarginalerna erbjuder vidare svårigheter då det gäller varor, som säljas i affärer, vilkas huvudsakliga omsättning ligger inom olika branscher med olika genomsnittliga kostnader och därav betingade olika praxis beträffande detaljhandelspåläggens höjd. Olikheter i prisberäkningen föreligga även mellan enskilda mindre detaljhandlare, kooperativa affärer, varuhus och specialaffärer. En tendens till att samma märkesvaror endast säljas i affärer av samma typ har börjat framträda, underlättad bland annat därav att specialaffärerna och varuhusen skaffa sig egna märken. De omtalade svårigheterna minskas även i den mån olikheterna i kostnaderna för försäljning av olika varor alltmera uppmärksammas och praxis med ett allmänt detaljhandelspålägg överges för en mera differentierad kostnadsberäkning.

Det förefaller de sakkunniga som om det ur allmänna synpunkter icke funnes anledning att rikta invändningar mot att leverantörerna för en del produkter fastställa de utförsäljningspriser, som skola tillämpas av detaljhandlandena, såvida de marginaler, som därvid erbjudas detaljhandlandena och grossisterna, eller den vinst, som förbehålles tillverkaren själv, hållas på rimlig nivå.

Endast mera sällan torde väl märkesvarorna säljas med en *marginal* som överensstämmer med respektive detaljhandelsbranschs genomsnittliga kostnader. För en del märkesvaror äro marginalerna väsentligt mindre och detta förhållande synes vara regel inom vissa branscher, bland annat manufaktur- och beklädnadshandeln. Anledningen härtill är att fabrikantförpackningen och leverantörreklamen anses underlätta handelns arbete i sådan grad, att en lägre marginal för dessa varor är befogad. I viss utsträckning dra affärerna för egen del fördel av reklamen; förandet av märkesvarorna blir till reklam för köpmännen.

I andra fall äro marginalerna för märkesvarorna däremot betydligt större än respektive branschers genomsnittliga kostnader och relativt höga med hänsyn till det arbete och de övriga kostnader som distributionen förorsakar. Detta torde kunna sägas om flertalet kemisk-tekniska märkesvaror. Ett sådant förhållande uppkommer lätt, då efterfrågan på varorna är föga känslig för prisets höjd. Tillverkare söka då öka sin omsättning genom att erbjuda återförsäljarna goda förtjänstmöjligheter samtidigt som de hålla höga priser för allmänheten. Icke sällan torde dylika metoder förekomma för utländska produkters vidkommande. Det torde vara regel såväl inom grosshandeln som inom detaljhandeln — icke endast vad gäller märkesvarorna — att importerade varor säljas med större marginal än inom landet tillverkade, vilket endast delvis torde finna sin förklaring i att det här gäller specialartiklar.

För handeln kunna de höga marginalerna i första hand förefalla mycket förmånliga. I längden locka emellertid dessa goda förtjänstmöjligheter till startandet av nya affärer. Då antalet affärer växer, blir omsättningen per affär mindre, handelns kostnader ökas och slutresultatet blir icke sällan att köpmännens förtjänster bli små. Genom denna process, som sålunda icke gagnar handlandena, ha emellertid de totala kostnaderna för varudistributionen i samhället onödigtvis ökats.

I den mån marginalerna för märkesvarorna äro höga, uppkomma lätt *svårigheter att få detaljpriserna respekterade*. Det måste ju vara frestande för en detaljhandlande att genom en sänkning av sådana allmänt kända priser söka ge intryck av att han håller låga priser i allmänhet. Förhåller det sig så, att han endast för den eller de ifrågavarande artiklarna verkligen håller lägre priser än sina konkurrenter, förefaller den demonstrativa prisnedsättningen närmast kunna karakteriseras som en form av illojal

konkurrens. Men ett visst berättigande erhåller en prisreduktion, om dessa märkesartiklar faktiskt ge en större vinst än de övriga.

För att förhindra försäljning under det fastställda minutpriset ha som tidigare omtalats de kemisk-tekniska fabrikanterna inrättat särskilda kontrollorgan. I och med att dessa börjat sin verksamhet, ha de tidigare vanliga konsumentrabatterna bortfallit. Förbrukarna ha sålunda fått vidkännas en prisstegring och handlandena ha fått sina faktiska marginaler förstorade. Det förefaller de sakkunniga som om en sänkning av de fastställda återförsäljaremarginalerna i detta läge borde ha övervägts. Det under den tidigare konkurrensen uppkomna läget ger vid handen att återförsäljarna kunna klara sig med lägre marginaler. Utförsäljningspriserna kunde alltså ha sänkts.

Köpmannaorganisationernas prislistor. Många varor, vilkas priser icke äro fastställda av leverantörerna, äro upptagna i köpmannaorganisationernas prislistor. För de stora branscherna — livsmedel och textilier — uppgöras dessa i allmänhet av de olika länens köpmannaförbund (för ull- och bomullsgarn finnas dock, som ovan nämnts riksprislistor). I fråga om en del artiklar lämnas det fritt åt mera lokalt begränsade sammanslutningar att fastställa priserna. I regel ha sådana mindre sammanslutningar också rätt att för sina medlemmars del begära ändringar av vissa priser. Härigenom tages hänsyn såväl till varornas olika betydelse och omsättningshastighet på olika orter som till den olika starka konkurrensen mellan de anslutna enskilda detaljhandlarna och deras medtävlare, i de flesta fall konsumtionsföreningarna. Förekomsten av organisationerna medför emellertid att ett priskrig mellan de två distributionsformerna i allmänhet icke blir lokalt begränsat.

Järnhandlareföreningarna uppgöra likaledes prislistor för sina respektive områden. Dessa gälla de flesta artiklar av någon betydelse, som säljas över disken. För större leveranser är däremot konkurrensen fri. Prislistorna distribueras i allmänhet också till lanthandlare m. fl., vilka sälja ifrågavarande artiklar. Systemet sammanhänger uppenbart med järnhandelns karaktär av att delvis vara grosshandel.

Även färghandlareföreningarna uppgöra prislistor för ett stort antal artiklar. Detsamma gäller möbelhandlareföreningarna.

Inom de stora branscherna — livsmedelshandeln och textil- och kortvaruhandeln — äro prislistorna av *vägledande* karaktär. Någon förpliktelse för köpmännen att strängt följa dem existerar icke. Organisationerna få i främsta rummet söka på övertalningens väg förmå handlandena att rätta sig efter prislistorna.

Inom specialbranscherna äro prislistorna ofta *bindande* för organisationernas medlemmar. Sveriges järnhandlareföreningars centralförbund har

sådan bindande förpliktelse som förutsättning för medlemskap (jfr ovan sid. 238).

Även där bindande förpliktelser av sådant art föreligga, torde de icke i större utsträckning användas för genomdrivande av ett respekterande av uppgjorda prislistor.

I stor utsträckning kan utarbetandet av prislistorna sägas vara en service som organisationerna erbjuda sina medlemmar. Dessa befrias därigenom från mycket arbete med egna kalkyler och få kanske ändå en större trygghet än om de skulle tillämpa något grovt beräknat tillägg till inköpspriset, lika för alla varor. Sådana tillägg brukas emellertid sedan gammalt inom många branscher, men detta system torde numera vara mindre vanligt.

Nyetableringsregleringar.

Det har tidigare upprepade gånger påpekats, att flera branscher organiserat någon form av *nyetableringskontroll*. En närmare redogörelse för hur denna är organiserad och verkar lämnas i det följande.

Speceribranschen. För de största handelsbranscherna fördes underhandlingar i nyetableringsfrågan mellan de berörda riksorganisationerna, vilka 1934 resulterade i uppdragandet av riktlinjerna för en gemensam kontroll. För livsmedelshandeln uppgjordes ett normalavtal mellan Kemisk-tekniska och livsmedelsfabrikanters förening, Sveriges grossistförbund (Sveriges kolonialvaruengrossisters riksförbund) samt Sveriges köpmannaförbund (Sveriges speceri- och livsmedelshandlareförening) och de olika länsförbunden. Avtalen skulle träffas mellan KeLiFa och de övriga organisationerna särskilt för varje län eller dylikt område. Det förutsattes, att det inom varje sådant område skulle tillsättas en Samarbetsnämnd bestående av lika antal representanter från köpmännens länsförbund och grossisternas sammanslutning. I en del områden hade sådana samarbetsnämnder redan förut upprättats.

»När helst etablerandet av en ny detaljaffär inom det av avtalet berörda området sker eller planeras, skall meddelande härom snarast möjligt lämnas till Samarbetsnämnden.

Det åligger denna att omedelbart — därest så erfordras i samråd med arbetsutskottet — kontrollera de inkomna uppgifterna samt verkställa erforderlig utredning.

Nyetableringsfrågan hänskjutes därefter till Samarbetsnämnden, som prövar densamma under beaktande av allmänt näringspolitiska synpunkter samt av den sökandes affärskompetens, ekonomiska förutsättningar och allmänna lämplighet för rörelsens bedrivande.

Därest Samarbetsnämnden därvid finner att nyetablering ej bör godkännas,

skall beslut därom fattas av kvalificerad majoritet (på sätt i varje avtal närmare angives) och beslutet skall sedermera delgivas KeLiFa.

KeLiFa åligger att vid ärendets remiss skyndsamt — om så erfordras efter förnyad undersökning — taga ställning till Samarbetsnämndens beslut. KeLiFa:s beslut skall omedelbart delgivas Samarbetsnämnden.»

Vid behandlingen i de lokala Samarbetsnämnderna har KeLiFa rättighet att vara representerat av en rapportör, som har yttrande- och förslagsrätt men icke rösträtt. Det har visat sig lämpligt, att i sådana fall då rapportören »inhämtat den utredning, som av KeLiFa verkställts och det efter samråd med KeLiFa:s ombudsman befinnes vara klart och otvetydigt att den sökande saknar personliga (allmän affärs- och branschkännedom) eller ekonomiska förutsättningar», låta rapportören ha fullmakt att omedelbart meddela KeLiFa:s beslut vid nämndens sammanträde, varigenom ärendet blir slutgiltigt avgjort.

Om Samarbetsnämnden icke är tillfredsställd med det beslut KeLiFas styrelse fattat, kan den inleda förhandlingar med KeLiFa eller hänskjuta avgörandet till den Permanenta centralnämnden. Denna består av en representant för vardera KeLiFa, grossistförbundet och köpmannaförbundet samt en av dessa ombud gemensamt utsedd fjärde opartisk ledamot, som tillika är nämndens ordförande och har utslagsröst. Nämndens beslut äro slutgiltiga. Sådan hänvändelse till Permanenta centralnämnden kan göras av endera parten inom 14 dagar — beträffande Norrbottens, Västerbottens, Västernorrlands och Jämtlands län inom 21 dagar — efter det den part, som först fattat beslut i ärendet, erhållit del av den andra partens beslut. »Hänskjutes icke ärende, i vilket Samarbetsnämnden och KeLiFa fattat olika beslut, inom nämnda tid till Permanenta centralnämnden, anses nyetableringen tillstyrkt.»

Från ingången av 1937 utsträcktes kontrollen till filialbildningar. Härvid avtalades:

»Skulle som följd härav åtgärd även beträffande huvudaffär erfordras, skall beslut härom träffas vid direkta förhandlingar i varje särskilt fall mellan de avtalsslutande parterna. För avstängning av huvudaffär erfordras enhälligt beslut av de tre parterna. Sådant ärende kan ej hänskjutas till Permanenta centralnämnden.»

Överlåtelse av redan existerande affär beröres däremot icke av kontrollen.

Sådana lokala avtal inom livsmedelsbranschen, som i den allmänna överenskommelsen förutsattes, ha slutits för hela landet med undantag för Stockholm. I huvudstaden existera nyetableringsnämnder endast för bagerier och konditorier samt för mjölkaffärer. Beträffande de förra samverka KeLiFa, Stockholms kaffe- och kolonialvarugrossisters förening, Stockholms bageriidkareförening och Stockholms bageriidkareförbund, beträf-

fande de senare Mjölkcentralen och Stockholms livsmedelshandlareförening.

Avgöranden i nyetableringsärenden meddelas alla av samarbetet berörda parter och dessa ha att tillse att leverans icke göres till avstyrkt nyetablering. Från början ålåg det sekreteraren i de olika samarbetsnämnderna att på egen hand underrätta olika leverantörer. Sedan ingången av 1936 fungerar det i anslutning till Grossistförbundet upprättade s. k. Centrala rapportsystemet för nyetableringsärenden. Genom detta tillkännagivas avgöranden i nyetableringsärenden även för textil- och kortvarubranschen, färg- och kemikaliebranschen samt parfymeribranschen. Dess cirkulär utgå till medlemmar av Sveriges kolonialvaru-engrossisters riksförbund, Textilgrossisternas riksförbund, övriga för dessa branscher intresserade medlemmar av Sveriges grossistförbund samt till andra leverantörer, vilka direkt anslutit sig till Centrala rapportsystemet. Antalet anslutna uppgår till sammanlagt omkring 1 200. Därjämte underrätta KeLiFa och TeKoFa sina medlemmar.

De till Centrala rapportsystemet direkt anslutna ha fått underteckna en anmälningsblankett enligt följande formulär: »Undertecknad, som önskar stödja samarbetet i nyetableringsfrågan, anhåller härmed att erhålla de meddelanden, som i denna fråga utsändes av Centrala rapportsystemet för nyetableringsärenden, samt förbinder sig att iakttaga de i dessa meddelanden antecknade besluten rörande nyetablerade affärer». De ha vidare fått betala en prenumerationsavgift (25 kronor per år). Denna anmälan utgör hela deras förpliktelse. Inom de olika till Centrala rapportsystemet anslutna organisationerna förekomma icke böter eller garantiförbindelser. Samarbetet har karaktären av »gentlemen's agreements». Ett företag, som i nämnvärd utsträckning levererar till avstyrkta nyetableringar kan emellertid löpa risk att få sina förbindelser med andra i samarbetet deltagande avbrutna.

Antalet prövade nyetableringar är inom speceri- och livsmedelsbranschen mycket stort, som framgår av följande uppgifter över antalet tillstyrkta, avstyrkta och avskrivna nyetableringsärenden årsvis sedan 1937. Anmärkas bör även, att redan existensen av nyetableringskontrollen möjligen kunnat avhålla en del personer utan tillräckliga kvalifikationer, vilka eljest skulle etablerat sig som handlande, från att ens göra något försök därtill.

År	Nyetableringar			Summa
	tillstyrkta	avstyrkta	avskrivna	
1937	292	328	73	693
1938	267	351	35	653
1939	211	308	51	570

Omkring 70 procent av antalet avstyrkta nyetableringar uppges icke ha kommit till stånd. Mera detaljerade äro följande uppgifter, vilka insamlats av Grossistförbundet från samarbetsnämnderna. Uppgifterna i första kolumnen lämnades våren 1938 och gälla under 1937 behandlade nyetableringar samt huruvida etablerade affärer existerade vid ingången av 1938. Uppgifterna härröra från 20 av samarbetsnämnderna. I den högra kolumnen återfinnas motsvarande uppgifter lämnade ett år senare beträffande under 1938 behandlade ärenden. De härröra från 22 samarbetsnämnder.

	1937	1938
1. Avstyrkta nyetableringar:		
Totala antalet avstyrkta	244	214
därav icke etablerade	127	125
etablerade som upphört	13	8
fortfarande existerande	104	81
2. Tillstyrkta nyetableringar:		
Totala antalet tillstyrkta	165	180
därav icke etablerade	16	10
etablerade som upphört	—	3
fortfarande existerande	149	167

Ofta har understrukits att de avstyrkta nyetableringar, som kommit till stånd, arbetat under avsevärt försvårade förhållanden. Så kunde t. ex. en samarbetsnämnd (för Kristianstads och Malmöhus län) rapportera att under 1938 18 tidigare avstyrkta affärer upphört.

I mitten av 1939 ha de berörda organisationerna fört förhandlingar rörande förändringar i nyetableringskontrollen. Man har därvid åsyftat ett närmare utformande av erfarenheterna från det hittillsvarande arbetet.

De bestämmelser rörande begränsning av leveranserna av vissa varor — socker och kaffe — till detaljhandlarna, motsvarande deras tidigare omsättning, vilka utfärdats i samförstånd med Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap i september 1939, ha varit ägnade att försvåra startandet av nya affärer.

Textilbranschen. Samtidigt med förhandlingarna för specerihandeln fördes 1934 liknande förhandlingar för textil- och kortvarubranschen, vilka resulterade i uppdragandet av riktlinjer för en nyetableringskontroll motsvarande dem för specerihandeln. Parterna voro i detta fall Textil- och konfektionsfabrikantföreningen, Textilgrossisternas riksförbund och Sveriges beklädnads- och manufakturhandlareförening. Även här upprättades

ett system av nämnder. Nyetableringsangelägenheter skola först prövas inom respektive län eller dylikt område av detaljistnämnder, i vilka grossister och fabrikanter äga att vara representerade av rapportörer. Ärendena gå därefter till en centralnämnd, bestående av till lika delar grossister och fabrikanter, vid vilken nämnds sammanträden detaljistparten har rättighet att närvara med representant, som vid ärendenas behandling har yttrande- och förslagsrätt men icke rösträtt. I sista hand fungerar som avgörande instans en övernämnd av motsvarande sammansättning som i fråga om specerihandeln. Samarbetet har kommit att omfatta hela landet utom huvudstaden och Gotland.

I det »betänkande rörande nyetableringar inom textil-, konfektions- och kortvarubranscherna», i enlighet med vilket nyetableringarna prövas — något formellt avtal existerade icke till en början — förklaras bland annat följande:

Vid behandling av nyetableringar »skola följande grunder i nu nämnd ordning läggas för frågornas bedömande:
den sökandes personliga förutsättningar för affärs bedrivande,
den sökandes ekonomiska förutsättningar, samt
allmänt näringspolitiska förhållanden.
Detta senare innebär visserligen en prövning rörande behovet av nyetablering, undersökning av andra affärers tidsenlighet, kvalitet och skötsel, den nya affärens läge och beskaffenhet m. m., men innebär å andra sidan jämväl att ett ensidigt tillämpande av behovsprincipen icke får läggas till grund för bedömande av en nyetablering.»

En ytterligare precisering har överenskommits mellan TeKoFa och Textilgrossisternas riksförbund:

»De avtalsslutande parterna hava enat sig om en sådan tolkning av de allmänt näringspolitiska förhållandenas inflytande på bedömandet av ett nyetableringsärende, att begreppet allmänt näringspolitiska förhållanden — — — icke finge tolkas på sådant sätt att meningen vore att under alla förhållanden slå vakt om redan existerande affärer. Därest i övrigt förutsättningar enligt de två förstnämnda grunderna (jfr ovan) förefunnes för nyetablering, borde sålunda en sådan exempelvis kunna medgivas å plats, där förefintliga privata affärer icke kunde anses tillfredsställa allmänhetens efter ortens förhållanden berättigade krav på varusortering eller skäliga försäljningspris eller mot vilka eljest berättigade anmärkningar kunde påvisas, eller där folkmängd, ortens köpkraft m. m. medgåve en ökning i antalet handlande.»

Enligt den ursprungliga uppgörelsen — av den 6 november 1934 — skulle till en början kontrollen icke gälla »utvidgning av redan existerande affär med närliggande branscher» eller »filialbildning». Sedermera har nyetableringsregleringen utsträckts även till dessa. Överlåtelser av redan existerande affärer beröras däremot icke av samarbetet i nyetableringsfrågan.

Sedan ingången av 1936 meddelas avgörandena i nyetableringsärenden för textilbranschen genom det ovan omtalade Centrala rapportsystemet

för nyetableringsärenden. Sedan januari 1940 sker meddelandet genom den nedan omtalade Textilbranschens anslutningsnämnd.

Omfattningen av regleringen för textil- och kortvarubranschen framgår av följande uppgifter över antalet tillstyrkta, avstyrkta och avskrivna nyetableringsärenden årsvis sedan 1936.

År	Nyetableringar			Summa
	tillstyrkta	avstyrkta	avskrivna	
1936	110	188	—	298
1937	121	163	21	305
1938	113	182	21	316
1939	117	165	22	304

Effektiviteten i kontrollen har inom textilbranschen varit mindre än inom specerihandeln. Enligt en uppgift skulle inemot ⅔ av avstyrkta nyetableringar inom denna ha kommit till stånd. De ha sålunda erhållit leveranser från annat håll än från de i samarbetet deltagande grossisterna och fabrikanterna. Ehuru effektiviteten efter hand något förbättrats, har den likväl ansetts otillfredsställande.

Förhandlingar rörande effektivisering av nyetableringskontrollen inom textilbranschen ha därför förts och resulterat i ett nytt avtal, som har trätt i kraft 15 maj 1940. I detta ha mera detaljerade regler för kontrollen utformats, byggande på erfarenheterna från den tidigare verksamheten. Det nya avtalet är slutet mellan Svenska textil- och konfektionsfabrikantföreningen (TeKoFa), Svenska konfektionsfabrikantföreningen (Svenko), Textilgrossisternas riksförbund (TR) och Sveriges beklädnads- och manufakturhandlareförening (SBM).

Affärer, som skola behandlas enligt avtalet, äro angivna på följande sätt:

»Till behandling enligt detta avtal skola inom de distrikt, där avtalsenligt överenskomna anordningar för nyetableringsärendens prövning äro vidtagna, upptagas alla nyetableringar inom detaljhandeln med textil-, konfektions- och kortvaror.

Mom. A. Med nyetablering förstås:

1. Upprättande av ny affär.
2. Upprättande av filial med eller utan självständig förvaltning.

Skulle som en följd härav åtgärder även beträffande huvudaffär erfordras, skall beslut härom träffas vid direkta förhandlingar i varje särskilt fall mellan de avtalsslutande parterna. För avstängning av huvudaffär erfordras enhälligt beslut av parterna.

3. Utvidgning av existerande affär med varuslag, som i regel icke ingå i liknande affärers varusortiment.
4. Flyttning av existerande affär från ett samhälle till ett annat.
5. Upptagande inom hantverksföretag av försäljning av varor, som icke härröra från egen tillverkning.

Mom. B. Lika med nyetablering skola följande fall av fortsättande av existerande affär behandlas:

1. Då konkurs inträffat;
2. Då ackord ifrågasättes inom fyra år från det ackord tidigare beviljats.»

Avtalet preciserar grunderna för bedömandet av nyetableringsärenden sålunda:

»Vid behandling av nyetableringsärenden skola följande synpunkter i nu nämnd ordning läggas till grund för bedömandet:

a. sökandens personliga förutsättningar för affärs bedrivande;
b. sökandens ekonomiska förutsättningar; och
c. allmänt näringspolitiska förhållanden.

Särskilt beaktande skall ägnas åt att affärslokalens inredning, med hänsyn till ortens förhållanden, motsvarar rimliga fordringar inom branschen.

Sökande skall anses besitta erforderliga ekonomiska förutsättningar, när han förfogar över kapital, helt eller delvis eget, avpassat för rörelsens beräknade omfattning.

Vid övervägandet av de allmänt näringspolitiska förhållandena må behovsprincipen ej läggas till grund på sådant sätt, att förhandenvaron av andra affärer å platsen i och för sig utgör hinder för nyetablering.»

Vid avtalet äro fogade »särskilda föreskrifter», vilka ytterligare precisera dessa bestämmelser:

»För att nyetablering skall godkännas, bör sökanden i normala fall ha uppnått minst 23 års ålder. Undantag härifrån kan emellertid äga rum, därest det är uppenbart, att sökanden äger nöjaktiga personliga förutsättningar för rörelsens bedrivande.

Förutsättning för godkännande av nyetablering är vidare *dels* att sökanden har minst tre års praktik inom branschen eller därmed likvärdig kompetens, *dels* att han äger erforderlig kunskap i bokföring.

Bokföringskunskapen bör om möjligt styrkas genom intyg, som fogas vid anmälan om nyetablering. Den omständigheten att dylikt intyg saknas, utgör emellertid icke hinder för etableringens godkännande, därest det på annat sätt visas eller av förhållandena framgår, att erforderlig bokföringskunskap är till finnandes hos sökanden. Kravet på bokföringskunskap hos sökanden må frångås, om det visas att den person inom företaget, som ansvarar för bokföringen, äger nöjaktig kunskap i förevarande hänseende.

I fall, då man och hustru avse att gemensamt bedriva affär eller då affär skall bedrivas i form av handelsbolag med två eller flera delägare, må de uppställda kraven ifråga om de personliga förutsättningarna begränsas att gälla endast endera maken, respektive en utav bolagsmännen.

Därest prövning av nyetablering ifrågakommer för affär, som bedrives i form av aktiebolag, kommanditbolag, ekonomisk förening eller dylikt, förutsättes för godkännande av de personliga förutsättningarna, att dessa skola vara uppfyllda av person, som i egenskap av verkställande direktör eller föreståndare på varaktigt sätt är knuten till företaget.

Visar det sig, att planerad nyetablering i verkligheten skulle utgöra bulvanaffär för grossist eller fabrikant, skall etableringen icke godkännas.»

Nyetableringsärenden skola handläggas dels lokalt, dels centralt. Den lokala behandlingen sker av detaljistparten inom manufakturnämnder,

tillsatta länsförbundsvis eller för två eller flera länsförbund gemensamt. För den centrala behandlingen tillsättes en centralnämnd, bestående av två representanter för vardera TeKoFa, Svenko och TR. Slutligen finnes en skiljenämnd bestående av fyra personer, av vilka en utses av TeKoFa och Svenko gemensamt, en av TR och en av SBM samt den fjärde, som skall vara opartisk och fungera som nämndens ordförande och har utslagsröst, av de avtalsslutande parterna gemensamt. Avtalet reglerar de olika nämndernas verksamhet genom noggranna föreskrifter. Dessutom fastställer det bestämmelser för anslutning av utanför organisationerna stående leverantörer. Det härför verksamma organet, Textilbranschens anslutningsnämnd, väntas komma att spela stor roll i strävandena att få med så många som möjligt av manufakturhandelns leverantörer i samarbetet och därigenom öka nyetableringsregleringens effektivitet. Till avtalet äro dessutom fogade formulär för anmälan om nyetablering, för utlåtande, som är avsett att avgivas av köpmannaföreningarnas ombud, samt för rapport om nyetablering från manufakturnämnd till centralnämnd.

För *modehandeln* har Sveriges damhattfabrikanters förening i samarbete med SBM 1938 upprättat en nyetableringskontroll efter samma linjer, som tidigare tillämpats inom textil- och kortvarubranschen.

Färghandeln. Inom färghandeln ha sedan omkring 1930 existerat nyetableringsavtal mellan Färghandelns leverantörförening (tidigare Färg- och kemikaliegrossisternas förening) och olika färghandlareföreningar. Sedan leverantörerna blivit anslutna till KeLiFa respektive Grossistförbundet träffades avtal mellan dessa två organisationer och till en början den fristående Skånes färghandlareförening — vilket avtal numera upphört — samt 1937 med samtliga övriga färghandlareföreningar. De senare avtalen, vilka alltjämt äro i kraft, ordna nyetableringskontrollen efter i stort sett samma grunder som dem, vilka överenskommits för manufakturbranschen. Avgjorda ärenden meddelas genom Centrala rapportsystemet. Prövningsgrunderna utgöra också här sökandens branschkunskaper och personliga förutsättningar, hans ekonomiska förutsättningar samt s. k. allmänt näringspolitiska förutsättningar. Beträffande de sistnämnda finnes uttryckligen förklarat, att »behovsprincipen *ej* må läggas till grund på sådant sätt att förhandenvaron av andra affärer på platsen i och för sig får utgöra hinder för en nyetablering». En motsvarande bestämmelse har också ingått i de tidigare avtalen.

1938 handlades 141 nyetableringsärenden varav 70 tillstyrktes, 65 avstyrktes och 6 avskrevos, 1939 voro motsvarande tal 100, 34, 59 och 7.

Nyetableringskontrollen för färghandeln synes vara effektivare än den för textilbranschen. Enligt uppgifter, som motsvara de i det föregående för specerihandeln lämnade och liksom dessa härrörande från flertalet — men

icke samtliga — distriktsorganisationer, hade av under 1938 avstyrkta 56 nyetableringar 34 icke kommit till stånd; återstående 22 existerade vid årets utgång. Av 57 tillstyrkta nyetableringar existerade vid årets utgång 50.

Parfymeribranschen. Etablerandet av ny detaljaffär inom parfymeri- och tekniska branschen prövas numera enligt ett 1939 ingånget avtal mellan KeLiFa och Grossistförbundet. Avgörandet ligger hos en nämnd, vilken består av lika antal grossister och fabrikanter. Avtalet är i övrigt av samma modell som de för färghandeln gällande och kan sägas utgöra ett komplement till dessa. Enligt detsamma prövades under 1939 9 ärenden, varav 4 tillstyrktes och 5 avstyrktes.

Järnhandeln. Inom järnhandeln handläggas sedan 1934 nyetableringsärenden enligt en överenskommelse mellan Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar och Manufaktursektionen, sektion av Järn- och metallvaruleverantörföreningen. Prövningen sker av en nämnd, bestående av två representanter för vardera järnhandlarna, Manufaktursektionen och järnhandelsbiträdenas riksförbund samt av en av dessa gemensamt vald opartisk ordförande.

»Finner nämnden, att nyetablering icke bör komma till stånd, eller, om tillstyrkt nyetablering ej vill ingå som medlem i järnhandlareförening, skall medlem av Manufaktursektionen icke inleda några affärsförbindelser med sådan firma.»

»Finner nämnden, att nyetablering må komma till stånd, kan detta bekräftas genom inval i vederbörande järnhandlareförening.

Under tiden innan sådan nyetablering vunnit inträde i järnhandlareföreningen eller, om järnhandlareföreningen oaktat nämndens tillstyrkan vägrat medgiva inträde, äro Manufaktursektionens medlemmar oförhindrade att inleda affärsförbindelse med sådan firma, varvid dock iakttages att densamma icke likställes i inköpshänseende med de organiserade järnhandlarna, vilka skola skyddas med en marginal av minst 3 procent, såvida icke mellan CS och leverantörer eller leverantörgrupper ingångna avtal annat föreskriva.»

Antalet prövade nyetableringsärenden inom järnhandeln har utgjort:

År	Tillstyrkta	Avstyrkta	Avskrivna	Oavgjorda	Summa
1935	10	4	1	2	17
1936	6	6	4[1]	7	23
1937	8	9	3	2	22
1938	4	8	1	4	17
1939	3	2	1	—	6
Summa	**31**	**29**	**10**	**15**	**85**

[1] Därav 1 återtagen.

Flertalet av de avstyrkta ha icke etablerat sig.

Rörande avtal mellan Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar och olika leverantörgrupper se nedan.

Tobakshandeln. Tobakshandeln är som tidigare omnämnts i viss mån reglerad genom Svenska tobaksmonopolets sätt att endast bevilja vissa handlande inköpsrätt hos detsamma. I övrigt finnas en del avtal mellan Svenska tobaksengrossisters förening och olika tobakshandlareföreningar.

Skohandeln. Inom skohandeln behandla medlemmarna av Sveriges skofabrikanters intressentförening frågan om leveranser till nystartade affärer genom en inom föreningen tillsatt kommitté. Kontrollen, som startades i maj 1935, skötes sålunda av fabrikanterna. Den kan i viss mån sägas ha karaktären av en utvidgad kreditupplysning och upprättades på grund av skofabrikanternas förluster på detaljister under krisen i början av 1930-talet. Antalet nyetableringsärenden framgår av följande:

År	Godkända	Ej godkända	Summa
1935 (halva året)	17	22	39
1936	18	48	66
1937	15	50	65
1938	22	46	68
1939 (t. o. m. april)	5	20	25
Summa	**77**	**186**	**263**

Fotografiska handeln. Sveriges fotoleverantörers förbund har sökt organisera en säregen form av kontroll. Handel får endast bedrivas av erkända fotohandlare. För att bli erkänd måste en sökande i en stad kvalificera sig genom:

»att för Sveriges Fotoleverantörers Förbunds ombudsman prestera bevis för att han innehar i handelsregistret införd firma;

att från en eller flera av de till Sveriges Fotoleverantörers Förbund anslutna leverantörerna per extra kontant inköpa ett sorterat lager av fotomaterial (såväl kameror och tillbehör som förbrukningsartiklar) för sammanlagt minst 1 500 kronor netto;

att hos ombudsmannen i och för behörig kontroll av inköpssumman, kontant deponera nämnda belopp jämte fullmakt för denne att utbetala detsamma till respektive leverantörer mot av dessa utfärdade och av den blivande återförsäljaren godkända proforma-fakturor;

att underteckna och till ombudsmannen insända ett exemplar av Sveriges Fotoleverantörers Förbunds »Allmänna försäljningsbestämmelser för detaljhandeln med fotografiska artiklar».

Till den sistnämnda punkten kan erinras om att försäljningspriserna för de fotografiska märkesvarorna äro fastställda av fabrikanterna och »måste obrottsligt tillämpas vid all försäljning».

Etableringsbestämmelserna förklaras vara minimifordringar.

»Leverantörerna få icke utföra några som helst varuleveranser förrän de från ombudsmannen erhållit skriftlig bekräftelse på att den nye återförsäljaren uppfyllt här ovan stipulerade villkor och blivit registrerad i Sveriges Fotoleverantörers Förbunds kartotek över erkända fotoförsäljare.»

Utanför städerna gäller icke summan 1 500 kronor utan ett icke angivet belopp, som skall utmätas efter omständigheterna i varje särskilt fall.

Tidningsförsäljare. Det system, enligt vilket antalet tidningsförsäljare begränsas, har i samband med redogörelsen för tidningarnas organisationsväsende beskrivits.

Bokhandeln. Inom bokhandeln, där varorna i viss utsträckning säljas i kommission för förlagen, bestämmer Svenska bokförläggareföreningen över antagandet av nya kommissionärer i enlighet med den redogörelse, som ovan lämnats för förhållandena inom denna bransch.

En diskussion av nyetableringsfrågan följer i ett särskilt avsnitt nedan.

Avtal med leverantörorganisationer.

Nyetableringsfrågan är endast en av de angelägenheter, beträffande vilka det föreligger avtal mellan leverantörsammanslutningar och köpmannaorganisationer. Även andra sådana avtal existera. De äro av ett par olika typer.

Mest intimt är samarbetet, då ett exklusivavtal förekommer, d. v. s. då leverantörerna förbundit sig att endast sälja till köpmannaorganisationens medlemmar, de senare åter att köpa endast av de organiserade leverantörerna.

Ett sådant *dubbelsidigt exklusivavtal* har 1936 slutits mellan Sveriges möbelindustriförbund och Sveriges möbelhandlares centralförbund och gäller från ingången av 1937. Ett sådant exklusivavtal inom en så stor bransch är anmärkningsvärt. Enligt detsamma gäller:

»All försäljning skall ske endast till öppna och av organisationen godkända möbelaffärer. För att vara godkänd måste affären vara direkt eller indirekt ansluten till Sveriges möbelhandlares centralförbund. — — —

Möbelaffärerna skola göra sina inköp av möbler från fabrikanter tillhörande Sveriges möbelindustriförbund dock att mindre köp av s. k. enstycksaker kan ske från utomstående tillverkare.»

Ömsesidigt exklusivavtal förekommer även mellan Sveriges urmakareförbund och Sveriges urgrossisters förening samt Sveriges urmakares leverantörförening. Avtalet tjänar att skydda de yrkesutbildade urmakarna i deras näring.

Dubbelsidiga exklusivavtal existera som på annan plats omtalats mellan pappersbruken, påsfabrikantföreningen och pappersgrossistförbundet.

Ett *enkelsidigt exklusivavtal* föreligger i överenskommelsen mellan den europeiska linoleumkonventionen och Sveriges linoleumhandlareföreningars riksförbund. Linoleumhandlarna ha förbundit sig att endast föra linoleum från till konventionen anslutna tillverkare. Denna förpliktelse gäller även för sådana återförsäljare, som stå utanför linoleumhandlareorganisationerna. I gengäld garantera fabrikanterna att av linoleumhandlareföreningarna fastställda utförsäljningspriser — som godkännas av tillverkarna — skola upprätthållas även av övriga återförsäljare (utom konsumtionsföreningar) samt lämna linoleumhandlareföreningarnas medlemmar en särskild förmånsrabatt.

Enligt ett avtal mellan Sveriges guldlistfabrikanters yrkesförening och Sveriges glasmästeri- och förgylleriidkares riksförbund skall det senare

»tillförbinda sina medlemmar att inköpa och saluföra uteslutande sådana ramlister i färdiga rå och trä, vilka tillverkas av Föreningens medlemmar, samt att rätta sig efter de konditioner och leveransvillkor, som av Föreningen bestämmes. Förpliktelsen skall dessutom omfatta skyldighet för Förbundets medlemmar att i första hand från Föreningens medlemmar inköpa även andra av dem tillverkade eller salufördа varor.»

Det har upplysts, att »Riksförbundets medlemmar utgöra cirka 25 procent av fabrikernas återförsäljare» och att avtalet icke kan »beräknas få nämnvärd inverkan på varans distribution».

I de äldre nyetableringsavtalen inom färghandelsbranschen fingo färghandlareföreningarna förbinda sig att medverka till att deras medlemmar *dels* beträffande varor, som tillhandahöllos av i ett särskilt leverantörregister upptagna firmor, verkställde sina inköp hos dessa leverantörer, *dels* höllo av fabrikanten fastställda utförsäljningspris å märkesvaror.

De avtal, som järnhandlareföreningarna slutit med olika leverantörorganisationer och som nedan refereras, innehålla bestämmelser, enligt vilka järnhandlarna i första hand skola köpa från de organiserade tillverkarna (se nedan).

En ansats till ett ensidigt exklusivavtal till återförsäljarnas förmån finnes i järnhandelns nyetableringsavtal. Det heter där:

»Finner nämnden, att nyetablering icke bör komma till stånd, eller, *om tillstyrkt nyetablering ej vill ingå som medlem i järnhandlareförening*, skall medlem av Manufaktursektionen icke inleda några affärsförbindelser med sådan firma».

Vanligare äro sådana avtal, som tillförsäkra vissa kategorier av återförsäljare en speciell förmånsrabatt *(förmånsavtal)*. Typiska för sådana avtal äro järnhandlareföreningarnas, vilka tidigare uppmärksammats bland annat av trustlagstiftningskommittén. Det äldsta av dessa avslöts redan 1909 mellan Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar och Gjutericonventionen och har existerat i stort sett i samma form alltsedan dess. Det har refererats i föregående avdelning (se sid. 91 f.).

Rabattbestämmelserna i avtalet innehålla, att järnhandelsföreningsmedlemmarna samt de i avtalet uppräknade s. k. B-kunderna erhålla 5 procent högre rabatt än övriga köpare.

I gengäld påtaga sig järnhandlarna vissa förpliktelser rörande inköp från de organiserade fabrikanterna. Bestämmelsen härom har något olika formulering i olika avtal; vanlig är t. ex. denna:

»Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareföreningar förpliktar sig med alla inom ramen för dess befogenhet fallande medel verka för att järnhandlarna verkställa sina inköp av under avtalet fallande artiklar uteslutande av de fabrikat, som Fabrikanterna (de anslutna) låta föra i marknaden».

Det är svårt att avgöra, vilken betydelse denna bestämmelse i praktiken kommit att få.

Sådana avtal har järnhandlareorganisationen slutit beträffande gjutgods, gasartiklar, hästskor, metaller, byggnadssmiden, träskruv, sågblad, jordbruksmaskiner, plogdelar, stängselnät, velocipeder, gräsklippare, plåtradiatorer, plogar, stenredskap. Dessutom ha en del firmor eller sammanslutningar ensidigt utlovat järnhandelsföreningsmedlemmarna viss förmånsrabatt och fastställt försäljningsvillkor; dessa kunna emellertid när som helst ändras. Detta gäller bland annat spik.

Förmånsrabatten för järnhandlarna sammanhänger i viss mån med järnhandelns karaktär av att till en del vara grosshandel. Dess storlek varierar i de enskilda avtalen.

Liknande avtal som för järnhandeln förefinnas i flera fall mellan fabrikantorganisationer och sammanslutningar av yrkesmän eller handlande. Se härom även vad som anföres i avsnittet om hantverkets organisationer.

Även där sammanslutningar eller avtal icke förekomma, existera emellanåt förhållanden, som äro likartade de ovan omtalade. Samma verkan som av ett enkelsidigt exklusivavtal erhålles, då fabrikanter låta sina återförsäljare förbinda sig att endast föra produkter från medlemmar av viss sammanslutning. Exempel härpå utgöra Svenska kvarnföreningens försäljningsvillkor, som berördes i föregående avdelning. Vanligt är vidare att återförsäljarna äro uppdelade i olika kategorier, främst efter omsättningens storlek, vilka erhålla olika rabatter. Man kommer här över på frågan om försäljningarnas ordnande för det enskilda företaget och de rena leveranskontrakten.

De överenskommelser, som träffats av dels köpmannasammanslutningar, dels konsumentkooperationen med jordbrukarnas ekonomiska föreningar omtalas på annan plats.

I någon mån kan man vid avtal mellan leverantör- och återförsäljareorganisationer tala om organisationstvång. I den mån leverantörerna förbinda sig att endast sälja till medlemmar av viss sammanslutning, bli återförsäljarna inom ifrågavarande bransch tvingade att ansluta sig till denna. På liknande sätt främjas anslutningen till en viss organisation, om dess medlemmar erhålla en större rabatt än andra återförsäljare. Utanför en leverantörsammanslutning stående företag hämmas i sin verksamhet eller tvingas ansluta sig till organisationen, om flertalet återförsäljare få förbinda sig att endast sälja de organiserade leverantörernas artiklar.

Inköpsfrågor.

Avslutandet av dylika överenskommelser utgör en del av köpmannaorganisationernas handläggning av inköpsfrågor. I stort sett stå detaljistorganisationerna därvid inför samma uppgifter som grossistsammanslutningarna, och vad som i det föregående sagts om dessa, äger därför sin tillämpning även här. I det föregående avsnittet lämnades en redogörelse för de s. k. kedjebildningarna. Redan innan dessa uppkommo hade försök från flera detaljhandlares sida gjorts att organisera gemensamma inköp. Dylika samköpsföreningar ha emellertid icke erhållit nämnvärd omfattning och kunna nu sägas ha ersatts av kedjebildningarna.

Köpmännens allmänna intresseorganisationer ha icke haft något direkt med dessa att göra; de innefatta ju bland sina medlemmar såväl självständiga detaljhandlare som sådana, vilka äro medlemmar i dylika kedjebildningar. Köpmannaorganisationerna ha dock drivit en viss propaganda för koncentrerade inköp och intagit en positiv inställning till mera stabila förbindelser mellan detaljhandlarna och deras leverantörer. I och med den starka utvecklingen av kedjorna ha emellertid såväl grossisternas som köpmännens allmänna intresseorganisationer fått särskilt representera de självständiga mindre företagen, någon gång i motsättning mot kedjebildningarna och storföretagen.

Stridsåtgärder.

Till slut må i samband med handelns organisationsväsende nämnas några ord om sammanslutningarnas stridsåtgärder. Om man så vill kunna avstängningar av icke godkända nyetableringar eller av utomstående vid förekomsten av exklusivavtal räknas hit. Dessa ha tidigare behandlats. Det återstår att omtala sådana andra stridsåtgärder som t. ex. bojkotter. Dylika stridsåtgärder torde knappast användas i organisationssträvandena för att

framtvinga ökad anslutning. De ha däremot någon gång förekommit i kampen mellan olika distributionsformer. De privata köpmännen ha i allmänhet varit ovilliga att sälja produkter från företag, i vilka kooperationen är intresserad. Från köpmännens sida har hot om bojkott av sådana tillverkare, vilka leverera till enhetsprisföretag liksom tidigare till konsumentkooperationen, mer än en gång förekommit. Enstaka leverantörssammanslutningar ha också vägrat leveranser till dessa (en del uppgifter härom finnas i utredningen rörande enhetsprisföretagen[1]). I ett eller annat fall torde bojkott från köpmännens sida ha verkställts mot leverantörer, som icke böjt sig för deras önskningar. Sådana bojkotter ha emellertid i allmänhet varit mycket löst organiserade. Köpmannaorganisationerna ha vidtagit vissa åtgärder »för att upplysa sina medlemmar om, vilka enhetsprisföretagens leverantörer äro». Enhetsprisföretagsutredningen uttalar, att dessa åtgärder »hämta sin näring ur skråtidens föreställningsvärld med dess övertygelse om det berättigade och nödvändiga i att förbehålla vissa yrken och näringar åt ett begränsat antal utövare, vilkas bärgning skulle tryggas». Köpmännen kunna svara, att de endast hävda sin rätt att välja leverantörer. Oviljan mot leverantörer till konsumentkooperationen och enhetsprisföretagen har bland annat berott på att dessa storföretag inom distributionen i många fall erhållit förmånligare inköpspriser än andra.

De motsättningar, som givit upphov till sådana stridsåtgärder, ha växlat i styrka. De skärptes under depressionen i början av 1930-talet, när de då nya enhetsprisföretagen hastigt utvecklades. De ha under den följande högkonjunkturen mattats av samtidigt med att såväl fabrikanter som konkurrerande distributörer anpassat sig till de nya företagsformerna. Av betydelse har även uppkomsten av de i första avsnittet av denna avdelning omtalade fabrikantsammanslutningarna varit.

4. Uttalanden rörande distributionens organisationer.

Den samverkan, varom i föregående avsnitt talats, har varit ett samarbete mellan vad som vanligen kallas »enskilda företag» inom varudistributionen. En betydande del av denna ombesörjes emellertid därjämte av andra företagsformer. Största roll bland dessa spelar *konsumentkooperationen*. Denna hade 1938 över 4 800 försäljningsställen med en omsättning av omkring 530 (1939 590) miljoner kronor. Detta utgjorde omkring 12 procent av den totala detaljhandelsomsättningen i Sverige; inom livsmedelsbranschen, som utgör konsumentkooperationens väsentligaste verksamhetsfält, torde dess andel av den samlade omsättningen vara 20—25 procent. Som gemensam huvudorganisation fungerar det år 1899 startade Kooperativa förbundet, vilket år 1938 hade en omsättning av 230 (1939

[1] Stat. off. utr. 1935: 63.

269) miljoner kronor. Förutom som konsumtionsföreningarnas eget grosshandelsföretag har förbundet en omfattande verksamhet dels med yrkesutbildning för konsumtionsföreningarnas anställda samt revision och annan service åt föreningarna, dels med propaganda för konsumentkooperationens principer. *Enhetsprisföretagen* representera en annan företagsform, som brukar skiljas från den enskilda detaljhandeln. Dessas omsättning torde icke uppgå till mer än en eller möjligen ett par procent av landets totala detaljhandelsomsättning; deras andel är givetvis större för de branscher och de orter — huvudsakligen de större och medelstora städerna — inom vilka företagen ifråga äro verksamma. Åter andra företagsformer inom handeln representeras av *varuhusen* och *postorderaffärerna*. Inom den övriga handeln kan det ur vissa synpunkter vara anledning att skilja mellan å ena sidan företag, som tillhöra de tidigare beskrivna *kedjebildningarna*, och å andra sidan gross- och detaljhandelsföretag, vilka äro fristående i förhållande till dessa.

Konkurrensen mellan de olika företagsformerna har haft stor betydelse för distributörsammanslutningarnas uppkomst, utveckling och verksamhet. Man kan rentav säga att sammanslutningarna — eller åtminstone en god del av deras verksamhet — drivits fram på grund av konkurrensen mellan de olika företagsformerna. Denna verksamhet har nämligen i många fall motiverats med att den skulle stärka den enskilda handelns konkurrensförmåga i dess tävlan med andra företagsformer.

Effektivisering. En betydande del av sammanslutningarnas verksamhet avser direkt eller indirekt att åstadkomma en effektivisering av handeln. Hit höra anstalter för en förbättrad yrkesundervisning, för rationalisering av affärsverksamheten och butikskulturens höjande och för förbättring av handelns bokföring och kalkulation. Arbetet på att avskaffa olämpliga rabatter — t. ex. de s. k. korporationsrabatterna — måste också i den mån det krönes med framgång vara ägnat att medföra en rationalisering av handeln. Det samma gäller överenskommelserna om realisationstider, gemensamma stängningstider och andra dylika ordningsåtgärder. I viss mån kunna sammanslutningarnas prislistor överflödiggöra åtskilligt dubbelarbete med kalkylering; organisationernas service i fråga om prisfastställandet är då att betrakta som en rationaliseringsåtgärd för handeln i dess helhet. Det finns också anledning understryka betydelsen av det utbyte av erfarenheter mellan medlemmarna och det allmänna upplysningsarbete, som äger rum inom föreningarna. Vad sammanslutningarna på dessa och andra vägar åstadkomma för handelns effektivisering måste ur allmänna synpunkter högt värderas; det tillkommer organisationerna att fullfölja och ytterligare utvidga denna verksamhet.

Nyetableringsreglering. Den inom flera branscher upprättade nyetableringskontrollen betraktas av företagen och organisationerna som en effektiviseringsåtgärd för varudistributionen i dess helhet. Dess betydelse för den enskilda handeln i dess konkurrens med konsumentkooperationen understrykes vidare; kooperationen bedriver — säges det — för sin del en mycket sträng »nyetableringskontroll» och aktar sig väl för att lägga sina försäljningsställen så tätt, att omsättningen per affär blir för ringa. Den enskilda handeln måste också se till att den icke blir splittrad på alltför många små och oekonomiska enheter. Enligt företagsräkningen var omsättningen i de kooperativa butikerna i genomsnitt ungefär dubbelt så stor som i de enskilda affärerna (jfr sid. 232).

Frågan om en offentlig reglering av tillströmningen till handeln, t. ex. genom uppställandet av legala kompetensvillkor, var under 1920-talet föremål för utredningar. Som framgår av redogörelsen i avd. V A (sid. 316 f.) ställde sig emellertid statsmakterna avvisande gentemot dylika åtgärder. Det uttalades därvid, att näringsidkarna i vissa fall genom organiserad samverkan av egen kraft borde kunna förverkliga det mål, för vars uppnående lagstiftningens ingripande påfordrats. Sedan sålunda statsmakterna avböjt en offentlig reglering av detaljhandelns nyetableringsfråga, har den samverkan mellan organisationerna, som i det föregående avsnittet skildrats, kommit till stånd, delvis byggande på redan tidigare gjorda ansatser.

De sakkunniga vilja i det följande ange några synpunkter på den av de privata organisationerna ordnade nyetableringskontrollen. Att nyetableringsregleringarna kunna vara förenade med vissa fördelar är uppenbart. I många fall kan antalet utförsäljningsställen begränsas utan att den köpande allmänheten åsamkas några olägenheter, varigenom möjligheter till besparingar uppstå ifråga om såväl lokaler som arbetskraft. (Härtill bör dock den reservationen fogas, att en begränsning av antalet utförsäljningsställen i Sverige synes ha ägt rum mindre i de större städerna än på smärre platser, där olägenheter därav för allmänheten äro mera sannolika än i dylika städer med deras större antal affärer.) Den genom regleringen friställda arbetskraften skulle — åtminstone till största delen — kunna komma till användning i annan sysselsättning. Handelns uppdelning på ett mindre antal enheter medför vidare en minskning av den totala lagerhållningen, vilket åtminstone under normala tider får anses vara en fördel för folkhushållet och minska dess konjunkturkänslighet. För leverantörerna medför nyetableringsregleringen att kreditriskerna avtaga och en del förluster undvikas, ett förhållande, som av dem tillmätes stor vikt och föranlett deras medverkan till eller i vissa fall deras upprättande på egen hand — t. ex. inom skohandeln — av dylika regleringar. Både för leverantörerna och detaljhandlarna kännes konkurrensen från s. k. okynnesetableringar besvärande; en person, som startar en affär men efter endast kort tid måste

slå igen, förorsakar åtskillig oro på marknaden, då lagret realiseras. Nyetableringskontrollen kan vidare motverka att mindre kvalificerade eller eljest mindre lämpliga personer etablera sig som handlande. Anspråken på detaljhandelns utövare ha under det senaste decenniet vuxit. En fördel är det också, att en reglering kan hindra personer att offra sina besparingar på att starta en egen affär i fall, då detta med stor sannolikhet kan väntas leda till misslyckande.

Till nyetableringsregleringarnas olägenheter hör, att de kunna göra det svårare för nya män och nya företagsformer att slå sig fram, vilka i öppen konkurrens väl skulle förmått att hävda sig och ha bidragit till en effektiv varudistribution. Det erbjuder stora svårigheter att i förväg bedöma en persons lämplighet för handelsyrket. Genom minskningen av antalet företag i förhållande till vad det eljest skulle ha varit, blir det vidare lättare att åstadkomma en samverkan, som håller uppe priserna.

Risken för att dessa olägenheter skola framträda liksom givetvis även utsikterna att uppnå ovan berörda fördelar minskas av att nyetableringsregleringarna sällan äro fullständigt effektiva. Härtill bidrager konkurrensen mellan olika leverantörer. Risken för att nyetableringsregleringen skall möjliggöra en olämplig prispolitik eller en icke önskvärd begränsning av antalet affärer, minskas av konkurrensen mellan de olika företagsformerna inom varudistributionen.

För ett närmare bedömande av nyetableringskontrollen är det nödvändigt, att skilja på olika former därav. I fråga om prövningen av de sökande ha två principer tillämpats. Dels har prövningen gällt de sökandes *kompetens* och lämplighet i övrigt att sköta en affär och deras ekonomiska resurser, dels har den gällt *behovet* av en ny affär på ifrågasatt plats. En prövning av det förra slaget medför mindre risker för olämplig tillämpning än en av det senare slaget. Den sökandes kompetens — varukännedom och allmänna affärsekonomiska insikter, förvärvade genom praktik inom branschen, kunskaper i bokföring m. m. — utgör en naturlig bedömningsgrund och för denna kunna relativt objektiva normer uppställas. Mot en varsam reglering på denna grundval synes ur allmänna synpunkter ingen invändning kunna resas.

Behovet av ytterligare affärer är i regel svårare att bedöma och en sådan prövning lämnar större rum för godtycke. För de stora städerna är behovsprincipen nästan omöjlig att tillämpa (inom speceri- och textilbranscherna omfattar den existerande kontrollen icke Stockholm). Vid en bedömning av behovet av en ny affär bör — vilket ganska allmänt erkännes — hänsyn vidare tagas till hur de äldre affärerna skötas. Behov av en ny affär måste anses föreligga, om de äldre äro mindre effektiva och den nya affärens tillkomst skulle kunna väntas medföra en förbättring i betjäningen av allmänheten. Ett bedömande av denna art är emellertid svårt

i det enskilda fallet. Många gånger synes ett strikt särskiljande av de båda bedömningsgrunderna icke ha skett. — Näringsorganisationssakkunniga vilja uttala, att de för sin del anse det vara ur allmänna synpunkter önskvärt att behovsprincipen, om den över huvud kommer till användning, tillämpas med största försiktighet.

Det sagda gäller närmast en nyetableringskontroll av den typ, som förekommer inom de stora speceri- och manufakturbranscherna. Inom några andra grenar av handeln förekommer det att nyetableringsregleringen är förenad med ett visst organisationstvång. En bestämmelse härom förekommer i järnhandelns nyetableringsavtal (se sid. 261), varjämte föreningsmedlemmarnas förmånsrabatt verkar i samma riktning, varom mera nedan. Ännu längre har det gått t. ex. inom möbelbranschen, där handlandenas och fabrikanternas organisationer slutit ett exklusivavtal. Dylika regleringar, som medföra att medlemskap i viss förening blir en förutsättning för rätten att utöva visst yrke och bedriva viss verksamhet, synas de sakkunniga olämpliga. De olägenheter, som nyetableringsregleringarna även inom andra branscher kunna medföra, riskerar man i högre grad inom branscher, där sådana avtal föreligga. Erfarenheten synes emellertid närmast ge anledning till uppfattningen, att dylika avtal i regel ej bli varaktiga.

Olägenheter av sammanslutningarnas verksamhet. Några andra olägenheter av sammanslutningarnas verksamhet kunna även uppmärksammas. Emellanåt förekommer att medlemmar av viss handelsorganisation erhålla förmånligare rabatter än utanför sammanslutningen stående konkurrenter. Detta synes de sakkunniga i allmänhet vara ett olämpligt förhållande. Härigenom uppkommer lätt samma verkan som av ett organisationstvång (jfr järnhandeln). Huvudprincipen synes böra vara att ersättningen skall vara beroende av de tjänster, som vederbörande utföra i varudistributionen. Järnhandelns representanter göra gällande att förmånsrabatterna stå i överensstämmelse med denna princip, eftersom järnhandlarna tjänstgöra som grossister i förhållande till lanthandlarna; samma rabatt tillkommer, som framgår av den tidigare redogörelsen, i allmänhet även vissa utanför järnhandlareföreningarna stående företag.

De motsättningar, som bestå mellan olika företagsformer inom handeln, ha ibland tagit sig mindre lämpliga uttryck. De sakkunniga anse, att de olika företagsformerna böra i fri tävlan få visa sin konkurrensförmåga. Det förefaller icke lämpligt, att sammanslutningarna vidtaga åtgärder för att hindra nya företagsformer att komma fram. Uppmärksammas bör emellertid att motsättningen mellan de olika företagsformerna ofta bottnar däri, att de nya erhållit särskilt förmånliga leveransvillkor. En följd härav har blivit, att de äldre företagsformernas organisationer sökt för sina medlemmar komma i åtnjutande av samma förmåner. En rättvis konkurrens för-

utsätter att de rabattsystem, som tillämpas av fabrikanterna och grossisterna, äro riktigt avvägda. Också här bör huvudprincipen vara den, att rabatterna svara mot de insatser, som företagen göra i distributionen och den olikhet med avseende på säljarens kostnader, som uppkommer genom olika återförsäljningssystem. Det är naturligt, att grossistrabatten är större, där lagerhållning kommer ifråga, än där grossisten överlåter åt fabrikanten att försända varorna direkt till butikerna. Det är också motiverat, att kunder, som köpa stora partier på en gång — särskilt då det gäller beställningsartiklar — erhålla förmånligare pris än kunder, som endast beställa mindre partier. Dessa rabatter skola svara mot de kostnadsbesparingar, som de stora beställningarna föra med sig, men böra icke innebära att stora avnämare utnyttja sin maktställning till att tilltvinga sig alltför låga priser, vilket möjligen kan medföra en fördyring för övriga avnämare. Prissättningen synes alltjämt i viss mån avvika från dylika principer. Sammanslutningarnas verksamhet synes delvis ha befrämjat men delvis också ha försvårat dessa principers tillämpning.

Prisbestämmande inflytande. Det inflytande på priserna inom handeln, som utövas genom samverkan mellan företagarna, har i det föregående ett par gånger berörts. En av de olägenheter, som äro förenade med sammanslutningarnas verksamhet, har förklarats vara den, att de kunna föra en olämplig prispolitik. Riskerna härför äro emellertid som ävenledes antytts ringa, i varje fall inom livsmedels- och textilbranscherna. I regel äro de väsentligt mindre än då det gäller sammanslutningar av tillverkare. Detta beror främst på att en viss konkurrens nästan alltid kommer att bestå, dels emedan antalet företag är så mycket större, dels på grund av förekomsten av de olika företagsformerna inom varudistributionen.

När det endast gäller rent horisontellt samarbete, d. v. s. då handlandenas samverkan icke stöder sig på leverantörernas, torde ett mera påtagligt prisbestämmande inflytande i allmänhet hänföra sig till en plats eller ett begränsat område och ej gälla hela landet. Den omfattning, i vilken handlandena utnyttja den monopolställning inom sitt område, som de få anses besitta, särskilt om de samarbeta med sina konkurrenter på platsen, är svår att bedöma. Att den emellanåt utnyttjas torde icke kunna betvivlas.

Större betydelse har nog den prispolitik, som möjliggöres genom ett intimt vertikalt samarbete, d. v. s. genom samverkan mellan leverantörer och återförsäljare. Även detta är givetvis i allmänhet icke helt befriat från konkurrens. Varken leverantörernas eller detaljisternas organisationer äro i allmänhet fullständiga. Men risken för alltför höga detaljhandelsmarginaler är i sådana fall tillräckligt stor för att det allmänna synes böra med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen på sådana områden.

Olägenheterna ur allmänna synpunkter av en olämplig prispolitik inom handeln framstå mindre däri, att vissa företagare skulle göra oskäligt stora vinster — detta synes vara sällan förekommande — än däri, att handeln blir mindre rationell. Höga marginaler innebära en lockelse för handlandena att genom användningen av diverse dyrbara konkurrensmetoder söka utvidga sin omsättning. Det kan vidare betraktas som en erfarenhetssats, att det icke går att utestänga ny konkurrens inom handeln om marginalerna hållas höga, i varje fall icke med de vapen, som hittills kommit till användning i organisationsarbetet i Sverige. Marginalernas uppehållande på en relativt hög nivå leder därför till en ökning av antalet företag, en minskning av omsättningen per företag och därmed till en reducering av de vinster, som kanske till en tid varit tämligen rikliga. Följden blir så småningom att antalet företag vuxit och de totala kostnaderna för varudistributionen därmed i onödan ökats. Det sagda får emellertid icke anses innebära, att om inom någon viss bransch antalet affärer skulle vara onödigt stort, denna omständighet utgör en anvisning om att marginalen varit för hög. Många andra omständigheter inverka.

Denna diskussion av olika sidor av den verksamhet, som handelns sammanslutningar utöva, ger näringsorganisationssakkunniga anledning att till slut ännu en gång understryka betydelsen av den ofrånkomliga konkurrensen inom varudistributionen — mellan olika företag och mellan de olika företagsformerna — vilken begränsar sammanslutningarnas möjligheter att åstadkomma ur allmänna synpunkter mindre önskvärda verkningar och leder deras verksamhet in på ur allmänna synpunkter lämpligare banor till distributionens rationalisering. — Samhällets ställning till samverkan inom handeln beröres i avd. V.

Avdelning III. Jordbrukarnas föreningsväsende.

Det svenska jordbruket innefattar ett stort antal företag, vilka i regel skötas av ägaren. En god överblick lämna följande uppgifter över antalet jordbruk av olika storleksklasser. Därvid ha utelämnats brukningsdelar med mindre än 2 hektar åker, varav 121 238 finnas med mellan 0.26 och 2 hektar åker. Den totala åkerarealen för denna grupp uppges till 144 824 hektar.

Brukningsdelarnas antal och åkerareal inom olika storleksgrupper år 1932.

Storleksgrupper	Antal	%	Åkerareal (hektar)	%
2— 5 hektar	116 515	37.9	421 370	11.8
6— 10 »	95 848	31.2	715 994	20.0
11— 20 »	59 524	19.4	852 310	23.8
21— 30 »	17 176	5.6	425 512	11.9
31— 50 »	10 821	3.5	416 586	11.7
51—100 »	5 100	1.6	348 794	9.8
över 100 »	2 395	0.8	394 823	11.0
Summa	**307 379**	**100.0**	**3 575 389**	**100.0**

Dessa uppgifter kunna kompletteras med angivandet av att 83.8 procent av hela Sveriges åkerareal har enskilda ägare och att endast 26.7 procent av den totala åkerarealen och 19.6 procent av rikets samtliga brukningsdelar (med över 2 hektar åker) skötas av arrendatorer. I övrigt skötas jordbruken av sina ägare.

Jordbruksnäringen har under det senaste halvseklet undergått en betydande omvandling. År 1880 gav jordbruket med binäringar utkomst åt 3.1 miljoner människor eller 67.9 procent av landets dåvarande befolkning. År 1930 sysselsatte det 2.3 miljoner människor eller 39.4 procent av Sveriges befolkning.[1] Vid båda dessa tidpunkter producerade det större delen av landets livsmedelsbehov. Så mycket längre sträcker sig emellertid icke likheten. Ännu långt in på den senare hälften av förra århundradet utmärktes

[1] Sex år senare hade den jämförbara siffran sjunkit till 36.2 procent.

jordbruket till stor del av självhushållning. Härvidlag har en betydande omsvängning ägt rum. Produktionen äger numera i stor utsträckning rum för avsalu, i det jordbruket levererar råvaror till livsmedelsindustrin. Alltjämt försiggår en minskning av gårdens förädling av produkterna till husbehov; lantsmöret t. ex. utträngés även inom jordbrukarfamiljerna av mejerismör. Samtidigt härmed har en avsevärd ökning av jordbrukets avkastning åstadkommits. På så sätt har en minskad jordbruksbefolkning kunnat tillfredsställa livsmedelsbehovet hos en starkt ökad total folkmängd i vårt land.

Numera torde omkring två tredjedelar av produktionen försäljas på marknaden. Av jordbrukarnas intäkter av försäljningar[1] kommer omkring 40—45 procent på mjölk och mejeriprodukter, 25—30 procent på kött och fläsk, 15 procent på spannmål, 4 procent på ägg och fjäderfä och resten på sockerbetor, potatis m. m. Inkomsterna från skogsbruk ha här icke medräknats.

Produktionssamverkan. Organiserad samverkan mellan jordbrukarna förekommer i två skilda avseenden, nämligen dels i vad som närmast kan kallas produktionsangelägenheter, dels i fråga om uppträdande på marknaden främst vid försäljning men också i viss utsträckning vid inköp.

Samverkan i produktionshänseende torde främst utgöra ett led i jordbrukarnas strävanden att gemensamt utvinna vissa eljest närmast med stordrift förenade fördelar och tillsammans skapa möjligheter för framåtskridande. Man kan här peka på de olika avelsföreningarna. År 1937 funnos 323 hingstföreningar med 483 hingstar, 2 355 tjurföreningar med 2 605 tjurar, 1 235 svinavelsföreningar med 1 350 fargaltar, 190 fåravelsföreningar med 197 baggar samt 25 till Sveriges fjäderfäavelsförening anslutna föreningar.

Kontrollföreningarna, som spelat en så stor roll för en rationell mjölkproduktion, uppgingo år 1937 till ett antal av 423 och hade omkring 1 000 kontrollassistenter anställda. Anslutna voro närmare 22 000 besättningar med över 344 000 kor. Detta torde ha inneburit att ungefär var sjätte ko stått under uppsikt av kontrollförening.

Även för fröodling och utsädeskontroll finnas föreningar verksamma liksom för distribution av elektrisk kraft.

Genom beslut av 1938 års riksdag ha möjligheter öppnats för bildandet av föreningar för gemensamt anskaffande av maskiner och redskap för det mindre jordbruket. En summa av 1 miljon kronor ställdes till förfogande för sådana föreningar liksom även för enskilda för erhållandet av lån på vissa billiga villkor.

[1] Enligt Konjunkturläget hösten 1937 (Meddelanden från Konjunkturinstitutet. Ser. A: 1) sid. 145 och Konjunkturläget hösten 1939 (Meddelanden från Konjunkturinstitutet. Ser. A: 5) sid. 29.

Sedan gammalt ha i ett flertal av våra landskommuner förekommit försäkringsföreningar bland jordbrukarna, omfattande såväl brandskador som skador å kreatur.

Marknadssamverkan. De s. k. ekonomiska föreningarna[1] avse att tillvarataga jordbrukarnas gemensamma marknadsintressen såväl i fråga om försäljningar som ifråga om inköp. Tidigare funnos lokala sammanslutningar för försäljning eller inköp, men det är först under den senaste tioårsperioden som organisationssträvandena erhållit sin utomordentligt stora betydelse.

Inom *mejerihanteringen* började en samverkan mellan jordbrukarna relativt tidigt. Redan i slutet av 1800-talet grundades de första andelsmejerierna. År 1900 funnos 430 andelsmejerier och 1 258 enskilda mejerier. Trettio år senare funnos 715 andelsmejerier och 885 enskilda. Denna centralisering av mejeridriften har fortsatt under 1930-talet och år 1937 utgjorde totala antalet mejerier 1 332. År 1932 sammanslötos andelsmejerierna i *Svenska mejeriernas riksförening* och denna omfattade 1937 870 andelsmejerier, varjämte 132 enskilda mejeriföretag voro anslutna till riksföreningen. Rörelsens omfattning under åren 1937—1939 framgår av nedanstående tabell.

Till Svenska mejeriernas riksförening anslutna organisationer.

År	Antal medlemmar (leverantörer) vid årets slut	Invägd mjölkmängd, 1 000 ton	Omsättningsvärde,[1] milj. kr.	Procentuell andel av den totala			
				mjölkinvägningen	konsumtionsmjölksförsäljningen	smörtillverkningen	osttillverkningen
1937	163 969	2 547	339.6	89.4	92.2	92.6	68.1
1938	178 033	2 746	386.4	90.6	90.9	93.5	73.4
1939	191 498	2 966	403.7	92.5	·	94.6	81.7

[1] Beräknad ersättning till mjölkleverantörerna.

Svenska mejeriernas riksförening tillkom närmast för att motverka konkurrensen mellan mejerierna och bidraga till en rationalisering av mejerihanteringen. Riksdagens beslut om införande av mjölkavgift bidrog väsentligt till utvecklingen av denna organisation. Åren närmast före 1932 sjönk priset på mjölk och mejeriprodukter i väsentlig grad. Priserna i Sverige voro beroende av världsmarknadsnoteringarna och när dessa sjönko, följde givetvis de svenska noteringarna med. Vissa tider under 1932 och 1933 var riksnoteringen i Sverige för runmärkt smör så låg som 160 öre per kg och noteringen vid export understeg en krona. Detta betydde en katastrofal nedgång av jordbrukarnas inkomster, eftersom mjölkproduktionen är den viktigaste inkomstkällan för jordbrukarna i allmänhet. I detta svåra läge

[1] En utförligare redogörelse för jordbrukarnas ekonomiska föreningar har för de sakkunnigas räkning utarbetats av dr. G. Ringborg och finnes som bilaga 2 bifogad detta betänkande.

ingrepo statsmakterna för att söka bringa upp priserna på mjölk och mejeriprodukter. Man föreslog sålunda upptagandet av en allmän mjölkavgift i avsikt att bereda de mejerier, som tillverkade smör för export, tillfälle att betala ett högre pris för den mottagna mjölken än som hade kunnat uttagas efter gällande världsmarknadsnotering. Som ett villkor för allmän mjölkavgift uppställdes emellertid, att framställning därom gjordes av en mejeriorganisation, som representerade minst 60 procent av den totala årliga invägda mjölkmängden vid rikets samtliga mejerier, samt att organisationen beslutade om avgiftens upptagande med viss kvalificerad majoritet. Svenska mejeriernas riksförening har på uppdrag av statsmakterna handhaft mjölkregleringen och upptagit mjölkavgifterna samt fördelat dessa i enlighet med riksdagens direktiv. Från och med ingången av år 1936 har Svenska mejeriernas riksförening omhändertagit exporten av smör i avsikt att undanröja verkan av konkurrensen mellan svenska exportörer och sålunda åstadkomma bättre avsättningsförhållanden och priser i utlandet för det svenska smöret.

Slakteri- och kreatursförsäljningsföreningarna äro något yngre än mejeriorganisationerna. De tidigaste bildades främst för svinslakt i Skåne. År 1933 konstituerades *Sveriges slakteriförbund,* som i sig upptagit samtliga andelsslakteriföreningar i landet. Organisationens omfattning framgår av följande tabell.

Till Sveriges slakteriförbund anslutna organisationer.

År	Antal medlemmar vid årets slut	Uppslakt. kött och fläsk, 1 000 ton	Därav sålt gen. Sv. slakteriförb.	Omsättn.-värde,[1] milj. kr.	Procentuell andel av antalet besiktigade slaktdjur				
					storboskap	större kalvar	mindre kalvar	får och lamm	svin
1937	206 960	138.9	50.4	156.0	59.1	52.6	63.4	55.1	67.7
1938	219 358	148.6	54.6	175.5	60.7	54.6	67.2	57.5	69.0
1939	230 901	159.7	55.5	·	59.1	57.7	69.5	62.3	69.8

[1] Avräknat till medlemmarna för levererade djur inklusive efterlikvid.

Slakteriorganisationernas verksamhet har bidragit till avsevärda förändringar av jordbrukarnas försäljningar av slaktdjur. Den vanligaste formen för försäljningarna var tidigare, att djuren köptes av kringresande kreatursuppköpare eller av slaktare från något närbeläget samhälle, som kom ut och granskade dem. Det torde icke ha varit ovanligt, att jordbrukarna därvid erhållit alltför låga priser: på grund av att konkurrensen mellan uppköparna var till följd av överenskommelser mellan dessa i vissa trakter föga effektiv. Genom slakteriföreningarna bli de salufördа djuren klassificerade och producenten erhåller det pris, som i rådande läge är moti-

verat. Vidare kunna organisationerna i förväg underrättas om önskade försäljningar och därigenom sättas i stånd att överblicka marknaden och sörja för en jämn tillförsel. Härvid ha bland annat vissa besparingar i fråga om transportkostnader kunnat uppnås.

Slakteriförbundet bildades i samband med vidtagandet av de prisreglerande åtgärder, som statsmakterna funnit erforderliga i syfte att mildra konkurrensen mellan försäljarna av slaktdjur. Det kan erinras därom, att jordbruksutredningen i ett den 16 december 1932 dagtecknat betänkande angående produktions- och avsättningsförhållandena för slaktdjur samt kött och fläsk framhöll, att det i första hand borde ankomma på jordbrukarna själva att genom egna åtgärder under inbördes samverkan åstadkomma en ändamålsenlig avsättning av sina slaktdjur. Enligt jordbruksutredningens mening vore en målmedveten och fast andelsrörelse på området det viktigaste och säkerligen mest effektiva medlet härför. Jordbruksutredningen betonade därvidlag, att andelsrörelsen icke borde uppehållas medelst det allmännas stöd men att staten för ernående av en bättre ordning på slaktdjursmarknaden ändå borde lämna sin medverkan för rörelsens främjande. I sådant syfte föreslog utredningen, att medel skulle ställas till förfogande för upplysnings- och organisationsverksamhet samt för underlättande av lånemöjligheterna vid kapitalanskaffningen för inrättande av andelsslakterier. På grundval av jordbruksutredningens förslag beslöt riksdagen ett antal åtgärder såsom reglering av exporten av bacon till England, reglering av och prisstöd åt annan export av slaktdjur samt kött och fläsk, undandragande av överskott från den svenska marknaden genom infrysning av kött och fläsk, destruktion av nötkött samt nedsmältning av fläsk, importreglering, slaktdjursavgift samt andra åtgärder för anskaffande av medel till slaktdjursregleringens genomförande. De slaktdjursavgifter, som förekommit, ha upptagits genom organisationerna och använts genom dessa enligt anvisningar och direktiv från vederbörande statliga organ.

Inköpssamverkan mellan jordbrukarna är av gammalt ursprung. De första sammanslutningarna härför, de s. k. lantmannaföreningarna, bildades i slutet av 1800-talet och centralorganisationen, *Svenska lantmännens riksförbund*, grundades 1905. Omsättningen och antalet medlemmar ökades efter hand och nådde ett maximum i slutet av förra världskriget. Svårigheter i samband med fredskrisen förorsakade en betydande inskränkning av rörelsen. Sedan dessa övervunnits har verksamheten åter utvidgats och särskilt gäller detta 1930-talet i samband med den allmänna propagandan för föreningsväsendet. Riksförbundet och de 20 anslutna centralföreningarna förmedla främst inköp av fodermedel, gödselmedel, utsäde m. m. samt försäljning av spannmål och numera även potatis. Verksamhetens omfattning framgår av följande tabell.

Till Svenska lantmännens riksförbund anslutna organisationer.

År	Antal medlemmar	Centralföreningarnas omsättning, milj. kr.	S. L. R:s omsättning, milj. kr.	Centralföreningarnas omsättning i 1 000 ton av		
				spannmål	fodermedel	gödselmedel
1937	44 579	114.6	69.1	277.3	192.4	207.4
1938	48 651	127.1	77.3	342.7	189.7	244.2
1939	52 660	ca. 144	88.2	·	·	·

Förutom medlemmarna göra ett stort antal andra jordbrukare affärer genom de till Svenska lantmännens riksförbund anslutna organisationerna. Centralföreningarnas andel av omsättningen av de viktigaste varorna beräknas för år 1938 till cirka 40 procent för kraftfoder och konstgödsel samt mellan 40 och 50 procent för försäljningen av brödspannmål.

Vid sidan av de till Svenska lantmännens riksförbund hörande föreningar, som bedriva handel med spannmål och ha lagringsutrymmen härför, verka 13 lagerhusföreningar. Av dessa äro 12 anslutna till *Svenska spannmålsföreningarnas samorganisation*. Omsättningen hos de 13 lagerhusföreningarna var år 1938 44 872 ton spannmål.

I syfte att påverka spannmålspriserna ha statsmakterna från och med år 1930 vidtagit vissa åtgärder, såsom inmalningstvång, kombinerat med inlösningsförfarande, samt senare stödköpsåtgärder. Staten har därjämte lämnat lån till uppförande av lagerhus samt för lagring av spannmål. Denna tillgång på lagringsutrymmen hos jordbrukarnas organisationer har förbättrat deras ställning på spannmålsmarknaden.

För försäljningen av *ägg* ha sedan länge ett antal ägghandelsföreningar existerat, men en mera omfattande organisation åstadkoms först år 1933 genom bildandet av *Svenska ägghandelsförbundet*. Omfattningen av till detta anslutna 22 äggcentraler framgår av följande tabell.

Till Svenska ägghandelsförbundet anslutna organisationer.

År	Antal medlemmar	Invägning av ägg från medlemmar, ton	Omsättning, 1 000 kr.
1937	30 818	7 414	12 293
1938	31 828	9 298	14 340
1939	ca. 35 000	ca. 10 100	·

Utanför ägghandelsförbundet stå flera äggcentraler, bland dem landets största, Västgöta äggexportförening u. p. a.[1] Denna hade år 1938 8 400 med-

[1] Denna organisation har numera (1940) anslutits till Svenska ägghandelsförbundet.

lemmar och en invägning av 1 951 ton ägg. Den levererar huvudsakligen sina ägg till Konsumtionsföreningen i Stockholm. Till jämförelse med anförda uppgifter kan nämnas att den totala äggproduktionen i landet under nämnda år uppskattas till omkring 34 000 ton, varav kanske 25 000 ton passerade grosshandeln.

Under de senare åren ha statliga stödåtgärder vidtagits även beträffande den inhemska äggproduktionen. Härvid har man huvudsakligen gått fram på tvenne vägar. För det första har man sökt skydda den svenska produktionen mot utländsk konkurrens genom att reglera och begränsa importen. I sådant syfte ha bestämmelser införts, att import av ägg endast får ske efter särskilt tillstånd. Vidare ha bestämmelser utfärdats angående uttagande under vissa förhållanden av en särskild avgift (licensavgift) i samband med importen. Den andra vägen, som anlitats, har varit, att man sökt från den svenska marknaden avlyfta de pristryckande saluöverskott, som vid vissa tillfällen uppkommit. För den skull har man sökt underlätta och befrämja exporten genom att utbetala pristillägg för exporterade kvantiteter. Numera handhaves exportverksamheten i stort sett av Sveriges äggintressenters förening, i vilken ingår Svenska ägghandelsförbundet och — sedan mitten av 1938 — det stora flertalet enskilda äggexportörer.

Även *fruktodlarna* ha försökt att genom samverkan tillvarataga sina gemensamma intressen. Sålunda bildades år 1934 en centralorganisation, benämnd *Riksförbundet svensk frukt,* till vilken varit anslutna ett 20-tal distriktsorganisationer. Dessas omsättning uppgick 1937 och 1938 till 1.5 miljoner kronor och de ombesörjde sålunda endast en mindre del av fruktförsäljningen i landet. Vid sidan av skötseln av fruktförsäljningen har Riksförbundet nedlagt ett omfattande och betydelsefullt arbete på standardisering av de odlade sorterna, modern förpackning, inköp av förnödenheter för fruktodlingen, propaganda för svensk frukt m. m. I detta sammanhang bör nämnas, att Sveriges pomologiska förening arbetar med sortförädling och upplysning i odlingsfrågor.

Strävandena att åstadkomma sammanslutningar för tillvaratagande jämväl av grönsaker och andra trädgårdsprodukter ledde år 1939 till en ombildning av Riksförbundet svensk frukt. Under namn av *Sveriges frukt- och trädgårdsodlares riksförbund, förening u. p. a.* har det utvidgats till att ombesörja försäljning av alla slags trädgårdsprodukter. Det räknade vid utgången av 1939 inemot 18 000 medlemmar. Omsättningen under andra halvåret 1939, den nya organisationens första sex månader, uppgick till omkring 11 miljoner kg produkter till ett värde av omkring 3.5 miljoner kronor.

Inemot hälften av vårt lands *skogar* ägas av enskilda jordbrukare, under det att den övriga delen innehaves av staten, bolag och stiftelser. År 1932 bildades *Skogsägareföreningarnas riksförbund* med uppgift att tillvarataga

de enskilda skogsägarnas intressen. År 1938 omorganiserades detta till *Sveriges skogsägareföreningars riksförbund, förening u. p. a.* i avsikt att riksförbundet fortsättningsvis även skulle bedriva viss affärsverksamhet. Anslutna äro ett 30-tal skogsägareföreningar, vilkas omfattning framgår av följande tabell.

Till Sveriges skogsägareföreningars riksförbund anslutna organisationer.

År	Antal medlemmar	Omsättning, 1 000 kr.	Ansluten areal, km²
1937	11 991	20 378	11 959
1938	21 016	34 835	16 852
1939	ca. 27 000	·	ca. 19 000

Skogsägareföreningarnas medlemmar ägde enligt dessa uppgifter år 1938 en skogsmark, som kan uppskattas till ungefär 15 procent av de i enskild ägo varande skogarna.

I syfte att tillgodose jordbrukarna med lån — främst sekundärkrediter — till så låg ränta som möjligt bildades redan tidigt *jordbrukskassor* i skilda delar av landet. År 1930 etablerades en centralorganisation för jordbrukskasserörelsen, nämligen *Svenska jordbrukskreditkassan*. Under denna sortera 10 centralkassor och år 1938 772 jordbrukskassor. Dessa hade nämnda år 101 202 medlemmar, 58 970 000 kronor på insättningsräkningar och 107 507 000 kronor i utlåning.

Vid sidan av de nämnda kunna ytterligare några föreningar omtalas. I södra Sverige verka ett antal betodlareföreningar, vilka tillvarataga betodlarnas intressen och sluta avtal rörande betleveranser och priser med Svenska sockerfabriksaktiebolaget. De äro sammanslutna i *Sveriges betodlares centralförening*. Potatisodlarna ha i några delar av landet särskilda intressesammanslutningar, vilka även förfoga över egna brännerier och potatismjölsfabriker. Organ för dessa äro *Sveriges bränneriidkareförening* och *Sveriges stärkelseproducenters förening*. Potatis säljes eljest även genom föreningar tillhörande Svenska lantmännens riksförbund och Sveriges frukt- och trädgårdsodlares riksförbund. Biodlarna och pälsdjursuppfödarna ha sina sammanslutningar.

Sveriges allmänna lantbrukssällskap, grundat 1917, ombildades 1929 i syfte att mera allmänt tillvarataga jordbrukets intressen och stödja organisationssträvandena. Det har genom särskilda av detsamma utsedda kommittéer medverkat till framför allt mejeri- och slakteriorganisationernas bildande i början av 1930-talet. Inom sällskapet har upprättats en särskild föreningsbyrå. Lantbrukssällskapet har haft sin förnämsta uppgift på det jordbruksstatistiska området samt såsom utgivare av upplysningslitteratur beträffande jordbrukstekniska frågor m. m.

Den ombildning av lantbrukssällskapet, som företogs 1929, har nyligen fullföljts genom en ytterligare omorganisation, vilken trätt i kraft från ingången av 1940. Under namn av *Sveriges lantbruksförbund* skall det fungera som centralorganisation för jordbrukarnas ekonomiska föreningar. Medlemskap kan icke vinnas av enskilda personer. Till förbundet äro anslutna de 7 ledande ekonomiska riksorganisationerna: Svenska jordbrukskreditkassan, Svenska lantmännens riksförbund, Svenska mejeriernas riksförening, Svenska ägghandelsförbundet, Sveriges skogsägareföreningars riksförbund, Sveriges slakteriförbund och Sveriges frukt- och trädgårdsodlares riksförbund samt därjämte Sveriges betodlares centralförening, Sveriges bränneriidkareförening och Sveriges pälsdjursuppfödares riksförbund. Lantbruksförbundet har övertagit lantbrukssällskapets verksamhet och skall utveckla denna, särskilt vad beträffar dess service åt de ekonomiska föreningarna. Bland de angelägenheter, som därvid ifrågakomma, är åstadkommandet av en förbättrad revision av de ekonomiska föreningarnas räkenskaper.

År 1929 stiftades *Riksförbundet landsbygdens folk,* som tagit till huvudsaklig uppgift att verka för sammanhållning mellan jordbrukarna i ekonomiska och andra angelägenheter. R. L. F. har bland annat uppträtt såsom facklig organisation för att genom avtalsverksamhet bevaka det ekonomiska intresset för de mindre jordbrukare, som måste söka arbete utanför hemmet, huvudsakligen i skogarna och på vägarna.

Organisatoriskt äro riksorganisationerna och de lokala föreningarna i allmänhet bildade som ekonomiska föreningar u. p. a. eller m. b. p. a. och därigenom underställda lagen om sådana föreningar. De äro öppna för alla jordbrukare, i allmänhet dock efter prövning av föreningens styrelse. Rösträtt utövas för närvarande efter olika principer, i ena fallet efter antalet andelar, i andra fallet per capita. En tendens torde föreligga till fullständig övergång till det senare systemet. Inträdes- och medlemsavgifterna ha varit så avvägda att föreningarna kunnat uppsamla betydande reserver.

Jordbrukarnas ekonomiska föreningar ha bedrivit ett omfattande upplysningsarbete. De ha därvid sökt bibringa jordbrukarna ett ökat intresse för marknadsekonomiska frågor samt kunskap om de faktorer, som påverka prisbildningen för jordbruksprodukter. Ett omfattande arbete har vidare nedlagts på standardiseringen av produkterna och höjandet av dessas kvalitet. Genom sin bättre överblick över marknaden ha organisationerna kunnat bidraga till åstadkommandet av en jämnare tillförsel av jordbruksprodukter och därigenom till en stabilare prisbildning.

Framförallt ha jordbrukarnas ekonomiska föreningar ägnat sig åt partihandelsdistributionen av jordbruksprodukter. Inom detta led av distributionen ha de med offentligt stöd i betydande utsträckning trängt undan tidigare verksamma enskilda företag.

I viss utsträckning har föreningsrörelsen försökt omhändertaga detaljhandeln med livsmedel. I allmänna överenskommelser mellan jordbrukarnas ekonomiska föreningar å ena sidan och livsmedelshandlarnas riksorganisation, respektive kooperativa förbundet, å den andra uppdrogos emellertid på hösten 1936 gränslinjer mellan de nämnda parterna. Jordbrukskooperationen förklarade sig avstå från vidare framträngande på detaljhandelns område; detaljdistributörerna åter förbundo sig att företrädesvis göra sina inköp hos jordbrukarnas föreningar. Särskilda samarbetsnämnder inrättades, vilka skulle reglera eventuellt uppkommande tvister mellan parterna. Dessa avtal torde hittills haft relativt ringa betydelse.

Jordbrukarnas ekonomiska föreningar ha under sin uppbyggnad understötts av statsmakterna. Deras verksamhet har förklarats vara icke endast nyttig utan i hög grad behövlig, ja nödvändig för fullföljandet av den av statsmakterna förda jordbrukspolitiken. Den frågan uppkommer emellertid icke desto mindre, huruvida icke organisationer, vilka nått en sådan styrka, att de kontrollera 90 procent av utbudet av mejeriprodukter i landet, ungefär ⅔ av utbudet av slakteriprodukter och en icke alldeles obetydlig del av utbudet också av andra jordbruksprodukter, skulle kunna missbruka sin maktställning i prishänseende. Flera faktorer äro ägnade att motverka dylika risker. Till att börja med kontrollera respektive riksorganisationer lokalföreningarna. Om en mejeriförening håller ett alltför högt pris på konsumtionsmjölk, så blir försäljningen på ifrågavarande ort mindre än vad den eljest skulle varit. Mer av mjölktillförseln får då användas för smörtillverkning och produktionsöverskottet härav måste exporteras.[1] Till prisutjämning åtgå emellertid på grund av de låga exportpriserna belopp av betydande storlek. Svenska mejeriernas riksförening är därför intresserad av att överskottsproduktionen icke onödigtvis förstoras. Riksföreningen har olika möjligheter att påverka lokalföreningarnas prispolitik i önskad riktning. På liknande sätt förhåller det sig med priserna för slakteriprodukterna. Här spelar visserligen exporten något mindre roll. Men handeln mellan överskotts- och underskottsområden i vårt land, vilken främst regleras av Sveriges slakteriförbund, röner stort inflytande av lokalorganisationernas prispolitik. Om priset inom ett underskottsområde hålles särskilt högt, bli de kvantiteter, som från andra delar av landet kunna säljas till distriktet i fråga mindre än eljest och priserna få kanske av denna anledning sänkas på annat håll. Om priset hålles högt inom ett överskottsområde, blir den kvantitet som från ifrågavarande område skall avsättas annorstädes större än eljest och ett pristryck kan därvid bli följden på annat håll. Det åligger härvidlag riksorganisationen, som ombesörjer handeln mellan olika distrikt,

[1] Det erinras om att framställningen utarbetats före krigsutbrottet hösten 1939.

att avväga förhållandena mellan de olika lokalföreningarna och motverka eller förhindra en oskälig prispolitik på någon plats i landet.

Vid sidan av riksorganisationernas verksamhet av dessa prisreglerande slag står vidare den kontroll, som statsmakterna utöva genom sina organ, först statens mjölknämnd och statens slakterinämnd, därefter statens jordbruksnämnd och numera livsmedelskommissionen. I sista hand ha nämligen jordbrukarnas organisationer varit beroende av de medel, som genom statsmakternas beslut ställts till deras förfogande främst genom upptagandet av vissa avgifter — att användas enligt statsmakternas direktiv och under respektive nämnders kontroll. Så ha t. ex. nämnderna haft rättighet att avstänga mejeriföretag från erhållandet av bidrag, om dess prispolitik icke ansetts kunna godkännas, en åtgärd som dock aldrig behövt vidtagas.

På nämnda vägar motverkas riskerna för att jordbrukarorganisationerna skola föra en olämplig prispolitik. Då en kontinuerlig kontroll på detta område utövas av särskilda statliga organ och de grundläggande offentliga regleringarna årligen komma under statsmakternas särskilda prövning, anse sig näringsorganisationssakkunniga icke ha anledning att ytterligare behandla dessa spörsmål.

Avdelning IV. Organiserad samverkan och konkurrensförhållanden inom övriga näringsgrenar.

1. Hantverkets organisationer.

En ens något så när exakt gränsdragning mellan hantverk och annan verksamhet är omöjlig. Från industrin skiljer sig hantverket därigenom, att det i långt mindre utsträckning använder maskinell utrustning. Dess produkter ha en individuell prägel i motsats till industrins masstillverkning av standardartiklar. Inom hantverket spelar vidare den enskilde arbetarens yrkesskicklighet i regel en särskilt stor roll. Slutligen äger en betydande del av hantverkets produktion rum på beställning, vilket icke i samma utsträckning gäller för industrin. Skillnaden gentemot den mindre industrin är likväl i många fall föga framträdande. Icke heller är gränsen klar gentemot hemslöjd och hemindustri, d. v. s. sådan verksamhet som bedrives i hemmet med hjälp endast av familjemedlemmar. Åtminstone en del av hantverkets produktion äger rum under liknande förhållanden. Vanligt är att hantverksrörelse är förenad med handel. Det anförda torde tillräckligt karakterisera de för hantverket utmärkande dragen.

Någon särskild statistik för hantverket existerar icke. Uppskattningsvis torde det kunna anses sysselsätta omkring 200 000 personer. Hantverksföretagen äro som regel av mindre storleksordning med endast några få arbetare per företag. Större företag förekomma emellertid även.

Näringsorganisationssakkunniga ha icke särskilt sysselsatt sig med hantverkets problem, emedan dessa varit föremål för annan samtidigt arbetande statlig utredning genom 1936 års hantverkssakkunniga. De följande uppgifterna bygga till stor del på av hantverkssakkunniga insamlat material, i viss utsträckning redan av dessa framlagt i en P. M. rörande det svenska hantverkets organisationsväsende (bilaga till betänkande angående lärlingsutbildningen, Stat. off. utr. 1938: 30).

Hantverksorganisationernas uppbyggnad. I hantverkssakkunnigas P. M. konstateras, att det svenska hantverket är organiserat efter två linjer, nämligen dels lokalt i hantverksföreningar och dels efter yrken i yrkessammanslutningar.

De äldsta hantverksföreningarna härröra från tiden omedelbart efter skråväsendets upphävande. Flertalet torde ha bildats under de senaste årtiondena. Sammanlagda antalet hantverksföreningar uppgår för närvarande till 310 med tillhopa närmare 21 000 medlemmar. Föreningarna äro sammanslutna i Sveriges hantverksorganisation, bildad år 1905 med uppgift att verka för hantverkets och den mindre industrins utveckling. De lokala hantverksföreningarna utgöra organisationens bas. Hantverksföreningarna ha, med några undantag, huvudsakligen länsvis sammanslutit sig i hantverksdistrikt. Anslutningen till distrikten är dock icke obligatorisk. Antalet hantverksdistrikt uppgår för närvarande till 25. Från och med år 1933 äga distrikten motions-, representations- och rösträtt vid Sveriges hantverksorganisations årsmöten.

Yrkessammanslutningarna, av vilka vissa härleda sitt ursprung från skråtiden men de flesta tillkommit under senare tid, ha under det senaste årtiondet fått allt större anslutning. För att åstadkomma ett organiserat samarbete mellan Sveriges hantverksorganisation och yrkesförbunden skapades år 1933 inom Sveriges hantverksorganisation ett yrkesförbundens representantskap. Enligt hantverksorganisationens stadgar utgör detta representantskap, som består av ombud, valda av yrkesförbunden, en rådgivande institution, som i samarbete med styrelsen för Sveriges hantverksorganisation har att pröva och avgiva yttranden och förslag till nämnda styrelse i ärenden, som beröra hantverkskårens intressen. I representantskapet är Sveriges hantverksorganisations ordförande självskriven att leda förhandlingarna. Anslutna till representantskapet äro 23 yrkesförbund — representerande tillhopa över 12 000 yrkesmän — nämligen följande:

Bilverkstädernas riksförbund,
Målarmästarnas riksförening i Sverige,
Svenska fotografernas förbund,
Svenska frisörföreningen,
Svenska optikerföreningen,
Specialoptikernas riksförbund,
Sveriges allmänna snickaremästareförening,
Sveriges bageriidkareförening,
Sveriges bleck- och plåtslagaremästareförbund,
Sveriges konditorförening,
Sveriges sadelmakare- och tapetseraremästares riksförbund,
Sveriges skrädderiarbetsgivares centralförening,
Sveriges urmakareförbund,
Sveriges tapetseraremästares centralförening,
Sveriges smides- och mekaniska verkstadsidkares riksförbund,
Sveriges skomakeriidkares och skohandlares riksförbund, yrkessektionen,

Föreningen Sveriges skönfärgerier och kemiska tvättanstalter,
Svenska elektriska installatörförbundet,
Sveriges skorstensfejarmästares riksförbund,
Sveriges juvelerare- och guldsmedsförbund,
Blomsterdekoratörernas riksförbund,
Sveriges bokbinderi-idkare-förening,
Sveriges glasmästeri- och förgylleriidkares riksförbund.

Av uppräkningen framgår att optiker- och tapetserareyrkena representeras av vardera tvenne förbund.

Utanför representantskapet stå bland annat följande yrkesförbund:

Svenska boktryckareföreningen,
Sveriges charkuteri- och slakteriidkares riksförbund,
Sveriges hattmakareförening,
Sveriges körsnärsmästareförening,
Sveriges rörledningsfirmors förbund,
Sveriges stenhuggeriidkareförening.

Yrkesförbunden synas — anföra hantverkssakkunniga vidare — i anseende till det ändamål, stadgarna föreskriva för verksamheten, kunna indelas i två huvudgrupper, nämligen de, som uteslutande ha till uppgift att tillvarataga rena yrkesintressen, och de, som utöver nämnda uppgift ha till ändamål att företräda sina medlemmar gentemot arbetarna och dessas fackliga organisationer. Gränserna mellan de båda grupperna äro dock flytande och organisationsväsendet å området företer en rik provkarta på å skiftande sätt organiserade sammanslutningar.

Förbund, vilka uteslutande ha till uppgift att tillvarataga sina medlemmars yrkesintressen, äro till en början bilreparatörernas, bokbindarnas, boktryckarnas och körsnärernas. För dessa yrken finnas särskilda sammanslutningar för arbetsgivareintressenas tillvaratagande. Till de rena yrkesförbunden höra vidare fotografernas, juvelerarnas, elektriska installatörernas, smedernas, skorstensfejarnas, snickarnas och specialoptikernas sammanslutningar ävensom sadelmakarnas och tapetserarmästarnas riksförbund. Till denna grupp torde ock kunna hänföras föreningen Sveriges skönfärgerier och kemiska tvättanstalter.

Inom den senare gruppen, yrkesförbund som företräda arbetsgivareintressen, finnas flera olika föreningstyper. Till denna grupp höra i första hand förbunden för skräddarna, målarna och bagarna, vilka för medlemskap fordra, att vederbörande driver rörelse med tillhjälp av anställda och sålunda är arbetsgivare. Karaktär av arbetsgivareorganisationer ha vidare förbunden för urmakarna och frisörerna, vilka båda framstå såsom avtalsslutande parter vid rikskollektivavtal med motsvarande fackföreningar.

Arbetsgivarebetonad är slutligen även bleck- och plåtslagaremästarnas förbund, vilket dock icke har något rikskollektivavtal. Som avtalsslutande part framträda i stället dess lokalavdelningar. De nu uppräknade förbunden äro icke anslutna till Svenska arbetsgivareföreningen utan intaga en fullt fristående ställning i förhållande till nämnda organisation.

Bestämmelser som reglera inträdet i organisationerna eller tillträdet till yrkena. I enlighet med den alltjämt gällande näringsfrihetsförordningen av år 1864 står rättigheten att idka handel eller annan näring, däribland även hantverk, öppen för varje svensk medborgare, som råder över sig själv. Krav ha emellertid under de senaste årtiondena upprepade gånger rests på en revision av näringsfrihetsförordningen och införandet av legala kompetensföreskrifter för utövande av hantverksyrken. Efter ingående utredningar ha dessa krav av statsmakterna avvisats. Senast ha 1936 års hantverkssakkunniga härutinnan kommit till i stort sett samma resultat som tidigare utredningar (se Betänkande med utredning angående behovet av legala kompetensföreskrifter för utövande av hantverksyrken, avgivet den 15 augusti 1939, Stat. off. utr. 1939: 46). För vissa yrken av hantverksmässig eller därmed närbesläktad natur ha dock särskilda kompetensföreskrifter i författningsväg blivit meddelade. Hit kunna hänföras befattning som ledare för byggnadsarbeten i stad, utövande av skorstensfejareyrket i stad samt elektriskt installationsarbete. Jämväl vissa av socialstyrelsen utfärdade bestämmelser för utförande av svetsningsarbeten synas böra omnämnas i detta sammanhang. Därjämte ha kommunala myndigheter och vissa allmänna verk uppställt kompetenskrav för utövande av en del hantverksbetonade yrken. Städernas och motsvarande samhällens byggnadsordningar innehålla sålunda i allmänhet kompetensbestämmelser för byggnadsledare, vilka komplettera de legala föreskrifterna i ämnet. På liknande sätt kompletteras de legala kompetensbestämmelserna för skorstensfejare med närmare föreskrifter i de särskilda brandordningarna. En kompetensreglering av i viss mån annat slag innefattas i de entreprenörsbestämmelser, som styrelserna för vissa kommunala eller därmed jämförliga anläggningar uppställa såsom villkor för utförande av arbeten, som äga samband med vederbörande anläggnings verksamhet. Dylika entreprenörsbestämmelser förekomma för utövande av installationsarbeten å elektriska ledningar, som skola anslutas till elektricitetsverkens ledningsnät, samt för anläggning av gas-, vatten- och avloppsledningar till allmänna gas-, vatten- och avloppsverk. Rörande innehållet i alla dessa bestämmelser hänvisas till den redogörelse härför, som lämnats i hantverkssakkunnigas ovannämnda betänkande.

Hantverkarnas egna organisationer ha vidtagit vissa åtgärder, som kunna vara ägnade att öva inflytande på tillträdet till respektive yrken. Hit höra

bestämmelserna rörande inträdet i organisationerna, samarbetet mellan dessa och leverantörerna samt vissa bestämmelser i avtalen med arbetarnas sammanslutningar. Direkta kompetensfordringar för vinnande av inträde i hantverkarnas yrkesorganisationer förekomma endast i ett fåtal fall. Emellertid må påpekas, att inträde oftast endast kan erhållas genom medlemskap i en lokalförening, ansluten till huvudorganisationen, eller efter rekommendation av en tidigare intagen medlem. I vissa fall har styrelsen medgivits fri prövningsrätt vid intagande av nya medlemmar. I sådana fall torde mera indirekt kontroll kunna övas över att endast väl kvalificerade yrkesutövare vinna inträde i yrkesförbunden. Vanligt torde vara, att endast välkända yrkesmän intagas. — Följande sammanslutningar kräva i mer eller mindre preciserad form ådagalagd yrkeskompetens för medlemskap i föreningen, nämligen Specialoptikernas riksförbund, Urmakareförbundet, Elektriska installatörföreningen, Skönfärgeriernas och kemiska tvättanstalternas förening, Körsnärsmästareföreningen, Skomakeriidkarnas riksförbunds yrkessektion, Tapetseraremästarnas centralförening samt Skorstensfejarmästarnas riksförbund. Av dessa fordrar Elektriska installatörföreningen för medlemskap kommerskollegii bevis om installatörbehörighet. Även Skorstensfejarmästarnas riksförbund stöder sig vid uppställande av sina kompetenskrav på de legala kompetensbestämmelserna. Medlemmarna skola nämligen vara yrkesutbildade skorstensfejare, som i vederbörlig ordning förvärvat rättighet att utöva yrket såsom självständiga företagare. Av övriga ifrågavarande sammanslutningar har endast Urmakareförbundet närmare preciserat kompetensvillkoren för inträde. För medlemskap i detta förbund skall kompetensen styrkas genom gesällprov eller arbetsbetyg, som visar att vederbörande minst fem år arbetat i yrket, eller i tvistiga fall genom arbetsprov. Återstående föreningar fordra endast fackmässig utbildning utan att närmare angiva på vad sätt denna skall vara förvärvad. För medlemskap fordrar sålunda Specialoptikernas riksförbund goda kvalifikationer såsom fackman, tvättanstalternas förening att rörelsen drives under fackmässig ledning, körsnärernas erforderliga kunskaper i yrket, skomakeriidkarnas av fackman erkänd yrkeskunskap samt tapetserarnas, att sökanden lärt tapetserareyrket. — Medlemskap i yrkesföreningarna är praktiskt taget aldrig nödvändigt för utövande av hantverksyrke och någon starkare inskränkning i näringsfriheten föranleda därför icke de anförda inträdesvillkoren. Emellertid medför medlemskapet i allmänhet vissa fördelar. Så ha flertalet föreningar föreningsskylt eller märke, som endast utlämnas till medlemmarna och gentemot allmänheten anses innebära garanti för innehavarens yrkeskompetens. Dess värde härutinnan ökas genom reklam. I ett fåtal fall erhålla föreningsmedlemmarna särskilda förmånsrabatter vid inköp av vissa förnödenheter.

I samarbete med leverantörorganisationer ha några av hantverkarnas

yrkessammanslutningar sökt upprätta en viss nyetableringskontroll eller vidtagit åtgärder för att begränsa konkurrensen. För bagerier i Stockholm och Göteborg samt för konditorier i Stockholm finnas sålunda nyetableringsregleringar av den inom livsmedelshandeln vanliga typen. Enligt vad Juvelerare- och guldsmedsförbundet meddelat hantverkssakkunniga, har genom detsamma i december 1933 träffats överenskommelse med medlemmarna av den svenska leverantörsammanslutningen i guldsmedsbranschen därom, att varor icke skola försäljas till nystartade detaljaffärer. Undantag härifrån kan dock göras, då ortsförhållandena samt yrkes- och ekonomiska synpunkter sådant motivera. — Urmakareförbundet har med ett antal in- och utländska urfabriker och grossister träffat exklusivavtal. De viktigaste bestämmelserna äro följande:

§ 1.

»Mom. 1. Leverantören antager Förbundets medlemmar till ensamförsäljare i Sverige för av leverantören i marknaden förda ur, urdelar och urmakeriverktyg och förpliktar sig leverantören alltså att försälja nämnda varuslag allenast till sagda återförsäljare. Efter i § 3 omförmälda förtroenderåds beslut kan försäljning få ske jämväl till avnämare utanför Förbundet.

— —

Mom. 2. Förbundets medlemmar äro förpliktade att göra sina inköp av de varuslag, för vilka ensamförsäljning enligt ovanstående erhållits endast av med förbundet avtalsbundna leverantörer.

§ 3.

För att tillvarataga parternas gemensamma intressen väljes ett förtroenderåd, bestående av fyra personer, vilket utses: två av Förbundet och två av Sveriges Urgrossisters Förening.

För beslut fordras att tre medlemmar äro om beslutet ense. Kan sådan majoritet ej uppnås, skall frågan anses förfallen.

Förtroenderådets uppgift skall vara:

a) att pröva och besluta i frågor angående försäljning till avnämare utom förbundet;

b) att avgiva yttrande i frågor angående nya avtal mellan Förbundet och utanför Sveriges Urgrossisters Förening stående grossistfirmor. Därest grossistföreningens representanter i förtroenderådet så yrka, må nytt avtal ej slutas förrän tre månader efter förtroenderådets behandling av saken;

c) att med uppmärksamhet följa urbranschens utveckling och att hos respektive organisationer föreslå åtgärder, som kunna gagna den svenska parti- och detaljhandelns intressen;

d) att vidtaga sådana åtgärder som av endera eller båda organisationerna hänskjutas för verkställande till detsamma;

e) att på begäran av någondera parterna företaga utredning och avgiva yttrande i frågor, som beröra urbranschens och organisationernas intressen;

f) att verka för ett gott förhållande mellan Sveriges Urmakareförbund och Sveriges Urgrossisters Förening;

g) att motverka illojal konkurrens, vare sig denna uppträder inom detalj- eller partihandeln, och vidtaga åtgärder mot dylika eller andra osunda företeelser.»

Avtalet, som ytterligare innehåller bestämmelser om skadestånd vid brott mot angivna förpliktelser, är tecknat mellan å ena sidan Sveriges urmakareförbund såsom kollektiv part samt å andra sidan de enskilda leverantörerna var för sig.

Boktryckareföreningen har träffat överenskommelser dels med maskinleverantörer, dels med pappersleverantörer, att dessa icke skola lämna nystartade företag kredit samt i vissa fall icke leverera förnödenheter till tryckerier, som föra en olämplig prispolitik. Detta samarbete har skildrats i ett tidigare avsnitt (sid. 138 ovan). Slutligen ha Frisörföreningen och Bilverkstädernas riksförbund träffat överenskommelser med sina leverantörer om åtgärder mot företag, som bedriva osund konkurrens genom uppenbar prisdumping eller dylikt.

Avtalen mellan hantverkarnas organisationer och fackföreningarna innehålla i några fall bestämmelser, som kunna påverka tillträdet till ifrågavarande yrken. Längst gå de bestämmelser om ömsesidigt organisationstvång, som förekomma i frisörernas riksavtal. Enligt dessa utfästa sig de organiserade arbetarna att ta anställning endast hos frisörer, som tillhöra respektive yrkesförbund, medan dettas medlemmar å sin sida förbinda sig att endast sysselsätta organiserade arbetare. Liknande bestämmelser finnas i ett par lokala avtal inom andra branscher (målarfacket, sadelmakare- och tapetserarefacket samt skorstensfejarfacket). För rekryteringen till yrkena spela de bestämmelser om begränsning av antalet lärlingar, som ingå i vissa kollektivavtal, en viss roll. De måste på längre sikt begränsa tillströmningen till ifrågavarande yrken. Att döma av svaren på hantverkssakkunnigas rundskrivelse till yrkesförbunden, synas dylika bestämmelser ingå i målarnas, frisörernas, bagarnas, konditorernas och skräddarnas arbetsavtal. De förekomma vidare för charkuterier, inom sadelmakare- och tapetserarefacket, bleck- och plåtslagarefacket och skorstensfejeriet. I vissa avtal (bland annat inom bagaryrket) förbinda sig hantverkarna att endast anställa organiserade arbetare.

I detta sammanhang kan ytterligare nämnas, att specialoptikerna samarbeta med ögonläkarna.

I regel torde de nämnda avtalens betydelse försvagas därigenom, att organisationerna icke äro fullständiga. Detta gäller såväl hantverkarnas som även leverantörernas och arbetarnas sammanslutningar. Även där exklusivavtal mellan dessa förekomma, finnas sålunda möjligheter för utanför samarbetet stående att utöva sin näring.

De ovan omtalade åtgärderna — såväl hantverksorganisationernas bestämmelser rörande rätt till inträde i desamma som samarbetet med leverantörer och arbetare — ha vidtagits av flera olika motiv. Starkt brukar önskan att slå vakt om yrkesskickligheten framhävas. Ofta spela strävandena att förhindra vad man anser vara en alltför stark tillströmning till

hantverksyrkena en roll. På så sätt skyddas även hantverkarnas arbetsmöjligheter och en viss effekt på prisbildningen åstadkommes måhända. Emellanåt står just konkurrensens karaktär och prissättningen i förgrunden för intresset. Att förhindra illojal konkurrens och alltför låga priser är då en huvuduppgift.

Marknadssamverkan. Genom hantverksorganisationerna har en viss marknadssamverkan etablerats. De ha bland annat genom yrkesdiplom, kollektiv reklam, utställningar m. m. sökt främja intresset för hantverkets problem, varvid kvalitetens betydelse särskilt understrukits.

Inom flertalet hantverksorganisationer förekommer prissamverkan. Oftast äger samarbetet härvidlag rum lokalt eller distriktsvis men i några fall förekommer även rikssamarbete. De gemensamma prislistorna upptaga i regel endast vissa arbeten. En stor del av verksamheten blir därigenom i prisbildningshänseende fri. Därtill kommer att prislistorna ofta icke äro bindande. Deras betydelse är mycket olika inom skilda branscher och geografiska områden. Bortsett från några få särskilt fast organiserade yrken torde hantverkssammanslutningarna i allmänhet ha tämligen begränsade möjligheter att bedriva en monopolistisk prispolitik, men lokala överenskommelser inom dessa yrken torde utöva ett betydande inflytande på prisbildningen, t. ex. inom skomakeribranschen, och den elektriska installatörsverksamheten. I Stockholm finnes sedan flera år en sammanslutning, Rörledningsindustriföreningen i Stockholm A.B., som fördelar entreprenaderna mellan sina medlemmar, vilket tillgår så, att den firma, som skall erhålla beställningen, lämnar ett lägre anbud än de övriga. Skulle vissa firmor utföra mera än sin andel av tillgängliga arbeten, erlägga de ersättning därför till övriga föreningsmedlemmar.

Ur svaren på hantverkssakkunnigas rundskrivelse kan följande anföras rörande prisöverenskommelser inom yrkesförbunden. Sveriges urmakareförbund meddelar, att det uppställt vissa kalkulationsnormer, som tjäna till ledning vid prissättning av arbete och försäljning av branschens varor varjämte minimiprislistor å vissa standardarbeten och märkesur utfärdats. Sveriges juvelerare- och guldsmedsförbund uppger, att dess medlemmar överenskommit om gemensamma kalkulationsbestämmelser; effekten av dessa förryckas emellertid av att rabatter på vissa håll (framför allt i Stockholm) lämnas i stor utsträckning. I övrigt ha yrkesförbunden i allmänhet endast meddelat, att viss prissamverkan äger rum genom lokalavdelningarna. Endast inom några få yrken, bland annat skräddarnas, förklaras prissamverkan överhuvud icke förekomma.

För skorstensfejarna gälla kommunalt fastställda taxor.

Näringsorganisationssakkunniga ha uppmärksammat, att priserna inom vissa hantverksgrenar, t. ex. på bröd och halvsulning, ligga relativt högt i

vårt land i förhållande till vad som är fallet i vissa andra länder. Exempelvis har i Stockholm under senare år halvsulning och klackning av herrskodon betingat ett pris av 7: 50—7: 75 kronor, medan i nordamerikanska städer motsvarande pris i svenskt mynt varit 3—4 kronor. De sakkunniga ha diskuterat dessa förhållanden med representanter för vederbörande organisationer. De ha emellertid icke varit i stånd att avgöra i vad mån prisdifferensen kan anses bero på kvalitativa olikheter i fråga om arbetets utförande och använda råvaror eller möjligen sammanhänger med en mindre ekonomisk organisation av dessa näringsgrenar i Sverige.

Inköpssamverkan förekommer inom några hantverksyrken. Detta gäller t. ex. i viss utsträckning för urmakarna och skomakarna. En del hantverkare erhålla särskilda rabatter vid inköp av vissa förnödenheter, så t. ex. fotograferna, glasmästarna, bagarna (för jäst). Bilverkstädernas och frisörernas samverkan med sina leverantörer har ovan i annat sammanhang omtalats.

Åtgärder för yrkesutbildning. I den föregående framställningen har det främst gällt att ge en översikt över konkurrensförhållandena inom olika hantverksyrken och över det inflytande härpå, som hantverksorganisationerna utöva. Bilden av hantverkets sammanslutningsväsende skulle emellertid te sig skev, om icke till sist den utomordentligt stora betydelsen av det omfattande arbete, som föreningarna nedlagt på yrkesutbildningens främjande och yrkesskicklighetens höjande, särskilt underströkes. Flertalet yrkesförbund ha anordnat kurser av många olika slag. I allmänhet ha förbunden fastställt lärotider för yrket. Vissa förbund ha egna skolor: boktryckarna t. ex. skolan för bokhantverk i Stockholm, frisörerna fyra egna skolor (vartill komma tre kommunala frisörskolor). Skorstensfejarna ha egen skola. Urmakarna anordna i regel årligen sommarkurser för lärlingar. Urmakarna och frisörerna ha egna yrkeskonsulenter. Åtskilliga förbund bruka ordna föreläsningsserier i yrkesfrågor för sina medlemmar.

2. Småindustrins organisationsförhållanden.

Liksom hantverket är småindustrin svår eller omöjlig att avgränsa från andra verksamhetsområden. Den tangerar å ena sidan hantverket och å andra sidan den större industrin. Gentemot den senare är gränsen tämligen godtycklig och flera hantverksyrken arbeta under liknande omständigheter som den mindre industrin. Denna sysselsätter ett par hundratusental människor och kan inom talrika områden genom prisbillighet med framgång konkurrera med storindustrin. Småföretagarna äro emellertid icke var och en för sig i stånd att skaffa sig samma överblick över produktions- och avsättningsmöjligheter som storindustrin. Ett behov finnes därför av sam-

manslutningar, som bland annat bedriva en rådgivande och upplysande verksamhet rörande förutsättningarna för olika slag av produktion samt rörande kostnadsberäkning och dylikt, lämna hjälp vid anskaffande av erforderlig utrustning och medverka till att producenterna komma i kontakt med avnämare. Detta behov synes i hög grad göra sig gällande även för vissa hantverksgrenar.

Det i Jönköping år 1934 bildade *Småindustrins centralförbund* har ägnat sig åt att tillvarataga särskilt småindustrins intressen på detta område. Förutom rådgivning i tekniska, finansiella och bokföringsfrågor förmedlar Centralförbundet såväl inköps- som försäljningsorder, det senare även på exportmarknaden. Särskilt intresse har man ägnat förmedlingen av underleveranser av tillverkningsdetaljer och halvfabrikat från den inhemska småindustrin till storindustrin; i dessa frågor samarbetar Centralförbundet sedan början av år 1940 med Sveriges industriförbund.

Hithörande angelägenheter ha på sistone fått en framträdande plats jämväl på hantverksorganisationernas program. Så har Sveriges hantverksorganisation nyligen upprättat en särskild avdelning för småindustri. I Norrlandslänen arbeta följande organisationer för främjande av mindre företagsamhet, nämligen: *Kommittén för småföretag i Gävleborgs län, Västernorrlands läns företagarförening u. p. a., Västerbottens företagarförening u. p. a.* och *Norrbottens småindustriförening u. p. a.* Föreningarna äro bildade på initiativ av länsstyrelserna under medverkan av olika näringsorganisationer och större industriföretag. Organisationerna i de tre nordliga länen ha av staten, landstingen och enskilda intressenter erhållit bidrag till låneverksamhet. Föreningarna bedriva därjämte försäljningsverksamhet samt lämna råd och anvisningar i produktionsangelägenheter. — De sakkunniga återkomma i avd. V till behovet av en förstärkning av småindustrins organisationer.

3. Transportväsendet.

I denna översikt över samverkan och konkurrensens art inom olika grenar av svenskt näringsliv torde också en kort redogörelse för transportväsendet vara på sin plats. Det kan därvid från början framhållas, att en mycket betydande konkurrens föreligger mellan de olika transportmedlen. Dessa — järnvägar, bilar, båtar och flygmaskiner — komma att behandlas var för sig.

Minst roll spelar därvid *flygtrafiken*. Denna handhas av A.B. Aerotransport, i vilket staten är huvudintressent. Det är sålunda närmast ett statsföretag och arbetar med avsevärt understöd av staten.

Järnvägstrafiken ombesörjes dels av Statens järnvägar, dels av enskilda järnvägsföretag. Deras relativa betydelse framgår av följande uppgifter.

Järnvägarnas längd i kilometer 1938:

Statens järnvägar	7 987	km
Enskilda: normalspåriga	5 127	»
smalspåriga	3 595	»
Summa	16 710	km

Trafikens omfattning 1938 kan avläsas ur denna tabell:

	Tågkm i 1 000-tal	Vagnaxelkm i 1 000-tal	Personkm i 1 000-tal	Godstonkm i 1 000-tal
Statens järnvägar	56 719	1 643 175	2 334 408	3 542 923
Enskilda järnvägar:				
normalspåriga	27 560	603 683	714 308	1 474 853
smalspåriga	13 184	187 867	211 692	188 084
Samtliga	97 463	2 434 725	3 260 408	5 205 859

Konkurrensen är bestämd av en rad särskilda faktorer. Varje järnväg har på sin sträcka mer eller mindre ett monopol på järnvägstrafiken. Anläggningen fordrar koncession. Lagstiftningen ålägger järnvägarna ett befordringstvång. För Statens järnvägar gälla offentligt fastställda tariffer, från vilka emellertid järnvägsstyrelsen har en tämligen vidsträckt befogenhet att meddela nedsättningar. För de enskilda järnvägarna fastställas ävenledes offentliga taxor, vilka främst ha karaktären av maximitariffer, i det företagen ha rätt att hålla lägre taxor.

De enskilda järnvägarna drivas av ett 50-tal skilda aktiebolag. Företagen samverka i viss mån i *Svenska järnvägsföreningen*, en sammanslutning av ledande förvaltningstjänstemän i de privata järnvägsföretagen. Föreningen tillvaratar de enskilda järnvägarnas gemensamma intressen såväl i vad gäller driftsfrågor som kommersiella frågor. Betydande vikt torde det gemensamma uppträdandet i förhållande till Statens järnvägar äga. Organisationer för handläggning av arbetsgivareärenden, försäkring, pensionering m. m. finnas även. En gemensam inköpsorganisation existerar, men spelar föga roll.

Mellan järnvägarna kan någon konkurrens uppkomma. Detta gäller t. ex. sådana fall, då det emellan ett par orter finns möjlighet till flera färdvägar. I sådana fall och även andra förekommer en viss reglering i form av järnvägarnas gemensamma samtrafiktaxa och samtrafikordning. Dessa ha utarbetats under förhandlingar mellan Statens järnvägar och de enskilda järnvägarna och därefter fastställts av Kungl. Maj:t. Genom samtrafikordningen har fastställts vilken väg gods skall fraktas mellan två orter med hänsyn till trafiktekniska förhållanden (vilket icke behöver vara den geografiskt kortaste vägen).

Särskilt under första hälften av 1930-talet drabbades järnvägarna av en väsentligt försämrad ekonomi. Uppmärksamheten kom därvid att riktas på en rad frågor sådana som konkurrensen mellan järnvägs- och biltrafiken, möjligheterna att vinna besparingar i olika avseenden genom sammanförandet av enskilda järnvägar i större enheter samt på frågan om en revision av järnvägarnas tariffer. Dessa frågor ha varit föremål för en rad offentliga utredningar, vilka bland annat resulterat i principbeslut av statsmakterna om successivt uppköp av de enskilda järnvägarna.

Landsvägstrafiken omfattar i de delar, som här intressera, automobiltrafiken. De följande uppgifterna gälla därvid den yrkesmässiga trafiken. Det är emellertid givet att denna, liksom för övrigt järnvägarna, har att konkurrera med en icke yrkesmässig biltrafik. Den privata personbiltrafiken konkurrerar givetvis i viss mån med järnvägarna om deras passagerare. Av större betydelse äro de transporter, som utföras av lastbilar ägda av industri- och handelsföretag för respektive företags egen räkning.

Den yrkesmässiga persontrafiken är dels linjetrafik, dels beställningstrafik. För båda erfordras tillstånd, som meddelas av Kungl. befallningshavanden. För båda kunna av denne fastställas offentliga taxor. Den förra består mest av busstrafik och har visst befordringstvång.

Vid början av 1937 funnos 3 637 koncessionerade busslinjer med en längd av 112 750 km i vårt land. Av dessa tillhörde 495 st. med en längd av 15 683 km postverket eller järnvägar. (Understrykas bör måhända att talen för längden av buss- och järnvägslinjerna icke äro jämförbara. En vägsträcka, som trafikeras av ett flertal busslinjer, är räknad flera gånger; en järnvägssträcka i motsvarande fall endast en gång.)

Även för godstrafiken kan man skilja mellan linje- och beställningstrafik, ehuru därvidlag den förra spelar mindre roll. Viktigare är måhända en indelning i när- och fjärrtrafik, vilken särskilt för konkurrensen med andra transportmedel är betydelsefull. Bedrivande av yrkesmässig biltrafik fordrar tillstånd, som meddelas av länsstyrelse. Konkurrensen är därigenom i hög grad beroende på det sätt, på vilket tillståndsgivningen handhas. Härvidlag torde i olika delar av landet väsentliga olikheter under senare år ha bestått. Det har därför av några av trafikutredningarna ifrågasatts, huruvida icke en centralisering av tillståndsgivningen borde genomföras.

Efter omfattande utredningar har 1940 års lagtima riksdag antagit en ny förordning angående yrkesmässig automobiltrafik, vilken äger stort principiellt intresse för många av de i detta betänkande behandlade frågorna och som reglerar konkurrensförhållandena inom landsvägstrafiken. Utövandet av yrkesmässig biltrafik kräver enligt den nya förordningen liksom tidigare särskilt tillstånd, men sättet för tillståndsgivningen har förändrats. Tillstånd till bedrivande av linjetrafik å vägsträcka, som är belägen i mer än ett län, eller av beställningstrafik för godsbefordran med

tyngre fordon skall sålunda meddelas av en nyinrättad central biltrafiknämnd, vilken även skall kunna draga länsstyrelsernas beslut under Kungl. Maj:ts omprövning. Tillstånd till beställningstrafik för personbefordran i stad meddelas av polismyndigheten i staden. I övriga fall meddelas trafiktillstånd av länsstyrelserna. Trafiktillstånd må endast meddelas därest den ifrågasatta trafiken finnes behövlig samt i övrigt lämplig och den sökande med hänsyn till erfarenhet och vederhäftighet och andra på frågan inverkande omständigheter anses skickad som utövare av yrkesmässig trafik. De tillståndsmeddelande myndigheterna skola sålunda enligt lagen tillämpa såväl behovs- som kompetensprinciperna. Beställningstrafik för personbefordran må bedrivas inom stationsorten samt, därest och i den mån så erfordras för utförande av beställning som mottagits av eller delgivits bilens förare inom stationsorten, jämväl utom denna. Dessutom får bilen på återväg till stationsorten tagas i bruk för personbefordran till denna plats eller till ort, som på vägen passeras. Motsvarande bestämmelser gälla för beställningstrafik för godsbefordran i förhållande till av biltrafiknämnden fastställda lokalområden. Däremot ha tidigare begränsningar i förhållandet mellan stad och land borttagits. För godstransport uteslutande inom viss stad stipulerar dock lagen att bil med stationsort utom staden icke får användas, såvida länsstyrelse ej sådant medgivit. Utövare av yrkesmässig trafik skall vara underkastad de bestämmelser rörande taxa, som fastställas av myndighet, vilken meddelat trafiktillståndet. Sådan taxa skall i allmänhet angiva maximiavgifter. Beträffande linjetrafik för person- eller godsbefordran må emellertid ifrågavarande myndigheter i stället för maximiavgifter fastställa avgifter, som skola av trafikutövare oförändrade tillämpas (fasta avgifter). Allmänna grunder för uppgörandet av taxor skola fastställas av biltrafiknämnden. I övrigt skola intresserade parter, innan taxor upprättas, beredas tillfälle att yttra sig. Som komplement till bestämmelserna om linjetrafiken inför lagen koncessionsplikt för rätten att yrkesmässigt förmedla regelbundna godstransporter. Dessutom innehåller lagen bland annat bestämmelser rörande automobiler i yrkesmässig trafik, om förare av trafikbil, om uthyrningsrörelse av automobil, om förandet av vissa anteckningar angående yrkesmässig trafik och insändande till biltrafiknämnden av driftsstatistik m. m. Av stort intresse är följande bestämmelse angående organisationstvång (§ 24):

»Innehavare av tillstånd till yrkesmässig trafik skall, därest den tillståndsbeviljande myndigheten därom förordnat, vara skyldig att ansluta sig till av nämnda myndighet godkänd och under myndighetens uppsikt stående förening av utövare av yrkesmässig trafik med syfte att driva beställningskontor eller handhava de gemensamma uppgifter i övrigt, som myndigheten finner böra för trafikens ordnande åläggas en dylik sammanslutning.

I dylik förening må inträde icke förvägras utövare av sådan trafik, som innefattas i föreningens uppgift.»

Vissa sådana bestämmelser ha redan tidigare förekommit t. ex. för droskbilägarna i Stockholm och en del andra samhällen.

Av betydelse för konkurrensen mellan olika transportmedel är vidare väghållningen, bilbeskattningen m. m.

Den centrala sammanslutningen är *Sveriges trafikbilägares riksorganisation*, vartill äro knutna Svenska lasttrafikbilägareförbundet, Svenska omnibusägareförbundet och Svenska droskbilägareförbundet med underlydande lokalföreningar. Tidigare ha ett flertal organisationer verkat vid sidan av varandra.

Då det av det föregående torde ha framgått i hur hög grad biltrafiken är beroende av offentliga regleringar av olika slag, är det naturligt att trafikbilägarnas organisationer skola se som en av sina mest betydande uppgifter att noga följa utvecklingen härvidlag och därvid framföra sina synpunkter på aktuella frågor. Bland annat ha de genom avgivandet av utlåtanden sökt öva inflytande på tillståndsgivningen.

Lastbilstrafiken har hittills i huvudsak varit i prishänseende fri. Organisationerna ha sökt hindra underbud och arbetat på åstadkommandet av en normaltaxa.

Beställningstrafiken ombesörjes av ett stort antal småföretag, vilka som regel omfatta endast en eller två bilar. Droskbilägarna ha därför i de flesta samhällen organiserat gemensamma beställningsstationer. På motsvarande sätt ha upprättats godsbilcentraler, vilka emottaga beställningar och genom vilkas försorg mindre sändningar kunna sammanföras till gemensamma transporter. Genom godsbilcentralerna har viss samverkan upprättats med sjötransporter och i någon mån med järnvägarna. De senare ha även genom egna lastbilar eller genom förmedling av särskilda entreprenörer kombinerat järnvägstransporter med hämtning och utsändning med bilar.

I viss utsträckning förekommer mellan trafikbilägarna även inköpssamverkan.

Den *inrikes sjöfarten* omfattar såväl person- som godstrafik. Persontrafiken torde dock vara mindre betydande och utgöres mest av skärgårdsfart, turistresor m. m. Även godstrafiken består till en del av skärgårdstrafik, men till sin mera betydande del av transporter på längre avstånd, främst längs kusterna men även på de inre vattenvägarna. Sjötrafiken är fri från åtskilliga bestämmelser, som reglera järnvägs- och landsvägstrafiken. Det förekommer intet koncessionstvång, inga befordringsförpliktelser eller offentliga taxebestämmelser. I någon mån påverkas sjötrafikens konkurrensduglighet i förhållande till andra transportmedel av hamn- och kanal-, lots-, fyr- och båkavgifter.

Sammanslutningar äro Sveriges redareförening, Sveriges allmänna sjöfartsförening, Sveriges segelfartygsförening m. fl. Några mera betydande inskränkningar i konkurrensen ha dessa emellertid icke föranlett. Däremot

förekommer i några fall, att ett enstaka företag dominerar visst distrikt. Så torde t. ex. vara förhållandet med Waxholmsbolaget i fråga om trafiken i Stockholms skärgård, Stockholms rederi A.B. Svea på en del av kusttrafiken och Ångfartygs A.B. Göta kanal på dess led. Möjligheterna att hålla höga taxor ökas i den mån konkurrerande transportmedel, t. ex. buss- eller lastbilsföretag, kontrolleras av samma intressen som rederiföretagen. Frågan om taxorna vid transporter inom vissa skärgårdsområden har nyligen varit under behandling av skärgårdsutredningen. De sakkunniga anse sig därför ej behöva upptaga den till närmare granskning.

Inom den *utrikes sjöfarten* finnas vissa konventioner rörande linjetrafiken medan däremot konkurrensen inom trampfarten är fullt fri. För båda gäller att förtjänstmöjligheterna starkt varierat med konjunkturerna.

4. Samverkan mellan affärsbankerna.

De svenska affärsbankerna härröra huvudsakligen från förra århundradets senare del och början av 1900-talet. År 1910 funnos 80 affärsbanker. Sedan dess har en betydande koncentration av bankrörelsen ägt rum, i det att antalet affärsbanker befunnit sig i avtagande. För närvarande uppgår deras antal till 26. Bland dessa spela ett fåtal stora banker huvudrollen. På de fyra största bankerna kommer inemot $^2/_3$ av affärsbankernas omslutning.

Kungl. Maj:ts tillstånd fordras såväl för startandet av nytt bankföretag och för öppnandet av nya filialkontor som för sammanslagningen av flera bestående banker. Lagstiftningen rörande bankerna är tämligen ingående och deras verksamhet övervakas av en bankinspektion.

Huvudorganet för samarbete mellan affärsbankerna är *Svenska bankföreningen*, vilken enligt sina stadgar »har till ändamål att verka för en sund utveckling av det svenska bankväsendet». Medlemmar i Svenska bankföreningen äro 24 av vårt lands 28 affärsbanker. Endast de 4 minsta bankerna stå utanför. Svenska bankföreningen handlägger ett stort antal för bankerna gemensamma frågor. Sålunda utgör den en mycket anlitad remissinstitution i spörsmål, som beröra bankernas intressen. Den har dessutom uppgjort ett stort antal formulär för olika ändamål samt utfärdat råd och anvisningar i olika angelägenheter. Medlemmarna ha förbundit sig att hålla vissa överenskommelser rörande tariffer och usancer. Dessa gälla olika bankuppdrag, ersättning för notariatavdelningarnas medelsförvaltning, avgifter för kassafack m. m. Däremot har bankföreningen som sådan ej bundit sina medlemmar genom avtal rörande räntesatsernas höjd. I enlighet med stadgarna kunna överträdelser av bestämmelserna bestraffas med

böter eller vid upprepad förseelse med uteslutning. Dessa straffbestämmelser lära aldrig ha kommit till användning.

Svenska bankföreningen handlägger icke arbetsgivarärenden. Härför finnes en efter tillkomsten av 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt skapad särskild förhandlingsdelegation.

Av större ekonomisk betydelse än bankföreningens tariff- och usanceavtal är det *ränteavtal,* som träffats mellan de 16 största affärsbankerna. Enligt detta fixeras inlåningsräntorna i enlighet med de deltagande bankernas gemensamma beslut. Sådant beslut brukar i regel följa på varje av riksbanken företagen diskontoförändring. Utlåningsräntorna äro i stort sett fria, ehuru de givetvis påverkas av inlåningsräntornas höjd. Brott mot avtalet handläggas av en särskild nämnd, som har att företaga undersökning i anmälda fall och kan utdöma böter. Sådana åtgärder lära dock aldrig ha förekommit.

Med anledning av det under 1930-talet fortgående starka räntefallet påbörjades mellan ett stort antal kreditinstitut av olika slag — affärsbanker, sparbanker, försäkringsföretag m. fl. — ett samarbete till förhindrande av underbud på kredit. Särskilt önskade man förhindra att lån bundos på längre tid till en som man ansåg abnormt låg ränta. Detta samarbete, som torde varit tämligen löst organiserat, upphörde efter omsvängningen på kreditmarknaden hösten 1939, vilken medförde vida högre räntor på långa lån än de avsedda minimiräntorna.

Ehuru bankinspektionen närmast har till uppgift att tillvarataga insättarnas intressen, torde den äga vissa möjligheter att kontrollera också samarbetet mellan bankerna och därvid beakta såväl låntagarnas intresse av skäliga kreditvillkor som därmed förbundna allmänna intressen. Hittills torde emellertid bankinspektionen i huvudsak ha inriktat sig på den förstnämnda uppgiften. 1939 års lagtima riksdag har i ett med anledning av motion rörande affärsbankernas kreditgivning m. m. gjort uttalande förordat, att bankinspektionen ägnar uppmärksamhet även åt samhällets och det låntagande näringslivets intresse. I övrigt utövas kontrollen över kreditmarknaden närmast av riksbanken. Uppenbarligen kan riksbanken inskrida, om den finner, att samarbetet mellan affärsbankerna leder till utlåningsräntor eller andra lånevillkor, som ej motsvara läget på kreditmarknaden. Det är icke bekant, i vilken utsträckning påtryckning från riksbankens sida påverkat affärsbankernas räntepolitik. Det organiserade samarbetet mellan affärsbankerna i räntehänseende torde vara ägnat att medföra att förändringar i riksbankens kreditpolitik snabbare inverka på bankernas räntesatser, t. ex. vid diskontoförändringar. Å andra sidan ger denna sammanhållning affärsbankerna mod att i vissa lägen genomföra ränteförändringar utan att signal därtill ges från riksbanken.

De svenska affärsbankerna ha mera intimt engagerat sig i lång kreditgivning till industriföretag än vad som t. ex. skett inom engelskt bankväsende. Omfattningen av dessa engagemang har belysts av tidigare utredningar (se särskilt 1924 års bankkommitté samt »Bankerna och maktkoncentrationen inom svenskt näringsliv» av redaktör Frans Severin, bilaga 15 till »betänkande om folkförsörjning och arbetsfred», Stat. off. utr. 1935: 66, sid. 235—245). Otvivelaktigt ha bankerna spelat en betydelsefull roll för den svenska industrins utveckling. Som i annat sammanhang påpekats, torde de ha främjat koncentrationstendenserna inom industrin. Själva samverkan mellan bankerna torde emellertid ej ha varit av den art att *därigenom* industrins koncentration främjats.

Förhållandet mellan affärsbankerna och näringslivet faller utanför denna framställning, utom i den mån som därvidlag en ofullständig konkurrens — beroende på organiserad samverkan eller andra omständigheter — spelat in. Sedan länge har effektiviteten i bankernas inbördes konkurrens och dess betydelse för förhållandet mellan bankväsende och näringsföretag varit föremål för mycken offentlig diskussion. Å ena sidan framhålles att övriga affärsbanker många gånger icke acceptera kreditsökande kunder, som haft fast förbindelse med en av dem. Den kreditsökande blir då hänvisad till sin gamla bankförbindelse och mycket beroende av denna. I vissa fall skulle hot om kreditvägran ha använts som påtryckningsmedel för att framtvinga försäljning av företagen eller av aktieposter till ofördelaktigt pris. Å andra sidan göres gällande, att en emellanåt konstaterad obenägenhet hos bankerna att mottaga nya kreditsökande kunder beror på en i vissa lägen obestridlig kapitalknapphet hos bankerna. I övrigt inverkar framför allt den sökandes solvens. Däremot har icke någon begränsning av konkurrensen bankerna emellan inverkat, säger man på detta håll. Under tider av god penningtillgång äro bankerna mycket villiga att ge kredit åt alla, som erbjuda bankmässig säkerhet.

I detta sammanhang spelar banklagens förbud för bankerna att binda sina lån på längre tid än 6 månader en viss roll. Dess syfte är att hindra bankerna från alltför långsiktiga engagemang, vilka icke ansetts vara förenliga med insättarnas intressen av hög likviditet hos bankerna, men det påverkar lätt förhållandet mellan dessa och deras kunder i en för de senare ogynnsam riktning. Bestämmelsen i fråga har underlättat för bankerna att genom uppsägning av kredit skapa likviditetssvårigheter för näringsföretagen, säger den förstnämnda uppfattningens förespråkare.

Näringsorganisationssakkunniga ha icke varit i tillfälle att göra de undersökningar av mycket omfattande art, som skulle varit erforderliga för ett ställningstagande till spörsmålet, om konkurrensen mellan bankerna är genom en känsla av »solidaritet» eller på annat sätt så inskränkt, att olägenheter av ovan antytt slag därigenom uppkommit. Direkta överens-

kommelser mellan bankerna om att ej acceptera kreditsökande, som önska övergå till annan bank, finnas ej. I den mån missbruk av bankernas maktställning förekommit, torde de närmast ha möjliggjorts av en av andra omständigheter än solidaritet eller samverkan beroende obenägenhet att i vissa konjunkturlägen ge ny kredit åt lånsökande med icke obestridlig solvens. Riskerna för dylika missbruk skulle måhända kunna minskas genom upphävandet av banklagens bestämmelser om begränsning av kredittiderna samt — såsom bland annat framhållits av 1939 års lagtima riksdag — genom att konkurrens etablerades genom upprättandet av en statlig affärsbank. De sakkunniga vilja emellertid icke taga någon bestämd ståndpunkt till dessa frågor, vilka måste bedömas ur flera andra synpunkter än dem, som falla inom området för de sakkunnigas arbete.

En viss konkurrens med affärsbankerna erbjuda de enskilda *sparbankerna*. Vid utgången av år 1937 funnos i vårt land 476 enskilda sparbanker. Summan av insättarnas behållning hos dessa har under senare år överstigit affärsbankernas inlåning från allmänheten. Sparbankerna äro i likhet med affärsbankerna underkastade särskild inspektion. Något bindande samarbete förekommer icke mellan dem. Svenska sparbanksföreningen är deras centrala, allmänna intresseorganisation.

Mera direkt konkurrerande med affärsbankerna äro *jordbrukskreditkassorna* (se avd. III), vilka tillkommit närmast för att tillhandahålla jordbruksföretagen sekundärkredit till lägsta möjliga ränta, men som även i betydande utsträckning beviljat primärkrediter i konkurrens med sparbanker, hypoteksföreningar, postsparbanken m. fl.

Likaså direkt konkurrerande med affärsbankerna är *A.B. Industrikredit*, som grundats på offentligt initiativ med kapital från staten och vissa affärsbanker i och för medellång kreditgivning till industrin.

5. Organisationer inom försäkringsväsendet.

Den 1936 nybildade centralorganisationen inom det svenska försäkringsväsendet, *Svenska försäkringsbolags riksförbund*, har enligt sina stadgar »till uppgift att vara organ för handläggning av frågor, som äro av gemensamt intresse för de svenska försäkringsbolagen.

Till fullgörande av denna uppgift har förbundet

a) att verka för ökad kännedom om den privata försäkringsverksamhetens betydelse för samhället och enskilda,

b) att i förhållande till utomstående institutioner eller eljest, då så finnes påkallat, giva uttryck åt bolagens gemensamma synpunkter,

c) att verkställa utredningar och väcka förslag i frågor av betydelse för den privata försäkringsverksamheten och dess utveckling efter allmännyttiga linjer,

d) samt att i övrigt stå försäkringsbolagen till tjänst i angelägenheter, som lämpa sig för central handläggning».

Svenska försäkringsbolags riksförbund omfattar i motsats till tidigare existerande organisationer alla olika grenar av försäkringsväsendet och kan därför ta upp för dem gemensamma frågor. Dess uppgifter framgå av ovanstående citat ur stadgarna. Riksförbundet kan icke fatta för medlemmarna bindande beslut.

Detta är däremot fallet för vissa andra organisationer dels på livförsäkringens område, dels de s. k. tarifföreningarna på övriga områden.

Inom livförsäkringsverksamheten finnes *Svenska livförsäkringsbolags direktörförening*. I dess stadgar ingår bland annat följande bestämmelse (§ 9):

»Föreningen upptager till behandling följande frågor:

— — —

c) ärenden, som beröra medlemmarnas gemensamma intressen och vilka kunna föranleda vare sig uttalanden från föreningens sida eller beslut om gemensamt uppträdande av samtliga eller en del medlemmar.

Beträffande i mom. c) omnämnda fråga kan förslag framställas, att föreningens beslut blir bindande för samtliga medlemmar. För fattande av sådant beslut erfordras emellertid,

att kallelse till sammanträdet bevisligen blivit tillställd föreningens alla medlemmar och att i densamma dels angivits, att bindande beslut i frågan är avsett att fattas, dels meddelats ärendets närmare innebörd samt

att vid sådant besluts fattande samtliga vid sammanträdet närvarande röstberättigade, representerande minst $^2/_3$ av föreningen tillhörande bolag, därom ena sig.

Begäres bordläggning av sådan fråga, uppskjutes ärendet till ett kommande sammanträde, då frågan avgöres, såvida icke flertalet enar sig om ytterligare uppskov.»

Då premierna för livförsäkringar äro genom försäkringsinspektionen fastställda och verksamheten i övrigt genom lagstiftning noga reglerad, återstå för reglering genom dylika överenskommelser endast utanför gällande lagstiftning fallande frågor. I allmänhet säges det ha rört sig om fall, där enligt allas mening icke önskvärda luckor i lagen i praktiken visat sig finnas. Man har då genom bindande överenskommelser mellan bolagen på sådana punkter kompletterat lagstiftningen. Det har gällt som icke önskvärda ansedda former för försäkringar och dylikt. Överenskommelserna lära ha träffats med försäkringsinspektionens gillande.

En annan form av samarbete försiggår genom »*Svenska livförsäkringsbolags registreringsbyrå*», stiftad 1913, varom Svensk försäkringsårsbok 1936 meddelar: »Enligt lagen om försäkringsrörelse av 1917 må »försäkringsbolag som meddelar livförsäkring, icke lämna uppdrag att såsom

bolagets ombud anskaffa eller förmedla anskaffning av ansökningar om dylik försäkring åt annan än den, som kan anses äga betingelser för att på ett värdigt och lämpligt sätt utöva sådan verksamhet. När sådant uppdrag lämnas, så ock när givet uppdrag återkallas, skall anmälan därom oförd röjligen göras hos Försäkringsinspektionen. Från skyldigheten att göra sådan anmälan äger Konungen befria försäkringsbolag, som prövas hava vidtagit betryggande åtgärder för övervakande av ombudens verksamhet.»

Sådana betryggande åtgärder anses vara den av livförsäkringsbolagen den 1 februari 1934 ingångna överenskommelsen rörande anskaffningsverksamheten, fastställd genom Kungl. Maj:ts resolution den 13 juli 1934. Envar hos livbolagen direkt eller indirekt arbetande ackvisitör skall vid anställning eller avgång omedelbart anmälas till Svenska livförsäkringsbolagens registreringsbyrå, som besvarar av livbolagen skriftligen framställda frågor rörande namngivna personer. Samtliga i Sverige arbetande livförsäkringsbolag äro anslutna till byrån. Vissa tvistefrågor skola hänskjutas till Svenska livförsäkringsbolags skiljenämnd, vars 5 ledamöter utses av Kungl. Maj:t.»

Samma byrå lär nu också föra register över inom övriga försäkringsbranscher verksamma ackvisitörer.

En annan form av samarbete mellan livförsäkringsbolagen består i deras »*Riskupplysningsbyrå*», vilken för register över alla personer, som vid hänvändelse till något företag blivit betecknade som personer »med dålig risk» och därvid på grund av sjukdom eller dylikt nekats försäkring till lägsta, för fullt friska personer gällande premiesatser.

Övriga grenar av försäkringsverksamhet äro mindre ingående reglerade genom lagstiftning. För dessa existera en rad tarifföreningar.

Den äldsta bland dessa är *Svenska brand-tarifföreningen* om vilken försäkringsårsboken ger följande upplysningar:

»I ändamål att åvägabringa enighet i avseende å villkoren vid brandförsäkring inom Sverige och förhindra en osund konkurrens, varigenom otrygghet beträffande försäkringsavtalens fullgörande skulle kunna uppstå för försäkringstagarna, beslöto de svenska brandförsäkringsaktiebolagen och de flesta i Sverige arbetande utländska brandförsäkringsbolag å allmänt möte i Stockholm den 28 november 1873 att bilda en tarifförening.

I denna förening deltagande försäkringsanstalter förbinda sig att hålla lika premier och uppställa samma fordringar beträffande säkerhetsåtgärder till förekommande av eldsolyckor.

Tillsammans med 'Städernas brandstodsbolag', 'Allmänna brand', 'Svitiod' och 'Samarbete' utser Tarifföreningen medlemmar i den permanenta 'Kommittén för brandsläckningsväsendets ordnande i Sveriges städer och köpingar', dit alla viktigare förslag eller förfrågningar som röra

städers och andra tättbebyggda platsers brandsläckningsanordningar remitteras från 'tariffbolagen' eller ovannämnda fyra anstalter för avgivande av yttrande.

Tarifföreningen utövar sin verksamhet, förutom vid sina sammanträden varje månad i Stockholm, genom ett Förtroenderåd, ett Centralställe för avbrottsförsäkring och en Tariffkommitté.

Förekommande ärenden behandlas:

av Tariffkommittén: specialtarifferings- och därmed jämförliga frågor;

av Centralstället: specialtarifferings- och därmed jämförliga frågor rörande avbrottsförsäkring;

av Förtroenderådet: frågor rörande ortstariffer, agenter och agenturplatser, inspektioner m. m. samt tarifftolkningsfrågor;

av Månadsmötena: frågor som ej falla under Tariffkommitténs, Centralställets och Förtroenderådets beslutanderätt.»

Överenskommelsen gäller sålunda bland annat tillämpandet av samma premie- och försäkringsvillkor.

Yngre, av mindre omfattning och med mindre genomförd arbetsfördelning mellan olika organ äro de övriga branschföreningarna. Försäkringsårsboken uppräknar följande:

Tarifföreningen för ansvarighetsförsäkring.
Svenska automobiltarifföreningen.
Svenska automobiltransporttarifföreningen.
Föreningen för gemensamt lagenligt trafikförsäkringsansvar.
Svenska glasförsäkringstarifföreningen.
Husdjursförsäkringsföretagens förening.
Svenska inbrottstarifföreningen.
Landsbygdens ömsesidiga brandförsäkringsbolags förening.
Svenska maskintarifföreningen.
Den nordiska poolen för luftfärdsförsäkring.
Svenska olycksfalls- & sjukförsäkringsbolagens tarifföverenskommelse.
Svenska resgodstarifföreningen.
Sjöassuradörernas tarifförening.
De ömsesidiga socialförsäkringsbolagens förening.
Svenska vattenledningsskadetarifföreningen.

Försäkringsväsendet är i likhet med bankväsendet mer än övrig ekonomisk verksamhet noga reglerat av lagstiftning samt föremål för en ständigt fortlöpande övervakning och kontroll genom försäkringsinspektionen. Det är naturligt att så skall vara med hänsyn till försäkringsväsendets art. Denna övervakningsmyndighet torde också bäst vara i stånd att följa organisationernas verksamhet och bedöma dennas fördelar och olägen-

heter. Med hänsyn härtill och till att försäkringsväsendet är föremål för annan nu pågående utredning torde näringsorganisationssakkunniga icke ha anledning att ingå på ett närmare bedömande av den organiserade samverkans betydelse på detta område.

6. Andra organisationer.

Arbetsmarknadsorganisationer. För fullständighets skull skola här till sist omnämnas ytterligare en del sammanslutningar, vilka icke behandlats i den föregående framställningen. I denna har t. ex. den organiserade samverkan mellan företagare, som äger rum i arbetsgivareärenden, icke annat än i förbigående berörts. De sakkunniga ha icke ansett det ingå i deras uppdrag att behandla arbetsmarknadsorganisationernas problem. Dessa äro ju tämligen klart skilda från de i det föregående berörda frågorna; en diskussion rörande företagarnas sammanslutningar kan vidare icke undgå att även inbegripa arbetarnas fackliga organisationer, vilka icke falla under »organiserad samverkan mellan företagarna». Slutligen ha arbetsmarknadsorganisationernas problem varit föremål för andra offentliga utredningar. En kort överblick över dessa organisationer[1] torde emellertid här vara på sin plats. Därtill fogas några kommentarer om arbetsmarknadsorganisationernas betydelse för konkurrensförhållanden och organiserad samverkan på andra områden.

Arbetsmarknadens organisationer räkna sina anor från långt tillbaka i tiden, till de mästare- och gesällföreningar, som hörde samman med skråväsendet. Först efter industrialismens genombrott i vårt land uppstodo emellertid förutsättningarna för en modern arbetarrörelse, bland annat genom arbetarnas sammanförande till rätt stora enheter på arbetsplatserna. Under senare hälften av förra århundradet gjordes de första försöken att åstadkomma sammanslutningar bland arbetarna för gemensamt tillvaratagande av dessas intressen, främst vid uppgörelser med företagarna. År 1898 bildades Landsorganisationen som fackföreningarnas centrala sammanslutning. Årtiondena närmast före och efter sekelskiftet utgöra fackföreningsrörelsens genombrottsperiod. År 1902 bildades som motvikt mot arbetarnas sammanslutningar Svenska arbetsgivareföreningen. Därefter ha sammanslutningssträvandena fortgått på ömse sidor i snabb takt. Särskilt betydande har organisationernas utbyggnad varit under de senaste årtiondena.

Basen för arbetarnas organisationer utgöras av de lokala fackföreningarna med deras sektioner och klubbar. Fackföreningarna bilda sedan riks-

[1] För närmare upplysningar rörande dessa hänvisas framförallt till Sigfrid Hansson, Den svenska fackföreningsrörelsen, 6:te upplagan, 1938 samt bilagor av S. Hansson, G. Söderlund och O. Ekblom till Betänkande om folkförsörjning och arbetsfred, Stat. off. utr. 1935: 66.

sammanslutningar. Dessa äro numera övervägande sammansatta efter industriförbundsprincipen, d. v. s. omfatta alla slag av arbetare, som äro sysselsatta inom viss industrigren. Några äro emellertid alltjämt yrkesförbund, där urvalsprincipen varit arbetets karaktär. De tidigaste sammanslutningarna, som konstituerades av yrkesutbildade arbetare inom hantverksbetonade branscher, voro av det senare slaget, men efter hand har industriförbundsprincipen allt konsekventare genomförts. Förbunden ingå slutligen i Landsorganisationen. Fackföreningarna åter bilda även lokala samorganisationer. — Till Landsorganisationen voro i slutet av 1939 anslutna 42 förbund med tillsammans 961 216 medlemmar. Utanför densamma stå en del sammanslutningar, varav vissa äro anslutna till den syndikalistiska Sveriges arbetares centralorganisation. De utanför Landsorganisationen stående fackföreningarna ha omkring 35 000 medlemmar. Det i en tidigare avdelning omnämnda Riksförbundet landsbygdens folk tillvaratager även jordbrukarnas fackliga intressen.

Vid sidan av arbetarnas fackliga organisationer finnas sådana för tjänstemän, kontors- och affärsanställda m. fl. En huvudorganisation för dessa är De anställdas centralorganisation (Daco), till vilken äro anslutna 21 förbund. Bland dessa märkas Svenska industritjänstemannaförbundet, Handelstjänstemannaförbundet, Sveriges arbetsledareförbund och Svenska bankmannaföreningen. Daco bildades 1931 och hade vid utgången av 1939 54 000 medlemmar. För stats- och kommunalanställda är huvudorganisationen den år 1937 bildade Tjänstemännens centralorganisation, i vilken ingå Sveriges allmänna folkskollärarförening samt sammanslutningar för fattigvårds- och barnavårdsfunktionärerna, sinnessjukhusens personal, försvarsväsendets underbefäl, poliserna och kommunaltjänstemännen m. fl. Dess totala medlemsantal överstiger 40 000. Statstjänarnas centralorganisation omfattar över 12 000 lägre befattningshavare i statens tjänst. Ytterligare finnas ett betydande antal organisationer för olika kategorier av tjänstemän och anställda med ett sammanlagt medlemsantal sannolikt uppgående till omkring 100 000.

Centralorganisationen på arbetsgivaresidan är den redan ovan nämnda Svenska arbetsgivareföreningen. Till denna äro anslutna 37 yrkes- och ortsförbund för olika industrigrenar samt en s. k. allmän grupp. Anslutna voro 1939 inemot 6 000 företag, sysselsättande drygt 400 000 arbetare. Störst bland yrkesförbunden är Sveriges verkstadsförening. Utanför Svenska arbetsgivareföreningen stå ett flertal arbetsgivareorganisationer. Bland dessa kunna nämnas Sveriges redareförening, Svenska järnvägarnas arbetsgivareförening, Svenska lantarbetsgivareföreningen, Föreningen skogsarbeten samt arbetsgivareorganisationerna inom den grafiska industrin och för hotell-, restaurang- och kafénäringen. Kommunerna samverka i arbetsgivareärenden genom Svenska städernas förhandlingsorganisation. Ett antal

arbetsgivaresammanslutningar inom hantverket ha ovan i annat sammanhang omtalats. Inom handeln tillvaratagas arbetsgivareintressena av Köpmännens garantiförening.

Förhållandet mellan arbetsgivaresammanslutningar och andra intresseorganisationer. I stort sett kan sägas att en klar gräns upprätthållits mellan arbetsgivaresammanslutningarna å ena sidan och övriga företagarnas intresseorganisationer å den andra. Med undantag för vissa av hantverkets organisationer handläggas arbetsmarknadsfrågor och andra för företagarna gemensamma ärenden oftast av olika sammanslutningar. Samverkan mellan företagarna i fråga om varupriserna eller produktionen stöder sig sålunda endast sällan på samarbete med arbetarnas organisationer. Även om sådant samarbete skulle kunna medföra fördelar för vissa arbetaregrupper på särskilt skyddade områden, torde det kunna sägas vara i såväl arbetarrörelsens som samhällets intresse att fackföreningarna icke bidraga att befrämja de monopolistiska tendenserna på varumarknaden.

Indirekt har fackföreningsrörelsen givetvis utövat ett betydande inflytande på konkurrensförhållandena inom näringslivet. I viss utsträckning ha mindre företag, som arbeta med icke organiserad arbetskraft att räkna med lägre löner än övriga. Viktigare äro måhända verkningarna av den i kollektivavtalen ganska allmänt tillämpade principen, att lönerna för organiserade arbetare skola vara lika inom företag av samma slag på ur levnadskostnadssynpunkt likställda orter. Härigenom har konkurrensen mellan företagarna hindrats från att ta form av en nedpressning av lönerna inom det enskilda företaget och i stället koncentrerats på strävandena att åstadkomma effektivitet i produktionen och försäljningsverksamheten. De lika lönerna skapa en rättvis grundval för företagens tävlan härutinnan. En sådan utveckling måste ur samhällssynpunkt betraktas som gynnsam.

I ännu ett avseende synas arbetsmarknadsorganisationerna ha övat inflytande på konkurrensförhållandena. Det förefaller sannolikt att den sammanhållning, som utbildats inom arbetsgivaresammanslutningarna, bidragit att åtminstone underlätta samverkan mellan företagarna i andra avseenden. Icke minst med arbetsmarknadsförhållandena som förebild har organisation blivit en tidens lösen på snart sagt alla områden.

De fria yrkenas organisationer. Även inom de s. k. fria yrkena ha organisationer bildats. Dessa ha på olika områden helt olika karaktär. Några av dem äro närmast fackföreningar, andra allmänna intresseföreningar. Bland dessa kunna nämnas Svenska journalistföreningen, Sveriges författarförening, Svenska teaterförbundet, Svenska musikerförbundet, Svenska tek-

nologföreningen, Sveriges läkarförbund och Sveriges yngre läkares förening, Sveriges advokatsamfund, Svenska tonsättares internationella musikbyrå Stim u. p. a.

Andra sammanslutningar. För tillvaratagandet av fastighetsägarnas intressen verkar Sveriges fastighetsägareförbund. Hyresgästernas intresseorganisation är Hyresgästernas riksförbund. För en del organisationer inom byggnadsindustrin hänvisas till uppgifter i byggnadsindustrisakkunnigas betänkande (Stat. off. utr. 1938: 10, sid. 72 ff. m. fl. ställen).

Fiskarna ha organisationer, vilka i viss mån äro uppbyggda efter samma mönster som jordbrukarnas kooperativa sammanslutningar. En topporganisation är Svenska ostkustfiskarnas centralförbund.

Avdelning V. Samhällets ställning till den organiserade samverkan inom näringslivet.

A. Tidigare svenska utredningars slutsatser och samhällets nuvarande ställning till den organiserade samverkan inom näringslivet.

Som i tidigare sammanhang framhållits (jfr särskilt den allmänna inledningen och sammanfattningen till avd. I A) har i modern tid den organiserade samverkan mellan företagare i Sverige vunnit större omfattning först från och med slutet av 1800-talet. Den första allmänna översikten över densamma lämnades i ett arbete av Adolf Ljunggren, *Ekonomiska sammanslutningar af monopolistisk natur i Sverige* (Stockholm 1912). I detta arbete diskuterades orsakerna till och förutsättningarna för monopolistiska sammanslutningars uppkomst, de olika former, i vilka de framträtt, samt deras verkningar. Störst utrymme upptog emellertid en relativt fyllig redogörelse för de monopolistiska sammanslutningarnas dåvarande utbredning i Sverige. Arbetet var försett med ett förord av professor Eli F. Heckscher, som däri bland annat uttalade följande:

»Den, som närmar sig kartell- och trustväsendet i syfte att tillintetgöra det i stället för att förbättra det, har ej förstått tidens tecken, han söker vrida utvecklingen tillbaka till mindre effektiva ekonomiska former och är därför vanligen i verkligheten — hur goda hans afsikter än må vara — en fiende till arbetet på höjande af ett lands välstånd. Såvidt jag kan bedöma, finns det åtminstone *ett* område inom det svenska näringslifvet, där sammanslutningsrörelsen ännu alls ej tagit den fart den borde och där den skulle kunna göra särdeles mycket godt, nämligen inom *exportindustrierna;* dessa skulle antagligen genom en stärkt organisation i hög grad kunna stärka Sveriges internationella konkurrensduglighet, till gagn för alla och skada för ingen. Inom andra näringsgrenar äro monopolbildningarna naturligtvis ej lika odeladt gynnsamma som inom den rena exportindustrien, och inför vissa af de svenska monopoltendenserna kan man nog ha skäl att ställa sig betänksam; men att kartell- och trustväsendet *i och för sig* betecknar ett framsteg på många områden, kan knappast bestridas. Sedan bör visserligen det allmänna med all nödig vaksamhet sörja för, att detta

nationalekonomiska framsteg kommer ej blott producenter utan äfven konsumenter till godo; och medlen härför synas mig ofta lättare att finna än man vanligen antager.»

Vid den tidpunkt, då det nämnda arbetet utkom, hade Kungl. Maj:t förordnat om en officiell utredning angående kartell- och trustväsendets utbredning i vårt land. Denna utredning fullföljdes emellertid icke. Dess enda resultat blev ett betänkande angående sockerindustri och sockerbeskattning i Sverige samt Danmark och Tyskland, även betitlat »Kartell- och trustutredningen. I.»

I samband med dyrtiden under och omedelbart efter kriget voro de monopolistiska sammanslutningarna föremål för åtskillig diskussion. I juni 1920 uppdrog Kungl. Maj:t åt en kommitté att skyndsamt utarbeta förslag till en provisorisk lagstiftning rörande undersökning och kontroll över truster och andra monopolistiska sammanslutningar inom produktion, handel och transportväsende. Denna s. k. *trustlagstiftningskommitté* avlämnade sitt betänkande i slutet av 1921. I detta gavs vid sidan av en mycket summarisk översikt över förekomsten av monopolistiska sammanslutningar i Sverige, några utförligare redogörelser för vissa monopolbildningars organisationsformer och verkningar. Sålunda behandlades »sockertrusten», kvarnföreningen, havregrynskvarnarnas försäljningskartell, galoschfabrikantkartellen, sammanslutningar inom järnvarubranschen, lantmännens mjölkförsäljningsförening samt några internationella monopolbildningar, främst glödlampskartellen. I ett kapitel sammanfattades statliga ämbetsverks erfarenheter av monopolbildningar. Som bilagor bifogades en av A. Ljunggren utarbetad redogörelse över monopolsammanslutningarnas organisationsformer och utvecklingstendenser i Sverige samt en översikt över trust- och kartelllagstiftning i vissa främmande länder, utarbetad av kommitténs sekreterare N. O. Nilsson.

Trustlagstiftningskommittén föreslog en *provisorisk* lagstiftning, enligt vilken en trustkommission skulle upprättas. Denna skulle erhålla lagstadgad befogenhet att inhämta erforderliga upplysningar beträffande monopolistiska företag och sammanslutningar. I första hand skulle kommissionen verkställa utredning angående förekomsten och verkningarna av dylika företag och sammanslutningar inom riket i den omfattning så befunnes erforderligt för bedömandet av behovet av särskild lagstiftning och utarbetandet av förslag därtill. Därjämte skulle emellertid åt kommissionen uppdragas att, där monopolistiskt företag eller sammanslutning utnyttjade sin ställning på sätt, som i betydande omfattning inom riket medförde oskäliga prisförhållanden, igångsätta undersökning därom och föreslå statliga åtgärder till motverkande av dylikt missförhållande. Kommissionen skulle alltså till karaktären vara huvudsakligen en undersökningskommission men genom sistnämnda föreskrift därjämte erhålla en kontrollerande uppgift, dock utan

befogenhet att själv ingripa för att åvägabringa rättelse av uppdagade missförhållanden.

Samtidigt med trustlagstiftningskommittén arbetade ett par andra utredningar med frågor, som i viss mån berörde samma angelägenheter. Detta torde kunna sägas om t. ex. sakkunniga för prisockerlagstiftning samt mellanhandssakkunniga.

Trustlagstiftningskommitténs lagförslag var under de följande åren föremål för diskussion och bearbetning. Resultatet blev lagen av den 18 juni 1925 (Sv. förf. saml. nr 223) om undersökning angående monopolistiska företag och sammanslutningar, vilken emellertid väsentligt avviker från kommitténs förslag. Denna lag, som alltjämt är i kraft, har i motsats mot kommittéförslaget icke provisorisk karaktär, och genom densamma skapades ingen trustkommission eller dylik myndighet. Konungen kan, när skäl därtill finnas, förordna om undersökning rörande företag eller sammanslutning, som avser produktion eller bearbetning av varor eller andra förnödenheter, handel, bankrörelse, försäkringsrörelse eller transportverksamhet och som kan antagas vara av monopolistisk natur. Verkställandet av sådan undersökning skall uppdragas åt ämbetsmyndighet eller åt en eller flera särskilt förordnade sakkunniga och erfarna personer. Den sålunda förordnade undersökningsmyndigheten kan förelägga ifrågavarande företag och sammanslutningar

»att för undersökningsmyndigheten eller av densamma utsett ombud hålla tillgängliga alla handelsböcker med tillhörande verifikationer samt övriga böcker och handlingar, vilka kunna lämna upplysning om företaget eller sammanslutningen;

att bereda undersökningsmyndigheten eller dess ombud tillträde till samtliga anläggningar och lokaler, vilka användas för företaget eller sammanslutningen;

att meddela undersökningsmyndigheten eller dess ombud alla de upplysningar angående företaget eller sammanslutningen, som av myndigheten eller ombudet äskas.»

Från denna uppgiftsskyldighet undantages endast yrkeshemlighet av teknisk natur.

Å andra sidan är undersökningsmyndigheten ålagd viss tystnadsplikt.

»Till undersökningsmyndigheten inkomna handlingar, från myndigheten utgångna skrivelser samt hos myndigheten förda protokoll och anteckningar må utlämnas endast såvitt de icke röra affärs- eller driftförhållande eller, i den mån dylik handling är av sådant innehåll, med Konungens särskilda tillstånd eller efter det tjugufem år förflutit från handlingens datum.

I fall, där Konungens tillstånd, enligt vad nu sagts, erfordras för utlämnande av redogörelse eller förslag, som undersökningsmyndigheten ingivit till Konungen, eller av annan handling, skall, innan Konungen låter handlingen offentliggöras, tillfälle lämnas vederbörande företag eller sammanslutning att avgiva yttrande i ärendet.»

Lagen lämnar icke Kungl. Maj:t eller undersökningsmyndigheten några som helst befogenheter att ingripa mot eventuella missbruk från monopolistiska sammanslutningars sida. Man torde ha räknat med att bättring i åtskilliga fall skulle kunna ernås genom offentliggörande av en större eller mindre del av utredningen, varigenom allmänhetens uppmärksamhet riktas på ifrågavarande förhållanden. Förhandlingar mellan statlig myndighet och berörda företag och sammanslutningar kunna givetvis utan stöd av lagstadgande tillgripas. Som sista utväg finge statsmakterna överväga särskilda åtgärder, t. ex. sänkning av tullskyddet för ifrågavarande företag.

1925 års lag har kommit till användning i ett fåtal fall, nämligen för undersökningar rörande kvarnföretagen, jästtillverkningen, sockertillverkningen, brännoljeföretagen samt porslinstillverkningen. I avd. I B ovan ha en del resultat av dessa utredningar refererats.

Sedan 1925 års lag antogs, ha de allmänna trust- och kartellagstiftningsproblemen endast vid ett par enstaka tillfällen tagits upp till närmare diskussion. Så skedde år 1927 då Kooperativa förbundet i skrivelse till kommerskollegium framförde förslag om en offentlig registrering av kartellavtal. Över denna framställning bereddes olika näringsorganisationer tillfälle att yttra sig — flertalet i avstyrkande riktning — men den föranledde därutöver ingen åtgärd.

Tio år senare gjorde de *sakkunniga för utredning angående »folkförsörjning och arbetsfred»* vissa uttalanden om produktionens yrkesföreningar[1]. De framhålla att monopolsammanslutningarna i början betraktades med stor misstro. Allmänheten såg i desamma huvudsakligen ett medel till oskäliga prisförhöjningar.

»Under de senare åren har emellertid den uppfattningen allt mera trängt igenom, att en kartellbildning, som ej missbrukas till oskäliga prissättningar, kan bliva till stort gagn för vederbörande näringsgren och därmed även för det allmänna.

De förmåner, som man förmenar kunna ernås genom en sammanslutning mellan producenterna inom en näringsgren, torde i korthet kunna angivas sålunda.

En bättre överblick över tillgång och efterfrågan erhålles, varigenom en reglering av produktionen kan äga rum till förekommande av krisartade sammanbrott. Möjlighet skapas att i förekommande fall fördela tillverkningen av olika varuslag å skilda producenter; genom denna specialisering kunna produktionskostnaderna nedbringas. Genom gemensamma försäljningsorganisationer kunna kostnaderna även i övrigt minskas; och där förutsättningar för gemensam försäljning icke äro för handen, möjliggöres dock större enhetlighet i utbuden på utländsk marknad i fråga om såväl kvaliteter som priser och betalningsvillkor, varigenom skadlig konkurrens förhindras. Slutligen torde genom en producentsammanslutning i en eller annan form kunna ernås konkurrensreglerande överenskommelser med motsvarande producenter i främmande länder.»

[1] Stat. off. utr. 1935: 65, sid. 59—64.

På grund av intressemotsättningar och företagarnas misstro mot varandra föreligga ofta betydande svårigheter att åvägabringa fullständig enighet om samverkan, förklara de sakkunniga vidare och erinra om att i flera stater lagar antagits, vilka syfta till att tvångsvis åvägabringa samverkan mellan producenter inom samma näringsgren. Åtskilliga av de förhållanden, som i sådant sammanhang annorstädes gjorts till föremål för reglering, äro i Sverige redan ordnade genom här gällande sociala lagstiftning. I vårt land ha endast i tvenne fall, gällande tillverkningen av potatismjöl och gatsten, sammanslutningar kommit till stånd under statens direkta medverkan. Därjämte har jordbrukshjälpen lämnats under sådana former, att samverkan mellan jordbrukets producenter främjats. I övrigt är bildandet av producentföreningar helt beroende av producenternas frivilliga anslutning.

Efter att ha erinrat om de internationella organisationer för papper, pappersmassa och trävaror, som beröra svensk export, fortsätta de sakkunniga:

»Av långt större betydelse är emellertid ett samgående mellan producenterna *inom* landet. Den omständigheten, att åvägabringandet av producentföreningar är helt beroende av vederbörande producenters frivilliga anslutning, har medfört, såväl att dylika föreningar kommit till stånd i allenast begränsad omfattning som ock att förefintliga föreningar brustit i fråga om effektivitet därutinnan, att dels föreningsmedlemmarna icke alltid kunnat enas om ett samgående i hela den utsträckning, som varit påkallad av omständigheterna, och dels vissa producenter ställt sig utanför organisationen och utnyttjat exempelvis den produktionsbegränsning eller prissättning, varom man kommit överens inom organisationen.

Det långt övervägande flertalet av de sammanslutningar, som hittills åstadkommits, äro för den skull hänförliga till karteller av lägre ordning, s. k. pris- och konditionskarteller. Därest dessa karteller kunna handhavas på ett effektivt sätt, medföra de visserligen fördelar för producenterna, men deras nytta ur allmän synpunkt är tämligen ringa. Om man på detta område skall kunna uppnå resultat av verklig samhällelig betydelse, är det nödvändigt få till stånd sammanslutningar, som på ett betydligt kraftigare sätt kunna ingripa i produktionen och avsättningen för åstadkommandet av mera planmässiga regleringsoch konsolideringsåtgärder till åvägabringande av rationalisering av driften. Så bör exempelvis genom samgående i dylika föreningar kunna erhållas en uppdelning av tillverkningen på olika producenter, vilket på grund av den svenska marknadens ringa storlek måste vara av stort värde ur produktionskostnadssynpunkt. En fast branschorganisation medför även ökade möjligheter för en kostnadsbesparande samverkan för andra ändamål, t. ex. en förbättrad försäljnings- och inköpsorganisation, en gemensam teknisk forskningsverksamhet m. m.

— —

Även ur andra synpunkter torde dylika föreningar kunna medföra obestridlig nytta för samhället. Man torde hittills hava alltför mycket litat till näringslivets förmåga av självläkedom och hoppats, att lagen om tillgång och efterfrågan skulle tillfredsställande reglera produktionen. Då överproduktion på ett område gjort sig kännbar, har krisen fått värka ut utan något ingripande från statsmakternas sida. Det synes emellertid vara bättre att söka undvika alltför våld-

samma svängningar i produktionsvolymen, att, i stället för att låta en överproduktion komma till stånd med allt vad ont den för med sig av arbetslöshet för de anställda och av ekonomiska svårigheter och fallissemang för affärsföretagen, söka genom dylika föreningar i tid ordna och reglera produktionen. Enligt vad erfarenheten lärt är det mycket svårt för företagarna att uppnå enighet om mera vittgående samarbetsåtgärder, och enligt vår uppfattning föreligga därför synnerligen vägande skäl för att staten söker biträda näringslivet med åstadkommande av producentföreningar, särskilt av dylik högre typ. Härvid måste dock uppmärksamhet ägnas däråt, att varje monopolistisk sammanslutning innesluter fara för en oskälig prisfördyring.

De enskilda representanterna för det svenska näringslivet torde i allmänhet inse vikten av dylika organisationers åvägabringande och vidmakthållande, men samtidigt gör sig en stark betänksamhet gällande i fråga om lämpligheten av att för ändamålet tillgripa lagstiftning.

Man torde därvid hysa farhågor för, bland annat, att sålunda tillkomna tvångsorganisationer skulle bliva ett medel till vidmakthållandet av eljest icke livsdugliga företag på de övriga producenternas bekostnad samt att den kontroll mot oskälig prissättning m. m., som av hänsyn till konsumenterna icke lärer kunna undgås vid en under statens medverkan i en eller annan form åvägabragt organisation, skulle bliva betungande samt lamslå företagsamheten och det enskilda initiativet. Dessa farhågor lära knappast vara tillräckligt grundade. Om såsom villkor för åvägabringandet av sådan sammanslutning uppställes exempelvis fordran på frivillig anslutning av viss kvalificerad majoritet bland producenterna, torde ej längre kvarstå något fog för invändningen, att dylika organisationer allenast skulle påkallas av den mindre livsdugliga industrin till men för den mera livskraftiga. Och den kontroll över prissättningen, som måste ske till skydd för konsumentintresset, lärer lika litet som vår hittillsvarande monopol-kontroll behöva göras fortlöpande och torde ej heller få de menliga verkningar, som man befarat. Det bör för övrigt framhållas, att en dylik kontroll, oavsett ståndpunktstagandet till nu föreliggande fråga, aktualiseras genom varje mera effektivt skydd, vare sig medelst tullar eller annorledes, för vår produktions avsättning på hemmamarknaden.

En lagstiftning rörande nu berörd art av yrkesföreningar inom produktionen bör innehålla bestämmelser rörande förutsättningarna och villkoren för en dylik organisations åvägabringande samt på vad sätt densamma skall sanktioneras. Vidare måste fastslås principerna för rätt till inträde i organisationen samt angivas vilka frågor, som skola bliva föremål för beslut med bindande verkan av en dylik organisation, samt sättet för besluts meddelande. Och slutligen måste skapas garantier mot för enskilda medlemmar orättvisa beslut samt mot överskridandet av förenings lagliga befogenheter. Sådana garantier torde kunna vinnas antingen genom införandet av klagorätt till särskild domstol eller genom vetorätt för någon eller några det allmännas representanter i organisationen. Möjligen är den senare vägen att förorda, då därigenom framtvingas större strävan till objektivitet redan vid beslutens fattande och till sammanjämkning av olika meningar inom organisationen samt till hänsynstagande till det allmänna.

Sannolikt är, att förhandlingar rörande och överenskommelser om bildandet av producentföreningar erfordra medverkan av någon utomstående, av statlig myndighet utsedd sakkunnig person, vilken vid behandlingen av hithörande frågor skulle komma att i viss mån intaga en förlikningsmans opartiska ställ-

ning. En dylik 'förlikningsman' i ekonomiska frågor skulle emellertid kunna utöva en betydelsefull verksamhet genom att medelst åvägabringandet av frivilliga överenskommelser utjämna olika motsättningar, bland andra sådana, som kommit till uttryck i en ohämmad konkurrens. Det är att antaga, att genom en dylik förlikningsverksamhet den längre gående åtgärden med tvångssammanslutning icke skulle behöva tillgripas så ofta, som annars skulle bliva fallet.»

Slutligen förordades, att åt särskilda sakkunniga skulle uppdragas att efter närmare utredning utarbeta förslag till lagstiftning rörande produktionens yrkesföreningar m. m.

Frågan om *en offentlig reglering av tillströmningen till vissa näringsgrenar, främst handeln och hantverket,* äger ett nära samband med den organiserade samverkan mellan näringsidkarna, vilken senare i ej ringa grad just åsyftat en begränsning av tillströmningen till vissa näringsområden. Detta spörsmål har upprepade gånger varit föremål för utredning. Sålunda behandlades det i ett av *mellanhandssakkunniga* år 1922 avgivet betänkande. Beträffande införandet av ett offentligt koncessionssystem för detaljhandeln anförde de sakkunniga, att stora svårigheter skulle komma att göra sig gällande vid bedömandet av det lämpliga antalet handlande på en ort, att urvalet bland de koncessionssökande skulle vålla icke mindre svårigheter och utsätta den koncessionsbeviljande myndighetens stränga opartiskhet för starka påfrestningar, att ett koncessionssystem lätt skulle föra med sig nödvändigheten för det allmänna att därefter också ingripa kontrollerande ifråga om prisbildningen, samt att koncessionerna skulle kunna bliva föremål för överlåtelse och därvid betinga ett visst penningvärde, vilket skulle komma att inräknas som en ny kostnad för handeln. Av dessa anledningar ansågo mellanhandssakkunniga, att ett koncessionssystem icke kunde förordas. Legala kompetensvillkor för rätten att utöva detaljhandel ansågos i stort sett behäftade med samma olägenheter och prövningen av kompetensen kunde bli svår. Något särskilt motiv för en sådan prövning förelåge icke och mellanhandssakkunniga förklarade, att kravet på införandet av legala kompetensvillkor torde

»böra tillbakavisas av den anledningen, att man för en så pass okvalificerad verksamhet, som åtminstone detaljhandeln med livsmedel utgör, icke rimligtvis bör uppställa fordringar, som enbart vore ägnade att medföra ökade kostnader för varudistributionen».

Under större delen av 1920-talet voro vissa frågor rörande en revision av näringsfrihetsförordningen föremål för utredningar inom handelsdepartementet och kommerskollegium. Dessa resulterade i ett förslag till 1932 års riksdag om viss förändring i bestämmelserna rörande kringföringshandeln, i vilket sammanhang emellertid även övriga av utredningarna omfattade frågor berördes. Chefen för handelsdepartementet gjorde därvid ett

uttalande, som spelat en betydande roll vid försöken att ordna en nyetableringskontroll genom samverkan mellan olika organisationer. Det lydde (prop. 41/1932 sid. 37):

»För avhjälpande av de svårigheter, varmed de enskilda hantverkarna och detaljhandlarna för närvarande hava att kämpa är sålunda enligt mitt förmenande de legala kompetensvillkorens väg icke framkomlig. Det stöd från det allmännas sida, som näringsidkarna kunna påräkna för sina strävanden för yrkeskompetensens höjande, synes mig böra lämnas efter samma linjer som hittills, alltså huvudsakligen genom statsunderstöd till kommunala och enskilda lärlings-, yrkes-, verkstads- och handelsskolor, andra anstalter för yrkesundervisning, de olika näringsorganisationernas verksamhet, studieresor, utbildning av lärlingar genom yrkesskickliga hantverkare och dylikt.

I en del yttranden har gjorts gällande, att det för detaljhandelns och hantverkets män ingalunda torde vara omöjligt att genom sina organisationer, genom samarbete och inbördes överenskommelser av egen kraft förverkliga det mål, för vars uppnående lagstiftningens ingripande påfordrats. Det synes mig också ligga i öppen dag, att på denna väg betydande resultat borde kunna nås.»

För detaljhandelns del har frågan sedan dess icke ånyo upptagits till prövning av statsmakterna. För *hantverkets* del ha däremot fortsatta utredningar verkställts, dock utan att statsmakterna funnit anledning att ändra sin principiella ståndpunkt. Endast för ett ringa antal yrken av hantverksmässig eller därmed närbesläktad natur ha sålunda i författningsväg särskilda kompetensföreskrifter blivit meddelade. Några upplysningar härom ha ovan lämnats i avsnittet om hantverket (avd. IV: 1). I enlighet med 1936 års hantverkssakkunnigas förslag har nyligen kungörelse utfärdats angående viss offentlig auktorisation av de mästarbrev, som Sveriges hantverksorganisation utfärdar. Någon begränsning av rätten att utöva hantverksyrke för andra än dem, som kvalificera sig för erhållande av mästarbrev, innebär dock icke denna anordning.

Jordbrukarnas sammanslutningssträvanden ha av statsmakterna under 1930-talet på olika sätt befrämjats. Jordbrukets ekonomiska föreningsväsende har sålunda — på sätt som närmare framgår av bilaga 2 — erhållit stöd både genom organisationsbidrag under uppbyggnadsperioden och på andra vägar. — Stort principiellt intresse erbjuder den förordning angående yrkesmässig biltrafik, som antagits av 1940 års lagtima riksdag. Enligt densamma kan innehavare av tillstånd till yrkesmässig trafik av den tillståndsbeviljande myndigheten åläggas att ansluta sig till viss förening, som driver beställningskontor eller dylikt. — Inom vissa delar av näringslivet inskränkes konkurrensen genom offentliga koncessionssystem. Detta förekommer inom bank- och försäkringsväsendet, för stora delar av transportväsendet, för apoteksrörelse och handel med apoteksvaror samt i fråga om restaurangrörelse. — Kompetensvillkor i en eller annan form finnas föreskrivna förutom för utövare av vissa i det föregående omnämnda hantverksyrken för bland andra läkare, tandläkare, barnmorskor och bilförare.

En offentlig kontroll över prissättningen eller andra sidor av verksamheten utövas på vissa områden, där organiserad samverkan mellan företag förekommer, där på grund av verksamhetens natur en ofullständig konkurrens är rådande, eller där offentliga koncessionsbestämmelser finnas. Sålunda fastställas priserna för apoteksvaror i särskild ordning. För betydande delar av transportväsendet gälla offentligt fastställda taxor. För en del försäkringsformer äro villkoren reglerade genom lagstiftning. Banker, sparbanker och försäkringsföretag äro underkastade särskild inspektion. Prisutvecklingen för de viktigaste livsmedlen har under större delen av 1930-talet följts av härför tillsatta organ och statsmakterna ha i samband med olika regleringsåtgärder utövat ett betydande inflytande på prisernas höjd. Någon fortlöpande allmän kontroll över organiserad samverkan mellan företagarna inom näringslivet eller över utvecklingen på områden, där konkurrensen av andra anledningar är begränsad, finnes emellertid icke.

B. De sakkunnigas slutsatser och uttalanden rörande samhällets ställning till organiserad samverkan inom näringslivet.[1]

Genom det europeiska kriget och dess återverkningar på Sveriges näringsliv har frågan om samhällets ställning till den organiserade samverkan mellan näringsidkare kommit i ett nytt läge. För det första torde under sådana kristider vissa reglerande åtgärder på varuförsörjningens område vara ofrånkomliga, vid vilkas genomförande privata sammanslutningar inom näringslivet kunna vara de statliga organen till stor hjälp. Det är därför helt naturligt, att statsmakterna i Sverige liksom i de flesta andra länder ha vidtagit åtgärder för att stärka och komplettera en rad existerande privata organisationer samt åstadkomma de nybildningar, varav behov uppkommit. För det andra anses allmänt, att en priskontroll, som går långt utöver vad man under fredliga förhållanden övervägt, blivit ofrånkomlig i det av kriget framkallade läget. Genom vissa utländska avspärrningsåtgärder och den betydande höjningen av fraktkostnaderna försvåras nämligen tillförseln av många varor från andra länder. Detta kan ge svenska företag och sammanslutningar tillfälle till prisförhöjningar av betydande räckvidd utan att de behöva befara, att en väsentlig del av den svenska marknaden går förlorad till utländska konkurrenter. En viktig begränsning av möjligheterna att höja varupriserna, nämligen faran för utländsk konkurrens, har alltså inom vissa områden till stor del bortfallit. Risken för uppkomst av ny inhemsk

[1] Det följande bör läsas mot bakgrund av de slutsatser och omdömen rörande *verkningarna* av organiserad samverkan inom näringslivet, som återfinnas i det föregående, särskilt avd. I C och II: 4.

konkurrens har därjämte i hög grad minskats, åtminstone för tilllfället. Köparnas motstånd mot prishöjningar har dessutom försvagats till följd av den allmänna förväntan om prisstegring, som alltsedan krigsutbrottet i någon mån präglat den svenska allmänhetens inställning till dessa spörsmål. Det är av hänsyn till den sålunda framträdande faran för en ur allmänna synpunkter omotiverad prisstegring som den svenska staten i intimt samarbete med de stora näringsorganisationerna ordnat en prisövervakning, som i regel söker förhindra prishöjningar, vilka gå längre än vad som svarar till inträffade kostnadshöjningar. Denna prisövervakning, vilken givetvis väsentligt underlättades genom den stora införsel, som fram till våren 1940 ägde rum av vissa varuslag, har till stor del kommit att inriktas mot sådana företag och sammanslutningar, vilka kunna antagas i nuvarande läge intaga en monopolistisk ställning på den svenska marknaden så till vida, att prishöjningar äro relativt lätt genomförbara utan hänsyn till en existerande eller befarad konkurrens.

När de sakkunniga erhöllo Kungl. Maj:ts uppdrag att utreda samhällets inställning till den organiserade samverkan mellan näringsidkarna åsyftades säkerligen *fredliga* förhållanden. I krigstider ställas särskilda krav på den ekonomiska politiken, vilka vi icke hava ansett tillhöra vår uppgift att behandla. Vad åter frågan om samhällets inställning under fredsförhållanden beträffar, så erbjuder den tydligen för närvarande intet aktuellt intresse. Ingen vet, hur lång tid som kommer att förflyta, innan frågan om statliga åtgärder, som ha ett sådant läge i sikte, åter få praktisk betydelse. Med hänsyn härtill synes det oss icke vara lämpligt, att nu framlägga preciserade förslag till lösning av de många svåra problem, som äga samband med detta spörsmål. Innan detsamma åter vunnit aktualitet, kunna nämligen förhållandena ha så mycket förändrats inom det svenska näringslivet med avseende på organisationernas art, omfattning och verksamhet, att dylika på grundval av situationen före kriget utarbetade förslag icke skulle motsvara det nya lägets krav. Vilka åtgärder av kontrollerande eller stödjande natur, som de svenska statsmakterna eventuellt skulle ha anledning att vidtaga, efter det att näringslivet åter anpassat sig till fredliga förhållanden, torde alltså få upptagas till behandling, när freden återställts. Därvid torde det vara lämpligt, att den belysning av den organiserade samverkan inom näringslivet under senare år, som vi presentera i föregående kapitel, kompletteras med en liknande beskrivning av de förändringar, som därefter ägt rum.

Med hänvisning till ovanstående skulle vi måhända kunnat helt avstå från att nu framlägga några slutsatser rörande behovet och arten av samhälleliga åtgärder till kontroll, reglering och uppmuntran av organiserad samverkan inom näringslivet. Det har emellertid synts oss lämpligt, att avslutningsvis i korthet antyda vissa synpunkter på detta problem. Det

blir då av naturliga skäl icke fråga om preciserade slutsatser eller förslag utan endast en kort redovisning av de linjer, efter vilka våra övervägande rörande eventuella statliga åtgärder närmast rört sig.

Vi ha erhållit i uppdrag att »verkställa utredning angående utbredningen inom näringslivet av organiserad samverkan mellan företagarna, angående den pris-, produktions- och distributionspolitik, som kommit till stånd på grund av dylik samverkan, — — — ävensom att inkomma med de förslag i här berörda hänseenden, vartill utredningen må giva anledning». I sitt anförande till protokollet underströk dåvarande statsrådet och chefen för handelsdepartementet önskvärdheten av att erhålla en översikt över förefintliga monopolistiska sammanslutningar i Sverige och en undersökning om organisationers och överenskommelsers inverkan på produktionens omfattning och distributionens effektivitet. »På grundval av en sådan undersökning böra sedermera övervägas de åtgärder, som böra vidtagas för att underlätta näringslivets direkta tillväxt med tillhjälp av företagarnas inbördes samverkan, ävensom åtgärder för motverkande av eventuellt skadliga verkningar av enskilda monopol och kartellbildningar.»

Uppenbarligen innefattas ej i dessa direktiv att undersöka de av staten ägda eller på annat sätt dirigerade företag, varav flertalet ha en monopolistisk ställning. De problem som ur det allmännas synpunkt äro förknippade med organisationen och ledningen av kommunikationsverk, tobaks- och spritmonopol, sockerindustri m. fl. äro av annan art än de, som sammanhänga med den organiserade samverkan mellan av enskilda ägda och dirigerade företag och med likaledes privata företag, vilka ha en ställning som ensamtillverkare. Endast dessa senare spörsmål behandlas i detta betänkande.

Innan vi övergå till en behandling av de åtgärder, som därvidlag kunna ifrågakomma, vilja vi antyda den principiella bakgrund, mot vilken den följande framställningen bör betraktas. Möjligheterna att genom offentliga åtgärder öka näringslivets funktionsduglighet få icke överskattas. Långtgående ingripanden medföra risker för uppkomsten av en mindre anpassningsduglig, stelare organisation av näringslivet. När ej särskilda omständigheter peka i annan riktning, synes en arbetsfördelning mellan samhällets politiska organ å ena sidan och näringslivets institutioner och företag å andra sidan befrämja effektiviteten och gagna folkhushållet. Utan att ingå på spörsmålet om alla de omständigheter, som icke blott i krigstider motivera samhälleliga ingripanden i näringslivet, vilja vi uttala, att det synes tillkomma samhället att genom lämpliga organ såvitt möjligt förhindra att näringsorganisationer eller företag utnyttja sin ställning på ett sätt som försvårar ekonomiskt framåtskridande, otillbörligt inskränker näringsfriheten eller medför privata monopolvinster på förbrukarnas bekostnad. Vidare kan och bör det allmänna på olika vägar främja en sund

utveckling av organisationsväsendet utan att därigenom åstadkomma en icke önskvärd politisering av näringslivet.

Det är måhända överflödigt att här påpeka, att vår utgångspunkt varit en samhällsorganisation av den typ, som Sverige haft under de senaste årtiondena. Problemställningen bleve väsentligen annorlunda, om det i stället gällde att behandla förhållandet mellan samhällsorganen och näringsorganisationerna i ett på korporativa grunder uppbyggt samhällssystem, där organisationerna bland annat äro politiska instrument åt en central politisk ledning. Ett dylikt system torde ofrånkomligen på ett alldeles avgörande sätt avvika från vår demokratiska samhällskonstruktion.

I. Kontrollåtgärder.

Jämförelse med andra länder. Vi övergå nu till en diskussion av samhällets inställning och vilja först något beröra frågan om *kontrollerande och övervakande* åtgärder, för att därefter behandla de *organisationsbefrämjande*. Finnes i Sverige ett behov av andra åtgärder än dem, vilka nuvarande lagstiftning avser och möjliggör? Vid besvarande av denna fråga erbjuder det ett visst intresse att betrakta förhållandena i utlandet. En lång rad länder ha, enligt vad den i särskild bilaga framlagda redogörelsen utvisar, sedan flera år dels institutioner för monopolkontroll, dels en lagstiftning, som reglerar de affärsmetoder och den prispolitik, vilka äga samband med företags eller sammanslutningars mer eller mindre monopolistiska ställning på marknaden. På vissa håll synes tendensen ha varit den, att kontrollorganen utvecklats till institutioner, som användas för en allmän reglering av vissa näringsgrenars produktion och prispolitik — en uppgift långt mera omfattande än den, för vilken dessa organ tillkommit. Emellertid finnas också länder, vilka i likhet med Sverige nöjt sig med en mindre långtgående lagstiftning och icke skapat särskilda kontrollorgan. Någon egentlig ledning för Sveriges del rörande statens ställning till denna fråga torde man därför knappast kunna hämta vare sig ifrån den omständigheten, att vissa länder gått mycket långt i kontroll och reglering, eller från den omständigheten, att andra länder praktiskt taget helt avstått från sådan. Förhållandena inom näringslivet äro nämligen i skilda länder synnerligen olika de svenska och även olika sinsemellan. Bland annat spela importtullarnas höjd lika väl som förekomsten av import- och valutareglering en betydande roll. Erfarenheten visar nämligen, att höga tullar liksom importrestriktioner inbjuda till bildande av monopolistiska sammanslutningar i avsikt att med dessas hjälp utnyttja den gentemot utländsk konkurrens skyddade ställningen. Även andra förhållanden, t. ex. konkurrensen mellan olika företagsformer och affärslivets allmänna inställning till konkurrens och prispolitik, äro ingalunda desamma i alla industriländer.

Avgörande för ett svenskt ställningstagande till frågan om behovet av särskilda kontrollorgan och reglerande lagstiftning måste i första rummet bli, huruvida inom Sverige missbruk förekommit av den monopolistiska ställning, som vissa företag eller sammanslutningar i större eller mindre grad innehaft eller besitta. Frågan blir därnäst huruvida sådana missbruk skulle kunnat eller kunna förhindras genom dylika institutioner och lagar.

Behovet av offentliga kontrollåtgärder. Vi ha icke haft möjlighet att göra en *allomfattande* undersökning rörande förhållandet mellan priser och produktionskostnader i det svenska näringslivet och ha därför icke heller kunnat bilda oss någon uppfattning rörande frågan, *i vilken utsträckning* missbruk i form av för höga priser under senare år förekommit i vårt land. Ej heller har någon omfattande undersökning kunnat göras rörande förekomsten av missbruk av annan art inom vårt lands näringsliv, möjliggjorda av en monopolistisk maktställning. Dylika undersökningar skulle nämligen förutsätta ett mycket ingående studium av förhållandena inom *samtliga* branscher av industri, hantverk, handel m. fl., varvid bland annat många utförliga räntabilitets- och kostnadsundersökningar finge utföras, vilka i sin tur skulle förutsätta rätt att granska enskilda företags bokföring m. m. Redan det utredningsarbete, som vi utfört inom ett mindre antal branscher inom industri, handel och hantverk, och vilka i viss mån redovisas i avd. I B, synes emellertid göra klart, att en prispolitik kommit till användning på vissa håll, vilken måste betecknas såsom missbruk av möjligheten att behärska den svenska marknaden för ifrågavarande varuslag. Utöver de fall, vilka ägnats en kritisk belysning i det föregående, torde man kunna peka på flera exempel, där internationella monopol uttagit höga priser på den svenska marknaden. Det förefaller sannolikt, att åtskilliga andra fall förekommit än de, som kommit till vår kännedom.

Vi ha emellertid fått intrycket, att pris- och konkurrenspolitiken inom de branscher, som upptagits till behandling, i allmänhet varit moderat. Vederbörande affärsledare synas ha i hög grad påverkats av den uppfattningen, att deras eget intresse i längden bäst tjänas av en politik, som icke ger uppenbar anledning till missnöje bland kunderna eller till ingripande från offentliga organ. Dessutom torde till följd av de svenska tullsatsernas i allmänhet måttliga höjd den utländska konkurrensen ha verkat i modererande riktning.

En annan sak, som inverkat återhållande på tendenserna till en monopolistisk politik, är den omständigheten, att, som framgår av ovanstående redogörelser, flertalet överenskommelser inom industri, handel och hantverk i vårt land icke äro fullständiga. I allmänhet finnas utanför desamma stående företag, vilkas existens är ägnad att begränsa utrymmet för en monopolistisk politik från sammanslutningarnas sida. Därtill kommer, att

möjligheter finnas att starta nya företag; de hinder, som resas däremot av näringsorganisationerna äro sällan oöverkomliga. Även för varor, för vilka en kartell eller ett enda företag intager en dominerande ställning på den svenska marknaden, råder sålunda i allmänhet en aktuell eller latent konkurrens, vilken utgör en viss garanti för att utslag av en olämplig monopolism icke i längden bli bestående.

I vad mån genom *lokala* avtal inom handel, hantverk m. m. en prispolitik av monopolistiskt slag vunnit spridning, ha vi icke kunnat avgöra. Vi ha emellertid den uppfattningen, att t. ex. vissa hantverksorganisationer (jfr sid. 292) ha möjlighet därtill i sådan utsträckning, att deras prispolitik förtjänar att uppmärksammas.

Det är uppenbart, att konkurrensen mellan olika företagsformer i vårt land varit ägnad att motverka tendenser till för höga priser å konsumtionsartiklar. Av särskild betydelse därvidlag har varit konkurrensen mellan konsumentkooperationen å ena sidan och den övriga handeln å den andra. Konsumentkooperationen har även genom upptagande av egen tillverkning utövat inflytande på prisbildningen å viktiga förnödenheter. Länder, där stark konkurrens råder mellan effektivt arbetande enskilda företag och väl utbyggda konsumentorganisationer, ha därför enligt vår mening måhända mindre behov av offentliga ingripanden än andra länder. Konkurrens av denna art synes dock ej alltid kunna undanrödja eller förhindra uppkomsten av höga priser. Stora delar av näringslivet ligga utanför den del av produktionen, som konsumentorganisationerna närmast ägna sitt intresse. Dessutom visar erfarenheten att ofta många år av höga priser kunna passera, innan kooperationen finner anledning eller får möjlighet att ingripa. Givetvis skulle det vara ett samhällsintresse, att den beskattning av allmänheten till förmån för privata, som alltför höga priser utgöra, snabbare bringas att upphöra.

En omständighet av betydelse för frågan om behovet och arten av eventuella offentliga kontrollåtgärder är förekomsten av samverkan mellan företagens organisationer å ena sidan och de anställdas fackorganisationer å andra sidan. Den broms på en monopolistisk företagssammanslutnings prispolitik, som faran för uppkomsten eller utvidgningen av konkurrens från »outsiders» utgör, kan förlora en del av sin effektivitet, om de anställdas fackorganisationer inskrida för att hindra att deras medlemmar taga arbete hos dylika outsiders, vilkas pristryckande inflytande anses försvåra uppnåendet av goda löne- och arbetsvillkor. Även den broms, som den allmänna opinionens reaktion mot höga priser och risken för politiska ingripanden utgör, försvagas, i den mån arbetar- och tjänstemannaorganisationer stödja företagssammanslutningarnas prispolitik. Utan tvivel kan därför faran för uppkomsten och fortvaron av missbruk ökas genom dylik samverkan mellan företags- och fackorganisationer, vilka — i varje fall på kort sikt — äga

ett gemensamt intresse i att den tredje parten, d. v. s. den köpande allmänheten, beskattas medelst höga priser. Vi ha oss emellertid icke bekant, att dylika företeelser spelat någon större roll i Sverige (jfr sid. 291 och 308 ovan). Utvecklingen av relationerna mellan företagens och de anställdas organisationer torde emellertid påkalla uppmärksamhet från det allmänna.

Det ovan sagda gäller i främsta rummet industri, hantverk och handel. Vad förhållandena inom andra näringsgrenar och behovet av samhällelig övervakning därstädes beträffar, hänvisas till det i avd. III och IV anförda. Jordbruket, transportväsendet samt bank- och försäkringsrörelsen äro redan till större eller mindre del föremål för övervakning, delvis även priskontroll, från det allmännas sida. Behovet av en utvidgad övervakning och kontroll skulle förmodligen lättast kunna fastställas — i den mån det överhuvud finnes eller i framtiden uppkommer — ifall vederbörande myndigheter erhölle uppdrag att noga följa de samhällsekonomiska verkningarna av en genom samverkan mellan näringsidkare eller på andra vägar uppkommen inskränkning i konkurrensen inom deras respektive verksamhetsområden. Särskilt förefaller ett sådant uppdrag åt bankinspektionen välmotiverat, eftersom statliga koncessionsbestämmelser begränsat konkurrensmöjligheterna inom bankväsendet på ett sätt som i vissa lägen kan medföra för låntagare och näringsliv ogynnsamma resultat.

Utvidgad information. Ehuru det allmänna intrycket beträffande omfattningen av monopolistiska missbruk inom svenskt näringsliv blir, att dessa icke varit så betydelsefulla som fallet torde ha varit i vissa andra länder, måste man ställa frågan, huruvida offentliga åtgärder av annat slag än de hittills i Sverige använda, skulle kunna förebygga eller avhjälpa missförhållanden av den art, som faktiskt förekommit. Endast erfarenheten kan här vara vittnesgill. Vid en kort genomgång av olika tänkbara samhälleliga åtgärder vilja vi först något beröra en mera allmän förutsättning för det allmännas ställningstagande till arten och omfattningen av organiserad samverkan mellan näringsidkare. Första förutsättningen för att myndigheterna skola kunna vidtaga erforderliga åtgärder på detta område eller undgå att vidtaga åtgärder, som icke äro av behovet påkallade, torde vara att en ökad kunskap om de faktiska förhållandena på detta området står till förfogande. En förbättrad och utvidgad statistik rörande priser, kostnader och omsättning på olika områden samt rörande räntabilitet och organisationsförhållanden torde vara ett önskemål av vikt. Den kontakt mellan myndigheterna och organisationerna, som den av kriget framkallade prisövervakningen och andra reglerande åtgärder åstadkommit, torde när kriget en gång är slut icke böra helt avklippas utan att tillfället begagnas till en förstärkning av informationsverksamheten rörande ovannämnda förhållanden.

En möjlighet att skapa fullständigare och pålitligare upplysningar är naturligtvis att i lag stadga *skyldighet* för vissa sammanslutningar och ensamtillverkare att *registrera* hos viss myndighet. En sådan registrering skulle närmast omfatta följande saker: överenskommelsens namn och förteckning å deltagare däri, vilka produkter överenskommelsen omfattar samt uppgift om densamma gäller priser, produktion, marknadsfördelning eller annan försäljningspolitik. Ett mera omfattande registreringstvång skulle innebära skyldighet att uppge priser och innehållet i de produktions- eller försäljningsavtal, som förekomma, och att anmäla alla förändringar i dessa.

Skälen för en dylik registreringsplikt äro först och främst det redan påpekade, att myndigheterna skulle få större möjlighet att följa utvecklingen och att upptäcka event. missbruk och behov av ingripanden. Dessutom kunde det vid kristillfällen, sådana som det av kriget framkallade, vara en viss fördel, att statsmakterna ha till förfogande en fullständig förteckning rörande organisationerna på detta område. Det är också tänkbart att medvetandet om de kontrollmöjligheter, som ett fullständigt register innebär, skulle ha en viss preventiv verkan i fråga om ur samhällssynpunkt ej önskvärd prispolitik och konkurrens. Den som känner sig vara föremål för en viss uppmärksamhet iakttager måhända större försiktighet än den, som vet sig handla utan att offentliga organs eller allmänhetens öga vilar på honom. Å andra sidan talar mot en dylik omfattande registrering, att densamma skulle vålla företagen betydande besvär och kostnader. Även för staten skulle ordnandet och vidmakthållandet av registret förorsaka icke obetydliga utgifter. Härtill kommer, att det är svårt att dra en gräns mellan de överenskommelser eller företag, som böra och de som icke böra vara underkastade anmälningstvång. Sannolikt förekomma ett stort antal lokala avtal av ringa betydelse mellan hantverkare, detaljhandlare och andra. Skulle alla dessa åläggas att registrera och anmäla förändringar i avtalen bleve den erforderliga apparaten omfattande och kostnaderna betydande.

Det sagda gäller om en registrering, som väl är obligatorisk men icke offentlig. Skulle registret göras offentligt, och vissa grundläggande fakta rörande sammanslutningarna och ensamtillverkarna alltså lätt kunna framskaffas, så medför detta den fördelen, att det blir lättare för den enskilde och pressen att mobilisera den allmänna opinionen mot missbruk. Dessutom kunna företag, som vid sina inköp möta en sammanslutnings verkan på priser och levnadsvillkor, med registrets hjälp få kännedom, om vilka företag som äro inom och vilka utanför sammanslutningen. Ett offentligt registers betydelse i ovannämnda hänseenden torde emellertid vara ganska ringa. För övrigt talar mot ett offentligt register framför allt, att detta skulle kunna medföra olägenheter vid svenska företags konkurrens med utländska.

Beträffande frågan huruvida registreringsplikt bör användas och om event. vissa uppgifter böra vara offentliga ha vi icke kommit till någon

bestämd slutsats. Med hänsyn till att vi — som i inledningen till detta kapitel påpekades — icke för närvarande finna oss böra framlägga bestämda förslag torde det icke vara nödvändigt att ståndpunkten i detta avseende preciseras.

En offentlig kontrollmyndighet. Beträffande den lämpliga organisationen av samhällets event. åtgärder för kontroll och övervakning av en mer eller mindre monopolistiskt präglad ekonomisk politik inom affärslivet torde huvudfrågan vara den, huruvida en särskild permanent statlig institution skall skapas för att följa utvecklingen inom näringslivet på detta område. Vi ha i vår diskussion av detta spörsmål övervägt inrättandet av ett eller annat offentligt organ som, stött på erforderlig lagstiftning, ägnar sig åt en övervakning av prisutveckling och affärsmetoder inom näringsgrenar, där en ofullständig konkurrens är rådande. Ett dylikt organ skulle möjligen kunna såväl bidraga till att minska riskerna för uppkomsten av missbruk, som även möjliggöra ett snabbt inskridande mot de missbruk, vilka i alla fall framträda.

Ett annat skäl för skapande av en dylik institution skulle ligga däri, att det för statsmakterna i speciella krislägen sådana som det nuvarande skulle vara en ej oväsentlig fördel att till sitt förfogande ha en organisation, som kunde utbyggas efter krislägets speciella krav.

Den avsedda institutionen skulle ha till uppgift att tillse att allmänintresset ej åsidosättes utan främjas genom de privata sammanslutningarnas och enskilda företagens pris- och konkurrenspolitik inom näringsområden och på platser, där ofullständig konkurrens är rådande. Dess arbete skulle icke omfatta *arbetsmarknaden*, vars problem äro av speciellt slag och av samhället upptagas till behandling genom andra organ. Däremot skulle givetvis pris- och produktionsavtal, som stödja sig på arbetsavtal, omfattas av dess verksamhet. I den mån av särskilda skäl jordbrukets pris- och produktionsfrågor liksom vissa andra näringsgrenars förhållanden av statsmakterna regleras på andra vägar, torde de falla utanför det frågekomplex, som en dylik institution skulle behandla.

Vi äro ej blinda för de risker, som tillskapandet av särskilda kontrollorgan kunna medföra. Bland annat framhäves ofta, och icke helt utan rätt, att dylika organ kunna bli utgångspunkten för mera långtgående offentliga ingripanden av en helt annan art än de från början avsedda. Även inom kretsar av näringslivet, där man i och för sig ej vill förneka, att ett visst behov kan föreligga av samhällelig kontroll och övervakning av pris- och konkurrensåtgärder inom områden med ofullständig konkurrens, hyser man en icke onaturlig ängslan för att sådana organ kunna utbyggas till att främja och bedriva en statlig tvångsreglering av näringslivet. Det framhålles även, att en offentlig sanktion i viss mån skulle ges åt den pris- och konkurrens-

politik, mot vilken den offentliga myndigheten efter undersökning ej finner anledning ingripa. Härmed skulle följa risk för att detta prisläge uppehålles, även om konkurrensen eljest skulle ha åstadkommit ett lägre pris. Å andra sidan är det klart att en offentlig övervakning och kontroll icke får betraktas som något, vilket skall träda i stället för konkurrensens reglerande verksamhet utan som ett supplement och stöd åt dess verksamhet. En del av de sakkunniga äro benägna att fästa större vikt vid ovan berörda risker och faror, och anse ej att nyttan av den offentliga kontrollen, utom i enstaka fall, skulle uppväga olägenheterna. Det här ovan och nedan om en kontrollmyndighet sagda är alltså — som inledningsvis påpekats — icke att betrakta som ett av de sakkunniga framlagt förslag. De sakkunnigas flertal hysa emellertid den uppfattningen, att i det före kriget rådande läget en dylik institution vore motiverad. Frågan torde, som redan påpekats, böra upptagas till ny behandling, när fredliga förhållanden återkommit.

Kontrollmyndighetens uppgifter. Vid diskussionen av denna sak ha vi särskilt tagit sikte på en institution, som kunde inordnas i ett centralt ämbetsverk, närmast kommerskollegium, och erhålla ungefär följande uppgifter.

a) Mottaga klagomål rörande företags eller sammanslutningars prispolitik och konkurrensåtgärder.

b) Utföra undersökningar på regeringens uppdrag med anledning av klagomål eller på eget initiativ rörande förhållandena inom områden av näringslivet, där konkurrensen är ofullständig. I här åsyftad mening kan konkurrensen vara ofullständig icke endast, när en ensamtillverkare eller en sammanslutning besitter en viss monopolistisk kontroll över marknaden, utan jämväl där varumärken eller patent eller förekomsten av endast ett fåtal företag mera väsentligt påverka konkurrensförhållandena.

c) Förhandla med sammanslutningar och ensamtillverkare rörande deras pris- och konkurrenspolitik. Vid dylika förhandlingar torde av det privata näringslivet tillskapade organ kunna medverka. Efter krigets utbrott ha vissa enskilda organisationer skapat särskilda prisövervakningsbyråer, vilka skulle kunna efter mera normala förhållandens återkomst i någon form bestå. De skulle i så fall bland annat kunna jämte den ifrågavarande statliga institutionen förhandla med de företag eller sammanslutningar, rörande vilkas ekonomiska åtgärder fråga uppkommit.

d) Publicera delar av undersökningsresultatet efter beslut av Kungl. Maj:t.

e) Föreslå offentliga åtgärder i det enskilda fallet.

f) Föreslå ändring av gällande lagstiftning.

g) Avge sakkunnigutlåtanden till åklagare och domstolar rörande till dess ämbetsområden hörande spörsmål.

På grundval av de initiativ, som ovannämnda organisation tagit, de utredningar den utfört och de förslag den framlagt, ankomme det sedan på Kungl. Maj:t att vidtaga erforderliga åtgärder. Även utan att dess befogenhet utvidgas utöver nu gällande bestämmelser, torde Kungl. Maj:t ha möjlighet — om en sammanslutning eller ett företag bedriver en pris- och avsättningspolitik som åsidosätter allmänintresset — att

a) medgiva publicering av en undersökning, b) avstänga företag från offentliga leveranser, c) sänka tullsatser samt d) föreslå lagstiftning i det speciella fallet.

Specialdomstolar. På vissa håll i utlandet förekomma vid sidan av särskilda undersökningsorgan även *specialdomstolar*, inför vilka alla mål om brott mot gällande lagstiftning rörande pris- och konkurrenspolitik anhängiggöras. Vi ha för Sveriges del en utpräglat kritisk inställning till en dylik anordning. Mot inrättandet av specialdomstolar talar bland annat att en dylik organisation lätt får en tendens att växa och att eftersträva en alltmera genomgripande reglering av förhållandena inom dess område. Det torde för övrigt erbjuda vissa svårigheter att som bisittare i dylika specialdomstolar få personer som äro på en gång kompetenta, erfarna och obundna. Emellertid sammanhänger frågan om behovet och lämpligheten av dylika specialdomstolar med spörsmålet, vilka allmänna eller speciella lagbestämmelser som införas.

Allmänna eller speciella lagbestämmelser. Vi övergå därför nu till frågan om event. ändringar och tillägg i hittills gällande *lagbestämmelser* rörande undersökningar och kontroll av marknadsförhållandena inom områden, där en ofullständig konkurrens är rådande.

Det är uppenbart, att om en särskild undersökningsmyndighet inrättas, t. ex. efter ovan angivna riktlinjer, så får dess befogenhet fastslås i lag eller förordning. Dessutom torde det i så fall vara erforderligt att företag och sammanslutningar åläggas skyldighet att lämna upplysningar rörande hithörande förhållanden till denna myndighet. I så fall bör lagen givetvis stadga tystnadsplikt för denna myndighet.

Finnes ett behov därutöver av *allmänna lagbestämmelser*, riktade mot missbruk i fråga om konkurrensmetoder och prispolitik och avsedda att tillämpas av allmän domstol? I svensk lagstiftning förekomma för närvarande inga sådana bestämmelser. Man torde kunna säga att i Sverige allt är tillåtet inom affärsverksamheten, som icke strider antingen mot allmänna strafflagen eller mot lagstiftningen rörande illojal konkurrens, varumärkeskydd, patent och andra dylika speciella lagar. Den möjligheten har varit föremål för övervägande, att lagen om illojal konkurrens skulle kunna kompletteras med en allmän bestämmelse om att alla affärsföretags konkurrens-

och prispolitik skall vara rimlig eller att densamma ej får strida mot allmänintresset. En lagstiftning av denna stora räckvidd och obestämda innebörd skulle emellertid strida mot svenska traditioner. De sakkunniga vilja erinra om att svensk lagstiftning rörande illojal konkurrens saknar en s. k. generalklausul, d. v. s. ett allmänt förbud mot konkurrensmetoder, vilka stå i strid med vad som inom näringslivet anses vara god sed.

Skulle speciella domstolar skapas för att handlägga frågor av hithörande slag, erbjuder tillämpningen av en mera allmän lagbestämmelse att företagens politik skall vara rimlig och ej får strida mot allmänintresset mindre svårigheter än eljest, men de sakkunniga vilja på ovan anförda grunder ej tillstyrka vare sig dylika bestämmelser eller specialdomstolar. Det torde därför vara mera tillrådligt att beträffande lagstiftningen gå en annan väg, nämligen *speciallagstiftningens*. Denna skulle då närmast innebära, att *vissa konkurrensmetoder*, t. ex. vissa slag av bojkott, exklusivavtal och prisdifferentiering, direkt förbjudas. Därjämte kunde stadgas skyldighet att lämna meddelande om anbudsöverenskommelser och rätt för företag att påkalla statlig medling för reglering av kartellspörsmål etc. Som påföljd kunde då stadgas rätt för domstolen att upphäva kartellavtalet, ålägga kartellen att intaga utomstående, förbjuda vissa metoder samt fastsätta böter. Sådana bestämmelser skulle kunna infogas i lagstiftningen om illojal konkurrens. Vilka metoder som i så fall skulle anses tillåtna och vilka som skulle förbjudas, är en fråga, som torde böra göras till föremål för särskild utredning. Vi vilja därvidlag särskilt peka på ett av de spörsmål, som synas vara förtjänta av särskild uppmärksamhet. I vad mån kan det anses förenligt med samhällsintresset, att företag eller sammanslutning, som kontrollerar hela tillgången inom Sverige av en viss råvara eller ett halvfabrikat, vägrar att försälja dessa produkter till viss producent eller uppställer som villkor för leverans, att denne skall tillhöra viss sammanslutning eller hålla vissa priser eller i övrigt följa vissa riktlinjer för sin försäljningspolitik? I de fall, då råvaror eller halvfabrikat ej kunna till rimligt pris erhållas från utlandet — kanske till följd av tullar, importreglering eller internationella överenskommelser — blir ju den person, som vägrar att acceptera villkoren ur stånd att upptaga tillverkning eller att fortsätta sin näring.

Vad åtgärder mot *för höga priser* beträffar, torde det icke vara lämpligt att överlämna åt allmän domstol att på grundval av någon lagbestämmelse avgöra skäligheten av det ena eller det andra priset. Om en övervakande institution av ovan antytt slag skapas, vilken följer prisutvecklingen inom områden med ofullkomlig konkurrens och hos Kungl. Maj:t föreslår lämpliga åtgärder, så torde Kungl. Maj:t i regel ha möjlighet att åstadkomma rättelse med de befogenheter, som redan tillkomma Kungl. Maj:t. Vissa skäl tala dock för att Kungl. Maj:t erhåller rätt att förklara överenskommelsen ogiltig, om en sammanslutning håller oskäligt höga priser. Först sedan det

visat sig att Kungl. Maj:t icke ens med hjälp av en dylik befogenhet och redan nu existerande fullmakter kan uppnå rättelse i de fall, där för höga priser uttagas, torde frågan om att antingen utvidga befogenheterna eller tillgripa en längre gående lagstiftning — direkt riktad mot för höga priser — böra upptagas till behandling.

Internationella karteller. De internationella kartellerna erbjuda ur samhällssynpunkt särskilda problem. Olika typer få särskiljas. Organisationer, vilka ur det svenska folkhushållets synpunkt äro att betrakta som exportkarteller, t. ex. de senare årens överenskommelser inom trävaru-, pappersmasse- och pappersindustrin, kunna medverka till att ett skäligt pris upprehålles på världsmarknaden. En offentlig svensk övervakning av pris- och konkurrenspolitiken inom dylika karteller synes böra begränsas till avsättningen på den svenska marknaden.

En annan typ utgöra de internationella sammanslutningar inom branscher där endast en del av den svenska marknadens behov tillfredsställes genom hemmaproduktion. Resten införes då från utlandet och utgöres — i varje fall till stor del — av varor som framställts av de utländska kartellmedlemmarna. Som exempel härpå kan man hänvisa till överenskommelserna för vissa kemikalier. Uppenbarligen har en offentlig övervakning och kontroll i Sverige i sådana fall mindre möjligheter än i fråga om rent svenska karteller, eftersom en stor del av de producenter, vilka leverera på den svenska marknaden, icke äro underkastade svensk jurisdiktion, utom i den mån de utländska kartellmedlemmarna bedriva produktion inom Sverige. Skulle en kartell av detta slag hålla alltför höga priser på den svenska marknaden, synes det vara naturligt att de svenska statsmakterna överväga lämpligheten av stöd åt utvidgad svensk produktion inom landet, såvida förutsättningarna härför icke äro alltför ogynnsamma. Redan hotet om att åtgärder av denna art komma att vidtagas, om för höga priser hållas, torde kunna öka myndigheternas möjligheter att genom förhandlingar uppnå rättelse i fråga om prispolitiken.

Till frågan om statens ställning i övrigt till karteller av ovan berörda typer, återkomma vi längre fram.

Internationella karteller i fråga om varor, vilka alls icke produceras i Sverige — eller endast i ringa utsträckning och då av företag som ej äro medlemmar av kartellen — ha de svenska statsmakterna relativt små möjligheter att påverka. Emellertid kan det givetvis vara en fördel, att dessa kartellers verksamhet så långt det är möjligt övervakas av offentlig myndighet, vilken tid efter annan kan klargöra läget för statsmakterna. Måhända erbjuder sig då möjlighet till ingripande exempelvis i samband med handelspolitiska förhandlingar med andra länder.

II. Organisationsbefrämjande åtgärder.

Vi övergå nu till att behandla den andra sidan av utredningsuppdraget, nämligen frågan om event. åtgärder från det allmännas sida till befrämjande av en organiserad samverkan mellan näringsidkare, som kan vara ägnad att främja näringslivets utveckling.

Tvångskarteller och dylikt. Den radikalaste åtgärd, som härvidlag kan ifrågakomma, torde vara att staten framtvingar sammanslutningar, antingen genom för detta ändamål skapad lagstiftning eller genom olika påtryckningsåtgärder. En del länder ha, som av bilaga 3 framgår, sedan länge en lagstiftning, som gör det möjligt för myndigheterna att ålägga de affärsdrivande i en bransch att ingå i en existerande sammanslutning eller bilda en ny sådan. Flertalet inom en bransch verksamma äro ej sällan starkt stämda för bildande av en konkurrensreglerande organisation. Man hänvisar till att konkurrensen i orimlig grad pressar priserna, vilket försvagar företagens ekonomi och förhindrar eller försvårar anskaffning av nya maskiner och vissa andra slag av rationalisering. Likväl hindras en dylik sammanslutning av några företags ovillighet att inträda. I sådana fall uppkomma krav på statens medverkan till dess bildande. I den mån sådana med offentligt stöd upprättade sammanslutningar reglera priser och produktions- eller konkurrensförhållanden inom branschen innebär detta givetvis, att myndigheterna i sådana fall få ett avgörande inflytande över dessa förhållanden. Vad exempelvis priset beträffar, kommer den statliga myndigheten då att få ett ansvar för såväl att priset icke är för högt som att det icke är för lågt. Den strävar med andra ord efter att fixera ett skäligt pris. Uppenbarligen erbjuder en dylik offentlig reglering stora praktiska svårigheter. Det är ofta omöjligt att på grundval av kostnadskalkyler, vilka i det ena företaget se helt annorlunda ut än i det andra, avgöra var ett skäligt pris kan ligga. Risk finnes, att ett av myndigheten godkänt pris kommer att ligga ej oväsentligt högre än det pris, som vid konkurrens skulle varit rådande, och detta även vid tillfällen då inga speciella olägenheter ur allmänna synpunkter skulle framkallats av det lägre priset.

Som en organisationsbefrämjande åtgärd av särskilt slag får det betraktas, när myndigheter, som övervaka privata sammanslutningars prispolitik, ingripa icke blott mot för höga utan även mot *för låga* priser. Åläggande att hålla vissa minimipriser har ju ungefär samma verkan som en prisöverenskommelse. Riktas detta åläggande mot utanför en sammanslutning stående företag, erhåller ju sammanslutningen ett kraftigt stöd för sin prisreglerande verksamhet. De sakkunniga ha erhållit det intrycket, att priserna inom ett par branscher, som i Norge blivit underkastade dylik reglering, därstädes under senare år legat ej oväsentligt högre än i Sverige. Detta sy-

nes t. ex. ha varit fallet med priserna på så viktiga varor som tvål, såpa och margarin.

Sveriges egna erfarenheter av tvångsvis bildade karteller synas icke tala för denna metod. Den svenska potatismjölindustrin utgör ett exempel. Denna industri med dess stora antal små och tekniskt rätt svaga företag erbjuder icke bilden av en effektiv organisation. För att kunna betala det pris å potatismjöl, som ansågs erforderligt, erhöll glykosindustrin år 1939 en förhöjning av tullen på importerad glykos till cirka 150 procent av värdet. En jämförelse med potatismjölproduktionen i andra länder med en friare organisation utfaller icke till den svenska industrins fördel och talar därför icke heller för tvångsorganisationen.

Det förefaller oss icke sannolikt, att de fördelar, som kunna vara förenade med av staten genomförda tvångssammanslutningar eller åtgärder mot för låga priser å den inhemska marknaden, skulle uppväga olägenheterna utom möjligen i speciella fall. Det finnes betydande risker för att en tvångsorganisation hämmar företagens initiativ och leder till att majoriteten kommenderar, hur minoriteten skall sköta sin näring. Uppkomsten av nya företag försvåras och existerande men svaga företag hållas vid liv, bland annat med hänvisning till en eljest uppkommande arbetslöshet. Hela organisationen blir sålunda lätt mindre anpassningsduglig. Allmänna fullmakter åt Kungl. Maj:t eller åt offentliga organ, vilka av Kungl. Maj:t erhålla dylik befogenhet, att med tvångsbud sammanföra näringsidkare till karteller eller dylika sammanslutningar med monopolistisk ställning å den svenska marknaden synas därför icke kunna rekommenderas. Skulle ett behov av statliga ingripanden av denna art uppkomma i särskilda fall, torde det vara lämpligare att en lagstiftning in casu användes. Vi erinra om att vår behandling av detta och andra spörsmål uteslutande hänför sig till fredliga förhållanden och icke äger tillämpning på ett tillstånd av mer eller mindre genomförd krigsekonomi. Det allmännas ställning till *exportkarteller* behandlas här nedan.

Vid behandlingen av statliga åtgärder till stöd åt samverkan inom näringslivet vilja vi ej underlåta att beröra den mycket omdebatterade frågan, huruvida staten lämpligen kan lämna sitt stöd åt dylik organiserad samverkan inom ett visst område genom att *vid offentlig upphandling* ge medlem av sammanslutning eller sammanslutningen själv monopol på offentliga leveranser, så länge de därvid begärda priserna icke äro orimliga. Vi hysa uppfattningen att en dylik metod icke bör komma till användning. Statsmakterna torde utan svårighet kunna finna andra och ur principiell synpunkt mindre betänkliga vägar att stödja ett önskvärt organisationsarbete inom näringslivet.

Nyetableringskontroll. Vi övergå nu till att anlägga några synpunkter på *en statlig nyetableringskontroll*, vilken fråga har ett intimt samband med samverkan mellan näringsidkare. Begränsas nämligen tillträdet till ett visst verksamhetsområde, t. ex. genom ett statligt koncessionssystem, så blir det vida lättare att inom detta område ordna dylik samverkan än eljest vore fallet. Nyetableringskontroll innebär därför indirekt ett stöd åt de krafter, som vilja organisera dylik samverkan. Vi ha ej intrycket, att det skulle vara berättigat att av denna anledning inrätta en offentlig nyetableringskontroll inom näringslivet.

Vad frågan om lämpligheten av offentlig reglering av nyetableringen inom handel och hantverk beträffar, med hänsyn till dennas förmåga att verka för en rationell ordning av verksamheten inom en bransch, så vilja vi — under hänvisning i övrigt till det ovan i avdelning II (sid. 269) anförda — blott uttala att den av statsmakterna tidigare intagna avböjande eller avvaktande hållningen alltjämt synes vara välmotiverad. Detta gäller såväl om införande av legala kompetensvillkor inom flertalet branscher som än mera om en kontroll, vilken skulle eftersträva att hålla de affärsdrivande vid ett antal, vilket betraktas som lämpligt. Det allmänna har så mycket mera anledning att avvakta utvecklingen på detta område, som näringsorganisationerna själva under senare år i allt högre grad börjat vidtaga åtgärder till reglering av tillströmningen till olika branscher. Särskilt i den mån organisationerna därvid försöka tillämpa en behovsprincip, d. v. s. förhindra tillträde av nya affärsdrivande, om det redan existerande antalet anses tillräckligt, och man därvid såsom medel att begränsa tillströmningen använder exklusivavtal och bojkottåtgärder, torde det allmänna ha anledning att noga följa utvecklingen. Skulle det visa sig att en dylik reglering medför en inskränkning av näringsfriheten, som ur allmänna synpunkter icke är önskvärd, torde frågan få upptagas till ny behandling.

Internationella karteller. Vad dessa beträffar, så finns det säkerligen fall, då statligt stöd åt de svenska medlemmarna av sådana karteller kan vara ur allmänna synpunkter befogat. Detta torde gälla såväl vid sammanslutningarnas bildande som vid senare förhandlingar och förändringar i grunderna för sammanslutningen. Att de svenska parterna i avtalet därvid erhålla en så stark ställning som möjligt är i regel ett svenskt samhällsintresse, såvida icke speciella skäl tala för en annan ståndpunkt. Statsmakterna ha understundom möjlighet att genom handelspolitiska åtgärder stödja de svenska företagen vid dylika förhandlingar.

Under vissa förutsättningar träda uppgörelser mellan de olika i en internationell kartell ingående nationella kartellerna eller eventuellt mera tillfälliga överenskommelser mellan nationella karteller i stället för statliga handelspolitiska uppgörelser. Det kan då mycket väl vara ett allmänt

svenskt intresse, att en svensk kartell vad exporten beträffar omfattar samtliga företag, så att densamma kan gentemot de utländska kartellerna garantera att alla svenska företag följa överenskommelsen och t. ex. avstå från pristryckande utbud på vissa främmande marknader. Statlig medverkan till att göra den svenska exportsammanslutningen tillräckligt omfattande eller garantera att samtliga svenska företag föra en viss pris- och produktionspolitik kan då vara både nyttig och behövlig. Åtminstone under mera »normala» tider än de nu (år 1940) rådande, synes emellertid det allmänna ingripandet böra ske genom lagstiftning *in casu* och ej med stöd av en allmän fullmakt åt regeringen att skapa tvångskarteller för reglering av exporten. Skulle den handelspolitiska utvecklingen efter kriget behålla mycket av den karaktär, som den haft under stormaktskrigets första år, torde betydelsen av starka svenska exportkarteller komma att tilltaga, vilket måste påverka det allmännas inställning till frågan om stöd åt desamma.

I den mån staten medverkar till tillkomsten eller bibehållandet av exportsammanslutningar, vilka erhålla en monopolistisk ställning även på den svenska marknaden, åligger det uppenbarligen de svenska företagen en alldeles särskild förpliktelse att icke oskäligt utnyttja denna ställning. Det allmänna kan i sådana fall näppeligen frånsäga sig ett visst ansvar för pris- och marknadsförhållandena, vilket utgör ett skäl till stor försiktighet och till att staten noga följer utvecklingen på ifrågavarande område och söker skaffa garantier för att en olämplig prisutveckling undgås. För övrigt torde några allmänna regler för en stödjande offentlig verksamhet av här antytt slag icke kunna givas, utan statsmakterna få handla med hänsyn till omständigheterna i varje särskilt fall.

Branschföreningar m. m. På ett annat plan än de ovan diskuterade ligga offentliga åtgärder som avse att stärka den organiserade samverkan i s. k. *branschföreningar*, vilka icke direkt reglera priser, konkurrens eller produktion utan utföra en verksamhet av utredande och upplysande art samt för gemensam räkning övertaga vissa arbetsuppgifter inom en bransch. Sådana sammanslutningar utföra i Sverige liksom i andra länder ett arbete som ur samhällssynpunkt förefaller nyttigt och värt all uppmuntran. Statistiska uppgifter rörande produktion, orderingång, leveranser, kostnader, kreditförhållanden och andra för en planmässig ekonomisk verksamhet viktiga omständigheter underlätta för företagen att disponera rationellt och att undgå förluster, vilka äro lika litet önskvärda ur nationalekonomisk som ur privatekonomisk synpunkt. En standardisering av bokföring och kostnadsberäkning inom vissa branscher skulle underlätta jämförelser mellan företagen och därpå grundade rationaliseringsåtgärder. Till en rationalisering av annat slag kunna branschföreningarna medverka genom att be-

främja användandet av upplysande etiketter och andra uppgifter rörande varornas sammansättning, förpackningens vikt- eller rymdinnehåll m. m. Sådana åtgärder underlätta för förbrukarna att träffa ett rationellt val mellan olika fabrikat och inköpssätt samt försvåra en konkurrens, som söker utnyttja köparnas okunnighet. I en del fall utföras inom sammanslutningarna ett värdefullt ekonomiskt och tekniskt forskningsarbete, vars resultat ställes till samtliga företags förfogande. Branschföreningarna ha även visat sig erhålla allt större betydelse vid förhandlingar med statsmakterna rörande ekonomisk lagstiftning och andra viktiga näringsfrågor. Vi ha fått intrycket, att de i Sverige verkande branschorganisationerna med fördel skulle kunna utvidga sin verksamhet till att omfatta ett större antal av ovan berörda spörsmål i de fall, där verksamheten för närvarande är mera ensidigt inriktad. Ej minst handelns branscher skulle draga nytta av mera omfattande statistiska upplysningar rörande priser, omsättning och kostnader m. m. Emellertid torde det i första rummet ankomma icke på staten utan på organisationerna själva att vidtaga härför erforderliga åtgärder, varvid de torde kunna påräkna att allt erforderligt material ställes till förfogande från medlemmarnas sida. Detta hindrar dock icke att det allmänna kan indirekt på olika sätt medverka. Av skäl som anförts i inledningen till avd. V B ha vi emellertid icke ansett oss böra nu i detalj diskutera detta spörsmål utan begränsa oss till uttalandet, att det allmänna synes böra intaga en välvillig hållning till branschorganisationernas verksamhet.

Liknande synpunkter kunna anläggas i fråga om statens ställning till den verksamhet, som en del karteller bedriva för att uppnå en *specialisering* av produktionen mellan olika företag och en *standardisering* av produkterna med rationellare tillverkning och lägre kostnader till resultat. Det vore enligt vår mening önskvärt, att en dylik verksamhet kunde bedrivas inom flera sammanslutningar än som för närvarande är fallet. Ökade statliga insatser till främjande av det i samverkan med branschorganisationer och andra ekonomiska sammanslutningar bedrivna standardiseringsarbetet synas vara berättigade.

Det ovan sagda gäller i tillämpliga delar icke blott egentliga branschorganisationer utan även andra slag av allmänna intresseföreningar. I den mån desamma ägna sig åt teknisk eller ekonomisk forskning och utbildning, som kan väntas bli av betydelse för det svenska näringslivets utveckling, torde offentliga bidrag därtill vara berättigade, särskilt när frukterna av arbetet mogna långsamt och stora insatser av privat kapital därför måhända ej anses lockande. Dylik samverkan mellan staten och de allmänna intresseorganisationerna är ägnad att stödja dessa och sålunda att öka deras möjligheter att göra nyttiga insatser.

Småindustrins organisationer. Ett särskilt intresse från samhällets sida förtjänar småindustrins organisationer. Som ovan i avd. IV påpekats, utgör den mindre industrin en mycket betydelsefull del av näringslivet. Dess speciella livsbetingelser ge upphov till organisationsproblem, som ej oväsentligt avvika såväl från den större industrins som hantverkets. Ett litet industriföretag har ej samma möjligheter som ett större att avlöna för kalkylering, inköp, försäljning m. m. kompetent personal, varför hjälp i sådana avseenden från en organisations sida kan vara till stor nytta. Organisationen kan sålunda underlätta kontakt med nya kunder och stimulera till upptagande av ny, för småindustrin lämpad tillverkning samt tillhandahålla teknisk och ekonomisk expertis. Något liknande gäller i viss mån även om hantverket, men den olikheten föreligger att det senare till övervägande delen arbetar för en lokal marknad och till stor del träder i direkt förbindelse med konsumenten, medan småindustrin arbetar för en nationell marknad, ja ej sällan även för export, och i många fall specialiserar sig på vissa delar av en vara, vilka säljas till en — ofta större — industriidkare eller grossist. Mellan småindustri och hantverk föreligger därjämte den skillnaden, att småindustrierna numera ofta inrikta sig på produktion av massartiklar samt att de, med den större industrin som förebild, eftersträva högsta grad av rationalisering och mekanisering av driften. Småindustrins tekniska och kommersiella problem äro därför andra än hantverkets. Ett behov finnes av stöd vid uppgörelser med en ej sällan ekonomiskt stark köpare, som i vissa lägen eljest skulle kunna tillskansa sig föga motiverade fördelar ifråga om pris, leveransvillkor m. m. Finansieringsproblemen ha även de för den mindre industrin särskilda aspekter och för deras lösning — eventuellt i samverkan med samhällets organ — kunna organisationerna vara till nytta.

I Sverige existerande organisationer ha beaktat dessa förhållanden, men ha enligt vår mening hittills ej på långt när kunnat lösa hithörande problem. Vi hysa den uppfattningen att småindustrins organisationer äro i behov av ytterligare utveckling. Huruvida skapande av helt fristående sådana eller samverkan med hantverket eller den större industrin inom ramen för gemensamma organisationer är det mest rationella, är ett spörsmål, vartill vi ej vilja taga ställning. Skulle den senare linjen i huvudsak följas, förefaller det motiverat att småindustriella företag genom särskilda underorganisationer bereda sig möjlighet till behandling av sina speciella problem, t. ex. kalkylering, gemensamma inköp, försäljningsfrågor, rådgivning i tekniska angelägenheter etc.

Staten har under senare år med betydande anslag och på annat sätt uppmuntrat organisationsväsendet inom jordbruket. Det synes oss lämpligt att staten av liknande skäl ger småindustrins organisationssträvanden sitt stöd och detta i väsentligt högre grad än som f. n. sker, men med fasthållande

av linjen att organisationsarbetet bör ledas av respektive näringsidkare själva. — Det betydelsefulla arbete på det tekniska och ekonomiska området, som statens hantverksinstitut i samarbete med respektive organisationer utför till hantverkets fromma, motsvaras f. n. ej av ett lika omfattande arbete med den mindre industrins spörsmål, även om ett växande intresse ägnas desamma. Enligt vår mening skulle en fortsatt utvidgning på denna punkt vara väl motiverad. — Staten kan också genom vederbörande organ i samarbete med industrins organisationer tillse att mindre industriföretag erhålla större möjlighet än för närvarande att inlämna anbud vid offentliga leveranser eller deltaga i sådana.

Tabellbilaga.

Prisutvecklingen för fria och bundna svenska industrivaror 1920—1938 enligt kommerskollegii partiprismaterial.

År	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
					Index för fria priser, 1913 = 100.							
1920	370.2	409.1	415.6	427.1	427.2	426.7	420.5	413.2	409.8	372.5	357.1	309.7
1921	284.5	272.7	269.3	259.6	244.8	222.4	209.3	206.7	204.7	205.5	203.6	202.6
1922	196.1	195.9	191.9	190.5	190.0	185.5	184.1	183.8	183.4	184.3	184.6	184.1
1923	184.9	186.8	187.8	189.4	189.0	189.4	189.6	189.3	189.5	188.7	188.1	188.7
1924	190.7	193.6	193.4	194.9	193.7	193.5	187.9	187.6	187.4	184.6	185.0	185.8
1925	186.4	187.0	187.4	185.3	181.1	180.2	179.4	179.0	177.5	178.3	178.0	177.1
1926	171.0	170.4	169.6	169.3	168.7	168.2	166.7	164.9	163.1	163.1	163.0	162.6
1927	159.5	159.4	159.4	159.2	159.5	159.8	159.9	160.4	165.1	165.4	167.4	167.9
1928	168.5	168.9	169.5	170.7	170.5	170.5	170.8	170.2	169.2	167.9	167.8	168.1
1929	165.4	164.3	164.7	163.0	161.3	160.7	159.8	159.5	159.4	157.9	152.7	151.6
1930	147.6	143.5	142.5	140.1	139.4	138.2	136.3	135.0	132.0	131.4	130.4	130.4
1931	128.2	126.2	124.7	124.6	122.3	120.0	118.8	118.0	119.8	116.9	117.5	118.3
1932	118.5	118.4	117.9	117.0	116.5	115.7	114.7	115.1	117.1	116.8	116.3	115.1
1933	112.2	112.0	111.7	111.7	112.4	113.3	116.5	116.5	119.7	120.8	123.1	124.2
1934	127.3	127.7	127.9	128.0	128.0	127.8	128.4	128.7	128.7	128.4	127.8	127.8
1935	127.5	127.6	126.2	126.0	126.2	126.3	126.6	126.6	125.6	128.2	129.9	130.0
1936	129.7	131.1	131.4	131.9	131.6	131.8	133.4	135.5	135.6	135.9	137.0	141.4
1937	144.8	148.8	156.2	161.5	161.9	161.7	162.2	161.4	157.7	156.0	152.8	150.3
1938	147.9	146.9										
					*Index för **bundna** priser, 1913 = 100.*							
1920	387.8	399.2	399.3	394.1	399.3	403.7	412.6	407.8	414.3	416.8	394.9	387.8
1921	351.0	340.7	335.4	313.7	304.3	286.0	273.6	256.0	248.3	240.3	237.5	235.9
1922	213.9	205.9	204.9	198.9	196.5	184.7	195.9	198.9	199.1	197.3	193.6	194.7
1923	193.2	194.1	197.4	197.9	198.1	197.4	188.5	183.0	182.9	182.2	178.5	181.2
1924	177.4	176.8	176.5	173.8	173.2	172.9	169.1	169.1	169.5	170.9	170.9	171.0
1925	170.5	170.7	171.4	171.1	171.3	171.9	171.7	172.4	172.6	172.3	171.7	171.7
1926	169.6	169.4	169.7	169.2	168.7	169.0	169.0	166.2	164.4	163.8	163.3	163.1
1927	159.5	158.9	158.4	156.9	156.9	156.4	156.6	156.5	156.1	153.2	153.1	153.3
1928	152.6	151.7	151.4	151.8	152.3	152.2	152.0	151.9	151.5	151.8	152.3	152.6
1929	151.1	151.9	149.9	147.8	147.7	147.7	148.0	147.4	147.5	147.4	147.4	147.4
1930	147.0	145.7	145.5	144.2	143.9	143.5	142.1	149.0	140.9	140.1	140.1	138.4
1931	137.2	137.0	136.0	134.1	134.0	133.5	133.2	131.6	131.0	130.9	131.2	129.5
1932	131.4	132.3	131.9	132.4	132.3	132.2	131.9	131.6	130.9	131.0	131.0	130.8
1933	129.9	129.9	129.5	129.7	129.6	130.0	131.7	133.2	132.8	132.2	132.2	131.5
1934	128.8	128.1	127.9	128.1	128.1	128.1	127.7	128.3	128.3	129.2	129.4	128.9
1935	128.9	131.0	132.5	132.9	132.9	132.6	131.9	131.4	131.4	131.9	131.7	131.6
1936	130.9	131.1	130.6	130.6	130.6	130.6	130.7	130.8	132.1	132.3	132.4	133.2
1937	136.5	138.0	139.0	143.7	144.2	144.3	145.2	146.5	146.7	146.3	145.0	144.2
1938	146.2	140.6										

Som *fria varor* ha upptagits gasverkskoks, tackjärn, valstråd, järnplåt, koppar- och mässingplåt, koppartråd, bjälkar, sparrar och bräder, garner, ylle-, bomulls- och jutevävnader, strumpor, läder, skodon och tvättvål.

Bundna varor omfatta växtmargarin, kalk, superfosfat, spik, bult, mutter och skruv, cement, tegel, fönsterglas, asfaltpapp, papper, linnevävnader, galoscher, stearinljus, såpa, tändstickor och soda.

Indexserierna ha återgivits i diagram å sid. 167.

Några jämförelser mellan aktiebolagens räntabilitet inom kartellerade och icke-kartellerade industrier.

Av Sune Carlson.

Avsikten med denna undersökning är att med ledning av offentliggjorda balansräkningar från svenska aktiebolag söka belysa de olikheter i räntabilitetshänseende, som eventuellt kan råda mellan kartellerade och icke-kartellerade industrier. Undersökningen avser icke att på något sätt vara uttömmande eller fullständig, utan endast att genom användande av några lämpligt valda stickprov åskådliggöra förhållandena. Primärmaterialet utgöres sålunda uteslutande av aktiebolagens redan offentliggjorda balans- och vinst- och förlusträkningar, och några för denna undersökning från respektive företag direkt infordrade upplysningar ha icke förekommit. Räntabiliteten inom företag, vilka icke ha aktiebolagsform, har ej kunnat studeras, och av de i landet existerande aktiebolagen ha av kostnadsskäl endast ett begränsat antal kunnat bli föremål för analys. En fullständig bearbetning av alla i Patent- och Registreringsverkets arkiv ingående balansräkningar för svenska aktiebolag har för åren 1911—1925 utförts av Socialiseringsnämnden.[1]

I. Aktiebolagens årsbalanser som grundval för räntabilitetsberäkningar.

1. Räntabilitetsbegreppet och dess praktiska användning i balansanalysen.

Med begreppet räntabilitet avser man förhållandet mellan en given kapitalinsats och den från denna insats under en viss tidsperiod härflutna avkastningen. Om räntabilitetsbegreppets innebörd råder inga meningsskiljaktigheter; dessa uppkomma först när man i praktiken skall fastställa omfattningen av den gjorda kapitalinsatsen eller den erhållna avkastningen. Vid en undersökning av ett industriföretags räntabilitet kan kapitalinvesteringar och intäkter ej bestämmas på samma enkla sätt som investeringar och avkastningar av t. ex. aktie- eller obligationsköp. De grunda sig tvärtom ofta på vaga uppfattningar om förändringarna i företagets ekonomiska ställning, om dess framtida utveckling och dess gångna investeringar och vinster. Avkastningssiffror och investeringssiffror influeras såväl av använda bokföringsmetoder som av företagarens mer eller mindre optimistiska bedömning av affärsläget. Om det överhuvudtaget är teoretiskt riktigt att under sådana förhållanden tala om en viss bestämd årsavkast-

[1] Svenska Aktiebolagens Balansräkningar 1911—25, Stockholm 1928.

ning, som kan sättas i relation till ett under året investerat kapital, är en fråga, vilken ingalunda är slutgiltigt besvarad. Utsträcker man emellertid räntabilitetsundersökningen till en följd av år, kan man dock vanligen få en viss bild av ett företags eller en industris avkastningsförhållanden.

Den årliga balansräkningens uppgift är närmast att redovisa företagets nettovinst — den vinst som står till bolagsstämmans förfogande sedan avsättningar gjorts för alla administrationskostnader, räntor, avskrivningar o. s. v. I flertalet fall kan man antaga att den i balansräkningen utvisade vinsten också är den av företagsledningen verkligen uppfattade årsvinsten. Så är dock icke alltid fallet, och nedan skall visas hur man genom olika bokföringsåtgärder kan inverka på vinstens storlek. Balansräkningen ger även en viss uppfattning om det i företaget investerade kapitalet, såväl den totala kapitalinvesteringen som det investerade egna kapitalet. Det senare, vilket erhålles om man minskar företagets tillgångar med dess skulder, är lika med summan av bolagets aktiekapital, fonderade medel och vinst. Uppgifterna om kapitalinvesteringarnas storlek äro emellertid mera påverkade av olika bokföringsåtgärder än vad vinstuppgifterna äro, och därför mindre tillförlitliga än dessa.

I en undersökning som avser att belysa branschsammanslutningarnas betydelse för industrins räntabilitetsförhållanden, riktas intresset närmast till räntabiliteten av det inom de olika företagen investerade *totala* kapitalet. Det är den genomsnittliga räntabiliteten av hela det i en industrigren investerade kapitalet, vilket återspeglar branschens avkastningsförmåga, och vilket bör jämföras med motsvarande räntabilitetssiffror för andra branscher. För en beräkning av det i ett företag eller en industrigren investerade *totala kapitalets räntabilitet* äro emellertid uppgifterna i balansräkningarna icke tillräckliga. Totalkapitalets avkastning utgöres nämligen dels av bolagets nettovinst och dels av bolagets under året upplupna räntekostnader på lånat kapital, och dessa senare framgå ej vare sig av balansräkningen eller av den till balansräkningen fogade vinst- och förlusträkningen. Detta gäller särskilt beträffande de rabatter och andra prisfördelar, vilka företaget gått miste om genom att finansiera en del av sin rörelse med hjälp av kortfristigt främmande kapital.

Det inom ett företag investerade totalkapitalets avkastning återspeglar räntabiliteten inom en viss industrigren endast när företagets investeringar äro begränsade till en enda bransch. Detta är ej alltid fallet. Företaget som sådant representerar en ekonomisk ägareenhet och ej en industriell produktionsenhet, och det finnes många företag, vilka antingen bedriva flera olika slag av verksamhet — de bästa exemplen härpå erbjuda våra mellansvenska bruksbolag — eller vilka vid sidan av sin huvudsakliga rörelse äga större eller mindre intressen i andra företag. Skall man med ledning av ett dylikt företags avkastningssiffror bedöma en industrigrens räntabilitet, måste såväl intäkts- som investeringssiffror korrigeras med hänsyn till dessa »utomstående» investeringar. Endast härigenom kan man få räntabilitetssiffrorna att återspegla den särskilda industrigrenens avkastningsförhållanden. Även om man från företagets balansräkningar och vinst- och förlusträkningar skulle kunna erhålla alla de för en sådan korrigering nödvändiga uppgifterna — något som ytterst sällan är fallet — bleve denna ändå svårgenomförbar, särskilt om man tar hänsyn till de för de olika rörelsegrenarna gemensamma kostnaderna. Den enda utväg, som står till buds, är att från de industriella räntabilitetsundersökningarna utesluta alla företag, vilka äga väsentliga investeringar i form av anläggningar o. d. vid sidan av den undersökta industrigrenen.

Om uppgifterna i aktiebolagens balansräkningar ej äro tillfyllest för en bedömning av det i företaget investerade totalkapitalets räntabilitet, lämpa de sig dock vanligen för beräkningar av räntabiliteten av det i företaget investerade *egna kapitalet*. Denna senare räntabilitet, vilken erhålles om man dividerar årets nettovinst sådan den framgår av balansräkningen — alltså exklusive upplupna räntekostnader för lånat kapital — med det sammanlagda egna kapitalet, representerar det vanligast förekommande måttet på ett företags avkastning och dessutom det för företagsledarna intressantaste.[1]

Ehuru det egna kapitalets räntabilitet sammanhänger med det totala kapitalets räntabilitet, är det även influerat av förhållandet mellan det i företaget investerade egna och främmande kapitalet. Då det senare nästan alltid gottgöres efter en fast räntefot, kommer skillnaden mellan det totala kapitalets räntabilitet och den fastställda medelräntan att tillgodoräknas det egna kapitalet. Dettas räntabilitet kommer sålunda att innehålla ett visst vinst- eller förlustelement, som är av finansiell natur och som sålunda ej står i samband med den av undersökningen omfattade industrirörelsen. När det totala kapitalets räntabilitet överstiger medelräntan på det främmande kapitalet, kommer det egna kapitalets räntabilitet att bli högre, ju större andel det främmande kapitalet har vid företagets finansiering. När den totala kapitalinvesteringens räntabilitet understiger medelräntan på det främmande kapitalet, är förhållandet det motsatta. Då de företag, vilka utvisa särskilt hög räntabilitet på den egna och den totala kapitalinvesteringen, vanligen innehålla en stor del av sina vinster såsom outdelade inom företaget och sålunda utvisa en stigande andel av eget kapital, ha emellertid dessa divergenser mellan de berörda räntabilitetssiffrorna en tendens att utjämnas. Inom företag med låg räntabilitet, vilka öka sin skuldsättning för att täcka lidna förluster, är emellertid förhållandet det motsatta. När man söker bedöma räntabiliteten inom en industrigren från det i de enskilda företagen investerade egna kapitalets räntabilitet, måste man därför reservera sig emot vissa felmöjligheter.

2. Bokföringsmetodernas betydelse för den i balansräkningen utvisade räntabiliteten.

Även om man vanligen kan förutsätta, att ett aktiebolags balansräkning är uppgjord enligt gällande lagföreskrifter, kan man ej antaga att de alltid ge en riktig uppfattning av bolagens vinster och kapitalinvesteringar. Det är sålunda vanligt att företag genom stora avskrivningar på sina anläggningar eller genom nedskrivningar av varulager och kundfordringar skapa dolda reserver, vilka icke komma till uttryck i balansräkningen. Ett rent motsatt förfaringssätt kan också förekomma. Det finnes även andra bokföringsmässiga åtgärder, vilka påverka de för en räntabilitetsberäkning grundläggande uppgifterna över vinster och kapitalinvesteringar. Först vid kännedomen om dessa förhållanden framstå de statistiska räntabilitetsjämförelsernas möjligheter och begränsning med full tydlighet.

Flertalet av de vid bokslutet företagna justeringsåtgärderna beröra såväl

[1] Det egna kapitalets räntabilitet får ej förväxlas med räntabiliteten på den av den enskilde aktieägaren gjorda investeringen. Aktieägarens utdelning (och andra finansiella förmåner, såsom rätt till nyteckning, gratisaktier m. m.) är en annan än företagets nettovinst och hans investering en annan än företagets. Även om hans vinster och förluster givetvis stå i samband med företagets vinster och förluster, så är detta samband ingalunda enkelt.

balansräkningens årsvinster som kapitalvärden. Sålunda innebära t. ex. onormalt stora avskrivningar eller nedskrivningar under ett år en minskning både av årets vinst och av de, i detta och efterföljande års balansräkningar, utvisade värdena av den egna kapitalinvesteringen. Men genom att både täljaren och nämnaren minskas i den kvot, som uttrycker det egna kapitalets räntabilitet, kommer detta förhållandetal att påverkas mindre av dylika bokföringstransaktioner än vad själva vinstsiffrorna göra. I den mån nedskrivningarna gälla varulager eller kundfordringar, vilka under ett kommande år i vanlig ordning respektive säljas eller inkasseras, innebär transaktionen i huvudsak en överföring av vinster från ett år till ett annat. Sådana överföringar användas ofta under konjunkturförloppets olika skeden för att utjämna de annars alltför mycket fluktuerande vinsterna. Ehuru de avsevärt kunna påverka affärsresultatet under några enstaka år, komma dess verkningar vanligen att under en följd av år utjämna varandra.[1] En värderingspolitik, som går ut på att permanent hålla varulager och fordringar vid låga värden, kommer dock genomgående att få en höjande inverkan på de utvisade räntabilitetssiffrorna. Avse å andra sidan de gjorda justeringsåtgärderna fasta anläggningar av längre varaktighet, kan det mycket väl hända, att den utvisade räntabiliteten under en lång följd av år kommer att bli avsevärt mindre än normalt. Som en följd av, att stora avskrivningar företagits under en längre period, eller av att uppvärdering av tillgångar till följd av jordvärdestegring o. d. enligt gällande lag är förbjuden, komma emellertid framtida balansräkningars kapitalvärden relativt sett att minskas, med en motsvarande höjning av räntabilitetssiffrorna som resultat. Härav följer emellertid ej att äldre företag, vilka under en lång följd av år haft möjlighet att göra stora avskrivningar genomgående skulle uppvisa högre räntabilitet än yngre företag. En jämförelse mellan räntabilitet och ålder inom de företag, som ingå i denna undersökning, utvisar tvärtom en något större räntabilitet för yngre företag. Sammanfattningsvis torde man kunna säga, att bokföringstransaktioner, vilka i huvudsak avse en årlig fördelning av kostnader och investeringar, visserligen kunna inverka mycket väsentligt på ett enskilt företags räntabilitet under ett begränsat antal år, men att, som undersökningen omfattar en längre period och ett större antal företag, dessa bokföringsåtgärders verkningar i avsevärd utsträckning komma att utjämnas.

Det finnes emellertid andra bokföringstransaktioner, vilka på ett mera permanent sätt inverka på företagens räntabilitetssiffror. Sålunda torde det särskilt inom mindre aktiebolag ofta förekomma, att en stor del av årets avkastning, i form av arvoden, utbetalas till företagsledare och styrelsemedlemmar, innan nettovinsten redovisats. Överhuvudtaget torde det inom dessa mindre bolag vara omöjligt att avgöra, huru mycket av den årliga vinsten som är att uppfattas som en personlig inkomst för företagets ledare eller som avkastning på det investerade kapitalet. Andra bokföringsförfaranden, avsedda att påverka de i balansräkningarna utvisade vinstsiffrorna, förekomma stundom, men torde höra till undantagen. Härmed avses t. ex. när ett bolag, till onormalt höga eller låga priser, köper råmaterial eller hyr fastigheter och maskiner från interallierade företag. De kvantitativa verkningarna på de enskilda företagens räntabilitet av sådana åtgärder kunna vara avsevärda; på den genomsnittliga räntabiliteten inom en viss industri, relativt till andra industrier, torde emellertid dess verkningar vara ganska ringa.

[1] På samma sätt utjämnas i regel verkningarna av reklam- eller reorganisationskostnader, vilka omedelbart avskrivits, trots att deras resultat ofta kommer tillsynes först under kommande år.

II. Statistisk jämförelse mellan räntabiliteten inom kartellerade och icke-kartellerade industrier.

1. Val av primärmaterial.

Som redan inledningsvis anförts, avser denna undersökning, att medelst några lämpligt valda stickprov belysa räntabilitetsförhållandena inom kartellerade och icke-kartellerade industrier. Av kostnadshänsyn har den måst begränsas både med avseende på det undersökta materialets omfattning — d. v. s. antalet valda industrigrupper och antalet inom varje grupp observerade företag — och med avseende på den av undersökningen omfattade tidsperioden. Vid valet av industrigrupper, vilket företagits i samråd med kommitténs ordförande och sekreterare, har hänsyn huvudsakligast tagits till de inom respektive branscher förekommande kartellorganisationerna. Dock har endast sådana industrigrupper ansetts kunna komma i fråga, vars produktion är någorlunda enhetlig och begränsad till ett mindre antal varor. De sålunda utvalda industrigrupperna äro:

cementindustri,
margarinindustri,
tapetindustri,
finpappersindustri,
bomullsvävnadsindustri,
trikåindustri,
skoindustri och
möbelindustri.

Av dessa grupper kunna de fyra förstnämnda tagas som representanter för kartellerade, och de fyra senare som representanter för icke-kartellerade industrier. Någon markerad gräns mellan de båda grupperna råder emellertid ej.

Som av huvudbetänkandet framgår,[1] förekomma inom cement- och margarinindustrien sedan 1893 och 1927 gemensamma försäljningsbolag förenade med kvot- och prisöverenskommelser, vilka omfatta så gott som samtliga större tillverkare. Finpappersbruken ha gemensamma överenskommelser rörande priser sedan 1900 och rörande sålda kvantiteter sedan 1927, vilka även dessa beröra flertalet företag, och inom tapetindustrien tillämpas sedan 1900 enhetliga konditions- och prisbestämmelser omfattande samtliga fabriker. Inom de fyra grupperna bomullsvävnads-, trikå-, sko- och möbelindustri finnas däremot inga kända produktionsregleringar, och de prisöverenskommelser, som förekomma, äro mycket begränsade till sin omfattning.

Undersökningen omfattar åren 1927—1936, och i regel ha endast de företag utvalts för studium, vilka under hela denna period bedrivit rörelse inom någon av de ovan anförda industriområdena, och vilka ej undergått rekonstruktioner eller ombildningar. Företag med en alltför mångsidig produktion eller alltför stora »utomstående» investeringar ha ej medtagits. Genom att undersökningen utsträckts till en tioårsperiod, har det blivit möjligt att följa räntabilitetsutvecklingen under olika skeden av konjunkturförloppet, och undersökningsresultatet har blivit mindre beroende av bokföringstekniska åtgärder. Denna begränsning av undersökningen till vissa bestämda under en tioårsperiod verksamma företag, medför emellertid en förryckning av resultatet så tillvida, att sådana branscher, inom vilka de svagare företagen under perioden reorganiserats eller trätt i likvidation, kommit att utvisa en för hög genomsnittlig räntabilitet.

Namnuppgifter på företag inom finpappersindustrien ha erhållits från kommitténs sekreterare och övriga namnuppgifter från *Svensk Industrikalenders* tillverkningsregister. Företagens vinst- och kapitalsiffror ha hämtats ur *Aktie-*

[1] Sid. 51 och 65.

ägarens Uppslagsbok och *Svenska Aktiebolag*. Då dessa uppslagsböcker endast upptaga aktiebolag med ett aktiekapital av respektive minst 200.000 kronor och 250.000 kronor, har undersökningen i huvudsak kommit att beröra stora och medelstora företag. Inom tapet- och möbelindustrierna för vilka uppslagsböckerna endast medtagit ytterst få företag, ha vissa kompletterande balansräkningar hämtats ur Patent- och Registreringsverkets arkiv. Det totala antalet undersökta företag inom olika branschgrupper framgår av tabell 1, kol. 1.

För att bedöma tillförlitligheten av de gjorda stickproven har en jämförelse gjorts mellan de undersökta företagen och det totala antalet företag inom respektive branscher enligt uppgifterna i 1931 års företagsräkning (tab. 1, kol. 2—10). I denna äro företagen med hänsyn till arbetareantal uppdelade på olika storleksgrupper, och en liknande uppdelning har gjorts för de undersökta företagen med ledning av *Sveriges Industrikalenders* uppgifter över anställda arbetare. Dessa uppgifter avse emellertid år 1937. Jämförbarheten mellan de så erhållna sifferserierna lider för övrigt av andra svagheter. Sålunda menas i denna undersökning med begreppet företag en finansiell ägareenhet, under det att företagsräkningen med företag avser en lokalt bunden produktionsenhet. Siffrorna över de undersökta företagens arbetareantal komma sålunda att innefatta samtliga arbetare inom företagets olika fabriker, och alltså även inom produktionsenheter, vilka eventuellt tillhöra ett annat branschområde än det undersökningen omfattar. Företagsräkningens arbetareuppgifter däremot avse arbetarna inom tekniskt bestämda produktionsenheter. I gengäld hänföra sig företagsräkningens uppgifter till samtliga anställda inom respektive enheter inklusive förvaltningspersonal och förmän, medan Industrikalendern endast tar hänsyn till arbetare i mer begränsad bemärkelse. Även beträffande de olika branschgruppernas omfattning torde en del skiljaktigheter råda. Företagsräkningen upptar t. ex. bomullsspinnerier och väverier som en enda grupp, och detsamma gäller för »tillverkare och reparatörer av möbler och inredningar». I denna undersökning däremot innefatta grupperna bomullsväverier och möbelfabriker i huvudsak företag, vars produktion koncentrerats till dessa områden.

Trots dessa skiljaktigheter i de olika sifferseriernas innebörd, och trots att uppgifterna härröra från olika år, ger en jämförelse dem emellan en viss ledning för bedömandet av stickprovens tillförlitlighet. Sålunda finner man från uppgifterna över arbetareantal, att de undersökta företagen inom de tre kartellerade industrigrenarna cement-, margarin- och tapetindustri torde representera huvudparten av produktionen inom landet. De betydligt större skiljaktigheterna i antalet företag bero på olikheterna i de använda företagsbegreppen. Inom den fjärde av de kartellerade industrierna, finpappersindustrin, för vilken jämförelsematerial saknas i företagsräkningen omfattar undersökningen 7 stycken av sammanlagt 8 företag, vilka under den ifrågavarande tidsperioden varit anslutna till branschkartellen. Inom de icke-kartellerade industrierna utgöra de undersökta företagen visserligen en avsevärt mindre del av samtliga tillverkare, men deras produktion representerar en betydande andel av de större företagens produktion. Jämför man det sammanlagda arbetareantalet för de undersökta företagen med arbetareantalet för samtliga företag inom respektive industrigrupper finner man detta uttryckt i procent:

	inom	bomullsindustrin	54 %
	»	trikåindustrin	52 %
	»	skoindustrin	42 %
och	»	möbelindustrin	15 %

Inskränkes däremot jämförelsen till företag med mer än 50 arbetare bliva siffrorna:

inom	bomullsindustrin	55 %
»	trikåindustrin	63 %
»	skoindustrin	55 %
och »	möbelindustrin	72 %

De gjorda stickproven representera sålunda huvudsakligen de större företagen inom berörda branscher.

2. Bearbetningsmetod.

Balansräkningarnas uppgifter över företagens vinster och investeringar ha ofta måst korrigeras, innan de kunnat läggas till grund för räntabilitetsberäkningar. Till aktieägarna utbetalade förskottsräntor ha uppförts som vinst, och samma gäller vid bokslutet gjorda avsättningar för framtida skatter. Å andra sidan ha avskrivningar å fasta anläggningar och inventarier, vilka verkställts i samband med bolagsstämman, frändragits den i balansräkningen utvisade nettovinsten. Detta gäller dock endast för vad som kunnat uppfattas som »normalt» förekommande avskrivningar. — Till det egna kapitalet har räknats företagets aktiekapital och samtliga fonder vid undersökningsårets slut inklusive balanserad vinst, men ej den redovisade årsvinsten. Enär denna senare vanligen inflyter gradvis under året, borde den till en viss del hänföras till investerat kapital, men för att underlätta uträkningarna, har den i stället konsekvent uteslutits. I bolagets fonder, som korrigerats för balanserade förluster, ingå även välgörenhetsfonder av olika slag. De innefatta däremot icke outtagna vinstmedel eller avskrivnings-, förnyelse- och delcrederefonder.

På grundval av de på detta sätt korrigerade uppgifterna över vinster och kapitalinvesteringar ha årliga räntabilitetssiffror uträknats såväl för det i varje enskilt företag som det i de olika industrigrupperna totalt investerade egna kapitalet (tab. 2). De senare räntabilitetssiffrorna (kol. 8) vilka kunna betraktas som uttryck för *medelräntabiliteten* inom branschen, ha kompletterats med uppgifter över branschens *medianräntabilitet*, d. v. s. den årliga räntabilitet, vilken minst hälften av de inom industrigruppen undersökta företagen utvisa (kol. 6). Samtliga räntabilitetssiffror ha återgivits grafiskt i diagram 1.[1]

3. Undersökningens huvudresultat.

Även om den inom ett enskilt företag utvisade räntabiliteten är beroende av en mängd ofta slumpartade förhållanden, representerar den dock en reell företeelse. En industrigrens räntabilitet är jämfört därmed något ganska overkligt. Men liksom det ofta är praktiskt att tala om en allmän prisnivå i en värld bestående av endast individuella priser, kan det ha vissa fördelar att tala om en indu-

[1] I de fall då de enskilda företagen eller hela det i branschen investerade egna kapitalet utvisat förlust, har detta meddelats utan angivande av negativa räntabilitetssiffror. Orsaken härtill är, att de i balansräkningarna återgivna förlustsiffrorna sällan återspegla de under ett visst år eller under de senaste åren gjorde förlusterna. De utgöras tvärtom ofta av avskrivning av äldre ackumulerade förluster. Det är ganska vanligt att företag under en följd av dåliga år underlåta att utvisa lidna förluster för att slutligen, när detta ej längre kan fortgå, på en gång korrigera sina räkenskaper för dessa förluster.

stris räntabilitet. Huvudsaken är att man förstår begränsningen av ett dylikt begrepp.

I denna undersökning har räntabiliteten inom de olika industrigrupperna uttryckts med två olika tal: medianräntabilitet och medelräntabilitet. Vanligen överensstämma dessa ganska väl med varandra, men det finnes också fall då de gå helt isär. Önskar man exempelvis jämföra räntabilitetsförhållandena inom finpappers- och trikåindustrierna, så framstår den förra som avgjort mera räntabel, därest jämförelsen grundas på mediansiffror. Den bättre hälften av företagen inom finpappersindustrin utvisar i allmänhet en högre räntabilitet än motsvarande företag inom trikåindustrin. Men går man å andra sidan ut ifrån medelräntabiliteten — d. v. s. räntabiliteten på det i industrin investerade sammanlagda egna kapitalet — synes trikåindustrin vara mest räntabel. Exemplet illustrerar faran av att vid räntabilitetsstudier grunda jämförelserna på något visst bestämt standardtal. Varken median- eller medeltalsiffrorna ge ensamma en tillförlitlig bild av en industrigrens räntabilitet. Först när de kompletteras med varandra och med de ytterligare upplysningar, man kan erhålla om de enskilda företagens avkastningsförhållanden, bli de lämpade som räntabilitetsmått.

Jämför man räntabilitetssiffrorna för de i denna undersökning ingående industrigrenarna (tab. 2 och diagram 1), så framstå vissa industrier som avgjort mera räntabla än andra, tämligen oberoende av vilka jämförelsetal man använder. Främst komma margarin-, cement- och tapetindustrierna med höga median- och medeltalssiffror och med få förlustbringande företag. Lågkonjunkturåren 1932—1933 ha satt tydliga spår i cement- och margarinindustriernas siffror, men redan år 1934 är räntabiliteten åter god. En helt annan bild utvisa sko- och möbelindustrierna med sina många förlustföretag och sina låga medeltals- och mediansiffror. Det finnes även inom dessa industrier företag med god räntabilitet men de äro alltför få för att vara representativa. Till de mindre räntabla industrierna torde även trikåindustrin kunna räknas, åtminstone om man ser bort från medeltalssiffrorna, vilka äro alltför mycket påverkade av höga vinster inom några få storföretag. En mellanställning i räntabilitetshänseende intagas av finpappers- och bomullsindustrierna.

Dessa observationer grunda sig emellertid på ganska begränsade stickprov inom respektive industrier. Det är därför möjligt att resultaten skulle modifieras, om undersökningen utsträcktes till ett större antal företag. De industriella räntabilitetssiffrorna kunna som ovan anförts även vara påverkade av företagens finansieringsförhållanden och bokföringsmetoder. Dock synas så omfattande skiljaktigheter som mellan den utvisade räntabiliteten inom margarin-, cement- och tapetindustrierna och räntabiliteten inom sko- och möbelindustrierna, icke kunna helt tillskrivas dylika faktorer.

Stockholm i juli 1938.

Tabell 1.

Antal undersökta företag i jämförelse med totala antalet företag inom olika industrigrupper enligt 1931 års företagsräkning.

Industrigrupp	Undersökta företag					Antal företag enligt 1931 års företagsräkning				
	Hela antalet	varav med nedanstående antal arbetare				Hela antalet	varav med nedanstående antal sysselsatta personer			
		0–50	51–200	201–500	över 500		0–50	51–200	201–500	över 500
Cementindustri										
antal företag . . .	6	—	3	1	2	12	3	4	5	—
syss. personer . . .	2 881	—	465	216	2 200	2 044	9	542	1 493	—
oms. 1 000 kr. . .	—	—	—	—	—	23 694	—	6 485	17 209	—
Margarinindustri										
antal företag . . .	10	2	8[1]	—	—	30	21	9	—	—
syss. personer . . .	739[1]	62	677[1]	—	—	1 058	263	795	—	—
oms. 1 000 kr. . .	—	—	—	—	—	59 648	7 064	52 584	—	—
Tapetindustri										
antal företag . . .	10	8[2]	2	—	—	14	12	2	—	—
syss. personer . . .	348[2]	223[2]	125	—	—	505	392	113	—	—
oms. 1 000 kr. . .	—	—	—	—	—	5 555	4 207	1 348	—	—
Finpappersindustri										
antal företag . . .	7	—	1	1	5					
syss. personer . . .	3 884	—	100	250	3 534					
oms. 1 000 kr. . .	—	—	—	—	—					
Bomullsvävnadsind.										
antal företag . . .	15	—	5	3	7	67[4]	17	24	16	10
syss. personer . . .	9 489	—	505	1 025	7 959	17 610	422	2 782	5 513	8 893
oms.	—	—	—	—	—	121 688	3 446	17 749	44 645	55 848
Trikåindustri										
antal företag . . .	15	1	8	2	4	182	124	44	11	3
syss. personer . . .	6 293	35	958	650	4 650	12 011	2 138	4 484	3 397	1 992
oms.	—	—	—	—	—	61 506	9 335	23 238	20 934	7 999
Skoindustri										
antal företag . . .	21	—	14[3]	6	1	322	270	40	12	—
syss. personer . . .	4 149[3]	—	1 723[3]	1 796	630	10 781	3 183	4 059	3 539	—
oms.	—	—	—	—	—	78 492	17 191	31 839	29 462	—
Möbelindustri										
antal företag . . .	14	1	9	4	—	2 423[5]	2 397	24	2	—
syss. personer . . .	1 875	45	720	1 110	—	12 151	9 622	1 894	635	—
oms.	—	—	—	—	—	50 488	37 632	9 413	3 443	—

[1] Uppgifter om arbetarantalet saknas för ett företag, här uppskattat till 85 st.
[2] » » » » » två » » » » 50 »
[3] » » » » » ett » » » » 100 »
[4] Företagsräkningens siffror avse även bomullsspinnerier.
[5] » » » » »tillverkare och reparatörer av inredningar».

Tabell 2.

Årlig räntabilitet på det i de enskilda företagen och det i respektive industrigrupper totalt investerade egna kapitalet.

Industrigrupp och år	Antal undersökta företag	Varav med nedanstående räntabilitet					Medianräntabilitet	Medelräntabilitet för det i branschen investerade totala egna kapitalet
		negativ eller 0	0.1–5	5.1–10	10.1–15	15.1–		
Cementindustri								
1927	6	—	2	—	4	—	10.2	9.1
1928	6	—	2	1	—	3	14.3	10.5
1929	6	—	1	—	3	2	13.0	11.1
1930	6	—	2	—	3	1	10.1	10.0
1931	6	—	1	3	1	1	8.0	8.4
1932	6	1	—	4	—	1	7.0	7.1
1933	6	1	2	2	1	—	5.0	5.3
1934	6	1	1	2	1	1	6.1	6.4
1935	6	—	1	2	1	2	10.5	8.6
1936	6	—	1	2	2	1	9.1	10.5
Margarinindustri								
1927	8	—	2	4	1	1	9.5	9.5
1928	10	—	3	3	2	2	9.0	10.7
1929	10	—	1	2	4	3	12.3	12.8
1930	10	—	—	5	3	2	10.3	11.4
1931	10	—	—	5	3	2	10.5	11.1
1932	10	—	—	6	2	2	9.8	9.8
1933	10	—	1	4	2	3	10.3	9.7
1934	10	—	1	4	3	2	10.7	10.4
1935	10	—	—	8	—	2	8.0	8.4
1936	10	—	1	6	2	1	8.0	7.6
Tapetindustri								
1927	8	1	1	5	—	1	6.4	9.5
1928	8	1	—	4	1	2	8.1	10.9
1929	8	1	—	3	2	2	8.9	11.0
1930	9	3	—	3	2	1	9.6	8.3
1931	10	1	1	7	0	1	6.8	7.9
1932	10	2	3	2	3	—	6.1	4.5
1933	10	2	5	—	2	1	4.4	1.2
1934	10	1	3	3	—	3	6.4	7.4
1935	10	—	3	4	—	3	7.8	9.2
1936	10	1	2	2	2	3	11.1	13.2
Finpappersindustri								
1927	7	1	4	1	1	—	4.0	5.5
1928	7	—	4	2	1	—	4.8	6.9
1929	7	—	4	2	1	—	4.8	7.1
1930	7	2	2	2	1	—	4.6	5.0
1931	7	1	4	2	—	—	3.5	3.8
1932	7	1	4	2	—	—	3.8	3.7
1933	7	—	5	2	—	—	4.0	4.5
1934	7	—	5	2	—	—	4.1	5.5
1935	7	—	3	4	—	—	6.1	6.4
1936	7	—	3	3	1	—	5.1	7.8

Industrigrupp och år	Antal undersökta företag	Varav med nedanstående räntabilitet					Medianräntabilitet	Medelräntabilitet för det i branschen investerade totala egna kapitalet
		negativ eller 0	0.1–5	5.1–10	10.1–15	15.1–		
Bomullsvävnadsind.								
1927	15	1	4	8	2	—	5.8	6.7
1928	15	1	8	5	1	—	4.3	5.4
1929	15	3	8	3	1	—	4.5	3.8
1930	15	2	7	5	1	—	5.0	4.8
1931	15	2	7	3	3	—	4.8	5.3
1932	15	4	7	4	—	—	4.4	4.3
1933	15	1	9	5	—	—	4.4	5.0
1934	16	2	7	5	1	—	4.7	5.4
1935	15	3	7	3	2	—	4.4	2.8
1936	15	1	7	5	2	—	4.7	5.7
Trikåindustri								
1927	10	1	4	—	3	2	8.8	10.2
1928	13	2	6	—	4	1	3.9	9.3
1929	13	4	3	3	1	2	0.7	7.6
1930	15	6	4	3	—	2	1.3	7.2
1931	15	2	8	2	2	1	3.3	6.3
1932	15	3	7	4	—	1	1.6	5.9
1933	15	4	6	4	1	—	2.4	6.4
1934	15	1	9	4	1	—	1.8	7.5
1935	15	3	6	4	1	1	2.8	7.6
1936	15	3	4	6	—	2	5.8	8.3
Skoindustri								
1927	21	2	9	7	2	1	4.5	5.0
1928	21	—	12	7	2	—	4.8	4.5
1929	21	1	12	6	2	—	3.9	3.2
1930	21	3	8	7	3	—	4.5	4.9
1931	21	4	9	7	1	—	3.2	3.8
1932	21	9	9	3	—	—	0.4	—
1933	21	6	11	3	1	—	0.7	0.2
1934	21	5	12	3	1	—	0.7	2.5
1935	21	4	12	4	1	—	1.5	2.7
1936	21	5	12	2	2	—	1.3	3.5
Möbelindustri								
1927	14	4	4	6	—	—	2.7	1.5
1928	14	1	3	8	1	1	5.9	3.8
1929	14	2	4	6	1	1	5.5	—
1930	14	1	6	7	—	—	4.6	4.5
1931	14	1	7	6	—	—	2.9	2.6
1932	14	7	6	1	—	—	0.5	—
1933	14	8	5	1	—	—	—	—
1934	14	—	10	3	—	1	2.3	3.1
1935	14	—	6	6	—	2	5.7	4.5
1936	14	—	6	7	—	1	6.4	5.0

Diagram 1.

Årlig räntabilitet på det i de enskilda företagen och det i respektive industrigrupper totalt investerade egna kapitalet.

Räntabiliteten inom det enskilda företaget representeras av en punkt, medianräntabiliteten av kurva B, och medelräntabiliteten av det inom industrigruppen totalt investerade egna kapitalet av kurva A.

Cementindustri.

6 företag.

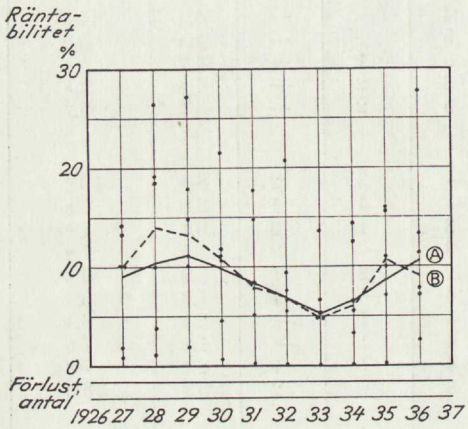

Margarinindustri.

8—10 företag.

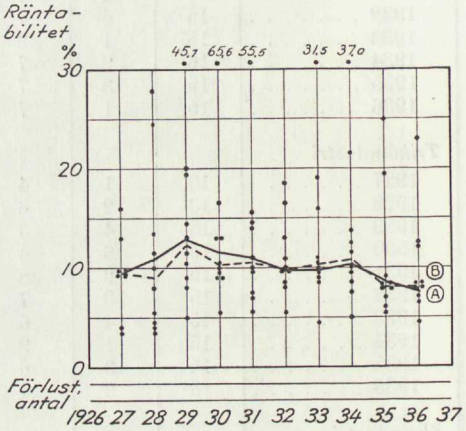

Tapetindustri.

8—10 företag.

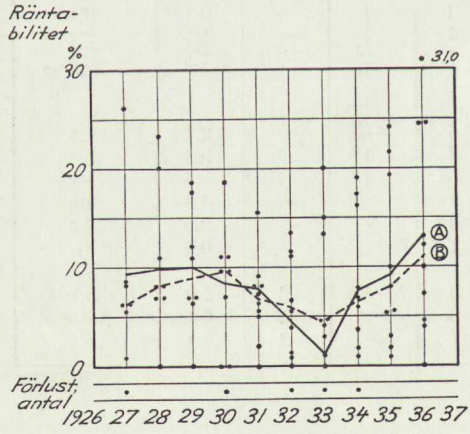

Finpappersindustri.

7 företag.

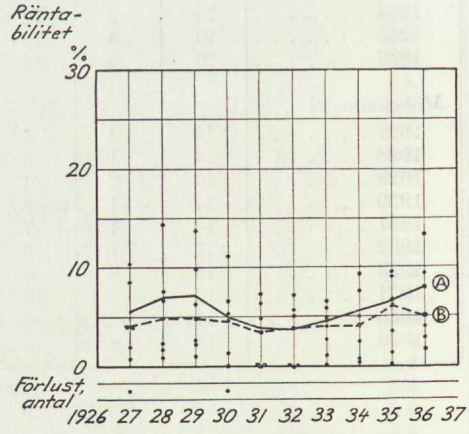

Bomullsvävnadsindustri.

15 företag.

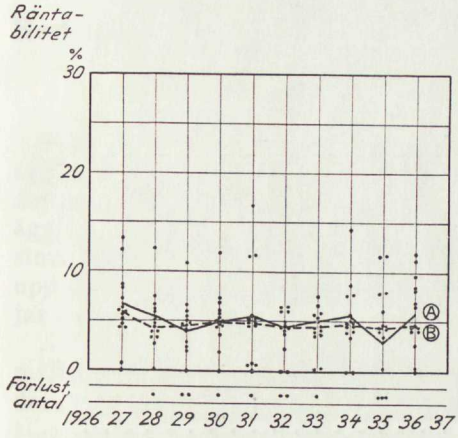

Trikåindustri.

10—15 företag.

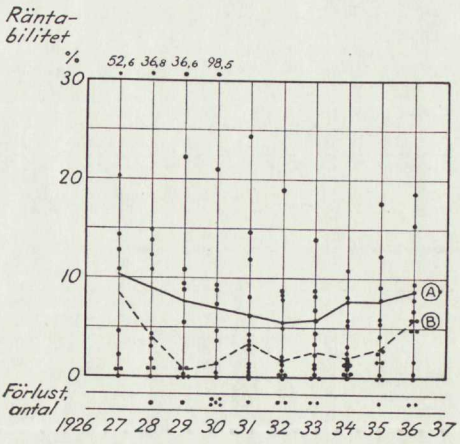

Skoindustri.

21 företag.

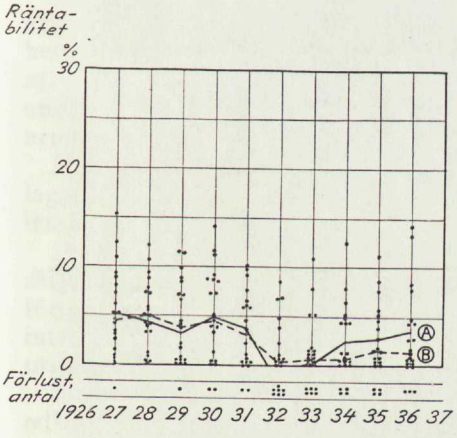

Möbelindustri.

14 företag.

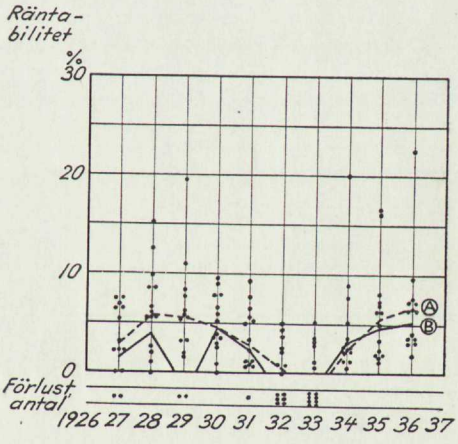

Bilaga 2.

Redogörelse för jordbrukarnas ekonomiska föreningsrörelse.[1]

Av Gunnar Ringborg.

Före 1880-talet tyckas inga som helst spår av något organiserat gemensamt uppträdande av jordbrukare på marknaden vara att finna i Sverige. Under detta årtionde bildades emellertid dels några mejeriföreningar dels ett antal äggförsäljningsföreningar. Efterhand har andelsrörelsen efter denna blygsamma start nått en betydande utveckling samt som föremål för sin verksamhet tagit upp dels marknadsförandet av samtliga de produkter, vilka regelbundet försäljas av jordbrukarna, dels förseendet av jordbrukarna med vissa driftsmedel.

Av störst ekonomisk betydelse för jordbrukarna är andelsmejerirörelsen, vars mejerier mottaga de delägande mjölkproducenternas överskottsmjölk för att därav bereda smör och ost eller iordningställa densamma till konsumtionsmjölk eller -grädde samt avyttra de behandlade varorna.

Beträffande sammanlagda värdet av de årligen genom rörelsen passerade varorna komma andelsslakterierna närmast efter mejerierna. Under ett tidigare skede sysslade de befintliga slakteriföreningarna nästan uteslutande med svinslakt. Först på 1930-talet ha föreningarna börjat mera påtagligt intressera sig även för andra djurslag och därmed har deras omsättning ryckt upp till den höga nivå, som nu är för handen.

En särskild kategori av föreningar, de s. k. inköps- och försäljningsföreningarna, har tagit till sin uppgift att driva handel med diverse jordbruksförnödenheter — framförallt fodermedel och konstgödsel men även utsäde och bindgarn m. m. — samt sådana produkter, vilkas försäljning icke handhaves av särskilda andelsorgan. Viktigast av dessa produkter är spannmålen. De avsedda föreningarna göra dock affärer även i stråfoder och potatis.

Nära de egentliga inköps- och försäljningsföreningarna stå spannmåls- och lagerhusföreningarna, vilka ha till uppgift att lagra, torka och försälja av medlemmarna odlad spannmål.

För ägg- och fruktförsäljning ha särskilda föreningar bildats. Även för försäljningen av sina skogsprodukter ha jordbrukarna sammanslutit sig. Speciella föreningar ha skapats för att tillvarataga bet- och potatisodlarnas ekonomiska intressen. Av dessa bedriva dock icke betodlareföreningarna någon handel utan utgöra endast ett organ för odlarnas samfällda uppträdande mot betköparna.

Samtliga de behandlade exemplen av föreningar med undantag för potatisodlarnas organisation, vilken består av en enda lokalt betonad förening, ingå som element i större organisationsbyggnader. Man har med avseende på de sistnämnda brukat skilja mellan *två-leds- och tre-ledssystem.* Treledssystemet, vilket för vårt lands räkning måste betecknas som det viktigaste, karakteriseras i princip av att i byggnaden ingå tre olika typer av föreningar: 1:o smärre primärföreningar, vilka i sig innefatta ett mindre områdes enskilda producenter, 2:o sammanslutningar — länsvis eller inom ett naturligt avgränsat produktionsområde — av dylika primärföreningar till förbund, vilka vart och ett reglerar verksamheten inom sitt speciella område, 3:o en landsomfattande topp-

[1] Redogörelsen utarbetades våren 1938. Vissa nyare statistiska uppgifter för de här behandlade organisationerna återfinnas i betänkandets tredje avdelning.

organisation (s. k. riksorganisation), vilken utgör ett för länsförbunden gemensamt inköps- eller försäljningsorgan för de varukvantiteter, vilka måste införas från eller utföras till annan marknad än det enskilda förbundets egen lokala. De nämnda föreningarna av första och andra ordningen få sig sålunda i regel anvisade särskilda lokalmarknader, där de äga att utan konkurrens från övriga föreningar av samma kategori handhava rörelsen.

Mest renodlat återfinnes tre-ledssystemet i den svenska mejeriorganisationen. Som regel ha där en sockens eller dylikt områdes lantmän slagit sig samman samt bildat en mejeriförening. Länets mejeriföreningar ha sedan gemensamt bildat ett mejeriförbund, vilket till sist ingått som medlem i den av samtliga förbund bestående Svenska mejeriernas riksförening u. p. a.

Den svenska slakteriorganisationen åter är uppbyggd enligt två-ledssystemet i det att redan primärföreningarna omfatta ett helt län eller annat lämpligt produktionsområde. Som topporganisation för dessa föreningar fungerar Sveriges slakteriförbund, förening u. p. a. Efter samma schema är fruktodlareorganisationen uppbyggd. I densamma ha de lokala fruktcentralerna sammanslutits till Riksförbundet Svensk Frukt, försäljningsförening u. p. a.

Inköps- och försäljningsföreningarna liksom ägghandels- och skogsägareorganisationen intaga en mellanställning mellan två- och tre-ledssystemen. De ha alla sina riksorganisationer, nämligen respektive Svenska lantmännens riksförbund, förening u. p. a., Svenska ägghandelsförbundet, förening u. p. a. och Skogsägarnas riksförbund. I dessa organisationer utgöras medlemmarna av föreningar med verksamhetsområden, motsvarande ett län eller dylikt. Dessa underavdelningar, vilka bruka benämnas respektive centralföreningar, äggcentraler och skogsägareföreningar, kunna emellertid som medlemmar ha dels s. k. lokalföreningar, äggkretsar eller lokalavdelningar, dels enskilda jordbrukare.

Spannmåls- och lagerhus- samt betodlareföreningarna kunna sägas vara uppbyggda efter två-ledsprincipen. Primärföreningarna ha nämligen skaffat sig samarbetsorgan i respektive Svenska spannmålsföreningarnas samorganisation u.p.a. och Sveriges betodlares centralförening u. p. a. Bägge dessa grupper av organisationer intaga emellertid en mindre framträdande plats på bilden över jordbrukarnas ekonomiska föreningsrörelse.

De svenska jordbrukarnas andelsföreningar ha under ett tidigare skede haft att kämpa med stora svårigheter på grund av väsentligen tvenne orsaker, nämligen bristande kapitalreserver och alltför löslig anknytning till organisationen av medlemmarna. När de senare vid något tillfälle funnit det med sin privata fördel förenligt, hade de nämligen i stor utsträckning vid handeln gått på sidan om sin förening, varigenom den senare försattes i en svår situation. Den moderna andelsrörelsen har sökt skydda sig mot dessa och andra olägenheter genom i föreningsstadgarna fastslagna regler.

Beträffande den yttre form under vilken de sammanslutningar uppträda, vilka sortera under resp. riksorganisationer, finnas tre typer: förening u. p. a., förening m. b. p. a. och aktiebolag. Som aktiebolag äro t. ex. en mejerifusion samt en systerorganisation till de egentliga centralföreningarna (inköps- och försäljningsföreningar) uppbyggda, varjämte ett flertal till organisationen anslutna, lokala mejerier hava aktiebolagsform. Som förening m. b. p. a. uppträda bland andra tvenne centralföreningar och en äldre slakteriförening. Bland de mera nybildade ekonomiska föreningarna inom alla branscher synes formen, förening u. p. a. vara allenarådande.

Vid föreningsformerna u. p. a. och m. b. p. a. står möjligheten till medlemskap

i stort sett öppen för varje jordbrukare I normalstadgarna för lokala mejeriföreningar inskränkes inträdesrätten visserligen till person, vilken »kan antagas komma att som medlem bidraga till förverkligandet av föreningens — — — syften», och ansökan om inträde i centralförening skall av styrelsen prövas. Dessa bestämmelser lära icke ha medfört någon exklusivitet vid medlemsvalet. Några klagomål över nekat medlemskap synas icke heller ha fått större omfattning. Vid aktiebolagsformen befinner sig frågan i ett annat läge, enär aktiernas antal som regel icke utan vidare kan ökas. Enligt uppgift sträva en del hithörande aktiebolag att sprida sina aktier bland leverantörer respektive kunder. De bägge senare kategorierna skola dock icke alltid vara böjda att förvärva aktier utan finna det som en förmån att undslippa det kapitalutlägg, som aktieköp medför.

Det här nedan vidare omnämnda leverans- och köptvång, som föreningarna u. p. a. kunna ålägga sina medlemmar, bortfaller helt för aktiebolagens del och blir hos föreningarna m. b. p. a. endast illusoriskt. Ur förening av sistnämnda typ kan medlem nämligen när som helst uppsäga sig till utträde, varefter stadgarnas event. leverans- och köpebestämmelser automatiskt upphöra att gälla för den utträdande. Föreningar u. p. a. kunna förbjuda utträde ur föreningen före högst två år efter inträdet eller — med Kungl. Maj:ts tillstånd — fem år efter inträdet.

Angående leverantörers och kunders möjlighet att bli delaktiga av vinst från rörelse intaga föreningar m. b. p. a. och u. p. a. samma principiella ställning, i det varje medlem allt efter sitt deltagande kan bli meddelaktig. Vid aktiebolagsformen föreligger ingen garanti härför.

De bärande principerna för jordbrukarnas nutida andelsrörelse framhålles vara: 1) tillräcklig kapitalansamling, 2) sorgfällig kontroll över förvaltningen, 3) leveranstvång för medlemmarna (köptvång beträffande inköpsföreningar) samt 4) betalning av varorna efter dessas kvalitet.

Med avseende på de av föreningsväsendets livsyttringar, vilka mera påtagligt komma yttervärlden för ögonen, är det leveranstvånget och kvalitetsbetalningen, som synas ha fått största betydelsen. Leveranstvånget omöjliggör den stundom tidigare florerande seden, att föreningsmedlemmar för den kvalitativt bättre delen av sin produktion sökte sig egna köpare, medan de på sin förening endast överläto den del, vilken de icke funno möjligt att placera till fördelaktigt pris. Härigenom kommo de av föreningen omsatta varumängderna att få en genomsnittligt tämligen låg kvalitet, och föreningen råkade i misskredit bland köparna. Inom de ovan nämnda, nu existerande organisationerna är i regel leveranstvång stadgat beträffande mjölk, slaktdjur och ägg samt villkorligt för skogsprodukter. Inköps- och försäljningsföreningarna stadga i regel köpeplikt för medlemmarna beträffande hela deras behov av de varor varmed föreningarna driva handel. Däremot är det endast tvenne av dessa föreningar, som ålägga sina medlemmar leveransplikt för spannmål. Spannmåls- och lagerhusföreningarna ha i regel stadgad leveransplikt för brödsäd.

Det är särskilt inom slaktdjursbranschen, som principen om kvalitetsbetalning fått mera vittgående konsekvenser. Innan slakteriorganisationen vuxit fram, skedde jordbrukarnas försäljning av slaktdjur som regel efter djurens levande vikt och efter en summarisk yttre kvalitetsbedömning av desamma. Slakteriföreningarna betala pr kg slaktad vikt och efter en ingående kvalitetsbedömning av den uppslaktade kroppen. Sistnämnda system garanterar att varje djursäljare i likvid erhåller just det belopp, vilket bör belöpa på hans speciella djur. Det drag av spekulation, som vidlådde den gamla levande-vikthandeln, är

därmed försvunnet. Inom denna bransch har kvalitetsbetalningen huvudsakligen tjänat som instrument vid åstadkommandet av rättvisa likvider. Den kan emellertid knappast ha undgått att hos uppfödarna stimulera intresset för kvalitetsproduktion. Inom mejeri- och äggförsäljningsföreningarna torde kvalitetsbetalningen till producenterna huvudsakligen ha införts för att sporra till framsteg med avseende på de levererade varornas kvalitet. Den rättvisare likvidfördelningen följer sedan automatiskt. Som följd av på statlig väg åstadkomna föreskrifter har kvalitetsbetalning av mjölken för mejeriernas del givits sådan utbredning, att åtminstone i detta stycke ingen principiell skillnad torde göra sig gällande mellan organiserade och icke organiserade producenter.

De mera vittomfattande tilldragelserna med avseende på de svenska jordbrukarnas ekonomiska föreningsrörelse ha inträffat efter det att den sista stora jordbrukskrisen höll sitt intåg. Tidigare hade stor planlöshet rått beträffande både organisationernas uppbyggnad och den egentliga affärsrörelsen. Föreningarna voro av förut nämnda skäl ofta svaga till sin konstruktion och konkurrerade dessutom med varandra på marknaden. Såväl statsmakterna som jordbrukarkretsar voro emellertid av den meningen, att en planmässigt uppbyggd andelsrörelse med tillräcklig anslutning från jordbrukarnas sida skulle vara till stor hjälp vid krissituationens övervinnande. Denna uppfattning tog sig också uttryck i att såväl en vid denna tid arbetande kungl. kommitté, den s. k. jordbruksutredningen, som jordbrukarsammanslutningen Sveriges allmänna lantbrukssällskap uppgjorde vittgående planer beträffande jordbrukarnas sammanförande i starka ekonomiska föreningar. Även riksdagen visade sitt stora intresse för föreningsrörelsens utveckling. Medel ställdes sålunda till förfogande dels för att bestrida kostnaderna för genom Sveriges allmänna lantbrukssällskap utförd revision av andelsförenings räkenskaper eller konsultation i för föreningens ekonomi och stabilitet viktiga frågor, dels för täckande av kostnaderna för bedriven organisationsverksamhet bland jordbrukarna. Riksdagens mening med de anslagna medlen var sålunda tvåfaldig, nämligen å ena sidan att inlänka redan existerande andelsföreningars verksamhet i ekonomiskt sunda, välprövade banor, å andra att åstadkomma en utbredning och konsolidering av föreningsväsendet. De första anslagen för dessa ändamål beviljades av 1930 års riksdag. Under de sedan dess förflutna åren ha i enahanda syfte nedan anförda summor tagits i anspråk.

Budgetår	För revisions- och konsultationsverksamhet, kr.	För upplysnings- och organisationsverksamhet för befrämjande av andelsrörelsen i allm., kr.	Speciellt för mejerihanteringen, kr.	Speciellt för fjäderfäskötseln, kr.	Speciellt för skogsägarerörelsen, kr.	År	Speciellt för slakterirörelsen, kr.
1930–31	799	48 705	142 900	—	—	1934	52 000
1931–32	6 828	9 109	74 000	3 000	—	1935	150 000
1932–33	13 262	2 186	58 800	6 250	—	1936	[3]50 000
1933–34	17 794	—	21 000	5 350	—	1937	[3]15 000
1934–35	41 317	—	—	400	—	—	—
Kronor	**80 000**	**60 000**	[1]**296 700**	**15 000**	[2]**20 456**		**267 000**

[1] Härförutom ha 12 500 kr. för ändamålet anvisats direkt till Kopparbergs läns hushållningssällskap.
[2] Av anvisade 25 000 kr. hade 20 456 uttagits den 31 jan. 1938.
[3] För organisationsarbete i Norrland.

Enligt uppgifter från Sveriges allmänna lantbrukssällskap.

Staten har även vidtagit andra åtgärder, vilka äro ägnade att på ett mera indirekt sätt främja andelsrörelsen. Sålunda ha med statsmedel inrättats ett antal lånefonder, vilkas tillgodogörande är förbehållet ekonomiska föreningar bildade av jordbrukare. Beträffande de hithörande spannmålslagerhus-, mejeri- och slakterilånefonderna framgår redan av namnen, att ur dem utgå lån till inrättandet av respektive spannmålslagerhus, mejerier och slakterier. Ur en spannmålskreditfond kunna föreningar av spannmålsproducenter erhålla lån för att från sina medlemmar inköpa vete och råg, som för förvaring i avvaktan å lämpligt försäljningstillfälle upplägges i lagerhus eller annan lagerlokal. För bland annat anläggande av äggpackerier eller anstalter för gödning och slakt av fjäderfä kunna ur fjäderfälånefonden lån utlämnas till ekonomiska föreningar. Till underlättande av föreningarnas uppförande av spannmålslagerhus och slakterier samt utnyttjande av de förmåner, som ovannämnda fonder för ändamålet lämna, kan Kungl. Maj:t ur anslagna medel även bevilja bidrag utan återbetalningsskyldighet för uppförande av spannmålslagerhus samt anläggande eller inrättande av andelsslakteri.

Av motiveringen[1] till kungörelsen angående upphandling av lantbruksprodukter för statens behov, sv. förf. saml. nr 392 år 1934, enligt vilken producentsammanslutningarna inrymmas en synnerligen gynnad plats vid upphandlingen, framgår att ett av huvudargumenten till att förordningen, trots ett flertal myndigheters uttalade betänkligheter, fått gällande lydelse var, att därigenom jordbrukarnas organisationssträvanden skulle befordras. Enligt kungörelsen förstås med producentsammanslutning en av jordbrukare för ekonomisk verksamhet bildad, registrerad sammanslutning, som kan anses vara till gagn för jordbruksnäringen och som saluför lantbruksprodukter, vilka helt eller till huvudsaklig del frambragts av sammanslutningens medlemmar. Producentsammanslutning, som vill ifrågakomma som leverantör skall härför auktoriseras medelst intyg utfärdat av länsstyrelsen i det län, där sammanslutningens styrelse har sitt säte, eller, när det gäller en riksomfattande organisation, av lantbruksstyrelsen. Anbud skall i första hand infordras genom kungörelse, men i de fall den upphandlande myndigheten finner antagligt att anbud endast kan förväntas från vissa producentsammanslutningar infordras anbud genom skrivelse. Om enligt myndighetens erfarenhet anbud endast är att vänta från en producentsammanslutning må upphandling ske under hand. Vid likvärdiga anbud från flera producentsammanslutningar äger den, som företräder orten, företräde. Om det erbjudna priset med hänsyn till i behörig ordning fastställd notering befinnes vara för staten förmånligt skall uppgörelse träffas med vederbörande producentsammanslutning. Vid tvekan, huruvida erbjudet pris står i skälig överensstämmelse med gällande notering, skall yttrande inhämtas från Sveriges allmänna lantbrukssällskap. Sådant yttrande skall dock ej vara bindande för myndigheten. Om vid upphandling anbud föreligger från såväl producentsammanslutning som annan anbudsgivare och den upphandlande myndigheten finner anbuden vara likvärdiga, bör enligt kungörelsen leveransen i sin helhet tilldelas sammanslutningen. Genom grov vårdslöshet och försummelse kan emellertid en producentsammanslutning för framtiden förverka sin företrädesrätt.

Inom ägghandeln intaga de exportörer, vilka äro anslutna till Sveriges äggintressenters förening en till synes priviligierad ställning framför övriga. Äggintressentföreningen är bildad på statligt initiativ i syfte att utgöra ett organ för handhavandet av de statliga exporttilläggen för ägg. Vid bildandet av för-

[1] Betänkande avgivet av 1933 års upphandlingssakkunniga S. O. U. 1934: 15.

eningen inbjödos exportörerna till medlemskap. De privata äggexportörerna visade sig dock icke benägna att ingå i föreningen. De kostnader, som äro förenade med föreningens verksamhet måste därför bestridas av de kooperativt organiserade äggexportörerna, vilka anslöto sig till föreningen och till densamma erlägga medlemsavgift. Bland annat för att kompensera dessa medlemmarnas merkostnader i form av medlemsavgifter har äggintressentföreningen inom sig beslutat en differentiering av exporttillägget utgående till medlemmar och icke medlemmar. Till en början erhöllo medlemmarna i exporttillägg 5 öre för kg mera än de icke anslutna. Skillnaden har sedermera sänkts till 2 öre för kg. Denna skillnad uppehålles trots att föreningens administrationskostnader endast beräknas uppgå till något mindre än ett öre för kg exporterade ägg. Att differensen i exporttillägg hålles högre än medlemsavgiften per kg ägg räknat, motiveras med att föreningens medlemmar vid exporten iakttaga vissa hänsyn till de upparbetade utlandsmarknaderna, varigenom de gå miste om vissa tillfälliga förtjänster, som övriga exportörer kunna uppnå. Då varje äggexportör äger rätt till inträde i äggintressentföreningen, synes differentieringen i exporttillägget icke kunna tolkas som direkt favoriserande av en grupp av exportörer framför en annan.

De olika branschernas organisationer.

Mejeriorganisationen.

Goda avsättningsmöjligheter för smör samt spridandet av separatorer medförde att mejerihanteringen under 1880-talet upplevde en livlig blomstringsperiod. Mejeridriftens goda ekonomiska resultat ledde till att en mängd — ej sällan i yrket mindre förfarna — personer satte upp mejerier och började köpa mjölk från lantbrukare i grannskapet. Mejeriantalets kraftiga tillväxt medförde att en betydande konkurrens om mjölken uppstod. Varje mejerist var angelägen att draga till sig så mycket mjölk som möjligt för att därigenom nedbringa produkternas tillverkningskostnad per enhet. Samtidigt avtrubbades kontrollen över den levererade mjölkens kvalitet alltmera. Mejeriägaren vågade icke rikta några anmärkningar på mjölken till leverantörerna av rädsla, för att dessa i så fall skulle sälja sin mjölk till något konkurrerande mejeri. Följden härav blev å ena sidan att mjölkpriset till bristningsgränsen pressades i höjden, medan å andra sidan de tillverkade produkternas kvalitet och pris sjönk. Mejerihanteringen råkade härvid in i en kris, vilkens ofördelaktiga följder även gingo ut över lantmännen.

I den sålunda beredda jordmånen har andelsmejerirörelsen vuxit fram. Andelsprincipen medförde att mjölkproducenterna bibringades insikt om, att det pris de själva kunde påräkna för sin mjölk, stod i direkt beroende av dennas och de därav tillverkade produkternas kvalitet. De första andelsmejerierna i Sverige började sin verksamhet under 1880-talets första år. 1890, det första år för vilket en hela landet omfattande mejeristatistik föreligger, funnos 73 andelsmejerier. Totalantalet mejerier i landet har från detta år och fram till 1935 — det sista år, som den officiella mejeristatistiken tills vidare omfattar — minskats med 11 procent. Andelsmejerierna däremot ha ungefär 10-dubblat sitt antal, vilket stigit till 723 stycken.

Ända fram till tiden omkring 1930 utmärkte sig andelsmejerirörelsen för en ganska höggradig decentralisation. De mejeriföreningar, som bildades, trädde

endast i undantagsfall i kontakt med sina gelikar. Andelssystemet medförde sålunda till en början inga egentliga ändringar med avseende på uppträdandet gentemot köparna av mejeriprodukter. Första steget härutinnan togs år 1905, då Skånska smörexportföreningen bildades. 74 stycken skånska mejerier — varav de flesta andelsmejerier — sammanslöto sig härvid för att i prisförbättrande syfte koncentrera utbudet av smör på exportmarknaden. En liknande förening bildades senare på Gotland. Å vissa orter med mera omfattande konsumtionsmjölkförsäljning bildades redan på ett tidigt stadium organ, vilka enligt senaste tidens terminologi benämnas mejerifusioner. Dessa, för vilka den år 1915 inom Stockholms tillförselområde bildade Mjölkcentralen är den största och mest allmänt bekanta exponenten, karakteriseras av att ett antal mejerier uppgå i ett enda företag, vilket sålunda kommer att bli ägare till samtliga anslutna mejerier samt utöva gemensam administrativ, teknisk och ekonomisk ledning över dem. Dessa fusioner voro emellertid ej av sådan omfattning att de i och för sig kunde nämnvärt påverka marknadsförandet av mjölk och mejeriprodukter i stort. Ej heller trädde de till en början i och för uppnående av dylika syftemål i förbindelse med varandra. Sådant samarbete kom först till stånd under 1930-talets första år, då de planer började realiseras, som för mejeriernas sammanförande i starka producentorganisationer upplinjerats av Sveriges allmänna lantbrukssällskaps mejerisektion.

Schemat för den svenska mejeriorganisationens uppbyggnad har redan i stora drag skisserats. Lokala mejeriföreningar, mejeriförbund och i toppen Svenska mejeriernas riksförening, i fortsättningen kallad riksföreningen, utgjorde de tre leden. Vissa avvikelser mot den på detta sätt uppdragna treledsprincipen existera dock. Sålunda stå mejeriförbunden öppna icke blott för andelsmejerier utan även för privatägda mejerier. Även mjölkproducenter eller sammanslutning av sådana, som ej äro leverantörer till eller delägare i något mejeri, kunna antagas som medlemmar. Ovan har framhållits hurusom leveranstvånget beträffande av delägarna i andelsmejeri producerad avsalumjölk ansågs vara en för organisationsbyggnadens stadga viktig föreskrift. Att privatägda mejerier bereddes inträde i mejeriförbunden, skulle under sådana omständigheter kunna synas verka menligt på organisationens fasthet. Emellertid torde privatmejerierna numera icke sällan genom fleråriga kontrakt ha vid sig bundit sina mjölkleverantörer lika fast som andelsmejerierna kunnat göra med hjälp av sina föreningsstadgar. — Undantag mot den s. k. tre-ledsprincipen återfinnas även i samband med mejerifusionerna. Ehuru dessa icke ha några underföreningar, ställas de i organisatoriskt hänseende i klass med mejeriförbunden och ingå sålunda som direkta medlemmar i riksföreningen.

Förutom de nämnda ekonomiska organisationerna på mjölkhandelns område finnes en sammanslutning av betydelse, vilken bildats speciellt för att reglera mjölkförsäljningen på Stockholm. Organisationen, vars namn är Mellansvenska mejerisammanslutningarnas centralförening, u. p. a. (M. M. C.), bedriver icke själv handel utan är skapad i syfte att utgöra ett samarbetsorgan för de olika sammanslutningar, vilka ha Stockholm som avsättningsort för sin mjölk.

Mejeriorganisationens arbetsuppgifter. Svenska mejeriernas riksförening u. p. a. bildades den 6 juni 1932. Härmed inträdde ett nytt skede beträffande mejeriorganisationens verksamhet och målsättning. De till en del redan förut bildade mejeriförbunden och -fusionerna erhöllo härigenom ett samarbetsorgan, som planmässigt på olika inländska underskottsområden och på exportmark-

naden kunde placera de produktmängder, vilka överskottsområdena ej lämpligen kunde förbruka inom sig själva. En mycket stor betydelse torde likväl riksföreningen även ha i sin egenskap av verkställande organ för den genom riksdagsbeslut år 1932 påbörjade mjölkregleringen.

Den 30 juni 1932 utfärdade Kungl. Maj:t i överensstämmelse med riksdagens beslut en författning angående upptagande av mjölkavgift. Däri stadgades att förordnande om upptagande av sådan avgift ej skulle få meddelas med mindre framställning därom blivit gjord av mejerisammanslutning, som representerar minst 60 procent av den totala årliga invägda mjölkmängden vid rikets samtliga mejerier samt framställningen biträtts av minst 2/3 av sammanslutningens medlemmar, företrädande sammanlagt minst 3/4 av den totala årliga invägda mjölkmängden vid de till sammanslutningen anslutna mejerierna. Några månader efter det riksföreningen bildats kunde den i enlighet med författningen ingå till Kungl. Maj:t med begäran om mjölkavgifts upptagande.

Genom tillkomsten av sina organ, mejeriförbund och riksförening, ha mejerisammanslutningarna i sin hand fått instrument även för andra ändamål än produkternas lämpliga fördelning på olika avsättningsområden samt mjölkregleringens administration. Nämnda organ ha bland annat tagit till sin uppgift att animera intresset för höjd kvalitet på produkterna samt åstadkommandet av förbättrad driftsteknik och -ekonomi. Från och med den 1 januari 1937 har mejerikonsulentverksamheten överförts från hushållningssällskapen till riksföreningen, varigenom intim kontakt mellan mejerihanteringen och dess rådgivare i tekniska ting torde ha åstadkommits. Riksföreningen har även upprättat en särskild byrå med uppgift att tillhandagå mejerierna med sakkunskap i maskintekniska angelägenheter och byggnadsfrågor.

Till förbättrande av driftsekonomien vid mejerierna har riksföreningen vidare föranstaltat om införandet av enhetlig bokföring vid mejerierna samt om utarbetandet av på bokföringen grundad driftsanalys. Den senare belyser driftskostnadernas etc. storlek och sammansättning per enhet av den förarbetade mölken m. m. samt jämför dessa storheter med motsvarande vid liknande mejerier. Under de olika bokföringsåren 1933, 1934, 1935 och 1936 voro respektive 187, 285, 289 och 345 stycken mejeriföretag anslutna till analysen. Riksföreningen tillhandahåller även fackkunnigt folk för revision av underföreningarnas räkenskaper. Inom densamma har anordnats en inköpscentral i syfte att för mejeriföreningarna möjliggöra gynnsammast möjliga inköp av mera betydelsefulla förbrukningsartiklar.

Den 22 maj 1936 utfärdade Kungl. Maj:t en mejeristadga med ingående föreskrifter beträffande mejerilokalernas inredning. Hörsammandet av denna stadga är för mejerierna förenat med stora kostnader på grund av ombyggnads- och ändringsarbeten. Riksföreningen har velat utnyttja detta tillfälle att påskynda en redan förut påbörjad strävan efter koncentration av mejeridriften till ett mindre antal större driftsenheter. Härigenom skulle kapitalbesparingar kunna göras i samband med anpassningen efter mejeristadgan. Driftskostnaderna per kilogram mjölk, vilka vid större driftsenheter kunna hållas lägre, skulle även kunna pressas ned. I detta syfte har riksföreningen för mejerirörelsens organisation inom vissa områden utarbetat en generalplan, innehållande dels förslag om nedläggande, om- och nybyggnad av mejerier, dels jämförande kostnadskalkyler.

Som en av riksföreningens viktigaste uppgifter har nämnts, att den skulle på lämpligt sätt taga hand om de produktmängder, som icke förbrukades inom

överskottsområdena samt fördela desamma på inhemska underskottsområden och exportmarknad. I början av sin verksamhet träffade föreningen avtal med samtliga vid denna tid arbetande smörexportfirmor, vilka förbundo sig att på vissa villkor köpa och exportera överskottssmöret. Sedan föreningen kommit till den uppfattningen, att den stora splittringen av utbudet av svenskt smör på utlandsmarknaden — 13 stycken exportfirmor — var en av orsakerna till det svenska smörets ofta påpekade mindre goda betalning jämfört med danskt och finskt smör, förvärvade föreningen år 1935 flertalet av de smörexporterande företagen i landet. Här nedan angives för vissa år dels exportmängden av smör samt riksföreningens andel däri, dels priset i England för svenskt smör jämfört med samma för finskt och danskt.

Den årliga smörexporten från Sverige och dess fördelning på olika exportörer. Åren 1925—1932 enligt handelsstatistiken, åren 1933—1937 enligt Svenska mejeriernas riksförenings statistik.

År	Totalexport ton	Av totalexporten utförde	
		S. M. R., ton	Privata exportörer, ton
1925	9 223	—	9 223
1926	15 129	—	15 129
1927	18 465	—	18 465
1928	17 545	—	17 545
1929	24 930	—	24 930
1930	26 674	—	26 674
1931	19 525	—	19 525
1932	13 547	—	13 547
1933	17 180	—	17 180
1934	23 147	—	23 147
1935	20 294	—	20 294
1936	19 260	19 027	233
1937	23 584	23 351	233

Årsmedeltal av de högre noteringarna å svenskt, finskt och danskt smör i London och Manchester (enligt Meddelande från Kungl. lantbruksstyrelsen N:r 307).

År	Sh. per cwt		
	Svenskt	Finskt	Danskt
1925	203.1	201.1	212.1
1926	174.1	175.4	184.5
1927	177.1	176.9	184.9
1928	185.3	185.0	191.8
1929	177.2	178.1	185.2
1930	143.3	144.4	153.1
1931	126.5	126.4	132.9
1932	115.9	116.7	121.4
1933	97.3	101.5	107.1
1934	86.2	92.6	101.9
1935	106.1	108.8	115.4
1936	113.5	113.2	122.7
1937	123.1	123.0	129.1

Av de anförda siffrorna framgår att priset för svenskt smör hade en särskilt ogynnsam relation till detsamma för finskt och danskt åren närmast efter 1932, under vilket den svenska smörexporten visade en tillfällig stark förminskning. De växande mängder svenskt smör, vilka under åren 1933 och 1934 skulle beredas avsättning på utlandsmarknaden ha synbarligen verkat ofördelaktigt på priset. Denna omständighet liksom den enligt uppgift låga kvaliteten på svenskt smör under år 1934 synes alltså vara orsaken till det danska och finska smörets stora prisförsprång. Under åren 1936 och 1937 har relationen mellan det svenska och det övriga nordiska smörets pris på englandsmarknaden i det närmaste återgått till läget före 1932. Riksföreningens övertagande av smörexporten har säkerligen bidragit till denna utveckling.

Genom riksföreningens försorg drives propaganda för ökad konsumtion av mjölk- och mejeriprodukter inom landet samt för stärkandet av det svenska smörets anseende på exportmarknaderna. För ändamålet ha följande belopp av mjölkavgiftsmedel tagits i anspråk:

Budgetår	Inlandsreklam, kr.	Utlandsreklam, kr.
1932—33	76 545	2 831
1933—34	212 580	17 872
1934—35	271 139	31 602
1935—36	191 819	19 592
1936—37	311 357	35 250

Propaganda har även riktats till mjölkproducenterna själva i avsikt att stegra deras självförbrukning av smör. Nedan anförda siffror angiva storleken av lantmännens årliga återtagning av smör från mejerierna. Den betydande stegring, som framgår av de återgivna uppgifterna torde dock till en del sammanhänga med att jordbrukarna minskat sin konsumtion av hemtillverkat s. k. landssmör och gått över till mejerismör.

År	Kg
1935	7 937 257
1936	9 180 100
1937	10 197 919

Tack vare den nära kontakt med mejerierna, som riksföreningen uppnått, har den också fått möjligheter att snabbt insamla material för en detaljerad produktionsstatistik. Ur produktionspolitisk synpunkt lär statistiken över ostproduktion och ostförsäljning, som månatligen sammanställes, få tillmätas avsevärd betydelse. Med stöd av denna statistik informeras mejerierna ute i landet om läget, varigenom ostproduktionens omfång kan någorlunda behärskas.

I sina stadgar har riksföreningen ålagt sina medlemmar (mejeriförbunden) att efter beslut av föreningsstämman till föreningen erlägga prisutjämnings- och organisationsbidrag till ett belopp av högst 2 öre per kilogram å all av

medlemmen invägd mjölk. Denna bestämmelse, vilken icke satts i funktion, har tillkommit för att för föreningen underlätta ett event. fullständigt övertagande av mjölkregleringen.

Mejeriorganisationens utbredning och omfattning. Mejerihanteringens utveckling från år 1890 fram till 1935 samt andelsmejerirörelsens andel däri enligt den officiella mejeristatistiken framgår av följande sammanställning:

År	Antal mejerier		Andelsmejerier i % av total	Mängd invägd mjölk och grädde i 1 000-ton			Antal leverantörer till mejerier			
	Total	Därav andelsmejerier		Total	Därav vid andelsmejerier	Andelsmejerier i % av total	Total	Andelsmejerier		Andelsmejerier i % av total
								Delägare	Andra	
1890	1 562	73	5	506	—	—	38 441	—	—	
1900	1 688	430	25	842	—	—	68 947	—	—	
1910	1 416	550	39	1 149	—	—	80 179	—	—	
1920	1 479	565	38	968	655	68	95 741	57 176	8 079	68
1925	1 648	673	41	1 441	1 019	71	115 855	70 715	9 253	69
1930	1 600	715	45	2 162	1 541	71	145 339	88 801	12 505	70
1935	1 392	723	52	2 455	1 957	80	162 067	116 031	11 869	79

Antalet andelsmejerier, som nästan oavbrutet tillvuxit i betydelse, uppgick 1935 till 52 procent av samtliga landets mejerier. Beträffande mängden invägd mjölk skiljer statistiken under tidigare år icke mellan mejerier av olika slag. Från 1920 fram till 1930 växer andelsmejeriernas invägda mjölkmängd i ungefär samma takt som den totala invägningen. Efter 1930 har emellertid andelsmejeriernas del i totalinvägningen märkbart ökat. Antalet av mejeriernas leverantörer har i stort sett utvecklats på samma sätt som den invägda mjölkmängden. Efter 1930 har dock den del av andelsmejeriernas leverantörer, som icke varit delägare i mejeriet, avtagit något i betydelse gentemot delägarna.

Tabell 1 (bilaga) belyser närmare hur antalet av andels- och övriga mejerier förhållit sig länsvis under åren 1925 och 1935. Det förstnämnda året är valt i avsikt, att det skulle återspegla förhållandena sådana de voro före de i samband med jordbrukskrisen framkallade organisationssträvandena. Sin relativt största utbredning hade andelsmejerirörelsen år 1935 uppnått i Västernorrlands och Norrbottens län, där enligt mejeristatistiken överhuvud inga andra än andelsmejerier funnos. I Kopparbergs län utgjorde andelsmejerierna 91 procent av samtliga mejerier. Även i Södermanlands, Gävleborgs, Kalmar, Hallands, Västmanlands, Uppsala och Örebro län, där 79 à 89 procent av mejerierna voro andelsmejerier, har andelsprincipen fått stor utbredning. Skaraborgs (11 procent), Älvsborgs (27 procent), Jönköpings (27 procent) och Göteborgs och Bohus län (37 procent) visa den minsta relativa frekvensen av andelsmejerier. Jämfört med 1925 ha andelsmejerierna tilltagit i betydelse i de flesta län. Uppsala, Västernorrlands, Kronobergs och Örebro län visa särskilt stark framsmarsch, vare sig denna sammanhänger med ökat antal andelsmejerier eller minskad mängd av andra kategorier. I Blekinge och Jämtland, men isynnerhet i Västerbotten, har däremot andelsmejeriernas relativa antal minskats. Som av tabell 2 framgår, är det dock endast i Västerbottens län som andelsmejeriernas invägda mjölkmängd och antalet av deras leverantörer avtagit i jämförelse med samma vid övriga mejerier.

Tabell 2 i bilagan angiver länsvis den procentuella fördelningen av invägd mjölk och mejerileverantörer på andels- och övriga mejerier. I 13 av rikets 25 län (inklusive överståthållarskapet) har år 1935 över 90 procent av all mejerimjölk levererats till andelsmejerier. Främst ligga Västernorrland och Norrbotten med 100 procent andelsmjölk. Södermanlands, Västmanlands och Kopparbergs ha 98 procent, Uppsala 97 procent. Skaraborgs län ligger liksom med avseende på andelsmejeriernas relativa antal sist även beträffande andelsmjölkens mängd (38 procent). Närmast följa nedifrån på skalan Göteborgs och Bohus samt Västerbottens (vardera 49 procent), Gotlands (67 procent) och Jönköpings län (68 procent). Med undantag för Stockholms stad samt Malmöhus och Västerbottens län visa från 1925 till 1935 samtliga distrikt ökning i andelsmejeriernas relativa invägning. Uppsala, som visar största tillväxten, har sålunda ökat från 45 till 97 procent, Kronoberg från 26 till 72, Göteborgs och Bohus från 11 till 49, Älvsborgs från 37 till 72, Jönköping från 37 till 68 procent o. s. v. Västerbottens minskning bestod i en nedgång från 64 till 49 procent av den invägda mjölken. Antalet leverantörer förhåller sig i hela riket i stort sett som den invägda mjölkmängden. Undantag utgör dock Stockholms stad samt i än högre grad Göteborgs och Bohus län. Inom dessa distrikt visa sig nämligen andelsmejeriernas leverantörer utgöra en väsentligt större relativ andel av samtliga mejerileverantörer än vad den till andelsmejerierna invägda mjölken utgör av all invägd mjölk. Detta tyder på, att det i dessa i särskilt hög grad på konsumtionsmjölkförsäljning inriktade områden framförallt är de mindre leverantörerna, som slutit upp kring andelsmejerierna.

Beträffande andelsmejeriernas leverantörer och deras fördelning på olika storleksklasser lämnas vissa uppgifter i den officiella mejeristatistiken. Leverantörerna delas sålunda upp efter sitt koantal på de tre grupperna högst 3 kor, 4—30 kor och över 30 kor.

Siffrorna för 1925, 1932 och 1935 voro följande:

År	Antal leverantörer vid andelsmejerier			
	Total	Därav med		
		högst 3 kor	4—30 kor	över 30 kor
1925	79 968	24 162	54 496	1 310
1932	109 157	32 376	75 182	1 599
1935	127 900	38 853	87 172	1 875

Gruppen 4—30 kor dominerar helt bilden. Utvecklingen från år till år visar att de bägge grupperna med respektive högst 3 och 4—30 kor ökat i ungefär samma grad. Ökningen i den tredje gruppen är något svagare. Då denna uppdelning efter koantalet icke har någon parallell i jordbruksstatistikens uppdelning av brukningsdelarna efter dessas storlek, kan det endast ungefärligt uppskattas i vilken relativ utsträckning brukningsdelar av olika storlek leverera sin mjölk genom andelsmejerier. Det vill likväl synas, som om de medelstora och större brukningsdelarna vore relativt sett betydligt mera talrikt anslutna till andelsmejerierna än de minsta gårdarna. Med de senare avses egentligen brukningsdelarna med 2—5 ha åker, vilka huvudsakligen böra representera mejerileverantörerna med högst 3 kor. Att dessa äro mindre talrikt företrädda

synes naturligt, enär föga avsalumjölk kan produceras av så små kobesättningar.

Som byggnadsstenar i den riksomfattande mejeriorganisationen, Svenska mejeriernas riksförening, ingå huvudsakligen andelsmejerier. Fortfarande under år 1937 funnos dock i landet 46 stycken andelsmejerier, som icke voro anslutna till riksföreningen. Enligt vad som framhållits kunna emellertid även privata mejerier vinna medlemskap i mejeriförbunden. Den till riksföreningen anslutna mjölkmängden kommer därför likväl att överträffa de kvantiteter, som enligt den officiella statistiken invägts vid samtliga andelsmejerier.

Geografiskt sett omspänner riksföreningen med sina 29 mejeriförbund och större fusioner (förteckning över dessa återfinnes i tabell 3) hela landet med undantag för ett mindre område omkring Söderhamn, vars inpassande i en lämplig förbundsorganisation stött på svårigheter. Samarbetet mellan riksföreningen och mejerierna inom detta område uppgives dock (årsskiftet 1937/1938) vara likvärdigt med detsamma inom organiserade områden. Samtliga de till mejeriorganisationen anslutna leverantörernas antal uppgick år 1936 till 145 325. Detta antal motsvarar 47 procent av brukningsdelarna med över 2 ha åker.

Mejeriorganisationens andel av den totala handeln med mjölk och mejeriprodukter angives i följande sammanställning för åren från och med 1934.

År	Jordbrukets beräknade avsaluöverskott av mjölk[1]			Beräknad tillverkning av smör		
	Total 1 000 ton	Därav invägt vid anslutna mejerier		Total 1 000 ton[2]	Därav vid anslutna mejerier	
		1 000 ton	%		1 000 ton	%
1934	2 861	1 976	69	68.5	52.8	77
1935	2 900	2 165	74	69.5	57.0	82
1936	3 062	2 404	78	73.2	61.9	85
1937	3 183	2 547	80	79.2	67.8	86

År	Tillverkning av ost			Försäljning av konsumtionsmjölk		
	Total 1 000 ton	Därav vid anslutna mejerier		Total 1 000 ton	Därav vid anslutna mejerier	
		1 000 ton	%		1 000 ton	%
1934	31.1	17.8	57	856.6	492.5	57
1935	31.7	20.3	64	874.5	564.8	65
1936	37.8	25.2	67	903.5	649.9	72
1937	35.4	24.1	68	917.7	675.4	74

[1] Inklusive den mjölkmängd, som svarar mot av producenterna återtaget smör.
[2] Smör importerades dessutom till en myckenhet av 33 ton 1933, 2 ton 1934, 604 ton 1935, 192 ton 1936 och 1 ton 1937.

Den i sammanställningen återspeglade tillväxten av jordbrukets avsaluöverskott av mjölk torde vara starkare, än vad som motsvaras av verkligheten. Saluöverskottet har beräknats så, att till mängden av all enligt Svenska mejeriernas riksförenings statistik vid mejerierna invägd mjölk och på annan väg

levererad avgiftsbelagd konsumtionsmjölk adderats dels en för varje år lika stor kvantitet mjölk, vilken ansetts motsvara tillverkningen av lantsmör (6 000 ton smör per år), dels en likaledes för varje år lika stor kvantitet, motsvarande den uppskattade mängden mjölk, vilken, utan att vara avgiftsbelagd, levererats från producent direkt till konsument (75 000 ton). Enligt initierade personers uppfattning undergår emellertid särskilt tillverkningen av lantsmör år för år en minskning. Sammalunda torde i viss mån vara fallet med leveranserna av icke avgiftsbetalande konsumtionsmjölk. Tillväxten i mejeriernas invägning av mjölk samt den skenbara, starka ökningen av jordbrukets avsaluöverskott av mjölk skulle därför — åtminstone delvis — sammanhänga med att mjölk överfördes till mejerierna från lantsmörtillverkning och frileverans av konsumtionsmjölk. Då siffrorna beträffande invägningen vid de till Svenska mejeriernas riksförening anslutna mejerierna äro att betrakta som exakta, men stegringen i jordbrukets totala avsaluöverskott av mjölk under senare år äro förhållandevis för höga jämfört med tidigare år, så följer härav, att den i sammanställningens procentsiffror uttryckta terrängvinst, vilken organisationen gjort, är relativt för liten. Frammarschen har sålunda varit snabbare än relationstalen angiva. Detta resonemang gäller även tillverkningen av smör och försäljningen av konsumtionsmjölk, vilka troligen skenbart ökats genom överföring till mejeri eller annan avgiftsbetalning av förut oredovisad tillverkning och försäljning.

Slakteriorganisationen.

Planerna på inrättande av andelsslakterier i Sverige voro från början uteslutande förbundna med tanken på svinslakt för export. Under 1890-talet började tillverkningen och exporten av bacon taga fart i Skåne. En följd av år låg denna rörelse dock uteslutande i danska händer, vilka till sina i Skåne belägna slakterier sammandrogo svin även från Halland. Ett enskilt svenskt slakteribolag, som bildades i Halmstad 1897 konkurrerades inom kort ihjäl av de danska företagarna, vilka tidigare varit i det närmaste allenarådande vid prisbildningen på svin. Vid det föga kapitalstarka halmstadsbolagets start höjde dessa danskar priset på svin till abnorm höjd, med resultat att leverantörerna vände sig bort från de svenska bolaget, vilket också snart gick omkull. Tanken uppstod då att bilda en andelsförening för att övertaga bolagets slakteri i Halmstad. Detta lyckades 1899, och tack vare att andelsägarna levererade sina svin till det egna företaget kunde detta bestå i konkurrensen samt är, såsom landets äldsta slakteriförening, alltjämt i verksamhet. Först 1908 startade nästa svenska andelsslakteri.

Under åren närmast före och efter världskrigets utbrott anlades ett flertal andelsslakterier. De säregna konjunkturer, som rådde under världskriget och åren närmast efter dess slut, visade sig övermäktiga många av dessa andelsslakterier, vilka nödgades underkasta sig en genomgående rekonstruktion eller i vissa fall helt nedlades. Efter denna kris, men före 1930-talets stora uppryckning av jordbrukarnas ekonomiska föreningsrörelse, inträffade att andelsslakterier, enligt uppgift på grund av bristande intresse för företagen från lantmännens sida, lade ned sin verksamhet. Tvenne alltjämt bestående föreningar hade likväl under tiden nybildats. När andelsslakterirörelsen från Skåne började breda ut sig mot norr, undergick den vissa förändringar. I de sydligaste land-

skapen var svinslakten andelsslakteriernas väsentliga arbetsobjekt, även om också slakt av andra djurslag i viss utsträckning förekom. Som regel kan sägas, att svinslaktens relativa betydelse för föreningarna avtager ju längre mot norr dessas verksamhetsfält är beläget.

Inom andelsslakterirörelsen gjorde sig länge samma företeelse gällande, som tidigare skildrats med avseende på andelsmejerierna, nämligen att de olika företagen uppträdde på marknaden icke blott utan samverkan utan t. o. m. som konkurrenter. Ett steg mot upphävandet av detta förhållande togs år 1925, då Föreningen skånska andelsslakterier bildades. Denna förening fick sin största betydelse såsom ett organ för baconexportens ordnande. Sistnämnda uppgift har sedermera övertagits av den 1932 bildade Svenska exportslakteriernas förening u. p. a. Samarbete av mera djupgående betydelse mellan de olika slakteriföreningarna kom först till stånd i och med att Sveriges slakteriförbund den 9 juli 1933 konstituerades. Som medlemmar i förbundet ingingo samtliga i startögonblicket inom landet existerande slakteriföreningar. I anslutning till denna händelse hade dessutom en livlig verksamhet börjat utövas i avsikt att åstadkomma föreningar även i trakter, där ännu inga organisationer på slaktdjurshandelns område förefunnos.

Bland de primärföreningar, vilka utgöra slakteriförbundets medlemsstock, kunna två — ehuru från varandra föga skilda — typer urskiljas, nämligen slakteriföreningar och slaktdjursförsäljningsföreningar. Slakteriföreningarna äro i regel ägare av egna slakterier, medan slaktdjursförsäljningsföreningarna anlita annan tillhöriga, inom verksamhetsområdet befintliga slakterianläggningar. Någon principiell skillnad mellan de bägge typerna finnes ej.

Slakteriorganisationens arbetsuppgifter. Före andelsslakterirörelsens stora frammarsch efter 1933 tillgick jordbrukarnas försäljning av slaktdjur i de större delarna av landet i regel så, att gårdarna antingen besöktes av kringresande kreatursuppköpare eller så att djuren sändes till kommunala slakthus, där särskilda kommissionärer handhade försäljningen. I förra fallet hade varje avslutad affär för säljaren en mer eller mindre isolerad karaktär. Han hade endast liten möjlighet att bedöma det samtidiga marknadsläget i stort. I detta avseende intog kommissionärssystemet för producentens del ett företräde. Det hade emellertid ur den enskilde jordbrukarens synpunkt den nackdelen, att kommissionären, som arbetade mot ersättning av en viss procent av omsättningsvärdet, hade större intresse av att få till stånd en stor omsättning än att taga ut största ersättning för det enskilda djuret. Medlemmarna i de nuvarande slakteriföreningarna kunna skicka sina djur till sin förening, vilken ombesörjer slakten samt till producenten utbetalar det belopp, vilket med hänsyn till marknadsläge, slaktvikt och kvalitet belöper på djuret. En av Sveriges slakteriförbunds allra första åtgärder var att låta utarbeta regler för de slaktade djurkropparnas klassificering. Under senaste tid ha dessa regler varit underkastade viss omarbetning grundad på under åren vunnen erfarenhet.

Största delen av det genom föreningarnas försorg uppslaktade köttet försäljes som regel i parti; antingen till distribution inom föreningens lokala marknadsområde eller till slakteriförbundet. Flertalet föreningar bedriva härjämte minutförsäljning från egna butiker eller bilar samt tillverkning av charkuterivaror i egna fabriker. Som helhet betraktad är denna rörelse icke särskilt betydande. Under 1936 användes 8.8 procent av samtliga genom föreningarna uppslaktade djur för dessa ändamål. Endast inom tvenne smärre mellansven-

ska föreningar nådde nyssnämnda procenttal mera betydande höjd. Lantmännens andelsslakteriförening i Eskilstuna disponerade sålunda 91.9 procent av sina djur för minutförsäljning eller charkuterifabrikation. För Heby andelsslakteriförening var motsvarande mängd 63.2 procent.

I och med att slakteriförbundet började sin affärsverksamhet och de olika i detsamma ingående föreningarna genom den gemensamma organisationen fingo sina lokala marknader avgränsade, inträdde också förändringar med avseende på vårdandet av den inhemska marknaden. Konkurrens mellan föreningar kunde härefter undvikas. Försäljningen på de inhemska underskottsområdena — Stockholm, Göteborg och Norrland — har omhändertagits av slakteriförbundet självt, som också tillser att de varumängder, vilka icke anses lämpligen kunna försäljas inom landet, exporteras. Om en förening inom sin lokala marknad driver en prispolitik, som kan anses skadlig för slakterinäringen som helhet kan föreningen enligt slakteriförbundets stadgar berövas ensamrätten till ifrågavarande lokalmarknad. Det område på vilket slakteriförbundet började sin verksamhet berörde emellertid ej handeln utan slakteriorganisationens konsolidering och utbredning. Redan några månader innan förbundets affärsrörelse tog sin början, igångsattes nämligen dess organisationsavdelning, vilken under sina första år drev propaganda bland jordbrukarna, huvudsakligen med stöd av de av statsmakterna utanordnade penningmedlen. Från år 1938 måste kostnaderna för organisationsavdelningen helt bäras av förbundet.

Med avseende på sin ställning till de statliga regleringsåtgärderna har slakteriförbundet icke erhållit en så central plats som mejeriernas riksförening intager inom sin bransch. Slakteriförbundet är dock att anse som statens jordbruksnämnds — tidigare statens slakterinämnds — verkställande organ beträffande vissa åtgärder till lättande av den inhemska kött- och fläskmarknaden. I de fall nämnden ställt medel till förfogande för underlättande av exporten eller för infrysning av kött och fläsk i avvaktan på lämpligare försäljningstillfälle inom landet, ha dessa åtgärder sålunda effektuerats av slakteriförbundet. Den statistik över produktionens omfång, som slakteriförbundet tillhandahåller statens jordbruksnämnd, torde vara av stort värde för den senare institutionens bedömande av läget.

Enligt sina stadgar skall slakteriförbundet verka för tillämpning av enhetlig bokföring, driftsanalys och effektiv revision bland medlemmarna, allt avsett att bidraga till högsta rationalisering av driften. Denna verksamhet ligger emellertid ännu i sin linda. Från och med år 1936 låter slakteriförbundet förutom sina veckorapporter över tillgång på kött och fläsk samt dettas disposition även utarbeta årlig landsomfattande statistik över slakteriorganisationens verksamhet.

Slakteriförbundet har med anledning av vunna erfarenheter inriktat sitt organisationsarbete bland annat på eliminerandet av allt för små föreningar samt har i vissa fall åstadkommit sammanslagning av smärre sådana till större enheter. Driftskostnaderna per kg kött anses härigenom hava kunnat sänkas, varjämte hela administrationen förenklats.

Slakteriorganisationens utbredning och omfattning. Andelsslakterirörelsens (inkl. slaktdjursförsäljningsföreningarna) utveckling från år 1900 fram till 1937 framgår av följande sammanställning. Uppgifterna äro i tillämpliga delar hämtade ur »Kalender över svenska lantbruket» samt slakteriförbundets årsberättelser.

År	Antal föreningar i verksamhet	Antal medlemmar	Omsättning 1 000 ton kött och fläsk
1900	1	—	—
1910	3	—	—
1920	20	—	—
1925	20	45 996	22[1]
1930	25	49 869	43[1]
1935	29	170 585	108
1936	32	190 386	123
1937	34	206 960	139

[1] Delvis uppskattat.

Andelsslakterirörelsens utveckling efter år 1930 är påfallande stark. Redan nämnda år funnos visserligen 25 st. föreningar i verksamhet, men såväl medlemstal som omsättning voro relativt blygsamma. Från 1930 till 1937 har föreningarnas antal ökats med 36 procent, medlemmarnas med 415 procent och den omsatta kött- och fläskmängden med 309 procent. Samtidigt som föreningarnas antal ökats, har alltså medlemsantalet per förening stigit avsevärt. Att den omsatta kött- och fläskmängden icke stigit i samma proportion som medlemsantalet torde till väsentlig del bero på att föreningarna tidigare i betydlig utsträckning mottogo djur även från icke-medlemmar. Bidragande orsak torde också vara, att under senare år ett stort antal mindre producenter anslutits. Vilken roll den senare omständigheten spelat kan dock icke belysas statistiskt. Föreningsmedlemmarnas sammanlagda antal år 1937, 206 960 st., motsvarar 67 procent av antalet brukningsdelar med mera än 2 ha åker.

I tabell 4 (bilaga) angives antalet av de vid årsskiftet 1937/38 till de olika, då existerande föreningarna anslutna slaktdjursproducenterna. Vidare lämnas uppgifter om mängden kött och fläsk, som enligt beräkningar grundade på den officiella veterinärstatistiken för 1936 blivit *besiktigad* inom respektive föreningars verksamhetsområden. Till sist angives mängden kött och fläsk, som de olika föreningarna uppslaktat under 1936, samt huru många procent sistnämnda kvantitet utgör av allt under samma tid besiktigat kött inom området. Då ett flertal slakteriföreningars verksamhetsområden icke sammanfalla med länsindelningen kunna precisa uppgifter om jordbrukarnas procentuella anslutning till organisationen inom skilda föreningsområden icke utan omfattande specialundersökningar angivas. Betydligt över medelanslutning — 67 procent — tyckes dock föreligga inom Götalands slättbygder samt södra och mellersta Norrland, medan Götalands skogsbygder, Svealand och övre Norrland ligga under medeltalet.

Den i förhållande till områdets besiktigade, totala mängd av kött och fläsk mest omfångsrika slakten visar Jämtlands slakteriförening, vars slakt uppgår till omkring 150 procent av den besiktigade kvantiteten. Förklaringen till, att något sådant är möjligt, ligger tydligtvis i, att föreningen i stor utsträckning begagnar sig av s. k. auktoriserade slaktare ute i bygden, vilkas slakt icke underkastats besiktning. Skaraborgs läns slaktdjursförsäljningsförening kommer — troligen av samma skäl — upp till omkring 100 procent av besiktningen. Även Gotlands-, Halmstads-, Västmanlands-, Kalmar- och Kronobergsföreningarna tyckas ha mycket stor andel i den synliga slakten (omkring 80 procent). Av de

föreningar, vilka varit i verksamhet under hela året 1936 visa desamma i Kopparbergs och södra Älvsborgs län (respektive 19 och 29 procent) den relativt minsta slakten.

I början av år 1938 funnos slakteriföreningar konstituerade för alla produktionsområden i riket med undantag för mellersta Hälsingland.

Slakteriorganisationens andel av allt inom landet besiktigat kött och fläsk under vissa år framgår av följande sammanställning:

År	Beräknad totalkvantitet besiktigat kött och fläsk	Därav omsattes genom slakteriföreningar,	
	ton[1]	ton	procent
1925	113 000	22 000	19
1930	167 000	43 000	26
1934	188 000	72 000	38
1935	182 000	108 000	59
1936	195 000	123 000	63
1937	219 000[2]	139 000	63[2]

[1] Beräknat på grundval av veterinärstatistiken över antalet besiktigade djurkroppar.
[2] Preliminärt.

Den stegring, som enligt sammanställningen skett beträffande den besiktigade köttmängden, lär mera bero på utsträckt besiktningstvång än på stegrad produktion. Vissa uppskattande beräkningar tyda på, att för 1937 den ovan anförda besiktigade slakten skulle till sin mängd motsvara 80 à 85 procent av hela landets kött- och fläskproduktion. Av den senare skulle sålunda omkring 55 procent ha försålts genom slakteriföreningar.

Inköps- och försäljningsföreningar.

De första säkrare spåren i Sverige av en jordbrukarsammanslutning, tillhörande kategorien inköps- och försäljningsföreningar, tyckas vara att finna i Tierps socken i Uppland. Inom en där verksam ideell jordbrukarförening uppstod tanken, att medlemmarna genom att samfällt företaga sina inköp av konstgödsel och oljekakor skulle kunna tillförsäkra sig gynnsammare villkor. Denna rörelse, vilken synes ha påbörjats år 1888, utmärkte sig genom sin avsaknad av fastare organisation. Order från jordbrukare i bygden samlades upp av en person, som åtagit sig saken och som sedan i styrkan av storleken av den beställning han hade att placera, upptog underhandlingar med olika grosshandelsfirmor. Varorna levererades av dessa firmor fraktfritt samt avhämtades av de olika köparna direkt vid avlastningen.

Efter hand uppstodo inköpsföreningar — s. k. lantmannaföreningar — av snarlik typ ganska talrikt i landet. Ofta blevo de dock, på grund av sin lösliga organisation och svårigheten att uppdriva lämplig ledare, av kort varaktighet. Den första organisationen av hithörande slag med större fasthet i sin konstruktion bildades år 1895, då Skaraborgs läns konsumtionsförening kom till. Denna förening ändrade 1906 sitt namn till Skaraborgs läns lantmäns centralförening m. b. p. a. och består än i dag. I Västernorrlands län bildades några år senare det 1917 upplösta Västernorrlands läns landtmannaföreningars förbund. Skill-

naden mellan dessa båda föreningar, vilkas ändamål voro överensstämmande, var, att medlemmarna i skaraborgsföreningen utgjordes av direkt anslutna huvudsakligen större men även mindre jordbrukare, medan i Västernorrland förbundet, som namnet angiver, bildades genom de lokala lantmannaföreningarnas sammanslutning. Under åren 1904—1907 var bildandet av dylika föreningar med större verksamhetsområde ytterst livligt. I regel kallades dessa sammanslutningar centralföreningar, vilken term i fortsättningen kommer att användas. De bägge ursprungliga typerna av centralföreningar, alltså med enbart direkt anslutna enskilda medlemmar och enbart lokala föreningar som medlemmar, existera ännu. En kombination av bägge typerna har fått stor utbredning. Den s. k. rena föreningstypen med endast lokalföreningar anslutna till centralföreningen, finnes numera kvar endast i Halland.

Det samordnande av föreningarnas ute i landet verksamhet, som beträffande övriga av jordbrukarnas ekonomiska organisationer först på 1930-talet framtvingats av jordbrukets svåra läge, kom för centralföreningarnas del till stånd redan år 1905, då det alltjämt arbetande Svenska lantmännens riksförbund bildades. Till denna organisation ha sedermera de allra flesta inom landet verksamma inköps- och försäljningsföreningarna blivit anslutna. I skilda landsändar finnas dock alltjämt ett antal smärre föreningar, vilka arbeta helt självständigt. Rörelsens omfattning var under krigsåren mycket betydande. Efterkrigsårens kris beredde föreningarna stora svårigheter. Så var även fallet med senaste jordbrukskris, vilken år 1930 nödvändiggjorde en rekonstruktion och revision av såväl Svenska lantmännens riksförbund som ett flertal centralföreningar. Svårigheterna förstorades i bägge fallen genom bristande tidigare kapitalansamling. För att förhindra de ofördelaktiga konsekvenser, som ett ekonomiskt sammanbrott av ett flertal centralföreningar skulle medföra för vida lager av jordbrukare, anslog 1930 års riksdag ett belopp om 3 miljoner kronor, vilket skulle användas för hotade föreningars rekonstruktion.

Inköps- och försäljningsföreningarnas arbetsuppgifter. Den långt övervägande delen av denna organisationsgrupps handel förmedlas genom de till Svenska lantmännens riksförbund hörande centralföreningarna. Då de fristående föreningarnas antal, organisation och omfång äro mycket ofullständigt kända, kommer den fortsatta redogörelsen egentligen att beröra endast riksförbundsorganisationen. De till denna anslutna centralföreningarna träda dels själva dels genom sina lokalföreningar i förbindelse med de enskilda jordbrukarna. De senare förpliktigas som regel att från den förening de tillhöra inköpa hela sitt behov av de varor, varmed föreningen driver handel. Centralföreningar förefinnas dock, som icke stadga köpeplikt eller endast föreskriva sådan för varor, vilka av föreningsstämman för varje år uttryckligen i beslut angivas. Riksförbundets stadgar angiva att detsamma bland annat har till ändamål att för medlemmarnas gemensamma räkning driva handel med viktigare jordbruksförnödenheter. Centralföreningarna äro skyldiga att, såvida riksförbundets styrelse ej medgiver undantag, från förbundet inköpa hela sitt behov av konstgödsel, svenskt oljekaksfoder och importerade fodermedel. Under senare år har sålunda praktiskt taget hela den mängd, som centralföreningarna omsatt av nämnda varor, inköpts genom riksförbundet. Vid sin handel med jordbrukarna träda central- och lokalföreningar i förbindelse icke endast med sina medlemmar utan även med utomstående.

Organisationerna ha enligt stadgarna tagit till sin uppgift även att förmedla

försäljning av medlemmarnas jordbruksprodukter. Av störst betydelse härvid är spannmålen. Så långt som till att för medlemmarna stadga leveranstvång för denna vara ha endast tvenne centralföreningar (Arosbygdens lantmannaförbund och Lantmännens handelsförening i Enköping) sträckt sig. Försäljning av jordbruksförnödenheter sker från riksförbundet endast till centralföreningar. Vid sina inköp av produkter går riksförbundet endast i de undantagsfall, då centralföreningarna ej förfoga över tillräckliga varumängder, till andra än centralföreningarna.

Svenska lantmännens riksförbund samt några centralföreningar bedriva även industriell verksamhet. Riksförbundet har sålunda viss delaktighet i superfosfatindustrien och utövar härigenom inflytande på prisbildningen för detta gödselmedel. Anläggningar för tillverkning av oljekaksblandningar innehavas av riksförbundet samt fyra centralföreningar.

För utnyttjande av de statliga stödåtgärderna på brödsädesmarknaden ha centralföreningar och riksförbundet anskaffat betydande lagringsutrymmen med torkanordningar för spannmål. Sammanlagt förfogades under 1937 över spannmålsmagasin med en lagringskapacitet på 187 040 ton. För åstadkommandet av dessa utrymmen hade Kungl. Maj:t fram till den 31/12 1937 beviljat de berörda föreningarna lån ur spannmålslagerhusfonden på tillhopa 3 295 625 kronor samt bidrag utan återbetalningsskyldighet på tillhopa 417 630 kronor. Frågan om dessa lagerlokalers belägenhet och relativa betydelse skall närmare behandlas i samband med redogörelsen för de s. k. spannmåls- och lagerhusföreningarna.

Ehuru centralföreningarna såsom medlemmar i riksförbundet utgöra självständiga enheter med egen affärsledning, utövar förbundet dock en tämligen sträng kontroll över deras verksamhet. Sålunda skall enligt stadgarna tillsättandet av affärsledare hos medlem godkännas av riksförbundets styrelse, vilken också äger att granska medlemmarnas förvaltning och räkenskaper samt utfärda föreskrifter angående bokföringens uppläggning och rapporters avgivande. Centralföreningarna intaga ungefär enahanda ställning gentemot lokalföreningarna. Särskild uppmärksamhet ägnas strävan att hålla ned längden av den till lantmännen beviljade kredittiden å varor. På grundval av centralföreningarnas rapporter uppgör riksförbundet statistiska berättelser över rörelsens utveckling.

Inköps- och försäljningsföreningarnas utbredning och omfattning. Följande sammanställning belyser omfång och utveckling av den under Svenska lantmännens riksförbund sorterande organisationen. Uppgifterna äro i tillämpliga delar hämtade ur »Jordbruksatlas över Sverige» samt riksförbundets årsberättelser.

År	Antal centralföreningar	Antal lokalföringar	Medlemmar	Ansluten areal, ha åker	Omsättning milj. kr
1905	7	—	—	—	—
1910	20	—	—	—	15.1
1920	19	—	—	—	93.0
1930	17	—	29 123	—	36.0
1935	20	723	39 289	624 319	82.7
1936	20	731	41 462	724 234	88.6
1937	20	786	44 579	783 986	114.6

Antalet centralföreningar har sedan år 1910 endast undergått mindre förändringar. Beträffande medlemsantal, ansluten åkerareal och årlig omsättning har däremot en betydande frammarsch ägt rum efter 1930.

Tabell 5 i bilagan belyser de olika centralföreningarnas medlemsantal samt omfånget av den till desamma anslutna åkerarealen under år 1936. Av rikets åkerareal tillhörande brukningsdelar med mera än 2 ha var år 1936 och 1937 respektive 20 och 22 procent ansluten till centralföreningarna. Största relativa anslutningen återfinnes hos Lantmännens handelsförening i Enköping med 56 procent av handelsområdets åkerareal. Även Sörmländska lantmännens centralförening, 47 procent, Arosbygdens lantmannaförbund (Västerås), 43 procent, och Hallands lantmäns centralförening, 43 procent, visa särdeles stor anslutning. Medelpads lantmannaförbund, 8 procent, Norrbottens lantmannaförbund, 11 procent, samt Vestra Sveriges lantmäns centralförening (Göteborgs och Bohus län samt Älvsborgs län), 11 procent, ha den relativt minsta anslutningen. De anslutna brukningsdelarnas medelstorlek varierar från område till område ungefärligen i samma riktning som medeltalet för respektive områdens samtliga brukningsdelar.

För år 1935 föreligger en av riksförbundet utförd undersökning över de anslutna brukningsdelarnas fördelning på olika storlekskategorier. Enligt denna undersökning tillhörde 61 procent gruppen 1—10 ha åker och 35 procent gruppen 11—50 ha, medan 4 procent hade mera än 50 ha åker.

Vid 1937 års slut voro 20 stycken till Svenska lantmännens riksförbund anslutna centralföreningar i arbete. Deras verksamhetsområden omspunno sammanlagt hela riket med undantag för Dalarna och Gästrikland, Kronobergs län samt södra delen av Kalmar län. För sistnämnda område har dock en centralförening konstituerats, ehuru den vid 1938 års början icke trätt i verksamhet. För Kronobergs län, där en till riksförbundsorganisationen hörande centralförening under ett tidigare skede existerat, är icke avsikt att bilda någon ny sådan, utan området skulle delas upp på angränsande centralföreningar. Beträffande Gästrikland och Dalarna vidtagas förberedelser för bildandet av en för bägge landskapen gemensam förening.

De anslutna centralföreningarnas andel i handeln med jordbrukets totala avsaluöverskott av spannmål och med landets totalförbrukning av konstgödsel och kraftfodermedel av annat slag än fodersäd angives för vissa år i följande sammanställning

År	Jordbrukets avsaluöverskott av spannmål[1]			Förbrukning av kraftfodermedel, exkl. fodersäd			Förbrukning av konstgödsel		
	Totalt[1] 1 000 ton	Därav omsatt gm. centralf.		Totalt 1 000 ton	Därav omsatt gm. centralf.		Totalt 1 000 ton	Därav omsatt gm. centralf.	
		1 000 ton	%		1 000 ton	%		1 000 ton	%
1933	951	50[2]	5	684	115[2]	17	360	129[2]	36
1934	1 092	—	—	564	—	—			
1935	1 019	257	25	501	122	24	481	166	35
1936	843	244	29	496	138	28	—	186	—

[1] Enligt beräkningar som av amanuensen hos statens jordbruksnämnd, Gunnar Lange, utförts för konjunkturinstitutet.
[2] Verksamhetsåret 1/7 1933—30/6 1934.

Genom Kooperativa förbundet, till vilket många jordbrukare genom konsumtionsföreningarna äro anslutna, omsattes under åren 1935 och 1936 respektive 43 och 43 tusen ton fodermedel samt 21 och 23 tusen ton konstgödsel.

Spannmåls- och lagerhusföreningar.

Införandet genom statens försorg av garanterade inlösningspriser för brödsäd samt den åtföljande successiva stegringen av den senares pris alltefter säsongens framskridande, stimulerade, som ovan framhållits, till anskaffande från lantmannaorganisationernas sida av lagringsutrymmen för brödsäd. Svenska lantmännens riksförbund och därunder sorterande organisationer disponera sålunda betydande lagerlokaler för ändamålet. Vid sidan om detta riksförbund och centralföreningarna arbeta även ett antal spannmåls- och lagerhusföreningar, vilka uteslutande syssla med lagring, torkning och försäljning av spannmål. I huvudsak ha dessa föreningar bildats efter år 1930. Samtliga äro organiserade som förening u. p. a. och de flesta ha i sina stadgar bestämmelser dels om leveranstvång till föreningen av all hos medlem odlad brödsäd, vilken försäljes som kvarnvara, dels om att föreningen endast får inköpa spannmål från sina medlemmar. Det senare står i överensstämmelse med vad som stipuleras för erhållande av lån ur statens spannmålskreditfond. I regel föreskrives härjämte i föreningsstadgarna, att vid betalning, som av förening erlägges för spannmål, endast viss andel skall utgå vid leveranstillfället, resten av likviden utgår som efterbetalning vid verksamhetsårets slut. Medel för sin verksamhet erhålla föreningarna dels genom medlemmarnas insatser, dels genom anlitande av statliga lånefonder. För uppförandet av lagerhus ha dessa föreningar vid årsskiftet 1937/38 ur statens lagerhusfond som lån erhållit sammanlagt 1 516 865 kronor. Som bidrag utan återbetalningsskyldighet hade samtidigt utgått 180 290 kronor. I vilken grad spannmålskreditfonden tagits i anspråk av föreningarna framgår av följande sammanställning, vilken angiver storleken av från fonden utestående lånebelopp dels den sista december under alla år från och med 1930, dels den sista i de månader under åren 1934 till och med 1937, vilka visa största respektive minsta utestående lånebelopp.

År	31 december	Månad med	
		största belopp	minsta belopp
1930	92 538 kr.	—	—
1931	220 553 »	—	—
1932	1 179 348 »	—	—
1933	991 197 »	—	—
1934	453 671 »	1 930 815 kr.	146 347 kr.
1935	29 264 »	465 518 »	—
1936	4 566 »	73 564 »	—
1937	—	21 735 »	—

Av de i landet under verksamhetsåret 1936/37 förefintliga 15 lagerhus- eller spannmålsföreningarna voro två helt samordnade med var sin mellansvensk centralförening. Deras lagerlokaler och omsatta spannmålsmängder ha därför varit innefattade i den här ovan lämnade redogörelsen för centralföreningarna.

En lagerhusförening är helt fristående, medan resterande 12 stycken slutit sig samman i Svenska spannmålsföreningarnas samorganisation u. p. a. Denna har till ändamål att åstadkomma samarbete mellan lagrings- och försäljningsföreningar för spannmål samt andra sammanslutningar med liknande syftemål. Samorganisationen har i form av föredrag och kurser ordnat undervisning i spannmålslagring. Vidare har den tillvaratagit föreningarnas intressen genom att till respektive myndigheter framföra medlemmarnas förslag och önskemål. Någon egen affärsverksamhet har samorganisationen icke drivit, ehuru sådan förutsetts i stadgarna. Med Svenska lantmännens riksförbund ha förhandlingar förts om gemensam försäljning av medlemmarnas spannmål. Dessa underhandlingar ha tills vidare icke lett till resultat.

Före 1930 fanns i landet endast en förening av hithörande slag. 1930 stiftades 1, 1931 7 stycken. År 1936 hade antalet som sagt vuxit till 15. Beträffande de 13 av dessa föreningar, vilka icke samarbeta med Svenska lantmännens riksförbund, angives här nedan antal anslutna jordbrukare, lagringskapacitet och mängden under säsongen 1936/37 från medlemmarna mottagen spannmål.

Medlemmar, st.	Lagringskapacitet, ton	1936/37 mottagen spannmål, ton
3 820	48 000	30 485[1])

[1] För tvenne smärre föreningar, som ej lämnat uppgift, har den mottagna mängden uppskattats i förhållande till lagringskapaciteten.

Av föreningarnas totala lagringsutrymme på 48 000 ton återfinnes 28 500 ton i Skåne, Halland och Blekinge, återstoden i Kalmar, Skaraborgs och Stockholms län. Spannmålsföreningarna och den under Svenska lantmännens riksförbund sorterande organisationen disponera sammanlagt över lagerutrymmen för 235 040 ton spannmål. Denna mängd motsvarar 24 procent av år 1937 inom landet enligt rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap befintligt sådant lagringsutrymme. Hur det senare inom olika län fördelar sig på producentsammanslutningar och andra ägare framgår av bilagda tabell 6.

Om till den härovan för spannmåls- och lagerhusföreningarna nämnda årsomsättningen lägges densamma för år 1936 hos de till Svenska lantmännens riksförbund anslutna centralföreningarna, erhålles som resultat, att den under året genom producentsammanslutningar försålda spannmålens mängd uppgår till 275 000 ton eller 33 procent av jordbrukets hela avsaluöverskott av säd.

Ägghandelsorganisationen.

Äggproduktionen karakteriseras därav att den i stor utsträckning sker vid mindre driftsenheter. För dessa möter saluförandet av den lilla produktmängden lätt svårigheter, så länge varje producent handlar för sig. Tanken på ett gemensamt uppträdande vid äggens försäljande är också gammal. De första äggförsäljningsföreningarna i Sverige — möjligt är, att dessa också voro de första i världen — bildades enligt uppgift på 1880-talet under namn av kretsföreningar. År 1886 skola dessa hava inrättat en gemensam försäljning i Stockholm. 1888 bildades en äggexportförening i Skåne. Denna föreningsrörelse gick emellertid starkt tillbaka under 1890-talet för att i början på 1900-talet åter taga ny fart. Många föreningar hava sedan dess uppstått och åter försvunnit. Kretsförening-

arna eller, som de numera kallas, äggföreningarna hava i allmänhet haft ett ganska litet lokalt verksamhetsområde. Enär varje producent som regel haft en tämligen liten äggmängd att för varje gång avleverera till sin förening, ha hänsynen till fraktkostnaderna ej tillåtit allt för stora avstånd från producenten till föreningens uppsamlingsställe. Varje sådan liten fristående förening kunde icke komma upp i så stora äggmängder, att densamma i och för sig förmådde utöva något nämnvärt inflytande på marknaden. De lokala föreningarna lyckades därför, så länge de stodo isolerade, icke uppnå någon styrka, utan många lade åter ned sin verksamhet. Sammanslutningen av ett antal lokala föreningar i en gemensam central organisation, vilken kunnat driva självständig grosshandel med ägg, synes starkt ha bidragit till att befästa föreningsbyggnadens varaktighet. Föreningar av dylik storlek kallas i det följande äggcentraler.

De nämnda lokala äggföreningarna ha sålunda till uppgift att från sina medlemmar, producenterna, uppsamla äggen, vilka sedan vidarebefordras till äggcentralen för att där kontrolleras, sorteras, förpackas och försäljas. Vid denna försäljning ha olika äggcentraler konkurrerat med varandra. För ägghandeln ha liksom för mejerihanteringen och slakterirörelsen den stora jordbrukskrisen och det i samband därmed igångsatta organisationsarbetet bland jordbrukarna betytt en omvälvning. Hösten 1932 bildades nämligen som ett samarbetsorgan för äggcentralerna Svenska ägghandelsförbundet. I detsamma ha efterhand som medlemmar ingått de flesta av de ägghandelsorganisationer i landet, som ha äggcentrals karaktär. Ägghandelsförbundet mottager från de anslutna centralerna det överskott av ägg, som dessa ej försälja inom sitt eget lokala marknadsområde, samt fördelar detsamma mellan inhemska underskottsområden och exportmarknaden.

Ägghandelsorganisationens arbetsuppgifter. Gången vid äggens överflyttande från producent till konsument har genom föreningsrörelsen icke underkastats någon principiell omläggning. Handeln över längre avstånd innefattar såväl inom den producentkooperativa rörelsen som vid av andra organ driven ägghandel samma tre huvudled, nämligen 1) uppsamling, 2) sortering, packning och försändning till in- eller utländska konsumtionsorter samt 3) distributionen å konsumtionsorterna. På grund av det fasta grepp ägghandelsorganisationen genom föreningsstadgarna har över sina medlemmar och genom den kontroll desamma äro underkastade synas likväl förhållanden hava skapats, vilka gynnsamt påverka äggens kvalitet. Äggföreningarnas stadgar ålägga sålunda producenterna vissa regler med avseende på äggens behandling. Äggen skola dessutom stämplas på så sätt att de alltid kunna härledas till sitt ursprung. De få vidare vid avlämnandet icke vara äldre än en vecka. Genom dessa bestämmelser befordras, att äggen komma avnämarna tillhanda i god kondition. En leverantör av ett dåligt ägg kan alltid med hjälp av ursprungsstämpeln ställas till ansvar. För de till ägghandelsförbundet anslutna äggcentralerna är det förbjudet att utan särskilt tillstånd inköpa ägg från någon annan än egna medlemmar. Härigenom hindras att till ursprunget icke kontrollerbara ägg komma in bland föreningsäggen.

Enligt den plan, som vid Svenska ägghandelsförbundets start uppgjorts för dess verksamhet, var avsikten att förbundets försäljning på Stockholm i första hand skulle ske genom de befintliga enskilda grossistfirmorna. Sedan samarbetet med dessa visat sig mindre gott, har förbundet börjat att självt i större skala ombesörja distribution till detaljister.

Bland äggcentralernas i stadgarna omnämnda uppgifter ingår även arbete för genomförande av enhetliga betalningsmetoder. Härmed åsyftas betalningsgrunderna såväl vid överlåtande av ägg från producent till äggförening som från förening till central. Normalstadgarna för äggföreningar tillhörande den under ägghandelsförbundet stående organisationen föreskriva, att producenten vid äggens avlämnande skall erhålla kontant betalning. Storleken av den senare beräknas efter svensk äggnotering, vilken varje gång sättes för en vecka framåt i tiden. Ägghandelsförbundet företager vid likvidering till centralerna utjämning av de pris, som under en och samma tid uppnåtts vid olika försäljningar.

Förutom handel med ägg står på organisationens arbetsprogram upptagen även försäljning av slaktat fjäderfä. Vissa äggcentraler tillhandahålla härjämte sina medlemmar olika förnödenheter för hönsskötseln samt inneha anstalt för gödning och slakt av från medlemmarna mottaget fjäderfä. För anskaffande till föreningar av gödnings- och slaktanstalter samt äggpackerier ha tagits i anspråk 78 571 kronor ur den förutnämnda statens fjäderfälånefond.

Ägghandelsförbundet har icke någon direkt andel i de statliga stödåtgärdernas för äggmarknaden handhavande. Vid fastställandet av svensk äggnotering, vilket sker genom organisationens medverkan, och vid de mottagna äggkvantiteternas fördelning på hemmamarknad och export, har förbundet likväl tillfälle att arbeta för sina intressen genom utnyttjande av de statliga exporttilläggen. Vid riklig tillgång på ägg begagnar sig organisationen i marknadsstödjande syfte av konservering, kylhuslagring och tillverkning av flytande ägg, vilket allt försäljes, när produktionen blir mera knapp. Dylik verksamhet torde — om än i mindre skala — även bedrivas av enskilda firmor.

För åstadkommande av rationalisering ur driftsekonomisk synpunkt har för äggcentralerna åvägabragts driftsanalys i stil med den i samband med mejerierna omnämnda. Ägghandelsförbundet äger stadgeenligt att för kontroll granska de anslutna centralernas räkenskaper liksom centralerna i sin tur ha samma rätt gentemot sina äggföreningar. Härmed förenas också strävan att genomföra enhetlig bokföring.

Genom Svenska ägghandelsförbundets försorg drives på olika sätt propaganda för ökad konsumtion och värdesättning av hönsskötselns produkter. Propaganda riktas även mot äggproducenterna i avsikt att bland annat höja produkternas kvalitet. Propagandan har också till mål att åstadkomma en över året jämnare fördelad produktion. Ett belysande åskådningsmaterial härvid är den statistik över centralernas månatligen mottagna äggmängder, vilken av förbundet sammanställes. Detta är tillika vår enda statistik, vilken i stort belyser äggproduktionens säsongväxlingar.

Ägghandelsorganisationens utbredning och omfattning. Enligt vad som ovan påpekats ha under årens lopp en mångfald smärre äggföreningar existerat i landet. Någon tillförlitlig statistik över deras antal står dock — i all synnerhet för tidigare år — icke att uppdriva. Av i nedanstående sammanställning återgivna uppgifter över föreningsantal är det därför egentligen desamma beträffande större föreningar (av äggcentrals karaktär), som förtjäna uppmärksammas. Uppgifter över de anslutna producenternas antal föreligga endast sporadiskt och kunna knappast läggas till grund för beräkningar över de på ett eller annat sätt organiserades totalantal.

De anförda siffrorna låta förstå, att den nuvarande ägghandelsorganisationen i stora delar tillkommit efter 1930.

År	Antal föreningar av äggcentrals karaktär	Till föregående anslutna lokala föreningar	Fristående lokala föreningar	Till svenska ägghandelsförbundet anslutna centraler, st.	Av till ägghandelsförbundet anslutna medlemmar invägd äggmängd, kg	Uppskattad äggomsättning hos alla föreningar, kg
1910	3	—	—	—	—	—
1920	3	—	—	—	—	—
1925	5	—	—	—	—	—
1930	5	—	—	—	—	—
1935	23	641	23	17	6 082 521	—
1936	28	734	23	20	6 382 472	8 330 000

För bedömandet av organisationernas andel i äggöverskottets försäljning inom olika landsändar finnes endast så osäkert underlag, att framläggande av konkreta siffror icke torde låta försvara sig. Utan tvivel är organiserad ägghandel mest utbredd i Kristianstads och Skaraborgs län, där troligen över 40 procent av hela produktionen avsättes genom försäljningsföreningar. Även Gotlands ägghandel sker i stor utsträckning genom föreningar. Inom länet torde 20 à 30 procent av produktionen avsättas denna väg. Ehuru inga direkta uppgifter om de flesta norrländska ägghandelsföreningarnas kvantitativa äggomsättning föreligga, torde man kunna utgå från att organiserad handel här förekommer endast i liten utsträckning. Varken i Gävleborgs eller Västerbottens län och icke heller i Värmland synes någon ägghandelsorganisation finnas. I Älvsborgs, Stockholms, Uppsala, Södermanlands och Jönköpings län gå endast några procent av produktionen genom föreningar. Inom övriga län synes 5 à 15 procent av produktionen försäljas kooperativt.

Av samtliga rikets län är det endast de nyssnämnda, Värmlands, Gävleborgs och Västerbottens, som äro helt utan äggförsäljningsföreningar. Svenska ägghandelsförbundet omspänner med sina anslutna äggcentraler största delen av riket i övrigt. Samtliga inom Uppsala, Skaraborgs och Norrbottens län förefintliga föreningar voro likväl fortfarande vid årsskiftet 1937/38 fristående.

Enligt beräkningar över jordbrukets saluöverskott, som utförts för konjunkturinstitutet,[1] skulle samma överskott av ägg för åren 1935 och 1936 belöpa sig på respektive 31 och 32 tusen ton. Jämfört med ovan anförda siffror säger detta, att under de nämnda åren 20 procent av saluöverskottet av ägg skulle passera genom den i Svenska ägghandelsförbundet sammanfattade organisationen. Under 1936 skulle 26 procent av överskottet hava omhänderhafts av all äggförsäljningsföreningar tillsammantagna.

Frukthandelsorganisationen.

Sedan länge ha i landet funnits lokala sammanslutningar av fruktodlare, s. k. fruktodlareföreningar, vilka arbetat för fruktodlingsteknikens befrämjande samt produkternas sortering och packning etc. Dessa föreningars liksom de anslutna odlarnas antal har varit och är mycket stort. Vid årsskiftet 1936/37 funnos sålunda inom Gävleborgs län samt Göta- och Svealand med undantag för Kopparbergs län sammanlagt 1 171 föreningar med omkring 65 000 med-

[1] Av amanuensen hos statens jordbruksnämnd Gunnar Lange.

lemmar. Dessa fruktodlareföreningar ha i ett flertal län sammanslutit sig till frukt- eller trädgårdsodlareförbund. Av dylika funnos år 1936 13 stycken. De ha till uppgift att främja fruktodlingen inom respektive län, att stödja fruktodlareföreningarnas verksamhet, att förmedla inköp av förnödenheter samt att söka försälja medlemmarnas frukt. Sistnämnda uppgift visade sig dessa, i allmänhet som ideella föreningar organiserade, sammanslutningar icke fylla på tillfredsställande sätt. Sommaren 1934 bildades därför på initiativ utgånget från Sveriges pomologiska förening en särskild sammanslutning för den svenska frukthandelns nyorganisation genom producenterna själva. Denna sammanslutning, som fick namnet »Riksförbundet svensk frukt, försäljningsförening u. p. a.» skulle som medlemmar ha s. k. fruktcentraler, d. v. s. av producenterna bildade föreningar omfattande ett län eller dylikt område. Som medlemmar skulle dock även kunna antagas enskilda producenter, vars årsproduktion översteg viss kvantitet. Förbundets stadgar äro så avfattade, att de, när så kan befinnas lämpligt, medgiva att även handel med andra trädgårdsprodukter än frukt upptages.

Frukthandelsorganisationens arbetsuppgifter. Avsättningen av den svenska fruktskörden kan sägas vara huvudsakligen lokaliserad till fyra av årets månader, nämligen september, oktober, november och december. Detta gör frukthandelns bedrivande till en ur organisatorisk synpunkt krävande uppgift. De svenska producenternas fruktförsäljning i gemen torde alltfort ske genom torghandel. Även försäljning genom s. k. ambulerande handel anses hava stort omfång. Den senare tillgår så, att en handlare inom ett område med stor produktion köper upp frukt, vilken lastas på järnväg och transporteras till något underskottsområde. Därstädes sker försäljning direkt från järnvägsvagn i partier, vars storlek bestämmes av köparens önskan — alltså även minutförsäljning. De brister i kvalitativt avseende, med vilka frukt försåld under dessa betingelser är behäftad, påtalas bland annat av Sveriges pomologiska förening, den organisation inom landet, som främst arbetar för fruktodlingens höjande. Den svenska fruktens svårighet att konkurrera med den utländska tillskrives i stor utsträckning att den förra blivit missaktad på grund att den ofta saluföres i föga tillfredsställande skick. Svårigheter ha yppat sig att i konkurrens med utländsk frukt avsätta även förstklassig svensk vara.

Den efter 1934 tillskapade producentsammanslutningens handel är så organiserad att fruktcentralerna från sina medlemmar inköpa frukt, vilken vid centralernas packerier sorteras och packas. Varje central har rätt att inom sitt genom förbundet avgränsade verksamhetsområde bedriva frukthandel utan konkurrens från övriga centraler. Försäljningar från en centrals område till en annans liksom försäljningar till områden, som sakna fruktcentral ombesörjes av förbundet.

På fruktcentralernas lokala marknad sker försäljningen av produkterna direkt till detaljisterna. Under sina första år utnyttjade förbundet vid sina försäljningar de redan befintliga handelsvägarna för frukt. Den sorterade och förpackade frukten såldes sålunda till stora fruktimporterande grosshandelsfirmor, vilka sedan gammalt stodo i förbindelse med grossister av mindre storleksordning. Från de senare distribuerades frukten till detaljisterna. Till försäljningssäsongen 1937 ansåg sig förbundet ha hunnit göra den svenska frukten så välkänd, att första ledet i nyssnämnda kedja — importgrossisterna — kunde förbigås. Numera går alltså frukten från förbundet direkt till små-grossisterna.

På de största konsumtionsorterna, Stockholm och Göteborg, har förbundet egna försäljningskontor.

De anslutna fruktcentralerna äro enligt stadgarna underkastade leveranstvång gentemot förbundet. Motsvarande stadgas emellertid icke för de enskilda producenterna gentemot centralerna. Varornas likvidering vid handel inom organisationen sker genom dellikvid vid leveransen samt slutavräkning en gång om året. För åstadkommande av enhetlighet tillämpas vid centralerna generellt gällande bestämmelser angående sortering, packning, kontroll och bokföring. Genom utsändandet till centralerna av meddelanden innehållande informationer över marknadsläget och dylikt söker förbundet underlätta de förras verksamhet. Av en särskild prisnoteringsnämnd sammansatt av representanter för den privata och kooperativa handeln samt odlarna, fastställas priser, som vid grossisternas inköp skola gälla fritt centralernas packerier.

Till tjänst för fruktcentralerna och deras medlemmar förmedlar förbundet inköp av olika för verksamheten behövliga förnödenheter.

Förbundet arbetar i övrigt för organisationens utbredande bland fruktodlarna, för att höja den svenska fruktens kvalitet samt för att stegra efterfrågan på densamma från konsumenternas sida. I syfte att från marknaden för konsumtionsfrukt undandraga de lägre fruktkvaliteterna, vilka anses utöva pristryckande verkan även på den prima varan, göres årligen stora försäljningar till fabriker för tillverkning av olika ur frukt framställda produkter. I arbetet för ökad konsumtion av svensk frukt har förbundet erhållit statsmakternas bistånd, i det Kungl. Maj:t under vartdera av åren 1936 och 1937 ställt 15 000 kronor till förfogande för bedrivande av propaganda.

Frukthandelsorganisationens utbredning och omfattning. Efter fyra års verksamhet består den under Riksförbundet svensk frukt sorterande organisationen av 21 fruktcentraler med tillhörande 41 packerier. Härutöver synas inga fruktförsäljningsföreningar av betydelse existera. Över totalantalet anslutna odlare föreligga inga uppgifter. Av de 21 centralerna bestå tvenne av en storodlare vardera, medan övriga 19 äro verkliga föreningar. De senare representera samtliga län inom Götaland samt Svealand med undantag för Örebro och Kopparbergs län. Den genom organisationen omsatta fruktmängden uppgick år 1936 till 2 779 ton, år 1937 till cirka 3 000 ton. I landet funnos enligt 1932 års jordbruksräkning drygt 5.2 miljoner äppel- och päronträd. Vid antagande av en så låg skörd som 20 kilogram per träd skulle sålunda icke mera än 2 à 3 procent av fruktproduktionen hava passerat genom organisationen.

Organisationer för potatishandel.

Av föreningar med egentligt syfte att driva potatishandel synes blott existera en enda, nämligen Södra Sveriges potatisodlares centralförening u. p. a. Föreningen, som bildades år 1920, hade till ändamål att hos odlare av potatis för konsumtion söka frammana intresse för högre kvalitet vid val av utsädespotatis samt att genom åstadkommen bättre sortering av försåld potatis verka höjande på dennas pris. Sedermera har föreningen övergått till mera direkt affärsverksamhet samt fungerar för närvarande huvudsakligen som kommissionär, vilken mot en mindre provision förmedlar potatisförsäljning mellan medlemmarna och större avnämare. Medlemsstocken utgjordes år 1936 av 208 stycken odlare.

Jämte nu senast behandlade förening har potatishandel även upptagits av Svenska lantmännens riksförbund och Riksförbundet svensk frukt i samverkan. Dessa sammanslutningar ha genom ett gemensamt organ, riksförbundens potatisförsäljning, upptagit potatishandel och därvid utgått från nödvändigheten av att höja matpotatisens kvalitet genom framförallt ett bättre sortval. Riksförbunden ha föranstaltat om odling under kontroll av utsädespotatis av ett mindre antal utvalda, för matpotatisproduktion lämpliga sorter. Det kontrollerade utsädet överlåtes på innehavare av jord lämplig för odling av förstklassig matpotatis. Med dessa uppgöres kontrakt om odling och överlåtande på riksförbunden av skörden. Vid handeln och vid administrationen av åtgärderna för potatisanskaffningen utnyttjas den apparat, som i form av centralföreningar och fruktcentraler stå till riksförbundens förfogande.

Betodlareföreningar.

Betodlareföreningar funnos redan vid sekelskiftet i Skåne och på Gotland. Sedermera ha dylika tillkommit även i Östergötlands, Kalmar och Blekinge län. Sammanslutningarna ha skapats i avsikt att desamma skulle utgöra ett odlarnas gemensamma språkrör mot betköparna och på så sätt befrämja medlemmarnas ekonomiska intressen. Någon egen affärsrörelse ha föreningarna icke drivit.

Var och en av de primära föreningarna omfattar en sockerfabriks tillförselområde. I Östergötlands, Kalmar, Gotlands och Blekinge län, där endast en sockerfabrik finnes i varje län, inskränker sig föreningarnas antal sålunda också till en. I Skåne återigen med dess rikt utvecklade sockerindustri funnos år 1936 17 lokalföreningar. De skånska lokala betodlarföreningarna sammanslöto sig år 1899 genom bildandet av Skånes betodlares centralförening u. p. a. Denna förening har under senare år ändrat namn och heter numera Sveriges betodlares centralförening u. p. a. Avsikten är att till denna centralförening ansluta även samtliga icke skånska betodlareföreningar. Landets betodlare skulle härefter få ett för dem alla gemensamt förhandlingsorgan.

Uppgiften att bereda sina medlemmar största avkastning av betodlingen söka föreningarna fylla bland annat genom kontroll över den provtagning för bestämmande av betornas smutshalt, som utföres vid betornas levererande, samt genom att verka för rättvis bestämning av betornas sockerhalt. Statens sockernämnd ställer penningmedel till förfogande för dessa ändamål. Genom bestämmelser i normalstadgarna för de till Sveriges betodlares centralförening anslutna betodlareföreningarna förbjudas dessas medlemmar att odla sockerbetor för försäljning under andra villkor än de, som bestämmas av centralföreningen. Odlare får icke heller avyttra, bortbyta eller avhända sig sockerbetor på andra villkor än de av centralföreningen bestämda.

Vid årsskiftet 1936/37 funnos i landet 21 lokala betodlareföreningar jämte Sveriges betodlares centralförening. Sammanlagda antalet till föreningarna anslutna odlare uppgick samtidigt till omkring 25 000 stycken.

Skogsägareorganisationen.

Skogliga föreningsbildningar i ideellt syfte, i vilka skogsägare tagit livlig del, ha i vårt land förekommit sedan detta århundrades allra första år. Föremålet för dessa föreningars intresse var fram till åren för världskriget huvudsakligen förenat med skogsodlingsfrågor, d. v. s. med strävan att säkerställa

den framtida virkesproduktionen. Krigsårens specifika förhållanden på marknaden för skogsprodukter drog fram intresset för virkesuttagningen — beståndsvården — i främsta linjen. Under 1920-talet bildades under namnet skogsägareförening ett flertal nya ideella organisationer, vilka framförallt verkade för att befrämja den nyssnämnda beståndsvården. Under åren fram till 1930 tillkommo nya sådana föreningar i olika landsändar. En viss skillnad gjorde sig redan tidigt gällande mellan de norrländska föreningarna å ena sidan samt de syd- och mellansvenska å den andra.

I Norrland behärskades virkesmarknaden i mycket hög grad av fast organiserade köpare, gentemot vilka skogsägarna kände sig tämligen maktlösa. Skogsägareföreningarna här blevo därför inriktade på att värna om medlemmarnas ekonomiska intressen och affärsverksamhet liksom t. o. m. egen virkesförädling togs upp på arbetsprogrammet.

I Syd- och Mellansverige ha köparna av skogsprodukter icke organiserats i samma utsträckning som i Norrland, varför motsättningen mellan säljare och köpare icke blivit så påtaglig. Under tiden för den svåraste arbetslösheten under krisåren 1932—33 igångsattes omfattande skogliga förbättringsarbeten i form av bland annat röjning och gallring. Verksamhetens fortgång äventyrades emellertid genom svårigheterna att finna avsättning för det härvid framkommande, i huvudsak kvalitativt mindre högtstående virket, som väsentligen lämpade sig till bränn- och kolved. Genom propaganda för vedeldning och direktiv för statliga inrättningar att övergå till dylik skapades emellertid avsättningsmöjligheter för ved. För större bränsleförbrukares övergång till vedeldning krävdes emellertid vissa garantier för fullgod vedförsörjning. Inregistrerade ekonomiska föreningar av skogsägare lämpade sig väl för ställandet av dylik garanti. I denna omständighet liksom i den exempelgivande allmänna frammarschen av jordbrukarnas ekonomiska föreningsrörelse under 1930-talet torde förklaringen vara att söka till den omfattande sammanslutning av skogsägare i ekonomiska föreningar, vilken ägt rum under senare år. Härvid ha föreningar dels helt nybildats, dels ha tidigare bestående ideella föreningar upplösts för att nybildas i form av ekonomisk förening u. p. a. I regel äro de enskilda jordbrukarna direkt anslutna till skogsägareföreningen. Tvenne dylika föreningar ha likväl smärre föreningar — lokalavdelningar — till underlag för sin verksamhet.

Som ett samarbetsorgan för skogsägareföreningarna ute i landet bildades år 1932 Skogsägareföreningarnas riksförbund. Detta förbund är icke affärsdrivande och har ej heller formen av ekonomisk förening. Tanken på förbundets ombildning till ekonomisk förening har likväl dryftats.[1]

Enligt de av de flesta skogsägareföreningarna antagna normalstadgarna kunna förutom skogsägare även andra fysiska och juridiska personer antagas som medlem. Bakom denna bestämmelse ligger tanken, att även trävaruhandlare skola kunna ingå i föreningarna. Vissa av dessa anses nämligen beträffande en del sortiment i försäljningshänseende intaga samma ställning som skogsägaren.

Skogsägareorganisationens arbetsuppgifter. Skogsägareföreningarnas handel tillgår i huvudsak så, att medlemmarna hos föreningens s. k. lokalavdelningar eller ortsombud få verkställa teckning av de virkeskvantiteter de önska sälja. När utbudet av medlemmarnas virkespartier på så sätt samlats i föreningens hand, utbjudes virket till köparna. Även inköp direkt från medlem, utan dylik teckning, sker. Affärerna mellan föreningarna och deras medlemmar föras i fast

[1] Förändringen genomfördes hösten 1938.

räkning, mot kommission eller genom »pooling». Samtidigt som föreningarnas ekonomiska styrka vuxit har handeln i fast räkning vunnit terräng. I de fall affärerna bedrivas enligt sistnämnda princip bestridas föreningens handelskostnader genom avgifter, som av köparen betalas för de levererade virkespartiernas hopsamling. Skogsägareföreningarnas normalstadgar föreskriva icke ovillkorlig skyldighet för medlemmarna att försälja sina skogsprodukter till föreningen. Sådan skyldighet kan dock av föreningsstämman beslutas för visst sortiment och viss tid.

Föreningarna inrikta huvudsakligen sin handel på sådana sortiment, varav hopsamlade partier kunna försäljas i större poster. I Norrland äro sågtimmer och massaved de viktigaste artiklarna. I södra och mellersta Sverige tilldraga sig massaved, slipers och stolpar stort intresse. Ett sortiment, som särskilt påkallat föreningarnas uppmärksamhet, är brännveden. Föreningarna åtaga sig framförallt stora vedleveranser och svara för att köparna successivt tillföras ved. Likviden till föreningen ordnas härvid antingen per levererad kubikmeter ved, per ton alstrad ånga eller genom en summa i ett för allt gällande en hel bränslesäsong. I distrikt med utpräglat småskogsbruk ha föreningar ordnat egna vedgårdar, där smärre vedpartier mot kontant likvid kunna avlämnas, för att sedan smidigt infogas i någon större leverans.

Föreningarna verka genom propaganda för lämplig, kvalitetsbefordrande behandling av skogsprodukterna samt söka stimulera förbrukningen av sådana, framförallt brännved.

I Skogsägareföreningarnas riksförbunds uppgifter ingår bland annat, att motverka för stor produktion samt konkurrens mellan föreningarna. Stadgarna lämna åt förbundet ingen befogenhet att i likhet med topporganisationerna för handeln med mejeriprodukter, kött, fläsk, ägg och frukt inskränka en förenings försäljning till viss lokal marknad. Förbundet avser i stället att som förbindelseled mellan de olika föreningarna genom informationer motarbeta icke önskvärd konkurrens. Mycket bygges sålunda på medlemmarnas och föreningarnas självpåtagna lojalitet mot varandra. Topporganisationens verksamhet är över huvud taget i stor utsträckning inriktad på rent upplysningsarbete rörande framförallt marknaden men också beträffande inmätningsbestämmelser och leveransvillkor. Genom förbundets försorg arbetas också för skogsägareorganisationens utbyggande.

Skogsägareorganisationens utbredning och omfattning. Alldenstund många ideella skogsägareföreningar upplösts för att strax återuppstå som ekonomisk förening, varvid medlemsanskaffningen fått börja om från begynnelsen, kunna knappast några siffror av värde framläggas beträffande skogsägarerörelsens utbredning under tidigare år. År 1937 funnos emellertid 27 stycken till Skogsägareföreningarnas riksförbund anslutna skogsägareföreningar organiserade som ekonomisk förening. Deras medlemsantal uppgick till 12 923 stycken, och den anslutna skogsarealen var 1 460 466 ha. Den sammanlagda omsättningens summa belöpte sig till 20.2 miljoner kronor.

Skogsägareorganisationer återfinnas i samtliga rikets län utom Gotlands och Skaraborgs. Ett flertal av desamma ha dock verksamhetsområden, vilka icke överensstämma med länsgränserna. Följande sammanställning återgiver enligt riksskogstaxeringen omfånget i runda tal av den totala skogsproduktiva arealen inom Norrland, Svealand och Götaland jämte den del därav, som befinner sig i enskild ägo, d. v. s. tillhör gods, fideikommiss och bondehemman, respektive är ansluten till skogsägareorganisationerna.

	Skogsproduktiv mark, km²	Areal tillhörig enskild ägare, km² (approximativt)	Areal ansluten till skogsägareförening	
			km²	i % av enskild skogsmark
Norrland	135 400	51 900	6 556	13
Svealand	52 000	27 000	5 529	20
Götaland	44 400	36 200	2 520	7
Hela riket	**231 800**	**115 100**	**14 605**	**13**

Producentsammanslutningarnas ställning till övriga handelsorgan.

Mellan producentsammanslutningarna som säljare av jordbruksprodukter och de handelsorgan av annan art, som inköpa dessa alster, föreligga enligt sakens natur vissa intressemotsättningar med avseende på gränsdragningen mellan respektive organs verksamhetsområden och de ekonomiska förbindelserna mellan organen. För att i görlig mån överbygga dessa motsättningar ha efter överläggningar mellan å ena sidan jordbrukarnas riksorganisationer, å andra sidan dels Kooperativa förbundet, dels Sveriges speceri- och livsmedelshandlareförening, den senare som representant för den enskilda handeln, tillsatts samarbetsdelegationer och träffats avtal, vilka skola reglera eventuellt uppkommande tvistigheter.

I ifrågavarande avtal definieras de fördragsslutande parternas verksamhetsfält. Producentorganisationernas verksamhet omfattar i enlighet härmed i första rummet produkternas uppsamling, därmed förenad förädlingsdrift samt partiförsäljning. Lantmännens inköpsföreningar ha till uppgift att för medlemmarnas räkning förmedla spannmål och förnödenheter i den mån det ej gäller egentlig butiksexpedition. Endast undantagsvis skola mejeri- och slakteriorganisationerna bedriva detaljhandel. Konsumentkooperationens och den enskilda handelns verksamhet omfattar detaljhandel samt — beträffande den förra — därmed förenlig förädlingsdrift. Konsumentkooperationens verksamhet inom ägghandeln anses dock normalt omfatta alla led från uppsamling till detaljdistribution. Parterna förklara, att det för en rationell uppdelning av verksamheten är önskvärt, att producenterna icke utvidga sin detaljdistribution. I gengäld bör konsumentkooperationen icke utvidga sin mejeri- och slakterirörelse. Och metoder, som försvåra eller förhindra avsättningen av jordbrukarorganisationernas produkter, böra av ingen tillämpas. Såväl konsumentkooperationen som den enskilda handeln böra vid lika priser och kvaliteter giva producentorganisationerna företrädesrätt som leverantörer. Verksamhet, som representerar undantag mot de uppställda huvudreglerna, d. v. s. detaljdistribution från producenternas sida, insamling och förädlingsdrift från handelns sida, bör icke upptagas eller utvidgas utan att saken först diskuteras inom respektive samarbetsdelegationer.

Det anförda gäller i tillämpliga delar jordbrukets överenskommelser med såväl konsumentkooperationen som den enskilda handeln. Beträffande förhål-

landena mellan den förra och jordbruket ha härutöver längre siktande riktlinjer uppdragits. Avtalen mellan producentorganisationerna inom mejeri- och slakteribranschen samt konsumentkooperationen innehålla sålunda särskilda bestämmelser rörande mejerier och slakterier, vilka befinna sig i den senares hand eller eventuellt komma att förvärvas. Dessa skola för ordnande av lokala frågor stå i intim kontakt med vederbörande mejeriförbund eller lokala slakteriförening. I de fall konsumentkooperativa mejerier eller slakterier försälja varor till andra än konsumentkooperativa organisationer, bör denna försäljning gå genom vederbörande mejeriorganisation eller Sveriges slakteriförbund. Konsumentorganisationen återigen skall i intet fall nekas produkter till nyöppnade butiker eller charkuterifabriker eller avstängas från leveranser, om den tillämpar lägre marginal mellan sitt inköpspris och minutpris än vad övriga distributörer önska tillämpa. Detta gäller under förutsättning, att de ifrågavarande butikerna och fabrikerna lämna vederbörande mejerier och slakterier den företrädesrätt vid leveranser, som ovan omnämnts. I avtalet framhålles som en självklar sak, att marginalen bör täcka kostnaderna för distributionen. Konsumentkooperationen är beredd utfästa sig att i en framtida krissituation låta sina mejerier och slakterier bära en mot deras storlek svarande andel av de totala kostnader, vilka vid en på jordbrukarorganisationernas eget initiativ genomförd prisreglering äro förenade med upprätthållandet av en skälig inhemsk prisnivå.

Senast återgivna bestämmelse gäller även äggbranschen. Inom den sistnämnda omfattar, som nämnts, konsumentkooperationens verksamhet samtliga led från uppsamling till detaljdistribution, medan producenternas andel i handeln slutar i och med partiförsäljning till grossister eller detaljhandlare. Den långt drivna parallelliteten mellan producent- och konsumentkooperationens verksamhet inom denna bransch kommer till tydligt uttryck i avtalet. Båda parterna förbinda sig sålunda att påverka sina medlemmar till lokalt samarbete, så att t. ex. konsumtionsföreningsbutikerna i överskottsområden komma att tjäna som uppsamlare för producentorganisationens räkning eller så att dessa butiker till producentorganisationen överlämna den del av sin uppsamling, som ej säljes inom konsumentkooperationen.

I fråga om handeln med spannmål, fodervaror, gödselmedel, utsäde och dylikt ha parterna förbundit sig att eftersträva en uppdelning av verksamheten så att konsumtionsföreningarnas medlemmar tillåtas att från lantmannaorganisationerna inköpa förnödenheter till samma pris som de senares egna medlemmar, samtidigt som konsumtionsföreningarna inskränka sin handel till att omfatta hushållsförnödenheter samt jordbruksförnödenheter i butikskvantiteter. Försäljningen genom lantmannaföreningarna av hushållsförnödenheter bör avvecklas. Där det för båda parter är ekonomiskt fördelaktigt skall konsumtionsförening kunna antagas som distributör för lantmannaorganisationen. I den mån avtal av sist anfört slag träffas, sammanslås Kooperativa förbundets och Svenska lantmännens riksförbunds partiförmedling, vilken därefter övertages av riksförbundet. Kli och andra avfallsprodukter, som framställas vid Kooperativa förbundets egna anläggningar, skola vid lika pris och villkor i första hand försäljas till lantmännens riksförbund, som å sin sida förbinder sig att i första hand inköpa dessa varor från Kooperativa förbundet. Detta förbund skall för sina kvarnar vid lika pris och villkor i första hand inköpa spannmål från riksförbundet.

Producentsammanslutningarnas inverkan i merkantilt hänseende.

Handelsmarginal. I agitationen för utbredd ekonomisk samverkan mellan producenterna av jordbruksalster understrykes, att genom tillkomsten av sammanslutningar en större del av de belopp, vilka konsumenterna ge ut för matvaror, skulle kunna tillföras producenterna. Varans överflyttande från producent till konsument skulle sålunda kunna förbilligas. Det förefaller även fullt sannolikt, att marginalen mellan producent- och konsumentpris skulle kunna förminskas genom att försäljningsapparaten övertoges av verkliga storföretag grundade på andelsprincipen. Eventuellt förefintliga mellanhandsvinster skulle härigenom också kunna förbehållas producenterna.

Ett åskådliggörande av den grad, i vilken mellanhandskostnaderna sänkts, skulle innebära en god värdesättning av producentsammanslutningarnas förmåga att fylla sina åtagna uppgifter. Från den dag, då producenterna ännu hade ett blott lösligt grepp om distributionsapparaten, och fram till nuvarande tid ha likväl förändringar inträffat även inom den del av handeln, med vilken producentorganisationerna blott befattat sig i ringa utsträckning. I det föregående har skisserats hur insamling och förädling (i mejerier, slakterier och packerier) samt försäljning i parti sker genom vederbörande lantmannaorganisationer. Minuthandel har dock endast i relativt obetydlig grad upptagits av producenternas föreningar. Genom att löner och hyror m. fl. kostnadsposter stegrats, ha otvivelaktigt förädlings- samt handelskostnaderna i alla led ökats. Utan mycket ingående specialundersökningar kan likväl ej avgöras, i vilken relativ utsträckning kostnaderna förändrats å ena sidan inom den del av handels- och förädlingsverksamhet, vilken numera i större utsträckning handhaves av producenterna, å andra inom den egentliga distributionen. Direkta jämförelser mellan producent- och konsumentpris under tidigare och senare år kunna därför icke lämna någon pålitlig anvisning om effekten av producenternas strävanden. Vittnesbörd i denna fråga skulle beträffande mejerihanteringen dock kunna lämnas av de driftsanalyser, som utförts vid mejerier anslutna till Svenska mejeriernas riksförening. Driftskostnaderna i öre per 100 kilogram mjölk ha beträffande de mejerier, för vilka egentlig jämförelse kan göras, stegrats obetydligt från år till år. Då någon kvantitativ redovisning av de förbrukade driftsmedlen ej sker, kan icke avgöras, i vilken grad stegringen sammanhänger med höjda pris, eller om eventuellt en inbesparing av driftsmedel skett samtidigt som dessas pris stigit. Analyserna visa emellertid tydligt, att de egentliga mejerikostnaderna per 100 kilogram mjölk avtaga med stigande årlig mjölkinvägning vid mejerierna. Det bör dock observeras, att de genomsnittliga kostnaderna för mjölkens transport till mejerierna givetvis stiga med stigande storlek hos de senare. I de fall, där smärre driftsenheter genom organisationens åtgöranden sammanslagits till större, bör likväl verklig vinst för producenterna ha kunnat uppnås.

Beträffande äggen finnas prisnoteringar, genom vilkas jämförelse ett uttryck kan erhållas för den kostnadsmarginal, som ligger mellan producentens pris och det pris, som erhålles vid partiförsäljning. Genom Sveriges allmänna lantbrukssällskap offentliggöres dels »svensk äggnotering» avseende nettopris till producenter i de viktigaste produktionsområdena, dels »partipris å ägg i Stockholm» för partier om minst 25 tjog levererade fritt hos köparen. Efter en justering under år 1933 av principerna för svensk äggnoterings sättande, låg

marginalen mellan de nämnda prisen vid 35.7 öre per kg. under år 1934 (nyvärpta ägg). Härefter har en successiv minskning av marginalen skett, så att densamma år 1935 låg vid 33.7 öre, 1936 vid 32.3 öre och 1937 vid 31.9 öre per kg. Denna sänkning av marginalen har skett trots hela tiden stigande äggpriser.

Varukvalitet och standardisering. Svenska mejeriernas riksförening och till densamma anslutna organisationer verka, som ovan framhållits, för mejeriprodukternas kvalitativa höjande. Det ställer sig likväl svårt att angiva något objektivt mått för framgången i dessa strävanden. Genom statens försorg ha vissa standardnormer för smör samt ost av olika fetthalt införts. Mejeriorganisationerna ha icke haft anledning att utbygga desamma.

Beträffande varornas standardisering inom kötthandeln synas med undantag för bacontillverkningen icke några mera påtagliga åtgärder ha vidtagits genom producenternas försorg. En höjning av slaktdjurens kvalitet har enligt uppgift medförts av den inom föreningarna begagnade kvalitetsbetalningen. Möjlighet att objektivt bevisa detta föreligger dock tills vidare icke. I samma riktning som kvalitetsbetalningen verka de övningar och tävlingar i slaktdjursbedömning, som arrangeras av slakteriföreningarna. Vid dessa få deltagarna-producenterna lära sig, hur ett förstklassigt djur är beskaffat, och de kunna sedan begagna denna kunskap i den egna husdjursskötseln. Sveriges slakteriförbund har visat sitt intresse för köttets behandling ur hygienisk-bakteriologisk synpunkt. En planerad egen institution för ändamålet har visserligen ej kommit till stånd, men den avsedda kontrollen utföres genom motsvarande organ inom Kooperativa förbundet. Sedan slakteriförbundet förklarat sig berett att förlägga hela sin partihandel med kött i Stockholm till en av staden planerad partisaluhall, har en dylik uppförts. Förbundets handel av ifrågavarande slag i Stockholm sker därför numera under de mest gynnsamma hygieniska betingelser.

De inom äggförsäljningsföreningarna tillämpade föreskrifterna, vilka ålägga producenterna att avleverera sina ägg, då dessa äro högst sju dagar gamla, samt den vid uppsamlingsställen och packerier vanliga organisationen av arbetet medföra, att äggen i genomsnitt äro leveransfärdiga vid 7 (högst 13) dagars ålder. Vid packerierna sorteras och ljuskontrolleras äggen för ytterligare säkerställande av kvaliteten. Vid nio stycken äggcentraler, vilka lämnat fullständiga uppgifter och i två år deltagit i driftsanalysen för äggcentraler uppgick mängden ägg, som vid kontrollen kom i kvalitetsklass I till 91.2 procent av den totalt invägda äggmängden. Vid rätt behandling av äggen borde alltså över 90 procent av alla saluförda ägg kunna vara helt förstklassiga. Något sådant torde icke vara fallet i den allmänna handeln. Svenska ägghandelsförbundet har låtit inregistrera ett varumärke, kronmärket, samt saluför bland annat två i priset åtskilda standardklasser av ägg, nämligen en toppkvalitet, kronmärkta ägg, samt en något lägre kvalitet, prima ljuskontrollerade ägg.

Med avseende på den svenska fruktens skick vid saluförandet har ett betydelsefullt arbete utförts av Sveriges pomologiska förening. Fruktodlarnas ekonomiska riksorganisation, Riksförbundet svensk frukt, samarbetar nära med pomologiska föreningen. De bägge organisationerna eftersträva bland annat en kraftig reduktion av de odlade fruktsorternas — framförallt äpplesorternas — antal. Utan dylik reduktion försvåras partihandeln med frukt i hög grad. Genom att Riksförbundet svensk frukt begagnar pomologiska föreningens regler för fruktens sortering och packning har förbundet med all säkerhet medverkat till

fruktkvalitetens höjande. Ingen möjlighet finnes dock att avgöra huru stor del av den genom förbundet omsatta fruktmängden, som även utan förbundets medverkan skulle ha sorterats och förpackats på tillfredsställande sätt.

Produktionens storlek och säsongmässiga fördelning. Mjölkproduktionen inom landet har enligt uppgifterna över den vid mejerierna årligen invägda mjölkmängden befunnit sig i tillväxt, alltsedan mejeriorganisationen i sin nuvarande gestalt kom till. Till en del torde, som tidigare påpekats, denna tillväxt vara endast skenbar. Mejeriorganisationen har emellertid såsom redskap vid mjölkregleringens genomförande mäktigt bidragit till förbättringen av mjölkproduktionens konjunkturer och därmed till dess stegring. Även genom sina på eget initiativ företagna åtgärder till stödjande av lokala konsumtionsmjölksmarknader torde organisationen ha lyckats att i någon mån förbättra lantmännens utbyte av sin mjölkproduktion. Senast åsyftade förbättring träder likväl helt i skuggan av de statliga åtgärdernas följder. Mjölkproduktionens stegring kan därför endast i mycket liten grad återföras till producentsammanslutningens egen politik.

Samtidigt med mjölkproduktionens tillväxt har under senare år en accentuering av dess säsongväxling gjort sig gällande. Den senare, som tagit sig uttryck i en allt tydligare förläggning av produktionens tyngdpunkt till sommaren, har varit ogynnsam ur flera synpunkter samt tillskrivits dels beteskulturens utveckling, dels olämplig prispolitik beträffande smör. Smörpriset har i viss mån stabiliserats, medan mjölkproduktionen, tack vare ökad tillgång på billigt betesfoder, blivit gynnsammare ställd under sommaren. I den mån smörpriset numera tillåtes fluktuera med de naturliga produktionsbetingelserna, bör ytterligare skadlig skärpning av produktionens säsongväxling kunna undvikas. Riksnoteringen för runmärkt smör, vilken är normerande för smörhandeln i landet, fastställes av mejeriernas riksförening. Då detta sker i intim kontakt med vederbörliga statliga organ, kan icke riksföreningen ensam lastas för den tidigare, mindre lyckliga prispolitiken.

Vid disponerandet av den vid mejerierna invägda mjölken stå egentligen tre vägar öppna: försäljning av konsumtionsmjölk, smörtillverkning samt osttillverkning. Den per tidsenhet för konsumtionsändamål använda mjölken undergår endast långsamma förändringar till sin mängd. Eventuellt uppkommande merproduktion av smör kan avlastas inlandsmarknaden genom export. Den svenska osten har däremot endast små möjligheter att finna avsättning på den utländska marknaden. En efter hemlandets förbrukning avpassad, i tiden jämnt fördelad ostproduktion är därför av stor vikt för ostmarknadens sunda utveckling. Med hjälp av sin tidigare omnämnda månadsstatistik över osttillverkning och ostlager söker Svenska mejeriernas riksförening att i önskad riktning påverka ostproduktionens storlek. Då någon månadsstatistik över tillverkningen av ost under tidigare år ej finnes att tillgå, kan ej närmare belysas, i vilken grad utjämning av ostproduktionen verkligen skett.

Själva produktionen av nötboskapskött, vilken huvudsakligen kommer till stånd genom utgallring av äldre mjölkkor samt slakt av kalvar, vilka icke behövas för uppfödning av livdjur, torde svårligen låta sig påverkas av åtgärder på den egentliga köttmarknadens område. Mjölkproduktionens ekonomiska villkor lära härvid vara av större betydelse. Försök att reglera storleken av nötköttsproduktionen ha veterligen icke gjorts. Däremot ha genom Sveriges slakteriförbund åtgärder vidtagits i syfte att begränsa fläskproduktionen med

hjälp av medveten prispolitik. Vid tillfällen då den tillgängliga betäckningsstatistiken för svin låtit förstå, att en allt för stor fläskproduktion varit att vänta, har slakteriförbundet sökt förmå slakteriföreningarna att betala ett relativt högre pris för svin, vilka ännu icke kommit upp i ordinär slaktvikt. Genom det högre priset skulle åstadkommas, att ifrågavarande svins gödning avbröts på ett tidigare stadium och fläskproduktionen sålunda minskades. Det har likväl visat sig svårt att få föreningarna att gå med på denna politik.

Inom ägghandelsorganisationen har genom propaganda arbetats för en jämnare produktion under året. Särskilt ofördelaktig anses den starka nedgången i produktionen på hösten under oktober månad vara. På senare år har någon, om ock obetydlig, relativ ökning av produktionen under denna månad inträffat.

Övriga, nu senast icke berörda lantmannaprodukter ha ej från producentsammanslutningarnas sida varit föremål för åtgärder ägnade att påverka produktionens storlek eller fördelning i tiden.

Utbudets storlek och säsongmässiga fördelning. Beträffande reglering av utbudet av konsumtionsmjölk vidtagas vissa åtgärder, vilka äro direkt förbundna med den statliga prisutjämningen för mjölk. Denna innebär bland annat, att även producenterna av produktmjölk bli delaktiga av det merpris, vilket som regel uttages för konsumtionsmjölken. Härigenom minskas lockelsen för många producenter att utbjuda sin mjölk som konsumtionsmjölk. På många orter uttages dock för konsumtionsmjölken ett än högre pris än det, som motiveras av den statliga regleringen. Där producentorganisationerna behärska en tillräckligt stor del av mjölkproduktionen inom kringliggande bygder, kunna de nämligen, utan att åtgärdens resultat hotas genom konkurrens utifrån, öka prismarginalen mellan produkt- och konsumtionsmjölk. Vinsten genom merpriset delas bland tillförselområdets producenter.

Följande sammanställning återspeglar enligt socialstyrelsen konsumtionsmjölkprisets spridning olika orter emellan under december månad 1936 och 1937. I sammanställningen har skilts mellan å ena sidan södra och mellersta Sverige, å andra Dalarna och Norrland, vilka bägge större områden vart för sig uppvisar någorlunda likartade produktions- och avsättningsförhållanden.

	Prisklasser öre per liter mjölk											
	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
	Stycken orter inom varje prisklass											
1936, dec.: S. o. M. Sverige . .	1	2	1	4	10	10	3	3				
Dalarna och Norrland	—	—	—	1	1	4	3	1	4	1		
1937, dec.: S. o. M. Sverige . .	—	—	1	—	2	8	9	8	3	3		
Dalarna och Norrland	—	—	—	—	—	—	—	1	12	1	—	1

De återgivna uppgifterna, vilka visa att prisskillnader på upp till 7 öre per liter mjölk förekomma mellan orter inom samma område, låta förstå, att ett avsevärt merpris i verkligheten ofta uttages för konsumtionsmjölken.

Utbudet av smör inom landet avväges genom mejeriorganisationens försorg så, att marknaden tillföres så mycket som densamma vid rådande prisläge visar sig vilja upptaga. Överskottet exporteras. För hävdandet av det svenska smörets ställning på englandsmarknaden har det visat sig nödvändigt att export-

kvantiteterna ej växla alltför mycket från tid till tid. Till följd av mjölkproduktionens skärpta säsongväxling har det på senhösten — särskilt år 1935 — visat sig svårt att tillfredsställa det inhemska smörbehovet utan att samtidigt i alltför hög grad pressa ned exportkvantiteten. För att undgå de vanskligheter, som kunnat följa av en tidvis starkt reducerad export, har mejeriernas riksförening uppehållit exporten, medan samtidigt import av smör för landets eget behov tillgripits. Vid försäljningen av ost har mejeriernas riksförening vissa möjligheter att verka återhållande på utbudet, när så med hänsyn till inneliggande ostlager kan anses lämpligt.

En kvantitativt mycket betydelsefull reglering av utbudet av kött och fläsk sker genom slakteriorganisationens försorg. Organisationen handlar dock därvid i stor utsträckning på jordbruksnämndens uppdrag. Regleringen tager sig bland annat uttryck i export och import på så sätt, att å ena sidan varukvantiteter, vars utbjudande på den inhemska marknaden kunde väntas verka onödigt tryckande på densamma, exporteras, å andra sidan har import tillgripits, när produktionen inom landet varit för liten för att säkra en jämn tillförsel såväl till den inhemska marknaden som till den en gång upparbetade exportmarknaden. Regleringssträvandena gå emellertid ävenledes ut på att utan anlitande av export- och importförfarande neutralisera verkningarna på utbudet av en ojämn produktion. Vid övervinnandet av mindre rubbningar av marknaden söka föreningarna genom att upplysa sina medlemmar om läget förmå dessa att företaga större eller mindre förskjutning i tiden av planerade leveranser. När älgköttet på hösten kommer i marknaden, har dylik förskjutning visat sig vara av värde. För att möta konsekvenserna av mera omfattande, ehuru som tillfälliga ansedda stegringar i utbudet från lantmännens sida, ha betydande mängder kött och fläsk frusits in i avvaktan på lägligare försäljningstillfälle. Kostnderna härför ha delvis burits av statens jordbruksnämnd delvis av slakteriförbundet.

Det genom statsmakternas försorg införda inmalningstvånget av svensk brödsäd vid mjöltillverkning samt den härjämte tidigare tillämpade statliga inlösningen av vid säsongens slut överbliven brödsäd ha för skörden av dylik garanterat avsättningsmöjligheter till rimliga priser. Genom att jämnt fördela utbudet i stället för att, som eljest skett, koncentrera försäljningen till hösten eller genom att uppskjuta försäljningen ända till inlösningsdagen ha lantmännen haft möjligheter att utvinna högsta möjliga priser för brödsäden. De inom spannmålshandeln verksamma producentorganisationerna ha tagit livlig del i dessa strävanden. De tidigare omnämnda, organisationerna tillhöriga, lagringsutrymmena torde sålunda till sin långt övervägande del ha anskaffats för att genom ändamålsenligt fördelat utbud möjliggöra ett följdriktigt utnyttjande av de statliga stödåtgärderna.

Den svenska äggexporten lider under en ganska betydande ojämnhet. I medeltal för de 11 åren 1927—1937 var exporten under den av årets månader, som visade största exporten, drygt sex gånger så stor som under månaden med minsta exporten. Maximum inträffar som regel under hög- och eftersommar, minimum under eftervinter och förvår. Framförallt i november och december då produktionen inom landet efter sitt årliga bottenläge i oktober åter börjat växa, har i England priset för svenska ägg legat betydligt under detsamma för danska. Med början under år 1934 ha statsmakterna ställt medel till förfogande för utbetalande av exporttillägg för ägg. Härigenom har det inhemska äggpriset kunnat höjas över detsamma på exportmarknaden. För pro-

ducentorganisationerna har det varit särskilt angeläget att, under tider, då produktionen överstigit inlandsbehovet, genom utnyttjande av exporttilläggen överföra lämpliga äggkvantiteter till export. Svenska ägghandelsförbundets strävanden i denna riktning återspeglas i nedanstående siffror, vilka för åren 1933 t. o. m. 1937 angiva hur många procent av landets totala äggexport, som skett genom förbundets försorg.

År	1933	1934	1935	1936	1937
S. Ä. exporterade procent	19.7	34.6	48.3	48.8	45.5

En tid under år 1935, då de statliga exporttilläggen i jämförelse med de uppnåbara exportpriserna på ägg voro för låga för att hålla den inhemska prisnivån på önskad höjd, måste ägghandelsförbundet självt bära den med exporten förenade momentana förlusten. Härvid uppnåddes emellertid att kontakten med de utländska köparna förblev orubbad. Uppehållandet av denna export har tidvis nödvändiggjort, att ägg under lågproduktionstiden importerats för landets eget behov. Även Svenska ägghandelsförbundet har begagnat sig av sådan import. Det inländska utbudets storlek påverkas även genom kylhuslagring och konservering av ägg samt tillverkning av flytande ägg. Dessa åtgärder vidtagas under högproduktionstiden, varigenom marknaden undandrages vissa äggkvantiteter, som sedan släppas ut, när produktionen blivit mindre. Genom Svenska ägghandelsförbundet och till detsamma anslutna centraler ha under åren 1933 till 1937 nedan i runda tal angivna äggkvantiteter lagrats. Härjämte sker dock lagring i okänd omfattning även genom andra företagares försorg.

År	1933	1934	1935	1936	1937
Ton	200	225	260	375	500

Produktionen av svensk frukt växlar till sin storlek inom mycket vida gränser från år till år. Utbudet är härjämte koncentrerat till några få månader på hösten och förvintern. Ett utbredande i tiden av fruktutbudet skulle genom anlitande av kylhuslagring vara möjligt. Frukthandelsorganisationen har dock ännu ej tillgripit denna åtgärd, vilken över huvud taget knappast torde tillämpats för svensk frukt. Som tidigare påpekats är för fruktcentralernas medlemmar icke stadgat leveranstvång för den producerade frukten. En följd härav är också, att centralerna ej äro skyldiga mottaga all av medlemmarna hembjuden frukt. Det återhållande av utbudet, som härigenom kan ske, synes dock endast illusoriskt. Producenterna lära ju nödgas att på annan väg söka avsättning för den frukt, som icke mottages av centralen.

Beträffande skogsprodukterna föreligga onekligen mycket stora möjligheter att reglera utbudet. Avverkningarna kunna från år till år forceras eller helt inställas utan att produktionsapparaten lider alltför påtagligt men ur teknisk synpunkt. Skogsägareorganisationen begagnar sig av denna omständighet och söker genom propaganda leda utbudet i önskad riktning. Möjligheter att statistiskt belysa detta lära för närvarande ej finnas. Då skogsägarorganisationen endast representerar en liten del av all rikets skogsmark, torde dock ett isolerat inställande av utbuden från organisationens sida icke ha mycket att betyda ur allmän produktionspolitisk synpunkt.

Inverkan på det inhemska prisläget och konsumtionen. Någon höjande inverkan på prisen för jordbruksprodukter, åstadkommen genom producentorganisationernas egna åtgöranden utan medverkan från statens sida, torde en-

dast i undantagsfall låta sig statistiskt konstateras. Priserna på mejeriprodukter, mjölk, kött, fläsk och ägg ha, sedan de riksomfattande producentorganisationerna började sin verksamhet, otvivelaktigt höjts icke litet över sitt bottenläge under krisen. På samtliga områden ha emellertid de statliga stödåtgärderna medverkat som en ytterst betydelsefull hävstång. Med säkerhet torde kunna sägas, att statsstödet icke kunnat inregistrera så påtagliga resultat utan anlitande av särskilda institutioner, vilka handlat efter de principer, som varit ledande för de ifrågavarande producentorganisationerna. Sannolikt förefaller, att de kooperativa organen haft lättare att fylla sina uppgifter, än vad rent statliga exekutiva organ skulle ha haft. Särskilt mjölkregleringen bygger på tvång. Att dess föreskrifter blivit så pass noggrant följda, som fallet faktiskt är, lär icke kunna frånkännas vissa psykologiska orsaker. Medvetandet hos den enskilde jordbrukaren, att producenternas egna sammanslutningar utgöra ett led i stödsystemet, bör för vederbörande ha gjort det lättare att lojalt underkasta sig utfärdade bestämmelser.

De uppnådda prisförbättringarna på kött-, fläsk- och äggmarknaderna bero huvudsakligen på att överskottskvantiteter avlastats hemmamarknaden med hjälp av exportpremier. För att ändamålet med denna export verkligen skulle kunna nås, har det ofta varit nödvändigt att i exportörens hand samla verkligt betydande varukvantiteter. Utan hjälp av de vittutgrenade producentorganisationerna torde hopsamlandet av dessa partier ha mött mycket stora svårigheter. Att tillskriva den ena eller den andra av de bägge samverkande parterna, staten och organisationerna, viss del i det förbättrade prisläget låter sig icke göra.

I samband med avhandlandet av organisationernas inverkan på utbudets storlek har påpekats, hurusom inom mejeribranschen priset på konsumtionsmjölk å vissa orter hålles över den nivå, som skulle uppnåtts, om ingen annan reglering än den statliga vidtagits. Organisationernas politik i detta avseende har likväl mera haft konserverande än höjande effekt. Enligt socialstyrelsens uppgifter för 49 större konsumtionsorter låg minuthandelspriset för konsumtionsmjölk år 1937 3.6 procent högre än medelpriset för åren 1925—29. Partipriset på smör däremot hade sjunkit omkring 16 procent. Utan organisatoriska åtgärder från jordbrukarnas sida skulle troligtvis konsumtionsmjölkpriset liksom smörpriset ha sjunkit under 1925—29 års nivå. Den verkligen inträffade höjningen av konsumtionsmjölkpriset lär åtminstone delvis åtgå till täckande av höjda distributionskostnader.

Hur försäljningsföreningarna för spannmål genom sin försäljningspolitik utnyttjat statsstödet och därigenom tagit ut bättre priser för brödsäden, har ovan skildrats. I vilken grad fruktförsäljnings- och skogsägareföreningarna lyckats påverka prisnivån kan i brist på tillförlitligt jämförelsematerial icke närmare belysas.

Genom Svenska mejeriernas riksförening har, som tidigare framhållits, drivits en omfattande propaganda för ökad konsumtion av mjölk och mejeriprodukter. Enligt den statistik, som föres av samma organisation, har också en påtaglig stegring inträffat med avseende på smör- och ostkonsumtionen. Delvis torde likväl denna stegring vara endast skenbar, i det konsumtionen övergått från lantsmör och lantost till mejerivaror. Smörförbrukningen skulle enligt nämnda statistik från perioden 1/7 1933—30/6 1934 till samma tid under åren 1936—37 hava ökats med cirka 30 procent, medan ostkonsumtionen stigit med omkring 20 procent. Mejeriernas försäljning av konsumtionsmjölk har från år

1934 till år 1937 stegrats med 15 procent. Allteftersom tiden framskridit torde emellertid åtskilliga producenter, vilka tidigare levererat mjölk direkt till konsumenterna, ha anslutit sig till mejeri, varigenom siffran för mejeriernas konsumtionsmjölkförsäljning stigit utan att konsumtionen för den skull ökat i samma grad. Samtidigt med att Svenska mejeriernas riksförening drivit sin propaganda har konjunkturförbättringen fortskridit, vilken även torde ha andel i den konsumtionsstegring, som dock troligtvis inträffat för såväl smör och ost som mjölk. Beträffande övriga lantmannaprodukter föreligger varken produktions- eller konsumtionsstatistik av sådan noggrannhet, att på densamma kan fotas något säkrare omdöme om förbrukningens utveckling.

Producentsammanslutningarnas möjligheter att av egen makt utöva djupgående inverkan på produktion, utbud och prisbildning samt att helt övertaga de statliga regleringarna.

Vårt land visar numera regelbundet beträffande samtliga animaliska jordbruksprodukter ett överskott, vilket måste exporteras. Denna export har alltsedan jordbrukskrisens utbrott i huvudsak fått ske till priser liggande under de, vilka av jordbrukarna betraktas som önskvärda inom hemlandet. För producentorganisationerna ligger därför önskemålet om en minskad produktion nära till hands. Om produktionen minskas tillräckligt, bortfaller exporten och betalningen per producerad enhet kommer upp till den höjd, vilken motiveras av det inhemska marknadsläget i och för sig. Ett förbättrat prisläge måste emellertid normalt medföra ökad produktion. Ett höjande även av det inländska konsumentpriset medför inskränkning av hemmakonsumtionen. För att kunna avyttra ett genom sådana förändringar uppkommet varuöverskott lära producenterna ånyo få tillgripa export eller prissänkning. Det senare skulle endast kunna undvikas genom på konstlad väg genomförd produktionsminskning.

Råvaruunderlaget för den animaliska produktionen utgöres huvudsakligen av inom landet framställt foder i form av bete, hö, halm, rotfrukter, fodersäd och kli samt importerat foder, väsentligen oljekakor och majs. En minskad animalieproduktion är icke tänkbar utan att även fodertillgången minskas. Mera djupgående inskränkning av importen av fodermedel torde icke kunna ske annat än genom statens ingripande.

Förmodanden om, att den enskilde lantmannen i känslan av solidaritet med sina yrkesbröder utan ekonomiskt direkt tvingande skäl skulle nämnvärt inskränka eller avstå från användandet i nötkreaturens foderstat av ett sådant fodermedel som oljekakor, torde icke ha sin motsvarighet i verkligheten. De äggviterika oljekakorna utgöra i stor utsträckning en nyckel till det hemmaproducerade fodrets ekonomiska användning. Genom för liten användning av äggviterikt foder försämras utnyttjandet av övriga fodermedel. Användandet av oljekakor kommer därför alltid att ha sin lockelse. Redan i nuvarande situation ha oljekakorna anseende som foderstatens dyrbaraste komponent, varför användningen gärna hålles så låg som situationen medgiver. Lantmännen arbeta ivrigt på att förminska sin förbrukning av oljekakor. Ledstjärna härvidlag är emellertid ej en sänkt produktion utan frigörelse från beroendet av det dyra inköpta fodret. De metoder, som härvid komma till användning, äro delvis

av den art, att de dels öka det hemmaodlade fodrets äggvitehalt men därtill stegra foderproduktionens allmänna näringsinnehåll och därigenom i någon mån bidraga till att öka underlaget för mjölkproduktionen. Sistnämnda ökning lär dock icke vara så stor att den kvantitativt helt kompenserar samtidig minskning av oljekaksinköpen.

För att jordbrukarna i större utsträckning på grund av sänkt oljekaksförbrukning skola minska sin mjölkproduktion (och därmed även produktionen av nötkött) torde fordras ransonering av eller starkt höjda priser på oljekakorna. Ingendera av dessa utvägar kan beträdas utan statsmakternas medverkan.

Med avseende på den animalieproduktion, vilken i form av svinuppfödning och fjäderfäskötsel sker på grundval av importerad fodersäd, ligga förhållandena något annorlunda till. Importfodret intager här ej samma nyckelställning, som oljekakorna göra i nötkreatursskötseln. För den i södra Sverige på de mindre brukningsdelarna särskilt betydelsefulla svin- och hönsskötseln är den inköpta fodersäden ett viktigt hjälpmedel. Det mindre jordbruket, vilket som regel har en relativt mycket omfångsrikare husdjursskötsel än storbruket, är av tvånget att utnyttja brukarens arbetskraft och befintliga byggnader ofta nödgat att uppehålla en stor animalieproduktion. Så länge denna produktion är ett nödvändigt underlag för vederbörande brukares existens, kan någon frivillig inskränkning av dess omfång ej väntas. Att övriga jordbrukare, vilka icke äro omedelbart beroende av sin svin- och hönsskötsel, i längden skulle vara villiga hålla tillbaka sin produktion, medan de beroende småbrukarna profiterade av produktionsminskningen, är knappast tänkbart. Även beträffande svin- och hönsskötseln ligger därför till synes enda sättet att minska produktionens omfång i höjning av importfodrets relativa pris. En dylik höjning ligger dock icke inom gränsen för producentorganisationernas möjligheter. Med hänsyn till småbrukarnas ekonomi måste också en eventuell sådan höjning ske med försiktighet.

En omedelbar minskning på frivillighetens väg av den animaliska produktionen synes enligt den anförda uppfattningen icke möjlig. Först genom påverkan genom reella orsaker kan en sådan minskning väntas ske. Så länge den inhemska foderproduktionen är orubbad till sin storlek och åtkomsten av importerade fodermedel icke försvåras, kan den animaliska produktionen betraktas som en i det närmaste given storhet. Då producentorganisationerna i och för sig själva icke kunna öva inflytande på fodermedelsimporten, skulle deras enda möjlighet till minskning av animalieproduktionen ligga i en begränsning av den inhemska foderodlingen. En strävan i sistnämnda riktning återigen lär kunna påräkna resultat, först sedan den för foderproduktion hitintills begagnade jorden kan beredas mera lönande användning. Det sistnämnda är liktydigt med en relativ stegring av de säljbara vegetabiliernas (egentligen brödsädens och sockerbetornas) pris. Beträffande sockerbetspriset kan genast konstateras, att världsmarknadens läge är sådant, att en höjning utöver det i Sverige f. n. gällande endast är möjlig vid aktiv medverkan från statens sida. Brödsädesodlingen i Sverige åtnjuter skydd i form av tull och inmalningstvång, varjämte av statsmakterna reglerade stödköp kunna företagas, när marknaden synes hotad. Under åren 1930 till och med 1935 låg enligt lantbrukssällskapets noteringar priset på svenskt vete högre än detsamma för billigaste utländska sort inklusive tull. Under åren 1936 och 1937 har förhållandet varit omvänt. Det senare året var skillnaden under vissa månader till och med större än tullen. Att för framtiden räkna med att export av brödsäd från Sverige normalt skulle kunna bliva vinst-

givande torde icke vara tillrådligt. Vid normal hektarskörd och den brödsädesareal, som i Sverige odlades under åren 1936 och 1937, torde under förutsättning av fortsatt inmalning av utländskt vete i samma proportioner, som varit fallet under senare år, icke finnas rum för utvidgad inländsk brödsädesodling. Inomlandsproduktionen och den nödvändiga importen motsvara tillsammantagna den normala förbrukningen.

Om råg- och vetearealen samt därmed brödsädesproduktionen likväl ökades, kunde emellertid tänkas, att det uppkomna överskottet omhändertoges av jordbrukarsammanslutningarna och exporterades samt att de förluster, vilka spannmålsexporten medförde för jordbruket i dess helhet, härvid bleve mindre än de offer, vilka uppehållandet av den på nuvarande arealanvändning fotade animalieproduktionen kräver. En sådan tanke måste dock grundas på uppfattningen, att Sverige jämfört med de produktionsländer, vilka äro bestämmande för världsmarknadens prisläge, har naturliga betingelser, som äro relativt gynnsammare för brödsädesodling än för animalieproduktion. En sådan uppfattning torde icke ha sin motsvarighet i verkligheten. Inskränkning av den svenska foderproduktionen synes därför liksom inskränkning av jordbruksproduktionen i dess helhet synnerligen svåruppnåelig. Försök till sådan skulle utsätta den enskilde lantmannens solidaritet och ekonomiska instinkt för alltför svåra prov.

Starka producentorganisationer ha dock andra medel än produktionsminskning att tillgå i sin strävan efter höjda inlandspriser. En organisation, som behärskar tillräckligt stor del av den inländska produktionen och är fri från konkurrens utifrån, kan nämligen tänkas höja prisen inom landet samt taga konsekvenserna av medföljande minskning av konsumtion och stegring av produktion. Det uppkomna varuöverskottet kan exporteras till priser betydligt under det inhemska samtidigt som betalningen per enhet för totalproduktionen ökar; alltså samma princip, som härovan ifrågasattes beträffande ett med konst framkallat brödsädesöverskott. Ju mindre relativ andel av totalproduktionen, som behöver exporteras, desto större blir förtjänsten. Vid denna anordning komma samtliga till organisationen anslutna producenter att få bära sin del av den med exporten förenade förlusten. Icke anslutna producenter däremot, som sälja till andra än organisationen, kunna för sina varor taga ut hela inlandspriset. Det måste därför te sig lockande för en jordbrukare att utträda ur sin förening och på andra vägar avyttra sina alster. Ju högre organisationen skruvar upp priset inom landet och därigenom åstadkommer en större skillnad mellan den ersättning, som anslutna och icke anslutna producenter kunna påräkna, desto större blir denna frestelse och desto starkare hotad blir hela organisationens existens. Redan häri ligger en garanti för övriga samhällsgrupper att besparas uppenbara prisövergrepp. Det skisserade exemplet gäller givetvis i lika hög grad för den lokala marknaden för konsumtionsmjölk som för hela riket beträffande vilken lantmannaprodukt som helst. Den under senare år tydligt stärkta samhörighetskänslan bland jordbrukarna torde likväl göra, att en måttlig prisdifferentiering av antytt slag, som beträffande lokala mjölkmarknader redan finnes genomförd, kan få mera allmän aktualitet.

Även en sådan prispolitik från producentorganisationernas sida, vilken räknar med höjning av inlandsprisen och samtidig förstoring av exporten till underpriser, synes emellertid ogenomförbar utan statens samtycke och medverkan. För producenterna måste önskan vara att höja prisen över världsmarknadsnivån. Detta kan icke lyckas utan att inlandsmarknaden för jordbruksprodukter skyddas med hjälp av tullar eller acciser. Då avvägandet av de senares höjd

helt ligger i statsmakternas hand, tyckas icke jordbrukarna som isolerad samhällsgrupp ha möjlighet att annat än i mycket begränsad omfattning självständigt påverka prisläget. Däremot lära producentorganisationerna ha resurser att uppnå största möjliga utnyttjande av de stödåtgärder, som statsmakterna anse befogade.

Möjligheter att övertaga den statliga regleringen. Enligt den ovan lämnade redogörelsen levereras icke mindre än 80 procent av rikets hela saluöverskott av mjölk från jordbrukare anslutna till Svenska mejeriernas riksförening. Riksföreningens stadgar äro så avfattade, att medlemmarna efter beslut av föreningsstämman kunna åläggas att till föreningen erlägga prisutjämnings- och organisationsbidrag med högst 2 öre per kg för all av medlemmen invägd mjölk. I och med ovan anförda betydande anslutning samt sistnämnda stadgande har riksföreningen vissa förutsättningar att på egen hand genomföra reglering av mjölkmarknaden.

De i sammanställningen å sid. 397 angivna uppgifterna kunna tjäna som underlag vid bedömandet av mejeriorganisationens möjligheter att övertaga mjölkregleringen. Sammanställningen, i vilken vissa schematiseringar företagits, grundar sig, vad den avgiftspliktiga mjölkens mängd och dess fördelning på produkt- och konsumtionsmjölk beträffar, på de faktiska förhållandena under år 1936. Vid beräknandet av mjölkregleringens inkomster har avgiftens storlek ansetts vara 2 öre per kg mjölk under hela året.[1] Varken vid beräkningarna över influtna medel eller över kostnaderna har hänsyn tagits till lantsmöret. Ej heller har hänsyn tagits till de ränteinkomster, som eventuellt inflyta. Då en genom mejeriorganisationen på egen hand genomförd reglering icke kan räkna på inkomster i form av acciser och importavgifter ha dessa helt uteslutits i ifrågavarande alternativ, B. Kostnaderna för administration, propaganda och importbidrag äro de verkliga i alternativet A. I B ha inga importbidrag ansetts ha blivit utbetalade. Vad pristilläggen för export beträffar, ha de obetydliga belopp, som utgå för ost och mjölk, lämnats utan avseende. För smöret har i sammanställningens övre del (I) räknats med ett exporttillägg av jämnt 50 öre för kg; exportkvantiteten är den under 1936 verkliga.

Vid övergång från statlig (alt. A) till enskild (alt. B) mjölkreglering bortfaller givetvis allt tvång för till mejeriorganisationen icke anslutna producenter att betala avgift. Mjölkregleringens inkomster — och i mindre mån även utgifter — komma att ändras därhän, att efter smörexporttilläggets utbetalande i alternativ B återstår endast 37.81 miljoner kronor att utdela som prisutjämningsbidrag. Vid statlig reglering är motsvarande belopp 67.58 miljoner kronor. Utslaget på den avgiftsbetalande produktmjölken betyder detta att återbäringen i alternativ A blir 3.4 öre, i alternativ B 2.2 öre per kg. Enligt alternativ A, där samtliga producenter betala avgift varjämte accis- och avgiftsmedel ingå i regleringskassan komma alla produktmjölksleverantörer att få sin nettobetalning per kg mjölk höjd med (3.4 — 2.0 =) 1.4 öre. I alternativ B komma de till organisationen icke anslutna produktmjölksproducenterna att varken betala avgift eller erhålla återbetalning; de anslutna däremot betala 2 öre per kg och erhålla 2.2 öre tillbaka. Mjölklikviden höjes sålunda med 0.2 öre per kg. Då i bägge fallen regleringsanordningen kan beräknas höja det inhemska produktmjölkpriset med 2 öre, skulle ju även i alternativ B föreligga en påtaglig vinst för jordbrukarna. Det anförda gäller emellertid endast producenterna av produktmjölk. I alter-

[1] I verkligheten var den 1.5 öre pr kg under november och december 1936.

	Totalt	Därav anslutet till Sv. mejeriernas riksförening
Invägt vid mejeri, 1 000 ton	2 720	2 404
Deklarerad konsumtionsmjölk ej levererad genom mejeri, 1 000 ton	117	—
S:a avgiftspliktig mjölk, 1 000 ton	**2 837**	**2 404**
Därav produktmjölk, 1 000 ton	2 008	1 755
I.	A. Statlig reglering	B. Enskild reglering genom S. M. R.
Mjölkavgift à 2 öre/kg inbringar, miljoner kronor	56.74	48.08
Margarin- och kraftfoderaccis, miljoner kronor	20.97	—
Importavgifter, miljoner kronor	0.42	—
S:a inkomster, miljoner kronor	**78.13**	**48.08**
Avgår administration etc., miljoner kronor	0.92	0.64
Disponibelt för reglering, miljoner kronor	**77.21**	**47.44**
Smörexport, ton	19 260	19 260
Smörexporttillägg à 50 öre/kg, miljoner kronor	9.63	9.63
Återstår till prisutjämning, miljoner kronor	67.58	37.81
Prisutjämningsbidrag per kg, produktmjölk, öre	3.4	2.2
all avgiftspliktig mjölk, öre	2.4	1.6
II.		
Förutsättningar som under I men smörexporttillägg av 1: — kr. per kg och export av 25 980 ton smör		
Smörexporttillägg à 1: — kr/kg, miljoner kronor	—	25.98
Återstår till prisutjämning, miljoner kronor	—	21.46
Prisutjämningsbidrag per kg, produktmjölk	—	1.2
all avgiftspliktig mjölk	—	0.9

nativ B har antagits, att producenterna av konsumtionsmjölk, i likhet med vad som är fallet i det aktuella alternativ A, avstå hela sin inbetalade avgift, vilken går till produktmjölken. Detta sker för närvarande med stöd av statens auktoritet. I händelse av det statliga tvångets upphörande, måste väntas, att en stor del av de organiserade konsumtionsmjölkproducenterna bleve ohågade att göra detta offer. I sådana fall, där redan nu konsumtionsmjölkproducenterna genom organisationernas egna åtgöranden måste göra övriga jordbrukare delaktiga av sitt överpris, har dylik obenägenhet tagit sig tydliga uttryck. Ett mera allmänt utträde av konsumtionsmjölkproducenter ur organisationen efter det den senare övertagit mjölkregleringen torde leda till priskrig mellan organisationen och frileverantörerna, varigenom prisen på produkt- och konsumtionsmjölk närmas till varandra. För stabiliteten hos en enskild organisation, som övertager mjölkregleringen, synes det vara betydelsefullt att försiktighet iakttages beträffande differentiering mellan produkt- och konsumtionsmjölkpris. Slopandet av all konstlad differentiering, d. v. s. att prisutjämningsbeloppen delades lika på all avgiftsbetalande mjölk, skulle i alternativ B medföra, att återbäringen stannade

vid 1.6 öre per kg. Detta betyder att varje till organisationen ansluten mjölkproducent får en nettobetalning, vilken med (2.0 — 1.6 =) 0.4 öre understiger vad en icke ansluten producent kan påräkna. Huruvida jordbrukarnas samhörighetskänsla är stark nog att hålla dem kvar i organisationen samt avstå från en ögonskenlig vinst av 0.4 öre per kg mjölk, kan endast erfarenheten visa.

I undre delen av sammanställningen (II) på sid. 045 angivas hur förhållandena uppskattningsvis skulle te sig efter en på grund av exporttilläggets ökning med 50 öre per kg skedd lika stor prisstegring på smör inom landet. Smörprisets höjning har antagits medföra en inhemsk konsumtionsminskning om 10 procent, varvid exporten ökats med samma kvantitet. Fördelning på endast produktmjölken av de under dessa förutsättningar disponibla prisutjämningsmedlen, innebär en återbäring av 1.2 öre per kg mjölk. De anslutna producenterna av konsumtions- respektive produktmjölk erhålla alltså en nettobetalning för sin mjölk, som med 2 respektive 0.8 öre understiger vad de icke anslutna kunna tillgodoräkna sig. Att de tillgängliga prisutjämningsmedlen slås ut på all avgiftsbetalande mjölk, betyder att återbäringen blir 0.9 öre per kg och att de oanslutna få netto 1.1 öre per kg mera för sin mjölk än de anslutna producenterna. Även i sin smörprispolitik måste en mjölkreglerande enskild organisation synbarligen gå fram med stor försiktighet, såvida icke den egna existensen skall hotas.

Diskussionen senast här ovan har i viss mån stött sig på de verkliga förhållandena under år 1936. Av villkoren under ett enstaka år böra icke alltför långtgående slutsatser dragas. Emellertid är av de år, för vilka fullständig redogörelse ännu föreligger 1936 det, som krävt det minsta beloppet för exporttillägg och som lämnat det största överskottet att fördelas som prisutjämningsbidrag. Villkoren för en mjölkreglerings framgångsrika genomförande synas därför under året ifråga särskilt gynnsamma.

I det senast förda resonemanget har antagits, att mjölkregleringens inkomster av kraftfoder- och margarinaccis skulle upphöra, sedan regleringen övertagits av producenternas egna sammanslutningar. Härvid har ock den stillatigande förutsättningen gjorts, att kraftfoder- och margarinpris förblivit orubbade jämfört med förhållandena under den statliga regleringen. Det torde nämligen icke möta något formellt hinder, att de kraftfoder- och margarinfördyrande bestämmelserna förbliva i kraft varvid accisinkomsterna flyta till statskassan. Slopas däremot acciserna, måste en förstoring av såväl kraftfoderförbrukning och mjölkproduktion som margarinkonsumtion väntas. Den senare medför minskning av smörförbrukningen. Efter dylika förändringar kunna förutsättningarna för mjölkregleringen i hög grad försvåras.

Den statliga regleringen av slaktdjursmarknaden består väsentligen i skydd mot utländsk konkurrens samt i ett undandragande av förefintligt kött- och fläsköverskott från försäljning inom landet. Det senare sker genom utbetalande av pristillägg i en eller annan form, vartill medel erhållas genom avgifter upptagna vid införsel av kött och fläsk samt havre och majs m. fl. fodermedel samt under vissa förhållanden vid exporten av bacon till England. Tidigare ha medel anskaffats även genom upptagande av s. k. slaktdjursavgift. Dessa inkomstkällor äro i stort sett helt och hållet av sådan art, att de vid upphörande av statens direkta medverkan vid regleringen skulle sina. Undantag mot denna regel utgöres i viss mån av de medel, som härflyta ur det merpris utöver det inländska, vilket tidtals erhålles vid baconexporten till England. Denna export

grundar sig på avtal mellan statsmakterna i Sverige och England samt förutsätter, att därvid fastställd varukontingent också fylles. För att säkerställa de uppställda villkorens uppfyllande har Kungl. Maj:t tillerkänt Svenska exportslakteriernas förening u. p. a. ensamrätt att utföra bacon till England. Föreningen har samtidigt förbundit sig tillse att kontingenten alltid fylles. Ehuru staten sålunda medverkar vid ordnandet av denna export, synes likväl intet hinder finnas för, att på här ifrågavarande väg utvunna medel även efter den statliga regleringens upphörande av exportörerna överlämnades till en hela landet omfattande producentorganisation, vilken eventuellt övertoge regleringen av den svenska slaktdjursmarknaden. Huruvida några medel inflyta eller ej på denna väg är emellertid ytterst osäkert. Det från svensk sida opåverkbara prisläget i England är i mycket avgörande härför. En på enskild väg genomförd reglering av slaktdjursmarknaden kan i varje fall endast i mycket liten grad grunda sin verksamhet på medel härflytande från baconexporten.

Under budgetåren 1935/36 och 1936/37 togos ur jordbrukets prisregleringsfond något mera än 3 miljoner kronor i anspråk för slaktdjursregleringen. Ett belopp av denna storlek skulle i och för sig utan alltför stora svårigheter kunna drivas upp inom den nuvarande slaktdjursorganisationen. Per kg av allt inom organisationen under år 1936 och 1937 uppslaktat kött och fläsk skulle uttaxeringen belöpa sig till respektive 2.5 och 2.2 öre. Som tidigare anförts gick under åren 1936 och 1937 genom slakteriorganisationen en kvantitet, som motsvarade omkring 63 procent av allt inom landet besiktigat kött och fläsk. Huruvida producenterna av dessa 63 procent äro i besittning av en så stark solidaritetskänsla, att de per kg producerat kött och fläsk vilja bära ett offer av nyssnämnd storlek, medan övriga 37 procent utan egna uppoffringar profitera av stödet, kan icke på förhand avgöras.

Den statliga regleringen av äggmarknaden tillgår i stort sett på samma sätt som beträffande slaktdjursmarknaden. Det väsentliga är att överskottskvantiteter undandragas den inländska marknaden med hjälp av exporttillägg, vartill medel hämtas ur jordbrukets prisregleringsfond. Under budgetåren 1935/36 och 1936/37 användes för ändamålet respektive 632 000 och 1 436 000 kronor. Uppehållandet av stödet i samma omfattning, som under de nämnda åren, genom exempelvis Svenska ägghandelsförbundet skulle, beräknat på den kvantitet ägg, som under 1936 omsattes inom förbundet, kräva en uttaxering av respektive 9.9 och 22.5 öre per kg. Endast 20 procent av jordbrukets beräknade saluöverskott gick genom förbundet. Även om det senare alltså har betydande utvecklingsmöjligheter torde det icke inom överskådlig framtid på egen hand kunna driva en marknadsreglering, som på ganska långt när närmar sig den nuvarande statliga.

Av olika åtgärder, som ingå i gällande stödanordningar för den svenska brödsädesmarknaden är det endast stödköpen, som skulle kunna övertagas av en producentorganisation. Stödköpen hava dock knappast någon betydelse såvida icke importen regleras eller inmalningstvånget upprätthålles. Intet tyckes dock hindra att de senare anordningarna bli bestående samtidigt som en producentorganisation på egen risk övertager stödköpen. Under normala förhållanden, varmed här avses 1936 och 1937 års brödsädesarealer, 1931/35 års hektarskördar och förbrukning inom landet samt inmalning av 90 procent svensk spannmål vid mjöltillverkningen, skulle inhemsk produktion och konsumtion

av brödsäd ungefär motsvara varandra. På en producentorganisation, som under dessa omständigheter övertoge de prisreglerande stödköpen, skulle tydligen icke ställas några större krav. Hektarskördarna kunna emellertid växla ganska starkt. Med 1934 års hektarskördar men i övrigt samma villkor, som nämnts ovan, skulle inom landet uppstå ett brödsädesöverskott på inemot 150 000 ton. Ett frigörande av det inländska prisläget från världsmarknadens inflytande förutsätter tydligen att sistnämnda kvantitet med större eller mindre förlust exporterades. Den sammanslutning, som närmast skulle kunna komma ifråga härför, vore riksförbundsorganisationen. Genom de till densamma anslutna centralföreningarna omsattes i medeltal för åren 1935 och 1936 sammanlagt ungefär 250 000 ton spannmål. Häri ingår dock inhemsk fodersäd till obekant mängd. Om spannmåls- och lagerhusföreningarna samarbetat med centralföreningarna hade den gemensamt omsatta kvantiteten ökats med omkring 30 000 ton brödsäd. Den av organisationerna behärskade kvantiteten är så pass liten att det för desamma vid mera nämnvärt lägre ut- än inlandspriser måste vara förenat med betydande svårigheter att genomföra en prisreglering.

I skrivelse till Konungen den 17 december 1937 framförde Svenska lantmännens riksförbund förslag om att regleringsanordningarna på brödsädesmarknaden skulle för framtiden anförtros åt förbundet. Detsamma skulle därvid omhänderhava statens beredskapslager av brödsäd samt under kontroll från statens sida ombesörja den export, som kunde anses önskvärd med hänsyn till läget på den inhemska brödsädesmarknaden. Eventuell export skulle från statens sida stödjas genom utförselbevis och utbetalande av exportpremier. Det förut gällande stödköpsförfarandet skulle sålunda modifieras därhän att köpen icke så mycket företogos i avsikt att inlägga spannmålen i lager som i direkt syfte att exportera densamma. Då riksförbundet likväl ansåg, att de statliga utförselbevisen och exporttilläggen borde vara en grundförutsättning för det skisserade systemets genomförande, kan detsamma näppeligen anses utgöra exempel på förslag till en producentorganisations självständigt genomförda prisreglering. Förslaget har icke heller lett till någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Den nuvarande sockerregleringen uppbäres i stort sett av Svenska sockerfabriksaktiebolaget. Detta har av staten tillerkänts ensamrätt till införsel av socker. I gengäld förbinder sig bolaget att inbjuda jordbrukarna till teckning av kontrakt angående sockerbetsodling i enlighet med grunder, som godkänts av riksdagen. Betodlarnas centralförening spelar härvid endast rollen som språkrör för odlarnas intressen. Så länge importmonopolet ligger hos sockerbolaget har en producentorganisation inga förutsättningar att övertaga regleringen. Ett eventuellt övertagande av införselrätten för socker skulle för organisationen visserligen medföra viss makt över marknaden för konsumtionsfärdigt socker, men vid en dylik eventualitet skulle sockerbolaget givetvis komma att lösas från sitt åtagande att till vissa pris inköpa sockerbetorna. Endast i händelse producentorganisationen kunde etablera ett förtroendefullt samarbete med sockerbolaget eller vore i besittning av eller kunde tänkas uppbygga egen industri- och distributionsapparat, som arbetade billigare än bolagets, skulle organisationen ha förutsättningar att övertaga regleringen.

Regleringen av potatismarknaden inskränker sig till industripotatisen. Beträffande stärkelsetillverkningen innebär regleringen åtgärder till motverkande av överproduktion, därigenom att licens kräves för tillverknings bedrivande. Brännerihanteringen gynnas genom åtgärder för säkrande av avsättning för

vissa spritkvantiteter. Regleringsbestämmelserna beträffande potatis för såväl stärkelse- som brännvinstillverkning innefatta föreskrifter, som möjliggöra även för andra än industrianläggningarnas delägare att leverera potatis dit. Regleringen bygger sålunda i mycket hög grad på statens maktspråk. Då icke heller någon organisation av större räckvidd finnes bland potatisodlarna, vilken kunde tänkas övertaga regleringen, saknar detta projekt intresse.

Tabell 1.

Antal mejerier länsvis och deras procentuella fördelning på andelsmejerier och övriga under åren 1925 och 1935.

Län	Stycken mejerier				Mejeriernas %-uella fördelning på			
	Andels	Övriga	Andels	Övriga	Andels	Övriga	Andels	Övriga
	År 1925		År 1935		År 1925		År 1935	
Stockholms stad	1	2	1	1	33	67	50	50
» län	9	9	11	6	50	50	65	35
Upsala	13	16	15	4	45	55	79	21
Södermanland	40	16	32	4	71	29	89	11
Östergötland	49	38	49	28	56	44	64	36
Jönköping	9	79	24	64	10	90	27	73
Kronoberg	8	27	32	32	23	77	50	50
Kalmar	65	30	88	14	68	32	86	14
Gotland	9	15	10	11	38	62	47	53
Blekinge	15	4	15	6	79	21	71	29
Kristianstad	60	29	63	23	67	33	73	27
Malmöhus	54	50	55	39	52	48	59	41
Hallands	45	16	59	11	74	26	84	16
Gbg:s o. Bohus	4	12	7	12	25	75	37	63
Älvsborgs	13	122	30	81	10	90	27	73
Skaraborgs	21	421	34	284	5	95	11	89
Värmlands	12	14	12	7	46	54	63	37
Örebro	27	22	30	8	55	45	79	21
Västmanland	43	17	30	6	72	28	83	17
Kopparbergs	34	7	20	2	83	17	91	9
Gävleborgs	22	10	26	4	69	31	87	13
Västernorrlands	14	6	10	—	70	30	100	—
Jämtlands	35	11	27	14	76	24	66	34
Västerbottens	45	1	18	8	98	2	69	31
Norrbottens	26	1	25	—	96	4	100	—
Hela riket	**673**	**975**	**723**	**669**	**41**	**59**	**52**	**48**

Tabell 2.

Den invägda mjölkens och mjölkleverantörernas procentuella fördelning inom länen på andelsmejerier och övriga mejerier under åren 1925 och 1935.

Län	Av den länsvis invägda mjölken gick till				Av mjölkleverantörerna inom länen lämnade till			
	Andelsmejerier, %	Övriga mejerier, %	Andelsmejerier, %	Övriga mejerier, %	Andelsmejerier, %	Övriga mejerier, %	Andelsmejerier, %	Övriga mejerier, %
	År 1925		År 1935		År 1925		År 1935	
Stockholms stad	86	14	79	21	84	16	92	8
» län	76	24	78	22	73	27	78	22
Upsala	45	55	97	3	49	51	90	10
Södermanland	82	18	98	2	82	18	98	2
Östergötland	85	15	88	12	84	16	84	16
Jönköping	37	63	68	32	37	63	65	35
Kronoberg	26	74	72	28	33	67	70	30
Kalmar	87	13	93	7	85	15	93	7
Gotland	60	40	67	33	57	43	65	35
Blekinge	89	11	95	5	90	10	95	5
Kristianstad	86	14	91	9	86	14	90	10
Malmöhus	72	28	71	29	78	22	80	20
Hallands	81	19	93	7	82	18	90	10
Gbg:s o. Bohus	11	89	49	51	49	51	72	28
Älvsborgs	37	63	72	28	32	68	72	28
Skaraborgs	20	80	38	62	20	80	37	63
Värmlands	75	25	91	9	78	22	93	7
Örebro	78	22	93	7	78	22	94	6
Västmanland	88	12	98	2	91	9	99	1
Kopparbergs	86	14	98	2	87	13	96	4
Gävleborgs	83	17	96	4	89	11	100	—
Västernorrlands	88	12	100	—	94	6	100	—
Jämtlands	63	37	70	30	68	32	72	28
Västerbottens	64	36	49	51	78	22	55	45
Norrbottens	99	1	100	—	99	1	100	—
Hela riket	**71**	**29**	**80**	**20**	**69**	**31**	**79**	**21**

Tabell 3.

Till Svenska Mejeriernas Riksförening u. p. a. anslutna mejeriförbund och fusioner samt deras medlemsantal[1] och invägda mjölkmängd år 1936.

	Medlemmar	Invägd mjölk 1 000 ton
Mjölkcentralen	169	491
Stockholms läns mejeriförbund	7	49
Uppsala » »	4	10
Södermanlands läns mejeriförbund	6	11
Östergötlands » »	45	85
Jönköpings » »	25	101
Kronobergs » »	39	57
Tjustbygdens mejerikrets	15	28
Sevede och Tuna läns mejerikrets	10	13
Södra Kalmar läns mejeriförbund	65	107
Gotlands mejeriförbund	15	50
Blekinge »	14	53
Nordöstra Skånes mejeriförbund	29	103
Sydöstra Skånes »	31	147
Sydvästra Skånes »	62	297
Nordvästra Skånes »	44	158
Västsvenska mejeriernas centralförbund	91	345
Skaraborgs läns mejeriförbund	79	243
Värmlands mejeriförbund	8	48
Örebro läns mejeriförbund	16	86
Västmanlands läns mejeriförbund	14	31
Dalarnas mejeriförening	37	47
Gävleortens mejeriförening	15	37
Norra och Västra Hälsinglands mejeriförbund	8	9
Mellersta Norrlands mejeriförbund	9	26
Jämtlands förenade mejerier	29	19
Umeå mejeriaktiebolag	7	22
Skellefteortens mejeriförening	5	13
Norrbottens läns producentförening	31	24

[1] Antalet mejeriföreningar eller mejeriföretag i mejeriförbunden, antalet driftsplatser tillhörande mejerifusionerna.

Tabell 4.

Slakteriföreningarnas medlemmar år 1937 samt deras uppslaktade kött- och fläskmängd år 1936. Besiktigat kött- och fläsk inom respektive föreningars verksamhetsområde.

Förening	A Antal föreningsmedlemmar år 1937	B Inom föreningens verksamhetsområde besiktigat kött och fläsk, ton	C Genom föreningen uppslaktat kött och fläsk, ton	D C i procent av B
Stockholmsortens slaktdjursförsäljningsförening u. p. a.	10 191	19 632	8 823	45
Lantmännens slakteriförening i Nyköping u. p. a.	1 714	3 227	1 620	50
Lantmännens andelsslakteriförening i Eskilstuna u. p. a. Norra Sörmlands andelsslakteriförening u. p. a.	2 363	3 650	2 686	74
Norrköpingsortens slakteriförening m. b. p. a.	3 070	4.556	3 158	69
Östergötlands andelsslakteriförening u. p. a.	10 713	17 029	10 483	62
Jönköpings läns slaktdjursförsäljningsförening u. p. a. ..	9 002	8 050	5 826	72
Kronobergs läns slakteriförening u. p. a.	8 817	5 673	4 426	78
Kalmar läns slakterier, förening u. p. a.	7 622	7 574	5 978	79
Gotlands andelsslakteriförening u. p. a.	4 002	3 348	2 708	81
Kristianstad-Blekinge svinslakteriförening u. p. a. .... Kristianstad-Blekinge kreatursslakteriförening u. p. a. ..	11 890	13 393	7 831	58
Föreningen skånska andelsslakterier u. p. a.	24 360	48 311	32 118	66
Halmstads slakteriförening u. p. a. ..... Hallands slaktboskapsförening u. p. a.	8 665	9 601	7 819	81
Mellersta Hallands slakteriförening u. p. a.	3 300	3 645	2 674	73
Västra Sveriges slaktdjursförsäljningsförening	19 931	17 584	10 259	58
Södra Älvsborgs läns slakteriförening u. p. a.	2 457	3 438	987	29
Skaraborgs läns slaktdjursförsäljningsförening u. p. a. ..	15 310	8 066	8 029	100
Värmlands slaktdjursförsäljningsförening u. p. a.	11 116	2 058	1 275[1]	62[1]
Örebro läns slakteriförening u. p. a.	5 594	5 567	1 231[2]	22[2]
Västmanlands läns andelsslakteriförening u. p. a. .... Heby andelsslakteriförening u. p. a.	3 633 163	4 133	3 353	81
Kopparbergs läns andelsslakteriförening u. p. a.	4 187	1 789	338	19
Gävleortens slaktdjursförsäljningsförening u. p. a.	4 356	2 659	—[3]	—
Medelpads och Norra Hälsinglands slakdjursförsäljningsförening u. p. a.	4 445		—[3]	—
Södra Ångermanlands slaktdjursförsäljningsförening u. p. a.	2 779		—[3]	—
Övre Ådalarnas slaktdjursförening u. p. a. ..... Örnsköldsviksortens slaktdjursförening u. p. a.	2 775 3 148	3 235[4]	301	9
Jämtlands slakteriförening u. p. a.	5 904	804	1 210	150
Västerbottens läns slakteriers centralförening u. p. a. ..	5 102	1 547	—[3]	—
Norrbottens slakteriförening u. p. a.	4 473	724	—[3]	—

[1] Föreningen började sin verksamhet den 15 juni 1936, under år 1937 uppslaktades 3 474 ton.
[2] Föreningen började sin verksamhet den 21 sept. 1936, under år 1937 uppslaktades 4 177 ton.
[3] Ingen verksamhet under 1936.
[4] Gemensam siffra för Hälsingland, Medelpad och Ångermanland.

Tabell 5.

Antalet medlemmar m. m. vid centralföreningarna år 1936.

Namn	Antal medlemmar	Ha åker inom handelsområdet å brukn.-delar över 2 ha	Ansluten åkerareal, ha	Procent av åkerarealen var ansluten	Ha åker per medlem
Mälardalens lantmannaförbund	997	255 000	40 789	16	40.9
Lantm:s handelsförening i Enköping	530	41 000	22 965	56	43.3
Sörmländska lantm:s centralförening	2 825	188 000	87 692	47	31.0
Östgöta-lantm:s centralförening	1 096	246 000	46 701	19	42.6
Jönköpings läns lantm:s centralförening	2 035	129 000	18 054	14	8.9
N. Kalmar läns lantm:s centralförening	542	62 000	11 879	19	21.9
Gotländska lantm:s centralförening	2 092	81 000	28 109	35	13.4
A.-B. Blekinge lantmannaförbund	—	69 000	—	—	—
Skånska lantm:s centralförening	5 659	559 000	111 335	20	19.7
Hallands lantm:s centralförening	4 875	143 000	61 515	43	12.6
V. Sveriges lantm:s centralförening	3 364	283 000	30 297	11	9.0
Skaraborgs läns lantm:s centralförening	4 450	316 000	89 517	28	20.1
Värmlands lantmannaföreningars centralförening	2 665	175 000	26 650[1]	15	10.0[1]
Örebro läns lantmäns centralförening	1 878	163 000	50 121	31	26.7
Arosbygdens lantmannaförbund	1 400	125 000	53 542	43	38.2
Medelpads lantmannaförbund	441	56 000	4 200[1]	8	9.5[1]
Ångermanlands lantmannaförbund	1 737	54 000	10 422[1]	19	6.0[1]
Lantm:s centralförening i Jämtlands län	1 973	61 000	10 938	18	5.5
Västerbottens lantmannaföreningars förbund	1 679	99 000	13 484	14	8.0
Norrbottens lantmannaförbund	1 224	55 000	6 124	11	5.0
Hela riket	**41 462**	**3 575 389**	**724 234**	**20**	**17.5**

[1] Uppskattat.

Tabell 6.

Lagringsutrymmen för spannmål och fodervaror.

Län	Lagringsutrymmen för spannmål och dylikt, ton		b i procent av a
	a totalt	b hos producent-sammanslutningar	
Stockholms	190 000	10 800	6
Upsala	24 000	7 200	30
Södermanlands	25 500	17 115	67
Östergötlands	94 400	19 000	20
Jönköpings	6 700	1 400	21
Kronobergs	—	—	—
Kalmar	48 600	11 350	23
Gotlands	14 600	10 825	74
Blekinge	18 300	15 400	84
Kristianstads	81 900	12 700	16
Malmöhus	216 500	40 350	19
Hallands	88 900	12 600	14
Göteborgs o. Bohus	34 800	4 500	13
Älvsborgs	9 000	—	—
Skaraborgs	37 200	24 900	67
Värmlands	9 700	3 000	31
Örebro	24 400	21 780	89
Västmanlands	25 400	12 160	48
Kopparbergs	1 500	—	—
Gävleborgs	9 900	—	—
Västernorrlands	2 650	2 650	100
Jämtlands	350	350	100
Västerbottens	3 860	3 860	100
Norrbottens	3 600	3 100	86
Hela riket	**971 760**	**235 040**	**24**

INNEHÅLLSFÖRTECKNING TILL BILAGA 2.

Sid.

Inledning 353

De olika branschernas organisationer 358

Mejeriorganisationen 358

Slakteriorganisationen 366

Inköps- och försäljningsföreningar 370

Spannmåls- och lagerhusföreningar 374

Ägghandelsorganisationen 375

Frukthandelsorganisationen 378

Organisationer för potatishandel 380

Betodlareföreningar 381

Skogsägareorganisationen 381

Producentsammanslutningarnas ställning till övriga handelsorgan 384

Producentsammanslutningarnas inverkan i merkantilt hänseende 386

Producentsammanslutningarnas möjligheter att av egen makt utöva djupgående inverkan på produktion, utbud och prisbildning samt att helt övertaga de statliga regleringarna 393

TABELLER:

1. Antal mejerier länsvis och deras procentuella fördelning på andelsmejerier och övriga under åren 1925 och 1935 402

2. Den invägda mjölkens och mjölkleverantörernas procentuella fördelning inom länen på andelsmejerier och övriga mejerier under åren 1925 och 1935 403

3. Till Svenska mejeriernas riksförening u. p. a. anslutna mejeriförbund och fusioner samt deras medlemsantal och invägda mjölkmängd år 1936 404

4. Slakteriföreningarnas medlemmar år 1937 samt deras uppslaktade kött- och fläskmängd år 1936. Besiktigat kött och fläsk inom respektive föreningars verksamhetsområde 405

5. Antalet medlemmar m. m. vid centralföreningarna år 1936 406

6. Lagringsutrymmen för spannmål och fodervaror 407

Bilaga 3.

Trust- och kartellagstiftning m. m. i vissa länder.[1]

Av Gustav Cederwall.

En översikt över trust- och kartellagstiftningen i olika länder kan läggas upp på flera olika sätt. I det följande kommer först att givas en mycket schematisk historisk översikt i inledningen. Därefter följa redogörelser för lagstiftning och rättspraxis i olika stater. Det är naturligt, att härvid huvudvikten lagts vid sådana länder, i vilka diskussionen varit särskilt omfattande och vilka framträtt som i särskild grad normerande även för andra. Detta gäller i viss mån för Förenta staterna och i rätt hög grad efter kriget för Tyskland och Norge. För en rad andra länder äro redogörelserna med nödvändighet mera summariska. Någon absolut fullständighet har icke eftersträvats och torde knappast ha varit vare sig möjlig eller behövlig i detta sammanhang. I en sista avdelning göras slutligen vissa sammanställningar, i vilka behandlingen av vissa frågor i de olika ländernas lagstiftning och rättspraxis jämföres. I den inledande avdelningen är sålunda materialet ordnat efter historisk följd, i den andra efter länder och i den sista efter sakfrågor.

I. Historisk översikt.

Då monopolbildningarna först uppmärksammades av lagstiftarna på grund av sin växande betydelse under ett rätt sent skede av industrialiseringsprocessen, var det utpräglat liberala tankegångar som dominerade diskussionen. Monopolbildningarna framstodo som hinder för den obegränsade frihet, som ansågs leda till största möjliga välstånd för nationen. Exempel på denna inställning äro de tidigaste antitrustlagarna i Förenta staterna (Inter-state Commerce Act 1887 och Sherman-Act 1890). Dessa riktade sig inte endast mot oskäligt utnyttjande av monopolställningar. Det var själva strävan att åstadkomma monopolbildningar, som förklarades lagstridig. I sin stränghet kunde denna princip knappast i längden upprätthållas. Patentlagarna kommo att möjliggöra undanflykter från antitrustlagarna, tolkningen modifierades efter hand och tillämpningen visade en hög grad av ineffektivitet. Det var inte så lätt att med ett domslut upplösa en trustbildning. Lagstiftningen torde likväl ha inneburit en viss reaktion mot monopolmissbruk och verkat hämmande på utvecklingen. — Förenta staternas antitrustlagstiftning blev under förkrigstiden förebilden för liknande lagstiftning i Australien och Nya Zeeland. Lagar av samma typ tillkommo i Argentina och Kanada 1923 samt i Mexico 1926. I andra länder kom lagstiftningen icke att särskilt ta befattning med monopolbildningarna. I viss utsträckning kunde dock en del orimliga utslag av monopolistisk verksamhet beivras efter andra lagar. Samtidigt fortgick den ekonomiska utvecklingen med starka tendenser till ökad monopolism.

[1] Denna översikt utarbetades i huvudsak på våren 1938 och har senare endast obetydligt överarbetats. Den av kriget föranledda lagstiftningen om kontroll över priserna och i vissa fall reglering av produktionen har helt lämnats å sido; för densamma återfinnas vissa upplysningar i propositionen om prisregleringslag till 1939 års urtima riksdag (nr 37).

Själva krigstiden (1914—18) är på grund av då rådande exceptionella förhållanden av mindre intresse. En mängd regleringsanordningar förekommo, vilka i de flesta fall gingo långt utöver kontrollen av monopolistiska företeelser. Sett ur här speciellt intresserande synpunkt kan det sägas, att krigstiden medförde en vittgående kontroll över prissättningen, ehuru denna kontroll var avsedd att vara endast tillfällig. Dessutom förekom ett samarbete mellan statsmakterna och näringslivets organisationer. I stor utsträckning blevo truster, karteller och andra sammanslutningar erkända av statsmakterna och använda som organ för regleringar av olika slag, givetvis under viss offentlig kontroll. Denna utveckling har åtminstone för en del länder varit av betydelse också för den följande tiden. — I Förenta staterna kompletterades 1914 de gamla antitrustlagarna med Clayton Act och Federal Trade Commission Act, varigenom ett organ tillskapades med uppgift att utöva fortlöpande kontroll över monopolistiska företeelser och kontrollera verkställigheten av avkunnade domar beträffande monopol. Dessa lagar inneburo rent formellt endast en komplettering av den tidigare lagstiftningen. I och med att de riktade sig mot vissa oskäliga sidor av monopolism, bekräftades emellertid den praxis, som domstolarna redan inaugurerat och som gick ut på, att endast orimliga konkurrensbegränsningar ansågos falla under antitrustlagarna. Vidare undantogos efter hand först sjöfarten (1916) och sedan utrikeshandeln (1918) från antimonopollagarnas giltighetsområde. För dessa näringsgrenar skulle en betydligt mera vidsträckt organisationsfrihet få förekomma. Även i andra länder träffades åtgärder, som kommo att bli bestående även för efterkrigstiden. Det går t. ex. en obruten linje från krigstidens priskontroll till trustlagen av år 1926 i Norge.

Särskilt de sista krigsåren kännetecknades av kraven på kontroll över privata monopol. Under varuknapphetens tid kommo prisstegringarna att mycket ofta tillskrivas företagens monopolpolitik även i fall, där helt andra orsaker främst framkallat dem. Så starkt hade intresset inriktats på monopolistiska företeelser att lagstiftarna icke fullständigt kunde ignorera deras existens. Däremot slog inställningen till dem ganska hastigt om. Socialiseringsförsöken strax efter kriget kommo i alla länder utom Ryssland av sig i portgången och lämnade föga spår efter sig. Några försök till tvångskartelleringar i Tyskland försvunno efter några år. I stället upplevde de liberala föreställningarna en renässans. Den lagstiftning, som nu kom till stånd, förbjöd visserligen inte truster och karteller — däri låg en viss motsättning till förkrigstidens strömningar — men många frågor, som monopolbildningarna reste, blevo föremål för en rättslig reglering. Den införde en viss offentlig kontroll över monopolbildningarna till skydd för företagarna, samhället och konsumenterna mot olika former av monopolmissbruk. I viss mån hade denna uppfattning redan kommit till uttryck i Förenta staternas lagstiftning år 1914. Nu låg den till grund för den tyska »Kartellverordnung» år 1923 och för den norska trustlagen 1926. Utmärkande för 1920-talets uppfattning är förutom det principiella erkännandet av monopolbildningarna samt deras ställande under en viss kontroll också en annan sak. Trust- och kartellagstiftningen betraktades som en tämligen fristående företeelse och förutom en viss offentlig kontroll — eller möjligheten till en sådan — avsåg den att låta företagarna åtnjuta största möjliga frihet.

På denna punkt inträffade en radikal brytning efter utbrottet av den stora depressionen 1929. Det blev under krisen mindre tal om att skydda konsumenterna än om att stödja företagsamheten. Det blev härvid omöjligt att diskutera kartellfrågorna fristående. De kommo att bilda led i de enskilda sta-

ternas ekonomiska politik. De offentliga regleringarna kommo att sträcka sig över hela näringsgrenar. I många fall stiftades särskilda lagar för att reglera en viss näring. Som exempel bruka nämnas Englands kolgruvelag 1930 och jordbrukslagar 1931 och 1933. För Sveriges del togo vissa jordbruksregleringar även formen av tvångskartelleringar; detta torde i viss mån kunna anses vara fallet med mjölkregleringen. Även andra liknande ingrepp förekommo såsom tvångskartelleringen av potatismjölstillverkningen och upprättandet av ett exportmonopol för gatsten. I en del länder fingo dessa strävanden uttryck i stiftandet av generella tvångskartellagar, som skulle underlätta dylika regleringsåtgärder. Här kan nämnas förändringen av den norska trustlagen 1932, vilken innebar ett steg i nämnd riktning, liksom förslagen till ytterligare ändringar, vilka skulle medföra längre gående befogenheter för trustkontrollen. Tvångskartellagar av generell omfattning tillkommo 1932 i Italien, 1933 i Tyskland samt 1935 i Belgien och Holland. Den Rooseveltska återhämtningslagstiftningen i Förenta staterna (National Industrial Recovery Act 1933) innehöll vid sidan av andra saker också detta element. Den upphävdes genom ett utslag av Högsta Domstolen 1935. — Vid sidan härav kan man nämna den skärpta kontroll över monopolistisk prisbildning, som under krisen genomfördes i åtskilliga stater, icke i första hand för att skydda konsumenterna utan som led i en deflationistisk penningpolitik. Den tyska prisövervakningen har härvidlag varit särskilt ingående. En rad länder fingo under denna tid kartellagar, vilka samtidigt innehöllo principerna från 1920-talet med bestämmelser om kontroll i olika avseenden och möjligheter till offentliga regleringar. Detta torde kunna sägas om lagstiftningen i Ungern 1931, i Bulgarien 1931 och 1936, i Danmark 1931 och 1937, i Polen och Tjeckoslovakien 1933, i Jugoslavien 1934 och 1935 och i Rumänien 1933 och 1937. Dessa lagar synas i viss mån ha haft den tyska kartellförordningen av 1923 och den norska trustlagen av 1926 till förebilder och ha kommit till stånd i samband med respektive länders deflations- och valutapolitik. Estland, Lettland och Litauen införde 1932 priskontrollagar i anslutning till den penningpolitiska utvecklingen och ha senare infört vittgående allmän kontroll över näringslivet. Priskontroll har åtminstone tidtals förekommit i Frankrike, Schweiz, Österrike och Portugal, och i några av dessa stater har införandet av en tvångskartellag diskuterats. Olikheterna mellan länderna äro under denna tid rätt stora och kunna endast förstås om de ses i samband med den ekonomiska politiken och den ekonomiska utvecklingen i de särskilda staterna.

Beträffande den allra senaste tidens tendenser torde en liknande sammanfattning vara ännu svårare. Det förefaller klart, att konjunkturförbättringen måste ha påverkat utvecklingen också på detta område. Sambandet mellan depressionen och trust- och kartellagstiftningen under denna har ju starkt understrukits. Men uppsvinget har varit mycket ojämnt och haft mycket olika karaktär i olika stater. Redan detta måste ha sin betydelse. Skulle vi likväl våga peka på några tendenser i de senaste årens utveckling, torde reaktionen mot vissa sidor av krispolitiken förtjäna framhållas. I Förenta staterna har återhämtningslagens upphävande och den därefter följande diskussionen markerat en återgång till äldre antitrustlagstiftning. I Norge har kritiken mot förslaget till utvidgning av trustlagen varit stark och tveksamheten om dess lämplighet eller behövlighet stor. De generella tvångskartellagarna ha i regel i de länder, där sådana införts, endast i begränsad utsträckning kommit till användning (ehuru de i många fall kunna ha kraftigt underlättat tillkomsten

av »frivilliga» karteller). Ett undantag bildar dock Tyskland, där den statliga regleringen av näringslivet blivit allt mera omfattande, förberedande den totala krigshushållningen. Behovet av kontroll över monopolbildningar har i många länder varit stort och flera länders kontrollorgan synas ha gjort flitigt bruk av dem tilldelad rätt att upplösa karteller. Innebörden i utvecklingen under senare delen av 1930-talet kan ännu icke bedömas och det finns anledning att varna mot mera bestämda slutsatser ur det anförda. I någon mån kan det dock tjäna att framhäva det tillfälliga i vissa sidor av depressionens lagstiftning på detta område.

II. Trust- och kartellagstiftning i olika länder.

1. Norge.

Av de nordiska länderna saknar Finland särskild trust- och kartellagstiftning. Sverige har sin lag om undersökning av monopolistiska företag och sammanslutningar av år 1925, vilken ger möjlighet till företagandet av särskilda undersökningar i fall, där monopolism kan anses föreligga. Företagen bli enligt lagen skyldiga att till undersökningsmyndigheten utlämna alla upplysningar med undantag av tillverkningshemligheter av teknisk natur. Regeringen avgör hur mycket av undersökningsmaterialet, som får offentliggöras; det övriga är hemligt under 25 år och undersökningsmyndigheten äger icke röja sådana hemligheter. Lagen innehåller inga som helst bestämmelser angående eventuella åtgärder i sådana fall, där missförhållanden blivit konstaterade. Det tillkommer regeringen att fatta beslut härom i varje särskilt fall, varvid man torde ha ansett, att rättelse skulle kunna åvägabringas genom att förhållandena påtalades i och med undersökningsresultatets offentliggörande. Vid behov kunna givetvis andra utvägar som t. ex. tulländringar av regeringen prövas. I Norge finnes sedan 1926 en särskild permanent trustkontroll, vilken i själva verket är en direkt fortsättning på krigstidens prisregleringar och den i samband därmed tillsatta priskontrollen. En utvidgning av trustkontrollens befogenheter företogs 1932 och ytterligare utvidgningar ha varit diskuterade. Danmark erhöll 1931 en lag om prisavtal, vilken kan sägas ligga emellan den svenska och den norska lagstiftningen. Lagen innehöll bestämmelser, som skulle möjliggöra företagandet av undersökningar rörande prisöverenskommelser i fall då klagomål anfördes inför undersökningsmyndigheten. Likheten med den svenska lagstiftningen ligger däri, att lagen endast innehåller bestämmelser rörande undersökningar; likheten med den norska däri, att ett särskilt organ för dessa undersökningar upprättades. För den händelse undersökningarna gåvo vid handen, att prisöverenskommelse kunde anses verka orimligt, skulle saken hänskjutas till allmän domstol, där talan skulle föras av »Rigsadvokaten». Orimliga prisöverenskommelser skulle vara förbjudna. Lagen visade sig rätt ohanterlig och ersattes med en ny lag om prisavtal av år 1937, vilken närmast har den norska trustlagen av 1926 som förebild. Under tiden hade emellertid också den för valutaregleringen grundläggande lagstiftningen tillförts vissa bestämmelser angående konkurrensreglerande överenskommelser.

Den norska trustlagens förhistoria. Strax före kriget hade beslut fattats om tillsättandet av en särskild trust- och kartellutredning i Norge. Först 1916 kom denna emellertid att utses och den började sitt arbete 1918. Följande år

framlade den ett förslag till lag, som skulle ge den befogenhet att inhämta alla behövliga upplysningar från företagen. Detta förslag blev också upphöjt till lag. Kommitténs utlåtande förelåg 1921 och innehöll förslag till upprättandet av en permanent trustkontroll.

Under tiden hade emellertid prisstegringarna lett till långtgående ingripanden från statsmakternas sida. 1917 utfärdades i samband härmed en förordning om plikt att meddela alla de upplysningar angående priser m. m., som behövdes för genomförandet av olika regleringar av varupriserna. De olika förordningarna härom samlades följande år till en lag om reglering av varupriserna, vari det heter:

§ 1. For at regulere prisene paa varer og andre gjenstander kan Kongen eller den han bemyndiger indtil videre fastsætte maksimalpriser, utstede forbud mot tilbakeholdelse av varer fra salg samt utfærdige forskrifter for produktionen og omsetningen og for virksomhet, som dermed staar i forbindelse, saasom bearbeidelse, istandsættelse, transport og bevertning.

§ 2. Enhver er forpligtet til at under samme ansvar som for vidner i straffesaker bestemt at meddele vedkommende myndigheter de oplysninger, som disse kræver til gjennemførelse av prisreguleringen og til kontrol med bestemmelsenes overholdelse. Under samme ansvar som for utlevering av bevismidler i straffesaker er enhver forpligtet til at utlevere vedkommende myndighet til granskning forretningsböker, fakturaer og andre forretningsdokumenter, som antages at være av betydning for undersökelsen.

Det synes närmast ha varit i enlighet med denna lag, som Statens prisdirektorat inrättades. 1920 följde så en »midlertidig lov om prisregulering m. v.». Här infördes offentlighetsprincipen i vidare mening; företagen voro icke endast skyldiga att på begäran lämna alla upplysningar; alla slags konkurrensinskränkningar skulle anmälas och registreras. »Monopol- og storbedrifter av enhver art samt alleslags sammenslutninger, avtaler og andre ordninger mellem næringsdrivende, som har til formål innskrenkninger i den frie konkurranse, blir å anmelde til Statens prisdirektorat. Anmeldelsene blir å innföre i et offentlig register. De nærmere bestemmelser herom treffes av Kongen eller den han bemyndiger.» En del tillägg till prisregleringslagen tillkommo under de följande åren.

Trustkommissionens förslag, som framlades 1921, blev föremål för diskussion och kritik. 1924 framlades en regeringsproposition till Odelstinget, vilken innehöll förslag till en lagstiftning av betydligt mindre vittgående art. Förslaget anknöt närmast till de yrkanden, som under diskussionen framförts av vissa näringsorganisationer. Detta förslag blev aldrig behandlat. Följande år framförde en ny regering en proposition, vars innehåll närmare svarade mot trustkommissionens förslag. Under behandlingen i Odelstinget företogos ytterligare en del förändringar, f. ö. med en vid avgörandet av de skilda bestämmelserna på olika sätt sammansatt majoritet. Sålunda tillkom »Lov av 12. mars 1926 om kontroll med konkurranseinnskrenkninger og om prismisbruk», vanligen kallad trustloven.

Den svenska trustlagstiftningskommitténs betänkande (1921) innehåller en redogörelse för trustkommissionens arbete och förslag. Vi kunna därför här direkt övergå till själva trustlagen.

Trustlagens innehåll. Lagen handlar om »prismisbruk og kontroll med konkurranseinnskrenkninger og gjelder privat og kommunal erhvervsvirksomhet, bortsett fra arbeide i andres tjeneste» (§ 1).

Kontrollmyndigheterna äro kontrollkontoret och kontrollrådet. Det senare består av 5 medlemmar, vilka jämte lika många personliga suppleanter utses av Konungen. Till medlem eller suppleant i kontrollrådet får icke utses någon, som är knuten till eller har betydande ekonomiskt intresse i ett företag med väsentligt inflytande på priserna på den norska marknaden, ej heller en ombudsman för en kartell eller deltagare i någon överenskommelse. Styrelseledamot eller tjänsteman i en sammanslutning av näringsidkare, vilken har till uppgift att tillvarataga viss grupps ekonomiska intressen, får ej heller vara medlem av kontrollrådet. En särskild besvärsnämnd på 5 personer, för vilka motsvarande bestämmelser skola gälla, tillsättes även. Därtill komma kommunala kontrollnämnder.

Kontrollkontoret kan kräva anmälningar av:[1]

1. Sammenslutninger mellem erhvervsdrivende, såfremt de har truffet eller har til formål å treffe bindende eller veiledende bestemmelser som tilsikter regulering av pris-, produksjons- eller omsetningsforhold, og som må anses for å være av betydning for markedsforhold her i landet.
2. Avtale og ordning som har formål eller virkning som under 1 nevnt.
3. Erhvervsdrivende som gjennem sin virksomhet har vesentlig innflydelse på prisene for vedkommende varer eller ydelser på det norske marked eller en større del av det.
4. Erhvervsdrivende som har eller forestår bedrift som enten er underavdeling av eller står under bestemmende innflydelse av utenlandsk bedrift eller en sammenslutning av utenlandske bedrifter som har vesentlig innflydelse på prisene for vedkommende varer eller ydelser i et eller flere land ... (§ 6).

Anmälningarna skola registreras. »Registreringen må utföres således, at den ikke påfører vedkommende erhvervsdrivende unødig ulempe eller skade» (§ 7). Aktiebolag, som deltager i överenskommelse, som nämnts i § 6, punkt 1 och 2, eller är av den art, som nämnts i § 6, punkt 3 och 4, skall, om dess aktiekapital eller förmögenhet överstiger 1 milj. kronor eller kontrollrådet eljest så bestämmer, årligen till kontrollkontoret insända vinst- och förlusträkning och balansräkning (§ 8).

Kontrollmyndigheterna få i lagen vittgående befogenheter att infordra upplysningar från företagen (§§ 10—12).

Kapitlet om »priser og fortjeneste» innehåller följande bestämmelser:

§ 13. Det er forbudt under erhvervsvirksomhet å ta eller kreve priser eller vederlag som må regnes for utilbørlige.

Kontrollrådet skal efter innstilling fra kontrollkontoret forby at der settes mindstepriser for videre salg, hvor disse kan antas å virke fordyrende.

§ 14. Finner kontrollrådet at der av en sammenslutning eller ved en avtale som nevnt i § 6, post 1 og 2, er fastsatt priser eller fortjenestesatser som er urimelige, eller at en erhvervsdrivende som nevnt i § 6, post 3 og 4, tar urimelig pris eller fortjeneste, kan rådet efter innstilling fra kontrollkontoret gi regulerende bestemmelser.

Det samme gjelder, om rådet finner at der ellers i et erhverv blir tatt urimelig pris eller fortjeneste, og at der ikke er tilstrekkelig virksom konkurranse.

Forinnen avgjørelse fattes i henhold til denne paragraf, bør representanter for vedkommende erhverv eller sammenslutning være gitt anledning til å uttale sig, såfremt dette ikke volder vesentlig forsinkelse av avgjørelsen.

§ 15. Alle som holder varer tilsalgs direkte til forbruker, skal så langt det er praktisk gjennemførlig enten merke varene med utsalgspris eller ha utsalgsprisene opslått på

[1] I de följande citaten tillämpas samma rättstavning, som kommer till användning i trustkontrollkontorets tidskrift »Trustkontrollen». Trustlagen finnes i sin helhet senast införd i nr 6/1939 av denna publikation.

en iøinefaldende plass på utsalgsstedet så opslaget lett kan leses av kundene. Merket må settes på varen selv eller på en fastheftet lapp eller på varens pakning.

Nærmere forskrifter om merking og prisopslag kan kontrollrådet gi efter innstilling fra kontrollkontoret.

Ett särskilt kapitel i lagen bär titeln: »Særlige forskrifter om sammenslutninger og konkurranseinnskrenkende avtaler» och innehåller följande paragrafer:

§ 16. Avtale om å være med i en efter § 6, post 1, meldepliktig sammenslutning, og avtale som nevnt i § 6, post 2, kan uten samtykke av kontrollrådet bare sluttes for en tid av høist ett år eller med en opsigelsesfrist av høist tre måneder.

§ 17. Blir en meldepliktig sammenslutning ikke meldt innen den foreskrevne frist, ophører medlemsplikten, til melding er gitt.

Blir en meldepliktig avtale eller ordning ikke meldt innen den foreskrevne frist, ophører den å være bindende, til melding er gitt.

§ 18. Inngir en erhvervsdrivende anbud hvor pris eller vilkår er fastsatt eller regulert ved avtale, stilltiende forståelse eller annen ordning med andre erhvervsdrivende, plikter han å oplyse om det i anbudet.

§ 19. Det er forbudt sammenslutninger av erhvervsdrivende å ilegge sine medlemmer bøter eller andre straffer for overtredelse av konkurranseregulerende bestemmelser som sammenslutningen har fastsatt, dersom bestemmelsen er urimelig eller det vilde stride mot almene hensyn å opretthold den ved tvangsmidler. Heller ikke må veksel, gjeldsbrev eller annen sikkerhet som er stillet for å sikre overholdelsen av slike bestemmelser, realiseres.

Kontrollrådet kan efter innstilling fra kontrollkontoret avgjøre med endelig virkning, hvorvidt bestemmelsen er av sådan art som foran nevnt.

Ovenstående bestemmelser får tilsvarende anvendelse på bøter eller andre straffer for overtredelse av konkurranseregulerende bestemmelser, som er fastsatt ved avtale mellem enkelte erhvervsdrivende innbyrdes samt for realisering av sikkerheter som er stillet for å sikre overholdelsen av slike bestemmelser.

§ 20. Konkurranseregulerende sammenslutning kan av kontrollrådet efter innstilling fra kontrollkontoret påbys opløst, såfremt det finner att den utøver en skadelig innflytelse på pris-, produksjons- og omsetningsforhold her i landet eller at dens virkemåte må anses utilbørlig. Påbudet bør inneholde nærmere bestemmelse om på hvilken måte opløsningen skal iverksettes.

Bestemmelsene i foregående avsnitt får tilsvarende anvendelse på konkurranseregulerende avtaler og ordninger og på konkurranseregulerende bestemmelser som er truffet av slike sammenslutninger som nevnt i første ledd eller av erhvervsdrivende som er meldepliktig efter § 6, post 3 og 4, samt på selskaper som må anses som ledd i en meldepliktig konkurranseregulering eller som en sådan konkurranseregulering virker gjennem.

Sammenslutning eller selskap som kontrollrådet har påbudt opløst, kan innen 8 dager innbringe avgjørelsen for en ankenevnd. Har kontrollrådet forkastet et forslag fra kontrollkontoret om at sammenslutning eller selskap skal påbys opløst, kan kontrollkontoret innen samme frist innbringe avgjørelsen for ankenevnden.

Andre beslutninger av kontrollrådet i medhold av denne paragraf kan på samme måte innbringes for ankenevnden, såfremt beslutningen ikke er enstemmig...

Slutligen innehåller lagen förbud mot bojkott, exklusivavtal och omotiverad prisdifferentiering:

§ 21. Det er forbudt å iverksette erhvervsmessig boikott eller å opfordre eller på annen måte å medvirke til sådan boikott, såfremt den kan antas å ville skade almene interesser eller virke urimelig eller overfor den boikottede må anses utilbørlig.

Kontrollrådet kan efter innstilling fra kontrollkontoret med endelig virkning avgjøre, hvorvidt en boikott som aktes iverksatt eller fortsatt, er av sådan art som nevnt.

Med erhvervsmessig boikott menes at en eller flere erhvervsdrivende av konkurransereguleringshensyn nekter å innlate sig i forretningsforbindelse på sine vanlige vilkår med

en annen erhvervsdrivende eller med en forbruker. Som boikott regnes således nektelsen, når grunnen til den er:

at antallet av erhvervsdrivende ønskes begrenset,

eller at den som nektes forretningsforbindelse er et samvirkelag eller står i forretningsforbindelse med et sådant eller står utenfor en meldepliktig sammenslutning, avtale, ordning eller bedrift,

eller at han har andre priser eller forretningsvilkår enn de som fastsettes eller følges av andre erhvervsdrivende,

eller at han ikke utelukkende eller fortrinsvis vil stå i forretningsforbindelse med en enkelt eller en begrenset krets av erhvervsdrivende.

§ 22. Det er forbudt å inngå avtale om at en erhvervsdrivende utelukkende eller fortrinsvis eller på særlig gunstige vilkår skal stå i forbindelse med en enkelt eller en begrenset krets av erhvervsdrivende eller forbrukere, når avtalen antas å ville skade almene interesser eller å virke utilbørlig overfor utenforstående.

Kontrollrådet kan efter innstilling fra kontrollkontoret med endelig virkning avgjøre, hvorvidt en avtale som aktes inngått er av sådan art som nevnt i foregående ledd.

Ingen må gi eller ta imot rabatt eller annet vederlag for å stå i sådan forretningsforbindelse som efter første ledd ikke lovlig kan avtales, eller søke å fremtvinge sådan forretningsforbindelse.

§ 23. Kontrollrådet kan efter innstilling fra kontrollkontoret forby en erhvervsdrivende å gjøre forskjell mellem kunder eller distrikter med hensyn til priser eller andre forretningsvilkår, når rådet finner at konkurransen derved kan utilbørlig innskrenkes eller vanskeliggjøres, og at forskjellen ikke har sin grunn i transportomkostninger eller i hensynet til forsvarlig forretningsførsel forøvrig.

Kontrollrådet kan efter innstilling fra kontrollkontoret også forby en erhvervsdrivende å levere varer eller annet for et åpenbart utilstrekkelig vederlag, eller å kjøpe for en urimelig høi pris, såfremt rådet finner at konkurransen derved kan utilbørlig innskrenkes eller vanskeliggjøres, og at hensikten er å skade en konkurrent.

Den 30 juni 1932 utfärdades en »Lov om forandringer i lov av 12. mars 1926 om kontroll med konkurranseinnskrenkninger og om prismisbruk»:

1. § 13 første ledd gis følgende tillegg: »eller å sette utilbørlige forretningsvilkår ellers».

§ 13 annet ledd opheves.

2. § 14 skal lyde:

Finner kontrollrådet at der av en sammenslutning eller ved en avtale som nevnt i § 6, post 1 og 2, eller av en erhvervsdrivende som nevnt i § 6, post 3 og 4, er fastsatt, kreves, tas eller innrømmes urimelig høi eller lav pris eller fortjeneste eller urimelige forretningsvilkår ellers eller gjøres ugrunnet forskjell mellem kunder eller distrikter med hensyn til pris eller andre forretningsvilkår, kan rådet efter innstilling fra kontrollkontoret gi regulerende bestemmelser.

Det samme gjelder om rådet finner at der ellers i et erhverv er fastsatt, kreves, tas eller innrømmes slik pris, fortjeneste eller slike forretningsvilkår eller gjøres slik forskjell mellem kunder eller distrikter som nevnt i foregående ledd, når rådet finner at konkurransen innen erhvervet ikke er tilstrekkelig virksom eller foregår på slik måte at den ikke kan antas å ville medføre ophevelse av det mislige forhold.

Bestemmelse til forhøielse av pris eller fortjeneste må bare treffes, dersom rådet finner slik inngripen nødvendig for å opretthold innenlandske bedrifter under konkurransekamp med utenlandske eller innenlandske konkurranseregulerende sammenslutninger eller storbedrifter eller hvor det ellers antas nødvendig for å hindre at konkurransen innen erhvervet innskrenkes eller vanskeliggjøres til skade for almene interesser eller for å verne en erhvervsdrivende mot en konkurranse som rådet finner åpenbart utilbørlig.

Før avgjørelse treffes i henhold til denne paragraf bør representanter for vedkommende erhverv eller sammenslutning være gitt anledning til å uttale sig, såfremt dette ikke volder vesentlig forsinkelse av avgjørelsen.

3. § 23 ophæves.

Den första delen av denna ändring bestod endast däri, att förbudet mot otillbörliga priser och »vederlag» utvidgades att gälla också otillbörliga »forretningsvilkår» i övrigt. Ändringen var föranledd av vissa erfarenheter under kontrollkontorets verksamhet.

Den andra delen av ändringen bestod av en omredigering, vid vilken § 13, andra ledet, § 14 och § 23 sammanslogos till en ny § 14. Den viktigaste nyheten var härvid en uttrycklig fullmakt för kontrollrådet att ingripa både mot för höga och för *låga* priser.

Den 24 juni 1938 antogs slutligen ytterligare en ändring, varvid före sista stycket i § 14 tillfogades följande:

Rådet kan gi kontrollkontoret, en kontrollnevnd eller en sammenslutning eller et utvalg av erhvervsdrivende myndighet til å treffe avgjørelser till gjennemføring av en regulering som rådet har gjort vedtak om. Slike avgjørelser kan dog alltid innbringes for rådet efter de nærmere bestemmelser som rådet fastsetter.

En sådan befogenhet att till särskilda organ delegera vissa befogenheter hade kontrollmyndigheterna redan tidigare ansett sig äga. Detta bestreds emellertid av högsta domstolen i ett uppmärksammat utslag i början av 1938 i ett mål rörande en margarinfabrik. På kontrollmyndigheternas begäran tillkom därför ifrågavarande förtydligande tillägg till lagen.

Trustlagens tillämpning. Så långt ha endast de viktigaste paragraferna i trustlagen återgivits. Dennas karaktär och betydelse kan sannolikt något förtydligas genom anförandet av några erfarenheter rörande dess tillämpning. Framställningen kan härvidlag endast bli rätt ytlig. För mera ingående upplysningar hänvisas till kontrollkontorets tidskrift »Trustkontrollen», i vilken införas alla principiellt viktiga avgöranden av kontrollrådet. Dessa utslag bilda sålunda en samling prejudikat, som kompletterar lagen. Därjämte kan hänvisas till den i många avseenden förtjänstfulla framställningen i Kristen Andersen, Rettens stilling til konkurranseregulerende sammenslutninger og avtaler (Oslo 1937).

Diskussionen om trustlagens tillämpning kan lämpligen indelas i tre avsnitt: 1) registreringen av överenskommelser m. m. och i samband därmed stående frågor, 2) tillämpningen av bestämmelserna mot vissa konkurrensmetoder och 3) kontrollmyndigheternas ingripanden i prisbildningen.

Registreringen av sammanslutningar, överenskommelser och storföretag ansågs från början som ett viktigt led i kontrollmyndigheternas verksamhet. Den medförde särskilt under de första åren ett omfattande arbete för trustkontrollkontoret. I enlighet med lagens bestämmelser och av regeringen utfärdade föreskrifter offentliggör kontrollkontoret årligen en tämligen summarisk översikt över föreliggande registreringar. Det material, som dessa översikter bygga på, är icke tillgängligt för allmänheten. Utan en särskild bearbetning av dessa översikter, som icke företagits, är det svårt att göra en jämförelse mellan utbredningen av organiserad samverkan mellan företagare i Norge och Sverige. Ett ytligt studium av översikterna ger knappast intryck av att organisationerna skulle spela en större roll inom det norska näringslivet än inom det svenska. En specialstudie av samverkan inom norskt näringsliv är planerad som ett led i den pågående stora s. k. strukturundersökningen. Det kan nämnas, att registret vid utgången av 1936 — 10 år efter lagens tillkomst — upptog 233 sammanslutningar, 86 särskilda avtal och 38 storföretag.

Genom registreringen erhålla i första hand kontrollmyndigheterna tillgång till upplysningar rörande konkurrensbegränsningarna. Därjämte kunna de infordra ytterligare uppgifter. Registreringen har därutöver möjligen en viss återhållande verkan på sammanslutningarnas prispolitik. I detta sammanhang kan framhållas, att kontrollmyndigheterna äga rätt att under vissa förhållanden upplösa sammanslutningar och överenskommelser. Av stor vikt är även bestämmelsen att långfristiga överenskommelser endast få ingås med kontrollmyndigheternas medgivande; dessa kunna ställa vissa villkor för sådant medgivande och därigenom inverka på utformningen av viktigare överenskommelser.

Viktigast bland *bestämmelserna rörande vissa konkurrensmetoder* äro förbuden i §§ 21—22 mot vissa slag av bojkott, exklusivavtal och prisdifferentiering. Ett mycket stort antal av de ärenden, som kontrollrådet får under behandling, gälla tvister rörande dessa bestämmelser. De regler, som kontrollrådet efter hand sökt utforma, äro av mycket stort intresse men kunna tyvärr här icke närmare analyseras. Ett par fall skola dock anföras. En fabrikant, som endast önskar ha ett begränsat antal återförsäljare, skall enligt ett flertal utslag av kontrollrådet, genomföra en sådan begränsning efter någorlunda klara regler — t. ex. genom att endast leverera till företag med en viss minsta årlig omsättning av ifrågavarande produkter — och får icke vägra att sälja till vissa firmor efter eget godtycke. Nyetableringsregleringar inom handeln ha vid flera tillfällen kommit under kontrollrådets prövning och rådets inställning framgår av följande uttalande av kontrolldirektören vid ett sådant ärendes behandling:

I de senere år er det i en rekke brancher blitt gjennemført reguleringer for å innskrenke oprettelsen av nye bedrifter. Dette gjelder særlig i brancher hvor det allerede på forhånd er langt flere bedrifter enn det er behov for. Ved reguleringene har man gått frem på forskjellig måte. Det mest almindelige er at der ved overenskomstene er fastsatt at den som vill etablere sig, skal ha særlige faglige kvalifikasjoner og rå over den nødvendige kapital. Dersom disse krav ikke opfylles, skal leverandørene ikke levere varer til ham eller bare selge til ham mot kontant betaling. — Trustkontrollen har ikke tatt prinsipiell avstand fra slike reguleringer. Kontrollmyndighetene har nøiet sig med å påse at de krav som opstilles er rimelige, og spesielt at gjennemføringen skjer på objektiv, upartisk måte. Herunder har det vært lagt særlig vekt på at de foreningsorganer som skal treffe avgjørelser om ny-etablering, er sammensatt på slik måte at konkurrentinteresser ikke får anledning til å gjøre sig gjeldende ... Når det utover den gjeldende lovgivning skal treffes reguleringer til begrensning av ny-etableringer, må det i et hvert fall være et vilkår at reguleringen gjennemføres efter klare, greie regler, slik at vilkårlighet kan undgås. Overenskomster av denne art bør derfor inneholde bestemte forskrifter om de vilkår som kreves for at en ny-etablering skal godkjennes. Dessuten bør så langt råd er domstolmessige prinsipper gjennemføres ved behandlingen av sakene. Ingen bør nektes adgang til å etablere sig uten at han har fått anledning til å uttale sig for vedkommende nevnd eller utvalg. Nevnden eller utvalget bør også begrunne sin avgjørelse når den går ut på avslag.

Dessa principiella riktlinjer synas klara. Av andra utslag framgår att kontrollmyndigheterna icke velat ge sitt godkännande i fall, där en person, som fyllt uppställda krav på duglighet och kapitaltillgångar, av en organiserad nyetableringskontroll avstängts från leveranser, emedan förhållandena inom branschen icke ansetts bereda rum för ännu ett företag. Trustkontrollen har sålunda vägrat godkänna användandet av den s. k. behovsprincipen. Det kan vidare framhållas, att varje av en nyetableringskontroll avstängd person kan föra fram sin sak inför kontrollrådet.

Trustkontrollen har i ett par fall godkänt bojkotter mot återförsäljare, som icke hållit fastställda utförsäljningspriser för vissa märkesvaror. Rådet har där-

vid icke fördömt underbudet i och för sig utan främst diskuterat, huruvida de fastställda försäljningsmarginalerna varit rimliga. Om så varit fallet, ha leveransavstängningar mot underbjudande återförsäljare tillåtits.

I vissa fall ha kontrollmyndigheterna ingripit mot olämpliga rabattsystem och dylikt — t. ex. korporationsrabatter. Sådana ingripanden ha grundat sig icke endast på § 22 utan även och kanske främst på § 14 (samt tidigare på § 23).

Till slut skall endast framhållas, att åtskilliga konkurrensmetoder, som eljest varit förbjudna för sammanslutningar, tillåtits, då de använts av norska företag i strid mot utländska koncerner.

I fråga om *priser* m. m. innehåller lagen två bestämmelser. Den ena är det allmänna förbudet mot oskäliga priser i § 13. Detta förbud gäller all affärsverksamhet, oberoende av om den är berörd av några konkurrensregleringar eller icke. Brott mot denna paragraf falla under allmänt åtal och handläggas av de vanliga domstolarna. Sådana fall torde vara sällsynta om ens någonsin förekommande.

Långt viktigare är § 14, som reglerar kontrollmyndigheternas rätt till ingripanden i prisangelägenheter. Denna paragraf har kommit till användning i ett betydande antal fall. Tillämpningen har emellertid haft en något olika karaktär före och efter år 1932, då den ovan omtalade ändringen av här ifrågavarande bestämmelser företogs. Även dessa gälla icke endast där överenskommelser eller storföretag förekomma utan även på områden, där konkurrensen av andra anledningar icke är tillräckligt effektiv eller medför tillfredsställande resultat.

Det föreligger betydande svårigheter att få en riktig uppfattning av kontrollmyndigheternas ingripanden i prisbildningen. Vid det stora flertalet tillfällen äga dessa nämligen rum i form av hänvändelser från kontrollkontoret till olika sammanslutningar och företag. Årligen ha flera hundra sådana hänvändelser förekommit. Ibland ha de följts av underhandsförhandlingar mellan kontrollkontoret och näringsidkarna och i regel ha de senare lojalt fogat sig efter kontrollkontorets önskningar. Endast ett mindre antal frågor av denna art ha dragits inför kontrollrådet. Före 1932 torde flertalet ingripanden ha varit riktade mot för höga priser.

Efter 1932 ha kontrollmyndigheterna erhållit befogenhet att ingripa också mot för låga priser, dock endast under vissa omständigheter. Sådana ingrepp voro särskilt vanliga under depressionen. Också här torde i flertalet fall frågorna ha avgjorts under förhandlingar mellan kontrollkontoret och näringslivets män. Genom hot om offentliga prisregleringar ha kontrollmyndigheterna sålunda medverkat till åstadkommandet av frivilliga kartellöverenskommelser på flera områden. Offentliga regleringar efter beslut av kontrollrådet ha endast förekommit i ett tiotal fall, vilka emellertid tilldragit sig särskilt stor uppmärksamhet. Längst har regleringen gått för potatismjöl; kontrollrådet har här fastställt minimipriser för stärkelsefabrikernas inköp av potatis och försäljning av potatismjöl. I andra fall har kontrollrådet ålagt alla näringsidkare inom ifrågavarande branscher att tillämpa de priser och försäljningsvillkor m. fl. bestämmelser, som fastställts av särskilda sammanslutningar eller nämnder av företagare. Så har varit fallet för såpa, konserver, torvströ, asfaltemulsion, gat- och kantsten samt paketerade kryddor. En reglering för margarin förbjöd lämnandet av s. k. bonus eller andra särskilda rabatter till återförsäljarna. En del av de nämnda regleringarna ha upphävts efter några år (torvströ, asfaltemulsion, såpa).

Om verkningarna av den i Norge tillämpade priskontrollen är det här icke möjligt att fälla något omdöme. Ett allmänt intryck är emellertid att priserna

på många varor ligga högre i Norge än i Sverige. Så har bl. a. varit fallet för en del av de varor, för vilka tvångsregleringar förekommit i Norge, såsom såpa och margarin (för margarin givetvis med frånräknande av kostnaderna för tvångsinblandningen av smör i Norge och accisen i Sverige).

En olägenhet, som varit förenad med några av tvångsregleringarna och i diskussionen allmänt uppmärksammats, har varit den, att prisets uppehållande medfört tillkomsten av åtskilliga företag, vilka icke varit behövliga och vilka icke skulle kunnat bestå i öppen konkurrens. Kontrollmyndigheterna ha ju endast haft befogenhet att ingripa i fråga om priser och försäljningsvillkor och dylikt men icke att reglera produktionen eller tillströmningen.

Ändringsförslag till trustlagen. Framför allt detta förhållande har givit upphov till förslag om en ytterligare utvidgning av kontrollmyndigheternas befogenheter. Redan i november 1933 tillkallades inom justitiedepartementet tre sakkunniga för att »overveie hvorvidt en slik utvidelse av trustloven som underhånden er blitt antydet av direktören i Trustkontrollen er påkrevet og i tilfelle å utarbeide lovforslag herom». Ordförande blev trustkontrolldirektör Thagaard och de båda övriga medlemmarna anslöto sig till dennes uppfattning. Detta förslag behandlades sedan 1935 av en stor kommitté, innehållande representanter för olika intressen och meningsriktningar. Majoriteten slöt i stort sett upp omkring direktör Thagaards förslag. En betydande minoritet, representerande företagarna och de konservativa riktningarna, reserverade sig. På olika punkter förelågo talrika individuella reservationer inom båda grupperna.

Majoritetsförslaget blev i huvudsak framfört i en regeringsproposition 1936, vilken emellertid icke behandlades vare sig detta år eller under 1937. Det utskott, som fått förslaget till behandling, yrkade i sitt i slutet av 1937 avgivna utlåtande att förslaget nu icke skulle godtagas. Om detta yrkande hade de borgerliga förenat sig, medan arbetarepartiets representanter reserverat sig till förmån för propositionen.

Förslagets innebörd framgår av följande citat av ordalydelsen till början av en ny § 14:

Kontrollrådet kan efter innstilling fra kontrollkontoret treffe bestemmelser til regulering av priser, fortjeneste, produksjon, omsetning eller andre forretningsforhold dersom rådet finner at inngrep er påkrevet:

a. For å motvirke eller bringe till ophør forhold som anses urimelige eller til skade for almene interesser, eller

b. for å fremme en bedre organisasjon av erhvervsvirksomheten under hensyn så vel til bedriftenes tarv som til almene interesser.

Regulering kan dog bare iverksettes dersom rådet finner at en tilfredsstillende ordning ikke kan opnåes på frivillighetens vei. Kontrollkontoret skal før det fremkommer med innstilling om inngrep såvidt mulig søke å få i stand en slik ordning.

Rådet kan istedenfor selv å treffe de regulerende bestemmelser fastsette at erhvervsdrivende skal være forpliktet til å følge forskrifter om priser, fortjeneste, produksjon, omsetning eller andre forretningsforhold som fastsettes av en sammenslutning eller en sakkyndig nevnd som rådet godkjenner eller opretter...

Produktionsinskränkningar och förbud mot upprättandet av nya företag skulle icke gälla längre tid än ett år, såvida de icke stadfästes av stortinget. De skulle vidare icke gälla för konsumentkooperationen. I samband med denna utvidgning av trustkontrollens befogenheter föreslogs, att kontrollrådet och besvärsnämnden skulle utökas till vardera 7 medlemmar. Förslaget syftade,

som av det anförda framgår, till att ge kontrollrådet utökade befogenheter att företaga tvångskartelleringar.

Det kan vara av intresse att i detta sammanhang också ange minoritetens i 1935 års kommitté förslag. Även detta åsyftade att möjliggöra tvångskartellering. Förslag till en sådan skulle dock endast få komma från en viss majoritet av näringsidkarna inom ifrågavarande bransch. Kontrollrådet föreslogs även här utvidgat, men dessutom angavs noggranna regler för dess sammansättning; det skulle utses på visst sätt så att det representerade olika intressen inom näringslivet.

2. Danmark.

Också i Danmark framkom strax efter kriget ett förslag om att införa kontroll över konkurrensregleringar, vilket dock aldrig ledde till någon lagstiftning. I vissa fall synas bojkottaktioner likväl ha kunnat dragas inför domstol. Det skulle ha gällt sådana fall, där bojkotten åvägabragts genom oriktiga eller lögnaktiga uppgifter, där den satts igång i avsikt att skada eller där dess omfattning varit särskilt stor.

1929 utfärdades en »Lov om Værn for Erhvervs- og Arbeidsfriheten», enligt vilken »kollektive Aftaler som paa uberettiget Maade begrænser den enkeltes frie Adgang til Erhverv og Arbeide» förklaras icke kunna göras rättsligen bindande för parterna. Vidare förbjudes varje slag av ekonomisk eller personlig förföljelse — bl. a. bojkott — som »tilsigter paa uberettiget Maade at begrænse den enkeltes Adgang til Erhverv eller Arbeide eller hans Ret at være Medlem af eller staa udenfor en Organisation». Det är sålunda främst den enskildes frihet till arbete och näringsutövning, som lagen avser att skydda. Den torde också i första hand ha avsett förhållandena på arbetsmarknaden (varit en anti-fackföreningslag). Det är mera oklart om den också kunnat tolkas till skydd för konsumenterna. Lagen har i början av 1937 upphävts.

En speciell lag rörande monopolistiska företeelser kom efter långvariga förhandlingar till stånd 1931. »Prisaftaler, som er truffet af Truster og Karteller og lignende Sammenslutninger, og som har medført eller har til Hensigt at fastlægge aabenbart urimelig Pris paa Varer, som indgaar i det almindelige Forbrug, eller søge saadan Pris hævdet ved utilbørlige Foranstaltninger, er underkastet Prøvelse i Henhold til denne Lov» (§ 1). Prövningen skulle företagas av ett utskott på tre personer, en Høiesterettsdommer, utsedd av Høiesteretts president, en Landsdommer, utsedd av presidenten i Ostre Landsrett, samt en medlem, utsedd av presidenten i Sø- og Handelsretten. Utskottet har rätt att, då en skriftlig, motiverad anmälan inkommit, infordra alla upplysningar från ifrågavarande sammanslutning eller företag. Finner det anmälan berättigad, skall saken överlämnas till vanlig domstol. Finner domstolen att prisöverenskommelsen förorsakat ett orimligt pris eller syftat till att åstadkomma sådant eller att ett pris upprätthålles med otillåtliga medel, skall överenskommelsen i sin helhet förklaras ogiltig och icke bindande. Samtidigt skall straff efter omständigheterna kunna påläggas (§ 6). Lagen trädde i kraft 1 januari 1932 och skulle gälla till utgången av 1936; giltighetstiden förlängdes senare till 30 april 1937.

Det egendomliga med denna lag, är att en särskild prövningsnämnd, bestående av uteslutande jurister, tillsättes för att företaga undersökningar i frågor av närmast företagsekonomisk natur. Juristutskottet skulle inte få upptaga sådana undersökningar annat än då anmälan förelåg och endast kunna antingen

förklara anmälan obefogad eller överlämna undersökningsresultatet till vanlig domstol.

Då 1937 förslag till en helt ny lag framlades, anfördes som motivering bl. a. ett utlåtande från ifrågavarande utskott. Utskottet ansåg det som brister i lagen, att det icke på eget initiativ fick göra undersökningar, att det icke fick anlita särskilda sakkunniga och att det icke fick inkalla företagens ledare till muntliga förhör — det skriftliga inhämtandet av upplysningar drog alltför mycket ut på tiden och gav aldrig tillfredsställande resultat. Vidare hade uttrycket »aabenbart urimelig Prisdannelse» gjort lagen föga effektiv och verkningarna av en fällande dom kunde befaras bli av ringa betydelse, »hvis Deltagerne i den paagældende Sammenslutning har tilstrækkelig økonomisk Interesse i trods Domfældelsen fortsat at praktisere Aftalen, samt at man ingen Erfaring har for, at Bøder, der efter Omstændighederne kan idømmes, vil være af tilstrækkelig Virkning». Utskottet upplyste också om att det hade haft 6 klagoskrifter att behandla. Tre av målen hade avskrivits; i två av dem hade man icke kunnat anse de påtalade förhållandena »aabenbart urimelige» och i det tredje gällde det icke någon trust, kartell eller liknande. En undersökning hade överlämnats till Rigsadvokaten för anställande av åtal vid domstol, men hade ännu icke kommit inför sådan. De två återstående fallen voro ännu föremål för undersökning. I intet fall hade sålunda 1931 års lag lett till någon dom. Detta torde icke — som det dock från vissa håll gjorts gällande — kunna tolkas som ett bevis på att ingen orimlig monopolistisk prisbildning ägt rum i Danmark. Det torde däremot rätt väl bevisa att ifrågavarande lagstiftning icke varit för sitt syfte lämpad.

Under tiden hade emellertid valutaregleringslagarna tillkommit, vilka också innehöllo bestämmelser emot orimlig prissättning. I »Lov om Indløseligheden af Nationalbankens Sedler og om Foranstaltninger til Værn for den danske Valuta» av 18 december 1935 — vilket endast är en av formuleringarna — hette det i § 11:

Ministeren for Handel, Industri og Søfart bemyndiges til, saafremt der fremkommer skriftlig og motiveret Klage over urimelig Prisstigning som Følge af Importbegrænsning, at iværksætte en Undersøgelse af Klagens Berettigelse, hvorved der ikke maa forholdes Ministeren nogen til Bedømmelse heraf fornøden Oplysning. Dersom det efter Undersøgelsen skønnes, at urimelig Prisforhøjelse har fundet Sted, kan Ministeren bestemme, at Sagen skal overgaa til offentlig Undersøgelse ved Anklagesmyndigheden. For saa vidt urimelig Prisforhøjelse har fundet Sted, bliver det ved Dommen at bestemme, hvorvidt Konfiskation i Henhold til § 12, 2det Stykke, skal finde Sted, og om de for vedkommende Erhvervsdrivende udfærdigede Bevillinger vil være at annullere, samt hvorvidt vedkommende Erhvervsdrivende for en bestemt Tid eller for bestandig skal være udelukket fra at faa tildelt Bevillinger paa Grundlag af tidligere Importret.

I § 12 hette det bl. a.:

Urimelig Prisforhøjelse, jfr § 11, straffes med Bøde eller under særlig skærpende Omstændigheder med Hæfte ...

Denna lag torde ha tillämpats mycket milt. Det kan i detta sammanhang framhållas, att valutakontrollen medfört möjligheter till vissa regleringar, som i andra länder företagits i form av tvångskartelleringar.

Prisavtalslagen 1937. Lagförslaget 1937 byggde förutom på erfarenheterna av 1931 års lag på en resolution från Interparlamentariska Unionens XXVI kongress i London 1930 samt på den norska trustlagen. Resolutionen, som finnes bifogad regeringsförslaget, hävdar, att karteller, truster och liknande sammanslutningar äro naturliga företeelser i det ekonomiska livet. De skola sålunda vara

tillåtna. Men det finnes ett behov av kontroll mot missbruk av monopolställningen från deras sida. Därför bör offentlighetsprincipen ligga till grund för behandlingen av de monopolistiska företeelserna. De böra åläggas anmälningsplikt och det bör fordras, att överenskommelser avfattas skriftligt. För att handhava statens övervakning över karteller, truster m. m. bör det tillsättas kommissioner, i vilka konsumenterna och arbetstagarna äro representerade. — För den norska trustlagen lämnades i särskilda bilagor rätt utförliga redogörelser.

»Lov om Prisaftaler m. v.» av den 18. maj 1937 tillskapar i likhet med den norska trustlagen ett »Kontrolraad» »til Udøvelse af Kontrol med Prisaftaler m. v. inden for privat Erhvervsvirksomhed». Rådet skall bestå av 9 medlemmar, varav ordföranden utnämnes av Konungen och de övriga av handelsministern, så att de representera en allsidig insikt i näringslivets olika områden. Till kontrollrådets förfogande inrättas ett sekretariat. De viktigaste bestämmelserna äro följande:

§ 8. Til Kontrolraadet skal anmeldes Aftaler eller Bestemmelser, der med Hensyn til Pris-, Produktions-, Omsætnings- eller Transportforhold træffes af en eller flere Enkeltvirksomheder eller Sammenslutninger inden for de materielle Erhverv, naar de paagældende Aftaler eller Bestemmelser vil kunne øve en bestemmende Indflydelse paa Forhold af nævnte Art inden for hele Landet eller Omraader af dette, saaledes at fri Prisdannelse eller Erhvervsudøvelse inden for det paagældende Omraade derved udelukkes eller væsentlig begrænses. Anmeldelsespligten gælder, uanset om en eller flere af de paagældende Virksomheder maatte være hjemmehørende i Udlandet. Kontrolraadet registrerer de indgivne Anmeldelser.

I Tvivlstilfælde træffer Ministeren for Handel, Industri og Søfart endelig Afgørelse af, om Anmeldelsespligt foreligger, ligesom Ministeren, hvor Omstændighederne taler herfor, kan gøre Undtagelser fra den foreskrevne Anmeldelsespligt.

§ 9. Aftaler eller Bestemmelser om Pris-, Produktions-, Omsætnings- eller Transportforhold er forbudt, for saa vidt de paagældende Aftaler eller Bestemmelser medfører eller kan antages at medføre urimelige Priser eller andre samfundsmæssigt urimelige Indskrænkninger i den fri Erhvervsudøvelse, herunder Udnyttelse i nævnte Henseender af Vareknaphed e. l.

§ 10. Kontrolraadet er beføjet til at kræve meddelt alle saadanne Oplysninger, som findes nødvendige til Bedømmelse af, om der foreligger Aftaler eller Bestemmelser som i §§ 8 og 9 nævnt, og til Bedømmelse af de indgaaede Aftalers og trufne Bestemmelsers Indvirkning paa den frie Erhvervsudøvelse og Prisdannelse, herunder til at kræve indsendt behørigt bekræftede Udskrifter af Protokol- og Regnskabsmateriale og til at indkalde Personer til mundtlig Forklaring. Endvidere er Raadet berettiget til at faa Adgang til Regnskaber og Regnskabsbøger og til paa Stedet at foretage de til Forholdenes Oplysning fornødne Undersøgelser.

Ved Afgivelse af Oplysninger om tekniske Hemmeligheder kan den, der skal afgive Oplysningerne, over for Kontrolraadets Formand fremsætte Begæring om, at Oplysningerne ikke afgives over for det samlede Raads Medlemmer. Formanden afgør herefter, i hvilket Omfang og under hvilken Form Oplysningerne under Hensyn til Forholdenes Beskaffenhed bør gives.

§ 11. Finder Kontrolraadet efter iværksat Undersøgelse, at saadant Forhold som i § 9 omhandlet foreligger eller kan antages at komme til at foreligge, paahviler det Raadet at søge Forholdet bragt til Ophør ved Forhandling med de paagældende eller ved et Paalæg i saa Henseende.

Et saadant Paalæg er bindende, medmindre det indbringes for Domstolene, hvilket skal ske inden 4 Uger efter Paalæggets Givelse. For saa vidt det herved findes, at de paagældende Sammenslutninger, Aftaler eller Bestemmelser kan antages at medføre de fornævnte Forhold, vil Raadets Paalæg være at stadfæste fra Paalæggets Dato.

Finder Indbringelse for Domstolene ikke Sted inden den anførte Frist er Raadets Paalæg endeligt.

De paagældende Sager indbringes for Landsretten.

§ 12. Klager over Forhold af den i § 9 nævnte Art kan indgives til Kontrolraadet, der — for saa vidt Anledning hertil findes at foreligge — iværksætter en Undersøgelse, ligesom Raadet ogsaa i øvrigt kan foretage Prisundersøgelser, hvis Forholdene findes at begrunde dette.

Med Hensyn til disse Undersøgelser og med Hensyn til Indskriden fra Raadets Side finder Bestemmelserne i §§ 10 og 11 tilsvarende Anvendelse.

Handelsministern har att utfärda närmare bestämmelser om registreringen m. m. (§ 13).

Anmälan skall göras inom 8 dagar efter det en överenskommelse träffats. »Anmældelsespligtige Aftaler og Bestemmelser har ingen Gyldighed og kan ikke gøre Krav paa Beskyttelse ved Domstolene, medmindre Anmeldelse har fundet Sted inden den foreskrevne Frist» (§ 14).

Underlåter sammanslutning eller företag att i rätt tid göra anmälan eller vägrar någon att lämna begärd upplysning, kan handelsministern »efter Raadets Indstilling paalægge den paagældende Sammenslutning, Virksomhed eller Person under en daglig eller ugentlig Bøde, der kan inddrives ved Udpantning, at opfylde sin Pligt i saa Henseende. Spørgsmaal om et givet Bødepaalægs Berettigelse kan indbringes for Landsretten.» Lämnandet av oriktig upplysning, försummelse att ställa sig rådets beslut till efterrättelse och andra brott mot denna lag straffas med böter eller, då försvårande omständigheter föreligga eller då försummelsen varit avsiktlig, med fängelse. Dessutom kan den, som befinnes skyldig till sådan förseelse, genom dom »frakendes Ret til at drive Næring for en bestemt Tid eller for bestandig». Lagen, som utfärdades den 18 maj 1937, skulle omedelbart träda i kraft. 1931 års lag hade utlöpt och bestämmelserna i valutalagen upphävdes.

En kungörelse angående registreringen utfärdades av handelsministern i augusti 1937.

Lagförslaget stöddes av regeringspartierna (socialdemokraterna och radikalerna). Under riksdagsbehandlingen företogs dock en viss uppmjukning av § 8. Ursprungligen hade det däri ingått, att varje sammanslutning, som kunde komma att befatta sig med reglering av pris-, produktions-, omsättnings- och transportförhållanden samt varje företag, som intog sådan ställning, att det kunde utöva bestämmande inflytande på sådana förhållanden, skulle anmälas. Lagen innehåller — jfr ovan — endast att överenskommelse eller beslut, som berör ifrågavarande förhållanden skall anmälas — alltså icke sammanslutningarna eller företagen som sådana. Man ansåg sig därmed ha kommit ifrån en del olägenheter, som under diskussionen om förslaget påpekats.

Även här kan det vara på sin plats att referera de reservationer mot lagförslaget, som förekommo under riksdagsbehandlingen. Dessa gingo ut på en sådan modifikation av 1931 års lag, att dess påtalade brister botades. Kontrollmyndigheten skulle kunna företaga undersökning i fall då klagoskrift inkom eller då handelsministern anbefallde undersökning. Den skulle vidare få anlita särskilda sakkunniga samt inkalla företagsledarna till förhör. I en reservation från Venstre (bondepartiet) bibehölls utskottsmyndigheten efter i stort sett samma regler som i 1931 års lag. I motiveringen varnades för att man genom valutaregleringen skulle komma tillbaka till krigstidens ransonerings- och maximalprispolitik. I högerns reservation föreslogs kontrollmyndigheten bestå av ett råd på 11 personer, som på visst sätt skulle representera olika intressen inom näringslivet. I motiveringen uttalades:

»Allerede den gældende Lov, Lov af 1931, viser med tilstrækkelig Tydelighed, at der i Virkeligheden er meget faa Forhold, hvor Klage har kunnet fremsættes, og der er næppe nogen Tvivl om, at der i hele dette Forhold er Forestillinger, som ikke har Bund i Virkeligheden. Det af Mindretallet fremsatte Forslag vil give enhver, men vil først og fremmest give Ministeren, Lejlighed til at rejse de Spørgsmaal, som han maatte mene det fornødent at rejse, og Mindretallet kan derfor ikke se rettere, end at der gives Regeringen al fornøden Lejlighed til at klarlægge disse Forhold, medens Regeringsforslaget paa en lang Række Omraader gør et ubodeligt Indgreb i Erhvervslivets Forhold, noget der ikke er begrundet i de faktiske Forhold.»

Minoritetsförslagen åsyftade att möjliggöra företagandet av undersökningar i fall, där sådana kunde befinnas behövliga. I den mån orimliga förhållanden därvid befunnos föreligga, skulle handläggningen i fortsättningen förläggas till de vanliga domstolarna. Regeringsförslaget — och lagen — införde en allmän registreringsplikt och rätt för kontrollmyndigheten att icke endast företaga undersökningar i den utsträckning den fann nödvändigt utan också att träffa vissa avgöranden. Dessa skulle emellertid kunna överklagas och därvid dragas inför allmän domstol. På denna sista punkt förelåg en olikhet emot den norska trustlagen, vilken i regeringsförslaget motiverades med att det gällde ett för den danska lagstiftningen och administrationen nytt område. Registrets offentlighet är större än i Norge och handelsdepartementet utger en »Registreringstidende».

Registrerade avtal m. m. Intill utgången av 1939 hade i registret införts över 500 »Aftaler og Bestemmelser». För näringsorganisationssakkunnigas räkning har sekreteraren i Priskontrolraadet, cand. polit. S. Gammelgaard Jacobsen, utarbetat vissa sammanställningar av registrerade överenskommelser, vilka skulle möjliggöra en närmare jämförelse med de sakkunnigas egna översikter över konkurrensbegränsningar inom svensk industri i betänkandets avd. I A. Följande översikt över värdet av de »bundna» varorna i förhållande till den totala industriella produktionen inom olika grenar av dansk industri är uppgjord av Gammelgaard Jacobsen. Däri ingå sådana avtal, som före den 1 juni 1939 anmälts till Priskontrolraadet.

Der er endvidere medtaget Brancher med aabenbart faktiske Monopoler, uanset om Anmeldelse derom er sket. Gruppen »bundne» Varer omfatter mere end de Varer, hvis *Priser* er bundne, idet en Vare er regnet for »bunden», naar den berøres af Aftaler vedrørende blot et av Forholdene: Konditioner, Priser, Markedsfordeling eller Salgskontor. Lokale Aftaler er medtaget i Oversigten, naar der for den paagældende Vare bestaar et landsomfattende System af lokale Aftaler eller i Tilfælde, hvor man har skønnet, at den lokale Aftale omfatter den paagældende Vares Hovedmarked.

De anførte Procenter for »bundne» Varer bør næppe i for høj Grad forlede til Sammenligninger af »Organisationsgraden» i de enkelte Brancher. Den danske Lov om Prisaftaler er endnu saa ny, at det er sandsynligt, at ikke alle anmeldelsespligtige Aftaler og Bestemmelser er blevet anmeldt til Raadet. Nogen systematisk Opsporing af saadanne uanmeldte, anmeldelsespligtige Forhold har Raadet endnu ikke foretaget i alle Brancher.

Endvidere maa Opstillingen ikke tages som et Udtryk for, i hvor Grad en Vares Priser og Erhvervsforhold er »bundne», inden Varen naar den endelige Forbruger. Opstillingen gælder kun *Industri*-aftaler, og de Varer, der i Opstillingen er regnet for »frie», kan være »bundne» paa et efterfølgende eller et forudgaaende *Handels*trin.

Det bemærkes, at den danske Statistik og Industriproduktion kun omfatter Produktionen i saadane Virksomheder, der falder ind under samtlige Fabrikslovens Bestemmelser, d. v. s. hovedsagelig Fabrikker med over 5 Arbejdere.

Definitionen av »bundna» varor är sålunda något vidare än den näringsorganisationssakkunniga använt för Sverige och beräkningarna ligga möjligen något i överkant.

Andel bundna varor inom dansk industri.

	Samlet Produktionsværdi 1937	Heraf berørt af Aftaler eller Bestemmelser	
	1 000 Kr.	1 000 Kr.	Procent
I. Nærings- og Nydelsemidler[1]	596 875	443 053	74
II. Textilindustri	187 838	114 303	61
III. Konfektionsindustri	185 240	4 548	3
IV. Læderindustri	72 825	38 561	53
V. Træindustri	73 558	31 900	43
VI. Sten-, Ler-, Glasindustri	91 203	55 240	61
VII. Jern- og Metalindustri	647 424	290 018	45
VIII. Teknisk-kemisk Industri	513 939	348 021	68
Industri ialt	**2 368 902**	**1 325 644**	**56**

[1] Sukkerproduktionen (65 Mill. Kr.), Kartoffelmelsproduktionen (4 Mill. Kr.) og Sprit- og Gærproduktionen (13,3 Mill. Kr.), der foregaar i statsligt koncessionerede og regulerede Virksomheder, er ikke medtaget i Tabellen. Ligeledes er Eksportslagterierna udeladt.

Bland de före den 1 juni 1939 registrerade avtalen voro följande antal kartellöverenskommelser inom industrin av de typer, som behandlas i avd. I av näringsorganisationssakkunnigas betänkande. Häri ingå bl. a. ett 30-tal avtal ifråga om kalk och ett 15-tal avtal ifråga om tegel. Siffrorna i tabellen få tagas med viss reservation, då det i en del fall varit svårt att avgöra, huruvida i registret införda avtal här bort medtagas.

Antal kartellöverenskommelser inom dansk industri.

	Konditionsavtal	Prisavtal	Marknadsdelningsavtal	Försäljningskarteller	Summa
I. Nærings- og Nydelsemidler	1	21	5	—	27
II. Textilindustri	—	1	1	—	2
III. Konfektionsindustri	—	1	—	—	1
IV. Læderindustri	1	—	—	—	1
V. Træindustri	—	6	2	3	11
VI. Sten-, Ler-, Glasindustri	—	5	38	19	62
VII. Jern- og Metalindustri	—	19	19	2	40
VIII. Teknisk-kemisk Industri	1	2	9	1	13
Summa	**3**	**55**	**74**	**25**	**157**

Därjämte upptager registret åtskilliga av enskilda företag utfärdade bestämmelser rörande försäljningen (försäljningsvillkor, återförsäljningspriser m. m.), huvudsakligen för s. k. märkesvaror, samt ett antal överenskommelser, som när-

mast äro hänförliga till handel (bl. a. 11 avtal rörande kol, koks och briketter och över 20 rörande vissa järnhandelsartiklar) eller hantverk (bl. a. 39 prisavtal för cykelreparationer i olika delar av landet).

I registret angivas även avtalens ålder. Uppgifterna om åren för avtalens ingående äro emellertid något osäkra; ibland har uppgivits det år, då första överenskommelsen inom ifrågavarande bransch träffades, i andra fall åter tidpunkten för avslutandet av nu gällande avtal, även om liknande överenskommelse tidigare förelegat. Liksom motsvarande uppgifter för Sverige, vilka äro behäftade med samma brister, visa de, att ett mycket stort antal av avtalen ingåtts efter 1932 och i Danmark särskilt många under åren 1935—37. Detta gäller såväl överenskommelserna inom industrin som de inom handeln.

Koncentrationen till senare år är emellertid icke mera utpräglad i Danmark än i Sverige och ett studium av de avtal, som ingåtts under dessa år, synes icke bestyrka det ofta framförda påståendet, att den i Danmark förekommande valutaregleringen skulle särskilt starkt främjat uppkomsten av konkurrensbegränsande avtal. Förhållandet torde också vara det, att uttryckliga avtal knappast behövas för att företagen skola kunna utnyttja uppkommen varuknapphet. En monopolistisk prispolitik äger i dylika situationer bäst rum utan att företagens rörelsefrihet bindes genom överenskommelser.

3. Tyskland.

Det är en känd sak att kartellerna i Tyskland började spela en betydande roll inom näringslivet tidigare än i de flesta andra länder. Någon särskild lagstiftning kom dock icke på rätt länge till stånd. Reichsgericht fick likväl tillfälle att i åtskilliga fall uttala sig rörande kartellöverenskommelser. I några domar på 1890-talet fastslogs kartellavtalens rättsgiltighet. Det kunde icke anses stridande mot näringsfriheten och Gewerbeordnung, att företagen träffade överenskommelser sinsemellan till undvikande av förödande konkurrens. Lagstiftningen hade ju avsett att värna allmänna intressen och statsmakterna hade själva vid åtskilliga tillfällen, t. ex. genom påläggandet av tullar, sökt råda bot mot för låga priser. Kartellavtalen kunde heller icke anses stridande mot näringsfriheten genom att de begränsade den enskildes rörelsefrihet, så länge som de icke helt upphävde den. Kartellöverenskommelser skulle sålunda principiellt vara tillåtna och ansågos strida mot gällande lagar endast då de ledde till missbruk gentemot allmänheten av en monopolistisk maktställning eller i alltför hög grad inskränkte den enskildes frihet.

Även bojkotter blevo i huvudsak godkända. Lagstridiga ansågos de vara blott om de upprätthöllos med icke tillåtna medel, om de avsågo och kunde leda till ruin för den bojkottade eller förbröto mot vad som enligt rådande uppfattning kunde anses som rätt och billigt. Det hade vidare fastslagits, att företag med monopolställning icke voro att betrakta som fria att t. ex. vägra affärsförbindelser utan på grund av sin ställning bundna att ta hänsyn till näringslivets behov.

Kaliindustrins tvångskartellering 1910, stenkolsbrytningens vid krigsutbrottet, en mängd krigsregleringar och några enstaka socialiseringsförsök strax efter kriget kunna betraktas som antingen tillfälligheter eller fristående företeelser. En viss tradition går dock från dessa till tvångskartellagen 1933. Tills vidare kunna de dock här förbigås.

Kartellförordningen. 1923 utfärdades så den berömda tyska kartellförordningen, eller som den officiellt hette »Verordnung gegen Missbrauch wirtschaftlicher Machtstellungen» (av den 2 november 1923), som i många avseenden stått som förebild för andra länders lagstiftning på detta område. Den fastslår först, att »avtal och beslut, vilka innehålla förpliktelser rörande tillverkningens eller avsättningens handhavande, användningen av affärsvillkor, sättet för prissättningen eller krävandet av vissa priser (syndikat, karteller, konventioner eller liknande överenskommelser), fordra skriftlig form» (§ 1). Överenskommelser, vilka ingås på hedersord, äro ogiltiga (§ 2), vilket också gäller, om de utesluta hänvändelse till kartelldomstolen eller i övrigt försvåra förordningens upprätthållande. De viktigaste bestämmelserna innehållas i §§ 4, 8, 9 och 10, vilka här återges i översättning:

§ 4. Medför ett avtal eller beslut av i § 1 åsyftad art eller ett visst sätt för dess genomförande fara för folkhushållningen eller det allmänna bästa, så kan riksekonomiministern

1. hos kartelldomstolen hemställa, att avtalet eller beslutet helt eller delvis förklaras för ogiltigt eller visst sätt för dess genomförande förbjudes;

2. förordna, att var och en i avtalet eller beslutet deltagande när som helst utan frist kan uppsäga avtalet eller träda tillbaka från beslutet;

3. förordna, att avskrift av alla till avtalets eller beslutets genomförande träffade överenskommelser och föranstaltningar skola inlämnas till honom och att dessa åtgärder träda i kraft först efter avskriftens ankomst.

Folkhushållningen och det allmänna bästa anses särskilt sättas i fara, då tillverkningen och avsättningen inskränkas på ett samhällsekonomiskt icke riktigt sätt, priserna höjas eller hållas uppe eller vid stabil prissättning tillägg för risker beräknas eller då den ekonomiska friheten obilligt inskränkes genom hinder för köp eller försäljning eller genom fastställandet av olika priser eller villkor.

§ 8. Avtal och beslut av i § 1 åsyftad art kan var deltagare omedelbart uppsäga, då viktig anledning föreligger.

Som viktig anledning skall det alltid betraktas, om den uppsägandes ekonomiska rörelsefrihet obilligt inskränkes, särskilt i vad avser tillverkning, avsättning eller prissättning.

Däröver, om uppsägningen var tillåten, avgör i tvistefall kartelldomstolen på en deltagares begäran. Sådan begäran skall ingivas inom två veckor efter uppsägelsens ankomst. Inlämnas begäran icke inom denna frist, gäller uppsägelsen som verkställd.

§ 9. På grund av avtal eller beslut av i § 1 åsyftad art få utan medgivande av kartelldomstolens ordförande säkerheter icke indrivas och bojkotter eller diskrimineringar (Sperre und Nachteile) av liknande innebörd icke proklameras.

Medgivandet skall vägras, då åtgärden skulle innebära fara för folkhushållningen eller det allmänna bästa eller obilligt inskränka den träffades ekonomiska rörelsefrihet.

Medgivandet anses ha lämnats, om ordföranden icke träffat avgörande inom tre veckor efter ankomsten av ansökningen om medgivande.

Vid avtal eller beslut, vilka blott äro av betydelse för enstaka delstater, kan riksekonomiministern i samförstånd med ifrågavarande delstats regering bestämma, att annat organ i stället för kartelldomstolens ordförande skall vara bemyndigat att lämna medgivandet.

Mot avgörandet av kartelldomstolens ordförande eller det i enlighet med mom. 4 bestämda organet kunna de berörda inom en vecka efter erhållet meddelande anropa kartelldomstolen. — — —

§ 10. Äro de försäljningsvillkor eller prissättningsmetoder, som tillämpas av företag eller sammanslutningar av sådana (truster, intressegemenskaper, syndikat, karteller, konventioner och liknande förbund), ägnade, att med utnyttjande av en ekonomisk maktställning sätta folkhushållningen eller det allmänna bästa i fara (§ 4, mom. 2), så kan kartelldomstolen på framställning av riksekonomiministern allmänt uttala, att de

ogynnsamt behandlade avtalsparterna i alla avtal, som avslutits under de påtalade förutsättningarna, ha rättighet att träda tillbaka. Är det att antaga, att avtalet också utan den påtalade förutsättningen hade blivit slutet, berättigar kartelldomstolens avgörande endast till tillbakaträdande från det påtalade affärsvillkoret eller från den på grundval av den påtalade prissättningsmetoden träffade prisöverenskommelsen. — — —

Den enligt lagen tillsatta kartelldomstolen har det slutliga avgörandet i de frågor, som enligt lagen falla under dess område. Kartelldomstolen inrättas vid Reichswirtschaftsgericht och består av 5 medlemmar.

Som en allmän karakteristik kan man säga, att lagen principiellt erkänner kartellerna men ställer dem under viss kontroll. Bestämmelserna äro vidare ganska allmänt formulerade, varför lagens innebörd i hög grad blivit beroende av hur de tillämpats. Tillämpningen kan sägas ha gått i tämligen kartellvänlig riktning.

Det var främst §§ 4 och 10, som skulle tjäna till att skydda det allmänna mot missbruk från kartellernas sida av deras maktställning. Antalet avgöranden i enlighet med dessa paragrafer har varit mycket ringa. Därmed är deras verkan icke förnekad. Verkningarna av en lag kunna icke bedömas endast med hänsyn till antalet beivrade brott mot densamma. Den kan ju ha medfört att sådana brott icke begåtts. I detta fall skulle lagens tillämpning vara beroende på riksekonomiministerns ingripanden. Denne erhöll i en annan paragraf en ytterligare fullmakt: Riksekonomiministern kan i de fall, som synas honom därför lämpade, i första hand inleda förhandlingar inför särskilda hos de ekonomiska sammanslutningarna befintliga medlingsorgan (§ 14). Det uppges, att många karteller föredragit att förhandla med riksekonomiministern om inkomna klagoskrifter och böjt sig vid dessa förhandlingar, så att domstolen aldrig fått målen till behandling. Efter 1930 har riksekonomiministern fått åtskilliga andra möjligheter att ingripa mot kartellerna, varför dessa kartellförordningens bestämmelser därefter spelat mindre roll.

I § 8 gavs visst skydd åt kartellmedlemmarna. Kartellavtal skulle naturligtvis i regel som alla andra avtal vara bindande för dem, som ingått desamma. Men när en viktig anledning förelåg, skulle likväl deltagarna i ett kartellavtal lösas från sina förpliktelser. Vad kunde anses utgöra en viktig anledning? Förändrade konjunkturer ha i regel icke i och för sig fått ge anledning till uppsägelse. Det har hävdats, att kartellmedlemmar, som dragit fördel av regleringen under ett uppsving, icke utan vidare få undandraga sig sina förpliktelser under en depression. Endast i fall, då kartellen fört en med hänsyn till konjunkturförändringarna olämplig politik, har omedelbar uppsägelse tillåtits. En annan anledning till beviljandet av sådan har varit, då kartellen i betydande grad icke förmått att fylla sina syften. Vidare då kartell beslutat att utvidga eller inskränka sitt verksamhetsområde, då en väsentlig förskjutning i styrkeförhållandet mellan medlemmarna inträtt, då ett antal medlemmar utträtt ur kartellen eller ny konkurrens tillkommit, som väsentligen försvagat kartellens inflytande, då det kunnat göras gällande att kartelledningen misskött sin syssla och bestämmelserna icke tillämpats objektivt och på ett för alla medlemmarna lika sätt — i alla dessa fall har omedelbar uppsägelse kunnat medgivas. Bestämmelsen om att sådan rätt skulle föreligga, då den uppsägandes ekonomiska rörelsefrihet orimligt inskränkts, har ansetts kunna tillämpas, då medlemskapet kunnat medföra risk för företagets existens. Faran måste emellertid vara omedelbart överhängande och det måste visas, att ett utträde ur kartellen skulle kunna råda bot däremot. Lagens syfte på denna punkt har varit att skydda kartellmedlemmarnas intresse. Det är då också av betydelse, att kartelldomstolen uttryckligen förklarat, att en enskild firmas rätt till omedelbar uppsägelse —

med hänvisning till någon viktig anledning — icke kan nekas även om därigenom kartellens övriga medlemmar och det allmänna bästa skulle kunna tänkas bli lidande. Detta betyder också, att en enskild firma, som själv icke haft olägenheter av kartellavtalet, icke med hänvisning till eventuella olägenheter för det allmänna kan erhålla rätt till omedelbar uppsägelse. § 8 har sålunda främst tolkats ur privatekonomiska synpunkter.

En annan paragraf, som varit av största betydelse, är den ovan återgivna § 9. Denna stadgar förhandscensur för bojkottaktioner. Det gäller emellertid endast bojkotter, som utfärdas av karteller och alltså inte sådana från truster, monopolföretag etc. Med bojkott (Sperre und Nachteile) har menats varje vägran om vanlig affärsförbindelse, d. v. s. affärsförbindelse på för firmor av samma art och omfattning vanliga villkor. Vidare har det endast gällt bojkotter med organisatoriskt syftemål och icke sådana som igångsatts av affärsmässiga hänsyn. En bojkott förbjudes, om den skulle undergräva den bojkottades ekonomiska existens, vidare om den åsyftar att tvinga någon in i en kartell, om det icke rimligtvis kan fordras att han inträder i kartellen. Bojkott har i regel icke fått tillgripas mot utomstående, som varit villig att inträda i en kartell. Vidare har bojkott icke heller tillåtits, då den motiverats med nödvändigheten att hindra eller motverka etableringar inom ifrågavarande bransch.

Skärpt kontroll under depressionen. Efter 1930 har lagstiftningen rörande kartellerna blivit direkt beroende av den övriga ekonomiska politiken. Den första Brüningska nödförordningen av den 26 juli 1930 innehöll ett femte avsnitt om förebyggandet av oekonomiska prisbindningar (Verhütung unwirtschaftlicher Preisbindungen), även kallad kartellnödförordningen. Enligt denna kan riksregeringen

förklara avtal och beslut av i kartellförordningens § 1 åsyftad art, vilka innehålla förpliktelser rörande prissättningsmetoder eller begärda priser, för ogiltiga eller förbjuda visst sätt för deras genomförande;

förbjuda användandet av affärsvillkor eller prissättningsmetoder, vilka rättsligen eller ekonomiskt för någon inskränka hans rörelsefrihet med avseende på prissättningsmetoder eller åsättandet av priser;

förbjuda handlingar, som utan att falla under de båda föregående styckenas bestämmelser efter förhållandenas läge, fallets omständigheter eller förfaringssättets art äro ägnade att leda till i huvudsak samma ekonomiska resultat, särskilt uppmaningar, som röra prissättningsmetoder eller prissättning, eller användandet av ekonomiskt eller sällskapligt tryck till att åstadkomma efterföljelse av sådana uppmaningar;

då intrång göres på hushållningen i fråga om tillverkning eller omsättning av varor och tjänster eller den ekonomiska handlingsfriheten på samhällsekonomiskt orättfärdigt sätt inskränkes.

Vidare kan riksregeringen förklara, att parter kunna träda tillbaka från avtal, som slutits enligt i första stycket påtalade förhållanden. — — —

Såsom avtal i enlighet med § 1 i förordningen mot missbruk av ekonomiska maktställningar gälla också sådana överenskommelser, genom vilka flera självständiga företag, vilka tillhöra samma produktionsled, förbinda sig var och en gentemot de andra att uppträda på visst sätt i fråga om prissättningsmetoder eller prissättning.

§ 2. Då förutsättningarna för åtgärd enligt § 1 föreligga, kan riksregeringen sänka eller upphäva införseltullar för sådana tullpliktiga varor, vilka beröras av de i § 1 nämnda bindningarna.

§ 3. (1) Före vidtagandet av åtgärd enligt §§ 1 och 2 skall riksregeringen höra de delaktiga affärskretsarna. Den skall anhålla om ett uttalande från det provisoriska riksekonomirådet.

(2) Åtgärder i enlighet med denna förordning skola offentligen kungöras i Reichsanzeiger och gälla från dagen för bekantgörandet.

Nyheten bestod härvidlag i förhållande till kartellförordningens § 4 däri, att riksregeringen fick befogenhet att direkt ingripa utan att gå vägen via kartelldomstolen. Vidare äro bestämmelserna rörande grunden för ingrepp något allmännare.

I en följdförordning av den 30 augusti 1930 förklaras:

§ 1. (1) Avtal som åsyftas i kartellnödförordningen äro o g i l t i g a, i den mån de pålägga avnämare av en vara förpliktelser med hänsyn till prissättningsmetoder eller prissättning

(a) för varor av annat slag eller härkomst eller

(b) för yrkesmässiga tjänster.

(2) Användande av affärsvillkor förbjudes, i den mån de för avnämare av en vara rättsligen eller ekonomiskt begränsa dennes prissättningsmetoder eller prissättning

(a) för varor av annat slag eller härkomst eller

(b) för yrkesmässiga tjänster.

§ 2. Det är förbjudet att företaga handlingar, som omedelbart eller medelbart äro ägnade att leda till i huvudsak samma ekonomiska resultat som de i § 1 nämnda avtalen och affärsvillkoren.

Enligt § 3 kunna deltagare i överenskommelse, som slutits under i § 1 nämnda förutsättningar, träda tillbaka.

Dessa förordningar avsågo att ge regeringen befogenhet att i mån av behov ingripa mot prisbindningar, vilka lade hinder i vägen för deflationspolitiken. Detta underströks uttryckligen i förklaringar till förordningarnas utfärdande. I enlighet härmed företogs en allmän sänkning med 10 procent av priserna på märkesvaror i januari 1931 och i december samma år en ny sänkning med 10 procent för alla bundna priser (sålunda icke endast märkesvaror). Ingreppen fingo efter hand alltmer ingående karaktär och en särskild rikskommissarie för prisövervakning fungerade ett par olika perioder. Däremellan och därefter övertogos hans funktioner av andra organ.

I juni 1933 utfärdades en förordning, enligt vilken:

inom handeln med livsmedel få sammanslutningar och föreningar avtala eller fastställa minimipriser, minimihandelsmarginaler eller minimihandelstillägg av vilket som helst slag endast med prisövervakningsmyndigheternas medgivande.

Och i maj 1934 utsträcktes denna bestämmelse:

§ 1. (1) För livsviktiga föremål för det dagliga behovet och för livsviktiga tjänster för tillfredsställande av det dagliga behovet få tills vidare utan medgivande av behörig prisövervakningsmyndighet av organisationer eller andra sammanslutningar icke avtalas, fastställas eller anbefallas minimipriser, minimibearbetningsmarginaler, minimihandelsmarginaler, maximirabatter eller minimitillägg — oberoende av om organisationerna stödja sig på offentlig eller borgerlig rätt. I den mån sådana överenskommelser, fastställanden eller anbefallningar existera vid denna förordnings ikraftträdande, få de icke utan behörig prisövervakningsmyndighets medgivande förändras till avnämarnas nackdel.

(2) Som föremål och tjänster enligt stycke 1 gälla också byggnadsmaterial och byggnadsarbeten.

Sistnämnda förordning gäller icke jordbruksprodukter, vilka falla under Reichsnährstands marknads- och prisregleringar, icke heller för den inrikes sjöfarten, för vilken rikskommunikationsministern erhållit fullmakt att genomföra särskilda åtgärder och icke heller för varor och tjänster, som falla under rikskulturkammarens verksamhetsområde.

I en ny förordning ett par månader senare (7.8.1934) borttogs ordet »livsviktiga». Under tiden hade särskilda prisövervakningsställen inrättats. Dessa förordningar upphörde, då vidsträcktare fullmakter tilldelades rikskommissarien för prisövervakningen. Enligt en annan förordning (av 15.11.1934) förklarades, att i den mån prisbindningar icke äro tillåtna, är det också förbjudet för organisationer m. fl. att försöka åstadkomma liknande verkningar på annat sätt. Särskilt är det förbjudet att utarbeta kalkyleringsregler, i vilka kostnads- eller prisuppgifter införts.

Enligt förordningar i slutet av 1934 (19.11. och 11.12.1934) införes en anmälningsplikt:

§ 1. (1) Alla fastställanden, överenskommelser eller anbefallningar rörande priser, minimibearbetningsmarginaler, minimihandelsmarginaler, maximirabatter och minimitillägg inom det inhemska affärslivet för varor eller tjänster, vilka

a) efter den 1 juni 1933 tillkommit eller

b) efter den 1 juni 1933 ändrats till avnämarnas nackdel skola före den 31 december 1934 anmälas hos rikskommissarien för prisövervakningen. Undantagna äro endast sådana fall, i vilka tidigare prisbindningar i oförändrad form förlängts.

Anmälningsplikten gäller icke för jordbruksprodukter, vilka reglerats genom Reichsnährstand och icke heller för vad som faller under rikskulturkammaren. Löner och arvoden beröras likaledes icke.

I en annan förordning, som utgivits av rikskommissarien för prisövervakningen, förklaras, att alla fixeringar, överenskommelser eller anbefallningar rörande priser etc. endast få tillkomma med rikskommissariens medgivande. Tillverkare och grosshandlare få fastställa eller avtala nya detaljhandelspriser, -marginaler, maximirabatter eller tillägg eller förändra sådana fastställanden eller överenskommelser till nackdel för detaljisternas kunder endast med rikskommissariens tillstånd.

I en särskild förordning rörande ingivandet av anbud till offentliga myndigheter förbjudas förhandlingar och överenskommelser rörande sådant anbudsingivande utan ifrågavarande myndighets tillåtelse. Bestående avtal rörande anbud förklaras ogiltiga. Förordningen utfärdades den 29 mars 1935.

En förordning innehållande förbud mot prisändringar liknande de tidigare förordningarna härom 1934 utfärdades den 26 november 1936 (den s. k. »Preisstopp-Verordnung»). Då hade i samband med fyraårsplanen en ny rikskommissarie tillsatts. Hans titel hade ändrats till prisb i l d n i n g skommissarie.

Tvångskartelleringar. Alla de ovannämnda förordningarna ha ingått som led i prispolitiken. Det gällde först att ytterligare stärka deflationspolitiken och därefter att förhindra prisstegringar. Vid sidan härav ha emellertid åtgärder av mera kartellvänlig natur företagits.

Främst bland grundvalarna för sådana ingrepp böra nämnas de båda lagarna av den 15 juli 1933: Ändringen av kartellförordningen och tvångskartellagen.

Den förra innehöll dels att riksekonomiministerns befogenheter enligt § 4 utsträcktes i så måtto, som han icke längre skulle behöva först vända sig till kartelldomstolen utan på egen hand skulle kunna på angivna grunder förklara kartellöverenskommelser ogiltiga: Därmed stadfästes endast den befogenhet, som regeringen tilldelats i kartellnödförordningen 1930. Samtidigt infördes följande tillägg till andra stycket i § 9:

Obillig är inskränkningen av den ekonomiska rörelsefriheten framför allt icke, då den träffades affärsrörelse ledes av personer, vilka icke besitta i affärsverksamheten nödvändig tillförlitlighet. Liktydigt med otillförlitlighet skall det betraktas, om i den

träffades affärsrörelse varor eller tjänster, som åtgärderna avse, utbjödos eller försåldes till priser, vilka med hänsyn till företagets behov såväl som till folkhushållningen och det allmänna bästa äro att anse som samhällsekonomiskt oriktiga och fortsättandet av en sådan prissättning är att befara.

I sådana fall skulle sålunda användningen av bojkottvapnet vara tillåten. Tvångskartellagen innehöll följande:

§ 1. Riksekonomiministern kan i marknadsreglerande syfte sammansluta företag till syndikat, karteller, konventioner eller liknande bildningar eller ansluta dem till redan existerande sådana sammanslutningar av företag, då sammanslutningen eller anslutningen framstår som bjuden med hänsyn till företagens behov såväl som till folkhushållningen och det allmänna bästa.

Kartellförordningen skall äga tillämpning på dylika sammanslutningar; uppsägning i enlighet med förordningens § 8 är dock utesluten.

§ 2. Riksekonomiministern utfärdar de för genomförandet av § 1 erforderliga bestämmelserna; han kan särskilt

1. reglera medlemmarnas rättigheter och skyldigheter och övriga rättsförhållanden inom sammanslutningarna;

2. i fall av anslutning av företag till existerande sammanslutningar reglera medlemmarnas rättigheter och skyldigheter även avvikande från vad som avtalsenligt överenskommits;

3. förklara, att ändringar av bestämmelserna blott äro tillåtna med hans medgivande.

§ 5. (1) När det på grund av de särskilda behoven för en bestämd näringsgren och med hänsynstagande till fordringarna för folkhushållningen och det allmänna bästa framstår nödvändigt, kan riksekonomiministern bestämma, att inom denna näringsgren upprättandet av nya företag såväl som utvidgandet av affärsrörelsen eller produktionskapaciteten för existerande företag för viss tid skall vara förbjudet eller beroende av hans medgivande. Han kan under samma förutsättningar också reglera omfattningen av utnyttjandet av bestående företag.

(2) Denna föreskrift finner icke användning för näringar, vars drivande är beroende på tillstånd, som är bundet vid påvisandet av behovet.

I den mån de i tvångskartellagen omtalade befogenheterna rörde riksjordbruksministeriets förvaltningsområde, skulle de utövas av riksjordbruksministern.

Enligt lagen skulle riksekonomiministern innan han vidtog åtgärd kunna anordna särskilda medlingsförhandlingar mellan de intresserade parterna. För dessa medlingsförhandlingar utfärdades närmare föreskrifter i en förordning av den 6 oktober 1933.

I en förordning (av den 5.9.1934) ändrades kartellförordningens § 9 i så måtto, att ett överklagande inför kartelldomstolen av ordförandens i kartelldomstolen medgivande till igångsättandet av en bojkott icke medför ett uppskjutande av medgivandets ikraftträdande. I en annan förordning (av 18.12. 1933) lindrades bestämmelserna rörande skiljedom i den mån det gäller kartellöverenskommelser.

I samma riktning som den ovannämnda ändringen av § 9 i kartellförordningen (av 15.7.1933) går följande förordning av rikskommissarien för prisövervakningen (av 21.12.1934):

För att skapa grundvalarna för en på prestation och ansvarsmedvetande fotad konkurrens och därmed säkra det för folkhushållningen efter möjligheterna bästa priset, förordnas: Den som med illojalt utnyttjande av sin kredit eller i ond avsikt underlåtande att uppfylla sina förpliktelser mot staten, de anställda eller fordringsägarna på ett för det allmänna skadligt sätt utbjuder varor eller tjänster till priser, vilka icke kunna täcka hans självkostnader och strida mot den ordnade hushållningens fordringar, straffas med fängelse eller böter utan högsta begränsning eller med ett av dessa straff; ansvar inträder endast om gäldenären inställt sina betalningar eller om konkursförfa-

rande rörande hans förmögenhet inletts. De lagliga föreskrifterna mot illojal konkurrens och straffbestämmelserna i konkursordningen förbli oberörda.

Tvångskartellagen har kommit till användning i ett stort antal fall, oftast har det därvid gällt nyetableringsförbud inom branscher, där produktionskapaciteten ansetts vara tillräcklig eller alltför stor.

Det skall emellertid understrykas att de omtalade lagarna och förordningarna endast utgöra en del av grundvalen för de pris- och marknadsregleringar, som under senare år företagits i Tyskland. Hela marknadsregleringen för jordbruksprodukter, vilken centralt skötes av Reichsnährstand, ligger utanför den omtalade lagstiftningen. Vidare ha enskilda branscher reglerats genom särskild lagstiftning. Detta gäller främst branscher, för vilka råvaruförsörjningen varit knapp. Känd är t. ex. regleringen av textilindustrin. Valutakontrollen har också givit möjligheter till ingrepp i olika näringsgrenar.

En svårighet att följa alla dessa regleringar i detalj uppkommer därigenom, att de kommit till stånd på grundval av mycket vidsträckta fullmakter, som särskilda organ erhållit. Enligt en lag rörande ekonomiska åtgärder (Gesetz über wirtschaftliche Massnahmen av 3.7.1934, som dock skulle upphöra att gälla den 30.9.1934)

befullmäktigades riksekonomiministern, att inom sitt ämbetsområde träffa alla de åtgärder, som han ansåg nödvändiga till främjande av det tyska näringslivet och till förebyggande eller motverkande av ekonomisk skadegörelse. Åtgärder, som träffas, kunna avvika från existerande lagar.

Den s. k. fyraårsplanens genomförande torde också grunda sig på sådana mycket allmänna fullmakter.

Karteller och branschsammanslutningar. Det brukar i sammanhang med den nyaste tyska kartellagstiftningen också nämnas något om lagarna rörande det tyska näringslivets »organiska» eller »ståndsmässiga» uppbyggnad (framför allt en lag av 27.2.1934 och en därtill knuten förordning av 27.11.1934). I dessa uppdragas linjerna till en organisation av hela det tyska näringslivet, där en indelning göres dels efter fackområden, dels lokalt. En redogörelse härför lämnas i en bilaga till utredningen rörande folkförsörjning och arbetsfred (av G. Settergren, Statens offentl. utredn. 1935: 66, sid. 533—548). Organisationen för jordbruket har som ovan nämnts uppenbarligen marknadsreglerande funktioner. I viss mån torde detta också vara fallet med hantverksorganisationerna. De för industrin avsedda organen synas däremot främst handhava uppgifter av den art, som i vårt land skötas av industriförbundet, handelskamrarna etc. Vid flera tillfällen har det från officiellt håll uttryckligen förklarats, att dessa organisationer icke skola befatta sig med marknadsregleringar och det har dragits gränser mellan deras verksamhetsområde och kartellernas.

Det må därför i detta sammanhang vara tillåtet att förbigå denna sida. Det är likväl sannolikt att gränsdragningen i vissa fall icke varit så lätt att genomföra. Näringsorganisationerna torde ha betydelse dels som rådgivande organ, dels som normerande för vad som betraktas som lojal konkurrens och sunda affärsmetoder. I Kartell-Rundschau förklaras också näringsgrupperna i viss mån kunna betraktas som tvångskonditionskarteller eller till och med tvångskalkulationskarteller. På senare år torde sålunda branschsammanslutningarna ha övertagit vissa marknadsreglerande uppgifter; det är icke omöjligt, att antalet karteller i samband därmed — som på vissa håll uppgivits — kan ha nedgått.

Den rundskrivelse (Erlass), som utfärdades i juli 1936 i avsikt att precisera gränsdragningen mellan kartellerna och den »organiska uppbyggnadens» grup-

per, följdes i november samma år av en ny rundskrivelse från riksekonomiministern, vari riktlinjer uppdrogos för en viss kartellövervakning, vilken skulle utövas av de olika grupperna. Reichsgruppe Industrie har senare överlämnat en redogörelse för hur den tänker sig denna övervakning genomförd. Däri uppges antalet industrikarteller i Tyskland uppgå till 1 700, varav dock mer än hälften skulle vara rätt lösa konditionskarteller.

Kartelleringens omfattning i Tyskland. Den anförda siffran för antalet karteller är sannolikt alltför låg. Olika tidigare uppskattningar av antalet karteller inom tyskt näringsliv ha gett följande resultat.

Antal karteller i Tyskland.

År	Antal	Enligt
1865	4	Sombart
1875	9	Sombart
1887	70	Philippovich
1888	75	Philippovich
1889	106	Philippovich
1890	107	Sombart
1895	143	Bücher
1896	250	Sombart
1900	300	Zentralverband der deutschen Industrie
1903	385	Amtliche Kartellenquête
1910	550—600	Tschiersky
1920	1 000	Liefmann
1923	1 500	Metzner
1925	2 000	Reichsregierung
1930	3 000	Wagenführ

Den ökning, som efter hand ägt rum av antalet karteller enligt dessa uppgifter, torde återspegla verkligheten, även om de olika uppskattningarna sinsemellan förmodligen icke äro fullt jämförbara och möjligheterna att bedöma deras tillförlitlighet äro små. — Enligt Wagenführ skulle de 3 000 kartellerna år 1930 fördela sig på 1 350 konditionssammanslutningar, 1 100 enkla priskarteller, 180 kvot- och områdeskarteller samt 360 syndikat (försäljningskarteller).

Mera upplysande äro uppgifterna rörande de kartellbundna varornas andel av totalproduktionen. Även härför ha flera beräkningar utförts, i allmänhet anknytande till de varor, som ingå i Statistisches Reichsamts grosshandelsprisindex. Konditionssammanslutningarna ha därvid icke inräknats. Wagemann uppger år 1930, att 50 procent av tillverkningen av industriella råvaror och halvfabrikat och 40 procent av den totala industriproduktionen skulle vara kartellbunden, men betraktar själv sina siffror som något för låga. År 1933 uppskattade Institut für Konjunkturforschung, att 55 procent av råvarorna och halvfabrikaten och 15 procent av färdigfabrikaten eller 40 procent av den totala industriproduktionen var kartellbunden. I slutet av 1936 kom konjunkturforskningsinstitutet med en ny uppskattning, vari angavs att samtliga inom landet producerade industriella råvaror och halvfabrikat och hälften av färdigvarorna eller allt som allt minst $^2/_3$ av hela industriproduktionen var kartellbunden.

Dr. Helmut Hinrichs, som gjort den senaste och utförligaste beräkningen av kartelleringens omfattning och svarar för de sammanfattningar, vilka här återges, anser konjunkturinstitutets siffror från år 1936 som alltför höga. Hans egna beräkningar[1], som redovisas bransch för bransch, ge till resultat, att ungefär halva industriproduktionen skulle vara kartellbunden. För råvarorna och halvfabrikaten skulle det gälla för 67 procent, för färdigfabrikaten för minst 25 procent. Dessa beräkningar skulle möjligen ligga i underkant. De avse alla industrigrenar utom livsmedelsindustrin, byggnadsverksamheten och sådana företag som elektricitets-, gas- och vattenledningsverk. Det erinras om att livsmedelsindustrin nästan genomgående kontrolleras av Reichsnährstand och att företagen inom den sistnämnda gruppen i allmänhet befinna sig i allmän ägo.

För de olika industrigrenarna ger Hinrichs följande uppgifter över kartelleringens omfattning, i huvudsak grundade på en uppskattning av nettoproduktionen inom respektive branscher (sålunda icke som i de sakkunnigas beräkningar för Sverige och i motsvarande beräkningar för Danmark på försäljningsvärdet).

Kartellbundna varors andel av nettoproduktionen inom olika tyska industrigrenar.

Industrigren	De bundna varornas procentuella andel av nettoproduktionen 1935—1937
1. Bergbau	95
2. Grosseisenindustrie	100
3. Metallhütten und Metallhalbzeugindustrie	80
4. Eisenwarenindustrie	75
5. Metallwarenindustrie	20
6. Maschinenindustrie	25
7. Fahrzeugindustrie	15
8. Elektroindustrie	20
9. Feinmechanische und optische Industrie	15
10. Industrie der Steine und Erden	10
11. Baustoffindustrie	70
12. Keramische Industrie	70
13. Glasindustrie	100
14. Chemische Industrie	75
15. Papierindustrie	85
16. Textilindustrie	15
17. Bekleidungsindustrie	25
18. Leder- und Linoleumindustrie	10
19. Kautschukindustrie	60
20. Holz- und Schnitzstoffgewerbe	5
21. Musikinstrumenten- und Spielwarenindustrie	15
Gesamte Industrie	**45,8**

[1] Helmut Hinrichs, Die Kartellierung der deutschen Industriewirtschaft und die Methoden zu ihrer Messung, Bleicherode 1938.

4. Förenta staterna.

Antitrustlagstiftningen i Förenta staterna torde vara rätt allmänt känd. För den tidigare lagstiftningen kan också hänvisas till Trustlagstiftningskommitténs betänkande (1921, sid. 138—141 och 222—229). En mycket kort redogörelse torde därför här vara tillräcklig.

Ursprungligen synes inställningen till samverkan mellan företag icke ha varit helt avvisande. Sedvanerätten (common law) tolkades på sådant sätt, att endast sådana inskränkningar av konkurrensen, som ansågos som orimliga (unreasonable), förklarades lagstridiga och kunde bestraffas såsom sammansvärjningar (conspiracy).

Uppfattningen synes emellertid på 1880-talet ha svängt över i en mera monopolfientlig riktning, vilket också kom att prägla de första lagarna. I *Interstate Commerce Act* (1887) förbjödos överenskommelser rörande transporten mellan delstaterna; järnvägarna ålades vidare befordringsplikt och skyldighet att behandla alla kunder lika. Få år därefter, 1890, tillkom den s. k. *Sherman Anti-trust Act*, enligt vilken varje sammanslutning, i form av trust eller annorledes, eller sammansvärjning, som inskränker den fria handeln mellan unionsstaterna eller med främmade nationer, förklaras ogiltig och straffbar. Till en början torde också lagen ha tolkats efter sin ordalydelse såsom fördömande *varje* avtal eller sammanslutning, som kunde inskränka den fria handeln.

Sedan omkring sekelskiftet en särskild undersökningskommission studerat trustbildningarna inom det amerikanska näringslivet, tillsattes 1903 inom handelsdepartementet en Bureau of Corporations, som kontinuerligt skulle insamla, bearbeta och offentliggöra upplysningar rörande storföretag och sammanslutningar.

I ett par uppmärksammade domstolsutslag från 1911 — gällande olje- och tobakstrusterna — infördes en omtolkning av Shermanlagen. Man föll därvid tillbaka på den tidigare distinktionen mellan reasonable och unreasonable konkurrensinskränkningar. Endast orimliga konkurrensinskränkningar ansågos nu av domstolen vara åsyftade med förbudet i lagen. På en annan punkt hade lagen redan tidigare genombrutits. Förbudet mot konkurrensinskränkningar i vilken form som helst fick icke gälla för sådana fall, där någon patenträttighet låg till grund för konkurrensinskränkningen. Även ett ingrepp i fall, då försäljningen av patenterad vara förbands med förpliktelse för köparen att tillsammans med densamma endast använda visst fabrikat av annan produkt, ansågs strida mot patentlagarna. Vidare torde effektiviteten i genomförandet av avkunnade domar — t. ex. om upplösning av viss trust — i allmänhet ha varit ringa.

För att åstadkomma en förbättring i sistnämnda avseende tillsattes 1914 *Federal Trade Commission*, som skulle övervaka domarnas verkställande. Till denna kommission överfördes också Bureau of Corporations' uppgifter att verkställa undersökningar och insamla, bearbeta och publicera uppgifter rörande konkurrensinskränkningar. Federal Trade Commission, som blev ett fristående ämbetsverk, erhöll vittgående befogenheter för sin verksamhet.

I en annan lag samma år — 1914 — den s. k. *Clayton Act*, preciseras förbudet mot vissa konkurrensreglerande metoder. Det förklaras förbjudet att tillämpa olika priser gentemot olika köpare, då detta är ägnat att väsentligt inskränka konkurrensen inom något handelsområde. Bestämmelsen gäller dock icke, då det är fråga om olika kvaliteter eller kvantiteter av en vara eller då skillnaden icke är större än nödvändigt för att täcka skillnad i produktions- eller transportkostnader eller då handlingen företages i god tro för att möta konkurrens

(§ 2). Detta innebär med andra ord ett förbud mot bojkott och prisdiskrimineringar. Vidare förbjudas exklusivavtal (§ 3). Detta gäller dock endast då verkan skulle bli en väsentlig inskränkning av konkurrensen. Däremot förklaras bestämmelsen uttryckligen gälla även patenterade varor. Vissa bestämmelser äro riktade mot kontrollsällskap. Ett bolag förbjudes att förvärva hela eller en del av kapitalet[1] i annat bolag om verkan därav skulle kunna bli en väsentlig inskränkning av konkurrensen (§ 7) och ingen får samtidigt vara direktör i två eller flera företag av viss storlek (§ 8).

Formellt kompletterade dessa två lagar endast den tidigare lagstiftningen. Det förefaller dock riktigt att betrakta utfärdandet av dessa lagar som ett stadfästande av den ovannämnda tolkningen av Shermanlagen. När man gör sig sådan möda som här att fastslå vissa konkurrensinskränkande metoder som lagstridiga, så innebär detta att andra konkurrensinskränkningar icke betraktas som otillåtna. På en punkt har emellertid formuleringen gjorts så vid, att domstolarna fått möjlighet att ingripa även mot företeelser, vilka icke direkt bryta mot något av de uppräknade förbuden. Det heter i § 5 i Federal Trade Commission Act: »*Illojala konkurrensmetoder inom handeln förklaras härmed olagliga*». Bland sådana konkurrensmetoder, vilka av myndigheterna förklarats vara illojala, fäster man sig bland annat vid: »sammanslutningar mellan konkurrenter för att höja priser, vidmakthålla priser, åstadkomma väsentlig enhetlighet beträffande priser, eller för att dela områden eller marknader eller slå ut en konkurrent ur marknaden eller stänga en marknad för konkurrenter».

Lagarna från år 1914 förklarades uttryckligen icke gälla sammanslutningar av arbetare, jordbrukare m. m. För sammanslutningar mellan farmarna ha senare lagar uttryckligen fastslagit vittgående befogenheter.

Från antitrustlagarna undantogos snart ett par viktiga områden. Enligt en lag för sjöfarten 1916 blevo konkurrensregleringar för denna tillåtna; de skulle emellertid anmälas till en sjöfartsmyndighet, the Shipping Board.

Genom Webb-Pomerenelagen 1918 förklarades överenskommelser rörande exporthandeln tillåtna i den mån de icke ledde till någon inskränkning av konkurrensen i Förenta staterna. De skulle emellertid anmälas till Federal Trade Commission, som f. ö. uttryckligen rekommenderat bildandet av sammanslutningar för exporten.

Av det sagda torde framgå, att truster — storföretag, företag med monopolställning — erkändes och att ingrepp mot dem företogos endast om de gjorde sig skyldiga till orimligt utnyttjande av sin maktställning. Däremot synas kartellbildningar, d. v. s. bindande överenskommelser mellan fristående företag, helt ha varit förbjudna. De betraktades som illojala konkurrensbegränsningar.

På den sistnämnda punkten innebar ett domstolsutslag i mars 1933 en frontförändring. I detta erkändes nämligen också kartellavtal som i princip lagenliga, och deras giltighet blev beroende på om de kunde anses vara rimliga eller orimliga. Också här skulle sålunda »the rule of reason» tillämpas.

Lagstiftningen och -tillämpningen torde erbjuda en förklaring till att trusten och icke kartellen blivit en inom det amerikanska näringslivet förhållandevis vanlig organisationsform. Det är likväl icke lätt att avgöra, huruvida uppfattningen hos de lagstiftande och dömande myndigheterna varit beroende på att en viss praxis inom affärslivet redan utbildat sig eller om lagstiftningen och lagtillämpningen skall anses ha lett till uppkomsten av detta tillstånd. En viss

[1] Däremot är det icke förbjudet att förvärva ett annat företags *anläggningar*. Federal Trade Commission har ansett detta förhållande minska lagstiftningens effektivitet och upprepade gånger påyrkat en ändring härvidlag.

växelverkan torde väl här ha förelegat. Förbudet mot kartellöverenskommelser har f. ö. kringgåtts på flera olika sätt; så ha företagen inom åtskilliga branscher i tyst samförstånd tillämpat samma prissättning t. ex. därigenom att de rättat sig efter de rekommendationer, som utfärdats av någon branschsammanslutning (open price association), eller efter något ledande företags tillkännagivna priser (price leadership).

Av ännu större betydelse än det omtalade domstolsutslaget blev *återhämtningslagen 1933* (National Industrial Recovery Act av den 16 juni 1933) eller som den hette enligt sin rubrik: en lag för uppmuntran av landets ekonomiska återhämtning, för främjandet av lojal konkurrens och för åstadkommandet av möjlighet till planerandet av vissa nyttiga offentliga arbeten och för andra ändamål. Det var många och omfattande uppgifter, som lagen sålunda handlade om.

Presidenten fick däri fullmakt att på begäran av sammanslutning av näringsidkarna inom viss bransch för denna fastställa riktlinjer för lojal konkurrens (codes of fair competition). Innan sådant fastställande skedde, skulle dock alla näringsidkare, som därav komme att beröras, ha haft tillfälle att yttra sig. Vidare skulle sammanslutningarna vara öppna för nya medlemmar och reglerna finge icke bereda möjlighet till någon monopolistisk politik från företagarnas sida. Även på eget initiativ kunde presidenten utfärda dylika riktlinjer. Presidenten fick vidare befogenhet att stadfästa frivilliga överenskommelser mellan företag, då detta motsvarade lagens syfte. Detta var bestämmelserna i sect. 3 och 4. Det var tydligt, att dessa konkurrensregleringar måste komma i strid med antitrustlagarna. I sect. 5 förklarades därför, att under lagens giltighetstid och sextio dagar därefter skulle antitrustlagarna icke äga tillämpning på de fastställda koderna eller överenskommelserna. Stort intresse har också sect. 7, som stadgade rättighet för arbetarna att organisera sig m. m.

Om återhämtningslagen betydde en revolutionerande förändring av inställningen till konkurrensregleringarna i Förenta staterna, så blev förändringen icke långvarig. Efter två år, i maj 1935, fastslogs genom ett utslag av Högsta Domstolen, att återhämtningslagen var stridande mot grundlagarna och följaktligen ogiltig. Kort därefter utfärdades också en lag, som återkallade bestämmelserna i återhämtningslagen: »Alla de i första delen av återhämtningslagen ingående bestämmelserna, vilka ge presidenten befogenhet att stadfästa eller föreskriva konkurrensregler eller som röra genomförandet av konkurrensregleringar, återkallas härmed». Därvid undantogos dock bestämmelserna rörande arbetsmarknadsorganisationerna i sect. 7 samt sådana bestämmelser »vilka förhindra illojala konkurrensmetoder, vilka strida mot gällande lagar inklusive antitrustlagarna och vilka innebära illojala konkurrensmetoder i enlighet med den ändrade lagen för Federal Trade Commission». Flera delstater ha infört särskilda lagar om lojal konkurrens (Fair Trade Acts) efter återhämtningslagens fall.

Återgången till den tidigare lagstiftningen var sålunda fullständig. Och i en dom i mars 1936 syntes tolkningen av antitrustlagarna återföras till tillståndet före 1933. En sammanslutning inom sockerindustrin hade fastställt försäljningspriser för socker och låtit medlemmarna förplikta sig att hålla de fastställda priserna. Domstolen ansåg rekommendationen av vissa priser tillåten, men åtgärderna för att få dessa priser respekterade förklarades innebära en orimlig konkurrensinskränkning. Här syntes sålunda den kartellfientliga uppfattningen åter ha kommit till heders, ehuru man kanske samtidigt får understryka att domstolen uppenbarligen appellerade till the rule of reason.

Under de senaste åren ha tillkommit några mycket omdiskuterade tillägg till de tidigare lagarna. År 1936 kompletterades Claytonlagen genom den s. k.

Robinson-Patman Act, varigenom förbudet mot prisdriskrimineringar skärptes och förtydligades. Denna lag torde särskilt varit riktad mot de stora mångfilialföretagen och »kedjorna» inom handeln. Dessa hade förskaffat sig särskilda förmåner vid sina inköp och genom lagen förbjödos nu fabrikanterna att lämna dem större rabatter än andra köpare. Företagen ha även förlorat rätten att lämna särskilda rabatter till anslutna detaljister vid leveranser från partilagren (kedjebildningarnas partilager sälja även till helt självständiga detaljister). Denna lag utgjorde resultatet av många och omfattande utredningar rörande kedjeföretagen.

Betydligt mera omdiskuterat har det följande år antagna tillägget till den gamla Shermanlagen blivit. Dennas allmänna förbud mot alla konkurrensbegränsningar inskränktes genom den s. k. *Miller-Tydings Act* år 1937 i så måtto att förbudet förklarades icke gälla kontrakt eller avtal om upprätthållande av minimipriser i detaljhandeln på varor, som tydligt äro utmärkta med tillverkarens eller distributörens varumärke. Därigenom legaliserades sålunda fixerandet av detaljpriser för märkesvaror.

Följande år tillkommo vissa förändringar i Federal Trade Commission Act, genom vilka kommissionens befogenheter något utvidgades.

I Förenta staterna finnas sålunda dels ett allmänt förbud mot alla konkurrensbegränsningar i Shermanlagen från 1890, dels en rad bestämmelser rörande olika konkurrensmetoder, främst i de båda lagarna från 1914 (Clayton Act och Federal Trade Commission Act). För tillämpningen av lagstiftningen finnas två centrala organ. Det ena är en avdelning inom justitiedepartementet (Antitrust Division) under ledning av en biträdande justitieminister (Assistant Attorney General, sedan våren 1938 den kände Thurman Arnold). Denna avdelning har främst att övervaka, att Shermanlagen efterleves. Den har att för detta ändamål företaga behövliga undersökningar och i förekommande fall anställa åtal för brott mot Shermanlagen. Den söker även att i tvistiga fall klargöra lagens innebörd och genom förhandlingar med näringsidkare komma till rätta med förhållanden, som eljest skulle kunna föranleda åtal. Icke minst den senare delen av avdelningens verksamhet synes på sistone ha utvidgats.

Det andra organet är Federal Trade Commission. Denna har för det första att företaga olika specialundersökningar. För det andra åvilar det kommissionen att omhänderhava tillämpningen av bestämmelserna rörande olika konkurrensförhållanden. I dylika ärenden brukar kommissionen efter undersökning utfärda uppmaningar till berörda företag att upphöra med påtalade konkurrensmetoder (orders to cease and desist). I allmänhet ha företagen fogat sig efter kommissionens anvisningar, men de kunna bli — och ha i en del fall också blivit — överklagade hos domstolarna. Genom lagändringen 1938 bestämdes att sådant överklagande skall ske inom 60 dagar efter det kommissionen utfärdat sitt påbud. För det tredje anordnar kommissionen överläggningar med representanter för olika branscher för att diskutera konkurrensmetoder (trade practice conferences). Genom dessa överläggningar vill man i samarbete med näringsidkarna råda bot mot olika former av illojal konkurrens. För det fjärde övervakar kommissionen genom en särskild avdelning annonseringen i tidningar, tidskrifter och radio och ingriper mot felaktiga och vilseledande uppgifter och andra former av illojal eller olämplig reklam. För det femte har kommissionen slutligen även till uppgift att handlägga frågor, som röra sammanslutningar ifråga om exporten. Denna framställning av kommissionens arbetsuppgifter anknyter till uppställningen av dess årsberättelser.

På våren 1938 tog president Roosevelt initiativ till en allmän omprövning av antitrustlagstiftningen. I ett budskap till kongressen gjorde han en rad allmänna uttalanden om maktkoncentrationen inom amerikanskt näringsliv utan att dock framföra några konkreta förslag till ny lagstiftning. I enlighet med presidentens yrkanden anslog kongressen medel till utökandet av personalen inom de myndigheter, som ha att handlägga ärenden rörande konkurrensbegränsningar. Därjämte tillsatte den en stor kommitté, som erhållit benämningen *Temporary National Economic Committee*. Denna har fått i uppdrag att företaga en fullständig utredning rörande förekomsten av monopol, maktkoncentration och finansiell kontroll över produktionen och distributionen av varor och tjänster, att utreda orsakerna till sådan kontroll och dess effekt på konkurrensen, verkningarna av nuvarande prissystem och prispolitik inom näringslivet på affärsläget, sysselsättningen, förtjänster och konsumtion samt verkningarna av existerande beskattning, patentlagar och annan lagstiftning på konkurrensen, prisnivån, arbetslösheten, avkastningen och konsumtionen och att inkomma med förslag i dessa avseenden. Denna omfattande utredning pågår.

5. England.

Särskild lagstiftning rörande konkurrensinskränkningar saknas helt i England, där för övrigt i allmänhet rättstillämpningen spelar större roll än de skrivna lagarna.

Trustbildningar äro utan vidare tillåtna. För kartellöverenskommelser finns det i sedvanerätten en allmän bestämmelse som förbjuder avtal, vilka inskränka konkurrensen (in restraint of trade). Detta har emellertid tolkats som ett förbud endast mot orimlig inskränkning. Man har med andra ord i England liksom i Förenta staterna vid tolkningen använt the rule of reason, varvid tolkningen i England torde ha varit betydligt liberalare. Endast sådana överenskommelser, som fullständigt upphävt konkurrensen, lett till missbruk av monopolistisk maktställning eller i fråga om deltagarnas förpliktelser varit oklara eller orimliga, ha förklarats ogiltiga. Överenskommelser, som ansetts rimliga i förhållande till de deltagande parternas, förbrukarnas och det allmännas intressen, ha erkänts som tillåtna och lagliga.

Även olika ekonomiska stridsåtgärder ha i stor utsträckning varit tillåtna. I domstolsutslag ha vid skilda tillfällen såväl bojkottaktioner, organiserat priskrig som exklusivavtal erkänts som tillåtna, i den mån åtgärderna icke vidtagits i uppenbar avsikt att skada eller främjats genom användning av otillbörliga påtryckningsmetoder.

Under åren 1919—1921 existerade en särskild lagstiftning mot prisocker (Profiteering Act). En kommitté, vilken 1918 fått i uppdrag att utreda frågor om truster och karteller, framlade följande år ett förslag om permanent monopolkontroll. Dels skulle en myndighet upprättas med uppgift att insamla, bearbeta och offentliggöra undersökningar rörande konkurrensinskränkningar, dels skulle en särskild domstol tillsättas, vilken skulle handlägga fall, där en sammanslutning syntes verka i strid mot samhällsintresset. En utförlig redogörelse för kommissionens förslag finnes intagen i den svenska trustlagstiftningskommitténs betänkande (1921, sid. 141—144 och 229—243). Förslaget ledde aldrig till någon lagstiftning.

Övergivandet av den traditionella frihandelspolitiken och införandet av tullskydd för ett stort antal varor år 1932 har givetvis ägt betydelse för sammanslutningssträvandena. De genom Import Duties Act upprättade organen ha

förutsatt tillvaron av representativa branschsammanslutningar och torde i flera fall givit dessa sitt stöd. De synas även ha stött organisationer inom exportindustrin. Ett uttryck för samma inställning är det förhållandet, att företag uttryckligen erhållit rätt att från sina inkomster vid taxeringarna göra avdrag för avgifter till sammanslutningar, vilka godkänts av Board of Trade.

Över huvud ha de engelska statsmakterna varit påtagligt välvilligt inställda till försöken att genom konkurrensregleringar inom hela industrigrenar åstadkomma en reorganisation, som skulle kunna råda bot mot den under efterkrigstiden rådande stagnationen inom det engelska näringslivet. I några fall ha offentliga organ genom särskild lagstiftning erhållit befogenhet att genomföra tvångskartellregleringar på vissa områden. Kolgruvelagen av år 1930 har här särskilt uppmärksammats. Därjämte kunna nämnas jordbrukets marknadsregleringslagar av 1931 och 1933. Bomullsspinnerierna ha berörts av en reglering av liknande art. Privata regleringar ifråga om stål- och varvsindustrierna ha åtnjutit offentligt stöd. Ett förslag till en allmän tvångskartellag, som år 1934 framfördes av lord Melchett, har däremot icke antagits.

I Irländska fristaten upprättades år 1932 en särskild priskontroll (Control of Prices Act av den 23 december 1932).

6. Frankrike.

I Frankrike saknas så vitt känt är särskild lagstiftning rörande konkurrensinskränkningar. Vissa bestämmelser i strafflagen (code penal art. 419 och 412), civillagen (code civil art. 1108, 1131 och 1133) samt näringsfrihetslagen ha dock kunnat åberopas gentemot konkurrensinskränkningar. Vissa av dessa — det gäller särskilt näringsfrihetslagen av 1791 och 1897 samt den formulering art. 419 i strafflagen hade 1810—1926 — inneburo uttryckliga förbud mot varje konkurrensinskränkning. I tolkningen har emellertid gjorts en distinktion mellan goda och dåliga konkurrensinskränkningar. Goda voro de, som åsyftade att råda bot mot en alltför stark eller alltför svag konkurrens och dåliga de, som sökte åstadkomma avsteg från den fria och naturliga konkurrensens prisbildning. Enligt rättspraxis voro sålunda konkurrensregleringar tillåtna i den mån de icke fullständigt inskränkte företagens ekonomiska frihet eller stredo mot vad som ansågs som rätt och rimligt. På samma sätt var användningen av olika vapen, som bojkott, exklusivavtal m. m., tillåten i den mån den icke orimligt inskränkte näringsfriheten.

Förslag till särskild lagstiftning rörande konkurrensinskränkningar ha framförts vid flera tillfällen. Enligt ett förslag från 1932 skulle kartellavtal principiellt erkännas. De skulle emellertid offentligen registreras och en särskild myndighet skulle företaga undersökningar och insamla upplysningar rörande konkurrensinskränkningarna.

1935 framlades ett annat förslag, enligt vilket regeringen skulle få myndighet att förklara kartellöverenskommelse inom viss bransch bindande för alla näringsidkarna inom branschen. Hemställan härom skulle komma från sammanslutning av näringsidkare, vilken representerade minst $^2/_3$ av företagen inom branschen och minst $^3/_4$ av hela tillverkningen av ifrågavarande produkter. Viss kontroll skulle också kunna föras över sammanslutningen. Det gällde sålunda ett utkast till en tvångskartellag. Intetdera av dessa båda förslag har lett till lagstiftning.

Däremot har penningpolitiken under krisen medfört viss priskontroll. Här kan nämnas en lag om bekämpande av orättfärdiga prisstegringar av 19 augusti 1936 och ett dekret av 1 juli 1937, vilket förbjuder prisstegringar.

7. Italien.

Också i den italienska strafflagen fanns det bestämmelser, som svarade mot den franska art. 419, och enligt vilka överenskommelser voro förbjudna, om de stredo mot lag, goda seder eller allmänna intressen.

Under den fascistiska regimen ha emellertid särskilda lagar tillkommit, vilka här äro av intresse. Grunden för det korporativa systemet utgöres av Carta del Lavoro av den 21 april 1927. Huvudsakligen handlar denna arbetets grundlag om förhållandet mellan arbetarna och arbetsgivarna. Men i art. VI heter det: »Som representanter för de gemensamma produktionsintressena kunna korporationerna ge bindande regler rörande arbetsförhållanden och produktionsordning i den utsträckning de få bemyndigande därtill från de anslutna sammanslutningarna». Och i art. IX fastslås: »Ingrepp från statens sida äger endast rum när det privata initiativet felas eller är otillräckligt eller när statens politiska intressen stå på spel. Sådana ingrepp kunna ske i form av kontroll, stöd eller direkt ledning av företagen.» Å ena sidan fastslås här den privata äganderätten och det fria initiativet som näringslivets grundval, men samtidigt förklaras hela näringslivet vara en allmän angelägenhet och staten och korporationerna erhålla befogenhet att utarbeta tariffer för förvärvsmässiga tjänster och fastställa priser på konsumtionsvaror, som utbjudas till allmänheten.

Redan 1926 hade fastställts att idkande av gross- eller detaljhandel endast fick ske med särskild tillåtelse av vederbörande kommun. En lag 1932 gav Konungen befogenhet att på förslag av regeringschefen upprätta tvångskarteller för näringsidkarna inom viss bransch. Förutsättningen skulle emellertid vara dels att förslag framkommit därom från 70 procent av de berörda företagen, representerande minst 70 procent av tillverkningen i genomsnitt för de senaste tre åren, dels att regeringen efter att ha hört vederbörande korporation ansåg, att upprättandet av en tvångskartell motsvarade hela näringslivets fordringar, så tillvida som en mera rationell teknisk och ekonomisk organisation av tillverkningen därigenom främjades. Om en tvångskartell upprättas, kan genom särskilt kungligt dekret bestämmas, att startandet av nytt företag eller utvidgandet av redan bestående inom ifrågavarande bransch endast får ske med regeringschefens medgivande. I varje fall ha företagen att rätta sig efter tvångskartellens regler. Över tvångskartellerna skall särskild offentlig kontroll föras, vilken delvis utövas av korporationerna. Viktig synes också följande bestämmelse vara (art. 10):

> För att bringa tvångskartellernas verksamhet i överensstämmelse med de frivilliga kartellernas verksamhet, skola de senare, oberoende av hur de betecknas, fr. o. m. 1 juli 1932 till berörd minister överlämna avskrift av de aktstycken, som röra deras bildande, verksamhet och ev. förändringar, i den mån de avse reglering av medlemmarnas ekonomiska verksamhet genom särskilda organ.
>
> Genom kungligt dekret, som utfärdas enligt art. 1, kan efter hörande av berörd korporation bestämmas, att övervakningsföreskrifterna i art. 6 och 7 helt eller delvis skola användas också på sådana frivilliga karteller, som representera minst 75 % av totaltillverkningen inom de i betraktande kommande näringsgrenarna.

Tvångskartellagen synes genom dessa bestämmelser också införa viss kontroll över frivilliga karteller. Dessa bestämmelser utvidgades genom en förordning 1936, enligt vilken karteller, vilka omfatta minst 75 procent av produktionen inom viss bransch, skola lämna vederbörande korporation upplysningar rörande sin verksamhet. Korporationen skall företaga alla behövliga undersökningar och korporationsministern kan, om han så finner påkallat, fastställa riktlinjer för en omläggning av en kartells verksamhet.

8. Belgien.

Tidigare torde lagstiftningens inställning till konkurrensinskränkningarna i Belgien ha varit liknande den i Frankrike. I januari 1935 tillkom emellertid en lag, som möjliggjorde tillskapandet av tvångskarteller enligt viss ordning.

Varje sammanslutning av tillverkare eller handlande, vilken är en juridisk person, kan inlämna ansökan om att överenskommelse mellan dess medlemmar rörande tillverkning, avsättning, försäljning, införsel eller utförsel skall utvidgas till att vara bindande för alla andra tillverkare eller handlande inom samma industri- eller handelsbransch. Ansökan härom skall insändas till handelsministern och skall åtföljas av sammanslutningens stadgar, medlemsförteckning och uppgift på styrelse, överenskommelsens lydelse och avskrift av protokoll från det sammanträde, vid vilket överenskommelsen träffades samt en redogörelse för anledningarna till de vidtagna åtgärderna. Denna redogörelse skall lämna bevis för att utvidgandet till att överenskommelsen blir bindande för alla tillverkare eller handlande, motsvarar det allmänna intresset och att överenskommelsen frivilligt accepterats av en obestridlig majoritet av intressenterna inom industri- eller handelsbranschen ifråga.

Om ministern finner ansökan värd beaktande, skall han låta offentliggöra densamma. Inom viss tid därefter kunna de intresserade parterna inkomma med skriftlig protest mot den föreslagna åtgärden. Om sådan protest inkommer, skall ministern söka få till stånd förlikningsförhandlingar mellan de ansökande och de protesterande företagen. Om detta icke går, skall saken prövas av ett särskilt ekonomiskt råd.

Komma förlikningsmännen eller rådet till det resultatet, att förslaget icke bör föranleda åtgärd, har frågan därmed fallit. Om förlikningsmännen eller rådet däremot tillstyrker den åtgärd, varom ansökan gjorts, eller om ingen protest inkommit mot ansökan, kan Konungen antaga eller förkasta förslaget. Om förslaget antages, utfärdas en kunglig förordning därom.

De i förordningen fastställda reglerna gälla också för nytillkommande tillverkare och handlande. Om förordningen innehåller bestämmelser som begränsa tillverkning, import eller export, får ingen starta ny tillverkning utan att först ha inhämtat Konungens medgivande.

Särskilda kontrollbestämmelser ingå också i lagen.

1937 har ett förslag rörande reglering av nyetableringar inom detaljhandeln varit diskuterat, enligt vilket varje nyetablering skulle erfordra tillstånd, vilket meddelas efter en ansökningsprocedur, som liknar den ovan beskrivna behandlingen av ansökningar om tvångskartelleringar. Ett i slutet av 1938 framlagt lagförslag rörande yrkesorganisationer synes möjliggöra en omfattande reglering av näringslivet.

9. Nederländerna.

För Nederländernas del är situationen för kartellagstiftningen ungefär densamma som i Belgien. Enligt en lag av den 24 maj 1935 kan ekonomiministern förklara överenskommelse mellan företagare för bindande för alla näringsidkare inom ifrågavarande bransch. Detta får dock endast ske om de ekonomiska förhålalndena inom branschen i fråga äro av utomordentlig betydelse och det allmännas intresse fordrar att sådan förklaring utfärdas. Ansökan därom måste först ha inkommit från en eller flera företagare eller företagaresammanslutningar inom branschen.

Ekonomiministern kan på samma sätt utfärda förklaring om att överenskommelse mellan företagare icke skall vara bindande, om det allmänna intresset fordrar detta.

Förklaring av någotdera slaget får endast utfärdas sedan ett ständigt utskott hos det s. k. ekonomiska rådet hörts. Detta utskott skall innehålla representanter för olika grupper i samhället. Utskottet skall också infordra yttranden från intresserade parter.

Ett särskilt organ tillsättes för att övervaka efterlevnaden av utfärdade förklaringar. Detta organ utrustas med fullmakt att företaga alla undersökningar, som kunna vara påkallade för fullgörandet av dess uppgift.

I samband med devalveringen 1936 tillkom en priskontrollag, som ger handelsministern rätt att utfärda maximalprisbestämmelser.

För utövandet av detaljhandel, hantverk eller småindustri fordras enligt en lag av den 13 mars 1937 tillstånd från handels- och industrikammaren, vilket endast meddelas om den sökande uppfyller vissa kompetensfordringar.

10. Schweiz.

Det förefaller som om den bestämmelse rörande näringsfriheten, som finnes inskriven i konstitutionen, i Schweiz skulle ha lagt hinder i vägen icke endast för staten att företaga olika reglerande ingrepp utan också att ingripa mot privata överenskommelser. I ett »budskap från förbundsrådet till förbundsförsamlingen rörande en partiell revision av de konstitutionella regler, som röra den ekonomiska ordningen», av den 10 september 1937 framläggas resultaten av ingående utredningar rörande olägenheterna av författningsbestämmelserna. Därtill knyter sig så ett förslag till revision av vissa artiklar i förbundsförfattningen.

I den allmänna motiveringen är följande uttalande av visst intresse: »Enligt den uppfattning, som expertkommissionen rörande en ny ekonomisk lagstiftning kommit till, böra den fria konkurrensens överdrifter i första hand undertryckas genom frivilliga överenskommelser mellan de intresserade parterna, i förekommande fall under statens medverkan. För det fall, att detta medel icke leder fram, föreslår kommissionen skapandet av den juridiska möjligheten att giva sammanslutningarnas överenskommelser och beslut obligatoriskt bindande kraft för alla berörda yrkesgrupper.» Användningen av denna möjlighet skulle begränsas av närmare angivna regler.

Konstitutionens garanti för näringsfriheten har lagt hinder i vägen för företagandet av sådana ingrepp som begränsningar av antalet detaljhandlare eller tillverkare, föreskrivandet av vissa priser etc. Endast genom att pressa vissa andra författningsbestämmelser har man i några fall likväl gjort rätt långt gående ingrepp (inom hotellbranschen redan 1924, flera regleringar rörande urmakarna samt förbuden att grunda nya eller utvidga bestående varuhus enligt särskilda lagar av 1933 och 1935 — vissa av dessa regleringar äro numera upphävda). Konstitutionens bestämmelse om näringsfriheten har å andra sidan icke lagt hinder i vägen för privata konkurrensinskränkningar men väl omöjliggjort för staten att ingripa mot sådana. En viss prisövervakning infördes dock i juni 1936, vilken skulle gälla sådana priser, som voro berörda av särskilda regleringar av produktion, export, import eller inrikes omsättning, vilka företagits enligt en krislag av 1933, eller som underkastats annan offentlig reglering eller, slutligen,

som på grund av förekommande sammanslutningar eller kartellavtal icke kunde anses vara resultatet av fri prisbildning.

I budskapet föreslogs, att man i stället för tidigare bestämmelser skulle införa följande två artiklar i konstitutionen:

Art. 31. Handels- och näringsfriheten garanteras i hela sin utsträckning av förbundet. Bestämmelser kunna utfärdas rörande utövandet av handel och tillverkning och rörande avgifter, som gälla dem; i den mån konstitutionen icke bestämmer annorlunda, få dylika bestämmelser icke strida mot handels- och näringsfriheten.

Art. 32. I den mån ett sunt nationellt näringsliv fordrar det och under respekterande av handels- och näringsfriheten, kan förbundet utfärda likformiga bestämmelser och företaga åtgärder för att uppmuntra jordbruket, hantverket, handeln, industrin och transportväsendet.

Det har rätt att, utan att vara bundet av handels- och näringsfrihetens principer, men tillvaratagande de allmänna intressena, utfärda föreskrifter:

a) För att bevara en stark lantbefolkning och ett dugligt jordbruk liksom för att stärka äganderätten till jorden;

b) För att skydda viktiga grenar av näringslivet och viktiga yrkesgrupper som äro hotade till sin existens;

c) För att underkasta kartellerna och liknande sammanslutningar en reglering;

d) För att ge allmänt bindande kraft åt överenskommelser och beslut, som härröra från yrkesorganisationer och liknande ekonomiska sammanslutningar och som röra yrkesutbildningen, arbetsvillkoren, inklusive vad som tillhör den sociala ordningen, eller kampen mot illojal konkurrens, under iakttagande av att de ta tillräcklig hänsyn till minoriteters legitima intressen såväl som av att de icke sätta ifråga föreningsfriheten och att de tillstyrkas av självständiga experter.

I anknytning till satsen rörande kartellerna anföras olika tidigare förslag till särskild kartellagstiftning. Denna fråga är, säges det, under utredning och det är för tidigt att fatta beslut rörande innehållet i en kommande kartellagstiftning. »Man kan i alla fall redan konstatera att det icke är fråga om att förbjuda eller bekämpa kartellerna utan endast om att kontrollera dem, att framför allt föreskriva en viss offentlighet och att bekämpa övergrepp». Därför har det befunnits lämpligt att vid en revision av konstitutionens bestämmelser också bereda möjlighet till en senare lagstiftning rörande kartellerna.

1926 tillsattes inom förbundsekonomiministeriet en särskild prisbildningskommission. Denna synes till en början främst ha företagit undersökningar rörande olika grenar av handeln. Den erhöll emellertid 1936 uppdraget att göra en undersökning av kartellväsendet i Schweiz och söka få till stånd en översikt över existerande karteller och överenskommelser. Denna undersökning företages branschvis och ett första häfte behandlande jord- och stenindustrin, trä- och glasindustrin samt pappers- och pappindustrin publicerades 1937. Ytterligare några häften ha därefter utkommit.

11. Ungern.

I Ungern utfärdades den 15 oktober 1931 en lag rörande karteller och monopolföretag. Överenskommelser eller beslut, som fastställa förpliktelse rörande produktion, omsättning eller pris för någon vara eller i övrigt inskränker eller reglerar konkurrensen, måste vara skriftliga. De gälla endast om de anmälas till ekonomiministern. För att avgiva utlåtanden rörande i lagen berörda frågor tillsättes en kartellkommission. Om överenskommelse eller beslut medför fara

för näringslivet eller det allmänna bästa, särskilt om det skadar förbrukarna eller medför onödiga olägenheter för tillverkare eller företag inom samma eller annan bransch, kan ekonomiministern företaga åtgärd. Han kan då låta företaga en ingående undersökning, försöka få till stånd ändring av de mindre lämpliga delarna av överenskommelserna, eventuellt under medverkan av skiljemän, samt — om detta icke lyckas — föreslå regeringen att företaga särskilda åtgärder mot ifrågavarande företag. Regeringen kan då t. ex. indraga beviljade förmåner beträffande införsel, skatter eller dylikt eller utesluta företagen från leveranser till offentliga myndigheter etc. Sådana åtgärder får regeringen endast vidtaga för viss begränsad tid. Ekonomiministern kan också föreslå ett upphävande av viss tullsats. I nödfall kan han hänvända sig till kartelldomstolen eller föra talan inför domstol. Innan någon åtgärd vidtages skall kartellkommissionen ha haft tillfälle att avgiva ett utlåtande.

Om överenskommelse strider mot allmänna intressen, kan på uppdrag av ekonomiministern åtal anställas inför kartelldomstolen med yrkande, att denna skall upplösa sammanslutningen eller förbjuda dess fortsatta verksamhet, förbjuda genomförandet av överenskommelsen eller beslutet eller viss verksamhet. Brott mot kartelldomstolens utslag bestraffas med böter.

Utmärkande för denna lag är sålunda att ekonomiministern utrustas med viss befogenhet att företaga åtgärder för den händelse en kartell eller ett monopolföretag anses åsamka skada för det allmänna.

I en särskild bestämmelse förbjudes det att öva inflytande på den fria och naturliga marknadsutvecklingen för jordbruksprodukter genom ingrepp till skada för producenterna. Hela lagen uppgives ha tillkommit på grund av en strid mellan industrin och jordbruket.

En särskild priskontrollkommitté tillsattes den 19 december 1936.

12. Bulgarien.

I Bulgarien infördes en lag om kontroll över karteller och monopolpriser den 16 december 1931. Denna ersattes av nya bestämmelser i en lag den 15 augusti 1936. Båda dessa lagar ha uppenbarligen haft den tyska kartellförordningen till förebild. Karteller skola enligt lagen vara skriftliga samt införas i ett offentligt register. Kontrollen utövas av ekonomiministern och en kartellkommission. Om en kartell medför fara för det allmänna kan ekonomiministern, sedan kartellkommissionen konstaterat förhållandet, förklara hela kartellavtalet eller del därav ogiltigt och deltagarna äga rätt att när som helst utträda ur kartellen. Då omständigheter föreligga, som innebära icke påräknade svårigheter för ett enskilt företag, kan detta erhålla rätt till omedelbar uppsägning. Även i detta fall tillkommer det kartellkommissionen att uttala sig om förhållandet är sådant.

Monopolföretag skola lämna upplysning rörande prisförändringar och regeringen kan i fall av missbruk av monopolställning införa särskild prisreglering på ifrågavarande område. Monopolföretag förbjudas också att binda sina kunder genom exklusivavtal av något slag.

En lag av den 12 oktober 1935 ger regeringen rätt att kontrollera den industriella expansionen, att förbjuda upprättandet av nya företag eller hindra moderniseringar eller utvidgningar av redan existerande företag inom industrier, som anses vara mättade.

13. Polen.

Den polska kartellagen av den 28 mars 1933, ändrad den 27 november 1937, liknar även den tyska kartellförordningen. Den gäller för överenskommelser, bestämmelser och beslut, vilka ha till ändamål att genom ömsesidiga förpliktelser övervaka eller reglera produktionen, avsättningen, priserna eller affärsvillkoren för varor inom bergsbruket, industrin och handeln. Sådana överenskommelser skola vara skriftliga och skola anmälas till industri- och handelsministern. Uteblivandet av sådan anmälan medför böter men däremot icke — i motsats till den bulgariska lagens bestämmelser — att överenskommelsen blir ogiltig. Om överenskommelse, bestämmelse eller beslut eller sättet för dess utförande medför fara för det allmänna bästa, särskilt om regleringen av tillverkningen eller avsättningen eller inskränkningen av friheten i handelsomsättningen medför ekonomiskt skadliga verkningar eller om priserna stegras till en ekonomiskt oriktig höjd eller hållas på sådan nivå, kan överenskommelsen etc. eller viss del därav upphävas eller rättighet givas deltagarna till omedelbar uppsägning. Sådan åtgärd skall beslutas av kartelldomstolen efter framställning från ministern för industri och handel. Någon rätt för enskild medlem att under anförande av särskilt viktig anledning kunna få tillstånd till omedelbar uppsägning — som enligt § 8 i den tyska kartellförordningen — existerar icke. Vid bedömandet av kartellernas giltighet såväl som vid frågor rörande bojkotter, exklusivavtal etc. kunna endast de allmänna synpunkterna och icke det enskilda företagets hävdas liksom endast ministern kan rikta hänvändelse till kartelldomstolen.

En lag av den 17 mars 1932 gav regeringen särskilda fullmakter. Lagen torde också bereda möjlighet till tvångskartelleringar. Mera uttryckligt ingå bestämmelser härom i en lag av den 10 mars 1934.

14. Tjeckoslovakien.

Tjeckoslovakien fick en lag rörande karteller och privatmonopol den 12 juli 1933. Enligt denna lag skola kartellöverenskommelser vara skriftliga och anmälas till statistiska centralkontoret. Detta för ett offentligt register över kartellerna. Samtidigt med anmälan skall avskrift av kartellavtalet insändas, vilket lägges till statistiska kontorets kartellarkiv, som icke är offentligen tillgängligt. Statistiska kontoret skall vidare notera alla fastställda priser. Bojkottaktioner skola anmälas till statistiska kontoret minst åtta dagar innan de igångsättas.

Föreligger misstanke, att en kartell hotar allmänna intressen genom orimligt höga priser eller genom affärsvillkor som höja gross- eller detaljhandelspriserna eller genom orimliga bojkottaktioner, kan vederbörlig minister låta inleda en undersökning, varom kartellen i så fall skall underrättas. Samtidigt med undersökningen skall ministern inleda förhandlingar med ifrågavarande kartell. Leda dessa förhandlingar icke till resultat, fortsättes undersökningen och framlägges densamma för regeringen. Visa sig misstankarna befogade, kan regeringen förbjuda kartellmedlemmarna att betinga sig högre pris än vad regeringen för högst ett år fastställer och att använda omtvistade affärsvillkor eller anordna påtalad bojkott. Regeringens fullmakt kan överlåtas på en kartellkommission. Regeringens respektive kartellkommissionens avgörande kan överklagas inför kartelldomstolen.

Även en enskild företagare kan erhålla rätt till att utträda ur en kartell. Förutsättningen är att uppfyllandet av medlemskapets förpliktelser skulle betänkligt

hota hans företag på ett sätt, som han med iakttagande av vanlig omsorg icke kunnat beräkna vid avtalets ingående. Han skall då skriftligen uppsäga avtalet hos kartellens organ. Om detta icke inom femton dagar gjort invändningar, anses företagaren fri från sina förpliktelser. Eljest kan tvist mellan företagaren och kartellen, som icke löses godvilligt, hänskjutas till lokal domstol.

Vissa tvångskartelleringar ha förekommit; bl. a. märkes en lag rörande textilindustrin av den 23 juli 1936. En lag rörande industrin från år 1935 är märklig såtillvida som den möjliggör förbud för företag att stoppa driften.

15. Jugoslavien.

Den jugoslaviska kartellförordningen av den 3 augusti 1934 börjar med att förklara karteller förbjudna. Som undantag från detta förbud kan industri- och handelsministern medgiva grundandet av karteller, då deras upprättande kan försvaras med ekonomiska eller allmänna intressen för att reglera tillverkning och försäljning av varor eller att fastställa affärsvillkor och priser. Kartellöverenskommelserna skola införas i ett offentligt kartellregister. Det förefaller sålunda som om förbudet mot kartellerna knappast innebure något principiellt avståndstagande utan endast tillkommit för att underlätta kontrollen och registreringen. I en ny förordning av den 25 november 1935 har det allmänna förbudet mot karteller strukits. Förordningen börjar med förklaringen att kartellerna ställas under statlig kontroll; detta skulle också gälla utländska karteller, som beröra Jugoslavien. Kartellavtal skola vara skriftliga och registreras.

Båda förordningarna innehålla därutöver bestämmelser rörande kontrollen över kartellerna. Industri- och handelsministern får bemyndigande att företaga undersökningar i fall då ett kartellavtal kan tänkas medföra skada för det allmänna eller näringslivet. Han kan då infordra alla behövliga upplysningar från kartellen. Visar undersökningen att orimliga eller skadliga förhållanden förekommit, kan ministern förbjuda användningen av fastställda priser och affärsvillkor, upphäva produktionsbegränsningar, förbjuda särskilda påtryckningsmetoder och exklusivavtal eller i sista hand helt upplösa kartellen. För utövandet av kontroll kan ministern tillsätta en kommissarie, som följer kartellorganets alla åtgärder.

Rätt för enskild firma till omedelbart utträde ur kartellen kan uppkomma och skall behandlas på samma sätt som enligt den tjeckiska lagen. Tvistefall avgöras sålunda här av de ordinarie domstolarna. En särskild kartelldomstol har upprättats, vilken kan avdöma klagomål över ministerns anordningar.

16. Rumänien.

Enligt uppgift skulle en kartellag ha tillkommit 1 juni 1933. Den 10 maj 1937 utfärdades en lag, som gäller alla slags överenskommelser mellan industri-, handels- och gruvföretag, enskilda firmor eller bolag, som fastställa normer för produktion, försäljning och prissättning eller för reglering av den kommersiella eller industriella verksamheten vad beträffar råvaruanskaffning, produktion eller försäljning. Lagen gäller också för sådana företag, vilka genom sin ställning inom en viss industrigren ensamma kunna fastställa försäljningspriser utan övriga företags medverkan.

Industri- och handelsministeriet äger rätt att under tillämpning av lagens föreskrifter fastställa kartellernas försäljningspriser, etablera maximiförsäljnings-

priser eller minimipriser för uppköp av råvaror. Varje kartellöverenskommelse skall tillställas nämnda ministerium och en resumé av densamma skall införas i ett kartellregister. På begäran äro kartellerna skyldiga att ställa till industri- och handelsministeriets förfogande alla handlingar nödvändiga för verifiering av prisuppgifter och upplysningar. Prisförändringar skola omedelbart delgivas ministeriet. Prishöjningar kunna ej företagas utan dess tillstånd.

Industri- och handelsministeriets övervakande verksamhet handhaves av det s. k. högre kartellrådet. Kartellerna äro skyldiga att årligen före den 30 juni tillställa ministeriet en detaljerad årsredogörelse innehållande vissa närmare preciserade uppgifter. Kartellrådets sekretariat har följande uppgifter: 1) att övervaka kartellernas verksamhet, med rätt att taga del av handlingar, register, beslut och andra dokument för att därigenom kontrollera priser, kartellens karaktär och kommersiella verksamhet, 2) kontrollera försäljningspriser, 3) att anmoda kartellerna ändra gällande försäljningspriser, uppköpspriser för råvaror eller försäljningsorganisation, 4) att fastställa straff vid brott mot lagens bestämmelser.

Lagen innehåller också en uppräkning av olika handlingar, som skola betraktas som otillåtna för kartellerna, samt av de olika åtgärder mot kartellerna, som regeringen kan vidtaga.

Lagen går emellertid mycket längre än till att endast gälla kartellerna. I art. 24 heter det:

> För kontroll av industrins verksamhet och av den industriella produktionens rationalisering liksom i det nationella försvarets intresse får ingen fabrik startas, utökas eller förflyttas utan industri- och handelsministeriets medgivande.

17. Övriga europeiska länder.

För övriga europeiska länder kunna här endast några mycket kortfattade uppgifter lämnas. Finland saknar särskild kartellagstiftning. I de baltiska staterna infördes prisregleringslagar 1932, vilka torde ha stått i samband med valutapolitiken. Senare har en omfattande statlig reglering av näringslivet genomförts. I Estland ger sålunda en lag av den 1 april 1936 ekonomiministern en vidsträckt kontroll över industrin; företag få icke utvidgas och nya företag icke startas utan särskilt tillstånd av ministern. Den lettiska lagen om industri- och hantverksföretag av den 11 juli 1936 stadgar, att nya företag endast få startas med tillstånd av finansministern. I Litauen skola alla företag registreras enligt en lag av den 23 april 1937.

I Spanien medförde en lag från år 1926 en ingående reglering av den industriella produktionen; inom ett stort antal branscher gjordes startandet av nya fabriker beroende av medgivande från en särskild myndighet. En lag av den 18 mars 1936 i Portugal om kontroll över överenskommelser rörande konsumtionsvaror förbjuder orimliga begränsningar av tillverkningen eller handeln.

18. Övriga utomeuropeiska länder.

Det har redan i inledningen framhållits att antitrustlagstiftningen i Förenta staterna blivit normgivande på detta område också för Australien, Nya Zeeland, Kanada, Argentina och Mexico. Sydafrika upprättade 1923 en särskild myndighet, som skulle följa trusters och kartellers verksamhet.

I viss motsättning till de nämnda staternas avvisande inställning till konkurrensinskränkningar — vilken dock under senare år modifierats; åtskilliga tvångsregleringar ha förekommit även i dessa stater — stå Chile och Japan. I Chile erhöll presidenten 1931 och 1932 fullmakt att göra startandet av nya företag inom viss bransch beroende av tillstånd samt att utfärda bestämmelser rörande prissättning. I Japan finnes en allmän lag av den 1 april 1931, enligt vilken sammanslutningar, som behärska minst 50 procent av tillverkningen inom viss bransch, skola anmälas till handelsministern. Om de behärska över 75 procent kunna de hemställa, att av dem utfärdade bestämmelser skola göras bindande också för de utomstående. För sammanslutningar inom exporten finnas särskilda lagar. Också här finns det möjlighet för ministern att göra frivilliga konkurrensregleringar bindande också för utomstående. Över huvud synes inställningen till sammanslutningar mellan företagarna vara påtagligt positiv.

III. Sammanfattning.

De i det föregående lämnade uppgifterna skola nu slutligen sammanställas till en översikt över hur vissa frågor behandlats i olika länder. I denna översikt tages i första hand endast hänsyn till de europeiska staterna.

Av dessa ha enligt det föregående en rad länder ingen som helst särskild lagstiftning rörande konkurrensinskränkningar. Detta gäller för Finland, Frankrike, Schweiz och Storbritannien. I dessa länder torde i regel såväl karteller som truster vara i huvudsak tillåtna. Vissa missbruk från kartellers eller monopolföretags sida torde enligt allmän lag kunna beivras. Till denna grupp av stater torde också Sverige böra räknas; vår lag rörande undersökning av monopolistiska företag och sammanslutningar ger ju endast möjlighet till att företaga undersökningar i särskilda fall.

Till en andra grupp, vilka ha särskilda trust- och kartellagar, kunna vi räkna Belgien, Bulgarien, Italien, Jugoslavien, Nederländerna, Norge, Polen, Rumänien, Tjeckoslovakien, Tyskland och Ungern. Hit kan också räknas Irland. Det har i det föregående upprepade gånger framhållits att de flesta av dessa lagar haft de tidigaste — den tyska kartellförordningen av 1923 och i någon mån den norska trustlagen 1926 — till förebilder. De övriga ha alla tillkommit under tiden 1931—1937. En särställning intaga inom gruppen de belgiska och holländska lagarna, vilka endast ge möjlighet att göra frivilliga kartellöverenskommelser allmänt bindande i särskilda fall (den holländska dessutom att upplösa karteller).

Övriga europeiska stater förbigås.

För de stater, vilka ha särskild kartellagstiftning, kan det vara av intresse att jämföra vissa bestämmelser i respektive lagar.

Registrering av kartellavtal är obligatorisk i Norge, Danmark, Italien (sedan 1932), Ungern, Bulgarien, Polen, Tjeckoslovakien, Jugoslavien och Rumänien. I den ordinarie tyska kartellagstiftningen förekommer icke registreringsskyldighet, men rikskommissarien för prisövervakningen har vid visst tillfälle påbjudit, att alla nya överenskommelser skulle anmälas; en allmän övervakning av kartellerna från vissa näringsorganisationers sida har numera tillkommit. De närmare bestämmelserna variera. I de flesta länderna äro kartellöverenskommelser, som icke inregistrerats, icke bindande. I alla de nämnda länderna äro

kartellregistren eller vissa sammanfattningar av dem offentliga, men bestämmelserna rörande vilka uppgifter, som skola införas i de offentliga registren variera. Endast i några skola hela kartellöverenskommelserna göras offentliga. I de flesta av dessa länder stadgas också, att kartellöverenskommelser skola vara skriftliga.

Bestämmelser rörande *upplösning* av karteller finnas i de flesta fall. I Norge har trustkontrollen en vittgående befogenhet härvidlag. I Danmark är priskontrollrådets befogenhet mindre omfattande och dess avgöranden kunna dragas inför domstol. I Tyskland erhöll kartelldomstolen enligt kartellförordningen rätt att på hemställan av riksekonomiministern i vissa fall upplösa karteller; rätten har efter 1930 överförts till regeringen. Även i Italien synas de offentliga organens befogenheter vara vittgående. I Nederländerna, Ungern, Bulgarien, Polen, Tjeckoslovakien, Jugoslavien och Rumänien äro bestämmelserna i stort sett av samma art som i den tyska kartellförordningen. Möjlighet finnes till upplösning av karteller, som anses vara till skada för allmänna intressen. I allmänhet skall detta först fastslås genom särskild undersökning, för vilken vittgående befogenheter att infordra upplysningar lämnas i respektive lagar. Rätten att utfärda förordning om upplösning tillkommer sedan antingen regeringen eller särskild kartelldomstol eller kartellkommission. Detaljbestämmelserna variera starkt.

För de flesta övriga länder kunna överenskommelser mellan företag av domstol förklaras ogiltiga om de befinnas verka orimligt. Då intet särskilt undersökningsorgan finnes, torde sådan fråga komma inför domstol i de flesta fall, därigenom att företag, som anser sig tillfogat skada genom överenskommelse, anställer åtal. Det blir sålunda i regel icke det allmännas intressen utan särskilda privatintressen som föranleda åtal.

Möjlighet för deltagare i kartell att av särskild anledning *utträda* finnes endast i ett fåtal länder. Den ingående norska trustkontrollen skulle väl antagligen kunna pröva också sådan angelägenhet. Uttryckliga bestämmelser härom finnas i Tyskland, Bulgarien, Tjeckoslovakien och Jugoslavien. Avgörandet tillkommer härvid i Tyskland kartelldomstolen, i Bulgarien kartellkommissionen och i de båda andra staterna de vanliga domstolarna.

Möjligheter till *tvångskartellering* finnas i flera länder. Man kan kanske räkna den norska trustkontrollens befogenhet att ingripa mot för låga priser — enligt lagändringen 1932 — som en ansats till tvångskartellag. Förslagen om mera vittgående befogenheter av detta slag synas f. n. icke föranleda någon lagstiftning.

I övrigt finnas två former av tvångskartellagar. I Belgien och Nederländerna kan regeringen i viss ordning förklara en frivillig kartellöverenskommelse bindande för alla företagen inom en bransch. Ansökan skall ha kommit från företag inom branschen i fråga. Tvångskartellagarna i Japan synas vara av samma slag. Också den italienska tvångskartellagen kan räknas hit. De polska bestämmelserna äro likartade.

Den andra formen av tvångskartellag representeras av den tyska, enligt vilken regeringen på eget initiativ kan utfärda föreskrifter för viss bransch. Även Chiles president synes ha erhållit liknande befogenhet. De italienska korporationerna torde äga rätt till mycket långtgående regleringar.

För alla de länder, där tvångskartellering sålunda är möjlig, gälla naturligtvis särskilda kontrollföreskrifter för de sålunda åstadkomna regleringarna. Det kan dessutom understrykas, att kartellkontrollagarna i flera osteuropeiska länder ge

regeringarna eller offentliga organ vittgående möjligheter att bestämma över från början frivilligt bildade kartellers verksamhet. Särskilt ingående synes härvid den nya rumänska kartellagen vara, enligt vilken en kartell t. ex. icke har rätt att företaga en prishöjning utan att först ha erhållit medgivande av regeringen och där regeringen kan fastställa kartellens priser.

Även i stater, som icke ha särskilda tvångskartellagar eller över huvud några kartellagar, ha tvångskartelleringar förekommit. Det torde vara få stater, som icke på något område företagit ingrepp, vilket kunde betecknas på detta sätt. Sådana regleringar av vissa branscher ha då företagits på grund av särskild lagstiftning för ifrågavarande fall. Vi kunna här ännu en gång nämna den engelska kolgruvelagen 1930 och jordbruksregleringslagarna följande år samt den tyska kalilagen före kriget. Exemplen kunna mångfaldigas. Särskilda möjligheter till åtgärder av tvångskartellartad natur finnas givetvis i de länder, där företag icke få startas utan särskilt tillstånd.

Ännu en fråga förtjänar att behandlas. Det gäller inställningen till *bojkotter* m. m. I allmänhet finnes härom ingen särskild lagstiftning. I länder där kartellagar helt saknas prövas också denna angelägenhet i förekommande fall — d. v. s. om något fall drages inför domstol — av domstolarna med anläggande av synpunkten om ifrågavarande åtgärd är orimlig eller till skada för allmänna intressen eller strider mot näringsfriheten. Dessa frågor torde ibland även beröra lagstiftningen mot illojal konkurrens. Också för de flesta länder med särskild kartellagstiftning få dessa saker prövas på samma sätt av domstolarna eller möjligen av regeringarna eller särskilda organ.

Endast i Norge finnes ett uttryckligt förbud mot bojkotter, vars efterlevnad övervakas av trustkontrollen. I Tyskland får bojkott endast igångsättas efter medgivande av kartelldomstolens ordförande. I Tjeckoslovakien skall bojkott i förväg anmälas. Särskilda bestämmelser finnas eljest endast i antitrustlagstiftningen i Förenta staterna.

Bland den litteratur, som kommit till användning vid utarbetandet av denna översikt, förtjänar särskilt framhållas:

Kristen Andersen, Rettens stilling til konkurranseregulerende sammenslutninger og avtaler, Oslo 1937.

J. W. Reichert, Die Kartellgesetze der Welt, Berlin 1935, samt tidskriften Kartell-Rundschau, Berlin.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING TILL BILAGA 3.

Sid.

I. Historisk översikt 409

II. Trust- och kartellagstiftning i olika länder 412

1. Norge 412
2. Danmark 421
3. Tyskland 427
4. Förenta staterna 437
5. England 441
6. Frankrike 442
7. Italien 443
8. Belgien 444
9. Nederländerna 444
10. Schweiz 445
11. Ungern 446
12. Bulgarien 447
13. Polen 448
14. Tjeckoslovakien 448
15. Jugoslavien 449
16. Rumänien 449
17. Övriga europeiska länder 450
18. Övriga utomeuropeiska länder 450

III. Sammanfattning 451

Statens offentliga utredningar 1940

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Betänkande med förslag till lag om ändrad lydelse av 8 kap. strafflagen m. m. jämte därmed sammanhängande författningar. [8]
Betänkande med förslag rörande offentliga rättshjälpsanstalter. [11]
Statistisk utredning ang. förvaltningskostnader m. m. i konkurser. [13]
Förslag till ändrad lagstiftning om straff för försök till brott. [19]
Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott. [20]
Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändring av strafflagen för krigsmakten i vad den berör förmögenhetsbrotten. [25]
Lagrådets utlåtande över processlagberedningens förslag till rättegångsbalk. [29]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Promemoria med förslag till vissa åtgärder mot missbruk av tryckfriheten. [5]
Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser ang. stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m. [23]
Betänkande ang. uppgörelse mellan Kungl. Maj:t och kronan samt Stockholms stad rörande överståthållarämbetets uppförande å riksstaten m. m. [28]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Betänkande med utredning och förslag ang. inrättande av fritidsreservat för städernas och de tättbebyggda samhällenas befolkning. [12]
Socialvårdskommitténs betänkande. 1. Statistisk undersökning ang. kommunernas ålderdomshem. [22] 2. Statistisk undersökning rörande de erkända sjukkassorna. [31]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande ang. utfärdande av samt ersättning för vissa läkarintyg. [21]
1938 års hälso- och sjukvårdssakkunniga. De yngre sjukhusläkarnas avlönings-, arbets- och bostadsförhållanden. [32]

Allmänt näringsväsen.

Betänkande med förslag till kungörelse ang. kontroll å handeln med ost samt viss lagstiftning ang. korvvaror. [9]
Organiserad samverkan inom svenskt näringsliv. [35]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Betänkande ang. uppgörelse mellan Kungl. Maj:t och kronan samt Stockholms stad rörande vissa markfrågor m. m. i Stockholm. [6]
Efterfrågan på jordbruksprodukter och dess känslighet för pris- och inkomstförändringar. [16]
Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser ang. bekämpande av smittsamma husdjurssjukdomar. [26]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag till åtgärder för befordrande av produktionen å enskilda skogar i vissa delar av Norrland. [3]

Industri.

Handel och sjöfart.

1938 års tobakshandelsutredning. Betänkande rörande reglering av import- och detaljhandeln med tobaksvaror. [34]

Kommunikationsväsen.

Betänkande och förslag ang. förhållandet mellan arbetsuppgifter och lönestallning vid statens järnvägar. Del 1. [14]
Betänkande med förslag rörande skärgårdarnas behov av förbättrade kommunikationer. Del 2. [15]
Betänkande med förslag till ändrad lagstiftning ang. s. k. rattfylleri. [17]
Betänkande med förslag till organisation av telegrafverket. [27]
Betänkande med förslag rörande övergång till högertrafik i Sverige. [30]
Principbetänkande i trafiksäkerhetsfrågan. [33]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Betänkande med förslag till lag om krigsskadeersättning. [4]
Betänkande med förslag till lag med vissa bestämmelser om livförsäkring vid krig m. m. [7]
Betänkande med förslag ang. krigsförsäkring av viss lösegendom. [18]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande och förslag ang. reglering av församlingsindelningen i Stockholm och revision av den för huvudstaden gällande lagen om församlingsstyrelse. [1]
Svensk namnbok 1940. [10]
Betänkande och förslag ang. statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet m. m. [24]

Försvarsväsen.

Betänkande ang. omorganisation av arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse m. m. [2]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Stockholm 1940, Ivar Hæggströms Boktryckeri A. B.
401381